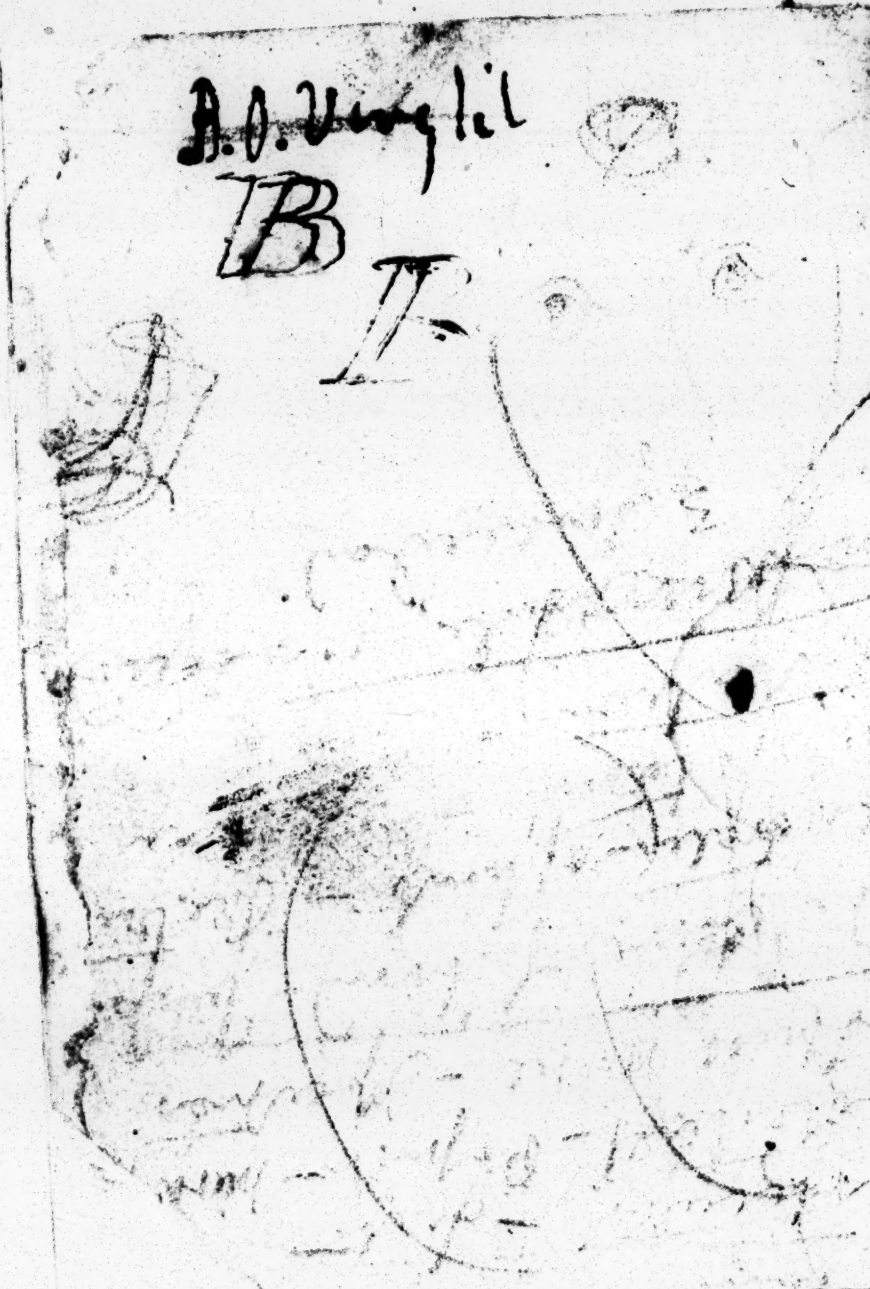

VIRGIL.

B. O. Virgilii
B
II

PUBLII VIRGILII MARONIS OPERA,

VARIORUM AUTORUM

Annotationibus Illustrata,

Editio nova emendatior:

In qua filum narrationis (juniorum potissimùm gratiâ) pausis frequentioribus debitisque periodis discriminatur.

LONDINI,

Typis E. *Tyler*, & R. *Holt*, pro Societate Stationariorum, *Anno Domini*, 1672.

1578/9029

PUBLII
VIRGILII MARONIS
VITA,
Autore TIBERIO DONATO.

PUBLIUS VIRGILIUS MARO parentibus modicis fuit, & præcipuè patre Marone; quem quidam opificem figulum; plures, Magi cujuſdam viatoris, initio mercenarium, mox ob induſtriam generum, tradiderunt: quem cùm agricolationi reique ruſticæ & gregibus præfeciſſet ſocer, ſylvis coëmundis & apibus curandis reculam auxit. Natus eſt Cn. Pompeio Magno, & M. Licinio Craſſo primùm Coſſ. Iduum Octobrium die, in pago qui Andes dicitur, qui eſt à Mantua non procul.

Prægnans mater Maia, cùm ſomniâſſet enixam ſe *laureum ramum*, quem compactum terræ coaluiſſe, & excreviſſe illico in ſpeciem maturæ arboris refertæ variis pomis & floribus, cerneret; ſequenti luce cum marito rus propinquum petens ex itinere divertit, atque in ſubjectâ foſſâ partu levata eſt. Ferunt infantem, ut fuit editus, nec vagiſſe, & adeò miti vultu fuiſſe, ut haud dubiam ſpem proſperioris genituræ jam tum indicaret. Et acceſſit aliud præſagium. Siquidem virgâ populeâ, more regionis in puerperiis, eodem ſtatim loco depactâ, ità brevi coaluit, ut multò antè ſatas populos adæquârit; quæ *Arbor Virgilii* ex eo dicta, atque conſecrata eſt ſummâ gravidarum & fœtarum religione, ſuſcipientium ibi & ſolventium vota.

Initia ætatis, id eſt, uſque ad ſeptimum annum, Cremonæ egit: & XVII anno virilem togam cepit, illis Conſulibus iterum quibus natus erat. Evenitque ut eo ipſo die Lucretius poeta decederet. Sed Virgilius Cremonâ Mediolanum, & indè paulò pòſt Neapolin tranſiit, ubi cùm literis & Græcis & Latinis vehementiſſimam operam dediſſet, tandem omni curâ omnique ſtudio indulſit Medicinæ & Mathematicis. Quibus rebus cùm antè alios eruditior peritiórq; eſſet, ſe in urbem contulit: ſtatímq; magiſtri ſtabuli equorum Auguſti amicitiam nactus, multos variósq; morbos incidentes equis curavit. At Auguſtus in mercedem ſingulis diebus panes Virgilio, ut uni ex ſtabulariis, dari juſſit. Interea

à Crotoniatis pullus equi miræ pulchritudinis Cæsari dono fuit missus; qui omnium judicio spem portendebat virtutis & celeritatis immensæ. Hunc cùm aspexisset Maro, magistro stabuli dixit, natum esse ex morbosâ equâ, & nec viribus valiturum, nec celeritate: idque verum fuisse inventum est. Quod cùm magister stabuli Augusto recitâsset, duplicari ipsi in mercedem panes jussit. Cùm item ex Hispaniâ Augusto canes dono mitterentur, & parentes eorum, dixit Virgilius, & animum celeritatémque futuram. Quo cognito, mandat iterum, Virgilio panes duplicari.

Dubitavit Augustus Octaviine filius esset, an alterius: idque Maronem aperire posse arbitratus est, quia Canum & Equi naturam parentésque cognôrat. Amotis igitur omnibus arbitris, illum in penitiorem partem domûs vocat, & solum rogat an sciat quisnam esset, & quam ad felicitandos homines facultatem haberet. Novi, inquit Maro, te Cæsarem Augustum; & ferme æquam cum Diis immortalibus potestatem habere scio, ut quemvis felicem facias. Eo animo sum, respondit Cæsar, ut, si verum pro rogatu dixeris, beatum te felicémque reddam. Utinam, ait Maro, interroganti tibi vera dicere queam. Tunc Augustus, Putant alii me natum Octavio: quidam suspicantur alio me genitum viro. Maro subridens, Facilè, inquit, si impunè licentérque quæ sentio loqui jubes, id dicam. Affirmat Cæsar jurejurando, nullum ejus dictum ægrè laturum: imò non nisi donatum ab eo discessurum. Adhæc oculos oculis Augusti infigens Maro, Faciliùs, ait, in cæteris animalibus qualitates parentum Mathematicis & Philosophiâ cognosci possunt: in homine nequaquam possibile est. Sed de te conjecturam habeo similem veri, ut quid exercuerit pater tuus scire possim. Attentè expectabat Augustus quidnam diceret. At ille, Quantum ego rem intelligere possum, Pistoris filius es, inquit. Obstupuerat Cæsar, & statim, quo id pacto fieri potuerit, animo volvebat. Interrumpens Virgilius, Audi, inquit, quo pacto id conjicio. Cùm quædam enunciârim prædixerimque, quæ intelligi scirique non nisi ab eruditissimis summisque viris potuissent, tu Princeps orbis iterum & iterum panes in mercedem dari jussisti: quod quidem aut Pistoris, aut nati Pistore officium erat. Placuit Cæsari facetia. At deinceps, inquit, non à Pistore, sed à Rege magnanimo dona feres. Illúmque plurimi fecit, & Pollioni commendavit.

Corpore & staturâ fuit grandi, aquilino colore, faciè rusticanâ, valetudine variâ: nam plerumque ab stomacho & faucibus ac dolore capitis laborabat; sanguinem etiam sæpius ejecit: cibi vinique minimi. Fama est, eum libidinis pronioris in pueros fuisse: sed boni ità eum pueros amâsse putaverunt, ut Socrates Alcibiadem, & Plato suos pueros. Verùm inter omnes maximè dilexit Cebetem, & Alexandrum, quem secundâ Bucolicorum Eclogâ *Alexin* appellat, donatum sibi ab Asinio Pollione. Utrunque

que non ineruditum dimiſit; Alexandrum Grammaticum, Cebetem verò & Poetam. Vulgatum eſt, conſueviſſe eum cum Plotiâ Hieriâ. Sed Aſconius Pedianus affirmat, ipſum poſtea minoribus natu narrare ſolitum, invitatum quidem ſe à Vario ad communionem mulieris; verùm ſe pertinaciſſimè recuſâſſe. Cætera ſanè, vitâ, & ore, & animo, tam probum fuiſſe conſtat, ut Neapoli *Parthenius* vulgò appellaretur: ac ſiquando Romæ (quò rariſſimè commeabat) viſeretur in publico, ſectantes demonſtrantéſque ſe ſubterfugeret in proximum tectum. Bona autem cujuſdam exulantis, offerente Auguſto, non ſuſtinuit accipere. Poſſedit propè centies ſeſtertiùm ex liberalitatibus amicorum: habuitque domum Romæ in Eſquiliis juxta hortos Mecænatianos; quanquam ſeceſſu Campaniæ, Siciliæque plurimùm uteretur. Quæcunque ab Auguſto peteret, repulſam nunquam habuit. Parentibus quotannis aurum ad abundantem alitum mittebat; quos jam grandis amiſit: ex quibus, patrem oculis captum, & duos fratres germanos, Silonem impuberem, Flaccum jam adultum, cujus exitum ſub nomine *Daphnidis* deflet. Inter cætera ſtudia (ut ſuprà diximus) Medicinæ quoque ac maximè Mathematicæ, operam dedit. Egit & cauſam unam omnino, nec ampliùs quàm ſemel. Sermone tardiſſimum, ac penè indocto ſimilem, fuiſſe Meliſſus tradidit.

Poeticam puer adhuc auſpicatus, in Baliſtam ludi gladiatorii magiſtrum, ob infamiam latrociniorum coopertum lapidibus, Diſtichon fecit:

Monte ſub hoc lapidum tegitur Baliſta ſepultus:
Nolite, die, tutum carpe, viator, iter.

Deinde *Cataleƈton*, & *Moretum*, & *Priapeia*, & *Epigrammata*, & *Diras*, & *Culicem*, cùm eſſet annorum quindecim; cujus materia talis eſt: Paſtor fatigatus æſtu, cùm ſub arbore obdormiſſet, & ſerpens ad illum proreperet è palude, culex provolavit, atque inter duo tempora aculeum fixit paſtori. At ille continuò culicem contrivit, & viſum ſerpentem interemit; ac ſepulchrum culici ſtatuit, & Diſtichon fecit:

Parve culex, pecudum cuſtos tibi tale merenti
Funeris officium vitæ pro munere reddit.

Scripſit etiam (de qua ambigitur) *Ætnam*. Et mox, cùm res Romanas inchoâſſet, offenſus materiâ & nominum aſperitate, ad *Bucolica* tranſiit maximè ut Aſinium Pollionem, Alphenum Varium, & Cornelium Gallum celebraret: quia in diſtributione agrorum, qui poſt Philippenſem victoriam veteranis, Triumvirorum juſſu, trans Padum dividebantur, indemnem ſe præſtitiſſent. Deinde *Georgica* in honorem Mecænatis edidit, cùm ſibi vix dum ſo-

to opem tuliſſet adversùs Claudii veterani milites, vel (ut alii putant) Arii Centurionis violentiam; à quo in altercatione litis Agrariæ parùm abfuit quin occideretur. Noviſſimè autem *Æneïdem* aggreſſus eſt; argumentum varium & multiplex, & quaſi amborum Homeri carminum inſtar; præterea nominibus ac rebus Græcis Latiniſque commune, & in quo (quod maximè ſtudebat) Romanæ ſimul urbis & Auguſti origo contineretur. Cùm *Georgica* ſcriberet, traditur quotidie meditatos manè plurimos verſus dictare ſolitum, ac per totam diem retractando ad pauciſſimos redigere: non abſurdè carmen ſe urſæ more parere dicens, & lambendo demum effingere. *Æneïda* prosâ priùs oratione formatam, digeſtámque in XII Libros, particulatim componere inſtituit, ut quidam tradunt. Alii ejus ſententiæ ſunt, ut exiſtiment eum, ſi diutius viviſſet, quatuor & viginti Libros, uſque ad Auguſti tempora, ſcripturum, atque alia quidem percurſurum: Auguſti verò geſta diligentiſſimè exequuturum: quippe qui, dum ſcriberet, nè quid impetum moraretur, quædam Imperfecta reliquit; alia leviſſimis verſibus ſcripſit, quos per jocum pro tigillis vel tibicinibus interponi à ſe dicebat, ad ſuſtinendum Opus, donec ſolidæ columnæ advenirent.

Bucolica triennio, Aſinii Pollionis ſuaſu perfecit. Hic Tranſpadanam Provinciam regebat; cujus favore, cùm veteranis Auguſti militibus Cremonenſium & Mantuanorum agri diſtribuerentur, ſuos Virgilius non amiſit. Factâ enim diſtributione, ſuos ſeu Claudio ſeu Ario datos recuperavit. Hunc Pollionem maximè amavit Maro; & dilectus ab eo magna munera tulit: quippe qui invitatus ad cœnam, captus pulchritudine & diligentiâ Alexandri Pollionis pueri, eum dono accepit. Hujus Pollionis filium C. Aſinium, & Cornelium Gallum, oratorem clarum, & poetam non mediocrem, miro amore dilexit Virgilius. Is tranſtulit Euphorionem in Latinum, & Libris quatuor amores ſuos de Cytheride ſcripſit. Hic primò in amicitiâ Cæſaris Auguſti fuit: poſtea, in ſuſpicionem conjurationis contra illum adductus, occiſus eſt. Verùm uſque adeò hunc Gallum Virgilius amârat, ut quartus Georgicorum à medio uſque ad finem ejus laudem contineret: quem poſtea, jubente Auguſto, in Ariſtæi fabulam commutavit. *Georgica* ſeptennio Neapoli; *Æneïda* partim in Siciliâ, partim in Campaniâ, undecim annis confecit. *Bucolica* eo ſucceſſu edidit, ut in Scena quoque per cantores crebrâ pronunciatione recitarentur. Ac cùm Cicero quoſdam verſus audiſſet, & ſtatim acri judicio intellexiſſet non communi venâ editos, juſſit ab initio totam Eclogam recitari: quam cùm accuratè pernotâſſet, in fine ait,

MAGNÆ SPES ALTERA ROMÆ.

quaſi ipſe linguæ Latinæ ſpes prima fuiſſet, & Maro futurus eſſet ſecunda. Quæ verba poſtea *Æneïdi* ipſe inſeruit.

Georgica

Georgica reverſo ab Actiaca victoria Auguſto, atque refici nondarum virium causâ Atellæ commoranti, per continuum quatriduum legit, ſuſcipiente Mecænate legendi vicem, quoties interpellaretur ipſe vocis offenſione. Pronunciabat autem maximâ cum ſuavitate & lenociniis miris. Seneca tradidit, Julium Montanum poetam ſolitum dicere, vi ablaturum ſe quædam Virgilio, ſi & vocem poſſet, & os, & hypocriſim; eoſdem enim verſus, eo pronunciante, bene ſonare; ſine illo inareſcere, quaſi mutos. *Æneïdos* vix dum cœptæ tanta extitit fama, ut Sextus Propertius non dubitârit ſic prædicere;

Cedite, Romani Scriptores, cedite, Graii;
Neſcio quid majus naſcitur Iliade.

Auguſtus verò, cùm jam fortè expeditione Cantabricâ abeſſet, & ſupplicibus atque minacibus per jocum literis efflagitaret, ut ſibi de *Æneïde* (ut ipſius verba ſunt) vel prima carminis hypographa, vel quodlibet colon, mitteret: negavit ſe facturum Virgilius. Cui tamen multò pòſt, perfectâ demum materiâ, tres omnino Libros recitavit; ſecundum, videlicet, quartum, & ſextum. Sed hunc præcipuè ob Octaviam; quæ, cùm recitationi intereſſet, ad illos de filio ſuo verſus, *Tu Marcellus eris*, defeciſſe fertur: atque ægrè refocillata, dena ſeſtertia pro ſingulo verſu Virgilio dari juſſit. Recitavit & pluribus; ſed neque frequenter, & fermè illa de quibus ambigebat, quò magis judicium hominum experiretur. Erotem, librarium & libertum ejus, exactæ jam ſenectutis, tradunt referre ſolitum, quondam in recitando eum duos dimidiatos verſus complêſſe extempore: & huic, *Miſenum Æolidem*, adjeciſſe, *quo non præſtantior alter*; item huic, *Ære ciere viros*, ſimili calore jactatum, ſubjunxiſſe, *Martémque accendere cantu*: ſtatimque ſibi imperâſſe utrumque volumini adſcriberet. *Bucolica Georgicáque* emendavit.

Anno verò quinquageſimo ſecundo, ut ultimam manum *Æneïdi* imponeret, ſtatuit in Græciam & Aſiam ſecedere, triennióque continuo omnem operam limationi dare, ut in reliqua vita tantùm Philoſophiæ vacaret. Sed cùm aggreſſus iter Athenis occurriſſet Auguſto ab Oriente Romam revertenti, unà cum Cæſare redire ſtatuit. At cùm Megaram, vicinum Athenis oppidum, viſendi gratiâ peteret, languorem nactus eſt; quem non intermiſſa navigatio auxit, ità ut gravior indies, tandem Brunduſium adventârit: ubi diebus paucis obiit, decimo Cal. Octobris, Cn. Plautio & Q. Lucretio Coſſ. Qui cùm gravari morbo ſeſe ſentiret, ſcrinia ſæpe & magnâ inſtantiâ petivit, crematurus *Æneïda*: quibus negatis, teſtamento comburi juſſit, ut rem inemendatam imperfectámque. Verùm Tucca & Varius monuerunt, id Auguſtum non permiſſurum. Tunc eidem Vario ac ſimul Tuccæ ſcripta ſub ea conditione legavit, nequid adderent quod ipſe editum non eſſet.

& versus etiam imperfectos siqui erant, relinquerent. Voluit etiam sua ossa Neapolin transferri, ubi diu & suavissimè vixerat: ac extremâ valetudine hoc ipse sibi Epitaphium fecit distichon:

Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc
Parthenope: Cecini pascua, rura, duces.

Translata igitur jussu Augusti ejus ossa (prout statuerat) Neapolin fuère, sepultáque viâ Puteolanâ, intra lapidem secundum; suóque sepulchro id Distichon quod fecerat inscriptum est. Hæredes fecit ex dimidiâ parte Valerium Proculum, fratrem ex alterâ parte, ex quartâ Augustum, ex duodecimâ Mecœnatem, ex reliquâ L. Varium & Plotium Tuccam, qui ejus *Æneïda* post obitum (prout petiverat) jussu Cæsaris emendaverunt. Nam nullius omnino sententiâ crematu *Æneïs* digna visa fuit. De qua re Sulpitii Carthaginensis extant hujusmodi versus:

Jusserat hæc rapidis aboleri carmina flammis
Virgilius, Phrygium quæ cecinere ducem.
Tucca vetat, Variúsque simul; tu maxime, Cæsar,
Non sinis, & Latiæ consulis Historiæ.
Infelix gemino cecidit propè Pergamus igni;
Et penè est alio Troja cremata rogo.

Extant & Augusti de ipsâ eâdem re versus plures & clarissimi, quorum initium est,

Ergóne supremis potuit vox improba verbis
Tam dirum mandare nefas? ergo ibit in ignes,
Magnáque doctiloqui morietur musa Maronis?

Et paulò post;

Sed legum servanda fides: suprema voluntas
Quod mandat fierique jubet, parere necesse est.
Frangatur potiùs legum veneranda potestas,
Quàm tot congestos noctésque diésque labores
Hauserit una dies. Et ea quæ sequuntur.

Nihil igitur autore Augusto Varius addidit, quod & Maro præceperat; sed summatim emendavit: ut qui versus etiam imperfectos, siqui erant, reliquerit. Hos multi mox supplere conati, non perinde valuerunt ob difficultatem, quòd omnia ferè apud eum Hemistichia (præter illud *Quem tibi jam Troja pepérit*) sensum videntur habere perfectum. Nisus Grammaticus audisse se à senioribus dicebat, Varium duorum Librorum ordinem commutâsse, & qui tum Secundus erat, in Tertium locum transtulisse: etiam primi Libri correxisse Principium, his demptis versibus,

Ille ego qui quondam gracili modulatus avenâ
Carmen, &, egressus sylvis, vicina coëgi,
Ut, quamvis avido, parerent arva colono;
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis
Arma virúmque cano.

Ob-

Obtrectatores Virgilio nunquam defuerunt : nam nec Homero quidem. Prolatis *Bucolicis*, innominatus quidam rescripsit *Antibucolica*, duas modò Eclogas, sed insulsissimè παρῳδίας : quarum prioris initium est ;

Tityre, si toga calda tibi est, quo tegmine fagi?

Sequentis ;

Dic mihi, Damœta, cujum pecus? anne Latinum?
Non, verùm Ægonis ; nostri sic rure loquuntur.

Alius, recitante eo ex Georgicis, *Nudus ara, sere nudus*, subjecit, *habebis frigore febrem.*

Est & adversus *Æneïda* liber Carbilii Pictoris, titulo *Æneïdomastix*. M. Vipranius eum a Mecœnate suppositum, appellabat novæ κακοζηλίας repertorem : dicebátque, neque tumidum esse, neque exilem ; sed communibus verbis opus illud confeciſſe. Herennius vitia ejus tantùm contraxit, Perilius Faustinus furta. Sunt & Q. Octavii Aviti volumina, quibus annotatur quos & unde versus transtulerit. Asconius Pedianus libro, quem contra obtrectatores Virgilii scripsit, pauca admodum ei objecta proposuit ; & potißimùm, quòd non rectè historiam contexuit, & quòd pleraq; ab Homero sumpsit. Sed hoc crimen sic defendere assuetum ait, Cur non illi quoque eadem furta tentarent? Verùm intellecturos, faciliùs esse Herculi clavam, quàm Homero versum, surripere. Et tamen destinâsse secedere, ut omnia ad satietatem malevolorum decideret.

Refert etiam Pedianus, benignum, cultorémq; omnium bonorum atque eruditorum, fuisse, & usque adeo invidiæ expertem, ut siquid eruditè dictum inspiceret alterius, non minùs gauderet ac si suum fuisset : neminem vituperare ; laudare bonos : eâ humanitate esse, ut, nisi perversus maximè, quisque illum non diligeret modò, sed amaret. Nihil proprii habere videbatur. Ejus Bibliotheca non minùs aliis doctis patebat ac sibi ; Illúdque Euripidis antiquum sæpe usurpabat, τὰ τῶν φίλων κοινὰ, *Communia esse amicorum omnia.* Quare coævos omnes Poetas ità adjunctos habuit, ut, cùm inter se plurimùm invidiâ arderent, illum unà omnes colerent ; Varius, Tucca, Horatius, Gallus, Propertius. Anser verò, quoniam Antonii partes secutus est, illum non observâsse dicitur. Cornificius, ob perversam naturam, illum non tulit. Gloriæ verò adeo contemptor fuit, ut cùm quidam versus quosdam sibi adscriberent, eâque de re docti haberentur, non modò ægrè non ferebat, imò voluptuosum id illi erat. Cùm enim Distichon, quod laudem felicitatémq; Augusti continebat, fecisset, valvísque non nominato autore infixisset, (id erat hujusmodi,

Nocte pluit totâ, redeunt spectacula manè :
Divisum imperium cum Jove Cæsar habet.)

diu quæritans Augustus cujusnam hi versus essent, eorum autorem non inveniebat. Bathyllus verò, Poeta quidam mediocris, tacen-

tacentibus aliis, sibi adscripsit. Quamobrem donatus honoratúsque à Cæsare fuit. Quod æquo animo non ferens Virgilius, iisdem valvis affixit quater hoc principium, *Sic vos non vobis*. Postulabat Augustus ut hi versus complerentur: quod cùm fruſtrà aliqui conati essent, Virgilius, præposito disticho, sic subjunxit;

Hos ego versiculos feci, tulit alter honores.
Sic vos non vobis nidificatis aves.
Sic vos non vobis vellera fertis oves.
Sic vos non vobis mellificatis apes.
Sic vos non vobis fertis aratra boves.

Quo cognito, aliquandiu Bathyllus Romæ fabula fuit, Maro verò exaltatior.

Cùm is aliquando Ennium in manu haberet, rogaretúrque quidnam faceret; respondit, se aurum colligere de stercore Ennii. Habet enim Poeta ille egregias sententias sub verbis non multùm ornatis. Interroganti Augusto quo pacto feliciter civitas gubernaretur; Si prudentiores (inquit) temonem tenuerint, & boni malis præponantur; itáque optimi suos habeant honores, nulli tamen aliorum injusti quicquam fiat. At Mecænas, Quid, inquit, Virgili, satietatem homini non affert? Omnium rerum, respondit, aut similitudo, aut multitudo stomachum facit, præter Intelligere. Idem interrogavit, Quo pacto quis altam felicémque fortunam servare potest? Cui Maro, Si, quantò honore ac divitiis aliis præstantior sit, tantò liberalitate & justitiâ alios superare nitatur. Solitus erat dicere, Nullam virtutem homini commodiorem esse patientiâ; ac nullam asperam adeò esse fortunam, quam prudenter patiendo vir fortis non vincat. Quam sententiam in quinto *Æneïdos* inseruit;

Nate Deâ, quò fata trahunt, retrahúntque, sequamur;
Quicquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.

Cùm quidam ejus amicus Cornificii in eum maledicta & inimicitias sibi narraret: Quam putas (inquit) esse hujusce malevolentiæ causam? Nam neque unquam Cornificium offendi, & eum amo. An inquit Hesiodi sententiæ non meministi, ubi ait, *Architectum architecto invidere, & poetam poetæ?* De malis, inquit, Græcus ille intellexit: nam boni eruditiores amant. Sed magnâ cum meâ laude & gloriâ vindictam in manu habeo. Majore enim curâ virtuti intendam: atque quò elegantior ego fiam, eò vehementiùs invidiâ rumpetur.

Erat Augusto familiaris Filistus quidam, orator, & poesin mediocriter doctus, cui multiplex variúmq; ingenium erat, quique omnium omnia dicta reprehendere conabatur: non ut verum dignoscceret, (quod Socrates facere consuevit) sed ut eruditior videretur. Hic Virgilium, ubicunque convenire dabatur, maledictis falsibúsque vexabat. Quare ille sæpe aut tacibundus discedebat, aut

ſuffuſus pudore tacebat. Verùm cùm, Auguſto audiente, elinguem illum diceret, & cauſam etiam ſuam, ſi linguam haberet, defendere nequire : Tace, inquit, rabula : nam hæc mea taciturnitas defenſorem cauſarum mearum Auguſtum fecit, & Mecænatem ; & eâ tubâ, cùm volo, loquor, quæ ubique & diutiſſimè audietur. Tu loquacitate non modò aures hominum, ſed muros, rumpis. Auguſtus verò Filiſtum gravi vultu increpavit. Tunc Maro, Si tempus, Cæſar, inquit, tacendi hic ſciret, rarò loqueretur. Tacendum enim ſemper eſt, niſi cùm taciturnitas tibi noceat, aut oratio aliis proſit. Nam qui contendit, & an contentionis finis utilis ſit non novit, ſtultis illum annumerandum ſapientes putant.

Poſteaquam Auguſtus ſummâ rerum omnium potitus eſt, venit in mentem, an conduceret Tyrannidem omittere, & omnem poteſtatem annuis Conſulibus, & Senatui Remp. reddere : in qua re diverſæ ſententiæ conſultos habuit Mecænatem & Agrippam. Agrippa enim utile ſibi fore, etiamſi honeſtum non eſſet, relinquere Tyrannidem, longâ oratione contendit : quod Mecænas dehortari magnopere conabatur. Quare Auguſti animus & hinc ferebatur & illinc. Erant enim diverſæ ſententiæ variis rationibus firmatæ. Rogavit igitur Maronem, an conferat privato homini ſe in ſua Republica Tyrannum facere ? Tum ille, Omnibus ferme, inquit, Rempublicam occupantibus moleſta ipſa Tyrannis fuit, & civibus ; quia neceſſe erat propter odia ſubditorum, aut eorum injuſtitiam, in magnâ ſuſpicione magnóque timore vivere : ſed ſi cives juſtum aliquem ſcirent, quem amarent plurimùm, civitati id utile eſſet, ſi in eo uno omnis poteſtas foret. Quare ſi juſtitiam (quod modò facis) omnibus in futurum, nullâ hominum factâ compoſitione, diſtribues, dominari te & tibi conducet & orbi. Benevolentiam enim omnium ità habes, ut Deum te & adorent & credant. Ejus ſententiam ſecutus Cæſar principatum tenuit.

Audivit à Syrone præcepta Epicuri ; cujus doctrinæ ſocium habuit Varium. Quamvis diverſorum philoſophorum opiniones Libris ſuis inſeruiſſe de animo maximè videatur, ipſe tamen fuit Academicus : nam Platonis ſententias omnibus aliis prætulit.

Nunc quoniam de Autore ſummatim diximus, de ipſo jam Carmine dicendum videtur : quod bifariam tractari ſolet, hoc eſt, & antę Opus, & in ipſo Opere. Ante Opus ; Titulus, Cauſa, Intentio. Titulus, in quo quæritur cujus ſit. Cauſa, unde ortum ſit, & quare hoc potiſſimùm ſibi ad ſcribendum poeta præſumpſerit. Intentio, in qua cognoſcitur quid efficere conetur poeta. In ipſo Opere ſanè tria ſpectantur : Numerus, Ordo, Explanatio. Quamvis igitur multa ψευδόγραφα, id eſt, falsâ inſcriptione, ſub alieno nomine ſunt prolata, ut *Thyeſtes*, tragœdia hujus poetæ, quam Varius edidit pro ſuâ, & alia hujuſmodi ; tamen *Bucolica* liquidò Virgilii eſſe minimè dubitandum eſt : præſertim cùm ipſe poeta, tanquam hoc metuens, in principio *Æneïdos* ſua eſſe teſtatus ſit, ſic dicens.

Ille ego qui quondam gracili modulatus avenâ,
& reliqua; item in fine Georgici carminis,
Carmina qui lusi pastorum, audáxque juventâ,
Tityre, te patulæ cecini sub tegmine fagi.

Bucolica autem & dici, & rectè appellari, vel hoc solùm indicium fuffecerit, quòd hoc eodem nomine apud Theocritum conseantur. Verùm ratio quoque demonstranda est. Tria sunt pastorum genera, quæ dignitatem in Bucolicis habent: quorum qui minimi sunt, αἰπόλοι dicuntur à Græcis, iidem à nobis Caprarii; paulò honoratiores, qui ποιμένες, id est, Opiliones, dicuntur; honestissimi & maximi βουκόλοι, quos Bubulcos dicimus. Unde igitur magis decuit Pastorali carmini nomen imponi, quàm ab eo gradu qui apud pastores excellentissimus invenitur?

Causa dupliciter inspici solet: ab origine carminis & à voluntate scribentis. Originem autem Bucolici carminis alii ob aliam causam ferunt. Sunt enim qui à Lacedæmoniis pastoribus Dianæ primùm carmen hoc redditum dicant: cùm eidem Deæ, propter bellum quod toti Græciæ illo tempore Persæ inferebant, exhiberi per virgines de more sacra non possent. Alii ab Oreste circa Siciliam vago id genus carminis Dianæ redditum loquuntur, per ipsum atq; pastores, quo tempore de Scythiâ cum Pylade fugerat, surrepto Numinis simulachro, & celato in fasce lignorum. Unde *Fascelidem* Dianam perhibent nuncupatam, apud cujus aras Orestes per sacerdotem ejusdem Numinis Iphigeniam sororem suam à parricidio fuerat expiatus. Alii Apollini Nomio, pastorali scilicet Deo, quâ tempestate Admeti boves paverat: Alii Libero, Nympharum (scilicet) & Satyrorum & id genus Numinum principi, quibus placet rusticum carmen: Alii Mercurio, Daphnidis patri, pastorum omnium principi, & apud Theocritum, & apud hunc ipsum poetam: Alii in honorem Panos scribi putant peculiariter, pastoralis dei: Alii item in honorem Sileni, Sylvani, atq; Faunorum. Quæ cùm omnia dicantur, illud erit probatissimum, Bucolicum carmen originem ducere à priscis temporibus, quibus vita pastoralis exercita erat; & ideo velut Aurei seculi speciem in hujusmodi personarum simplicitate cognosci; & meritò Virgilium processurum ad alia carmina, non aliunde cœpisse, nisi ab eâ vitâ quæ prima in terris fuit. Nam postea rura culta, & ad postremum pro cultis & feracibus terris bella suscepta. Quod videtur Virgilius in ipso ordine Operum suorum voluisse monstrare, cùm Pastores primò, deinde Agricolas canit, & ad ultimum Bellatores.

Restat ut, quæ Causa voluntatem attulerit Poetæ *Bucolica* potissimùm scribendi, consideremus. Aut enim dulcedine carminis Theocriti & admiratione ejus illectus est: aut ordinem temporum est sequutus erga vitam humanam, ut suprà diximus: aut tres modos eloquutionum, quos χαρακτῆρας Græci vocant; ἰσχνὸν, qui *tenuis*; ἀδρὸν qui *validus*; μέσον, qui *moderatus* intelligitur. Credibile erat Virgilium, qui in omni genere prævaluerit,

Bucolica

Bucolica primùm, *Georgica* ſecundùm, *Æneïda* tertiùm voluiſſe conſcribere. Aut ideo potiùs primò *Bucolica* ſcripſit, ut in ejuſmodi carmine (quod & paulò liberiùs, & magis varium quàm cætera, eſt) facultatem haberet captandæ Cæſaris indulgentiæ, recuperandique agri quem amiſerat, ob hanc cauſam. Die tertiâ Iduum Martiarum, C. Cæſare interfecto, cùm Auguſtum Cæſarem penè puerum veterani milites, non abnuente Senatu, ſibi ducem conſtituiſſent, exorto civili bello, Cremonenſes, cum cæteris ejuſdem ſtudii, adverſarios Auguſti Cæſaris adjuverunt. Unde factum eſt, ut cùm victor Auguſtus in eorum agros veteranos deduci juſſiſſet, non ſufficiente agro Cremonenſium, Mantuani quoque (in quibus erat Virgilius) maximam partem ſuorum finium perdiderint, eò quòd vicini Cremonenſibus fuerant. Sed Virgilius, Auguſti familiaritate ſuóq; carmine fretus, Centurioni Ario obſiſtere auſus eſt. Ille ſtatim, ut miles, ad gladium manum admovit. Cùmque ſe in fugam proripuiſſet Poëta, non priùs perſequendi finis fuit, quàm ſe in fluvium Virgilius conjeciſſet. Sed poſtea, Mecænate & Pollione & ipſo Auguſto faventibus, agros ſuos recepit.

Intentio Libri, quam σκοπὸν Græci vocant, imitatione Theocriti poetæ conſtituitur, qui Siculus & Syracuſanus fuit. Eſt etiam intentio, in laudem Cæſaris & principum cæterorum, per quos in ſedes ſuas rediit, omnia deduci. Unde ut & delectationem & utilitatem finis contineret, ſecundùm præcepta cuncta confecit.

Quæri ſolet cur non plures quàm decem Eclogas conſcripſerit? quod nequaquam mirandum videbitur ei qui conſideraverit ætatem Scenarum paſtoralium, quæ ultra hunc numerum non poteſt proferri; præſertim cùm ipſe Poeta (circumſpectior Theocrito, ut ipſa res indicat) videatur metuere, nè illa Ecloga quæ *Pollio* inſcribitur minùs ruſtica videatur, cùm ipſam ſic præſtruat ipſe, dicens,

Sicelides Muſæ, paulo majora canamus.

Et item ſimiliter in aliis duabus facit. Illud tenendum eſſe prædicimus in *Bucolicis* Virgilii, neque nuſquam, neque ubique aliquid figuratè dici, hoc eſt, per Allegoriam. Vix enim propter laudem Cæſaris & amiſſos agros hæc Virgilio conceduntur: cùm Theocritus (quem hic noſter toto ſtudio imitari conatur) ſimpliciter omnino conſcripſerit.

Quod autem in ipſo Carmine tractari ſolet, eſt Numerus, Ordo, Explanatio. Numerus Eclogarum manifeſtus eſt: nam Decem ſunt, ex quibus propriè *Bucolicæ* ſeptem eſſe creduntur: nam tres ultimæ propriè *Bucolicæ* dici non debent, *Pollio* ſcil. *Silenus*, & *Gallus*. Prima igitur continet Conqueſtionem publicam, & privatam gratulationem de agro; & dicitur *Tityrus*. Secunda, Amorem pueri; & dicitur *Alexis*. Tertia, Certamen paſtorum; & dicitur *Palæmon*. Quarta, Genethliacum; & dicitur *Pollio*. Quinta, Epitaphium; & dicitur *Daphnis*. Sexta, Metamorphoſin; & dicitur

dicitur *Varium*, aut *Silenus*. Septima, amores diversorum sexuum; & dicitur *Corydon*. Octava Pharmaceutriam; & dicitur *Damon*. Nona continet Poetæ Conquestionem de amisso agro; & dicitur *Mœris*. Decima, Desiderium Galli; & dicitur *Gallus*.

Quod ad ordinem spectat, illud scire debemus, in prima tantùm & ultima Ecloga Poetam voluisse ordinem servare: quoniam in altera principium constituit, ut in Georgicis ait, *Tityre te patulæ cecini sub tegmine fagi*; in altera ostendit finem, quippe qui dicat, *Extremum hunc, Arethusa, mihi concede laborem*. Verùm inter ipsas Eclogas, pastoralem conscriptúmque ordinem nullum esse, œrtissimum est. Sed sunt qui dicant initium Bucolici carminis non *Tityrum* esse, sed illum, *Prima Syracusio dignata est ludere versu*.

Supereſt Explanatio: ad quam antequam veniamus, illud dixerim, tenue esse Bucolicum carmen, & usque adeò ab Heroïco charactere distare, ut versus quoque huius carminis suas quasdam cæsuras habeant, & suis legibus distinguantur. Nam cùm tribus probetur metrum, cæsurâ, scansione, modificatione: non erit Bucolicus versus, nisi in quo & pes primus partem orationis absolverit, & tertius trochæus fuerit & cæsura, & quartus pes, dactylus magis quàm spondæus, partem orationis terminaverit, quintus & sextus pes ex integris dictionibus fuerit: quod Virgilius, à Theocrito sæpe servatum, victus operis difficultate, neglexit; in solo principio, incertum industriâ an casu, has cæsuras servavit. Nam *Tityre* dactylus partem orationis absolvit; *tu patu--læ recu--* tertium trochæum, quamvis de compositâ dictione, concluſit; *--bans sub*, quartum spondæum pro dactylo. Cùm autem subjunxit *tegmine fagi*, terminatis partibus orationis integrum comma perfecit. Cujus rei diligentiam licet in Theocriti fermè omnibus versibus admirari. Qui verò suprà dicta acri judicio diligentérque considerârit, facilè intelliget, quæ in *Georgicis* intentio, quíque finis fuerit, nec minùs etiam in *Æneïde*. Poematis styli genera tria sunt. Aut enim *activum*, vel *imitativum*, quod Græci δραματικὸν appellant; in quo personæ loquentes introducuntur sine Poetæ interlocutione, ut sunt Tragœdiæ & Comœdiæ; δρᾶν enim Græcè *agere* dicitur: quo genere scripta est prima, *Tityre, tu patulæ*; & nona, *Quò te, Mœri, pedes?* Aut *enarrativum*, quod Græci διηγηματικὸν appellant; in quo Poeta ipse loquitur sine interpositione personæ: ut tres primi *Georgicôn* Libri, item Lucretii carmina: Aut *commune*, vel *mistum*, quod Græci μικτὸν appellant, ubi & Poeta ipse loquitur, & introductæ personæ: ut est Virgilii *Æneïs*.

P. Virgilii Maronis
BUCOLICA.

ECLOGA I.
TITIRUS.

ARGUMENTUM.

Cùm Virgilius, cujus personam hîc sustinet Tityrus pastor, agrum vicinum Cremonæ amisisset, Romam vênit: ubi cùm sua eum carmina Mecænati commendâssent, Mecænas autem Augusto, agrum recuperavit. Tityrum igitur felicem esse prædicat pastor Melibœus, (sub cujus nomine cæteri quoque pastores Mantuani intelliguntur) & suam contrà calamitatem deplorat, finibus suis à milite veterano pulsus. Ipse autem Tityrus se tanti beneficii autorem colere, & semper culturũ esse, profitetur. Cæterùm fingit se servum, qui libertatis desiderio Romam profectus sit, & eam tandem, non nisi in senectute, consecutus. Quidam tamen, Servium sequentes, Fortunate senex *intelligunt, qui fortunatus in senectute sit futurus.*

MELIBOEUS. TITYRUS.

M. TItyre, tu patulæ *a* recubans *b* sub tegmine fagi,
Sylvestrem tenui musam meditaris avenâ:
Nos *c* patriæ fines, & dulcia linquimus arva,
Nos patriam fugimus: tu, Tityre, *d* lentus in umbrâ
Formosam resonare doces Amaryllida sylvas.
T. O Melibœe, deus nobis *e* hæc otia fecit.
Namque erit ille mihi semper *f* deus; illius aram
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, (ut cernis) & ipsum
Ludere quæ vellem calamo permisit agresti.
M. Non equidem invideo, miror magis; undique totis
Usque adeò *g* turbatur agris. En, ipse capellas
h Protinus æger ago: hanc etiam vix, Tityre, duco.
Hîc inter densas corylos modò namque gemellos,
Spem gregis, ah! silice in nudâ connixa reliquit.
Sæpe malum hoc nobis (si mens non læva fuisset)
De cœlo tactas memini prædicere quercus:

a *Ut securi & otiosi solent.*
b *In umbra, ut mox. Sic, Densas umbras. eac. fagos, ut σκιερὰς ὀυλους.*
c *Exulamus, ut Græcè πατρίδα φεύγειν.*
d *Otiosus: ut respondetur, hæc otia.*
e *Hanc otiosam tranquillitatem.*
f *Quidam tamen expon. Hanc libertatem.*
g *Augustus à me semper coletur, ob sua in me beneficia.* g *Imperson. Turbæ sunt, tumultus excitantur; ex Lucretio, Ancipiti quoniam bello turbatur utrinque.* h *Longè antè prægredientes, ita ut non assequar.*

i *Abeſt hic verſus à multis codicibus, & nothus putatur.*

k *Da pro dic, ut accipe pro audi.*

l *Depulſos à lacte portare.*

m *Georg. 4. ſi parva licet componere magnis; per parenthes.*

n *Sic alii, ecquis & ecquid. Sea leg. etiam Et quæ.*

o *Ex quo colui Romam, Mantuâ relictâ.*

p *Quamvis enim.*

q *Apoſtrophe ad urbem Rom.*

r *Talis pronom. repetitio, Ecl. 5.*

ſ *Arbuſtivæ vites, id eſt, arboribus maritatæ.*

t *Propitios.*

u *Auguſtum.*

x *Cui ſingulorum menſium calendis rem divinam facio.*

y *Jugo ad arandum.*

z *Vide argum.*

a *Non tentabunt ullo morbo.*

b *Padum & Mincium.*

c *Sacros Naiadibus Nymph.*

d *Umbras et frigora captant. Ec. 3.*

e *Arbuſti putator.*

f ἔρνεα ῥυγόν. Theoc.

g ἀλλήλων.

i Sæpe ſiniſtra cavâ prædixit ab ilice cornix.
Sed tamen iſte deus qui ſit k da, Tityre, nobis.
T. Urbem quam dicunt Romam, Melibœe, putavi
Stultus ego huic noſtræ ſimilem, quò ſæpe ſolemus
Paſtores ovium teneros l depellere fœtus. 22
Sic canibus catulos ſimiles, ſic matribus hœdos
Nôram; m ſic parvis componere magna ſolebam.
Verùm hæc tantum alias inter caput extulit urbes,
Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſſi. 26
M. n Ecquæ tanta fuit Romam tibi cauſa videndi?
T. Libertas, quæ ſera, tamen reſpexit inertem,
Candidior poſtquam tondenti barba cadebat;
Reſpexit tamen, & longo pòſt tempore vênit. 30
o Poſtquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
Namque (fatebor enim) dum me Galatea tenebat,
Nec ſpes libertatis erat, nec cura peculî.
p Quamvis multa meis exiret victima ſeptis,
Pinguis & ingratæ premeretur caſeus urbi, 35
Non unquam gravis ære domum mihi dextra redibat.
M. Mirabar quid mœſta deos, q Amarylli, vocares;
Cui pendêre ſuâ patereris in arbore poma.
Tityrus hinc aberat: r ipſæte, Tityre, pinus,
Ipſi te fontes, ipſa hæc ſ arbuſta vocabant. 40
T. Quid facerem? neque ſervitio me exire licebat,
Nec t tam præſentes alibi cognoſcere divos.
Hic illum vidi u juvenem, Melibœe, quotannis
x Bis ſenos cui noſtra dies altaria fumant.
Hic mihi reſponſum primus dedit ille petenti; 45
Paſcite ut antè boves, pueri, y ſubmittite tauros.
M. Fortunate z ſenex, ergo tua rura manebunt,
Et tibi magna ſatis; quamvis lapis omnia nudus,
Limoſóque palus obducat paſcua junco.
Non inſueta graves a tentabunt pabula fœtas, 50
Nec mala vicini pecoris contagia lædent.
Fortunate ſenex, hic inter b flumina nota,
Et fontes c ſacros, d frigus captabis opacum.
Hinc tibi, quæ ſemper vicino ab limite ſepes,
Hyblæis apibus florem depaſta ſalicti, 55
Sæpe levi ſomnum ſuadebit inire ſuſurro:
Hinc alta ſub rupe canet e frondator ad auras.
Nec tamen interea raucæ, tua cura, palumbes,
Nec f gemere aeriâ ceſſabit turtur ab ulmo.
T. Antè leves ergo paſcentur in æthere cervi, 60
Et freta deſtituent nudos in littore piſces,
Antè, pererratis g amborum finibus, exul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
Quàm noſtro illius labatur pectore vultus.

M. At

M. At nos hinc alii *h* sitientes ibimus Afros,
i Pars Scythiam, & rapidum Cretæ veniemus Oaxem,
Et penitus toto divisos orbe Britannos.
k En unquam patrios longo post tempore fines,
Pauperis & tuguri congestum cespite culmen,
Post aliquot, mea *l* regna videns, mirabor *m* aristas?
Impius hæc tam culta novalia miles habebit?
Barbarus has segetes? En quò discordia cives
Perduxit miseros! en queis consevimus agros!
Insere nunc, Melibœe, pyros, pone ordine vites.
Ite meæ, quondam felix pecus, ite capellæ,
Non ego vos posthac viridi projectus in antro
Dumosa pendêre procul de rupe videbo.
Carmina nulla canam: non, me pascente, capellæ;
Florentem cytisum & salices carpetis amaras.

T. Hic tamen hanc mecum poteris requiescere noctem
Fronde super viridi; sunt nobis mitia poma,
Castaneæ *n* molles, & *o* pressi copia lactis:
Et jam summa procul villarum culmina fumant,
Majoresque cadunt altis de montibus Umbræ.

h ὁπλότερ.
i *Alii, ut versu præced.*
k *Unquámne? vel nunquámne?*
l *Quod mihi est instar regni.*
m *Ex aristis messes, ex mess. annì intellig.*
n *Maturæ.*
o *Coagŭli.*

ECLOGA II.

ALEXIS.

ARGUMENTUM.

Corydon pastor, Alexidis pueri amore captus, nihil eorum prætermittit quæ ad puerilem animum demulcendum, mutuúmque amorem conciliandum, possint pertinere: verùm ubi se neq; querelis, neq; blanditiis aut munusculis quicquam proficere intelligit, tandem ad se rediens, dementiámque suam agnoscens, ad intermissam rei familiaris curam sibi statuit revertendum; ut assueto labore infelicis sui amoris (qui ferè ex otio nasci solet) tædium discutiat. Sub Corydone autem (si Donato credimus) Virgilium, sub Alexide Alexandrum intelligimus, Pollionis puerum, quem ab eo postea dono accepit.

a *Sic ἐρᾶν dixit Moschus.*

Formosum pastor Corydon *a* ardebat Alexin,
Delicias domini; nec quid speraret habebat.
Tantùm inter densas, umbrosa cacumina, fagos
Assiduè veniebat: ibi hæc *b* incondita solus
Montibus & sylvis studio jactabat inani.
O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas?
Nil nostri miserere? mori me denique cogis?
Nunc etiam pecudes *c* umbras & frigora captant;
Nunc virides etiam occultant spineta lacertos;
Thestylis & rapido fessis messoribus æstu

b *Quæ profundebat non condita versu, & inclusa numeris, ut hic sunt: vel potius, indigesta & confusa.*
c *Umbrosa frigora, sive opacum frigus.*

Allia ſerpillúmque, herbas contundit olentes.
d *At nunc meridiano tempore ſol omnia torret: quod arbuſta cicadis reſonantia oſtendunt.* d At mecum raucis, tua dum veſtigia luſtro,
Sole ſub ardenti reſonant arbuſta cicadis.
Nonne fuit ſatius triſtes Amaryllidis iras,
Atque ſuperba pati faſtidia? nonne Menalcam?
Quamvis ille niger, quamvis tu candidus eſſes.
O formoſe puer, nimium ne crede colori.
e *Liguſtrorum flores.* Alba e liguſtra cadunt, f vaccinia nigra leguntur.
Deſpectus tibi ſum, nec quis ſim, quæris Alexi,
f *Mora agreſtia, hyacinthi.* Quàm dives nivei pecoris, quam lactis abundans:
Mille meæ g Siculis errant in montibus agnæ.
g *Siculis Theoc. imitatione dixit.* Lac mihi non æſtate novum, non frigore deſit.
Canto quæ ſolitus, ſi quando armenta vocabat,
h *Attico, Luc. in Statium.* Amphion Dircæus in h Actæo Aracyntho.
Nec ſum adeò informis: nuper me in littore vidi,
Cùm placidum ventis ſtaret mare: non ego Daphnin,
Judice te, metuam, ſi nunquam fallit imago.
O tantùm libeat mecum tibi ſordida rura,
i *Quidam intel. de furcis quibus eaſæ ſuſtentantur.* Atque humiles habitare caſas, & figere i cervos,
Hœdorúmque gregem viridi compellere k hibiſco!
Mecum unà in ſylvis imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos cerâ conjungere plures
k *Ad hibiſcum.* Inſtituit: Pan curat oves, oviúmque magiſtros.
Nec te pœniteat calamo triviſſe labellum:
Hæc eadem ut ſciret, quid non faciebat Amyntas?
l *Cannarum internodiis.* Eſt mihi diſparibus ſeptem compacta l cicutis
Fiſtula, Damœtas dono mihi quam dedit olim:
m *Hypall. pro, Tu æſtam habes ſecundus.* Et dixit moriens, m Te nunc habet iſta ſecundum.
Dixit Damœtas; invidit ſtultus Amyntas.
Præterea duo nec tutâ mihi valle reperti
Capreoli, ſparſis etiam nunc pellibus albo,
n *Sugunt.* Bina die n ſiccant ovis ubera: quos tibi ſervo.
Jampridem a me illos abducere Theſtylis orat:
Et faciet, quoniam ſordent tibi munera noſtra.
Huc ades, ô formoſe puer: tibi lilia plenis
Ecce ferunt Nymphæ calathis; tibi candida Nais
o *Albas.* o Pallentes violas & ſumma papavera carpens,
Narciſſum, & florem jungit bene-olentis anethi:
Tum caſiâ, atque aliis intexens ſuavibus herbis,
Mollia luteolâ pingit vaccinia calthâ.
Ipſe ego cana legam tenerâ lanugine mala,
Caſtaneáſque nuces, mea quas Amaryllis amabat.
p *Flava vel mollia.* Addam p cerea pruna: & honos erit huic quoque pomo.
Et vos, ô lauri, carpam, & te, proxima myrte;
Sic poſitæ quoniam ſuaves miſcetis odores.
q *Rerum imperitus.* q Ruſticus es, Corydon! nec munera curat Alexis;
Nec, ſi muneribus certes, concedat Iolas.

Heu!

Heu! quid volui misero mihi? floribus Austrum
Perditus, & liquidis immisi fontibus apros. 59 (vas,
Quem fugis (ah!) demens? habitârunt dii quoque syl-
Dardaniúsque Paris. Pallas, quas condidit arces,
Ipsa colat: nobis placeant ante omnia sylvæ.
Torva leæna lupum sequitur, lupus ipse capellam:
Florentem cytisum sequitur lasciva capella; 64
Te Corydon, ô Alexi: TRAHIT sua quemque voluptas.
Aspice; r aratra jugo referunt suspensa juvenci,
Et Sol crescentes decedens duplicat umbras:
Me tamen urit amor; quis enim modus adsit amori?
Ah Corydon, Corydon! quæ te dementia cepit?
Semiputata tibi frondosâ vitis in ulmo est. 70
Quin tu aliquid saltem potiùs, quorum indiget usus,
Vimimibus mollique paras detexere junco:
Invenies alium, si te hic fastidit Alexis. 73

r *Unde apparet noctem appropinquare. Aliud enim ex alio intelligitur.*

ECLOGA III.

PALÆMON.

ARGUMENTUM.

Menalcas et Damœtas, pastores, mutuis primùm inter se convitiis certant: mox interveniente Palæmone judice, Amœbæi carminis lege disceptant; ubi neuter vincitur, sed uterque alteri, Palæmonis sententiâ, exæquatur.

Menalcas. Damœtas. Palæmon.

M. DIc a mihi, Damœta, cujum pecus? an Meliboei?
D. Non, verùm Ægõis: nuper mihi tradidit Ægon.
M. Infelix ô semper oves pecus! ipse Neæram
Dum fovet, ac, ne me sibi præferat illa, veretur,
Hic alienus oves custos bis mulget in horâ; 5
Et succus pecori, & lac subducitur agnis.
D. Parciùs ista viris tamen objicienda memento.
Novimus & qui te, transversa tuentibus b hircis,
Et quo (sed faciles Nymphæ riserè) c sacello. 9
M. Tum credo, cùm me arbustum videres Myc
Atque malâ vites incidere falce novellas.
D. Aut hìc ad veteres fagos, cùm Daphnidis a
Fregisti & calamos; quæ tù perversè Menalca,
Et cùm vidisti puero donata, dolebas,
Et si non aliquâ nocuisses, mortuus esses. 15
M. Quid domini facient, audent cùm talia d fures?
Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum
Excipere insidiis, multùm latrante e lycisca?
Et cùm clamarem, Quò nunc se proripit ille?
Tityre, coge pecus; tu post carecta latebas. 20
D. An mihi cantando victus non redderet ille
Quem mea carminibus meruisset fistula caprum?

a *Hæc verba, Dic mihi, sunt curiosius interrogantis.*

b *Al. hirquis, de oculorum anguis.*

c *Quia tuta erant earum sacella.*

d *Servi, vel furaces servi.*

e *Cane natâ ex lupo & cane.*

si nescia, f meus ille caper fuit: & mihi Damoe
Ipse fatebatur, sed reddere posse negabat.
M. Cantando g tu illum? aut unquam tibi fistula cerâ
Juncta fuit? non tu in triviis, indocte, solebas,
b Stridenti miserum stipulâ disperdere carmen?
D. Vis ergo inter nos, quid possit uterque, vicissim
Experiamur? ego hanc vitulam (ne forte recuses,
Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fœtus)
Depono: tu dic mecum quo pignore certes.
M. De grege non ausim quicquam deponere tecum:
Est mihi namque domi pater, est injusta noverca;
Bisque die numerant ambo pecus, alter & hœdos.
Verùm, id quod multò tute ipse fatebere majus,
(i Insanire libet quoniam tibi) pocula ponam
Fagina, cœlatum divini opus Alcimedontis,
k Lenta quibus torno facili superaddita vitis,
Diffusos hederâ vestit pallente corymbos.
In medio duo signa; Conon, & (quis fuit alter?)
Descripsit radio totum qui gentibus orbem,
Tempora quæ messor, quæ curvus arator haberet.
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.
D. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,
Et molli circum est ansas amplexus acantho:
Orpheaque in medio posuit silvasque sequentes.
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.
Si ad vitulam spectes, nihil est quòd pocula laudes.
M. Numquam! hodie effugies: veniam quocunq; vocaris:
Audiat hæc tantùm vel qui venit (ecce) Palæmon.
Efficiam posthac ne quenquam voce lacessas.
D. Quin age, si quid habes; in me mora non erit ulla,
Nec quenquam fugio: tantùm, vicine Palæmon,
Sensibus hæc imis (res est non parva) reponas.
P. Dicite, quandoquidem in molli consedimus herbâ,
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos,
nunc frondent sylvæ, nunc formosissimus annus.
[illegible], Damœta; tu deinde sequêre, Menalca.
[illegible]rnis dicetis: amant alterna Camœnæ.
Ab Jove principium Musæ: Jovis omnia plena:
Ille [illegible] colit terras, illi mea carmina curæ.
Et me Phœbus amat: Phœbo sua semper apud me
[illegible]a sunt, lauri, & suave-rubens hyacinthus.
Malo me Galatea petit, lasciva puella,
[illegible]t ad salices, & se cupit ante videri.
[illegible]t mihi sese offert ultro meus [illegible] ignis Amyntas;
[illegible] ut jam sit canibus non Delia notior.
D. Parta meis Veneri sunt munera, namque notavi
Ipse locum aëriæ quo congessere palumbes.
M. Quod

f Mihi dabitus ob victoriam; meum victoriæ præmium.
g Itane in indoctus doctum vicerit?
h Radente aures; sonum ingratum edente.

i Quoniam tam insanus es ut audeas mecum certare cui est omnino impar.
k Hederæ corymbis & vitis pampinis inter se mutuo nexu implicatæ.

l Plenissimus.

m Habitat; quia [illegible] est, ut Jovis omnia plena.
n Ut supra, Mi[illegible] tamen [illegible]
o Amica mea quæ mihi est [illegible] Venus,
p Congressare mi[illegible] dementia, ut Plaut.

M. Quod potui, puero ſylveſtri ex arbore lecta
Aurea mala decem miſi, cras altera mittam.
D. O quoties, & quæ nobis Galatea locuta eſt!
Partem aliquam venti divûm referatis ad aures.
M. Quid prodeſt, quòd me ipſe animo non ſpernis, Amyntas,
Si, dum tu ſectaris apros, ego retia ſervo? (myntas,
D. Phyllida mitte mihi (meus eſt natalis) Iola. 76
Cùm q faciam vitulâ pro frugibus, ipſe venito.
M. Phyllida amo ante alias; nam me diſcedere r flevit,
Et longum formoſe vale, vale, inquit, Iola.
D. Triſte lupus ſtabulis, maturis frugibus imbres,
Arboribus venti, nobis Amaryllidis iræ. 81
M. Dulce ſatis humor, ſ depulſis arbutus hœdis,
Lenta ſalix fœto pecori, mihi ſolus Amyntas.
D. t Pollio amat noſtram, quamvis ſit ruſtica, muſam.
Pierides, vitulam lectori paſcite veſtro. (rum,
M. Pollio & ipſe facit nova carmina: paſcite tau-
Jam cornu petat, & pedibus qui ſpargat arenam. 87
D. Qui te Pollio amat, veniat quò te quoque gaudet.
Mella fluant illi, ferat & rubus aſper amomum.
M. Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Mævi;
Atque idem u jungat vulpes, & mulgeat hircos. 91
D. Qui legitis flores, & humi naſcentia fraga,
Frigidus, ô pueri, fugite hinc, latet anguis in herbâ.
M. Parcite oves nimiùm procedere: non bene ripæ
Creditur; ipſe aries etiam nunc vellera ſiccat. 95
D. Tityre, paſcentes a flumine rejice capellas:
Ipſe, ubi tempus erit, omnes in fonte lavabo.
M. Cogite oves, pueri: ſi lac præceperit æſtus, 98
Ut nuper, fruſtra preſſabimus ubera palmis.
D. Eheu! quàm pingui macer eſt mihi taurus in (arvo:
Idem amor exitium eſt pecori, pecoriſque magiſtro.
M. y His certè neq; amor cauſa eſt, vix oſſibus hærent.
Neſcio quis teneros z oculus mihi faſcinat agnos. 102
D. Dic quibus in terris (& eris mihi magnus Apollo)
Tres pateat cœli ſpatium non amplius ulnas.
M. Dic quibus in terris inſcripti nomina regum
Naſcantur flores, & Phyllida ſolus habeto. 107
P. Non noſtrum inter vos tantas componere lites.
Et vitulâ tu dignus, & hic, & quiſquis amores
Aut metuet dulces, aut experietur amaros.
Claudite jam rivos, pueri, ſat prata biberunt. 111

q *Sacra faciam.*
r *Ita doluit, ut fleret.*
ſ *Depulſis à lacte, ut Eclog. 7.*
t *Aſinum Pollio qui Virgilio ſuos agros ab Auguſto impetravit.*
u *Jungat aratro, aut curru. Intel. Ita deliret, ut hæc etiam faciat quæ ſunt contra naturam.*
x *Al. arvo. Sed ervo legumine pingueſcere pecus Pl. & Col. tradunt.*
y *An, His certè (neque amor cauſa eſt) vix oſſibus hærent.*
z *Oculus qui Gr. βάσκανος.*
a *Apollinis locate habebo in ſolvendis ænigmatis.*

ECLOGA IV.

POLLIO.

ARGUMENTUM.

Aſinium Pollio, auctor Germanici exercitûs, cùm poſt captas Salonas, Dalmatiæ civitatem primò meruiſſet lau-

ream, post etiam consulatum adeptum fuisset, eodem anno suscepit filium, quem a capta civitate Saloninum vocavit: cui nunc Virgilius Genethliacum dicit. Hæc Servius. Huc autem detorquet quæ Sibylla de futurâ aurei seculi felicitate cecinerat. Obiter tamen & Pollionis patris, & ipsius etiam Augusti laudes admiscet. Nam quod dicit Pacatumque r. p. v.o. *de Augusto quidam intelligunt, qui à C. Jul. Cæs. fuit adoptatus: alii hoc quoque ad Saloninum referunt, & intelligunt principium magni anni, quem cecinit Sibylla, præcedere consulatum Pollionis, quo ille puer nascitur: ut magni menses sint magni anni menses.*

a Theocritus.

SIcelides *a* Musæ, paulò majora canamus.
Non omnes arbusta juvant, humilesque myricæ:
b Si canimus sylvas, sylvæ sint consule dignæ.
Ultima Cumæi venit jam carminis ætas:
Magnus ab integro seclorum nascitur ordo.
Jam redit & *c* virgo, redeunt Saturnia regna:
Jam nova progenies cœlo demittitur alto.
Tu modò nascenti puero, quo ferrea primùm
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
Casta fave, Lucina: tuus jam *d* regnat Apollo.
Téque adeò decus hoc ævi, te consule inibit
Pollio, & incipient magni procedere menses.
Te duce, siqua manent *e* sceleris vestigia nostri,
Irrita perpetuâ solvent formidine terras.
f Ille deûm vitam accipiet, divisque videbit
Permistos heroas, & ipse videbitur illis;
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.
At tibi prima, puer, nullo munuscula cultu,
Errantes hederas passim cum baccare tellus,
Mistáque ridenti colocasia fundet acantho.
Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ
Ubera: nec magnos metuent armenta leones.
Ipsa tibi blandos referent cunabula flores.
Occidet & serpens, & fallax herba veneni
Occidet: Assyrium vulgò nascetur amomum.
At simul *g* heroum laudes & facta parentis
Jam legere, & quæ sit poteris cognoscere virtus;
Molli paulatim flavescet campus aristâ,
Incultisque rubens pendebit sentibus uva,
Et duræ quercus sudabunt roscida mella.
Pauca tamen suberunt priscæ vestigia fraudis,
Quæ *h* tentare Thetin ratibus, quæ cingere muris
Oppida, quæ jubeant telluri infindere sulcos.
Alter erit tum Tiphys, & altera quæ vehat Argo

b Si can. bucolicos cantúsque pastoritios, tale tamen sit carmen quod dignum sit consule Pollione.

c Astræa.

d Nam puero natore. A. ejúsq; præsagia nunc comprobantur.

e Bellorum civilium.

f Hesiodus, Ὅσσι θεοὶ φίλοι εἰσὶ, θανὼν δὲ τοῖσιν ὁμοῖος *de hominibus aurei seculi.*

g Reversa aureo & heroico seculo.

h Navigare.

Lele-

Delectos heroas: erunt etiam altera bella,
Atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles.
Hinc ubi jam firmata virum te fecerit ætas,
Cedet & ipse mari vector, nec nautica pinus
Mutabit merces: omnis feret omnia tellus.
Non rastros patietur humus, non vinea falcem,
Robustus quoque jam tauris juga solvet arator.
Nec varios discet mentiri lana colores:
Ipse sed in pratis aries jam suave-rubenti
Murice, jam croceo mutabit vellera i luto.
Sponte sua sandyx k pascentes vestiet agnos.
Talia secla suis, dixerunt, currite fusis
Concordes stabili fatorum numine Parcæ.
Aggredere ô magnos (aderit jam tempus) honores,
Chara deûm soboles, magnum l Jovis incrementum.
Aspice convexo m nutantem pondere mundum,
Terrásque, tractúsque maris, cœlúmque profundum.
Aspice, venturo lætentur ut omnia seclo.
O mihi tam longæ maneat pars ultima vitæ,
Spiritus & quantum sat erit tua dicere facta.
Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus,
Nec Linus: huic mater quamvis, atque huic pater adsit,
Orphei Calliopea, Lino formosus Apollo.
Pan deus, Arcadiâ mecum si judice certet,
Pan etiam Arcadiâ dicet se judice victum.
Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem:
Matri longa decem tulerant fastidia menses.
Incipe, parve puer, n cui non risere parentes,
Nec deus hunc mensâ, dea nec dignata cubili est.

i *Colore herbæ quæ & lutea dicitur.*
k *Ovium pascentium lanæ sponte suâ sandycis colore imbuentur.*
l *Jovis alumne, Scorpiole.*
m *Gravatum & inclinatum præsentibus malis.*
n *Vel, qui non risere parentes, Nec Deus, &c. Vide Fab.*

ECLOGA V.
DAPHNIS.

ARGUMENTUM.

Menalcas & Mopsus, pastores, Daphnidis amici sui mortem deflent: altérque ejus Epitaphium, *alter* Apotheosin canit. *Sunt qui per Daphnin, Cæsarem dictatorem intelligi putant, paulo antequam hæc scriberet poeta, tribus & viginti vulneribus in curia confossum. Alii Quintilium Varum accipiunt, in Germania cum tribus legionibus cæsum. Alii Flaccum Maronem intelligi malunt, Virgilii fratrem: de quo extat pervulgatum quidem illud, sed incerti autoris, distichon,*

Tristia fata tui dum fles in Daphnide Flacci,
Docte Maro, fratrem diis immortalibus æquas.

(ambo)

Mc. CUr non Mopſe, (*a* boni quoniam convenimus
Tu calamos inflare leves, ego dicere verſus)
Hic corylis miſtas inter conſedimus ulmos?
Mo. Tu major; tibi me eſt æquum parere, Menalca,
Sive ſub incertas Zephyris motantibus umbras,
Sive antro potius ſuccedimus: aſpice ut antrum
Silveſtris raris ſparſit labruſca racemis.
Me. Montibus in noſtris ſolus tibi certet Amyntas.
Mo. Quid ſi idem certet Phœbum ſuperare canendo?
Me. Incipe, Mopſe, prior, ſi quos aut Phyllidis *b* ignes,
Aut *c* Alconis habes laudes aut jurgia *d* Codri.
Incipe; paſcentes ſervabit Tityrus hœdos.
Mo. Immo hæc, in viridi nuper quæ cortice fagi
Carmina deſcripſi, & modulans alterna notavi,
Experiar: tu deinde jubeto certet Amyntas.
Me. Lenta ſalix quantum pallenti cedit olivæ,
Puniceis humilis quantum ſaliunca roſetis;
Judicio noſtro tantum tibi cedit Amyntas.
Mo. Sed tu deſine plura, puer, ſucceſſimus antro.
Extinctum Nymphæ crudeli funere Daphnin
Flebant: Vos coryli teſtes, & flumina Nymphis,
Cùm complexa ſui corpus miſerabile nati,
Atque deos, atque aſtra vocat crudelia mater.
Non ulli paſtos illis egere diebus
Frigida, Daphni, boves ad flumina; nulla neque amnem
Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam.
Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuiſſe leones
Interitum, montéſque feri ſylvæque loquuntur.
e Daphnis & Armenias curru ſubjungere tigres
Inſtituit; Daphnis thyaſos inducere Baccho,
Et *f* foliis lentas intexere mollibus haſtas.
Vitis ut arboribus decori eſt, ut vitibus uvæ,
Ut gregibus tauri, ſegetes ut pinguibus arvis;
Tu decus omne *g* tuis: poſtquam te fata tulerunt,
Ipſa Pales agros, atque ipſe reliquit Apollo.
Grandia ſæpe quibus mandavimus hordea ſulcis,
Infelix lolium, & ſteriles dominantur avenæ.
Pro molli viola, pro purpureo narciſſo,
Carduus, & ſpinis ſurgit paliurus acutis.
Spargite humum foliis, *h* inducite fontibus umbras,
Paſtores: mandat fieri ſibi talia Daphnis.
Et tumulum facite, & tumulo ſuperaddite carmen:
Daphnis ego in ſylvis, hinc uſque ad ſydera notus,
i Formoſi pecoris cuſtos, formoſior ipſe.

Me. Tale

a Periti, ſeu gnari, tu inflandi c. l. ego dicendi v.

b Amores.
c Cretenſis ſagittarii peritiſſimi.
d Codrus autem fuit Athen. rex, qui cum milite quodam Laced. (captata jurgii occaſione) jurgatus, et ab eo interfectus, locũ ultro fecit oraculo.

e De C. Cæſare, qui ſacra Bacchi ex Arm. Romam tranſtulit.
f Thyaſorum periphraſis.
g Tu Cæſar tuis Romanis.
h Facite nemora circa fontes. quia herbarum animæ vel in fontibus habitant, vel in nemoribus.
i Cæſar boni populi optimus imperator.

Me. Tale tuum carmen nobis, divine poeta,
Quale ſopor feſſis in gramine; quale per æſtum
Dulcis aquæ ſaliente ſitim reſtinguere rivo.
Nec calamis ſolùm æquiparas, ſed voce magiſtrum.
Fortunate puer, tu nunc eris *k* alter ab illo.
Nos tamen hæc quocunque modo tibi noſtra viciſſim
Dicemus, Daphninque tuum tollemus ad aſtra.
Daphnin ad aſtra feremus: amavit nos quoque Daphnis,
Mo. An quicquam nobis tali ſit munere majus?
Et *l* puer ipſe fuit cantari dignus; & iſta
Jampridem Stimichon laudavit carmina nobis.
Me. Candidus inſuetum miratur *m* limen Olympi,
Sub pedibúſque videt nubes & ſydera Daphnis.
Ergo alacres ſylvas & cætera rura voluptas,
Panáque, paſtoréſque tenet, Dryadáſque puellas.
Nec lupus inſidias pecori, nec retia cervis
Ulla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis,
Ipſi lætitiâ voces ad ſydera jactant
Intonſi montes: ipſæ jam carmina rupes,
Ipſa *n* ſonant arbuſta, Deus, deus ille, Menalca.
Sis bonus ô felíxque tuis: en quattuor aras:
Ecce duas tibi, Daphni, duóque altaria Phœbo.
Potula bina novo ſpumantia lacte quotannis,
Crateráſque duos *o* ſtatuam tibi pinguis olivi:
Et multo inprimis hilarans convivia Baccho,
Ante focum, ſi frigus erit, ſi meſſis, in umbrâ,
Vina novum fundam calathis *p* Ariuſia nectar.
Cantabunt mihi Damœtas & Lyctius Ægon:
Saltantes Satyros imitabitur Alpheſiboeus.
Hæc tibi ſemper erunt, & cùm ſolennia vota
Reddemus Nymphis, & cùm *q* luſtrabimus agros.
Dum juga montis aper, fluvios dum piſcis amabit,
Dúmque thymo paſcentur apes, dum rore cicadæ,
Semper honos, nomenque tuum, laudéſque manebunt.
Ut Baccho Cereríque, tibi ſic vota quotannis
Agricolæ facient: *r* damnabis tu quoque votis.
Mo. Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona?
Nam neque me tantum venientis ſibilus Auſtri,
Nec percuſſa juvant fluctu tam littora, nec quæ
Saxoſas inter decurrunt flumina valles.
Me. Hæc te nos fragili donabimus antè cicutâ.
Hæc nos, Formoſum Corydon ardebat Alexin:
Hæc eadem docuit, Cujum pecus? an Meliboei?
Mo. At tu ſume pedum (quod me cùm ſæpe rogaret,
Non *ſ* tulit Antigenes: & erat tum dignus amari)
Formoſum paribus nodis, atque ære, Menalca.

Eubbling

k *Secundus.*

l *De Daphnide, non de Cæſare, quia non eſt occiſus puer.*

m *Lumen quidã legunt.*

n *Sonant, Deus, deus ille, id eſt, Daphnis.*

o *Tibi tanquam Lati ſacrificaturum.*

p *Id eſt, Cliia, ex Ser. Plut. Ath.*

q *In ſacris quæ dicebantur ambarvalia.*

r *Quum tu deos præſtare aliqua hominibus caperis, obnoxios tibi eos facies ad vota ſolvenda.*

ſ *Impetravit.*

ECLOGA VI.

SILENUS.

ARGUMENTUM.

Silenum in hac Eclogâ inducit, ebriũ quidem, ut Bacchi educatorem decebat, ſed tamen peritè ſecundùm Epicureorũ opinionẽ de rerũ primordiis canentẽ, idque in grãtiã Quintilii Vari, qui (teſte Donato) unà cum Virgilio huic ſectæ ſub Silone Philoſopho operã dedit. Cæterùm quoniã hæc bucolici carminis humilitati non ſatis cõveniebant, ſtatim ab initio veniã precatur: neque ità multùm argumẽto illi immoratus, ſtatim ad fab. tranſit.

PRima *a* Syracoſio dignata eſt ludere verſu
Noſtra, nec erubuit *b* ſylvas habitare, Thalia.
Cùm canerem reges & prælia, Cynthius aurem
Vellit, & admonuit: Paſtorem, Tityre, pingues
Paſcere oportet oves, *c* deductum dicere carmen.
Nunc ego (namque ſuper tibi erunt, qui dicere laudes,
Vare, tuas cupiant, & triſtia condere bella)
Agreſtem tenui meditabor arundine Muſam.
Non injuſſa cano: ſiquis tamen hæc quoque, ſiquis
Captus amore leget, te noſtræ, Vare, myricæ,
Te nemus omne canet: nec Phœbo gratior ulla eſt,
Quàm ſibi quæ Vari præſcripſit pagina nomen.
Pergite, Pierides. Chromis & Mnaſylus in antro
Silenum, pueri, ſomno vidêre jacentem,
Inflatum heſterno venas, ut ſemper, Iaccho.
d Serta procul tantùm capiti delapſâ jacebant;
Et gravis attritâ pendebat cantharus anſâ.
Aggreſſi (nam ſæpe ſenex ſpe carminis ambos
Luſerat) injiciunt ipſis ex vincula ſertis.
Addit ſe ſociam, timidiſque ſupervenit Ægle,
Ægle Naïadum pulcherrima: jámque *e* videnti
Sanguineis frontem moris & tempora pingit.
Ille dolum ridens, Quò vincula nectitis? inquit.
Solvite me, pueri: ſatis eſt potuiſſe *f* videri.
Carmina, quæ vultis, cognoſcite: carmina vobis;
Huic aliud mercedis erit: ſimul incipit ipſe.
Tum verò *g* in numerum Faunóſque feráſque videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus.
Nec tantùm Phœbo gaudet Parnaſſia rupes,
Nec tantùm Rhodope miratur, & Iſmarus Orphea.
Namque canebat *h* uti magnum per inane coacta
Semina terrarúmque, animæque, maríſque fuiſſent,
Et liquidi ſimul ignis: ut his exordia primis
Omnia, & ipſe tener *i* mundi concreverit orbis.

a Syracuſanum poetam Theocritum imitati.
b Unde Egreſſus ſylvis, in prin. Æn.
c Tenue, Humile. Tranſl. à lana quæ in tenuitatem deducitur.
d Serta procul à capite ebrii & sõno obruti jacebãt, tantũ capiti delapſa: alioquì illæſa & integra, non rupta.
e Videnti, pro vigilanti.
f Nam ſemidei non facilè patiuntur ſe videri.
g Saltare ad modum rhythmi & cantilenæ.
h Ut coactæ & collectæ atomi p. m. i. fuiſſent origo ignis, aeris, terrarum, & maris.
i Cœli. Vide Plin. l. 2.

Tum

Tum durare ſolum, & diſcludere Nerea ponto
Cœperit, & rerum paulatim ſumere formas.
Jámque novum ut terræ *k* ſtupeant luceſcere Solem,
Altiùs atque cádant ſummotis nubibus imbres,
Incipiant ſylvæ cùm primùm ſurgere, cúmque
Rara per ignotos errent animalia montes.
Hinc lapides Pyrrhæ jactos, Saturnia regna;
Caucaſeáſque refert volucres, furtúmque Promethei.
His adjungit *l* Hylam, nautæ quo fonte relictum
Clamâſſent; ut littus Hyla, Hyla, omne ſonaret.
Et fortunatam, ſi nunquam armenta fuiſſent,
Paſiphaen nivei ſolatur amore juvenci.
Ah! virgo infelix! quæ te dementia cepit?
Prœtides implêrunt falſis mugitibus agros:
At non tam turpes pecudum tamen ulla ſequuta eſt
Concubitus; quamvis collo timuiſſet aratrum,
Et ſæpe in lævi quæſîſſet cornua fronte.
Ah! virgo infelix! tu nunc in montibus erras:
Ille, latus niveum molli fultus hyacintho,
Ilice ſub nigrâ pallentes ruminat herbas; (phæ,
Aut aliquam in magno ſequitur grege. Claudite, Nym-
Dictææ Nymphæ, nemorum jam claudite ſaltus:
Si quà fortè ferant oculis ſeſe obvia noſtris
Errabunda bovis veſtigia: forſitan illum
Aut herbâ captum viridi, aut armenta ſequutum,
Perducant aliquæ ſtabula ad Gortynia vaccæ.
Tum canit Heſperidum miratam mala *m* puellam.
Tum Phaëtontiadas muſco *n* circundat amaræ
o Corticis, atque ſolo proceras erigit alnos.
Tum canit errantem *p* Permeſſi ad flumina Gallum;
Aonas in montes ut duxerit una ſororum;
Utque viro Phœbi chorus aſſurrexerit omnis:
Ut Linus hæc illi divino carmine paſtor,
Floribus atque apio crines ornatus amaro,
Dixerit. Hos tibi dant calamos (en accipe) Muſæ,
q Aſcræo quos antè ſeni, quibus ille ſolebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi *r* Grynæi nemoris dicatur origo:
Nè quis ſit lucus, quo ſe plùs jactet Apollo.
Quid loquar aut Scyllam Niſi? aut quam fama ſecuta eſt,
Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris,
ſ Dulichias vexâſſe rates, & gurgite in alto,
Ah! timidos nautas canibus laceráſſe marinis?
Aut ut mutatos Terei narraverat artus?
Quas illi Philomela dapes, quæ dona parârit?
Quo curſu deſerta petiverit, & quibus antè
Infelix ſua teſta ſupervolitaverit alis?

k *Stupeant ſolis ortum, & ut cadant imbres nubibus in altum elevatis.*

l *Puerum, comitẽ Herculis. Et Nautæ pro Argonautæ. Vide Orphei & Apoll. Argon.*

m *Puellam intel. Atalantã, his malis ab Hippomene deceptam.*

n *Circundat & erigit, pro canit circundatas, & canit erectas.*

o *Corticis muſco, quidam exp. Moſcoſo & lanuginoſo cortice.*

p *Permeſſi, fluvii ex Helicone monte ſcaturientis, circa quem Muſæ choreas ducunt, Heſ. teſte.*

q *Aſcr. Heſiod.*

r *Grynæi Grynæa Apollini conſecrati.*

ſ *Ulyſſeas à Dulichio, una ex Echinadibus inſulis.*

Omnia

Omnia quæ, Phœbo quondam meditante, beatus
Audiit t Eurotas, jussitque ediscere lauros,
Ille canit: pulsæ referunt ad sydera valles.
Cogere donec oves stabulis numerúmque referre
Jussit, & u invito processit vesper Olympo. 86

t *Lacon. fluvius.*
u *Invito proc. Tantam afferebat voluptatem Sileni cantus, ut cælo quoque ingratus vesperis adventus fuerit.*

ECLOGA VII.

MELIBOEUS.

ARGUMENTUM.

Sumptũ est Eclogæ hujus argumentũ ex Bucolicis Theocriti. Inducit autem hîc poeta Melibœum pastorem referentem certamen Corydonis & Thyrsidis, cui, dum caprum qui à grege deerraverat quæreret, fortè intervenerãt, accersitus à Daphnide, certaminis judice; quem secundùm Corydonem pronunciâsse innuit, dum ait ad finem Eclogæ,

Hæc memini, & victum frustrà contendere Thyrsin.

Corydon. Thyrsis.

Poeta sub personâ MELIBOEI.

M. FOrtè sub a argutâ cõsederat ilice Daphnis, (num;
Compulerántq; greges Corydon & Thyrsis in u-
Thyrsis oves, Corydon distentas lacte capellas;
Ambo florentes ætatibus, b Arcades ambo,
Et cantare pares, & respondere parati.
Huc mihi, dum teneras defendo à frigore myrtos,
c Vir gregis ipse caper deerraverat; atque ego Daphnin
Aspicio: ille ubi me contrà videt, Ocyùs, inquit,
Huc ades, ô Melibœe; caper tibi salvus & hœdi;
Et, siquid cessare potes, requiesce sub umbrâ.
Huc ipsi potum venient per prata juvenci;
Hic viridis tenerâ prætexit arundine ripas
Mincius, éque sacrâ resonant examina quercu. (bam,
Quid facerem? neque ego Alcippen, nec Phyllida habe-
Depulsos a lacte domi quæ clauderet agnos;
Et certamen erat, Corydon cum Thyrside, magnum.
Posthabui tamen illorum d mea seria ludo.
Alternis igitur contendere versibus ambo
Cœpêre: alternos Musæ meminisse volebant.
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis. (men,
C. Nymphæ, noster amor, e Libethrides, aut mihi car-
Quale meo Codro, concedite: (proxima Phœbi
Versibus ille facit) aut si non possumus omnes,
Hic arguta f sacrâ pendebit fistula pinu.
T. Pastores hederâ crescentem ornate poetam
Arcades, invidiâ rumpantur ut ilia Codro.

a *Stridulâ, vel sibilũ edente, ad venti impulsum.*
b *Ita periti, ut Arcades esse putares.*
c *Sic Theocr. τράγον dixit ἀγέλας τῶν αἰγῶν. Itidémque Hor. Olentis uxores mariti, capras.*
d *Meum serium negotium.*
e *A Libethro fonte, ubi colũntur.*
f *Consecrata matri deûm.*

Ani-

Aut, si ultra placitum g laudârit, baccare frontem
Cingite, nè vati noceat mala lingua futuro.
C. Setosi caput hoc apri tibi, Delia, parvus,
Et ramosa h Mycon vivacis cornua cervi.
Si proprium hoc fuerit, lævi de marmore tota
Puniceo stabis suras evincta cothurno.
T. i Sinum lactis, & hæc te liba, Priape, quotannis
Expectare sat est: custos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus: at tu,
Si fœtura gregem suppleverit, aureus esto.
C. Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblæ,
Candidior cycnis, hederâ formosior albâ,
Cùm primùm pasti repetent præsepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.
T. Immo ego Sardois videar tibi amarior herbis,
Horridior rusco, projectâ vilior algâ,
Si mihi non hæc lux toto jam longior anno est.
Ite domum pasti, si quis pudor, ite juvenci.
C. Muscosi fontes, & somno mollior herba,
k Et quæ vos rarâ viridis tegit arbutus umbrâ,
Solstitium pecori defendite: jam venit æstas
Torrida, jam læto turgent in palmite gemmæ.
T. Hîc focus, & tedæ pingues, hîc plurimus ignis
Semper, & assiduâ postes fuligine nigri.
Hîc tantum Boreæ curamus frigora, quantum
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.
C. l Stant & juniperi, & castaneæ hirsutæ:
Strata jacent passim m sua quæque sub arbore poma.
Omnia nunc rident: at si formosus Alexis
Montibus his abeat, videas & flumina sicca.
T. Aret ager, vitio moriens sitit aeris herba,
n Liber pampineas invidit collibus umbras:
Phyllidis adventu nostræ nemus omne virebit,
Jupiter & læto o descendet plurimus imbri.
C. Populus Alcidæ gratissima, vitis Iaccho,
Formosæ myrtus Veneri, sua laurea Phœbo,
Phyllis amat corylos: illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corylos, nec laurea Phœbi.
T. Fraxinus in sylvis pulcherrima, pinus in hortis,
Populus in fluviis, abies in montibus altis.
Sæpius at si me, Lycida formose, revisas,
Fraxinus in sylvis cedet tibi, pinus in hortis.
M. Hæc memini, & victum frustrà contendere Thyr-
p Ex illo Corydon, Corydon est tempore nobis.

g *Quia vers. ab aliquib. laudari metuebant & eam laudem vim fascini habere credebant.*
h *Mycon, sub. offert.*
i *Vas.*
k *Pro, Et arbute quæ tegis eos rarâ umbrâ.*
l *Plenæ sunt.*
m *Si sua sit ablativus, ita dicitur per synæresin, ut Suos ab Ennio, tanquam Sor.*
n *Vites nimio æstu exiccatæ folia amiserunt.*
o *Ut nollaslet me dictum Jupiter, quasi descensor.*
p *Ex illo tempore Cor. est victor nobilis supra omnes. Sed rusticum sententiam implere non potuit.*

ECLOGA VIII.

PHARMACEUTRIA.

ARGUMENTUM.

Duæ sunt Eclogæ hujus partes. In priore, Damon pastor, Nisæ puellæ amore captus, cùm illa sibi Mopsum prætulisset, impatientiâ amoris in varias erumpit querelas. Posterior pars penè tota sumpta est ex Theocriti ejusdem nominis idyllio, in quo venefica quædam pharmacis & incantationibus animum viri, a quo spernebatur, ad sui amorem conatur revocare.

Damon. Alphesibœus.

PAstorum musam, Damonis & Alphesibœi,
Immemor herbarum quos est mirata juvenca
Certantes, quorum stupefactæ carmine lynces,
Et mutata suos *a* requiêrunt flumina cursus:
Damonis musam dicemus & Alphesibœi.
Tu *b* mihi, seu magni superas jam saxa Timavi,
Sive oram Illyrici legis æquoris, en erit unquam
Ille dies, mihi cùm liceat tua dicere facta?
En erit ut liceat totum mihi ferre per orbem,
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?
A te principium, tibi desinet: accipe *c* jussis
Carmina cœpta tuis, atque hanc sine tempora circum
Inter victrices, hederam, tibi serpere lauros.
Frigida vix cœlo noctis decesserat umbra,
Cùm ros in tenerâ pecori gratissimus herbâ est:
Incumbens tereti Damon sic cœpit olivæ.
D. Nascere, *d* præque diem veniens age, Lucifer, almum;
Conjugis indigno Nisæ deceptus amore.
Dum queror, & divos, quanquam nil testibus illis
Profeci, extremâ moriens tamen alloquor horâ.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Mænalus argutumque nemus pinosque loquentes
Semper habet, semper pastorum ille audit amores,
Panaque, qui primus calamos non passus inertes.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes?
Jungentur jam gryphes *e* equis, ævoque sequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.
Mopse, novas incide *f* faces: tibi ducitur uxor.
Sparge, marite, nuces: *g* tibi deserit Hesperus Oetam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
O digno conjuncta viro! dum despicis omnes,
Dumque tibi est odio mea fistula, dumque capellæ,

Hir-

a Requiescere coegerunt suos cursus. Aut certè, Requiêrunt mutata suos cursus.
b Apostrophe ad Augustum.
c Ut suprà dixit, Non injussa cano.
d Præveniens age diè. Queritur autem quòd amica (quæ vocat conjugem) nupserit alteri, se contempto.
e Quorum sunt inimicissimæ.
f Faces nuptiales incidèntur cùm inspicantur, i. in spicæ similitudinem inciduntur, ut facilius ardorem concipiant.
g Tibi oritur. Stellæ enim ex altissimis montibus oriri videntur.

Hirsutumque supercilium, prolixáque barba:
Nec curare deum credis mortalia quenquam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Sepibus in nostris parvam te roscida mala
(Dux ego vester eram) vidi cum matre legentem.
Alter ab undecimo tum me jam ceperat annus:
Jam fragiles poteram à terrâ contingere ramos.
b Ut vidi, ut perii! ut me malus abstulit error!
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
i Nunc scio quid sit amor: duris in cotibus illum
Ismarus, aut Rhodope, aut *k* extremi Garamantes.
Nec nostri generis puerum, nec sanguinis, edunt.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Sævus amor docuit natorum sanguine *l* matrem
Commaculare manus: crudelis tu quoque, mater.
Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
Improbus ille puer, crudelis tu quoque mater.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
m Nunc & oves ultro fugiat lupus, aurea duræ
Mala ferant quercus, narcisso floreat alnus,
Pinguia corticibus sudent electra myricæ:
Certent & cycnis ululæ; sit Tityrus Orpheus;
Orpheus in sylvis, inter delphinas Arion.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Omnia vel medium fiant mare: *n* vivite sylvæ:
Præceps aërii specula de montis in undas
Deferar: extremum hoc munus morientis habeto.
Desine Mænalios, jam desine, tibia, versus.
Poet. Hæc Damon; vos, quæ responderit Alphesibœus,
Dicite, Pierides. NON omnia possumus omnes.
Al. Effer aquam, & molli cinge hæc altaria vittâ;
Verbenásque adole pingues, & *o* mascula thura;
Conjugis ut magicis sanos avertere sacris
Experiar sensus: nihil hic nisi carmina desunt:
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnin.
Carmina vel cœlo possunt deducere Lunam:
Carminibus Circe socios mutavit Ulyssis:
p Frigidus in pratis *q* cantando rumpitur anguis.
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnin.
Terna tibi hæc primùm *r* triplici diversa colore
Licia circundo; terque hæc altaria circum
Effigiem duco. NUMERO Deus impare gaudet.
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnin.
Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores;
Necte, Amarylli, modò, & Veneris, dic, vincula necto.
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnin.
s Limus ut hic durescit, & hæc ut cera liquescit

h *Postquam vidi, qualiter perii!* Θεοκ. ὅτ' ἴδον, ὅτε ἐμάνλυν.

i *Serò, vel, nunc tandem.* Νῦν ἔγνων ἐγώ τα.

k *Quia sævi & à consortio humanitatis remoti.*

l *Medeam.*

m *Omnia optat fieri contra naturam, ut istud est, quod illa pulcherrima turpissimo marito nupsit.*

n *Valete.*

o *Quia diis nihil nisi singulare & excellens offerri debet. Unde eximiæ vastiæ. Masculo autem thurè prima bonitatis est gloria, teste Dioscor.*

p *Ob venenum.*

q *Dum ei incantatur.*

r *Don. in Ter. legit, Triplici circundata filo. Licia tamen discoloria quidam veneficiis adhibita tradunt ad alligandum & incantandũ vel ad solvendum & expiandum.*

s *Hæc ex limo imago; Hæc cera, hæc imago cerea.*

uno eodémque igni; sic noſtro Daphnis amore.
Sparge molam, & fragiles incende bitumine lauros.
Daphnis me malus urit, ego hanc in t Daphnide laurum.
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnin.
Talis amor Daphnin, qualis, cùm feſſa juvencum
Per nemora atque altos quærendo bucula lucos,
Propter aquæ rivum viridi procumbit in ulvâ 87
u Perdita, nec ſeræ meminit decedere nocti:
Talis amor teneat, nec ſit mihi cura mederi.
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnin.
Has olim x exuvias mihi perfidus ille reliquit, 91
Pignora chara ſui; quæ nunc ego y limine in ipſo,
Terra, tibi mando: debent hæc pignora Daphnin.
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnin.
Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena,
Ipſe dedit Mœris: naſcuntur plurima Ponto. 96
His ego ſæpe lupum fieri, & ſe condere ſylvis
Mœrim, ſæpe animas imis excire ſepulchris,
Atque ſatas alio vidi traducere meſſes.
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnin.
Fer cineres, Amarylli, foras, rivóque fluenti, 101
Tránſque caput jace: z ne reſpexeris: his ego Daphnin
Aggrediar: nihil ille deos, nil carmina curat.
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnin.
Aſpice, corripuit tremulis altaria flammis 105
Sponte ſuâ (dum ferre moror) cinis ipſe: a bonum ſit.
Neſcio, quid certè eſt; & Hylax in limine latrat.
Credimus? an qui amant, ipſi ſibi ſomnia fingunt?
Parcite, ab urbe venit, jam parcite carmina, Daphnis.

t *Pro, in Daphnidem; vel ſupra Daphnidis effigiem.*

u *Amore confecta.*

x *Veſtes.*

y *Loco ſacro Veſtæ.*

z *Purgamenta enim quibus noxa quæpiam expiabatur non reſpiciebant, ne ex eorum aſpectu malum traherent:*

a *Optat bonum eſſe eventum.*

ECLOGA IX.

MOERIS.

ARGUMENTUM.

Poſt Philippenſem victoriam, cùm in diſtributione agrorum, qui triumvirorum juſſu trans Padum dividebantur, ſua quoque prædia Virgilius amiſiſſet, Romam profectus, cùm favore ingenii, tum præſertim adjuvante Pollione, Tranſpadanæ regionis præfecto, poſſeſſiones ſuas recepit. Verùm ægrè id ferente Ario, cui fortè Virgilii fundus in portionem ceſſerat, parùm abfuit quin ab irato milite interficeretur. Denuo itaque Romam profecturus præcepit procuratori, ut Ario uſque ad reditum ſuum, quàm minimo poſſet detrimento ſuo, obſequeretur. Is igitur ex patroni ſui præcepto Mantuam proficiſcitur, hœdorum aliquot munuſculum Ario oblaturus. Mœrin ſubſequitur Lycidæ paſtor, itinerir ejus cauſam inquirens.

inquirens, Ibi natũ occasionem Mœris temporum illorum calamitatem deflet. Deinde unà Mantuam euntes itineris taedium variis sublevant cantilenis.

Fabius l. 8. c. 6. postquam dixit allegoriam aliud verbis, aliud sensu ostendere, ac etiam interdum contrarium; & aliquot exempla protulit; subjungit, Sinè translatione verò in Bucolicis, Certè equidem audieram, (& quæ sequuntur usq; ad finem quarti versûs:) Hoc enim loco, præter nomen, cætera propriis decisa sunt verbis. Verùm non pastor Menalcas, sed Virgilius est intelligendus.

Lycidas. Mœris.

L. QUò te, Mœri, pedes? an, quò via ducit, in urbem?
M. O Lycida, vivi pervenimus, advena nostri
(Quod nunquã veriti sumus) ut possessor agelli
Diceret, Hæc mea sunt; veteres migrate coloni.
Nunc victi, tristes, (quoniam a SORS omnia versat)
Hos illi (quod nec bene vertat) mittimus hœdos.
L. Certè equidem audieram, quà se subducere colles
Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
Usque ad aquam & veteris jam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus vestrum b servâsse Menalcam.
M. Audieras, & fama fuit: sed carmina tantum
Nostra valent, Lycida, tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt aquilâ veniente columbas.
Quòd nisi me quacunque novas incidere lites
Antè sinistra cavâ monuisset ab ilice cornix,
Nec tuus hic Mœris, c, nec viveret ipse Menalcas.
L. Heu! cadit in quenquã tantũ scelus? heu! tua nobis
Penè simul tecum solatia rapta, Menalca?
Quis caneret Nymphas? d quis humũ florentibus herbis
Spargeret? aut viridi fontes induceret umbrâ?
e Vel, quæ sublegi tacitus tibi carmina nuper,
Cùm te ad delicias ferres Amaryllida nostras?
Tityre, dum redeo (brevis est via) pasce capellas,
Et potum pastas age, Tityre; & inter agendum
Occursare capro (cornu ferit ille) caveto.
M. f Immo, hæc quæ Varo necdum perfecta canebat,
Vare, tuum nomen (superet modo Mantua nobis,
Mantua, væ! miseræ nimiùm vicina Cremonæ)
Cantantes sublime ferent ad sydera cycni.
L. Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos,
Sic cytiso pastæ g distentent ubera vaccæ;
Incipe, si quid habes: & me fecere poëtam
Pierides; sunt & mihi carmina: me quoque dicunt
Vatem pastores; sed non ego credulus illis.
Nam neque adhuc Varo videor, nec dicere Cinna

a *Non sors, sed sors quidam legendũ existimant.*

b *Pro recuperâsse. Menalcam autem esse Virgilium docent, Fabii verba subjuncta argumento hujus eclogæ.*

c *Quia parum abfuit quin interficeretur; Vide argumen.*

d *Quis humum sparsum fl. b. caneret? aut font. inductos umbrâ? Estque simul Hypallage; umbra n. fontibus inducitur.*

e *Vel quis caneret quæ sublegi, &c. Amaryllida autem vocat Romam, ut Ecl. 1.*

f *Quis caneret.*

g *Pro rumum lac. ubi repertum.*

Digna, sed argutos inter strepere *h* anser olores.
M. Id quidē ago, & tacitus, Lycida, mecū ipse volutō;
Si valeam meminisse: neque est ignobile carmen.
Huc ades, ō Galatea; quis est nam ludus in undis?
Hic ver purpureum; varios hic flumina circum
Fundit humus flores; hic *i* candida populus antro
Imminet, & lentæ texunt umbracula vites.
Huc ades: *k* insani feriant sine littora fluctus.
L. Quid, quæ te purâ solum sub nocte canentem
Audieram? *l* numeros memini, si verba tenerem.
M. Daphni, quid antiquos signorum suspicis ortus?
Ecce, Dionæi processit Cæsaris astrum;
Astrum, quo segetes gauderent frugibus, & quo
Duceret apricis in collibus uva colorem.
Insere, Daphni, pyros; carpent tua poma nepotes.
Omnia *m* fert ætas, animum quoque. Sæpe ego longos
Cantando puerum memini me *n* condere Soles,
Nunc oblita mihi tot carmina: vox quoque Mœrin
Jam fugit ipsa; lupi Mœrin vidēre priores.
Sed tamen ista satis referet tibi sæpe Menalcas.
L. o Causando nostros in longum ducis amores;
Et nunc omne tibi stratum silet æquor, & omnes
(Aspice) ventosi ceciderunt murmuris auræ.
Hinc adeò media est nobis via: namque sepulchrum
Incipit apparere *p* Bianoris: hic, ubi densas
Agricolæ *q* stringunt frondes, hic, Mœri, canamus;
Hic hœdos depone: tamen venienus in urbem.
Aut, si, nox pluviam nè colligat antè, veremur,
Cantantes licet usquè (minùs via lædet) eamus.
Cantantes *r* ut eamus, ego hoc te fasce levabo.
M. Desine plura, puer, & quod nunc instat agamus;
Carmina tum meliùs, cùm venerit ipse, canemus.

h *Allusio ad Anserem poetam, de quo & Cic. in Philip.*
i *Unde Græc.* λείπω.
k *Ingentes, ut dicuntur fluctus furentes, sive undæ & ipsum mare furere.*
l *Memini cantum versuum si versus ipsos tenerem. Hic n. numeri sunt modi & cantus, non carmina. Rhythm. interp. P. Fab. l. 9. c. 4.*
m *Pro aufert. Sic versu seq.*
n *Condere pro abscondere, i. ad occasum perducere.*
o *Tergiversando, causas nectendo.*
p *Qui Mantuam condidisse fertur.*
q *Pro decutiunt, amputant.*
r *Quamvis eamus cantantes, te levabo hoc onere hœdorum.*

ECLOGA X.

GALLUS.

ARGUMENTUM.

Cornelius Gallus eximius poeta fuit, primúsque Ægypti præfectus; qui cùm Cytheridem meretricem, Volumniī libertam, (quam poeta hîc Lycoridem vocat) perditè adamaret, neque illa mutuo amore respōderet, sed, ipso spreto, Antonium in Galliam secuuta esset, ægerrimè repulsam tulisse creditur. Eum itaque hâc Eclogâ consolatur Virgilius, sed ità ut à pastoralibus personis rusticísque comparationibus non decedat. Totum autem ferè hoc argumentum sumptum est ex Thyrside Theocriti, ubi similem Daphnidis amorem querūtur.

Extremum

EXtremum hunc, a Arethusa, mihi concede laborem.
Pauca meo Gallo (sed quæ legat ipsa Lycoris)
Carmina sunt dicenda: neget quis carmina Gallo?
Sic tibi, cùm fluctus subterlabêre Sicanos,
b Doris amara suam non intermiscеat undam.
Incipe; sollicitos Galli dicamus amores,
Dum tenera attondent simæ virgulta capellæ.
Non canimus surdis, respondent omnia c sylvæ.
Quæ nemora, aut qui vos saltus habuere, puellæ
Naiades, d indigno cùm Gallus amore periret?
Nam neque Parnassi vobis juga, nam neque Pindi
Ulla moram fecere, neque Aoniæ Aganippe.
Illum etiam lauri, illum etiam flevere myricæ:
Pinifer illum etiam solâ sub rupe jacentem
Mœnalus, & gelidi fleverunt saxa Lycæi.
Stant & oves circùm, nostri nec e pœnitet illas;
Nec te pœniteat pecoris, divine poeta.
Et formosas oves ad flumina pavit Adonis:
Venit & upilio; tardi venêre f bubulci;
g Uvidus hyberná venit de glande Menalcas.
Omnes, unde amor iste, rogant: tibi venit Apollo:
Galle, quid insanis? inquit: tua cura Lycoris
Perque nives alium, perque horrida castra secuta est.
Venit & agresti capitis Sylvanus h honore,
Florentes ferulas & grandia lilia quassans.
Pan deus Arcadiæ venit, quem vidimus ipsi
Sanguineis ebuli baccis minióque rubentem.
Et, quis erit modus? inquit: amor non talia curat.
Nec lachrymis crudelis amor, nec gramina rivis,
Nec cytiso saturantur apes, nec fronde capellæ.
Tristis at ille tamen, i Cantabitis, Arcades, inquit,
Montibus hæc vestris; soli cantate periti
Arcades; k mihi tum quàm molliter ossa quiescant,
Vestra meos olim si fistula dicat amores!
Atque utinam ex vobis unus, vestrique k fuissem
Aut custos gregis, aut maturæ vinitor uvæ.
Certè sive mihi Phyllis, sive esset Amyntas,
Seu quicunque l furor, (quid tum si fuscus Amyntas?
Et nigræ violæ sunt, & vaccinia nigra)
Mecum inter salices lentâ sub vite jaceret.
m Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas:
Hic gelidi fontes, hic mollia prata, n Lycori,
Hic nemus, hic ipso tecum consumeret ævo.
Nunc insanus amor duri me Martis in armis,
Tela inter media, atque adversos detinet hostes.
Tu procul à patriâ o (nec sit mihi credere tantum)

a *Fons Siciliæ. Sic sup. Musas Siceliadas invocavit.*
b *Tethyos & Oceäni filia, quæ pro mari ponitur.*
c *Echo quæ est in sylvis, ut ἀχὼ ὑ ἀντιβόωσιν.*
d *Utpote meretricis, vel simpl. Amore quo perire illũ indignũ erat. Servius exp. etiã magno.*
e *Quidam exp. pudet. Sic in seq. pudeat.*
f *Ita lege, non subulci. Et tardi pro pigri accipe. Theoc. ἦλθον καὶ βόται.*
g *Pinguis, succulentus.*
h *De corona hoc dicit.*
i *Gallum hæc respondentẽ introducit. Mavult autem Ser. Tamẽ cantabitis.*
k *Ut non incidерem in talem amorem.*
l *Amor quo insanirem.*
m *Flores ex quibus fierent serta.*
n *Ut inconstans redit statim ad eam; deinde ita loquitur, quasi ibi sit ubi illa est.*
o *Quod utinam non credã, ut tali*

cum procul ibis. Al. tantùm jung. cum credere.

Alpinas (ah dura!) nives & frigora Rheni
Me sinè sola vides, ah! te nè frigora lædant:
Ah! tibi nè teneras glacies secet aspera plantas.
Ibo, & *p* Chalcidico quæ sunt mihi condita versu
Carmina, pastoris Siculi modulabor avenâ.
Certum est in sylvis, inter spelæa ferarum,
Malle pati, teneriſque meos incidere amores
Arboribus: crescent illæ: crescetis amores.
Interea mistis lustrabo Mœnala Nymphis,
Aut acres venabor apros: non me ulla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circundare saltus.
Jam mihi per rupes videor lucósque sonantes
Ire: libet Partho torquere Cydonia cornu
Spicula; tanquam hæc sit nostri medicina furoris;
Aut deus ille malis hominum mitescere discat.
q Jam neque Hamadryades rursus, nec carmina nobis
Ipsa placent; ipsæ rursus concedite sylvæ.
Non *r* illum nostri possunt mutare labores,
Nec si frigoribus mediis Hebrúmque bibamus,
Sithoniásque nives hyemis subeamus aquosæ;
Nec si, cùm moriens altâ liber aret in ulmo,
Æthiopum versemus oves sub sydere Cancri.
OMNIA vincit Amor; & nos cedamus amori.
Hæc satis erit, divæ, vestrum cecinisse poetam,
Dum sedet, & gracili *s* fiscellam texit hibisco,
Pierides: vos hæc facietis maxima Gallo;
Gallo, cujus amor tantum mihi crescit in horas,
Quantum vere novo viridis *t* se subjicit alnus.
Surgamus: solet esse gravis cantantibus umbra;
Juniperi gravis umbra: nocent & frugibus umbræ.
Ite domum saturæ, venit Hesperus, ite capellæ.

p Carmina Euphorionis, à me facta Latina, cantu Bucolico modulabor.

q Quæ sibi proposuerat tanquã amoris futura remedia, statim repudiat ut inutilia

r Illum deum de quo dixit, Aut Deus ille, &c.

s Allegoricè alludit ad tenuem stylum. Sed humile dicendi genus putant quidam.

t Seto llit in luminis ora, ut alibi loquitur.

P. Virgilii Maronis
GEORGICORUM
LIBER I.

ARGUMENTUM.

Virgilius, ut Theocriti in Bucolicis, sic Hesiodi in Georgicis imitator fuit. Hujus autem extat opus ad Persen fratrem quod ἔργα καὶ ἡμέραι inscripsit. Sed cum ita ... hoc opere sibi imitandum proposuit, ut, quod ille brevius complexus est, hic fusius in quatuor libros digesserit. Nam cùm quatuor sint præcipua rustici operis capita, Aratio, Insitio sive Plantatio, Pastio, & Mellatio; singula horum singulis libris exequitur. Potest autem

&

& sic primus Liber in quinque partes distingui: quarum prima agri colendi rationem ostendit; secunda primam agriculturæ originem commemorat; tertia rusticorum instrumenta, bonâ ex parte, enumerat; quarta laboris rusticani varia distinguit tempora; quinta tempestatum prognostica exequitur: indéque arreptâ occasione, ad prodigia quæ Cæsaris mortem denunciârunt digreditur. Quatuor primi versus habent propositionem quadripartitam, quæ horum quatuor librorum argumenta sigillatim exponit. Nam primo Libro de Segetibus, secundo de Vitibus, (de quibus præcipuè ibi agit, & de oleis) tertio de re Pecuariâ, quarto de Apibus diserturum se promittit.

Aliud Argumentum MODESTINI Jurisconsulti nobilissimi.

Quid faciat lætas segetes: quæ sydera servet
Agricola, ut facilem terram proscindat aratris:
Semina quo jacienda modo; cultúsque locorum
Edocuit messes magno olim fœnore reddi.

Ad C. MECÆNATEM.

QUid faciat [a] lætas segetes; [b] quo sydere terram
Vertere, Mecænas, ulmisque adjungere vites
Conveniat; quæ cura boum, quis cultus habendo
Sit pecori; atque apibus quanta experientia [c] parcis,
Hinc canere incipiam. Vos, ô clarissima mundi
[d] Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum,
Liber, & alma Ceres, vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit [e] arista,
[f] Poculáque inventis Acheloïa miscuit uvis;
Et vos agrestûm præsentia numina Fauni,
[g] Ferte simul Faunique pedem, Dryadésque puellæ:
[h] Munera vestra cano: túque ô, cui [i] prima frementem
Fudit equum magno tellus percussa tridenti,
Neptune; & [k] cultor nemorum, cui pinguia Cææ
Ter centum nivei tondent dumeta juvenci.
Ipse nemus linquens patrium, saltúsque [l] Lycæi,
Pan, ovium custos, tua si tibi Mænala curæ,
Adsis, ô [m] Tegeæe, favens; oleæque, Minerva,
Inventrix; uncique, [n] puer, monstrator aratri;
Et teneram ab radice ferens, Sylvane, [o] cupressum:
Diique deæque omnes studium quibus arva tueri,
Quique novas alitis [p] non ullo semine fruges,
Quique [q] satis largum cœlo demittitis imbrem.
Túque adeò, quem mox quæ sint habitura deorum

a *Pingues, vel uberes.*
b *Quo tempore observato ex syderum ortu & occasu.*
c *Al. parvis, non malè.*
d *Sol & Luna, quorum motu definiuntur tempora.*
e *Frumento pingui, ab effectu.*
f *Aquam.*
g *Pro, adeste.*
h *Ut dixit, vestro si munere, &c.*
i *Attica tellus.*
k *Aristæe.*
l *Lyc. & Mænal. montes Arcad. Pani sacri.*
m *Tegea oppidum ejusdem, Pani dicatum.*
n *Osiris.*
o *Qua coronaria.*
p *Id est, quæ sponte sua proveniunt, semine nobis incognito al. nonnullo.*
q *Fructibus quæ sunt sata.*

Concilia, incertum est: urbisne invisere, Cæsar,
Terrarumque velis curam, & te maximus orbis
Auctorem frugum, tempestatumque r potentem
Accipiat, cingens ſ materna tempora myrto;
An deus immensi venias maris, ac tua nautæ
Numina sola colant: tibi serviat ultima Thule,
Teque tibi generum Tethys t emat omnibus undis:
Anne novum u tardis sydus te mensibus addas,
Qua locus x Erigonen inter Chelasque sequentes
Panditur: ipse tibi jam brachia contrahit ardens
Scorpius, & cœli justa plus parte relinquit.
Quicquid eris, (nam te nec sperent Tartara regem,
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido,
Quamvis Elysios miretur Græcia campos,
Nec repetita sequi curet Proserpina matrem)
Da facilem cursum, atque audacibus annue cœptis;
Ignarosque viæ mecum miseratus agrestes,
y Ingredere, & votis z jam nunc assuesce vocari.
VERE novo, gelidus canis cùm montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris se gleba resolvit,
Depresso incipiat jam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & sulco attritus splendescere vomer.
Illa a seges demum votis respondet avari
Agricolæ, bis quæ Solem, bis frigora sensit:
Illius immensæ ruperunt horrea messes.
At prius ignotum ferro quàm scindimus æquor,
Ventos & varium b cœli prædiscere morem
Cura sit, ac c patrios cultusque habitusque locorum;
Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuset.
Hic segetes, illic d veniunt feliciùs uvæ:
Arborei fœtus alibi, atque injussa virescunt
Gramina; nonne vides croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua thura Sabæi?
At e Chalybes nudi ferrum, virosaque Pontus
Castorea, Eliadum f palmas Epiros equarum?
Continuò has leges æternaque fœdera certis
Imposuit natura locis, quo tempore primùm
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem,
Unde homines nati, durum genus. Ergo age, terræ
Pingue solum primis extemplo à mensibus anni
Fortes invertant tauri, plebasque jacentes
g Pulverulenta coquat h maturis solibus æstas.
At si non fuerit tellus fecunda, i sub ipsum
Arcturum tenui sat erit suspendere sulco.
k Illic, officiant lætis nè frugibus herbæ;

r. Dominum, arbitrum, præsidem.
ſ Veneris, à qua es oriundus.
t Per coemptionem, antiquum nuptiarũ ritũ.
u Ut, ad Jun. & Jul. quorũ horæ civiles sunt longiſſ. accedat Augustus.
x Inter Virg. & brachia Scorp.
y Ingredere viam duæ futurus.
z Vivus adhuc: ut Horat. Præsenti tibi maturos largimur honores.
a Laudat veterem proverbialem, veruactum quarta sulco satum.
b Aeris, syderum.
c Vniciique patriæ, seu regioni receptor.
d Proveniunt. Huc pertinent hæc lib. 2. Nec verò terræ ferre omnes omnia possunt.
e Æsch. in Prom. in Soluto Ixione.
f Equæ quæ palmam obtineant in Olymp. certamine apud Elidem.
g Ex magna siccitate.
h Vehementer fervidis.
i Præstringere levi arationi circa æquinoctium autumnale. k In pingui solo.

l Hic,

l Hic, ſterilem exiguus nè deſerat humor arenam.
Alternis, idem, *n* tonſas ceſſare novales,
Et ſegnem patiere ſitu *o* dureſcere campum,
Aut ibi flava ſeres mutato ſydere farra,
Unde priùs lætum ſiliquâ quaſſante legumen,
Aut tenues fœtus *p* viciæ, triſtiſque lupini
Suſtuleris fragiles calamos, ſylvámque ſonantem.
Urit enim lini campum ſeges, urit avenæ;
Urunt Lethæo perfuſa *q* papavera ſomno.
Sed tamen alternis facilis labor: arida tantùm
Nè ſaturare ſimo pingui pudeat ſola, néve
r Effœtos cinerem immundum jactare per agros.
Sic quoque mutatis requieſcunt fœtibus arva,
Nec nulla interea eſt *ſ* inaratæ gratia terræ,
Sæpe etiam ſteriles incendere profuit agros,
Atque levem ſtipulam crepitantibus urere flammis.
Sive indè occultas vires, & pabula terræ
Pinguia concipiunt; ſive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor:
Seu plures calor ille vias & *t* cæca relaxat
Spiramenta, novas veniat quâ ſuccus in herbas;
Seu durat magis, & venas aſtringit hiantes,
Nè tenues pluviæ, rapidive potentia Solis
Acrior, aut Boreæ *u* penetrabile frigus adurat.
x Multùm adeò, raſtris glebas qui frangit inertes,
Vimineáſque trahit crates, juvat arva: neque illum
Flava Ceres alto nequicquam ſpectat Olympo,
Et qui, proſciſſo quæ ſuſcitat æquore terga,
Rurſus in obliquum verſo perrumpit aratro,
Exercétque frequens tellurem, atque imperat arvis.
y Humida ſolſtitia, atque hyemes orate ſerenas,
Agricolæ; *z* hyberno lætiſſima pulvere farra,
Lætus ager: nullo tantum ſe Mœſia cultu
Jactat, & ipſa ſuas mirantur Gargara meſſes.
a Quid dicam, jacto qui ſemine comminus arva
Inſequitur, cumulóſque ruit malè pinguis arenæ;
Deinde ſatis fluvium inducit, rivóſque ſequentes?
Et, cùm exuſtus ager morientibus æſtuat herbis,
Ecce, *b* ſupercilio clivoſi tramitis undam
Elicit: illa cadens raucum per lævia murmur
Saxa ciet, ſcatebriſque arentia temperat arva.
Quid, qui, nè gravidis procumbat culmus ariſtis,
Luxuriem ſegetum tenerâ depaſcit in herbâ,
Cùm primùm ſulcos æquant fata? quíque paludis
Collectum humorem bibulâ *c* deducit arenâ?
Præſertim *d* incertis ſi menſibus amnis abundans
Exit, & obducto latè tenet omnia limo:

l In tellure in ſecunda.
m Aridam te ram quæ eſt ſi cut arena.
n Demeſſas.
o Corroborari vires recollig.
p Viciâ & lu no pingueſcun arva. Triſtis p amari.
q Soporifera, que adeò mort fera.
r Continuâ ſat citate exhauſto
ſ Cujus interm ſa aratio.
t Occultos mea tus.
u Quod facile penetrat.
x Otcatio etiam prodeſt ad ube tatem.
y Æſtate plu am, hyeme ſic tatem optate. Cic. Solſtitium bruniæ opponit.
z Pro, hyberna ſerenitate.
a De ſemine co operiendo per rationem,
b Jugo.
c Facit ſulcis quos Elices vo cant.
d Veris & au tumni, quibus modò frigus, mo calor eſt.

Unde cavæ tepido sudant humore lacunæ.
Nec tamen (hæc cùm sint hominúmque boúmq; labores
Versando terram experti) nihil improbus anser,
Strymoniæque grues, & amaris e intyba fibris
Officiunt, aut umbra nocet. Pater ipse colendi
Haud facilem esse viam voluit, primúsque per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda,
Nec torpere gravi passus sua regna *f* veterno.
Ante Jovem nulli subigebant arva coloni;
Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: *g* in medium quærebant: ipsáque tellus
Omnia liberiùs, nullo poscente, ferebat.
Ille malum virus serpentibus addidit atris,
Prædarique lupos jussit, pontúmque *h* moveri,
Melláque decussit foliis, *i* ignémque removit;
Et passim rivis currentia vina repressit;
Ut varias usus meditando extunderet artes
Paulatim, & sulcis frumenti quæreret herbam,
Et silicis venis abstrusum excuderet ignem.
k Tunc alnos primùm fluvii sensere cavatas;
Navita tum stellis numeros & nomina fecit,
l Pleiadas, Hyadas, clarúmque Lycaonis Arcton.
Tum *m* laqueis captare feras, & fallere visco
Inventum, & magnos canibus circundare saltus.
Atque alius latum *n* fundâ jam verberat amnem,
Alta petens; pelagóque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque *o* argutæ lamina serræ,
(Nam primi cuneis scindebant fissile lignum)
Tum variæ venêre artes; LABOR omnia vincit
Improbus, & duris urgens in rebus egestas.
Prima Ceres *p* ferro mortales vertere terram
Instituit, cùm jam glandes atque arbuta sacræ
Deficerent sylvæ, & victum Dodonâ negaret.
Mox & frumentis labor additus, ut mala culmos
q Esset rubigo, *r* segnisque horreret in arvis
Carduus: intereunt segetes, subit aspera sylva,
Lappæque, tribulique, interque nitentia culta
Infelix lolium & steriles dominantur avenæ.
Quòd nisi & assiduis *s* terram insectabere rastris,
Et sonitu terrebis aves, & ruris opaci
Falce *t* premes umbras, votisque vocaveris imbrem,
Heu! magnum alterius frustrà spectabis acervum,
Concussâque famem in sylvis solabere quercu.
Dicendum & quæ sint duris agrestibus *u* arma,
Queis sine nec potuere seri nec surgere messes.

a Cichorea, cujus radice est amara.
b Inertia.
c Aurea seculo erũ omniũ proventu sine labore, quarum etiam erat inter omnes communio.
d Fluctibus agitari, ad augendam navigationis difficultatem.
e Hes. κρύπτειν δὲ θεοὶ.
f Navigatio inventa.
g Pl. Vergilias, Hy. Suculas.
h Cavæ, Ursam majorem.
i De venatione, & fall. visco de aucupio.
k Genus retis.
l Stridulæ.
m Vomere aratri, pro aratro, vel stivis.
n Ederet, consumeret.
o Segnis pro inertiuoso.
p Laboriosè igitur terram i. e. exportebit, & sollicitè ter, av. Sed pro herbam pro terram.
q Reprimes & coercebis umbras, amputando ramos arb. segetibus incumbentes.
r Agricolarum instrumenta, quæ appellat arma, ὅπλα Græc.

Vomis, & inflexi primùm grave robur aratri,
Tardáque x Eleusinæ matris volventia plaustra,
Tribulaque, traheæque, & injquo pondere rastri;
y Virgea præterea Celei vilisque supellex,
Arbuteæ crates, & mystica vannus Iacchi.
Omnia quæ multò antè memor provisa repones,
Si te digna manet divini gloria ruris.
Continuò in sylvis magnâ vi flexa domatur
In z burim, & curvi formam accipit ulmus aratri.
Huic à stirpe pedes temo protentus in octo,
Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorso.
Cæditur & tilia antè jugo levis, altáque fagus,
Stiváque, quæ currus à tergo torqueat imos;
Et suspensa focis a exploret robora fumus.
Possum multa tibi veterum præcepta referre,
Ni refugis, tenuésque piget cognoscere curas.
Area cum primis ingenti æquanda cylindro,
Et b vertenda manu, & cretâ solidanda tenaci,
Nè subeant herbæ, neu pulvere victa fatiscat.
Tum c variæ illudunt pestes: sæpe exiguus mus
Sub terris posuitque domos, atque horrea fecit;
Aut oculis capti fodêre cubilia talpæ;
Inventúsque cavis bufo, & quæ plurima terræ
Monstra ferunt; populátque ingentem farris acervum
Curculio, atque inopi metuens formica senectæ.
Contemplator item, cùm se nux plurima sylvis
Induet in florem, & ramos d curvabit olentes;
Si superant fœtus, pariter frumenta sequentur,
Magnáque cum magno veniet tritura calore:
At si luxuriâ foliorum exuberat umbra,
e Nequicquam pingues paleæ teret area culmos.
Semina vidi equidem multos medicare serentes,
Et nitro priùs & nigrâ perfundere amurcâ;
Grandior ut fœtus siliquis fallacibus esset,
Et quamvis igni exiguo f properata maderent.
Vidi lecta diu, & multo g spectata labore,
Degenerare tamen, ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret: sic omnia fatis
In pejus ruere, ac retro sublapsa referri:
Non aliter quàm qui adverso vix flumine lembum
Remigiis subigit, si brachia fortè remisit,
h Atque illum in præceps prono rapit alveus amne.
Præterea tam sunt Arcturi sydera nobis
Hædorúmque dies servandi, & lucidus Anguis,
Quàm quibus in patriam ventosa per æquora vectis
Pontus & i ostriferi fauces tentantur Abydi.
Libra k die somnique pares ubi fecerit horas,

x *Eleus. m, Cereris volubilia plaust.*
y *Viminea vasa, qualia Ceres Celeo monstravit.*
z *Curvaturam aratri.*
a *Probatæ enim sunt soliditatis, si in fumo rimas non fecerint.*
b *Subigenda ut solidior reddatur.*
c *Varia animalcula, quæ valde pernicioſa sunt, velut illudentia infestant.*
d *Multitudine florum.*
e *Non pingues.*
f *Citò coquerentur.*
g *Probata.*
h *Atque pro Statim, teste Gell.*
i *Ubi ostrea plurima sunt.*
k *Arch. Poet. diei.*

l Et

l Et medium lucí atque umbris jam dividet orbem ;
Exercete, viri, tauros, serite hordea campis,
Usque sub extremum brumæ intractabilis imbrem.
Nec non & lini segetem & Cereale papaver
Tempus m humo tegere ; & jamdudum incumbere ara
Dum siccâ tellure licet, dum nubila pendent.
Vere fabis satio ; tunc te quoque, Medica, putres
Accipiunt sulci, & milio venit annua cura,
Candidus auratis aperit cùm cornibus annum
n Taurus, & adverso cedens Canis occidit astro.
At si triticeam in messem robustáque farra
Exercebis humum, solisque instabis aristis ;
o Antè tibi Eoæ Atlantides abscondantur,
Gnosiáque ardentis decedat stella coronæ,
Debita quàm sulcis committas semina, quámque
p Invitæ properes anni spem credere terræ.
Multi ante occasum Maiæ cœpêre : sed illos
Expectata seges q vanis elusit avenis.
Si verò viciámque seres vilémque fasélum,
Nec r Peluſiacæ curam aspernabere lentis ;
Haud obscura cadens mittet tibi signa Boötes :
Incipe, & ad medias sementem extende pruinas.
Idcirco certis dimensum partibus orbem
Per duodena regit mundi Sol aureus astra.
Quinque tenent cœlum zonæ : quarum una coruſco
Semper Sole rubens, & ſ torrida semper ab igni :
Quam circum extremæ dextrâ levâque trahuntur
Cæruleâ glacie concretæ atque imbribus atris.
Has inter, mediámque, t duæ mortalibus ægris
Munere concessæ divûm, & via secta per ambas,
u Obliquus quâ se signorum verteret ordo.
Mundus ut ad Scythiam Riphæáſque arduus arces
Consurgit, premitur Libyæ devexus in Austros.
x Hic vertex nobis semper sublimis, at illum
Sub pedibus Styx atra videt, manésque profundi.
Maximus y hîc flexu sinuoso elabitur Anguis
Circùm, pérque duas in morem fluminis Arctos,
Arctos Oceani metuentes æquore tangi.
z Illîc (ut perhibent) aut intempesta silet nox
Semper, & obtentâ densantur nocte tenebræ :
Aut redit à nobis Aurora diémque reducit ;
Nósque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illîc sera rubens accendit lumina Vesper.
a Hinc tempestates dubio prædiscere cœlo
Possumus ; hinc messisque diem tempúsque serendi ;
Et quándo insidum remis impellere b marmor
Conveniat, quándo armatas deducere classes,

Aut

l *Æquinoctium autumnale intelligit. Seri autem hordeum inter æquinoctium autumni & brumam jubet Plin.*
m *Pro serere.*
n *Cùm Sol Taurum ingreditur, 15. cal. Maias.*
o *Satio frumenti ne sit ante occasum Vergiliarum.*
p *Quæ velut coacta illam sit recepturа.*
q *Culmis vanis et stipulis frugem non habentibus. Legitur & aristis.*
r *Ægyptiacæ. Ovid. Et pereunt lentes, advena Nile, tuæ.*
ſ *Unde Græc.* διακεκαυμένη.
t *Duæ Zonæ temperatæ.*
u *Zodiacus,* λοξὸς κύκλος.
x *Polus arcticus: at illum antarcticum.*
y *Ad polum arcticum.*
z *Ad polum antarcticum.*
a *Varios eventus & pericula. Alii pro tempora.*
b *Mare.*

ut tempestivam sylvis evertere pinum.
Nec frustrà signorum obitus speculamur & ortus,
Temporibúsque parem diversis quattuor annum.
Frigidus agricolam si quando continet imber,
c Multa forent quæ mox cœlo properanda sereno
d Maturare datur: durum procudit arator
Vomeris obtusi dentem, cavat arbore e lintres,
Aut pecori signum, aut numeros impressit acervis.
Exacuunt alii vallos furcásque bicornes,
Atque Amerina parant lentæ retinacula viti.
Nunc facilis f rubeâ texatur fiscina virgâ:
Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.
Quippe etiam festis quædam exercere diebus
g Fas & jura sinunt: rivos h deducere nulla
Religio vetuit, segeti prætendere sepem,
Insidias avibus moliri, incendere vepres,
Balantúmque gregem i fluvio mersare salubri.
Sæpe oleo tardi costas agitator asselli,
Vilibus aut onerat pomis, k lapidémque revertens
Incusum, aut atræ massam picis urbe reportat.
Ipsa dies alios alio dedit ordine Luna
Felices operum: quintam fuge: pallidus Orcus,
Eumènidésque satæ: tum partu terra nefando
l Cœúmque Iapetúmque creat, savúmque Typhœa,
Et conjuratos cœlum rescindere m fratres.
Ter sunt conati imponere Pelio Ossam,
Scilicet atque Ossæ frondosum involvere Olympum:
Ter pater extructos disjecit fulmine montes.
Septima post decimam felix & ponere vites,
Et prensos domitare boves, & n licia telæ
Addere: nona fugæ melior, contraria furtis.
Multa adeò gelidâ melius se nocte dedère,
Aut cùm Sole novo terras irrorat Eöus.
Nocte leves stipulæ melius, nocte arida prata
Tondentur: noctes lentus non deficit humor.
Et quidam seros hyberni ad luminis ignes
Pervigilat, ferróque faces o inspicat acuto.
Interea longum cantu solata laborem
p Arguto conjux percurrit pectine telas;
Aut q dulcis musti Vulcano decoquit r humorem,
Et foliis undam s tepidi despumat aheni.
At rubicunda Ceres medio succiditur æstu,
Et medio tostas æstu terit area fruges.
t Nudus ara, sere nudus: u hyems ignava colono.
Frigoribus parto agricolæ plerunque fruuntur,
Mutuáque inter se lætі convivia curant.
Invitat genialis hyems, curásque resolvit;

c *Quæ fieri debuerant diebus pluviosis.*
d *Maturè & per otium facere, quæ alioqui propere facienda essent.*
e *Fluviatiles naviculas.*
f *A rubo arbore vitili. At Serv. à Rubis oppido Campaniæ.*
g *Divina & humana jura.*
h *Al. inducere.*
i *Ob scabiem quâ tentantur.*
k *Molarem.*
l *Gigantum nomina.*
m *Oetum & Ephialtem.*
n *Felix & ad ordiendam telam.*
o *In modum spicarum incidit, ut facilius flammam concipiant.*
p *Stridulo.*
q *Defruti vel sapæ. Plin.*
r *Syl. ult. humorem absorbetur cum principio ver. seq.*
s *Legitur & trepidi, quod sequitur Serv.*
t *Sere & ara, cælo ità sereno ut vel nudus esse possis.*
u *Hyeme cogitur esse ignavus colonus & iners.*

Ceu

x *Onerariæ. preſſæ pondere. Quidam exp. jactatæ tempeſtate vel ſcopulis illiſæ.*
y *Quæ matura cruoris colorem imitantur.*
z *Vigilanter providenda.*
a *Maturis.*
b *Secaret.*
c *Procella.*
d *In nimbis tenebroſis. Quidam exp. de nubibus.*
e *Feriúntque ſummos Fulmina montes, Hor.*
f *Repetunt ſuos ſtatus.*
g *Reſonant.*
h *Mercurii ſtella.*
i *Factâ re divinâ.*
k *Delicatiſſima.*
l *Propter arbores frondeſcentes.*
m *Cui tu lacte melle & vino ſacrifica. Poſtea deſcribit ambarvale ſacrificium.*
n *Orent ut amplâ meſſis domum ſervetur.*
o *Querna corona.*

Cetè æ preſſæ cùm jam portum tetigere carinæ,
Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas.
Sed tamen & quernas glandes tunc ſtringere tempus,
Et lauri baccas, oleámque, y cruentáque myrta;
Tunc gruibus pedicas, & retia ponere cervis,
Auritóſque ſequi lepores; tum figere damas
Stupea torquentem Balearis verbera fundæ;
Cùm nix alta jacet, glaciem cùm flumina trudunt.
Quid tempeſtates Autumni & ſydera dicam?
Atque ubi jam breviórque dies, & mollior æſtas?
Quæ z vigilanda viris? vel cùm ruit imbriferum ver?
Spicea jam campis cùm meſſis inhorruit, & cùm
Frumenta in viridi ſtipulâ lactentia turgent?
Sæpe ego, cùm a flavis meſſorem induceret arvis
Agricola, & fragili jam b ſtringeret hordea culmo,
Omnia ventorum concurrere prælia vidi,
Quæ gravidam latè ſegetem ab radicibus imis
Sublimè expulſam eruerent: ità turbine nigro
Ferret c hyems culmúmque levem, ſtipulâſq; volantes.
Sæpe etiam immenſum cœlo venit agmen aquarum,
Et fœdam glomerant tempeſtatem imbribus atris
Collectæ ex alto nubes: ruit arduus æther,
Et pluviâ ingenti ſata læta boúmque labores
Diluit; implentur foſſæ, & cava flumina creſcunt
Cum ſonitu, fervétque fretis ſpirantibus æquor.
Ipſe Pater, mediâ d nimborum in nocte, coruſca
Fulmina molitur dextrâ: quo maxima motu
Terra tremit: fugêre feræ, & mortalia corda
Per gentes humilis ſtravit pavor: ille flagranti
Aut Athon, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Dejicit: f ingeminant Auſtri, & denſiſſimus imber:
Nunc nemora ingenti vento, nunc littora g plangunt.
Hoc metuens, cœli menſes & ſydera ſerva,
Frigida Saturni ſeſe quò ſtella receptet,
Quos h ignis cœli Cyllenius erret in orbes.
Inprimis venerare deos, atque annua magnæ
Sacra refer Cereri, lætis i operatus in herbis,
Extremæ ſub caſum hyemis, jam vere ſereno.
Tunc agni pingues, & tunc k molliſſima vina:
Tunc ſomni dulces, denſæque in montibus l umbræ.
Cuncta tibi Cererem pubes agreſtis adoret;
m Cui tu lacte favos & miti dilue Baccho:
Térque novas circum felix eat hoſtia fruges;
n Omnis quam chorus & ſocii comitentur ovantes,
n Et Cererem clamore vocent in tecta: neque antè
Falcem maturis quiſquam ſupponat ariſtis,
Quàm Cereri tortâ redimitus tempora o quercu

Det

Det p motus incompositos, & carmina dicat. 370
Atque hæc ut certis possimus discere signis,
Æstúsque, pluviásque, & agentes frigora ventos,
Ipse Pater statuit quid q menstrua Luna moneret,
Quo signo r caderent Austri, quid sæpe videntes
Agricolæ, propiùs stabulis armenta tenerent. 375
Continuò ventis surgentibus, aut freta Ponti
Incipiunt agitata tumescere, & aridus altis
Montibus audiri fragor; aut resonantia longè
Littora misceri, & nemorum increbescere murmur.
Jam sibi tum curvis malè temperat unda carinis, 380
Cùm medio celeres revolant ex æquore mergi,
Clamorémque ferunt ad littora; cúmque s marinæ
In sicco ludunt fulicæ; notásque paludes
Deserit, atque altam supra volat ardea nubem.
Sæpe etiam t stellas, vento impendente, videbis 385
Præcipites cœlo labi, noctisque per umbras
Flammarum longos à tergo albescere tractus:
Sæpe levem paleam & frondes volitare caducas,
Aut summâ nantes in aqua colludere plumas.
At Boreæ de parte trucis cùm fulminat, & cùm 390
Eurique Zephyrique tonat domus, omnia plenis
Rura u natant fossis, atque omnis navita ponto
Humida vela legit. x Nunquam imprudentibus imber
Obfuit: aut illum surgentem vallibus imis
Aeriæ fugêre grues; aut y bucula cœlum 395
Suspiciens patulis captavit naribus auras;
Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo;
Et veterem in limo z ranæ cecinere querelam.
Sæpius & tectis penetralibus extulit ova
Angustum formica terens iter; & a bibit ingens
Arcus; & è pastu decedens agmine magno 400
b Corvorum increpuit densis exercitus alis.
Jam varias pelagi volucres, & quæ c Asia circum
Dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri,
Certatim largos humeris infundere rores, 405
Nunc caput objectare fretis, nunc currere in undas,
Et studio d incassum videas gestire lavandi.
Tum cornix raucâ pluviam vocat improba voce,
Et sola in siccâ secum spatiatur arenâ.
Nec nocturna quidem carpentes pensa puellæ 410
Nescivere hyemem, e testâ cùm ardente viderent
Scintillare oleum, & putres concrescere fungos.
f Nec minùs ex imbri Soles & aperta serena
Prospicere, & certis poteris cognoscere signis.
Nam neque tum stellis acies obtusa videtur, 415
Nec g fratris radiis obnoxia surgere Luna,

p Saltationes.
q Menstruum cursum habens.
r Desinerent venti. Contrà statim pòst, Ventis surgentibus.
s Sunt enim & fluviales.
t Seneca, Sic quæ transversæ ducuntur stellæ & cadentes prætervolant, secant aera, &c.
u Inundantur.
x Tot sunt & tam manifesta signa futuræ pluviæ monita, ut imprudentibus supervenire non possit, q. d. non providentibus.
y Boves cœlum olfactantes, Plin.
z Apud Nas. fabula de rusticis in ranas versis.
a Plaut. in Curc. Ecce autem bibit arcus; pluet, credo, hercle hodie.
b Ex Arato.
c Ad Asiam paludem.
d Quòd plumæ aquam ad corpus non admittant.
e Testaceo lumine.
f Prognostica serenitatis.
g Solis.

h Flacci.

i Ab his dies Halcyonii, quibus & mare est tranquillum.

k Pro Non, ut ver. 192. Vespertinum noctuæ silentium serenitatis præsagium est. Plin.

l Puro.

m Alarum.

n Aer, ut sub Jove frigido, Hor.

o In orbem cogitur aer. Æn. 5. Legitur & Densat, conjug. 2.

p Crocitantes præ lætitia.

q Ordine. Est enim vicissitudo dierum & noctium; hic luna, illic sol præsidet. Ita quidem.

r Cùm incipit renasci Luna, si obscura sit, pluviam terræ & mari denunciat; si rubicunda, ventos; si pura quarto die, serenitatem reliqui mensis.

s Diis marinis, dicuntur littorales.

t Nocte superveniente.

u Sol oriens maculosus est signum pluviæ, at interruptis obscurâ nube radiis aut in ortu pallidus grandinem denunciat.

x Nubibus ex parte occultato.

Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri,
Non tepidum ad Solem pennas in littore pandunt
Dilectæ i hetidi *i* Halcyones; non ore solutos
Immundi meminere sues jactare maniplos.
At nebulæ magis ima petunt, campóque recumbunt;
Solis & occasum servans de culmine summo
k Nequicquam seros exercet noctua cantus.
Apparet *l* liquido sublimis in aere Nisus,
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo.
Quacunque illa levem fugiens secat æthera pennis,
Ecce inimicus atrox magno *m* stridore per auras
Insequitur Nisus; quà se fert Nisus ad auras,
Illa levem fugiens raptim secat æthera pennis.
Tum liquidas corvi presso ter gutture voces
Aut quater ingeminant; & sæpe cubilibus altis,
Nescio quâ præter solitum dulcedine læti,
Inter se foliis strepitant: juvat imbribus actis
Progeniem parvam dulcésque revisere nidos.
Haud equidem credo, quia sit divinitus illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia major:
Verùm ubi tempestas & cœli mobilis humor
Mutavere vias, & *n* Jupiter humidus Austris
o Densat, erant quæ rara modò, & quæ densa relaxat,
Vertuntur species animorum, & pectora motus
Nunc alios, alios dum nubila ventus agebat,
Concipiunt: hinc ille avium concentus in agris;
Et lætæ pecudes, & *p* ovantes gutture corvi.
Si verò Solem ad rapidum Lunásque *q* sequentes
Ordine respicies, nunquam te crastina fallet
Hora, nec insidiis noctis capiere serenæ.
Luna *r* revertentes cùm primùm colligit ignes,
Si nigrum obscuro comprènderit aera cornu,
Maximus agricolis pelagóque parabitur imber.
At si virgineum suffuderit oré ruborem,
Ventus erit: vento semper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu quarto (namque is certissimus autor)
Pura, nec obtusis per cœlum cornibus ibit;
Totus & ille dies, & qui nascentur ab illo,
Exactum ad mensem, pluviâ ventísque carebunt;
Votáque servati solvent in littore nautæ
s Glauco, & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.
Sol quoque & exoriens, & cùm se condet in undas,
Signa dabit: Solem certissima signa sequentur,
Et quæ manè refert, & quæ *t* surgentibus astris.
u Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum
Conditus in nubem, *x* medióque refugerit orbe,
Suspecti tibi sint imbres; namque urget ab alto

Arboribúsque

Arboribúſque ſatiſque Notus pecoríque ſiniſter.
Aut ubi ſub lucem denſa inter nubila ſeſe
Diverſi erumpent radii, aut ubi pallida ſurget
Tithoni croceam linquens Aurora cubile;
Heu! malè tum mites defendet pampinus uvas,
Tam multa in tectis crepitans ſalit horrida grando.
Hoc etiam, *y* emenſo cùm jam decedet Olympo,
Profuerit meminiſſe magis: nam ſæpe videmus
Ipſius in vultu varios errare colores.
Cæruleus pluviam denunciat, igneus Euros.
Sin maculæ incipient rutilo immiſcerier igni,
Omnia tunc pariter vento nimbíſque videbis
Fervere: non tali quiſquam me nocte per altum
Ire, neque à terra moneat convellere funem.
At ſi, cùm referétque diem, condétque relatum,
Lucidus orbis erit; fruſtrà terrebere nimbis,
Et *z* claro ſylvas cernes Aquilone moveri.
Denique, quid Veſper ſerus vehat, unde ſerenas
Ventus agat nubes, *a* quid cogitet humidus Auſter,
Sol tibi ſigna dabit. Solem quis dicere *b* falſum
Audeat? Ille etiam cæcos inſtare tumultus
Sæpe monet, fraudémque, & operta tumeſcere bella.
c Ille etiam extincto miſeratus Cæſare Romam,
Cùm caput obſcurâ nitidum ferrugine texit,
Impiáque æternam *d* timuerunt ſecula noctem:
Tempore quanquam illo tellus quoq; & æquora ponti,
Obſcœnique canes, importunæque *e* volucres
Signa dabant. Quoties *f* Cyclopum effervere in agros
Vidimus *g* undantem ruptis fornacibus Ætnam,
Flammarúmque globos liquefactáque volvere ſaxa?
Armorum ſonitum toto Germania cœlo
Audiit: inſolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per lucos vulgò exaudita ſilentes
Ingens, & *h* ſimulacra modis pallentia miris
Viſa ſub obſcurum noctis, pecudéſque locutæ;
Infandum! ſiſtunt amnes, terræque dehiſcunt,
Et mæſtum illachrymat templis *i* ebur, æráque ſudant.
Proluit inſano contorquens vortice ſylvas
Fluviorum rex Eridanus, campóſque per omnes
Cum ſtabulis armenta tulit: nec tempore eodem
k Triſtibus aut extis fibræ apparere minaces,
Aut puteis manare cruor ceſſavit, & altè
Per noctem reſonare, lupis ululantibus, urbes.
Non aliàs cœlo ceciderunt plura ſereno
Fulgura, nec *l* diris toties arſere cometæ.
m Ergo inter ſeſe paribus concurrere telis
Romanas acies iterum videre Philippi.

441
450
455
460
466
470
475
480
485
490

y *Signa ex coloribus Solis occidentis.*

z *Claritatem ſerenam afferente, ut Hom.* εὐδιόωντες.

a *An ſerenitatem an pluvias.*

b *Falſa eſſe ſigna quæ dat Sol.*

c *Digreſſio in mortem Cæſaris multis ſignis comitatam.*

d *Quòd longior eſſet ille defectus.*

e *Bubones, aut ſtriges.*

f *In Siculos fines.*

g *Undarum modò flammas evomentem.*

h *Umbræ nocturnæ.*

i *Eburnea & ærea ſimulacra.*

k *Triſtia portendentibus.*

l *Iram deorum minantes.*

m *Eventus ſuperiorum præſagiorum bella civilia, quibus vindicatæ eſt illa Cæſaris cædes.*

Nec

Nec fuit indignum superis, bis sanguine nostro
n Æmathiam & latos Æmi pinguescere campos.
Scilicet & tempus veniet, cùm finibus illis
Agricola, incurvo terram molitus aratro,
Exesa inveniet scabrâ rubigine pila,
o Vacuum capitibus. Aut gravibus rastris galeas pulsabit o inanes,
Grandiaque effossis mirabitur ossa sepulchris.
Dii patrii Indigetes, & Romule, Vestáque mater,
Quæ Thuscum Tiberim & Romana palatia servas,
Hunc saltem everso juvenem succurrere seclo
Nè prohibete; satis jampridem sanguine nostro
p Quia Laomedon Apollinem & Neptunum pactâ mercede fraudavit. p Laomedonteæ luimus perjuria Trojæ.
Jampridem nobis cœli te regia, Cæsar,
Invidet, atque hominum q queritur curare triumphos.
Quippe ubi fas versum atque nefas; tot bella per orbem,
Tam multæ scelerum facies: non ullus aratro
q Utpote te indignos. Dignus honos; squalent r abductis arva colonis,
Et curvæ rigidum falces conflantur in ensem.
r A sua agricultura ad bellum. Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum:
Vicinæ ruptis inter se legibus urbes
Arma ferunt: sævit toto Mars impius orbe.
Ut cùm carceribus sese effudêre quadrigæ,
s Currendo plus eorum cursus augetur. s Addunt se in spatia; & frustrà retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

P. Virgilii Maronis
GEORGICORUM
LIBER II.

ARGUMENTUM.

Absolutâ superiori Libro primâ Operis hujus parte, quæ est de Culturâ agri sativi, servato eodem ordine quem in Operis initio proposuit, transit ad proximam rei rusticæ partem, quæ est de Plantatione, seu Insitione, quam Græci φυτεργίαν *vocant. Atque aliarum quidem arborum fruticumque curam aut omnino prætermittit, aut eatenus tantùm attingit, quatenus aut vitibus pedamenta aut vincula subministrare, aut ad similem aliquem rusticorum usum adhiberi possunt; fructiferarum autem arborum cultum, Olearum præsertim & Vitium, quæ duæ inter frugiferas proculdubio principatum obtinent, toto ferè hoc Libro diligentissimè exequitur. Finem verò hujus Libri, quemadmodum & ortum reliquorum, liberiori quidem, non tamen*

ab

ab argumẽto alienâ, digreſſiunculâ concludit; & quemadmodum ad finem ſuperioris libri in mortem Cæſaris, prodigiaque quæ necem ejus anteceſſerunt, digreditur; ità & hîc ad ruris amœnitatem, vitæque ruſticanæ laudem, paulò fuſiùs expatiatur.

Aliud MODESTINI Juriſconſulti Argumentum.

Hactenus arvorum cultus, & ſydera cœli:
Pampineas canit indè comas, colleſque virentes,
Deſcriptáſque locis vites, & dona Lyæi,
Atque oleæ ramos pomorum ex ordine lectos.

HActenus *a* arvorum cultus, & ſydera cœli:
Nunc te, Bacche, canam, nec non ſylveſtria tecum
Virgulta, & prolem tardè creſcentis olivæ.
Huc, pater ô Lenæe, (tuis hîc omnia plena
Muneribus: tibi *b* pampineo gravidus autumno
Floret ager; ſpumat plenis vindemia *c* labris)
Huc, pater ô Lenæe, veni: nudatáque muſto
d Tinge novo mecum direptis crura cothurnis.
e Principio arboribus varia eſt natura creandis.
Namque aliæ, nullis hominum cogentibus, ipſæ
Sponte ſuâ veniunt, campóſque & flumina latè
Curva tenent: ut molle ſiler, lentæque geniſtæ,
Populus, & glaucâ *f* canentia fronde ſalicta.
Pars autem poſito ſurgunt de ſemine: ut altæ
Caſtaneæ, nemorúmque Jovi quæ maxima frondet
Æſculus, atque habitæ *g* Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis denſiſſima ſylva:
Ut ceraſis, ulmíſque; etiam Parnaſſia laurus
Parva ſub ingenti matris *h* ſe ſubjicit umbra.
Hos natura modos primùm dedit: his genus omne
Sylvarum fruticúmque viret nemorúmque ſacrorum.
i Sunt alii, quos ipſe viâ ſibi repperit uſus.
Hic plantas tenero abſcindens de corpore matrum
Depoſuit ſulcis: *k* hic ſtirpes obruit arvo,
Quadrifidáſque ſudes, & acuto robore vallos.
Sylvarúmque aliæ *l* preſſos propaginis arcus
Expectant, & viva ſuâ plantaria terrâ.
Nil radicis egent aliæ; ſummúmque putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.
Quin &, caudicibus ſectis, (mirabile dictu)
m Truditur è ſicco radix oleagina ligno.
Et ſæpe alterius ramos impunè videmus
Vertere in alterius; mutatámque inſita mala
Ferre pyrum, & prunis lapidoſa rubeſcere corna.
Quare agite ô proprios generatim diſcite cultus

a Superioris libri argum. Quid fac. læt. ſeq. quo ſydere terrã Vertere.
b Gravidus pampinis ſimúlque uvis autumnalibus.
c Cuvâ ſive lacu.
d Calcans mecum uvas.
e Arbores naturâ tribus modis naſcuntur; ſponte, aut ſemine, aut radice. Plin.
f Nam ſalix ab una parte eſt alba, ab alterâ viridis.
g In Dodonæo nemore.
h Creſcit. Sic Ecl. 10.
i Alii modi artificiales: ut avulſio ſtolonum.
k Caſus docuit defractos ſerere ramos, cum p. l. defixi radices egiſſent. Plin.
l Curvatã in terram arbore.
m Urgente naturã procreatur. Incipit autem loqui de inſitione.

Agricolæ, fructúſque feros mollite colendo.
Neu *n* ſegnes jaceant terræ, juvat Iſmara Baccho
Conſerere, atque oleâ magnum veſtire Taburnum.
Túque ades, inceptúmque unà decurre laborem,
O decus, ô famæ meritò pars maxima noſtræ,
Mecænas, pelagóque volans da vela patenti.
Non ego *o* cuncta meis amplecti verſibus opto:
Non, mihi ſi linguæ centum ſint, oráque centum,
Ferrea vox: ades, & primi lege littoris oram.
p In manibus terræ: non hîc te carmine ficto,
Atque per ambages & longa exorſa tenebo.
Sponte ſuâ quæ ſe *q* tollunt in luminis auras,
Infœcunda quidem, ſed læta & fortia ſurgunt:
Quippe ſolo natura ſubeſt: tamen hæc quoque ſi quis
Inſerat, aut ſcrobibus mandet mutata ſubactis,
r Exuerint ſylveſtrem animum, cultúque frequenti
In quaſcunque voces artes haud tarda ſequentur.
Necnon & ſterilis quæ ſtirpibus exit ab imis
ſ Hoc faciet, vacuos ſi ſit digeſta per agros:
Nunc altæ frondes & *t* rami matris opacant,
Creſcentique adimunt fœtus, urúntque ferentem.
Jam, quæ ſeminibus jactis ſe ſuſtulit arbos,
Tarda venit, ſeris factura nepotibus umbram:
Pomáque degenerant, ſuccos oblita priores;
Et turpes avibus prædam fert *u* uva racemos.
Scilicet omnibus eſt labor impendendus, & omnes
Cogendæ in ſulcum, ac multâ *x* mercede domandæ.
Sed truncis oleæ meliùs, propagine vites
Reſpondent, ſolido *y* Paphiæ de robore myrtus.
Plantis & duræ coryli naſcuntur, & ingens
Fraxinus, Herculeæque arbos umbroſa coronæ,
Chaoniique patris glandes: etiam ardua palma
Naſcitur, & *z* caſus abies viſura marinos.
Inſeritur verò ex fœtu nucis arbutus *a* horrida:
Et ſteriles platani malos geſſere valentes,
Caſtaneæ fagos; *b* ornúſque incanuit albo
Flore pyri; glandémque ſues fregere ſub ulmis.
Nec modus inſerere atque oculos imponere ſimplex:
Nam quâ ſe medio trudunt de cortice gemmæ,
Et tenues rumpunt tunicas, anguſtus in ipſo
* Fit nodo ſinus: huc alienâ ex arbore germen
Includunt, udóque docent *c* inoleſcere libro:
d Aut rurſum enodes trunci reſecantur, & altè
Finditur in ſolidum cuneis via; deinde feraces

n Infœcundæ. Deinde quævis montoſa & aſpera loca tentari debere culturâ docet.
o Virgilius flores modò rerum decerpſit, Plin.
p In facili & in promptu eſt terrarum deſcriptio.
q Naſcuntur, Proveniunt.
r Deponent naturalem aſperitatem.
ſ Cultu mitеſcet in campo ſpatioſo.
t Matris umbra enecatur. Plin.
u Pro vite, fructus pro arbore.
x Multo labore; à ſequente quod præcedit. Multâ & aſſiduâ operâ indigent ut domentur.
y Venereæ, Veneri (quæ in Papho inſula colebatur) dicatæ.
z Materies navium futura.
a Vide quod annot. de voce humorem, in fine verſ. 295. lib. præced.
b Pyrus in ornum, arbor glandifera in ulmum inſeritur.
** Virgiliana inoculatio quærit ſinum in nodo gemmæ expulſi corticis, germénq; ex alia arbore includit, Plin.* *c Concorporari, Plin.* *d Inſitio per fiſſuram trunci.*

Plantæ

Plantæ immittuntur: nec longum tempus, & ingens
Exiit ad cœlum ramis felicibus arbos,
Miratúrque novas frondes, & non sua poma.
e Præterea genus haud unum nec fortibus ulmis,
Nec salici, lotóque, nec Idæis cypariſſis;
Nec pingues unam in faciem nascuntur olivæ,
Orchites, & radii, & amarâ pausia baccâ,
Pomáque, & Alcinoï sylvæ: nec surculus idem
Crustumiis, Syriisque pyris, gravibúsque f volemis.
Non eadem arboribus pendet vindemia nostris,
Quam Methymnæo carpit de palmite Lesbos.
Sunt Thasiæ vites, sunt & Mareotides albæ;
Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ:
Et g passo Psythia utilior tenuisque Lageos,
Tentatura pedes olim, vincturáque linguam;
Purpureæ, Preciæque; &, quo te carmine dicam?
Rhetica: h nec cellis ideo contende Falernis.
Sunt & Aminææ vites, firmissima vina,
i Tmolus & assurgit quibus, & rex ipse Phanæus
Argitisque minor, cui non certaverit ulla,
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.
Non ego te, mensis & diis accepta secundis,
Transierim, Rhodia, & tumidis k Bumaste racemis.
Sed neque quàm multæ species, nec nomina quæ sint,
Est numerus; neque enim numero comprendere refert:
Quem qui scire velit, Libyci velit æquoris idem
Discere quàm multæ Zephyro turbentur arenæ;
Aut, ubi navigiis violentior incidit Eurus,
Nôsse quot Ionii veniant ad littora fluctus.
Nec verò terræ ferre omnes omnia possunt.
Fluminibus salices, crassisque paludibus alni
Nascuntur, steriles saxosis montibus orni:
Littora myrtetis lætissima; denique apertos
Bacchus amat colles, Aquilonem & frigora taxi.
l Aspice, & extremis domitum cultoribus orbem,
Eoásque domos Arabum, m pictósque Gelonos:
Divisæ arboribus patriæ: sola India nigrum
Fert hebenum, solis est thurea virga Sabæis.
Quid tibi odorato referam n sudantia ligno
Balsamáque, & baccas semper-frondentis acanthi?
Quid nemora Æthiopum molli canentia lanâ?
Velleráque ut foliis depectant tenuia o Seres?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
Extremi sinus orbis? ubi æra vincere summum
Arboris haud ullæ jactu potuere sagittæ:
p Et gens illa quidem sumptis non tarda pharetris.
Medra fert q tristes succos, tardúmque saporem

e Partitio gen. cujusq; in suas spec.
f Quæ volam manus impleant. Catoni sementina, & mustea, Plin.
g Utilior ad passum, id est vinum quod fit ex uva passa. Lageos autem à leporis colore.
h Vina Rhetica Falernis tantùm posthabita à Virg. Plin.
i Mons, pro vino Lydio; Phanæus mons, pro vino Chio; Argitis uva, ab Argis.
k Latinis hæc uva dicitur Bumamia, Plin. Bumastus autem Gr. itidem ob similitud. mammæ bovis.
l Apostrophe ad Mecænatem.
m Stigm. habent.
n Exudare enim dic. ex cortice arb. libani, ut apud nos gummi ex quibusd. arb.
o Seres lanificio sylvarũ nobiles, perfusã aquâ depectentes frondium canitiem. Plin.
p Quãvis gens illa habeat strenuos sagittarios.
q Amaros. Huc malo sapor asperrimus. Plin. Iar. sæp. amarum & Felicis acerbum, &c.

r *Et malefida verba, carmina magica.*
Felicis mali; quo non præsentius ullum
(Pocula liquando sævæ infecere novercæ,
Miscuerintque herbas, r & non innoxia verba)
s *Exigit, expellit.*
Auxilium venit ac membris s agit atra venena.
t *Erat pro esset.*
Ipsa ingens arbos, faciemque simillima lauro;
u *Incoquunt esculentis commendandi halitûs gratiâ. Plin.*
Et, si non alium latè jactaret odorem,
Laurus t erat; folia haud ullis labentia ventis;
Flos * apprimè tenax: animas & olentia Medi
u Ora fovent illo, & senibus medicantur x anhelis.
* *Al. apprima, ut sit Helleniſ.*
Sed neque Medorum sylvæ, ditissima terra,
x *Asthmaticis.*
Nec pulcher y Ganges, atque auro turbidus z Hermus,
y *Indiæ,*
Laudibus Italiæ certent; non Bactra, neque Indi,
Totáque thuriferis Panchaïa pinguis arenis.
z *Lydiæ fluvius.*
a Hæc loca non tauri spirantes naribus ignem
a *Italiæ non alunt monstra.*
Invertêre, satis immanis dentibus hydri;
Nec galeis densisque virûm seges horruit hastis:
b *Copiosæ.*
Sed b gravidæ fruges & Bacchi Massicus humor
c *Cujus aqua potata facit candidos boves, de quibus triumphantes sacrificabant.*
Implevere; tenent oleæque armentáque læta.
Hinc bellator equus campo sese arduus infert:
Hic albi, c Clitumne, greges, & maxima taurus
Victima, sæpe tuo perfusi flumine sacro,
Romanos ad templa deûm duxêre triumphos.
d *Verna aeris temperies etiam hyeme.*
Hic d ver assiduum, atque alienis mensibus æstas;
e *In anno.*
e Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos.
f *Non sunt longi serpentes, ut alibi.*
At rabidæ tigres absunt, & sæva leonum
Semina, nec miseros fallunt aconita legentes;
f Nec rapit immensos orbes per humum, neque tanto
Squameus in spiram tractu se colligit anguis.
Adde tot egregias urbes, operúmque laborem,
Tot congesta manu præruptis oppida saxis,
g *Mare Adriaticum & Tyrrhen.*
Fluminaque antiquos subter labentia muros.
An g mare quod suprà memorem, quódque alluit infrà?
h *Augustus portum Julium apud Baias, immisso in Lucrinum & Avernum lucum mari, effecit. Sueton.*
Anne lacus tantos? te, Lari maxime, teque,
Fluctibus & fremitu assurgens, Benace, marino?
An memorem h portus, Lucrinóque addita claustra,
Atque indignatum magnis stridoribus æquor,
Julia quà ponto longè sonat unda refuso,
Tyrrhenúsque fretis immittitur æstus Avernis?
i *Labori assuetum.*
Hæc eadem argenti rivos æriſque metalla
Ostendit venis, atque auro plurima fluxit.
Hæc genus acre virûm, Marsos, pubémque Sabellam,
i Assuetúmque malo Ligurem, Volscósque k verutos
k *Utentes veruto, telo lævi ore & acuto.*
Extulit; hæc Decios, Marios, magnósque Camillos,
l Scipiadas duros bello, & te, maxime Cæsar,
l *Africanum utrumque.*
Qui nunc extremis Asiæ jam victor in oris
Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.
m *In qua Saturnus regnavit.*
Salve, magna frugum parens, m Saturnia tellus,

Magna

Magna virûm; tibi res antiquæ laudis & artis
Ingredior, ſanctos auſus recludere fontes;
n Aſcræúmque cano Romana per oppida carmen.
Nunc locus arvorum ingeniis; quæ robora cuique,
Quis color, & quæ ſit rebus natura ferendis.
Difficiles primùm terræ, colléſque maligni,
Tenuis ubi argilla, & dumoſis calculus arvis,
Palladiâ gaudent ſylvâ o vivacis olivæ.
Indicio eſt tractu ſurgens oleaſter eodem
Plurimus, & ſtrati baccis ſylveſtribus agri.
At quæ pinguis humus, dulcíque p uligine læta,
Quíque frequens herbis & fertilis ubere campus,
(Qualem ſæpe cavâ montis convalle ſolemus
Deſpicere; huc ſummis liquuntur rupibus amnes,
Felicémque trahunt limum) quíque editus Auſtro,
Et ſilicem curvis q inviſam paſcit aratris;
Hic tibi prævalidas olim multóque fluentes
r Sufficiet Baccho vites, hic fertilis uvæ,
Hic laticis qualem ſ pateris libamus & auro,
Inflavit cùm t pinguis ebur u Tyrrhenus ad aras,
Lancibus & pandis fumantia x reddimus exta.
Sin armenta magis ſtudium vitulóſque tueri,
Aut fætus ovium, aut urentes culta capellas;
Saltus, & ſaturi petito longinqua Tarenti,
Et qualem infelix amiſit Mantua campum,
Paſcentem niveos herboſo flumine cycnos.
Non liquidi gregibus fontes, non gramina deſunt:
Et quantum longis carpent armenta diebus,
Exiguâ tantum gelidus ros nocte reponet.
Nigra ferè, & preſſo pinguis ſub vomere terra,
Et cui putre ſolum, (namque hoc imitamur arando)
Optima frumentis, (non ullo ex y æquore cernes
Plura domum tardis decedere plauſtra juvencis)
Aut unde iratus ſylvam deſexit arator,
Et nemora evertit multos ignava per annos,
z Antiquáſque domos avium cum ſtirpibus imis
Eruit: illæ altum nidis petiere relictis;
At rudis enituit a impulſo vomere campus.
Nam jejuna quidem clivoſi b glarea ruris
Vix humiles apibus caſias roremque miniſtrat;
Et tophus ſcaber & nigris exeſa chelydris
Creta negant alios æquè ſerpentibus agros
Dulcem ferre cibum, & curvas præbere latebras:
Quæ tenuem exhalat nebulam, c fumóſque volucres,
Et bibit humorem, &, cùm vult, ex ſe ipſâ remittit,
Quæque d ſuo viridi ſemper ſe gramine veſtit
Nec ſcabie & falſâ lædit rubigine ferrum;

n *Heſiodicum.*
o *Utpote tardè creſcentis, ut ſuprà dixit.*
p *Uliginoſa.*
q *Ob radices longas & obliquas.*
r *Abunde ſubminiſtrabit.*
ſ *Pateris aureis.*
t *Pinguis victimarum carnibus.*
u *Tyrrh. tibicen.*
x *Superponimus aræ probata & elixa: Verbum ſacerdotale.*
y *Campo.*
z *Arbores in quibus olim aves nidificabant.*
a *Immiſſo aratro.*
b *Sicca & ſterilis terra.*
c *Quaſi fumor, videlicet ex humore.*
d *Naturali, non coacto.*

Illa tibi lætis *e* intexit vitibus ulmos,
Illa ferax oleæ est, illam experiere colendo
Et facilem pecori, & patientem vomeris unci.
Talem dives arat Capua, & vicina Vesevo
Ora jugo, & *f* vacuis Clanius non æquus Acerris.
Nunc, quo quamque modo possis cognoscere, dicam
Rara sit, an supra morem si densa requiras;
(Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho,
Densa magis Cereri, rarissima quæque Lyæo)
Antè locum *g* capies oculis, altéque jubebis
In *h* solido puteum demitti, omnémque repones
Rursus humum, & pedibus summas *i* æquabis arenas.
Si deerunt, rarum, pecorique & vitibus almis
Aptius uber erit: sin in sua posse negabunt
k Ire loca, & scrobibus superabit terra repletis,
Spissus ager; glebas *l* cunctantes crassáque terga
Expecta, & validis terram proscinde juvencis.
Salsa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix, (ea nec *m* mansuescit arando,
Nec Baccho *n* genus, aut pomis sua nomina servat)
Tale dabit specimen: Tu spisso vimine *o* qualos,
Colàque prelorum fumosis deripe tectis:
Huc ager ille malus; dulcésque à fontibus undæ
Ad plenum calcentur: aqua *p* eluctabitur omnis,
Scilicet, & grandes ibunt per vimina guttæ.
At sapor indicium faciet manifestus, & ora
Tristia tentantùm sensu torquebit amaror.
Pinguis item quæ sit tellus hoc denique pacto
Discimus: haud unquam *q* manibus jactata fatiscit,
Sed picis in morem ad digitos *r* lentescit habendo.
Humida majores herbas alit, ipsáque *s* justo
Lætior: ah! *t* nimiùm nè sit mihi fertilis illa,
Neu se prævalidam primis ostendat aristis.
Quæ gravis est ipso tacitam se pondere prodit,
Quæque levis: promptum est oculis prædiscere nigram,
Et quisquis color; at sceleratum *u* exquirere frigus
Difficile est: piceæ tantùm, taxique nocentes
Interdum, aut hederæ pandunt *x* vestigia nigræ.
His animadversis, *y* terram multò antè memento
Excoquere, & magnos scrobibus concidere *z* montes,
Antè *a* supinatas Aquiloni ostendere glebas,
Quàm lætum infodias vitis genus: optima putri
Arva solo: id venti curant gelidæque pruinæ,
Et *b* labefacta movens robustus jugera fossor.
At siquos haud ulla viros vigilantia fugit,
Antè locum similem exquirunt, ubi prima paretur
Arboribus *c* seges, & quò mox digesta feratur;

e Arbustivæ vitis periphrasis.
f Desertis, aut infrequentibus, ob Clanii fluminis inundationem.
g Effiges.
h Non concavo loco.
i Calcando.
k Redire in sua loca, Reponi eò loci unde sunt egestæ.
l Validas, graves, magnas.
m Deponit salsug. & amarorem.
n Propriam generositatem.
o Per quos vinum æstuit. Vide Col. lib. 2. cap. 2.
p Sensim & cum mora egredietur, velut luctando.
q Illisa humo non dissipatur.
r Fit tenax, & adhærescit.
s Ultra modum læta.
t Nè herbis luxuriet.
u Explorare quæ terra sit frigida.
x Indicia.
y De pastinatione novelleti.
z Montanum vietum.
a Inversas.
b Movens & labefaciens.
c Seminarium.

Mutata

Mutata ignorent ſubitò nè ſemina *d* matrem.
Quinetiam cœli regionem in cortice ſignant.
Ut quo quæque modo ſteterit, quâ parte calores
e Auſtrinos tulerit, quâ tergo obverterit *f* axi,
Reſtituant: adeò in teneris conſueſcere multum eſt.
Collibus an plano melius ſit ponere vites,
Quære priùs: ſi pinguis agros *g* metabere campi,
Denſa ſere: in denſo non ſegnior ubere Bacchus.
Sin tumulis acclive ſolum, colléſque ſupinos,
Indulge ordinibus: nec ſecius omnis *h* in unguem
Arboribus poſitis ſecto via limite quadret:
Ut ſæpe ingenti bello cùm longa cohortes
Explicuit legio, & campo ſtetit agmen aperto,
Directæque acie, ac latè *i* fluctuat omnis
Ære renidenti tellus, nec dum horrida miſcent
Prælia, ſed dubius mediis Mars errat in armis.
Omnia ſint paribus *k* numeris dimenſa viarum;
l Non animum modò uti paſcat proſpectus inanem;
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
Terra, neque in vacuum poterunt ſe extendere rami.
Forſitan &, *m* ſcrobibus quæ ſint faſtigia, quæras.
Auſim vel tenui *n* vitem committere ſulco:
Altiùs ac penitus terræ defigitur arbos;
Æſculus in primis, *o* quæ quantùm vertice ad auras
Æthereas, tantùm radice in Tartara tendit.
Ergo non hyemes illam, non flabra neque imbres
Convellunt; immota manet, multóſque per annos
Multa virûm volvens durando ſecula vincit.
Tum fortes latè ramos & brachia tendens
Huc illuc, media ipſa ingentem ſuſtinet umbram.
Néve tibi ad Solem vergant vineta cadentem;
Néve inter vites corylum ſere; *p* néve flagella
Summa pete, aut ſummas defringe ex arbore plantas;
(*q* Tantus amor terræ) neu ferro læde retuſo
Semina; néve oleæ ſylveſtres inſere truncos.
Nam ſæpe incautis paſtoribus excidit ignis,
Qui furtim pingui primùm ſub cortice tectus
Robora comprendit, frondéſque elapſus in altas
Ingentem cœlo ſonitum dedit: indè ſequutus
Per ramos victor, pérque alta cacumina regnat,
Et totum involvit flammis nemus, & *r* ruit atram
Ad cœlum *ſ* piceâ craſſus caligine nubem:
Præſertim ſi tempeſtas à *t* vertice ſylvis
Incubuit, glomerátque ferens incendia ventus.
u Hoc ubi, non à ſtirpe valent, cæſæque reverti
Poſſunt, atque imâ ſimiles revireſcere terrâ;
x Infelix ſuperat foliis oleaſter amaris.

d *Maternũ ſinũ.*
e *Meridianos.*
f *Septentrioni.*
g *Eliges. Alii, Metis & terminis diſtingues.*
h *A marmorariis metaph. Loquitur autẽ de diſponẽdo in quincuncem.*
i *Tumultu vario agitatur, ceu mare fluctibus.*
k *Intervallis, Spatiis.*
l *Ad oblectationẽ oculorũ tantùm, ſed etiam ob utilitatem.*
m *De ſcrobium altitudine.*
n *Vitẽ quidẽ tenui ſul. at verò arborẽ alto: quaſi vitis nõ ſit propriè arbos.*
o *Æſculus quantũ corpore eminet, tantum radice deſcendit. Plin.*
p *Ne malleoli vel taleæ è ſumma ſurculi parte ſumantur. Vid. Col.*
q *Subindicat ſurculos circa terrã reſcindendos, & terræ aſſuetum ei denique inſerendum.*
r *Projicit.*
ſ *Vel ut picea.*
t *Ab ipſis cacuminibus.*
u *Ubi hoc contigerit.*
x *Sterilis ſupereſt.*

y Paſtinandæ & ſerendæ vites non hyberno tempore, ſed verno & autumnali.

y Nec tibi tam prudens quiſquam perſuadeat autor,
Tellurem Boreâ rigidam ſpirante movere.
Rura gelu tum claudit hyems, nec ſemine jacto
Concretam patitur radicem affigere terræ.
Optima vinetis ſatio eſt, cùm vere z rubenti
Candida venit a avis longis invisa colubris;
Prima vel autumni ſub frigora, cùm rapidus Sol
Nondum hyemem contingit equis, jam præterit æſtas.
Ver adeo frondi nemorum, ver utile ſylvis;
Vere b tument terræ, & genitalia ſemina poſcunt.
Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Coniugis in gremium lætæ deſcendit & omnes
Magnus alit, magno commiſtus corpore, fœtus.
Avia tum reſonant avibus virgulta canoris,
c Et Venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager, Zephyrique tepentibus auris
Laxant arva ſinus: ſuperat tener omnibus humor:
Inque novos Soles audent ſe gramina tuto
Credere: nec metuit ſurgentes ſpinus Auſtros,
Aut actum cœlo magnis aquilonibus imbrem;
Sed trudit gemmas & frondes explicat omnes.
Non alios primâ crescentis origine mundi
Illuxisse dies, aliúmve habuiſſe tenorem
Crediderim: ver illud erat, ver magnus agebat
Orbis, & d hybernis parcebant flatibus Euri,
Cùm e primùm lucem pecudes hausêre, virûmque
Terrea progenies duris caput extulit arvis,
Immiſſæque feræ ſylvis, & ſydera cœlo.
Nec res hunc teneræ poſſent perferre laborem,
Si non tanta quies iret frigúſque calorémque
Inter, & exciperet cœli indulgentia terras.
f Quod ſupereſt, quæcunq; g premes virgulta per agros,
Sparge ſimo pingui, & multâ me nor occule terrâ:
Aut lapidem h bibulum, aut ſqualentes infode conchas.
Inter enim labentur aquæ, tenuiſque ſubibit
Halitus, atque i animos tollent ſata: jámque reperti
Qui ſaxo ſuper atque ingentis pondere teſtæ
Urgerent: hoc k effuſos munimen ad imbres;
Hoc, ubi l hiulca ſiti findit Canis eſtifer arva.
m Seminibus poſitis, ſupereſt deducere terram
Sæpiùs ad n capita, & duros jactare bidentes;
Aut preſſo exercere ſolum ſub vomere, & ipſa
Flectere luctantes inter vineta juvencos;
o Tum leves calamos, & raſæ haſtilia virgæ,
Fraxineáſque aptare ſudes, furcáſque bicornes;

z Purpureo vel florenti.
a Ironia, quæ ſerpente pullos pascit, ut canit Juven.
b Dictum tanquam de animali quod in libidinem turget, eâ accepta.
c Vere magis, quia vere calor redit oſſibus. Georg. 3.
d Asperis, quales ſunt hyberni; vel Non erat ita frigidus eorum flatus.
e Al. primæ & Terræa Prog. apud Lact.
f Ut veniam ad id quod dicendum ſupereſt hac de re.
g In ſcrobem defodies.
h Aratorium.
i Recreabuntur, Vigorem reſument.
k Contra nimias pluvias.
l Fiſſa nimio æſtu.
m De repaſtinatione vineæ novellæ.
n Vitium; & ligonibus effodere.

Duo autem verſ. ſeq. ſunt periph. arationis.

o De pedatione vitium.

Viribus

Viribus eniti quarum, & contemnere ventos
Assuescant, summásque sequi *p* tabulata per ulmos.
Ac dum prima novis adolescit frondibus ætas,
Parcendum teneris; & *q* dum se lætus ad auras
Palmes agit, laxis *r* per purum immissus habenis,
Ipsa acie falcis nondum tentanda, sed uncis
Carpendæ manibus frondes, interque legendæ.
Indè ubi jam *s* validis amplexæ stirpibus ulmos
Exierint, tunc stringe *t* comas, tunc *u* brachia tonde:
Antè reformidant ferrum; tunc denique dura
Exerce imperia, & ramos compesce *x* fluentes.
Texendæ sepes etiam, & pecus omne tenendum est;
Præcipuè dum frons tenera, imprudénsque laborum:
Cui, super indignas hyemes, Solémque potentem,
Sylvestres uri assiduè capreæque sequaces
Illudunt, pascuntur oves, avidæque juvencæ.
Frigora nec tantùm canâ concreta pruinâ,
Aut gravis incumbens scopulis arentibus æstas,
Quantùm illi nocuere greges, duríque *y* venenum
Dentis, & admorso signata in stirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Cæditur, & *z* veteres ineunt *a* proscenia ludi;
Præmiáque ingentes pagos & compita circum
Thespidæ posuere, atque inter pocula læti
Mollibus in pratis unctos *b* saliere per utres.
Nec non Ausonii, Trojâ gens missa, coloni
Versibus incomptis ludunt risúque soluto,
c Oráque corticibus sumunt horrenda cavatis;
Et te, Bache, vocant per carmina læta, tibique
d Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.
e Hinc omnis largo pubescit vinea fœtu:
Complentur vallésque cavæ saltúsque profundi,
Et quocunque deus circum caput egit honestum.
Ergo ritè suum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lancésque & liba feremus;
Et ductus cornu stabit *f* sacer hircus ad aram,
Pinguiáque in verubus torrebimus exta colurnis.
Est *g* etiam ille labor curandis vitibus alter,
Cui nunquam exhausti satis est: namq; omne quotannis
Térque quatérque solum scindendum, glebáque versis
Æternùm frangenda bidentibus, omne levandum
Fronde nemus. REDIT agricolis labor actus in orbē,
Atque in se suâ per vestigia volvitur *h* annus.
Et jam olim seras posuit cùm vinea frondes,
Frigidus & sylvis Aquilo decussit honorem;
Jam tum acer curas venientem extendit in annum
Rusticus, & curvo Saturni *i* dente relictam

p *In arbusto sunt veluti domicil. vitium, cubiculis distincta.*
q *Dum crescit.*
r *Per aerem.*
s *Solidioribus palmitibus.*
t *Folia.*
u *Ramulos. Sic Æn. 12. posuitque comas & brachia ferro.*
x *Supervacuos.*
y *Venenosi morsus*
z *Quia primi ludi theatrales nati sunt ex Liberalib.*
a *Prosc. locus ante scenam.*
b *Quod ipsi Thes. (i. Athenienses) vocârunt ἀσκωλιάζειν.*
c *Personas ex arborũ corticibus.*
d *Obscœnæ partis simulacra. Vel Quædam velut suspendula, quibus se in aere pendentes agitabant. Vide & alias aliorum expositiones.*
e *Post hæc sacra celebrata.*
f *Execrabilis.*
g *Festinatio & occatio & pampinatio iterandæ.*
h *Unde vet. annum à circuitu putantur vocâsse ab Am pro Circum Macrob.*
i *Falce.*

Persequitur

Perſequitur vitem attondens, fingítque putando,
Primus humum fodito, primus devecta cremato
Sarmenta, & k vallos primus ſub tecta referto:
Poſtremus l metito: m bis vitibus ingruit umbra;
n Bis ſegetem denſis obducunt ſentibus herbæ:
Durus uterque labor. Laudato ingentia rura,
Exiguum colito. Necnon etiam aſpera ruſci
Vimina per ſylvam, & ripis fluvialis arundo
Cæditur; incultíque exercet cura ſalicti.
Jam vinctæ vites, jam falcem arbuſta o reponunt:
Jam canit extremos effœtus vinitor p antes.
Sollicitanda tamen tellus, q pulviſque movendus:
Et jam maturis metuendus r Jupiter uvis.
Contrà, non ulla eſt oleis cultura, neque illæ
Procurvam expectant falcem raſtróſque tenaces,
Cùm ſemel hæſerunt arvis, ſ auráſque tulerunt.
Ipſa t ſatis tellus, cùm dente recluditur unco,
Sufficit humorem, & gravidas cum vomere fruges.
u Hôc pinguem & x placitam Paci y nutritur olivam.
Poma quoque, ut primùm truncos ſenſere valentes,
Et vires habuere ſuas, ad ſydera raptim
Vi propriâ nituntur, opíſque haud indiga noſtræ.
Nec minùs interea fœtu z nemus omne graveſcit,
Sanguineíſque inculta rubent a aviaria baccis.
Tondentur cytiſi, tædas ſylva alta miniſtrat,
Paſcuntúrque ignes nocturni, & lumina fundunt.
Et dubitant homines ſerere, atque impendere curam?
b Quid majora ſequar? ſalices, humiléſque geniſtæ,
Aut illæ pecori frondem, aut paſtoribus umbram
Sufficiunt, ſepémque ſatis, & pabula melli.
Et juvat undantem buxo ſpectare c Cytorum,
Naricíæque picis lucos; juvat arva videre
Non raſtris hominum, non ulli obnoxia curæ.
Ipſæ Caucaſeo ſteriles in vertice ſylvæ,
Quas animoſi Euri aſſiduè frangúntque ferúntque,
Dant alios aliæ fœtus; dant utile lignum
d Navigiis pinos, domibus cedróſque cupreſſóſque.
Hinc radios e trivere rotis, hinc f tympana plauſtris
Agricolæ, & pandas ratibus poſuere carinas.
Viminibus ſalices fœcundæ, frondibus ulmi:
At myrtus validis haſtilibus, & bona bello
Cornus; g Ityreos taxi torquentur in arcus.
Nec tiliæ leves, aut torno raſile buxum,
Non formam accipiunt, ferróque cavantur acuto.
Necnon & torrentem undam levis innatat alnus
Miſſa Pado; nec non & apes examina condunt

k *Pedamenta, Statumina.*
l *Vindemiato.*
m *Ideo bis pampinandum.*
n *Ideo bis ſarriendum. Ideo bis ſarriendæ & truncandæ ſunt vineæ.*
o *Permittunt reponere.*
p *Extremos ordines vinearum,*
q *Quod dicitur pulveratio.*
r *Aer, vel potius imber.*
ſ *Ventis ferendis ſunt aſſuefactæ.*
t *Aratum olivetum & oleis prodeſt, & exinde frumenta gignuntur.*
u *Hac re, Hac ratione. Pomp.*
x *Acceptam paci, utpote cujus ſit inſigne.*
y *Paſſ. vox pro activa.*
z *Pomarium.*
a *Synecdoche, pro ſylvis ſeu arboribus, ubi nidificant aves.*
b *Q. d. ut à majoribus ad reliqua veniam.*
c *Maced. montem, in quo abundat buxus, quæ vento mota undæ imitatur.*
d *Nautica pinus ſuprà.* e *Tornavere.* f *Tecta vehiculorum.* g *Parthicos.*

Corticibúſque

Corticibúſque cavis vitioſæque ilicis *h* alvo.
Quid memorandum æquè Baccheïa dona tulerunt?
Bacchus & ad culpam cauſas dedit; ille furentes
Centauros letho domuit, Rhœtúmque, Pholúmque,
Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.
i O fortunatos nimiùm, ſua ſi bona nôrint,
Agricolas! quibus ipſa, procul diſcordibus armis,
Fundit humo facilem victum *k* juſtiſſima tellus.
Si non ingentem foribus domus alta ſuperbis
Manè ſalutantûm totis vomit ædibus *l* undam;
Nec varios inhiant pulchrâ teſtudine poſtes,
m Illuſáſque auro veſtes, *n* Ephyreïáque æra;
Alba nec Aſſyrio fucatur lana veneno,
Nec caſiâ liquidi corrumpitur uſus olivi:
At ſecura quies, & *o* neſcia fallere vita,
Dives opum variarum; at latis otia fundis,
Speluncæ, vivique lacus; at frigida Tempe,
Mugitúſque boum, molleſque ſub arbore ſomni
Non abſunt: illic *p* ſaltus ac luſtra ferarum,
Et patiens operum, parvóque aſſueta juventus;
Sacra deûm, ſanctique patres; extrema per illos
q Juſtitia, excedens terris, veſtigia fecit.
Me verò primum dulces ante omnia Muſæ,
r Quarum ſacra fero ingenti perculſus amore,
Accipiant, cœlique vias & ſydera monſtrent,
Defectus Solis varios, Lunæque labores;
Unde *ſ* tremor terris, quâ vi maria alta tumeſcant
Obicibus ruptis, rurſúſque in ſe ipſa reſidant:
Quid tantum Oceano properent ſe tingere Soles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obſtet.
Sin, has ne poſſim naturæ accedere partes,
t Frigidus obſtiterit circum præcordia ſanguis;
Rura mihi & rigui placeant in vallibus amnes:
Flumina amem ſylváſque inglorius: ô ubi campi,
u Sperchiúſque, & *x* virginibus bacchata Lacænis
Taygeta! ô, qui me gelidis in vallibus Hæmi
Siſtat, & ingenti ramorum protegat umbrâ!
FELIX qui potuit rerum cognoſcere cauſas,
Atque metus omnes & inexorabile fatum
Subjecit pedibus ſtrepitúmque Acherontis avari.
Fortunatus & ille deos qui novit agreſtes,
Panáque, Sylvanúmque ſenem, Nymphásque ſorores.
Illum non populi *y* faſces, non purpura regum
Flexit, & *z* infidos agitans diſcordia fratres;

h Legitur & alveo.
i Ruſticæ vitæ laudes.
k Juſtiſſimè reddens quod accipit, & quidem magno etiam cum fœnore.
l Multitudinem tumultuoſam.
m Auro quaſi per luſum ab artifice inſperſas. Legitur & incluſas; quod Ser. rejicit.
n Corinthia.
o Aut quia innocentes ſunt, aut quoniam immobilis eſt ſtatus vitæ eorum.
p Venationes in ſaltibus.
q Aſtræa virgo.
r Quarum ſum ſacerdos. Quidam putant reſpici ad matronas, quæ in vehiculis ſacra ferebant.
ſ Terræ motus.
t Si mihi pingue & hebes fuerit ingenium ad philoſophiam diſcendam: ut Emped. animam ſanguinem eſſe cordi ſuffuſum exiſtimabat, teſte Cic.
u Theſſaliæ fluvius.
x A virg. Spartanis frequentata Bacchi orgiis Taygeta: quod nomen eſt montis Lac. at Hæmus Theſſal.
y Magiſtratus.
z Ut Romulum & Remum.

a *Non reddit eum sollicitum conjugio barbarorũ.*

a Aut conjurato descendens Dacus ab Istro;
Non res Romanæ, perituráque regna: neque ille
Aut doluit miserans inopem, aut invidit habenti.
Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura
Sponte tulere suâ, carpit: nec ferrea jura,
b *Ubi actus publici continentur.*
Insanúmque forum, aut populi b tabularia vidit.
Sollicitant alii remis freta cæca, ruúntque
In ferrum: penetrant aulas & limina regum.
Hic petit excidiis urbem miserósque penates,
c *Gemmeo poculo, vel potius gemmato.*
Ut c gemmâ bibat, & Sarrano dormiat ostro:
Condit opes alius, defossóque incubat auro.
Hic stupet attonitus rostri: hunc plausus hiantem
Per cuneos (geminatur enim) plebisque patrúmque
Corripuit: gaudent perfusi sanguine fratrûm,
Exilioque domos & dulcia limina mutant,
Atque alio patriam quærunt sub Sole jacentem.
Agricola incurvo terram dimovit aratro:
d *Annui laboris fructus quo rempub. & privatam familiam sustentat.*
Hinc d anni labor: hinc patriam parvósque nepotes
Sustinet; hinc armenta boum e meritósque juvencos.
Nec requies, quin aut pomis exuberet annus,
Aut fœtu pecorum, aut Cerealis mergite culmi,
Proventúque oneret sulcos, atque horrea vincat.
e *Quia laboris consortes.*
Venit hyems, teritur Sicyonia bacca trapetis;
Glande sues læti redeunt, dant f arbuta sylvæ.
f *Poma sylvestria.*
Et varios ponit fœtus autumnus, & altè
g *Mitescentes uvæ, id est maturescentes.*
g Mitis in apricis coquitur vindemia saxis.
Interea pendent dulces circum oscula nati;
Casta pudicitiam servat domus; ubera vaccæ
Lactea demittunt, pinguésque in gramine læto
Inter se adversis luctantur cornibus hœdi.
Ipse dies agitat festos, fusúsque per herbam,
h *Talia certamina sagittar. & pal. describuntur, Æn. lib. 5.*
Ignis ubi in medio, & socii cratera coronant,
Te libans, Lenæe, vocat, pecorisque magistris
Velocis h jaculi certamina ponit in ulmo,
Corporáque agresti nudat prædura palæstrâ.
i *Antequam regnaret Jup. qui fuit nutritus in Dictæo monte Cretensi.*
Hanc olim veteres vitam coluere Sabini;
Hanc Remus & frater: sic fortis Hetruria crevit:
Scilicet & rerum facta est pulcherrima Roma,
Septémque una sibi muro circundedit arces.
Ante etiam sceptrum i Dictæi regis, & antè
k *Nondum erant bella, ac ne arma quidem bellica.*
Impia quàm cæsis gens est epulata juvencis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat,
k Necdum etiam audierant inflari classica, necdum
l *Jam fatigato ingenio parcendum est.*
Impositos duris crepitare incudibus enses.
Sed nos immensum spatiis confecimus æquor:
Et l jam tempus equûm fumantia solvere colla.

P. Virgilii Maronis
GEORGICORUM
LIBER III.

ARGUMENTUM.

Hic Liber, ſicut & qui proximè ſequitur, Paſtoralis, non Georgicus, à quibuſdã vocatus fuit, ut annotat Servius in fine ſuorum Commentariorum in Librum ſecundũ. Quinetiam non procul à principio Comment. in primũ, tradit quoſdam aſſeruiſſe duos tantùm eſſe Georgicorũ libros: ſed ità, ut eorum ſententiam rejiciat. Virgilius certè, poſtquam duobus ſuperioribus libris Arationis Plantationiſque rationem abſolvit, nunc Paſtionis curam (quæ in generali Operis totius propoſitione tertia pars erat) hoc Libro exequitur. Duæ autem ſunt argumenti hujus partes: Quarum prior Armentorum, Equorum præſertim & Boum, curam continet; quales ſcilicet in utroq; genere deligendæ ſint matres, quales potiſſimùm parandi ſint admiſſarii, quibúſq; indiciis equini pulli generoſitas poſſit deprehẽdi, quæq; omnibus iis cura pro ratione ætatis debeat adhiberi. Poſterior pars minoris pecoris paſcendi rationẽ cõplectitur, Ovium præcipuè & caprarũ; generáq; morborũ explicat quibus greges peculiariter infeſtantur, unà cũ eorũ cauſis & remediis. Inter cætera autẽ morborũ genera, & peſtilentiã enumerat: arreptâq; inde occaſione Lucretium imitatus, ad graviſſimam quandam Illyrici, Venetiarum, vicinarúmque regionum peſtilentiam digreditur.

Aliud MODESTINI Juriſconſulti Argumentum.

Téque, Pales, & te, paſtor memorande per orbem,
Et pecorum cultus, & gramine paſcua læta,
Queis habitent armenta locis, ſtabulentur & agni,
Omnia divino monſtravit carmine Vates.

TE *a* quoque, magna Pales, & te memorande canemus
Paſtor ab Amphryſo; vos ſylvæ amnéſque Lycæi.
Cætera, quæ vacuas tenuiſſent carmina mentes,
Omnia jam vulgata: quis aut Euryſthea durum,
Aut illaudati neſcit Buſiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer, & *b* Latonia Delos?
Hippodaméque? humeróque Pelops inſignis eburno,
Acer equis? tentanda via eſt quâ me quoque poſſim
Tollere humo, *c* victórque virûm volitare per ora.
Primus ego in patriam mecum (modò vita ſuperſit)
Aonio rediens deducam vertice Muſas:
Primus Idumæas referam tibi, Mantua, palmas;

a Ut Cererem & Bacchum cecinimus, ita etiam te canemus, magna Pales, dea pabuli.

b In qua Latona enixa eſt Apoll. & Dian.

c Qui aliquid perfecit & abſolvit. Sic & paulò pòſt.

a Parnaſſo. at Serv. Helicone.

Et

Et virdi in campo templum de marmore ponam
e Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius, & tenerâ prætexit arundine ripas. 15
f In medio mihi Cæsar erit, templúmque tenebit.
Illi victor ego, & Tyrio conspectus in ostro,
g Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi, Alpheum linquens lucósque Molorchi,
Cursibus & crudo decernet Græcia cestu. 20
Ipse, caput tonsæ foliis ornatus olivæ,
Dona feram: jam nunc solennes ducere pompas
Ad delubra juvat, cæsósque videre juvencos:
h Vel scena ut versis discedat frontibus; utque
i Purpurea intexti tollant aulæa Britanni. 25
In foribus pugnam ex auro solidóque elephanto
k Gangaridûm faciam, victorisque arma Quirini:
Atque hic undantem bello; magnúmque fluentem
Nilum, ac navali surgentes ære columnas. 29
Addam urbes Asiæ domitas, pulsúmque Niphatem
Fidentémque fugâ Parthum versisque sagittis;
Et duo rapta manu diverso ex hoste trophæa,
Bisque triumphatas utroque ab littore gentes.
Stabunt & Parii lapides, spirantia signa, 34
Assaraci proles, demissæque ab Jove gentis
Nomina, Trósque parens, & Trojæ Cynthius autor.
Invidia infelix Furias amnémque severum
Cocyti metuet, tortósque l Ixionis angues,
Immanémque rotam, & inexuperabile saxum. 39
Interea Dryadum m sylvas saltúsque sequamur
Intactos, tua, Mecænas, haud mollia jussa.
Te sine nil altum mens inchoat: en age, segnes
Rumpe moras: vocat ingenti clamore n Cithæron,
Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum,
Et vox assensu nemorum ingeminata remugit. 45
o Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas
Cæsaris, & nomen famâ tot ferre per annos,
Tithoni primâ quot abest ab origine Cæsar.
Seu quis, Olympiacæ miratus præmia palmæ,
Pascit equos, seu quis fortes ad aratra juvencos;
Corpora præcipuè matrum legat: optima torvæ 51
Forma bovis, cui p turpe caput, cui plurima cervix,
Et crurum tenus à mento q palearia pendent.
Tum longo nullus lateri modus: omnia magna:
Pes etiam, & camuris hirtæ sub cornibus aures.
Nec mihi displiceat maculis insignis & albo, 56
Aut juga detrectans, interdúmque aspera cornu,

a *Prope, vel Juxta.*
f *Cæsari templum dicabo, & ejus simulacrum in medio collocabo.*
g *Exhibebo luaos Circenses.*
h *Significat scenã versatiles habentẽ machinas, quæ versatæ ostendebant quæ extra urbem aut quæ in urbe erant.*
i *Purp. &c. quia in ludis scenicis aulæũ tẽdi soleb.*
k *De Gangaridis Indiæ pop. victoriam & lauream optat Augusto.*
l *Quibus Ixion religatus est ad rotam.*
m *Hoc argumentũ tractemus, ab aliis Rom. intactũ, ut tuis jussis pareamus.*
n *In Cithærone optima pascua.*
o *Æneidem pollicetur, cujus lib.* 6 *genus Aug. lib.* 8. *res gestas perstringit. Dicit autem se effecturum ut fama factorum ejus tot annos duret, quot anni sunt ab ipso usq; ad mundi principium.*
p *Vastum seu valde magnũ caput, & longa cervix.* q *Palear. ampla à collo penè ad genua demissa.*

aciem tauro propior, quæque ardua tota,
r gradiens imâ verrit veſtigia caudâ.
as ſ Lucinam juſtóſque pati t Hymenæos
ſinit ante decem, poſt quattuor incipit annos:
tera nec fœturæ habilis, nec fortis aratris.
terea, ſuperat gregibus dum læta juventus,
olve mares, mitte in Venerem pecuaria primus,
tque aliam ex aliâ generando u ſuffice prolem.
OPTIMA quæque dies x miſeris mortalibus ævi
Prima fugit: ſubeunt morbi, triſtiſque ſenectus;
Et labor, & duræ rapit inclementia mortis.
Semper erunt quarum mutari corpora malis.
Semper enim refice: ac NE poſt amiſſa requiras,
Antè veni, & ſobolem armento y ſortire quotannis,
Necnon & pecori eſt idem delectus equino.
Tu modò, quos in ſpem ſtatuis z ſubmittere gentis,
Præcipuum jam indè à teneris impende laborem.
Continuò pecoris generoſi pullus in arvis
Altiùs ingreditur, & a mollia crura reponit;
b Primus & ire viam, & fluvios tentare minaces
Audet, & ignoto ſeſe committere ponti.
Nec vanos horret ſtrepitus: (illi ardua cervix,
Argutúmque caput, brevis alvus, obeſáque terga;
Luxuriátque toris animoſum pectus: honeſti
c Spadices, glaucique; color deterrimus albis,
Et d gilvo) tum, ſiqua ſonum procul arma dedêre,
Stare loco neſcit, micat auribus, & tremit artus,
Collectúmque premens volvit ſub naribus ignem,
Denſa juba, & dextro jactata recumbit in armo:
At e duplex agitur per lumbos ſpina; cavátque
Tellurem, & f ſolido graviter ſonat ungula cornu.
Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis
Cyllarus, &, quorum Graii meminere poetæ,
Martis equi bijuges, & magni currus Achillis.
Talis & ipſe jubam cervice effundit equinâ
g Conjugis adventu pernix Saturnus, & altum
Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.
Hunc quoque, ubi aut morbo gravis, aut jâ ſegnior annis
Deficit, abde domo, h nec turpi ignoſce ſenectæ.
Frigidus in Venerem i ſenior, fruſtráque laborem
Ingratum trahit: &, ſiquando ad k prælia ventum eſt,
(Ut quondam in ſtipulis magnus ſine viribus ignis)
Incaſsùm furit. Ergo animos l ævúmque notabis
Præcipuè: hinc alias artes, prolémque parentum;
Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ.
Nonne vides, cùm præcipiti certamine campum
Corripuere, ruúntque effuſi m carcere currus;

t *Caudâ profuſâ uſque ad calces.*
ſ *Partum.*
t *Coitum.*
u *Subminiſtra.*
x *Ut Homer.* Ἀνθρώποισι βροτοῖσι.
y *Subſtitue.*
z *Ut, ſubmittere tauros. Serv.*
equi admiſſarii.
a *Flexibiliâ.*
b *Cùm flumen tranſvehendum eſt gregi, in primis prægreditur.*
c *Rutili, Phœniceï. Gl. Cærulei.*
At Serv. F. liveis oculis exp.
d *Qualis color eſt in melle.*
e *Lata ſpina: ut Duplici dentalia dorſo, pro craſſo dorſo.*
f *Duris ungulis.*
g *Saturnus in equum verſus.*
h *Quidam leg.* & *pro nec.*
i *Aliàs ſenio.*
k *Prælia Venerea, Coitum. Alibi, Venerem nocturnáque bella.*
l *Ætatẽ, ut certũ annorum numerũ non excedat.*
m *Carceribus.*

Cùm

Cùm ſpes arrectæ juvenum, exultantiáque *n* haurit
Corda pavor pulſans? illi inſtant verbere torto,
Et proni dant lora: volat vi fervidus *o* axis. 107
Jámque humiles, jámque elati ſublimè videntur
Aera per *p* vacuum ferri, atque aſſurgere in auras.
Nec mora, nec requies: at fulvæ nimbus arenæ
Tollitur: humeſcunt ſpumis flatúque ſequentûm.
Tantus amor laudum, tanta eſt victoria curæ. 112
Primus Erichthonius currus & quattuor auſus
Jungere equos, *q* rapidíſque rotis inſiſtere victor.
Fræna Pelethronii Lapithæ gyroſque dedêre
Impoſiti dorſo; atque *r* equitem docuere ſub armis
Inſultare ſolo, & greſſus glomerare ſuperbos. 117
ſ Æquus uterque labor: æquè juvenémque magiſtri
Exquirunt, calidúmque animis, & curſibus acrem:
Quamvis ſæpe fugâ verſos ille egerit hoſtes,
Et patriam Epirum referat fortéſque Mycenas,
t Neptúnique ipsâ deducat origine gentem. 122
His animadverſis, inſtant ſub *u* tempus, & omnes
Impendunt curas denſo diſtendere *x* pingui
Quem legêre ducem, & pecori *y* dixere maritum;
Pubentéſque ſecant herbas, fluvióſque miniſtrant,
Farráque nè *z* blando nequeant ſupereſſe labori,
Invalidíque patrum referant jejunia nati. 128
Ipsâ autem *a* macie tenuant armenta volentes;
Atque, ubi concubitus primos jam nota voluptas
Sollicitat, frondéſque negant, & fontibus arcent:
Sæpe etiam curſu quatiunt, & Sole fatigant, 132
b Cùm graviter tunſis gemit area frugibus, & cùm
Surgentem ad Zephyrum paleæ jactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio nè *c* luxu obtuſior uſus 133
Sit *d* genitali arvo, & *e* ſulcos oblinet inertes:
Sed rapiat ſitiens Venerem, interiúſque recondat.
Rurſus, cùra patrum *f* cadere, & ſuccedere matrum
Incipit: *g* exactis gravidæ cùm menſibus errant,
Non illas gravibus quiſquam juga ducere plauſtris,
Non ſaltu ſuperare viam ſit paſſus, & acri 141
Carpere prata fugâ, fluvióſque innare rapaces.
h Saltibus in vacuis paſcant, & plena ſecundùm
Flumina; muſcus ubi, & viridiſſima gramine ripa,
Speluncæque tegant, & faxea procubet umbra.
Eſt lucos *i* Silari circa ilicibúſque virentem 146
Plurimus *k* Alburnum volitans cui nomen *l* aſilo
Romanum eſt, œſtron Graii vertêre vocantes,
Aſper, acerba ſonans, quo tota exterrita ſylvis 149

n *Ferit quidam expl. Exhaurit ſpiritus: ut inter ſpem & metum accidere ſolet.*
o *Currus.*
p *Al. tenerum.*
q *Al. rapidus.*
r *Equitem pro equo. Ennii imitatione.*
ſ *Æqualis labor.*
t *Ab equo Neptuni, qui natus eſt tridentis percuſſione. De hoc Virg. lib. 1.*
u *Tempus admiſſuræ.*
x *Sagina.*
y *Deſignaverunt.*
z *Bland. lab. vocat coitum.*
a *Ante admiſſuram menſem unum, ne vaccæ cibo aut potione ſe impleant.*
b *Meridiani temporis deſcriptio.*
c *Obeſitate corporis. At Ser. dicit. Propter luxuriem vegetum.*
d *Vulvæ, naturalibus.*
e *Claudat meatus.*
f *Recedere, vel minui.*
g *Menſe duodecimo equæ pariunt. Plin.*
h *Paſcantur in locis viridibus & aquoſis. Varro vocat.*
i *Lucaniæ ſlu.*
k *Lucan. mont.*
l *Tabanum*

Diffugiunt armenta, furit mugitibus æther
Concussus, sylvæque, & sicci ripa *m* Tanagri.
Hôc quondam monstro horribiles exercuit iras
n Inachiæ Juno pestem meditata juvencæ.
Hunc quoque (nam mediis fervoribus acrior instat)
Arcebis gravido pecori; armentáque pasces
Sole *o* recens orto, aut noctem ducentibus astris.
Post partum, *p* cura in vitulos traducitur omnis:
Continuóque notas & nomina gentis inurunt;
Et quos aut pecori malint submittere habendo,
Aut aris servare *q* sacris, aut scindere terram,
Et campum horrentem fractis invertere glebis.
Cætera pascuntur virides armenta per herbas.
Tu quos ad studium atque usum formabis agrestem
Jam vitulos hortare, viámque insiste domandi,
Dum *r* faciles animi juvenum, dum mobilis ætas.
Ac primùm laxos tenui de vimine circlos
Cervici subnecte: dehinc, ubi libera colla
Servitio assuêrint, ipsis è torquibus *s* aptos
Junge pares, & coge *t* gradum conferre juvencos:
Atque illis jam sæpe *u* rotæ ducantur inanes
Per terram, & summo vestigia pulvere signent.
Pòst valido nitens sub pondere faginus axis
Instrepat, & junctos temo trahat æreus orbes.
Interea *x* pubi indomitæ non gramina tantùm,
Nec *y* vescas salicum frondes, ulvámque palustrem,
Sed frumenta manu carpes sata: nec tibi fœtæ,
z More patrum, nivea implebunt mulctralia vaccæ,
Sed tota in dulces consument ubera natos.
Sin ad bella magis studium turmásque feroces,
Aut Alphea rotis prælabi flumina Pisæ,
Et *a* Jovis in luco *b* currus agitare volantes;
Primus equi labor est, animos atque arma videre
Bellantûm *c* lituósque pati, tractúque gementem
Ferre rotam, & stabulo frænos audire sonantes:
Tum magis atque magis blandis gaudere magistri
Laudibus, & *d* plausæ sonitum cervicis amare.
Atque hæc *e* jam primo depulsus ab ubere matris
Audiat, inque vicem det mollibus ora capistris
Invalidus, etiámque tremens, etiam *f* inscius ævi.
At, *g* tribus exactis, ubi quarta accesserit ætas,
Carpere mox gyrum incipiat, gradibúsque sonare
Compositis, *h* sinuétque alterna volumina crurum,
Sitque *i* laboranti similis: tum cursibus auras
Provocet, ac per aperta volans, ceu liber habenis,
Æquora, vix summâ vestigia ponat arenâ:
Qualis Hyperboreis Aquilo cùm densus ab oris
Incubuit,

m *Fl. Lucaniæ.*
n *Hæc fuit Io, Inachi fil. in vaccâ à Jove trãsformata*
o *Manè & vesperi.*
p *Ut suprà, cura patrũ cadere, & succ. matrum Inc. exact. &c.*
q *Al. sacros.*
r *Utpote adhuc teneri.*
s *Aptatos.*
t *Simul incedere.*
u *Vacuo plaustro subjungendi.*
x *Juvencis indomitis.*
y *Siccas et teneras*
z *Ut mos erat patribus, id est, majoribus.*
a *Jovis Olympici.*
b *Curuli certamine decertare.*
c *Lituorum & buccinarum auditum ferre.*
d *Manu magistri blandè attrectantis.*
e *Jamprimo. Phil. legit adverb.*
f *Nondum ab annis sumpta fiducia.*
g *Quartò autem anno.*
h *Mollis alterna crurum explicatu glomeratio. Plin.*
i *Præparetur ad futurum laborem.*

Incubuit, Scythiæque hyemes atque aridâ *k* differt
Nubila; tum segetes altæ campique natantes
Lenibus horrescunt flabris, summæque sonorem
Dant sylvæ, longique *l* urgent ad littora fluctus.
Ille volat, simul arva fugâ, simul æquora verrens.
Hic vel ad *m* Elei metas & maxima campi
Sudabit spatia, & spumas aget ore cruentas;
Belgica vel molli meliùs feret esseda collo.
Tum demum crassâ magnum farragine corpus
Crescere jam domitis sinito: namque ante domandum
Ingentes tollent animos, prensique negabunt
Verbera lenta pati, & duris parère *n* lupatis.
Sed non ulla magis vires industria firmat,
Quàm Venerem & cæci stimulos avertere amoris,
Sive boûm, sive est cui gratior usus equorum.
o Atque ideo tauros procul atque in sola relègant
Pascua, post montem oppositum, & trans flumina *p* lata:
Aut intus clausos satura ad præsepia servant.
CARPIT enim vires paulatim, uritque *q* videndo
Fœmina; nec nemorum patitur meminisse nec herbæ:
Dulcibus illa quidem illecebris, & sæpe superbos
Cornibus inter se subigit decernere amantes.
Pascitur in magna sylva formosa juvenca:
Illi *r* alternantes multâ vi prælia miscent
Vulneribus crebris; lavit ater corpora sanguis,
Versáque in *s* obnixos urgentur cornua vasto
Cum gemitu; *t* reboant sylvæque, & magnus Olympus.
Nec mos bellantes unà stabulare: sed alter
Victus abit, longéque ignotis exulat oris,
Multa gemens ignominiam, plagásque superbi
Victoris, tum quos amisit inultus amores;
Et stabula *u* aspectans *x* regnis excessit avitis.
Ergo omni curâ vires exercet, & inter
Dura jacet *y* pernix instrato saxa cubili,
Frondibus hirsutis & *z* carice pastus acutâ;
Et tentat sese, atque *a* irasci in cornua discit
Arboris obnixus trunco, ventósque lacessit
Ictibus, & sparsâ ad pugnam proludit arenâ.
Pòst, ubi collectum robur, viresque receptæ,
Signa movet, præcépsque *b* oblitum fertur in hostem:
c Fluctus ut in medio cœpit cùm albescere ponto,
Longiùs ex altóque sinum trahit; útque volutus
Ad terras immanè sonat per saxa, nec ipso
Monte minor procumbit: at ima exæstuat unda
d Vorticibus, nigrámque altè subjectat arenam.
Omne adeò genus in terris hominúmque ferarúmque,
Et genus æquoreum, pecudes, *e* pictæque volucres,

k Dissipat.
l Impellunt se.
m Olympici. Elei equus cursor vel vectarius.
n Frænis.
o Itaque vel in longinqua pascua marem placet ablegari, vel ad præsepia contineri.
p Ne natatus sic facilis.
q Dum videtur.
r Alternatim.
s Oblucantes.
t Alibi in tali descriptione, Gemitu nemus omne remugit.
u Retorquens oculos ad stab.
x Pabulis in quibus regnabat dux gregis.
y Perseverans, à pernitendo. Sed al. pernox.
z Herbâ palustri & aculeatâ.
a Eadem fere Æn. 12.
b Securum ex victor. præced.
c Sic paulatim tantus movetur ad prælia.
d Aquis in se contortis.
e Variæ, versicolores.

f In

f In furias ignémque ruunt; *g* Amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leæna
h Sævior erravit campis, nec funera vulgò
Tam multa informes ursi stragémque dedêre
Per sylvas, tum sævus aper, tum pessima tigris.
Heu! malè tum Libyæ *i* solis erratur in agris.
Nonne vides ut tota tremor pertentet equorum
Corpora, si tantùm notas odor attulit auras?
Ac neque eos jam frena virûm, nec verbera sævæ,
Nec scopuli, rupésque cavæ, atque objecta retardant
Flumina correptos undâ torquentia *k* montes.
Ipse ruit, dentésque *l* Sabellicus exacuit sus,
Et pede prosubigit terram, *m* fricat arbore costas,
Atque hinc atque illinc humeros ad vulnera durat.
Quid *n* Juvenis, magnum cui versat in ossibus ignem
Durus Amor? nempe abruptis turbata procellis
Cæcâ nocte natat serus freta; quem super ingens
o Porta tonat cœli, & scopulis illisa reclamant
Æquora: nec miseri possunt revocare parentes,
Nec moritura super crudeli funere *p* Virgo.
Quid lynces *q* Bacchi variæ, & genus acre luporum,
Atque canum? quid? quæ imbelles dant prælia cervi?
Scilicet ante omnes furor est insignis equarum;
Et *r* mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumpsêre quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, tránsque sonantem
Ascanium; superant montes, & flumina tranant:
Continuóque avidis *s* ubi subdita flamma medullis,
(Vere magis, quia vere calor redit ossibus) illæ,
Ore omnes versæ in Zephyrum, stant rupibus altis,
Exceptántque leves auras: & sæpe sine ullis
Conjugiis *t* vento gravidæ (mirabile dictu)
Saxa per & scopulos & depressas convalles
Diffugiunt (non, Eure, tuos, neque Solis ad ortus)
In Boream Caurúmque, aut unde *u* nigerrimus Auster
Nascitur, & pluvio contristat frigore cœlum.
Hinc domum hippomanes *x* vero quod nomine dicunt
Pastores, *y* lentum distillat ab inguine virus:
Hippomanes, quod sæpe malæ legêre novercæ,
Miscuerúntque herbas, & non innoxia verba.
Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus,
Singula dum capti circumvectamur amore.
Hoc satis armentis: superat *z* pars altera curæ,
Lanigeros agitare Greges, hirtásque Capellas.
Hic labor, hinc laudem fortes sperate coloni.
a Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum
Quàm sit, & angustis hunc addere rebus honorem:

f i. amoris.
g In unoquoque genere eadem vis est amoris, idem impetus.
h Quàm cùm turget libidine.
i Desertis.
k Saxa ingentia. Hyperb.
l Sabin. spec. pro genere. Dicit autem suem domesticũ, seu cicurẽ.
m Indurat attritu arborũ costas.
n Leander.
o Aer nubibus plenus per quẽ iter est ad cœlum.
p Hero.
q Baccho sacræ cujus currum trahunt.
r Mentem earum incendit libidine; vel quasi ingeneravit illorũ mentibus tantos libidinis stimulos.
s Accensus libidine ignis.
t Vide Arist. Var. & Plin.
u Quia pluvioſus & nebulosus est.
x Nom. vero, i. à re ipsa imposito; nomine hinc etymum habentes.
y Viscidum.
z Secunda pars hujus libri, de gregibus ovium & caprarum.
a Videtur esse Luer. imitatus:

b *Ut sup. lib. 2. Me verò primùm dulces ante omnia Musæ.*

c *Ulteriùs pergens.*

d *Aquam recèns hauriam.*

e *Contra plagam meridianam per quam sol currit per hyemem.*

f *Caprilia non minùs quàm ovilia. Ser. ait esse pro Hæ quoque tuendæ, sub. capræ.*

g *Licèt magno pretio comparentur lanæ ovium purpureo colore tinctæ.*

h *Capræ & hirci tondentur & velluntur ad usũ nauticũ & ad bellica tormenta.*

i *à Cinyphe Libyæ fluvio.*

k *Priscianus vult esse enallagen, pro tondentur.*

l *Quantò minùs curam sui gerere possunt, & sibi providere quæ egestas mortalis desiderat, tantò studiosius illis necessaria suppeditabis. Alteram autem lectionem, Quo minor, posse servi non puto.*

Sed me b Parnassi deserta per ardua dulcis
Raptat amor; juvat ire jugis, qua nulla priorum
Castaliam molli divertitur orbita clivo.
Nunc veneranda Pales, magno nunc ore sonandum.
Incipiens, stabulis edico in molibus herbam
Carpere oves, dum mox frondosa reducitur æstas:
Et multâ duram stipulâ filicúmque maniplis
Sternere subter humum; glacies nè frigida lædat
Molle pecus, scabiémque ferat, turpésque podagras.
c Pòst hinc digressus, jubeo frondentia capris
Arbuta sufficere, & d fluvios præbere recentes;
Et stabula à ventis e hyberno opponere Soli
Ad medium conversa diem, cùm frigidus olim
Jam cadit extremóque irrorat Aquarius anno.
f Pæc quoque non curâ nobis leviore tuendæ;
Nec minor usus erit, g quamvis Milesia magno
Vellera mutentur, Tyrios incocta rubores.
Densior hinc soboles, hinc largi copia lactis:
Quàm magis exhausto spumaverit ubere mulctra,
Læta magis pressis manabunt ubera mammis.
Nec minùs interea h barbas incanáque menta
i Cinyphii k tondent hirci, setáque comantes,
Usum in castrorum, & miseris velamina nautis.
Pascuntur verò sylvas, & summa Lycæi,
Horrentésque rubos, & amantes ardua dumos.
Atque ipse memores redeunt in tecta; súósque
Ducunt, & gravido superant vix ubere limen.
Ergo omni studio glaciem ventósque nivales,
l Quò minùs est illis curæ mortalis egestas,
Avertas; victúmque feres & virgea lætus
Pabula, nec totâ claudes fœnilia brumâ.
At verò Zephyris cùm læta vocantibus æstas,
In saltus utrumque gregem atque in pascua mittes;
Luciferi primo cum sydere frigida rura
Carpamus, dum manè novum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratissimus herba est.
Indè, ubi m quarta sitim cœli collegerit hora,
Et cantu querulæ rumpent arbusta cicadæ,
Ad puteos aut alta greges ad stagna jubeto
Currentum n ilignis potare canalibus undam:
Æstibus at mediis umbrosam exquirere vallem;
Sicubi magna Jovis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos, aut o sicubi nigrum
Ilicibus crebris sacrâ nemus accubet umbrâ.
Tum tenues dare rursus aquas, & pascere rursus

m *Meridiei incipientis periphrasis.* n *Ex ilice factis.* o *Pro, Sicubi umbra sacra accubet in nemore ac sub arboribus jacet.*

p Solis

p Solis ad occasum, cùm frigidus aera Vesper
Temperat, & saltus reficit jam roscida Luna,
Littoráque Halcyonem resonant, & Acanthida dumi.
Quid tibi pastores Libyæ, quid pascua versu
Prosequar, & raris habitata mapalia tectis?
Sæpe diem noctémque & totum ex ordine mensem
Pascitur, itque pecus longa in deserta, sine ullis
Hospitiis: tantum campi jacet, omnia secum
Armentarius Afer agit, tectámque, laremque,
Armáque, q Amyclæúmq; canem, Cressámq; pharetram:
Non secus ac r patriis acer Romanus in armis
Injusto sub fasce viam cùm carpit, & hosti
ſ Ante exspectatum positis stat in agmine castris.
At non quà Scythiæ gentes, Mæoticáque unda,
Turbidus & torquens flaventes t Ister arenas,
Quáque redit medium Rhodope porrecta sub u axem:
Illic clausa tenent stabulis armenta, neque ullæ
Aut herbæ campo apparent, aut arbore frondes;
Sed jacet aggeribus niveis informis & alto
Terra gelu latè, septémque assurgit in ulnas:
Semper hyems, semper spirantes frigora Cauri.
Tum x Sol pallentes haud unquam discutit umbras,
Nec cùm invectus equis altum petit æthera, nec cùm
Præcipitem Oceani rubro lavit æquore currum.
Concrescunt subitæ currenti in flumine y crustæ,
Undáque jam tergo ferratos sustinet orbes:
Puppibus illa priùs patulis, nunc hospita plaustris.
z Æráque dissiliunt vulgò, vestésque rigescunt
Indutæ, cædúntque securibus humida vina,
Et totæ solidam in glaciem a vertêre lacunæ,
Stiriáque impexis induruit horrida barbis.
Interea toto b non secius aere ningit.
Intereunt pecudes; stant circumfusa e pruinis
Corpora magna boûm; confertóque agmine cervi
Torpent d mole novâ, & summis vix cornibus extant.
Hos non immissis canibus, non cassibus ullis,
e Puniceæve agitant pavidos formidine pennæ:
Sed frustra oppositum trudentes pectore montem
Comminus obtruncant ferro, gravitérque rudentes
Cædunt, & magno læti clamore reportant.
Ipsi in defossis specubus secura sub alta
Otia agunt terrâ, congestáque robora, totásque
Advolvêre focis ulmos, ignique dedêre.
Hic noctem ludo ducunt, & f pocula læti
Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis.
Talis Hyperboreo Septem subjecta trioni
Gens effræna virûm Riphæo tunditur Euro t

p *Ab occasu parvo intervallo inter, ósito ad bibendum appellunt, & rursus pascunt, quoad contenebravit.*
q *Laconicum.*
r *Avitis, Martiis, à Mare progenitore acceptis.*
ſ *Serv. vult unâ voce legi, Ante exspectatũ.*
t *Fluvius Scythiæ, cùm creditur & Danubius.*
u *Septentrionem.*
x *Sol nec ortu suo nec occasu nubes dissolvit.*
y *Ex glacie.*
z *Ærea vasa frigore confringuntur. At Serv. exponit Crepant.*
a *Versæ sunt.*
b *Non segniùs quã inchoaverat.*
c *Pruinis, abusivè pro nubibus.*
d *Nimiâ magnitudine.*
e *Æn. 12. Cervum, aut puniceæ septum formidine pennæ.*
f *Pocula similia vini poculis faciunt.*

Et pecudum fulvis velantur corpora ſetis.
Si tibi *g* lanicium curæ: primùm aſpera ſylva,
Lappæque tribulique abſint: fuge pabula læta:
Continuóque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem (quamvis aries ſit candidus ipſe)
Nigra ſubeſt udo tantùm cui lingua palato,
Rejice, nè maculis infuſcet vellera pullis
Naſcentûm; plenóque alium circumſpice campo.
Munere ſic niveo lanæ (ſi credere dignum eſt)
Pan deus Arcadiæ captam te, Luna, fefellit,
In nemora alta vocans: nec tu aſpernata vocantem.
At cui lactis amor, cytiſum lotóſque frequentes
Ille manu ſalſáſque ferat præſepibus herbas.
Hinc & amant fluvios magis, & magis ubera tendunt,
Et ſalis occultum referunt in lacte ſaporem.
Multi jam *h* excretos prohibent à matribus hœdos,
i Primáque ferratis præfigunt ora capiſtris.
Quod ſurgente die mulſere horiſque diurnis,
Nocte *k* premunt; (quod jam tenebris, & Sole cadente,
Sub lucem exportans calathis adit oppida paſtor)
Aut parco ſale *l* contingunt, hyemique reponunt.
Nec tibi cura canum fuerit poſtrema; ſed unà
Veloces Spartæ catulos acrémque moloſſum
Paſce ſero pingui: nunquam, cuſtodibus illis,
Nocturnum ſtabulis furem, incurſúſque luporum,
Aut impacatos à tergo horrebis *m* Iberos.
Sæpe etiam curſu timidos agitabis onagros;
Et canibus leporem, canibus venabere damas.
Sæpe volutabris pulſos ſylveſtribus apros
Latratu turbabis agens; montéſque per altos
Ingentem clamore premes ad retia cervum.
Diſce & odoratam ſtabulis accendere cedrum,
n Galbaneóque agitare graves nidore chelydros.
Sæpe ſub immotis præſepibus aut mala tactu
Vipera delituit, cœlúmque exterrita fugit;
Aut tecto aſſuetus coluber ſuccedere & umbræ,
Peſtis acerba boum, pecorique aſpergere virus,
o Fovit humum: cape faxa manu, cape robora, paſtor;
Tollentémque minas, & ſibila colla tumentem
p Dejice: jámque fugâ timidum caput abdidit altè,
Cùm medii nexus extremæque agmina caudæ
Solvuntur, tardóſque trahit *q* ſinus ultimus orbes.
Eſt etiam illo malus Calabris in ſaltibus anguis,
Squamea *r* convolvens ſublato pectore terga,
Atque notis longam maculoſus grandibus alvum:
Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus, & dum
Vere madent udo terræ ac pluvialibus Auſtris,

g Non tam curam lanæ quàm lanati pecoris ſignificat.
h Validiores.
i Primam partem ritûs, ne poſſint ſugere lac.
k Cogunt in caſeos.
l Aſpergunt.
m Abactores, Prædatores.
n Galbani odore ſerpentium peſtis fugatur.
o Amplexa eſt terram in qua poſſit latêre.
p Cæde ſerpentẽ donec caudæ volubilitas conquieſcat.
q Curvatura colubri.
r Erectus; ad differentiam reptilium toto corpore.

Stagna

Stagna colit, ripíſque habitans hic piſcibus atram
Improbus ingluviem raniſque loquacibus explet.
Poſtquam exhauſta palus, terræque ardore dehiſcunt,
Exilit in ſiccum, & flammantia lumina torquens
Sævit agris, aſpérque ſ ſiti, atque exterritus æſtu.
Nè mihi tum molles ſub dio carpere ſomnos,
Neu dorſo nemoris libeat jacuiſſe per herbas;
Cùm t poſitis novus exuviis, nitidúſque juventâ
Volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens,
Arduus ad Solem & linguis micat ore u triſulcis.
Morborum quoque te cauſas & ſigna docebo.
x Turpis oves tentat ſcabies, ubi frigidus imber
y Altiùs ad vivum perſedit, & horrida cano
Bruma gelu; vel cùm tonſis illotus adhæſit
Sudor, & hirſuti ſecuerunt corpora vepres.
z Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magiſtri
Perfundunt, udiſque aries in gurgite villis
Merſatur, miſſáſque ſecundo defluit amni:
Aut tonſum triſti a contingunt corpus amurcâ,
Et ſpumas miſcent argenti, viváque ſulfura,
Idæaſque pices & pingues b unguine ceras,
Scillámque, helleboróſque graves, nigrúmque bitumen.
Non tamen ulla magis c præſens fortuna laborum eſt,
Quàm ſiquis ferro potuit reſcindere ſummum
Ulceris os: ALITUR vitium, vivitque d tegendo;
Dum medicas adhibere manus ad vulnera paſtor
Abnegat, & meliora deos ſedet * omnia poſcens.
Quin etiam ima dolor balantûm lapſus ad oſſa
Cùm furit, atque artus depaſcitur arida febris,
Profuit e incenſos æſtus avertere, & inter
Ima f ferire pedis ſalientem ſanguine venam:
Biſaltæ quo more ſolent, acérque Gelonus,
Cùm fugit in Rhodopen atque in deſerta Getarum,
Et lac concretum cum ſanguine potat equino.
Quam procul aut molli ſuccedere ſæpius umbræ
Videris, aut ſummas carpentem g ignaviùs herbas,
h Extremámque ſequi, aut medio procumbere campo
Paſcentem, & i ſeræ ſolam decedere nocti;
Continuò culpam ferro compeſce, priùs quàm
Dira k per incautum ſerpent contagia vulgus.
Non tam creber, agens hyemem, ruit æquore turbo,
Quàm multæ pecudum peſtes: nec ſingula morbi
Corpora corripiunt; ſed tota æſtiva repente,
l Spémq; gregémq; ſimul, cunctámq; ab origine gentē.
Tum ſciat, m aerias Alpes & Norica ſiquis
Caſtella in tumulis, & Iapidis n arva Timavi,
Nunc quoque pòſt tantò videat, deſertáque regna

ſ *Nam hoc genus ſiti magis quàm aliâre accenditur.*
t *Pelle depoſitâ redit ad priorem ætatem.*
u *Trifariàm fiſſis.*
x *Quæ corpora reddit turpia.*
y *Per medullas & oſſa penetravit.*
z *Salſa enim aqua magis pruriginem creat.*
a *Perungunt oleo.*
b *Pinguedine.*
c *Efficax remedium morbi.*
d *Dum tegitur.*
* *Al. omina.*
e *Illum febris æſtum.*
f *Subjicit deinde Virgilius febricitantibus ovibus de talo vel inter duas ungulas ſanguinem emitti oportere.*
g *Aliàs ſegniùs.*
h *Ob laſſitudinē.*
i *Al. ſerâ nocte.*
k *Gregem inficiat contagione.*
l *Agnos pariter, cum matribus.*
m *Celſiſſimas.*
n *Venetias.*

57

Pastorum, & longè saltus latéque vacantes. 477
Hic quondam o morbo cœli miseranda coorta est
p Tempestas, totóque autumni incanduit æstu;
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum;
Corrupitque lacus, infecit pabula tabo. 481
q Nec via mortis erat simplex; sed, ubi ignea venis
Omnibus acta sitis miseros adduxerat artus,
Rursus abundabat fluidus liquor, omniáque in se
Ossa r minutatim morbo collapsa trahebat. 485
Sæpe ſ in honore deûm medio stans hostia ad aram,
Lanea dum niveâ circundatur t infula vittâ,
Inter u cunctantes cecidit moribunda ministros.
Aut siquam ferro mactaverat x antè sacerdos,
Indè nec impositis ardent altaria fibris, 490
y Nec responsa potest consultus reddere vates;
Ac vix suppositi tinguntur sanguine cultri,
Summáque jejunâ sanie infuscatur arena.
Hinc lætis vituli z vulgò moriuntur in herbis,
Et dulces animas plena ad præsepia reddunt. 495
Hinc canibus blandis rabies venit, & quatit ægros
Tussis anhela sues, ac faucibus a angit obesis.
Labitur infelix, studiorum atque immemor b herbæ,
Victor equus, fontésque avertitur, & pede terram
Crebrà ferit: demissæ aures, incertus ibidem 500
Sudor, & ille quidem morituris frigidus; aret
Pellis, & ad tactum tractanti dura resistit.
Hæc ante exitium primis dant signa diebus.
Sin in processu cœpit c crudescere morbus, 504
Tum verò ardentes oculi, atque attractus ab alto
d Spiritus, interdum gemitu gravis; imáque longo
Ilia singultu tendunt: it naribus ater
Sanguis, & obsessas fauces e premit aspera lingua.
Profuit inserto f latices infundere g cornu 509
Lenæos: ea visa salus morientibus una.
Mox erat hoc ipsum exitio; h furiisque refecti
Ardebant; ipsique suos jam morte sub ægra
(Dii meliora piis, i erroremque hostibus illum)
Discissos nudis laniabant dentibus artus. 514
Ecce autem duro fumans sub vomere taurus
Concidit, & mistum spumis vomit ore cruorem,
Extremósque ciet gemitus: it tristis arator,
Mœrentem abjungens k fraternâ morte juvencum,
Atque opere in medio defixa relinquit aratra. 519
Non umbræ altorum nemorum, l non mollia possunt
Prata m movere animum, non qui per saxa volutus
Purior electro campum petit amnis; at ima
Solvuntur latera, atque oculos stupor urget inertes,

o *Aëre corrupto.*
p *Pestis.*
q *Nec simplici quidem morte moriebantur.*
r *Paulatim, sensim.*
ſ *In sacrificiis.*
t *Quæ utrinque ab hostia mactanda dependebat.*
u *Qui ferire cunctabantur.*
x *Antequam hoc mortis genus illi accideret.*
y *Extispex ex fibris veneno corruptis nihil præsagire potest.*
z *Passim.*
a *Angina fauces illorum invadit.*
b *Graminis. Quidam subtiliùs pro victoria accip.*
c *Ingravescere.*
d *Anhelitus gravis.*
e *Ex nimia siccitate.*
f *Lat. Len. Vinũ.*
g *Col. vocat infundibulum.*
h *Vino refocillati in rabiẽ agebãtur.*
i *Al. ardorémque.*
k *Consortis interitu.*
l *Al. non gramina possunt Grata movere animum.*
m *Id est, ad sui desiderium illicere.*

Ad terrámque fluit devexo pondere cervix.
Quid labor aut benefacta juvant? quid vomere terras
Invertisse graves? Atqui non Massica Bacchi
Munera, non illis epulæ nocuere *n* repóstæ.
Frondibus & victu pascuntur simplicis herbæ;
Pocula sunt fontes liquidi, atque *o* exercita cursu
Flumina: nec somnos abrumpit cura salubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quæsitas ad sacra boves Junonis, & *p* uris
Imparibus ductos alta ad *q* donaria currus.
Ergo ægrè rastris terram *r* rimantur, & ipsis
Unguibus infodiunt fruges, montésque per altos
Contentâ cervice trahunt stridentia plaustra.
Non lupus insidias explorat ovilia circum,
Nec gregibus *s* nocturnus *t* obambulat: acrior illum
Cura domat: timidi damæ, cervique fugaces
Nunc intérque canes & circum tecta vagantur.
Jam *u* maris immensi prolem, & genus omne natantûm
Littore in extremo, ceu *x* naufraga corpora, fluctus
Proluit: insolitæ *y* fugiunt in flumina phocæ.
Interit & curvis frustrà defensa latebris
Vipera, & attoniti squamis astantibus hydri.
Ipsis est aer avibus *z* non æquus, & illæ
Præcipites altæ vitám sub nube relinquunt.
Præterea, nec jam mutari pabula *a* refert,
Quæsitæque nocent artes: cessere magistri,
Phyllirides *b* Chiron, Amythaoniúsque Melampus.
Sævit & in lucem Stygiis emissa tenebris
Pallida Tisiphone, morbos agit antè metúmque,
Inque dies avidum surgens caput altiùs effert.
Balatu pecorum & crebris mugitibus amnes,
Arentésque *c* sonant ripæ, collésque supini.
Jámque catervatim dat stragem, atque aggerat ipsis
In stabulis turpi dilapsa cadavera tabo;
Donec humo tegere ac foveis abscondere discunt.
Nam neque erat coriis usus; nec *d* viscera quisquam
Aut undis abolere potest, aut vincere flammâ;
Nec tondere quidem morbo *e* illuviéque peresa
Vellera, nec telas possunt attingere putres.
Verùm etiam invisos siquis tentârat amictus,
Ardentes *f* papulæ, atque immundus olentia sudor
Membra sequebatur: nec longo deinde morantí
Tempore, contactos artus *g* sacer ignis edebat.

n *Aut abundantes, aut variæ. Nec crapulâ nec ingluvie morbum illum contraxerant.*
o *Non stagnantia, sed currentia.*
p *Bobus agrestibus.*
q *Don. (sicut & pulvinaria interdum) pro templis.*
r *In rimas agunt.*
s *Pro noctu: ut dicitur matutinus pro manè.*
t *Insidiatur obambulando.*
u *Pisces.*
x *Naufragio ejecta.*
y *Quasi timentes marinam pestilentiam.*
z *Pernitiosus, pestilens.*
a *Prodest.*
b *Ch. & Mel. per synecd. pro præstantiss. quibuslib. medicis.*
c *Resonant per echo.*
d *Nec lavari nec coqui poterant.*
e *Sanie quæ sordida est.*
f *Pustulæ, Carbunculi.*
g *Erysipelas proprié: sed hîc patet & de peste accipi.*

P. Virgilii Maronis
GEORGICORUM
LIBER IV.

ARGUMENTUM.

Quarto hoc Libro Apum curam mellificiique rationem (quæ pars in generali Operis totius propositione postrema erat) copiosissimè exequitur. Cùmque argumentum hoc adeò angustum esset ut intra paucos versus posset consumi, variis id digressionibus dilatat, jucundisque translationibus amplificat & exornat. Nam & suam quandam apibus rempublicam assignat, reges ipsis tribuens, castra, prætoria, urbes, populos, officia, studia, & mores: itque tantâ dexteritate, ut nusquam immemor suarum translationum à proposito excidat. Potest autem & hic Liber in duas partes secari. In priori enim ejus parte propagandarũ conservandarúmque apum curam exequitur: in posteriori, rationem quâ, cùm funditus interierint, denuo possint reparari. Hujus inventi autorem Aristæũ quendã pastorem facit; qui primus amissas opes, jugulatis aliquot boûm jugis, creditur reparâsse.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Protinus aerii mellis redolentia regna,
Hyblæas & apes, alveorum & cerea tecta,
Quique apibus flores, examina quæque legendã,
Indicat, humentésque favos, cœlestia dona.

a Prot. hîc pro Deinceps exinde.
b Aerii mel. ut Græc. mei quoddam dicitur ἀεροειδὲς. Ex aere enim defluit ros, ex quo mel.
c Apiarium sit in horti parte secreta, & aprica, & à ventis remota.
d Lascivè exultantes.
e Ab alvearibus melle pinguibus.

a PRotinus b aerii mellis cœlestia dona
Exequar: hanc etiam, Mecænas, aspice partem.
Admiranda tibi levium spectacula rerum,
Magnanimósque duces, totiúsque ordine gentis
Mores, & studia, & populos, & prælia dicam.
In tenui labor: at tenuis non gloria, si quem
Numina læva sinunt, auditque vocatus Apollo.
Principio sedes apibus statióque petenda,
c Quò neque sit ventis aditus, (nam pabula venti
Ferre domum prohibent) neque oves hœdiq; d petulci
Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & surgentes atterat herbas.
Absint & picti squalentia terga lacerti
e Pinguibus à stabulis, meropésque, aliæque volucres,

Et manibus *f* Progne pectus signata cruentis,
Omnia nam latè vastant, ipsáque volantes
Ore ferunt, dulcem *g* nidis immitibus escam.
At liquidi fontes & stagna virentia musco
Adsint, & tenuis fugiens per gramina rivus;
Palmáque vestibulum aut ingens oleaster obumbret:
Ut, cùm prima novi ducent examina reges
Vere *h* suo, ludétque favis emissa juventus,
Vicina invitet *i* decedere ripa calori,
Obviáque hospitiis teneat frondentibus arbos.
In medium, *k* seu stabit iners seu profluet humor,
Transversas salices & grandia conjice saxa;
Pontibus ut crebris possint consistere, & alas
Pandere ad æstivum Solem, si fortè *l* morantes
Sparserit, & aut *m* præceps Neptuno immerserit Eurus.
Hæc circum caliæ virides, & olentia latè
Serpylla, *n* graviter-spirantis copia thymbræ
Floreat: irriguúmque bibant violaria fontem.
Ipsa autem, seu corticibus tibi suta cavatis,
Seu lento fuerint *o* alvearia vimine texta,
Angustos habeant aditus: nam frigore mella
Cogit hyems, eadémque calor liquefacta remittit.
p Utráque vis apibus pariter metuenda: neque illæ
Nequicquam in tectis certatim tenuia cerâ
q Spiramenta linunt, fucóque & floribus oras
Explent, collectúmque *r* hæc ipsa ad munera gluten
Et visco & Phrygiæ servant pice lentius Idæ.
Sæpe etiam effossis (si vera est fama) latebris,
Sub terra fodêre larem: penitúsque repertæ
s Pumicibúsquè cavis, exesæque arboris antro.
Tu tamen & lævi rimosa cubilia limo
Unge, fovens circùm, & raras superinjice frondes.
Neu propiùs tectis taxum sine, neve rubentes
Ure foco cancros, altæ neu crede paludi;
Aut ubi odor cœni gravis, aut ubi concava pulsu
Saxa sonant, *t* vocísque offensa resultat imago.
Quod supereſt, ubi pulsam hyemem Sol aureus egit
Sub terras, cœlúmque æstivâ luce reclusit,
Illæ continuò saltus sylváque peragrant,
Purpureóque *u* metunt flores, & flumina libant
Summa leves, hinc nescio quâ dulcedine lætæ
Progeniem *x* nidóque fovent: hinc arte recentes
Excudunt ceras, & mella tenacia *y* fingunt.
Hinc ubi jam emissum *z* caveis ad sydera cœli
Nare per *a* æstatem liquidam suspexeris agmen,
Obscurámque trahi vento mirabere *b* nubem,
Contemplator: aquas dulces & frondea semper

f Hirundo.
g Pullis crudel, qui apum morte nutriuntur.
h Sibi grato & aptissimo,
i Ut suprà Decedere nocti.
k Sive stagnans sit aqua, sive profluens.
l Tardè remeantes.
m Ventus præcipites dederit in aquam.
n Bene, vehementer, valde suaviter.
o Pro alveis.
p Tam caloris quàm frigoris.
q Quæ vocavit aditus.
r Ut fungantur hoc officio.
s Lapidibus cavernosis. Alibi, Pumice latebroso.
t Resonat echo repercussum.
u Secant.
x Favos.
y Aliàs, figunt.
z Alvearibus.
a Ver serenum.
b Examen conglobatum.

Tecta

c *Ad alveos.*
d *Vile, utpote ubique nascens.*
e *Qualia in sacris Cybeles, matris deorum.*
f *Quas ità asperseris.*
g *Bombum ut buccina aliqua.*
h *Quidam expon. festinantes.*
i *Serenum post pluvias.*
k *Obstirmati, Obstinati animis.*
l *Dimicatio injectu pulveris discutitur.*
m *Mella consumens.*
n *Virgilius hîc Aristotelis imitator.*
o *Non rotundam, ut alter.*
p *Pulchri coloris, & nitidi levésque.*
q *Mulsum intell.*
r *Sublime volare.*

Tecta petunt : c huc tu jussos asperge sapores,
Trita meliphylla, & cerinthæ d ignobile gramen ;
Tinnitúsque cie, & e Matris quate cymbala circùm.
Ipsæ considunt f medicatis sedibus ; ipsæ
Intima more suo sese in cunabula condent.
Sin autem ad pugnam exierint, (nam sæpe duobus
Regibus incessit magno discordia motu)
Continuóque animos vulgi & trepidantia bello
Corda licet longè præscisscere : namque morantes
Martius ille æris rauci canor increpat, & g vox
Auditur fractos sonitus imitata tubarum.
Tum h trepidæ inter se coeunt, pennísque coruscant,
Spiculáque exacuunt rostris, aptántque lacertos,
Et circa regem atque ipsa ad prætoria densæ
Miscentur, magnísque vocant clamoribus hostem.
Ergo ubi ver nactæ i sudum campósque patentes,
Erumpunt portis, concurritur : æthere in alto
Fit sonitus : magnum mistæ glomerantur in orbem,
Præcipitésque cadunt : non densior aere grando,
Nec de concussâ tantum pluit ilice glandis.
Ipsi per medias acies, insignibus alis,
Ingentes animos angusto in pectore versant ;
Usque adeò k obnixi non cedere, dum gravis aut hos,
Aut hos versa fugâ victor dare terga coegit.
Hi motus animorum, atque hæc certamina tanta
l Pulveris exigui jactu compressa quiescent.
Verùm ubi ductores acie revocaveris ambos,
Deterior qui visus, eum, ne m prodigus obsit,
Dede neci : Melior vacua sine regnet in aula.
n Alter erit maculis auro squalentibus ardens :
(Nam duo sunt genera) hic melior insignis & ore,
Et rutilis clarus squamis ; ille horridus alter
Desidiâ, o latámque trahens inglorius alvum.
Ut binæ regum facies, ità corpora gentis.
Namque aliæ turpes horrent, ceu pulvere ab alto
Cùm venit, & terram sicco spuit ore viator
Aridus : p elucent aliæ, & fulgore coruscant,
Ardentes auro ; & paribus lita corpora guttis.
Hæc potior soboles ; hinc cœli tempore certo
Dulcia mella premes ; nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, & q durum Bacchi domitura saporem.
At cùm incerta volant cœlóque examina ludunt,
Contemnúntque favos, & frigida tecta relinquunt ;
Instabiles animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor : tu regibus alas
Eripe : non illis quisquam cunctantibus r altum
Ire iter, aut castris audebit vellere signa.

Invitent

Inviteut croceis *f* halantes floribus horti,
Et, cuſtos furum atque avium, cum falce ſaligna
t Helleſpontiaci ſervet tutela Priapi.
Ipſe thymum pinóſque ferens de montibus altis
Tecta ſerat latè circùm, cui talia curæ:
Ipſe labore manum duro terat; ipſe feraces
Figat humo plantas, & amicos irriget imbres.
Atque equidem, extremo ni jam ſub fine laborum
u Vela traham, & terris feſtinem advertere proram,
Forſitan &, pingues hortos quæ cura colendi
Ornaret, canerem, biferique roſaria *x* Pæſti;
Quóque modo potis gauderent intyba rivis,
Et virides apio ripæ, tortúſque per herbam
Creſceret in ventrem cucumis; nec *y* ſerà comantem
Narciſſum, aut *z* flexi tacuiſſem vimen acanthi,
Pallentéſque hederas, & amantes littora myrtos.
Namque ſub Oebaliæ memini me turribus altis,
Quà *a* niger humectat flaventia culta *b* Galeſus,
c Corycium vidiſſe ſenem, cui pauca *d* relicti
Jugera ruris erant; nec fertilis illa juvencis,
Nec pecori opportuna ſeges, nec commoda Baccho.
Hic rarum tamen in dumis olus, albáque circùm
Lilia, verbenáſque premens, veſcúmque papaver,
Regum æquabat opes animis, ſeràque revertens
Nocte domum, dapibus mensas onerabat inemptis,
Primus vere roſam, atque autumno *e* carpere poma:
Et cùm triſtis hyems *f* etiam nunc frigore ſaxa
Rumperet, & glacie curſus frænaret aquarum,
Ille comam mollis jam tum tondebat acanthi,
Æſtatem increpitans ſeram, Zephyróſque morantes.
Ergo apibus fœtis idem atque examine multo
Primus abundare, & *g* ſpumantia cogere preſſis
Mella favis: illi tiliæ, atque uberrima pinus.
Quótque in *h* flore novo pomis ſe fertilis arbos
Induerat, totidem autumno matura tenebat.
Ille etiam ſeras *i* in verſum diſtulit ulmos,
k Edurámque pyrum, & ſpinos jam pruna ferentes,
Jámque miniſtrantem platanum potantibus umbram.
Verùm hæc ipſe equidem, ſpatiis excluſus *l* iniquis,
Prætereo, atque aliis poſt me memoranda relinquo.
Nunc agè, naturas apibus quas Jupiter ipſe
Addidit, expediam; pro qua mercede, canoros
Curetum ſonitus crepitantiáque æra ſecutæ,
m Dictæo cœli regem pavêre ſub antro.
Solæ communes natos, conſortia tecta
Urbis habent, magniſque agitant ſub legibus ævum;
Et patriam ſolæ, & certos novêre penates:

Venturæque

f *Fragrantes.*
t *Nati Lampſaci, quæ eſt urbs Helleſpontiæ.*
u *Ut nautæ ad portum tendentes.*
x *Oppida Calabriæ.*
y *Sera pro ſero.*
z *Flexibilis.*
a *Aliàs, piger.*
b *Fluv. Calabriæ.*
c *Cilicem.*
d *Relicti à ſuis.*
a *Pro carpebat, ut præcedit onerabat, & ſequitur tondebat.*
f *Aliàs, etiamnum.*
g *Redundantia.*
h *Verno tempore.*
i *In ordinem tranſtulit.*
k *Nimiùm duram, Prægrandem.*
l *Anguſtis.*
m *In Dictæo ſpecu Jovis extitêre nutrices.*

Venturæque hyemis memores, æstate laborem
Expetiuntur, & in medium quæsita reponunt.
n *Pro victui.* Namque aliæ *n* victu invigilant, & fœdere pacto
Providentiæ victum. Exercentur agris : pars intra septa domorum
Narcissi *o* lacrymam, & lentum de cortice *p* gluten,
o Humorem. Prima favis ponunt fundamina, deinde tenaces
p Florem & rorem qui est in flore. Suspendunt ceras : aliæ spem gentis, adultos
Educunt fœtus : aliæ purissima mella
Stipant, & liquido distendunt *q* nectare cellas.
q Melle quod est instar nectaris. Sunt quibus ad portas cecidit custodia *r* sorti ;
Inque vicem speculantur aquas, & nubila cœli :
r Ex sorte, vice militari. Aut onera accipiunt venientûm, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus à præsepibus arcent.
s Propere cudunt. Fervet opus, redoléntque thymo fragrantia mella,
t Pro quovis metallo ex quo fabricant fulmina. Ac veluti lentis Cyclopes fulmina massis
Cùm *s* properant, alii taurinis follibus auras
Accipiunt redduntque, alii stridentia tingunt
u Al. antrum. *t* Æra lacu ; gemit impositis incudibus *u* Ætna :
x Ita ut ex alternis ictibus velut concentus quidam musicus audiatur. Illi inter sese magnâ vi brachia tollunt
In *x* numerum, versántque tenaci forcipe ferrum :
Non aliter (si parva licet componere magnis)
y Cecropias innatus apes amor urget habendi,
Munere quamque suo : grandæ vis oppida curæ,
y Optimas, quales sunt Atticæ. Et munire favos, & *z* Dædala fingere tecta.
z Artificiosa. At fessæ multâ referunt se nocte minores,
Crura thymo plenæ ; pascuntur & arbuta passim,
Et glaucas salices, casiámque, crocúmque rubentem,
a Nigros. Et pinguem tiliam, & *a* ferrugineos hyacinthos.
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
b Murmurant. Manè ruunt portis ; nusquam mora : rursus eædem
Vesper ubi è pastu tandem decedere campis
c Ipsis aptus. Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
Fit sonitus, *b* mussántque oras & limina circum.
d Non se committunt aeri volaturæ. Potius, Non fidunt. Pòst, ubi jam thalamis se composuere, siletur
In noctem, fessósque sopor *c* suus occupat artus.
Nec verò à stabulis pluviâ impendente recedunt
Longiùs, aut *d* credunt cœlo adventantibus Euris ;
Sed circùm tutæ sub mœnibus urbis *e* aquantur,
e Aquam hauriunt è vicino. Excursúsque breves tentant, & sæpe lapillos,
Ut cymbæ instabiles fluctu jactante saburram,
f Pro, concubitui. Tollunt ; his sese per inania nubila librant.
Illum adeò placuisse apibus mirabere morem,
g Fœtus. Quòd nec *f* concubitu indulgent, nec corpora segnes
h Favos. In Venerem solvunt, aut fœtus nixibus edunt :
i Iterum componunt. Al. Refingunt. Verùm ipsæ foliis natos & suavibus herbis
Ore legunt ; ipsæ regem parvósque *g* Quirites
Sufficiunt, aulásque & *h* cereа regna *i* refingunt.

Sæpè

Sæpe etiam, duris errando in cotibus, alas
Attrivere, ultróque animam sub k fasce dedêre.
Tantus amor florum, & generandi gloria mellis.
Ergò ipsas quamvis l angustus terminus ævi
Excipiat, (neque enim plus septima ducitur æstas)
At genus m immortale manet, multósque per annos
Stat fortuna domûs, & avi numerantur avorum.
Præterea regem non sic Ægyptus, & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes,
Observant. Rege incolumi, mens omnibus una est;
Amisso, rupêre fidem, constructáque mella
Diripuêre n ipsæ, & crates solvêre favorum.
Ille operum custos, illum admirantur, & omnes
Circumstant fremitu denso, stipántque frequentes;
Et sæpe attollunt humeris, & corpora bello
Objectant, pulchrámque petunt per vulnera mortem.
His quidam signis, atque hæc exempla secuti,
Esse apibus partem divinæ mentis & o haustus
Æthereos dixere: deum namque ire per omnes
Terrásque, tractúsque maris, cœlúmque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas.
Scilicet huc reddi deinde, ac resoluta referri
Omnia: nec morti esse locum, sed viva volare
Syderis in numerum, atque alto succedere cœlo.
Siquando sedem p augustam servatáque mella
Thesauris q relines; priùs haustus r sparsus aquarum
ſ Ore fove, fumósque manu prætende sequaces.
Bis gravidos cogunt fœtus, duo tempora t messis:
Taygete simul os terris ostendit honestum
Pleias, & Oceani spretos pede reppulit amnes;
Aut eadem sydus fugiens ubi piscis aquosi,
Tristior hybernas cœlo descendit in undas.
Illis ira modum supra est, læsæque venenum
Morsibus inspirant, & x spicula cæca relinquunt
Affixæ venis, y animásque in vulnere ponunt.
Sin duram metues hyemem, parcésque futuro,
Contusósque animos & res miserabere fractas;
Aut suffire thymo, z cerásque recidere inanes
Quis dubitet? nam sæpe favos ignotus adedit
Stellio, lucifugis congesta cubilia blattis,
Immunísque sedens aliena ad pabula fucus;
Aut asper crabro imparibus se immiscuit armis,
Aut durum tineæ genus, aut invisa Minervæ
In foribus laxos suspendit aranea casses.
Quò magis exhaustæ fuerint, hòc acriùs omnes
Incumbent generis lapsi sarcire ruinas;

k *Onera.*
l *Non plus septem annis vivunt.*
m *Per successionem.*
n *Ipsæmet.*
o *Haurire aliquid cœlestis spiritûs seu divini.*
p *Al. angustam.*
q *Contrà antè,* ---*tenuia cera Spir. linunt.*
r *Pro spargens.*
ſ *Ipso haustu. Ita Serv. Sed legitur etiam, haustu aquarum Ora fove.*
t *Mellis decerpendi, vere & autumno.*
x *Aculeos latentes.*
y *Statim post vulnus moriuntur.*
z *Omnes vitiosi favi tollantur.*

Com-

a *Cellulæ.*

b *Morbos, sicut nobis.*

c *Funerantium more comitantur exequias.*

d *Arundineisq; infusi canalibus offeruntur cibi, maximè decocti mellis, & cum galla vel arida rosa detriti, galban. etiam &c.*

e *Meliphyllum, in Gloss.*

f *Varios caules ab una radice.*

g *Coronis ex ea factis.*

h *Galliæ fluv.*

i *Urbis Ægyp. vicinæ Alexandriæ, quam Alex. Pellæus, id est Macedo, condidit.*

k *Quos Sol nigro colore tinxit.*

Complebántque *a* foros, & floribus horrea texent.
Si verò (quoniam *b* casus apibus quoque nostros
Vita tulit) tristi languebunt corpora morbo;
(Quod jam non dubiis poteris cognoscere signis:
Continuò est ægris alius color, horrida vultum
Deformat macies; tum corpora luce carentûm
Exportant tectis, & *c* tristia funera ducunt;
Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent,
Aut intus clausis cunctantur in ædibus omnes,
Ignavæque fame, & contracto frigore pigræ;
Tum sonus auditur gravior, tractimque susurrant,
Frigidus ut quondam sylvis immurmurat Auster,
Ut mare sollicitum stridet refluentibus undis,
Æstuat ut clausis rapidus fornacibus ignis:)
Hìc jam galbaneos suadebo incendere odores,
Melláque *d* arundineis inferre canalibus, ultrò
Hortantem, & fessas ad pabula nota vocantem.
Proderit & tunsum gallæ admiscere saporem,
Arentésque rosas, aut igni pinguia multo
Defruta, vel pýthia passos de vite racemos,
Cecropiúmque thymum, & gravè-olentia centaurea.
Est etiam flos in pratis, cui nomen *e* amello
Fecêre agricolæ, facilis quærentibus herba:
Namque uno *f* ingentem tollit de cespite sylvam;
Aureus ipse, sed in foliis, quæ plurima circùm
Funduntur, violæ sublucet purpura nigræ;
Sæpe deûm *g* nexis ornatæ torquibus aræ;
Asper in ore sapor; tonsis in vallibus illum
Pastores, & curva legunt prope flumina *h* Mellæ.
Hujus odorato radices incoque Baccho,
Pabuláque in foribus plenis appone canistris.
Sed si quem proles subitò defecerit omnis,
Nec genus unde novæ stirpis revocetur habebit;
Tempus & Arcadii memoranda inventa magistri
Pandere, quóque modo cæsis jam sæpe juvencis
Insincerus apes tulerit cruor; altiùs omnem
Expediam, primâ repetens ab origine, famam.
Nam quà Pellæi gens fortunata *i* Canopi
Accolit effuso stagnantem flumine Nilum,
Et circùm pictis vehitur sua rura phaselis,
Quáque pharetratæ vicinia Persidis urget,
Et viridem Ægyptum nigrâ fœcundat arenâ,
Et diversa ruens septem discurrit in ora
Usque *k* coloratis amnis devexus ab Indis;
Omnis in hac certam regio jacit arte salutem.
Exiguus primùm atque ipsos contractus ad usus
Eligitur locus; hunc angust que imbrice tecti

Parietibúsque

Parietibúſque premunt arctis, & quattuor addunt
Quattuor à ventis obliquâ luce feneſtras.
Tum vitulus bimâ curvans jam cornua fronte
Quæritur; *l* huic geminæ nares, & ſpiritus oris
Multa reluctanti obſtruitur; plagiſque perempto
Tunſa per integram *m* ſolvuntur viſcera pellem.
Sic poſitum in clauſo linquunt; & ramea coſtis
Subjiciunt fragmenta, thymum, caſiáſque recentes.
Hoc geritur, Zephyris primùm impellentibus undas,
Antè novis rubeant quàm prata coloribus, antè
Garrula quàm tignis nidum ſuſpendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in oſſibus *n* humor
Æſtuat, & viſenda modis animalia mirris,
Trunca pedum primò, mox & ſtridentia *o* pennis
Miſcentur, tenuémque magis, magis aera carpunt:
Donec, ut æſtivis effuſus nubibus imber,
Erupêre; aut ut nervo pulſante ſagittæ,
Prima leves ineunt ſi quando prælia Parthi.
Quis Deus hanc, Muſæ, quis nobis extudit artem?
Unde nova *p* ingreſſus hominum experientia cepit?
Paſtor Ariſtæus, fugiens *q* Peneïa Tempe,
Amiſſis (ut fama) apibus morbóque famémque,
Triſtis ad extremi ſacrum caput aſtitit amnis,
Multa querens, atque hâc affatus voce parentem.
Mater Cyrene, mater, quæ gurgitis hujus
Ima tenes, quid me præclarâ ſtirpe deorum (pollo)
(Si modò, quem perhibes, pater eſt *r* Thymbræus A-
Inviſum fatis genuiſti? aut quò tibi noſtri
Pulſus amor? *ſ* quid me cœlum ſperare jubebas?
En etiam hunc ipſum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum & pecudum cuſtodia ſolers
Omnia tentanti extuderat, te *t* matre, relinquo.
Quin age, & ipſa manu *u* felices erue *x* ſylvas,
Fer ſtabulis inimicum ignem, atque interfice meſſes,
Ure ſatas, & validam in vites molire bipennem;
Tanta meæ ſi te ceperunt tædia laudis.
At mater ſonitum thalamo ſub fluminis alti
Senſit: eam circum Mileſia vellera nymphæ
Carpebant *y* hyali *z* ſaturo fucata colore,
a Drymóque, Xanthóque, Ligeáque, Phyllodocéque,
Cæſariem effuſæ nitidam per candida colla;
Neſæe, Spióque, Thaliáque, Cymodocéque,
Cydippéque, & flava Lycorias, (altera virgo,
Altera tum primos Lucinæ experta labores;)
Clióque, & Beroë ſoror, Oceanitides ambæ,
Ambæ auro, pictis *b* incinctæ pellibus ambæ;
Atque Ephyre, atque Opis, atque Aſia Deïopeia;

1 *Suffocationis notatio.*
m *Liqueſcunt & putreſcunt.*
n *Sanguis.*
o *Inter ſe conveniunt pennarum levitate.*
p *Exordia. Quis primus hoc experientiâ didicit?*
q *Theſſalica; à Peneo Theſſaliæ fluvio.*
r *A Thymbra, Phrygiæ oppido.*
ſ *Quomodo cœleſtes honores ſperem, qui terreſtres tueri non poſſum?*
t *Quamvis tu ſis mihi mater.*
u *Fertiles.*
x *Syl. pro, arbores.*
y *Vitreo col. viridi, nymphis apto.*
z *Largo.*
a *Ex Iliad. 6. & Theog. Heſ.*
b *Venatorium habitu: multæ enim nymphæ ſunt venatrices.*

Et tandem positis velox Arethusa sagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Martisque dolos, & dulcia furta;
Atque Chao densos divûm numerabat amores.
Carmine quo captæ dum fusis mollia pensa
Devolvunt, iterum maternas impulit aures
c *Quòd aqua sit pellucida ut vitrum. Paulò antè, Hyali saturo fucata colore.* Luctus Aristæi; c vitreisque sedilibus omnes
Obstupuêre: sed ante alias Arethusa sorores
Prospiciens summâ flavum caput extulit undâ;
Et procul, O gemitu non frustra exterrita tanto,
Cyrene soror, ipse tibi, d tua maxima cura,
Tristis Aristæus Penei genitoris ad undam
d *Quem maximè curas & diligis.* Stat lacrymans, & te crudelem nomine dicit.
Huic, perculsa novâ mentem formidine, mater,
Duc age, duc ad nos; fas illi limina divûm
Tangere, ait: simûl alta jubet discedere latè
Flumina, quà juvenis gressus inferret: at illum
Curvata in montis faciem circumstetit unda,
Accepitque sinu vasto, misitque sub amnem.
Jámque domum mirans genitricis, & humida regna,
e *Qui sunt fontium & fluviorum receptaeula.* Speluncisque e lacus clausos, lucosque sonantes,
Ibat; & ingenti motu stupefactus aquarum
Omnia sub magna labentia flumina terra
f *Asiæ flu. qui in Colchide scaturit; at Lycus in Phrygia majori.* Spectabat diversa locis, f Phasimque, Lycúmque,
Et caput unde altus primùm se erumpit Enipeus,
Unde pater Tiberinus, & unde Aniena fluenta,
Saxosúmque sonans Hypanis, Mysúsque Caïcus,
Et gemina auratus taurino cornua vultu
Éridanus, quo non alius per pinguia culta
g *Pro cæruleo.* In mare g purpureum violentior influit amnis.
Postquam est in thalami pendentia pumice tecta
Perventum, & nati fletus cognovit inanes
h *Pro incenduntur.* Cyrene, manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonsisque ferunt mantilia villis.
i *Pocula, spec. pro genere.* Pars epulis onerant mensas, & plena reponunt
Pocula: Panchæis h adolescunt ignibus aræ.
k *In ignem vinum putrissimum fudit.* Et mater, Cape Mæonii i carchesia Bacchi,
Oceano libemus, ait: simul ipsa precatur
Oceanúmque patrem rerum, nymphásque sorores,
l *Sursùm jacta. Erat autem hoc feliciss. augurium.* Centum quæ sylvas, centum quæ flumina servant.
Ter k liquido ardentem perfudit nectare Vestam:
Ter flamma ad summum tecti l subjecta reluxit.
Omine quo firmans animum sic incipit ipsa.
m *Quia dii marini primâ parte sunt equi, postremâ pisces.* Est in Carpathio Neptuni gurgite vates,
Cæruleus Proteus, magnum qui m piscibus æquor,
Et juncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Æmathiæ portus patriámque revisit

Pallenen:

Pallenen: hunc & nymphæ veneramur, & ipſe
Grandævûs Nereus: *n* novit namque omnia vates,
Quæ ſint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.
Quippe ità Neptúno viſum eſt, immania cujus
Armenta & *o* turpes paſcit ſub gurgite phocas.
Hic tibi, nate, priùs vinclis capiendus, ut omnem
Expediat morbi cauſam, eventúſque ſecundet.
Nam ſine vi non ulla dabit præcepta, neque illum
Orando *p* flectes: vim duram & vincula capto
Tende; doli circum hæc demum frangentur inanes.
Ipſa ego te, *q* medios cùm Sol accenderit æſtus,
Cùm ſitiunt herbæ, & pecori jam gratior umbra eſt,
In ſecreta ſenis ducam, quò feſſus ab undis
Se recipit; facilè ut ſomno aggrediare jacentem.
Verùm ubi correptum manibus vinclíſque tenebis,
Tum variæ illudent ſpecies atque ora ferarum.
Fiet enim ſubitò ſus horridus, *r* atráque tigris,
Squamoſúſque draco, & fulvâ cervice leæna;
Aut acrem flammæ ſonitum dabit, atque ità vinclis
Excidet, aut in aquas tenues dilapſus abibit.
Sed quantò ille magis formas ſe vertit in omnes,
Tanto, nate, magis contende tenacia vincla;
Donec talis erit, mutato corpore, qualem
Videris incepto tegeret cùm lumina ſomno.
Hæc ait, & *ſ* liquidum ambroſiæ diffudit odorem,
Quo totum nati corpus *t* perduxit: at illi
Dulcis compoſitis ſpiravit crinibus aura,
Atque habilis membris vênit vigor. Eſt ſpecus ingens
Exeſi latere in montis, quò plurima vento
Cogitur, inque ſinus ſcindit ſeſe unda reductos;
u Deprenſis olim ſtatio tutiſſima nautis:
Intus ſe vaſti Proteus tegit *x* objice ſaxi.
Hîc juvenem in latebris averſum à lumine nympha
Collocat: ipſa procul nebulis obſcura receſſit.
y Jam rapidus torrens ſitientes Sirius Indos
Ardebat cœlo, & medium Sol igneus orbem
Hauſerat; arebant herbæ, & cava flumina ſiccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:
Cùm Proteus conſueta petens è fluctibus antra
Ibat: eum *z* vaſti circum gens humida ponti
Exultans, rorem latè diſpergit amarum.
Sternunt ſe ſomno diverſo in littore phocæ.
Ipſe (velut ſtabuli cuſtos in montibus olim,
Veſper ubi è paſtu vitulos ad tecta reducit,
Auditíſque lupos acuunt balatibus agni)
Conſedit ſcopulo medius, numerúmque recenſet;
Cujus Ariſtæo quoniam eſt oblata facultas,

n *Homerum interpretatur.*
o *Magnas; ut, Cui turpe caput.*
p *Al. Vinces.*
q *Temp. meridiano.*
r *Sæva.*
ſ *Unxit eum, ut poſſet videndi numinis capax eſſe.*
t *Pro perduxit leg. & perfudit.*
u *Tempeſtate occupatis, periclitantibus. Nauticum verbum.*
x *Al. objice; ut ſupra objicibus pro obicibus.*
y *Meridiei periphr.*
z *Marina monſtra, aut piſces.*

Vix defeſſa ſenem paſſus componere membra,
a *Manuum vinculis.* Cum clamore ruit magno, *a* manicíſque jacentem
Occupat: ille, ſuæ, contrà, non immemor artis,
Omnia transformat ſeſe in miracula rerum,
Ignémque, horribilémq; feram, fluviúmq; liquentem.
Verùm ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
In ſeſe redit, atque hominis tandem ore loquutus;
b *Hic nam interrogat cum indignatione. Vel ſimpliciter pro Quiſnam.* *b* Nam quis te, juvenum confidentiſſime, noſtras
Juſſit adire domos? quídve hinc petis? inquit: at ille.
Scis, Proteu, ſcis ipſe; neque eſt te fallere cuiquam.
c *Velle adventûs mei cauſam inquirere.* Sed tu deſine *c* velle: deûm præcepta ſequuti
Vênimus huc, lapſis quæſitum oracula rebus.
Tantum effatus. Ad hæc vates vi denique multâ
Ardentes oculos intorſit lumine glauco,
Et graviter frendens, ſic fatis ora reſolvit.
d *Non humilis ſed magni.* *d* Non te nullius exercent numinis iræ:
Magna *e* luës commiſſa: tibi has miſerabilis Orpheus
e *Al. Luis. magnorum ſcelerum eſt iſta perſolutio.* Haudquaquam ob meritum pœnas (ni fata reſiſtant)
Suſcitat, & raptâ graviter pro *f* conjuge ſevit.
Illa quidem dum te fugeret per flumina præceps,
f *Eurydice.* Immanem ante pedes hydrum moritura puella
Servantem ripas alta non vidit in herba.
At chorus æqualis Dryadum clamore ſupremos
g *Thraciæ montes.* Implêrunt montes: flêrunt *g* Rhodopeiæ arces,
Altáque Pangæa, & Rheſi Mavortia tellus,
Atque Getæ, atque Hebrus, atque Actias Orithyia,
h *Mœſtum, vel deceptum.* Ipſe cavâ ſolans *h* ægrum teſtudine amorem,
Te, dulcis conjux, te *i* ſolo in littore ſecum,
i *Deſerto.* Te veniente die, te decedente canebat.
k *Promontorium Lycaoniæ, ubi fingitur deſcenſus ad inferos.* Tænarias etiam fauces, alta oſtia Ditis,
Et caligantem nigrâ formidine lucum
Ingreſſus, manéſque adiit, *l* regémque tremendum,
Neſciáque humanis precibus manſueſcere corda.
l *Ditem, Plutonem.* At cantu commotæ Erebi de ſedibus imis
Umbræ ibant tenues, ſimulacráque luce carentûm;
Quàm multa in ſylvis avium ſe millia condunt,
Veſper ubi, aut hybernus agit de montibus imber;
m *Eadem Æn. 6.* *m* Matres atque viri, defunctáque corpora vitâ
Magnanimûm heroum, pueri, innuptæque puellæ,
Impoſitíque rogis juvenes ante ora parentum:
Quos circum limus niger, & deformis arundo
n *Al. inamabilis.* Cocyti, tardâque palus *n* innabilis undâ,
Alligat, & novies Styx interfuſa coercet.
Quin ipſæ ſtupuêre domus, atque intima lethi
o *Al. innexæ.* Tartara, cæruleóſque *o* implexæ crinibus angues
Eumenides; tenuítque inhians tria Cerberus ora,
Atque Ixionei vento rota conſtitit orbis.

Jam-

Jámque pedem referens casus evaserat omnes,
Redditáque Eurydice superas veniebat ad auras,
Ponè sequens,(namq;hanc dederat Proserpina legem,)
Cùm subita incautum dementia cepit amantem,
Ignoscenda quidem, *p* scirent si ignoscere manes.
Restitit, Eurydicénque suam jam luce sub ipsa,
Immemor (heu!) victúsque animi, respexit, ibi omnis
q Effusus labor, atque immitis rupta *r* tyranni
Fœdera; tércque fragor stagnis auditus Averni.
Illa, Quis & me, inquit, miseram & te perdidit, Orpheu?
Quis tantus furor? en iterum crudelia retro
Fata vocant, conditque *s* natantia lumina somnus.
Jámque vale: feror ingenti circumdata nocte,
Invalidásque tibi tendens (heu! non tua) palmas.
Dixit, & ex oculis subitò, ceu fumus in auras
Commistus tenues, fûgit diversa, neque illum,
Prensantem nequicquam umbras & multa volentem
Dicere, præterea vidit; nec *t* portitor Orci
Amplius objectam passus transire paludem.
Quid faceret? quò se raptâ bis conjuge ferret?
Quo fletu manes, quâ numina voce moveret?
Illa quidem Stygiâ *u* nabat *x* jam frigida cymbâ.
Septem illum totos perhibent ex ordine menses
Rupe sub *y* aeriâ deserti ad Strymonis undam
Flevisse, & gelidis hæc evolvisse sub antris,
Mulcentem tigres, & agentem carmine quercus.
Qualis populeâ mœrens *z* Philomela sub umbrâ
Amissos queritur fœtus, quos durus arator
Observans nido implumes detraxit: at illa
Flet noctem, ramóque sedens miserabile carmen
Integrat, & mœstis latè loca questibus implet.
Nulla Venus, nullique animum flexêre Hymenæi:
Solus Hyperboreas glacies, *a* Tanaímque nivalem,
Arváque Riphæis nunquam viduata pruinis
Lustrabat, raptam Eurydicen atque irrita Ditis
Dona querens: *b* spretæ Ciconum quo munere matres
Inter sacra deûm, nocturnique Orgia Bacchi,
Discerptum latos juvenem sparsere per agros.
Tum quoque marmoreâ caput à cervice revulsum
Gurgite cùm medio portans Oeagrius Hebrus
Volveret, Eurydicen vox ipsa & frigida lingua,
Ah miseram Eurydicen! animâ fugiente vocabat:
Eurydicen toto *c* referebant flumine ripæ.
Hæc Proteus, & se jactu dedit æquor in altum:
Quáque dedit, spumantem undam sub vertice torsit.
At *d* non Cyrene: namque ultro affata timentem.
Nate, licet tristes animo deponere curas.

p *Ut suprà, Nesciáq; humanis precibus mansuescere corda.*
q *Factus irritus & inanis.*
r *A Dite sibi datam legem violavit.*
s *Vide v. 856. lib. 5. Æn.*
t *Charon.*
u *Vehebatur.*
x *Utpote mortua.*
y *Valde excelsa.*
z *Luscinia. Quidam vel. esse spec. pro genere.*
a *Scythiæ fluvium.*
b *Legitur & Spreto; ut sit, Quo nuptiarum munere spreto. Sunt autem Cicones in Thracia.*
c *Cùm echo resonaret.*
d *In altum se itidem non dedit.*

Hæc omnis morbi causa; hinc miserabile nymphæ,
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
Exitium misêre apibus: tu munera supplex
Tende, petens pacem, & e faciles venerare f Napæas:
Namque dabunt veniam votis, irâsque remittent.
Sed modus orandi qui sit, priùs ordine dicam.
Quattuor eximios præstanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycæi,
Delige, & g intactâ totidem cervice juvencas.
Quattuor his aras alta ad delubra dearum
Constitue, & sacrum jugulis demitte cruorem:
Corporáque ipsâ boum frondoso desere lúco.
Pòst, h ubi nona suos Aurora ostenderit ortus,
Inferias Orphei lethæa papavera mittes,
Et nigram mactabis ovem, lucúmque revises;
i Placatam Eurydicen vitulâ venerabere cæsâ.
Haud mora: continuò matris præcepta facessit;
Ad delubra venit, monstratas excitat aras,
Quattuor eximios præstanti corpore tauros
Ducit, & intactâ totidem cervice juvencas.
Pòst, ubi nona suos Aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei mittit, lucúmque revisit.
Hic verò subitum ac dictu mirabile monstrum
Aspiciunt; liquefacta boum per viscera toto
Stridere apes utero, & ruptis effervere costis,
Immensáque trahi k nubes, jámque arbore summâ
Confluere, & lentis l uvam demittere ramis.
Hæc super arvorum cultu pecorúmque canebam,
Et super arboribus; Cæsar dum magnus ad altum
m Fulminat Euphratem bello, victórque volentes
Per populos dat jura, n viámque affectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, studiis florentem o ignobilis otî;
Carmina qui lusi pastorum, audáxque juventâ,
Tityre, te patulæ cecini sub tegmine fagi.

e *Exorabiles.*
f *Herbarum & florum deas.*
g *Jugum non passa.*
h *Nono pòst die.*
i *Veneratam placabis, per hypallag.*
k *Examina nubibus similia.*
l *In morem uvæ conglobatas desuere.*
m *Fortiter pugnat; ut Scipiadæ, fulmina belli.*
n *Ut lib. 1. quem mox quæ sint hab. deorũ Conc. insertum est, &c.*
o *In quibus gloria otio adjuncta non est.*

P. Virgilii Maronis
ÆNEIDOS
LIBER I.
ARGUMENTUM.

Trojâ captâ, Æneas Anchisæ & Veneris filius, vir singulari pietate parique fortitudine præditus, dum erroris sui anno septimo per mare Tyrrhenum à Sicilia in Italiã navigat, immissâ ab Æolo rege Ventorũ, rogatu Junonis,

Junonis, gravissimâ tempestate, ad Libycũ littus appellitur; egressúsque in terram, septem ingenti magnitudine cervos sagittis prosternit, singulósq; in singulas naves (tot enim ex dispersâ classe collegerat) æqualiter distribuit; sociósq; deinde, longis jam erroribus fatigatos, spe futuræ quietis, ad tolerandum quod reliquum erat laboris exhortatur. Interea Venus Æneæ sui Trojanorúmq; causam apud Jovem agit, omniúmq; calamitatũ illarũ causam Junoni imputat. Jupiter contrà, reseratâ Fatorũ serie, spe felicis posteritatis potentiæque Romanorum, filiæ dolorem consolatur. Cujus oratione confirmata Venus, Æneæ suo, locorum ignaro, & explorandæ regionis causâ huc illuc oberranti, sese obviàm præbet, navesque dispersas salvas esse nunciat; ostenditque non procul illinc abesse Carthaginem, quam tunc iis in locis condebat Dido. Æneas itaque, matris beneficio cavâ nube cinctus, unà cum Achate Carthaginem ingreditur: ubi & socios salvos reperit, & à Didone benignè excipitur. Venus tamen, quòd neq; Junonio hospitio, neque muliebri inconstantiæ satìs fideret, sopito in Idaliæ lucis Ascanio, pro eo Cupidinẽ substituit, qui inter amplexus & oscula latenter reginæ amorẽ inspirat Æneæ.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Vir magnus bello, nulli pietate secundus,
Æneas, odiis Junonis pressus iniquæ,
Italiam quærens, Siculis erravit in undis:
Jactatus tandem Libyæ pervenit ad oras:
Ignarúsque loci, fido comitatus Achate,
Indicio matris regnum cognovit Elisæ.
Quinetiam nebulâ septus pervenit ad urbem,
Arreptósque undis socios cum classe recepit.
Hospitióque usus Didûs per cuncta benignæ,
Excidium Trojæ jussus narrare parabat.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Æolus immittit ventos, Junone precante,
Trojanósque vagos Libycas expellit in oras.
Solatur Venerem dictis pater ipse dolentem.
Æneam recipit pulchrâ Carthagine Dido:
Cui Venus Ascanii sub imagine mittit Amorem.

Aliud Monostichon.

Primus habet, Libycam veniunt ut Troës in urbem.

Aliud.

Æneas primo Libycis appellitur oris.

Admonendus es, Lector, primos quatuor versus in quibusdam editionibus omnino separari à sequẽtibus, quòd

à Varo & Tucca ſublati fuiſſe dicantur, quorũ judicio principiũ aptiùs Æneis habitura eſſet ab illo verſu, Arma virúmque, &c. *Eos certè multi ex veteribus minimè agnoviſſe videntur : neq; eſt fortaſſe cur hos tanquam Æneidos principiũ agnoſcamus, cùm potiùs ſint velut in ipſã præfantis. Quia tamen cohæret alioqui cum illo quinto is qui inter hos eſt quartus et ultimus, in teſtimoniũ antiquæ ſeparationis, ſpatiũ interjiciendũ duximus.*

Eſt autem hæc illorum quatuor verſuum ſententia. Qui juvenis tenui ſtylo Bucolica ſcripſi, & ſcriptis poſt Bucolica Georgicis, arva votis agricolæ quantumvis avidi reſpondere coëgi ; nunc cano Arma. Perperam enim verbum Coëgi ſolet hìc exponi, adjectâ poſt ipſum interpunctionis notâ.

ILLE ego *a* qui quondam gracili modulatus avenâ
Carmen, &, egreſſus ſylvis, vicina coëgi
Ut quamvis avido parerent arva colono :
Gratum opus agricolis. At nunc horrentia Martis

ARma, virúmque cano, Troiæ qui *b* primus ab oris
Italiam, fato profugus, Lavinaque vênit
Littora, multùm ille & terris jactatus, & alto,
Vi ſuperûm, ſævæ *c* memorem Junonis ob iram.
Multa quoque & bello paſſus, dum conderet urbem,
Inferret que deos Latio : genus *d* unde Latinum,
Albanique patres, atque altæ mœnia Romæ.
Muſa, mihi cauſas memora, quo numine læſo,
Quidve dolens regina deûm, tot *e* volvere caſus
Inſignem pietate virum, tot adire labores,
Impulerit. Tantæne animis cœleſtibus iræ ?
Urbs antiqua fuit (Tyrii *f* tenuêre *g* coloni)
Carthago, Italiam contra, Tyberimque longè
Oſtia, dives opum, ſtudiiſque aſperrima belli ;
Quam Juno fertur terris magis omnibus unam
h Poſthabitâ coluiſſe Samo, hìc illius arma,
Hìc currus fuit : hoc regnum dea gentibus eſſe
(Si quâ fata ſinant) jam tum tenditque fovétque.
Progeniem ſed enim Troiano à ſanguine duci
Audierat, Tyrias olim quæ *i* verteret arces.
Hinc populum latè *k* regem, belloque ſuperbum,
l Venturum excidio Libyæ : ſic volvere Parcas.
Id metuens, *m* veteriſque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Trojam pro charis geſſerat Argis ;

a Vide horũ quatuor verſuum expoſ. in iis quæ proximè præced.
b Primus venit fato prof. Alii, Princeps. Alii, in primis.
c Ut lib. 5. Junonis gravis ira, & inexaturab. le pectus.
d A quo Æneas.
e Veluti molem quandam.
f Pro, quam tenuere.
g Cultores advenæ. Serv. Quidam tamen non ſimpliciter cultores intell. ſed reſpectu coloniæ ; quaſi in coloniam deluctes.
h Non contempta, ſed minùs cognata habita.
i Pro, everteret, quod in aliis.
k Regnantem, imperantem.
l Eodem modo dictum quo venire ſubſidio, ſeu auxilio. Non ſignif. autem morã, ſed tempus duntaxat ; perinde acſi tamen dixiſſet, futuram excidio. *m Longi ; utpote decennalis.*

Nec-dum

Necdum etiam cauſæ irarum ſæviſque dolores
Exciderant animo; manet altâ mente repoſtum
Judicium Paridis, ſpretæque iniuria formæ,
Et genus inviſum, & rapti Ganymedis honores;
His accenſa ſuper, jactatos æquore toto
Troas, reliquias Danaûm atque immitis Achillei,
Arcebat longè Latio: multóſque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.
Tantæ molis erat Romanam condere gentem!
Vix è conſpectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti, & n ſpumas ſalis ære ruebant,
Cùm Juno æternum ſervans ſub pectore vulnus,
Hæc o ſecum; Méne incepto deſiſtere victam?
Nec poſſe Italiâ Teucrorum avertere regem?
Quippe vetor fatis. Pallásne exurere claſſem
Argivûm, atque ipſos potuit ſubmergere ponto,
Unius ob noxam & p furias Ajacis Oilei?
Ipſa q Jovis rapidum jaculata è nubibus ignem,
Diſjecitque rates, r evertitque æquora ventis:
Illum expirantem transfixo pectore flammas
Turbine corripuit, ſcopuloque infixit acuto.
Aſt ego, quæ divûm incedo regina, Joviſque
Et ſoror & conjux, unâ cum gente tot annos
Bella gero: & quiſquam numen Junonis adoret
Præterea, aut ſupplex aris imponat honorem?
Talia ſ flammato ſecum dea corde volutans,
Nimborum in patriam, loca t fœta furentibus Auſtris,
Æoliam vênit: hìc vaſto rex Æolus antro
u Luctantes ventos tempeſtatéſque ſonoras
Imperio premit, ac vinclis & carcere frænat.
Illi indignantes magno cum x murmure montis
Circum clauſtra fremunt; celsâ y ſedet Æolus arce,
Sceptra tenens, mollítque z animos, & temperat iras.
Ni faciat, maria ac terras cœlúmque profundum
Quippe ferant rapidi ſecum, verrantque per auras.
Sed pater omnipotens ſpeluncis abdidit atris,
Hoc metuens, a molémque & montes inſuper altos
Impoſuit, regémque dedit, qui fœdere certo
Et premere, & laxas ſciret dare juſſus habenas.
Ad quem tum Juno ſupplex his vocibus uſa eſt.
Æole, (namque tibi divûm pater atque hominum rex
Et mulcere dedit fluctus, & tollere b vento)
Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor,
c Ilium d in Italiam portans, victóſque penates.
Incute vim ventis, ſubmerſáſque obrue puppes:
Aut age e diverſos, & diſjice corpora ponto.

n *Spumans mare æratis navium roſtris ſecabant.*
o *Volutavit; ut ver.* 50.
p *Furioſos amores Ajacis qui filius Oïlei fuit.*
q *Jovis fulmen.*
r *Mare prius tranquillum ita perturbavit ut everſum videretur.*
ſ *Inflammato.*
t *Gravida, plena.*
u *Elaborantes egredi, inquit Ser. Sed malo, cum Corrado, inter ſe pugnantes in ipſo etiam antro.*
x *Cum ablat. murmure Serv. vul: jungi genit. montis, non cum clauſtra.*
y *Sedet Æol. in ſolio quod eſt in celſa arce.*
z *Impetus ventorum.*
a *Montium altorum.*
b *Al. ventos. Sed magis placet vento; ut intell. eoſdem attollere atq; inflare ventum immittendo, ut ſit ſing. pro plur. Quidam tamen Vento exp. vel uno vento.*
c *Res & homines Ilienſes.*
d *Vel, ex Ilio victo pen. portans in Ital.*
e *In diverſa loca: al. Diverſas.*

Sunt

Sunt mihi bis ſeptem præſtanti corpore nymphæ;
Quarum, quæ formâ pulcherrima, Deiopeiam
Connubio jungam *f* ſtabili, propriámque dicabo;
Omnes ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat, & pulchrâ faciat te prole parentem.
Æolus hæc contrà: Tuus, ô regina, quid optes,
Explorare labor; mihi juſſa capeſſere *g* fas eſt.
Tu mihi quodcunque hoc regni, tu ſceptra Jovémque
h Concilias, tu das epulis accumbere divûm,
Nimborúmque facis tempeſtatúmque potentem.
Hæc ubi dicta, *i* cavum conversâ cuſpide montem
Impulit in *k* latus: ac venti, velut agmine facto,
Quâ data porta, *l* ruunt, & terras turbine perflant.
Incubuêre mari, totúmque à ſedibus imis
Unà Eurúſque Notúſque *m* ruunt, crebérque procellis
Africus; & vaſtos volvunt ad littora fluctus.
Inſequitur clamórque virûm ſtridórque rudentum.
n Eripiunt ſubitò nubes cœlúmque diémque
Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra:
Intonuêre *o* poli, & crebris micat *p* ignibus æther,
Præſentémque viris intentant omnia mortem.
Extemplo Æneæ ſolvuntur frigore membra:
Ingemit, & *q* duplices tendens ad ſydera palmas
Talia voce refert. O térque quatérque beati,
Queis ante ora patrum, Trojæ ſub mœnibus altis,
Contigit oppetere! O Danaûm fortiſſime gentis,
Tydide! méne Iliacis occumbere campis
Non potuiſſe, tuáque animam hanc effundere dextrâ,
Sævus ubi Æacidæ telo jacet Hector, ubi *r* ingens
Sarpedon, ubi tot Simois correpta ſub undis
Scuta virûm, galeáſque, & fortia corpora volvit?
Talia *ſ* jactanti ſtridens Aquilone procella
Velum adverſa ferit, fluctúſque ad ſydera tollit.
Franguntur remi: tum *t* prora avertit, & undis
Dat latus: inſequitur cumulo præruptus aquæ mons:
Hi ſummo in fluctu pendent, his unda dehiſcens
Terram inter fluctus *u* aperit: furit æſtus arenis.
Tres Notus abreptas in ſaxa *x* latentia torquet:
(Saxa vocant Itali mediis quæ in fluctibus Aras,
y Dorſum immane mari ſummo) tres Eurus ab alto
In brevia & Syrtes urget, (miſerabile viſu)
Illiditque vadis, atque aggere cingit arenæ.
Unam, quæ Lycios fidúmque vehebat Orontem,
Ipſius ante oculos *z* ingens à vertice pontus
In puppim ferit: excutitur, pronúſque magiſter
Volvitur in caput: aſt illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circùm, & rapidus *a* vorat æquore vor-

Apparent

f *Quod careat divortio.*
g *Nefas eſſet non cap.*
h *Impetras mihi regnum à Jove conciliato.*
i *In quo vaſtum antrum.*
k *Quòd venti flant obliquè.*
l *Pro irruunt; vel, erumpunt cum impetu.*
m *Hîc autem activè, quaſi eruunt, evertunt.*
n *Ut l. 3. Involvúntq; diem nimbi.*
o *Pro aëre.*
p *Fulguribus.*
q *Ambas, utraſque alibi.*
r *Corpore & virtute bellicâ, Homer.*
ſ *Ut, Voces jactat inanes.*
t *Avertendo dat latus undis.*
u *Oſtendit.*
x *Quæ latebant ob tempeſtatem.*
y *Velut dorſum.*
z *Magnus fluctus percuſſo Or. gubernatore. capite in puppim ingruit. A Servio etiã ingens pontus exp. magna pars ponti; ut ſit Synecdoche.*
a *Abſorbet.*

Apparent rari nantes in gurgite vaſto,
Arma virûm, tabulæque, & Troïa gaza per undas.
Jam validam Ilionei navem, jam fortis Achatæ,
Et quâ *b* vectus Abas, & quâ grandævus Alethes,
Vicit *c* hyems: laxis laterum *d* compagibus omnes
Accipiunt inimicum *e* imbrem, rimiſque fatiſcunt.
Interea magno miſceri murmure pontum,
Emiſſámque hyemem ſenſit Neptunus, & imis
f Stagna refuſa vadis: graviter commotus, & alto
Proſpiciens, ſummâ placidum caput extulit undâ.
Diſjectam Æneæ toto videt æquore claſſem,
Fluctibus oppreſſos Troas *g* cœlique ruinâ:
Nec latuêre doli fratrem Junonis, & iræ.
Eurum ad ſe Zephyrúmque vocat: dehinc talia fatur.
Tantáne vos generis tenuit fiducia veſtri,
Jam cœlum terrámque *h* meo ſine numine, venti,
Miſcere, & tantas audetis tollere moles?
i Quos ego? ſed motos præſtat componere fluctus.
Pòſt mihi *k* non ſimili pœnâ commiſſa luetis.
Maturate fugam, regique hæc dicite veſtro,
Non illi imperium pelagi ſævúmque tridentem,
Sed mihi ſorte datum: tenet ille immania ſaxa,
Veſtras, Eure, domos: illâ ſe jactet in aulâ
Æolus, & clauſo ventorum carcere regnet.
Sic ait, & dicto citiùs tumida æquora placat,
Collectáſque fugat nubes, Solémque reducit.
Cymothoë ſimul & Triton adnixus acuto
Detrudunt naves ſcopulo: *l* levat ipſe tridenti,
Et vaſtas *m* aperit Syrtes, & temperat æquor,
Atque rotis ſummas levibus perlabitur undas.
Ac veluti magno in populo cùm ſæpe coorta eſt
Seditio, ſevitque animis ignobile vulgus,
Jámque faces & ſaxa volant, furor arma miniſtrat;
Tum, pietate gravem ac meritis ſi fortè virum quem
Conſpexêre, ſilent, arrectiſque auribus aſtant;
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet:
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, æquora poſtquam
Proſpiciens genitor, *n* cœlóque invectus aperto,
Flectit equos, *o* currúque volans dat lora ſecundo.
Defeſſi Æneadæ quæ proxima littora curſu
Contendunt petere, & Libyæ vertuntur ad oras.
Eſt in ſeceſſu longo locus; inſulâ portum
Efficit objectu laterum, quibus omnis ab alto
Frangitur, inque ſinus ſcindit ſeſe unda reductos.
Hinc atque hinc vaſtæ rupes, geminíque minantur
In cœlum ſcopuli, quorum ſub vertice latè
Æquora tuta ſilent: tum ſylvis *p* ſcena coruſcis
Deſuper,

b *Vehebatur.*
c *Tempeſtas. Sic mox.*
d *Coagmentationibus.*
e *Quidam intel. de aqua marina; ſed potius accipiendum de pluvia, ne ſit hyſteron proteron.*
f *Aquam refuſam & turbatam in imis gurgit.*
g *Tempeſtate quæ è cœlo irruerat.*
h *Poteſtate à me non datâ.*
i *Apoſiopeſis eſt.*
k *Non itidem caſtigabimini verbis.*
l *Leves & navigabiles facit, ut exp. Ser. tanquam ad Syrtes referens. Alii, Levat naves, id eſt, aufert & liberat.*
m *Ità ut ex his naves exire poſſent.*
n *Jam ſereno vectus per maria.*
o *Currus pro equis.*
p *Umbraculum ſimile ſcenis veterum.*

q *Horrorem incutiente.*
r *Naturali.*
s *Ut, Dente tenaci, lib. 6.*
t *Maris aspergine madefactas.*
u *Suscepit, Ser.*
x *Frumentum aquâ madefactum.*
y *Al. siquem.*
z *Ut lib. 10. -- præfigere puppibus arma.*
a *Habentes cornua ramosa quales sunt arbores.*
b *Ut Græcè Τῶν πρὶν κακῶν. vel, antè malorum, ἐφ' ἑν.*
* *Lib. 3. Scyllam & cær. can. resonantia saxa.*
c *Accessistis.*
d *Perseverare in his tolerandis.*
e *Occultat.*
f *Al. alto.*

Desuper, *q* horrentique atrum nemus imminet umbrâ.
Fronte sub adversâ scopulis pendentibus antrum:
Intus aquæ dulces, *r* vivóque sedilia saxo,
Nympharum domus: hic fessas non vincula naves
Ulla tenent, unco non alligat anchora *s* morsu.
Huc septem Æneas collectis navibus omni
Ex numero subit: ac magno telluris amore
Egressi, optatâ Tröes potiuntur arenâ,
Et *t* sale tabentes artus in littore ponunt.
Ac primùm silicis scintillam excudit Achates,
u Suscepitque ignem foliis, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam:
Tum *x* Cererem corruptam undis Cerealiáque arma
Expediunt, fessi rerum; frugésque receptas
Et torrere parant flammis, & frangere saxo.
Æneas scopulum interea conscendit, & omnem
Prospectum latè pelago petit, Anthea *y* si quâ
Jactatum vento videat, Phrygiásque biremes,
Aut Capyn, aut celsis in *z* puppibus arma Caïci.
Navem in conspectu nullam, tres littore cervos
Prospicit errantes: hos tota armenta sequuntur
A tergo, & longum per valles pascitur agmen.
Constitit hic, arcúmque manu celerésque sagittas
Corripuit, fidus quæ tela gerebat Achates:
Ductorésque ipsos primùm capita alta ferentes
a Cornibus arboreis sternit; tum vulgus & omnem
Miscet agens telis nemora inter frondea turbam.
Nec prius absistit quàm septem ingentia victor
Corpora fundat humi, & numerum cum navibus æquet.
Hinc portum petit, & socios partitur in omnes.
Vina bonus quæ deinde cadis onerârat Acestes
Littore Trinacrio, dederátque abeuntibus heros,
Dividit, & dictis mœrentia pectora mulcet.
O socii, (neque enim ignari sumus *b* antè malorum)
O passi graviora, dabit Deus his quoque finem.
Vos & * Scyllæam rabiem penitúsque sonantes
c Accestis scopulos, vos & Cyclopea saxa
Experti: revocate animos, mœstúmque timorem
Mittite: forsan & hæc olim meminisse juvabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum
Tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas
Ostendunt: illic fas regna resurgere Trojæ.
d Durate, & vosmet rebus servate secundis.
Talia voce refert, curisque ingentibus æger
Spem vultu simulat, *e* premit *f* altum corde dolorem.
Illi se præda accingunt dapibusque futuris;
Tergora diripiunt costis, & viscera nudant.

Pars in fruſta ſecant, verubúſque g trementia figunt;
Littore ahena locant alii, flammáſque miniſtrant.
Tum victu revocant vires: fuſique per herbam
Implentur veteris Bacchi pinguiſque ferinæ.
Poſtquam exempta fames epulis, h menſæq; remotæ,
Amiſſos longo ſocios ſermone requirunt;
Spémque metúmque inter dubii, ſeu vivere credant,
Sive extrema pati, i nec jam exaudire vocatos.
Præcipuè pius Æneas nunc acris Oronti,
Nunc Amyci caſum gemit, & crudelia ſecum
Fata Lyci, fortémque Gyan, fortémque Cloanthum.
Et jam finis erat, cùm Jupiter æthere ſummo
Deſpiciens mare velivolum, terráſque jacentes,
Littoráque, & latos populos, ſic vertice cœli
Conſtitit, & Libyæ defixit lumina regnis.
Atque illum tales jactantem pectore curas
Triſtior, & lacrymis oculos ſuffuſa nitentes,
Alloquitur Venus; O, qui res hominúmque deúmque
Æternis regis imperiis, & fulmine terres
Quid meus Æneas in te committere tantum,
Quid Troës potuêre? quibus, tot funera paſſis,
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis.
Certè k hinc Romanos olim, l volventibus annis,
Hinc fore ductores, revocato à ſanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus; quæ te, genitor, ſententia vertit?
Hôc equidem m occaſum Trojæ triſtéſque ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc n eadem fortuna viros tot caſibus actos
Inſequitur: quem o das finem, rex magne, laborum?
Antenor potuit, mediis elapſus Achivis,
Illyricos penetrare ſinus, atque intima tutus
Regna Liburnorum, & fontem ſuperare Timavi;
Unde per ora novem vaſto cum murmure montis
It p mare proruptum, & pelago premit arva ſonanti.
Hic tamen ille urbem Patavi ſedéſque locavit
Teucrorum, & genti nomen dedit, armáque fixit
Troïa; q nunc placidâ compôſtus pace quieſcit.
Nos, tua progenies, cœli quibus annuis arcem,
Navibus (infandum!) amiſſis, unius ob iram
Prodimur, atque Italis longè disjungimur oris.
Hic pietatis honos? ſic nos in ſceptra reponis?
Olli ſubridens hominum ſator atque deorum,
Vultu quo cœlum tempeſtatéſque ſerenat,
q Oſcula libavit natæ, dehinc talia fatur.
Parce metu, Cytherea; manent immota tuorum
Fata tibi: cernes r urbem & promiſſa Lavini

g *Palpitantia adhuc.*
h *Menſæ in quibus dapes appoſitæ fuerant; vel ipſæ dapes.*
i *Sed illud malo.* *Quia olim, quos quærebant amiſſos, ſæpiùs vocabant antequam abirent.*
k *Hinc, ex Ænea & Troja.*
l *μεγαπλομένων ἐνιαυτῶν, Hom.*
m *Excidium.*
n *Itidem adverſa.*
o *Dare vis.*
p *Quia tum mare vocatur.*
q *Parva ora leviter tetigit.*
r *Id eſt, promiſſa Lavinî mœnia per Epenegeſin. Alioqui intell. Trojam & Lavinium.* *Quidam, Romam & Lavinium.*

Mœnia,

Mœnia, ſublimémque feres ad ſydera cœli
Magnanimum Æneam : neque me ſententia vertit.
Hic (tibi fabor enim, quando hæc te cura remordet,
Longiùs & volvens fatorum arcana movebo)
Bellum ingens geret Italiâ, populóſque feroces
Contundet, moréſque viris & mœnia ponet,
Tertia dum Latio regnantem viderit æſtas,
ſ *Terna hyber. Tres anni.* ſ Ternáque tranſierint Rutulis hyberna ſubactis.
At puer Aſcanius, cui nunc cognomen Iülo
Additur, (Ilus erat, dum res ſtetit Ilia regno)
Triginta magnos volvendis menſibus orbes
Imperio explebit, regnúmque à ſede Lavini
Transferet, & longam multâ vi muniet Albam.
t *Alba trec. annis caput regni fuit.* Hìc jam t tercentum totos regnabitur annos
Gente ſub Hectorea ; donec regina ſacerdos
Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
Indè lupæ fulvo nutricis tegmine lætus
Romulus excipiet gentem, & Mavortia condet
Mœnia, Romanóſque ſuo de nomine dicet.
u *Nec certum imperii terminum nec certum annorum ſpatium ſtatuo.* His ego u nec metas rerum, nec tempora pono :
Imperium ſine fine dedi : quin aſpera Juno,
Quæ mare nunc terráſque metu cœlúmque fatigat,
Conſilia in melius referet, mecúmque fovebit
Romanos rerum dominos, x gentémque togatam.
x *Gentem Romanam.* Sic placitum : veniet luſtris labentibus ætas,
y *Aſſaracus Capyn, Capys Anch. genuit patrem Æneæ.* Cùm y domus Aſſaraci Phthiam claráſque Mycenas
Servitio premet, ac victis dominabitur Argis.
Naſcetur pulchrâ Trojanus origine Cæſar,
Imperium Oceano, famam qui terminet aſtris,
Julius, à magno demiſſum nomen Iülo.
Hunc tu olim cœlo, ſpoliis Orientis onuſtum,
z *Al. aſpicies.* z Accipies ſecura : a vocabitur hic quoque votis.
a *Hic quoque deus erit ; ut, Damn. tu quoque v. in Buc.* Aſpera tum poſitis b miteſcent ſecula bellis.
Cana Fides & Veſta, Remo cum fratre Quirinus
Jura dabunt : diræ ferro & compagibus arctis
Claudentur belli portæ : furor impius intus
Sæva ſedens ſuper arma, & centum vinctus ahenis
Poſt tergum nodis, fremet horridus ore cruento.
b *Per Auguſtum.*
c *Mercurium.* Hæc ait, & c Maiâ genitum demittit ab alto,
Ut terræ, útque novæ pateant Carthaginis arces
d *Voluntatis Jovis.* Hoſpitio Teucris ; nè d fati neſcia Dido
Finibus arceret. Volat ille per aëra magnum
Remigio alarum, ac Libyæ citus aſtitit oris :
Et jam juſſa facit ; ponúntque ferocia Pœni
Corda, volente Deo : inprimis regina quietum
Accipit in Teucros animum, mentémque benignam.
At pius Æneas, per noctem plurima volvens,

Ut

Ut primùm lux alma data eſt, exire, locóſque
Explorare novos, quas vento acceſſerit oras,
Qui teneant, (nam inculta vîdet) hominéſne, feræne,
Quærere conſtituit, ſociiſque e exacta referre.
Claſſem f in convexo nemorum ſub rupe cavata
Arboribus clauſam circùm atque horrentibus umbris
Occulit; ipſe uno graditur comitatus Achate,
g Bina manu lato criſpans haſtilia ferro.
Cui mater mediâ ſeſe tulit obvia ſylvâ,
Virginis os habitúmque gerens, & virginis arma
Spartanæ: vel qualis equos Threïſſa fatigat
Harpalicé, volucrémque fugâ prævertitur Hebrum.
Namque humeris, de more, h habilem ſuſpenderat arcũ
i Venatrix, dederátque comam diffundere ventis;
Nuda genu, nodóque k ſinus collecta fluentes.
Ac prior, Heus, inquit, juvenes, monſtrate mearum
Vidiſtis ſi quam hîc l errantem fortè ſororum,
Succinctam pharetrâ, & maculoſæ tegmine lyncis,
Aut m ſpumantis apri curſum clamore prementem.
Sic Venus: at Veneris contrà ſic filius orſus:
Nulla tuarum audita mihi neque viſa ſororum.
O, quam te memorem, virgo! namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem ſonat: n ô, dea certé!
An Phœbi ſoror, an nympharum ſanguinis una?
Sis felix, noſtrúmque leves quæcunque laborem:
Et o quo ſub cœlo tandem, quibus orbis in oris
Jactemur, doceas: (ignari hominúmque locorúmque
Erramus, vento huc vaſtis & fluctibus acti.)
Multa tibi ante aras noſtrâ cadet hoſtia dextrâ.
Tunc Venus. Haud equidem tali me dignor honore.
Virginibus Tyriis mos eſt p geſtare pharetram,
Purpureóque q altè ſuras vincire cothurno.
Punica regna vides, Tyrios, & Agenoris urbem:
Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyriâ regit urbe profecta,
r Germanum fugiens, ſ longa eſt injuria, longæ
Ambages: ſed ſumma ſequar faſtigia rerum.
Huic conjux Sichæus erat, ditiſſimus agri
Phœnicum, & magno miſeræ dilectus amore,
Cui pater t intactam dederat, primiſque jugârat
u Ominibus, ſed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, ſcelere ante alios immanior omnes:
Quos inter medius vênit furor, ille Sichæum
Impius ante x aras, atque auri cæcus amore,
Clàm ferro incautum y ſuperat, z ſecurus amorum
Germanæ; factúmque diu celavit; & a ægram,
Multa malus ſimulans, vanâ b ſpe luſit amantem.
Ipſa

e *Exquiſita. S. Fort. Exactè cognita. Quid ſi verò adverbialiter, pro Exactè?*
f *In loco convexo quaſi ex nemore facto; nam ſylvis ſcena coruſcis deſuper imminebat.*
g *Ut homer.* πάλλων δύο δοῦρε. *Reperitur autem hic verſus, lib. 12. de Turno.*
h *Aptum ſexui.*
i *Quaſi venatrix.*
k *Sin. Veſtis.*
l *Vagantem feras inveſtigando.*
m *Præ ardore & ira.*
n *O virgo, es certe dea. Sed quæ dea?*
o *Sub qua regione cœli.*
p *Ut geſto.*
q *Uſq; ad genua, ut ſ. Nuda genu.*
r *Pygmalionem.*
ſ *Ejus narratio longè eſt repetẽda*
t *Virginem ded. in matrim.*
u *Quia auſpices nuptiis interponebantur.*
x *Herculis, cujus ſacerdos erat.*
y *Pro interimit.*
z *Contemptor. Solutus metu ne pro amore odiũ conſequeretur.*
a *Animo, id eſt, triſtem.*
b *Reditũ illius.*

Ipſa ſed in ſomnis inhumati vênit imago
Conjugis, ora modis attollens pallida miris:
Crudeles aras, trajectáque pectora ferro
c *Occultum ſc. familiæ, quòd ab affine & cognato fuiſſet interf.* Nudavit, c cæcúmque domûs ſcelus omne retexit.
Tum celerare fugam, patriâque excedere ſuadet:
Auxiliúmque viæ veteres tellure recludit
Theſauros, ignotum argenti pondus & auri.
His commota fugam Dido, ſociósque parabat.
Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat: naves, quæ fortè paratæ,
Corripiunt, onerántque auro; portantur avari
d *Quas Pygmal. ſuas putabat.* d Pygmalionis opes pelago: dux fœmina facti.
Devenêre locos, ubi nunc ingentia cernes
Mœnia, ſurgentémque novæ Carthaginis arcem;
e *Vide Juſtinum.* Mercatique ſolum, facti de nomine e Byrſam,
Taurino quantum poſſent circumdare tergo.
Sed vos qui tandem? quibus aut veniſtis ab oris?
Quóve tenetis iter? Quærenti talibus ille,
Suſpirans, imóque trahens à pectore vocem;
f *A raptu Helenæ.* O dea, ſi f primâ repetens ab origine pergam,
Et vacet g annales noſtrorum audire laborum,
g *Enumerationem, qualis eſſe ſolet in annal.* Antè diem clauſo componet veſper Olympo.
Nos Trojâ antiquâ (ſi veſtras fortè per aures
h *Caſu ſuo.* Trojæ nomen iit) diverſa per æquora vectos
h Forte ſuâ Libycis tempeſtas appulit oris.
Sum pius Æneas, raptos qui ex hoſte penates
Claſſe veho mecum famâ ſuper æthera notus.
Italiam quæro patriam, & genus ab Jove ſummo.
Bis denis Phrygium conſcendi navibus æquor,
i *Suâ ſtellâ, quam ſemper vidi per diem.* Matre deâ i monſtrante viam, data fata ſequutus:
Vix ſeptem convulſæ undis Euróque ſuperſunt.
Ipſe ignotus, egens, Libyæ deſerta peragro,
Europâ atque Aſiâ pulſus. Nec plura querentem
Paſſa Venus medio ſic interfata dolore eſt.
Quiſquis es, haud (credo) inviſus cœleſtibus auras
Vitales carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
Perge modò, atque hinc te reginæ ad limina perfer.
Namque tibi reduces ſocios claſſémque relatam
k *Actam in tut. Aq. converſis.* Nuntio, & k in tutum verſis Aquilonibus actam;
Ni fruſtra augurium vani docuêre parentes.
l *Cycnos navibus, aquilam tempeſtat. comparat.* Aſpice bis ſenos lætantes agmine l cycnos,
Æthereâ quos lapſa plagâ Jovis ales aperto
Turbabat cœlo; nunc terras ordine longo
m *Deſignare, eligere.* Aut m capere, aut captas jam deſpectare videntur.
Ut reduces illi ludunt ſtridentibus alis,
Et cœtu cinxêre polum, cantúſque dedêre;
Haud aliter puppéſque tuæ, pubéſque tuorum

Aut

Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.
Perge modò, & quà te ducit via, dirige gressum.
Dixit; & avertens roseâ cervice refulsit;
n Ambrosiæque comæ divinum vertice odorem
Spiravère; pedes o vestis defluxit ad imos;
Et vera incessu patuit dea. Ille, ubi matrem
Agnovit, tali fugientem est voce secutus.
Quid natum toties crudelis p tu quoque falsis
Ludis imaginibus? cur dextræ jungere dextram
Non datur, ac veras audire, & reddere voces?
Talibus incusat, gressúmque ad mœnia tendit.
At Vènus obscuro gradientes aëre sepsit,
Et multo nebulæ circum dea fudit amictu:
Cernere nè quis eos, neu quis contingere posset,
Molirive moram, aut veniendi poscere causas.
Ipsa Paphum sublimis abit, sedésque revisit
Læta suas; ubi templum illi, centúmque Sabæo
Thure calent aræ, sertísque recentibus halant.
Corripuêre viam interea, quà semita monstrat.
Jámque ascendebant collem, qui q plurimus urbi
Imminet, adversáque aspectat desuper arces:
Miratur molem Æneas, magalia quondam:
Miratur portas, strepitúmque, & r strata viarum.
Instant ardentes Tyrii, pars ducere muros,
s Molirique arcem, & manibus subvolvere saxa:
Pars t aptare locum tecto, & concludere u sulco.
Jura magistratúsque legunt, sanctúmque senatum.
Hìc portus alii effodiunt, hìc alta theatris
Fundamenta locant alii; immanésque columnas
Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris.
Qualis apes æstate novâ per florea rura
Exercet sub Sole labor, cùm gentis adultos
Educunt fœtus; aut cùm x liquentia mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas;
Aut onera accipiunt venientûm; aut agmine facto,
Ignavum fucos pecus à præsepibus arcent.
Fervet opus, redoléntque thymo fragrantia mella.
O fortunati, quorum jam mœnia surgunt,
Æneas ait, & fastigia suspicit urbis.
Infert se septus nebulâ (mirabile dictu)
Per medios, miscétque viris, neque cernitur ulli.
Lucus in urbe fuit mediâ, y lætissimus umbrâ,
Quo primùm jactati undis & z turbine Pœni
Effodêre loco signum, quod regia Juno
Monstrârat, caput acris equi: sic nam fore bello
Egregiam, & a facilem victu per secula gentem.
Hìc templum Junoni ingens Sidonia Dido
Condebat,

n *Ambrosiâ illitæ, vel immortales.*
o *Quæ priùs nodo sinus collegit. v.* 324.
p *Ut Juno & cætera numina, quæ mihi (utpote Trojano) adversantur.*
q *Longis 3000. passus C. ex Pol. & Appian.*
r *Vias lapidibus stratas.*
s *Molibus factis extollere.*
t *Al. Optare.*
u *Fossa.*
x *Liquida ex Georg. 4. Defæcata, pura.*
y *Amœnissimus.*
z *Vento.*
a *Fertilem.*

b *Numinis simulacro.*
c *Felicitas.*
d *Collatas, seu cõparatas. Omnes miratur, sed hanc tamen præ illa.*
e *Atrei filios, Agamemnonem & Menelaum.*
f *Id est, sibi convenientia, vel, sibi debita; quæ (vel qualia) meretur.*
g *Virtuti, vel factis laudabilibus.*
h *Sunt qui res afflictas & miserabiles cõmiseratione & lacrymis prosequũtur; quæ miseris aliquod sunt solamen.*
i *Impressionem faceret; Cum impetu incuteret.*
k *A Dolone.*
l *Hominibus exhauriebat & vacua faciebat. Sic alibi. Quinetiam Vasta dari, pro eodem.*
m *P. 2. picturæ.*
n *Cui jam deerat rector.*
o *Retro conversâ cuspide hastæ.*
p *Exaratur, scalpitur, sulcatur.*
q *Ad movendum Deæ animum.*
r *Æthiopis.*
s *Mediam lunam referentibus.*
t *Scutis brevibus.*
u *Aur. cing. Periph. baltei.*

Condebat, donis opulentum & *b* numine divæ;
Ærea cui gradibus surgebant limina, nexæque
Ære trabes, foribus cardo stridebat ahenis.
Hoc primùm in luco nova res oblata timorem
Leniit; hìc primùm Æneas sperare salutem
Ausus, & afflictis meliùs confidere rebus.
Namque sub ingenti lustrat dum singula templo,
Reginam opperiens, dum quæ *c* fortuna sit urbi,
Artificúmque manus *d* inter se, operúmque laborem
Miratur; videt Iliacas ex ordine pugnas,
Belláque jam famâ totum vulgata per orbem;
e Atridas, Priamúmque, & sævum ambobus Achillem.
Constitit, & lacrymans, Quis jam locus, inquit, Achate,
Quæ regio in terris nostri non plena laboris?
En Priamus: sunt hìc etiam *f* sua præmia *g* laudi;
Sunt *h* lacrymæ rerum, & mentem mortalia tangunt.
Solve metus; feret hæc aliquam tibi fama salutem.
Sic ait, atque animum picturâ pascit inani,
Multa gemens, largóque humectat flumine vultum.
Namque videbat utì bellantes Pergama circum
Hac fugerent Graii, *i* premeret Trojana juventus;
Hac Phryges, instaret curru cristatus Achilles.
Nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
Agnoscit lacrymans, primo quæ *k* prodita somno
Tydides multâ *l* vastabat cæde cruentus;
Ardentésque avertit equos in castra, priusquam
Pabula gustâssent Trojæ, Xanthúmque bibissent.
m Parte aliâ fugiens amissis Troïlus armis,
Infelix puer, atque impar congressus Achilli,
Fertur equis, currúque hæret resupinus *n* inani,
Lora tenens tamen: huic cervíxque comæque trahuntur
Per terram, & *o* versâ pulvis *p* inscribitur hastâ.
Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplúmque ferebant,
q Suppliciter tristes, & tunsæ pectora palmis.
Diva solo fixos oculos aversa tenebat:
Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,
Exanimúmque auro corpus vendebat Achilles.
Tum verò ingentem gemitum dat pectore ab imo,
Ut spolia, ut currus, útque ipsum corpus amici,
r Tendentémque manus Priamum conspexit inermes.
Se quoque principibus permistum agnovit Achivis,
Eoásque acies, & *r* nigri Memnonis arma.
Ducit Amazonidum *s* lunatis agmina *t* peltis
Penthesilea furens, mediisque in millibus ardet,
Aurea subnectens exserta *u* cingula mammæ
Bellatrix, audétque viris concurrere virgo.

Hæc

Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur,
Dum ſtupet, obtutúque hæret defixus in uno;
Regina ad templum, formâ pulcherrima, Dido
Inceſſit, magnâ juvenum ſtipante catervâ.
Qualis in x Eurotæ ripis, aut per juga y Cynthi
Exercet Diana choros; quam mille ſequutæ
Hinc atq; hinc glomerantur Oreades: illa pharetram
Fert humero, gradiénſque deas ſupereminet omnes:
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus:
Talis erat Dido, talem ſe læta ferebat
Per medios, inſtans operi, regniſque futuris.
Tum foribus divæ, mediâ teſtudine templi,
Septa z armis, ſolióque altè ſubnixa, reſedit.
a Jura dabat legéſque viris, operúmque laborem
Partibus æquabat juſtis, aut ſorte trahebat.
Cùm ſubitò Æneas concurſu accedere magno
Anthea, Sergeſtúmque videt, fortémque Cloanthum,
Teucrorúmque alios, ater quos æquore turbo
Diſpulerat, penitúſque alias advexerat oras.
Obſtupuit ſimul ipſe, ſimul perculſus Achates;
b Lætitiâque c metúque avidi conjungere dextras
Ardebant: ſed d res animos incognitâ turbat.
Diſſimulant, & nube cavâ ſpeculantur e amicti,
Quæ fortuna viris, claſſem quo littore linquant,
Quid veniant: cunctis nam lecti navibus ibant
Orantes f veniam, & templum clamore petebant.
Poſtquam introgreſſi, & corām data copia fandi,
Maximus Ilioneus placido ſic pectore cœpit.
O regina, novam cui condere Jupiter urbem,
Juſtitiâque dedit gentes frænare ſuperbas,
Troës te miſeri, ventis maria omnia vecti,
Oramus, prohibe infandos à navibus ignes:
Parce g pio generi, & propiùs res aſpice noſtras.
Non nos aut ferro Libyços populare penates
Vênimus, aut raptas ad littora vertere prædas:
Non ea vis animo, nec tanta ſuperbia victis.
Eſt locus, Heſperiam Graii cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis atque ubere glebæ;
OEnotrii coluêre viri: nunc fama minores
Italiam dixiſſe, ducis de nomine, gentem.
Hic curſus fuit.
Cùm ſubitò aſſurgens fluctu nimboſus Orion
In vada cæca tulit, penitúſque h procacibus Auſtris
Pérque undas, ſuperante ſalo, pérque invia ſaxa
Diſpulit: huc pauci veſtris adnavimus oris.
Quod genus hoc hominũ? quæve hunc tam barbara morẽ
Permittit patria? i hoſpitio prohibemur arenæ;

x *Fl. Laconiæ.*
y *Montis Deli.*
z *Armatis cuſtodibus.*
a *Quidam ant. jura dabat, non autem dicebat, ut judex. Sed hoc ſubtilius.*
b *Ob ſocios liberatos.*
c *Propter concurſum Pœnorũ.*
d *Cauſa ſociorum adventûs.*
e *Ut ſuprà. Et multo nebulæ circum dea fudit amictu.*
f *Pacem.*
g *Trojanis, qui ſunt pii.*
h *Obſtinatè urgentibus. Subinde ſuum in nos ſtatum repetentibus.*
i *Cùm littora jure gentium communia ſint*

Bella cient, primâque vetant consistere terrâ.
k *Timete d. m. benefactorum, & malefactorum.* Si genus humanum, & mortalia temnitis arma,
At k sperate deos memores fandi, atque nefandi.
Rex erat Æneas nobis, quo justior alter
Nec pietate fuit, nec bello major & armis;
1 *Al. Non metus officio.* Quem si fata virum servant, si vescitur aurâ
Æthereâ, nec adhuc crudelibus occubat umbris,
m *Non metuendum tibi est ne te pœn. &c.* l Non metus; officio nec te certâsse priorem
n *Homines apti ad arma.* m Pœniteat: sunt & Siculis regionibus urbes,
o *Ligna incidere ex quibus remi fiant.* n Armáque, Trojanóque à sanguine clarus Acestes.
Quassatam ventis liceat subducere classem,
Et sylvis aptare trabes, & o stringere remos:
p *Æneæ.* Si datur Italiam, sociis & rege recepto,
Tendere, ut Italiam læti Latiúmque petamus.
Sin absumpta salus, & te, p pater optime Teucrûm,
Pontus habet Libyæ, nec spes jam restat Iüli;
At freta Sicaniæ saltem, sedésque paratas,
q *Consentiebant. Assentientes quidem, sed ostendentes se ægrè ferre injurias sibi illatas.* Unde huc advecti, regémque petamus Acestem.
Talibus Ilioneus: cuncti simul q ore fremebant
Dardanidæ.
Tum breviter Dido, vultum demissa, profatur:
Solvite corde metum, Teucri, secludite curas.
Res dura & regni novitas me talia cogunt
r *Virtutes virorum.* Moliri, & latè fines custode tueri.
Quis genus Æneadûm, quis Trojæ nesciat urbem?
s *Crassa ingenia.* r Virtutésque, virósque, & tanti incendia belli?
t *Quia putantur obtusiores, qui reg. à Sole remotiores & frigidiores incolunt.* Non s obtusa adeò gestamus pectora Pœni,
Nec tam aversus equos Tyria t Sol jungit ab urbe.
u *Italiam, quæ Hisp. magna, ut differat ab Hispania.* Seu vos u Hesperiam magnam, z Saturniáque arva,
Sive Erycis fines, regémque optatis Acestem;
Auxilio tutos dimittam, opibúsque juvabo.
x *Latium.* Vultis & his mecum pariter considere regnis?
y *Vultis urbem quam statuo?* y Urbem quam statuo? vestra est: subducite naves:
z *Regetur.* Tros Tyriúsque mihi nullo discrimine z agetur.
Atque utinam rex ipse Noto compulsus eodem
Afforet Æneas: equidem per littora certos
Dimittam, & Libyæ lustrare extrema jubebo;
Si quibus ejectus sylvis aut urbibus errat.
a *Cum socios vidissent, & Didonem loquentem audîssent.* His animum arrecti dictis, & fortis Achates,
Et pater Æneas, a jamdudum b erumpere nubem
Ardebant: prior Æneam compellat Achates:
Nate deâ, quæ nunc animo sententia surgit?
Omnia tuta vides, classem, sociósque receptos.
b *Ruptâ nube exire. Aliàs, Abrumpere.* c Unus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
Submersum: dictis respondent cætera matris.
c *Erontes.* Vix ea fatus erat, cùm circumfusa repentè
Scindit se nubes, & in æthera purgat apertum.

Restitit

Reſtitit Æneas, claráque in luce refulſit,
d Os humeróſque deo ſimilis : namque ipſa decoram
Cæſariem nato genitrix, luménque juventæ
Purpureum, & lætos oculis afflârat honores :
Quale e manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
Argentum Pariúſve lapis circumdatur auro.
Tum ſic reginam alloquitur, cunctiſque repente
Improviſus ait. Coràm, quem quæritis, adſum
Troïus Æneas, Libycis ereptus ab undis.
O ſola infandos Trojæ miſerata labores,
Quæ nos relliquias Danaûm, f terræque mariſque
Omnibus exhauſtos jam caſibus, omnium egenos,
Urbe, domo ſocias : grates perſolvere dignas
Non opis eſt noſtræ, Dido, nec quicquid ubique eſt
Gentis Dardaniæ, magnum quæ ſparſa per orbem.
Dii tibi (ſi qua pios reſpectant numina, ſi quid
Uſquam juſtitiæ eſt, & mens ſibi conſcia recti)
Præmia digna ferant : quæ te tam læta tulerunt
Secula ? qui tanti talem genuêre parentes ?
In freta dum fluvii current, g dum montibus umbræ
Luſtrabunt convexa, h polus dum ſydera paſcet ;
Semper honos, noménque tuum, laudéſque manebunt,
Quæ me cunque vocant terræ. Sic fatus, amicum
Ilionea petit dextrâ, lævâque Sereſtum :
Pòſt, alios ; fortémque Gyan, fortémque Cloanthum.
Obſtupuit i primo aſpectu Sidonia Dido,
Caſu deinde viri tanto ; & ſic ore loquuta eſt.
Quis te, nate deâ, per tanta pericula caſus
Inſequitur ? quæ vis immanibus applicat oris ?
Túne ille Æneas, quem Dardanio Anchiſæ
Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam ?
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
Finibus expulſum patriis, nova regna petentem
Auxilio Beli : genitor tum Belus opimam
Vaſtabat Cyprum, & victor ditione tenebat.
Tempore jam ex illo caſus mihi cognitus urbis
Trojanæ, noménque tuum, regéſque Pelaſgi.
Ipſe hoſtis Teucros inſigni laude ferebat,
Séque ortum antiqua Teucrorum à ſtirpe volebat.
Quare agite, ô tectis juvenes ſuccedite noſtris.
Me quoque per multos ſimilis fortuna labores
Jactatam, hac demum voluit conſiſtere terrâ.
k Non ignara mali miſeris ſuccurrere diſco.
Sic memorat : ſimul Æneân in regia ducit
Tecta : ſimul divûm templis l indicit honorem.
Nec minùs interea ſociis ad littora mittit
Viginti tauros, magnorûm horrentia centum

d *Oris venuſtatem & humerorum latitudine.*
e *Artificis.*
f *Ut in principio hujus lib. multùm ille & terris jactatus & alto.*
g *Dum in mont. umbr. latera inclinata circumeunt.*
h *Pro polus Ba. legit palus, de omni humore, aut de mari ; ut, Hom. λίμνη.*
i *Primò cum ea nota quæ adverb. eſſe indicat. Non enim primo jungitur cum aſpectu ſed refertur ad ſeq. deinde.*
k *In meipſa experta quid ſit malis conflictari, diſco miſeris ſuccurrere. At Serv. vult Non reperi & ante diſco.*
l *Id eſt, feriæ : ut eſſet publica gratulatio, & deorum favor accederet ; At Serv. Juſſit fieri ſupplicationes.*

m Id est, vinum inq. Ser. at Correctiùs, Mittit hæc omnia, ut Neptuno sacrificent. Quæ res munera et lætitiã Neptuno afferat. Hæc ille. Est autem & alia lectio (sed minùs rationi consentanea) die, ut sit pro diei. De qua vide Gell.

n Esse mente quietâ.

o Nunciet.

p Ex auro intertexto factis.

q Cycladem circumtextã signis acanthũ herbam seu virgultum referentibus.

r Baccis ornatũ, i. margaritis.

s Celeriter exequens.

t Sub Ascan. imagine.

u De qua potest ambigi, Græcis an Troja. faveat.

x Persidos.

y Jovis fulmina.

z Al. Jactetúrque ut vacet que.

a Pro Notum, Græc. more.

b Hospitio acceptum retinet.

c In quibus Juno colitur.

d In opportunitate tanta.

e Ad nutum alicujus numinis.

Terga suum, pingues centum cum matribus agnos;
Munera lætitiámque dei. 636
At domus interior regali splendida luxu
Instruitur, mediisque parant convivia tectis.
Arte laboratæ vestes ostróque superbo:
Ingens argentum mensis, cœlatáque in auro 640
Fortia facta patrum: series longissima rerum,
Per tot ducta viros antiquæ ab origine gentis.
Æneas (neque enim patrius n consistere mentem
Passus amor) rapidum ad naves præmittit Achatem;
Ascanio o ferat hæc, ipsúmque ad mœnia ducat.
Omnis in Ascanio chari stat cura parentis. 646
Munera præterea Iliacis erepta ruinis
Ferre jubet; pallam p signis auróque rigentem,
Et circumtextum croceo q velamen acantho;
Ornatus Argivæ Helenæ, quos illa Mycenis, 650
Pergama cùm peteret inconcessósque Hymenæos,
Extulerat, matris Ledæ mirabile donum:
Præterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
Maxima natarum Priami; collóque monile 654
r Baccatum, & duplicem gemmis auróque coronam.
Hæc s celerans iter a' naves tendebat Achates.
At Cytherea novas artes, nova pectore versat
Consilia: ut faciem mutatus & ora Cupido 658
t Pro dulci Ascanio veniat, donisque furentem
Incendat reginam, atque ossibus implicet ignem.
Quippe domũ timet u ambiguam, Tyriósq; x bilingues;
Urit atrox Juno: & sub noctem cura recursat.
Ergò his aligerum dictis affatur Amorem. 663
Nate, meæ vires, mea magna potentia, solus,
Nate, y Patris summi qui tela Typhoëa temnis,
Ad te confugio, & supplex tua numina posco.
Frater ut Æneas pelago tuus omnia circum 667
Littora z jactetur, odiis Junonis iniquæ,
a Nota tibi; & nostro doluisti sæpe dolore.
Hunc Phœnissa b tenet Dido, blandisque moratur
Vocibus: & vereor quò se c Junonia vertant 671
Hospitia: haud tanto cessabit d cardine rerum.
Quocirca capere antè dolis, & cingere flammâ
Reginam meditor; nè e quo se numine mutet,
Sed magno Æneæ mecum teneatur amore. 675
Quâ facere id possis, nostram nunc accipe mentem.
Regius, accitu chari genitoris, ad urbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
Dona ferens pelago, & flammis restantia Trojæ,
Hunc ego sopitum somno super alta Cythera, 680
Aut super Idaliam, sacratâ sede recondam;

Nè quà ſcire dolos, mediúſve occurrere poſſit,
Tu faciem illius, noctem non ampliùs unam,
f Falle dolo, & notos pueri puer indue vultus;
Ut, cùm te gremio accipiet lætiſſima Dido,
Regales inter menſas laticémque Lyæum,
Cùm dabit amplexus, atque oſcula dulcia figet,
Occultum inſpires ignem, falláſque *g* veneno.
Paret Amor dictis charæ genitricis, & alas
Exuit, & *h* greſſu gaudens incedit Iüli.
At Venus Aſcanio placidam per membra quietem
Irrigat, & fotum gremio dea tollit in altos
Idaliæ lucos, ubi mollis amaracus illum
Floribus, & dulci aſpirans complectitur umbrâ.
Jámque ibat dicto parens, & dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce lætus Achate.
Cùm *i* venit, aulæis jam ſe regina ſuperbis
k Aureâ compoſuit ſpondâ, *l* mediámque locavit,
Jam pater Æneas, & jam Troiana juventus
Conveniunt; ſtratóque ſuper diſcumbitur oſtro.
Dant manibus famuli lymphas, Cererémque caniſtris
Expediunt, tonſíſque ferunt mantilia villis.
Quinquaginta intus famulæ, quibus ordine longo
Cura penum ſtruere, & flammis *m* adolere penates.
Centum aliæ, totidémque pares ætate miniſtri,
Qui dapibus menſas onerent, & pocula ponant.
Necnon & Tyrii per limina *n* læta frequentes
Convenêre, toris juſſi diſcumbere pictis.
Mirantur dona Æneæ, mirantur Iülum,
o Flagrantéſque dei vultus, ſimulatáque verba,
Pallámque, & pictum croceo velamen acantho.
Præcipuè infelix, *p* peſti devota futuræ,
Expleri mentem nequit, *q* ardeſcítque tuendo
Phœniſſa, & puero pariter doniſque movetur.
Ille, ubi complexu Æneæ collóque pependit,
Et magnum *r* falſi implevit genitoris amorem,
Reginam petit. Hæc oculis, hæc pectore toto
Hæret, & interdum gremio fovet; inſcia Dido
Inſideat quantus miſer e deus: at memor ille
ſ Matris Acidaliæ, paulatim abolere *t* Sichæum
Incipit, & vivo tentat *u* prævertere amore
Jampridem *x* reſides animos deſuetáque corda.
Poſtquam *y* prima quies epulis, menſæque remotæ,
Crateras magnos ſtatuunt, & *z* vina coronant.
Fit ſtrepitus tectis, vocémque per ampla volutant

f Fallendo aſſume. Falsò repræſenta. Scal. exp.
g Falſam habeas & præ te feras, Repræſentes.
h Amoris quaſi veneno.
i Incedit cum Achate eodem modo quo Iulus inceſſiſſet, ſi adfuiſſet.
k Aſcanium.
l Auratis veſtibus ornata, vel Aureâ ſpondâ, per Synær.
m In lecto qui medius erat accubuit.
n Colere, honorare, augere, & lætos facere, ſuffire.
o Quæ lætitiam præ ſe ferre videbantur.
p Vultus qui ſic flagrabant ut Dei eſſe apparerent.
q Perniciosò & exitiali amori.
r Incenditur amore, Concipit flammas amoris.
ſ Quem falsò ſuum eſſe dicebat.
t Mandatorum matris.
u Amorem in Sichæum.
x Præoccupare, Junonem præveniendo.

x Inertes ad amandum. *y* Quia repetebant potationes. *z* Pocul. cor. ut l. 3. magnum erat. coronâ Induit: vel ut Hom. Κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο.

Atria; dependent lychni laquearibus aureis
Incensi, & noctem flammis funalia vincunt.
Hic regina gravem gemmis auróque poposcit,
Implevítque mero pateram, quam Belus & omnes
A Belo *a* soliti: tum facta silentia tectis.
Jupiter, (hospitibus nam te dare jura loquuntur)
Hunc lætum Tyriisque diem Trojâque profectis
Esse velis, nostrósque hujus meminisse *b* minores.
Adsit lætitiæ Bacchus dator, & bona Juno:
Et vos ô cœtum Tyrii celebrate *c* faventes.
Dixit, & in mensa *d* laticum libavit honorem:
Primáque libato *e* summo tenus attigit ore.
Tum Bitiæ dedit *f* increpitans: ille impiger hausit
g Spumantem pateram, & pleno se proluit *h* auro:
Pòst alii proceres, citharâ crinitus Iöpas
Personat auratâ docuit quæ maximus Atlas.
Hic canit errantem Lunam, Solisque *i* labores;
Unde hominũ genus, & pecudes; unde imber, & *k* ignes;
Arcturum, *l* pluviásque Hyadas, geminósque Triones;
Quid tantum Oceano properent se tingere Soles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Ingeminant plausum Tyrii, Troësque sequuntur.
Necnon & vario noctem sermone trahebat
Infelix Dido, *m* longámque bibebat amorem,
Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa:
Nunc, quibus Auroræ venisset filius armis;
Nunc, quales Diomedis equi; nunc, quantus Achilles.
Immo age, & à prima dic hospes origine nobis
Insidias (inquit) Danaûm, casúsque tuorum,
Errorésque tuos, nam te jam septima portat
Omnibus errantem terris & fluctibus æstas.

a *Soliti implere, cùm vellent libare.*
b *Posteros.*
c *Linguis & animis.*
d *Vinum, quod est laticũ honor.*
e *Cùm libâsset, quod relictum erat ore leviter tetigit.*
f *Increpitando instans ut acciperet, sive urgens.*
g *Adhuc spumantem, utpote plenam, cùm vinum Dido vix degustâsset.*
h *Aurea patera. Aliàs, ore.*
i *Defectus.*
k *Fulgura & fulmina.*
l *Pluv. adjectivum est.*
m *Magnum, & donec ipsa viveret duraturum, inquit Cor. At Non. Sævum & perniciosum. Alii longum adverbialiter accipiunt.*

P. Virgilii Maronis
ÆNEIDOS
LIBER II.

ARGUMENTUM.

Didûs voluntati morem gerens Æneas excidii Trojani seriem narrat. Ea est hujusmodi. Græci decimo belli Trojani anno attritis jam viribus, virtutiq; diffidentes, ad dolũ confugiunt: noctéq; eâ quæ urbis incendiũ antecessit fugam simulantes, circa Tenedum latitant, relicto in agro Trojano equo ligneo tantæ magnitudinis ut portis urbis recipi non posset, cujus utero lectissimum

quemq;

quemq; procerũ includunt. Trojani, partim fraude Sinonis impulsi, partim Laocoontis supplicio territi, dirutâ muri parte, equum in arce statuunt. Nocte intempestâ Græci à Tenedo profecti, per eam muri ruinã quâ equus erat introductus urbem invadunt. Sinon, reserato equi utero, armatos emittit. Omnia ferro flammisq; fœdantur. Æneas interim ab Hectore in somnis admonetur ut sibi fugâ consulat, deósq; patrios incendio eripiat. Ille tamẽ, honestã mortẽ turpi fugæ præferens, frustra in arma ruit Satis feliciter primus impetus succedit Trojanis, donec, Choræbi consiliũ sequuti, sumptis Græcorũ armis, suorũ telis obruuntur. Interea Priami regia oppugnatur, Priamúsq; ipse à Pyrrho Achillis filio interficitur. Æneas itaque, frustra tentatis omnibus, cùm jam nihil spei reliquũ esset, sacra Anchisæ patri committit, eóq; in humeros suos sublato, assumptisq; Ascanio filio Creüsâq; uxore, fugã arripit: Græci à tergo insequuntur. In eo tumultu Creüsã uxorẽ amittit: cujus quærendæ causâ per totam urbẽ oberrãti obvia fit uxoris umbra, virúmq; mortis suæ certiorẽ facit. Ipse ad socios revertitur, quò jam magnus virorũ mulierúmq; numerus confluxerat, ejus auspiciũ, quocunque terrarum abducere vellet, sequi paratus.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Conticuêre omnes: tunc sic fortissimus heros
Fata recensebat Trojæ, casúsque suorum;
Fallaces Graios, simulatáque dona Minervæ;
Lacontis pœnam, & laxantem claustra Sinonem;
Somnum quo monitus occeperat Hectoris atrum:
Jam flammas cœli, Tröum patriæque ruinas,
Et regis Priami fatum miserabile semper;
Impositúmque patrem collo, dextrâque prehensum
Ascanium, frustra à tergo comitante Creüsâ;
Ereptam hanc fato, socios in monte repertos.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Cogitur Æneas bellorum exponere casus,
Graiorúmque dolos, & equum, fraudémque Sinonis.
Excisámque urbem, Priamique miserrima fata;
Utque patrem impositum forti cervice per ignes
Extulerit, charámque amiserit ipse Creüsam.

Aliud Monostichon.

Edocet excidium Trojæ cladémque secundus.

Aliud.

Funera Dardaniæ narrat fletúsque secundo.

Conticuêre

Conticuêre omnes, a intentique ora tenebant;
Indè toro pater Æneas sic orsus ab alto.
Infandum, regina, jubes renovare dolorem,
Trojanas ut opes & lamentabile regnum
Eruerint Danai; quæque ipse miserrima vidi,
b Et quorum pars magna fui. Quis talia fando
c Myrmidonum, Dolopúmve, aut duri miles Ulyssei,
Temperet à lacrymis? & jam nox humida cœlo
Præcipitat, suadéntque d cadentia sydera somnos.
Sed, si tantus amor casus cognoscere nostros,
Et breviter Trojæ supremum audire laborem;
Quanquam animus meminisse horret, luctúque refúgit,
Incipiam. Fracti bello fatísque repulsi
Ductores Danaûm, tot jam labentibus annis,
Instar montis equum, divinâ Palladis arte,
Ædificant, sectâque intexunt abiete e costas.
Votum pro reditu simulant: ea fama vagatur.
Huc delecta virûm sortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri, penitúsque cavernas
Ingentes uterúmque armato milite complent.
Est in conspectu Tenedos, potíssima famâ
Insula, dives opum, Priami dum regna manebant;
Nunc tantùm sinus, & statio malè fida carinis.
Huc se provecti deserto in f littore condunt.
Nos abiisse rati, & vento petiisse Mycenas.
Ergò omnis longo g solvit se Teucria luctu:
Panduntur portæ: juvat ire, & Dorica castra,
Desertósque videre locos, littúsque relictum.
h Hic Dolopum manus, hîc sævus tendebat Achilles;
i Classibus hic locus, hîc acies certare solebant.
Pars stupet innuptæ donum exitiale Minervæ,
Et molem mirantur equi: primúsque Thymœtes
Duci intra muros hortatur, & arce locari;
Sive dolo, seu jam Trojæ sic fata ferebant.
At Capys, & quorum melior sententia menti,
Aut pelago Danaûm insidias suspectáque dona
Præcipitare jubent, k subjectísque urere flammis:
Aut terebrare cavas uteri, & tentare latebras.
SCINDITUR l incertũ studia in contraria vulgus.
Primus ibi m ante omnes, magnâ comitante catervâ,
Laocoon n ardens summa decurrit ab arce;
Et procul, O miseri, quæ tanta insania, cives?
Creditis avectos hostes? aut ulla putatis
o Dona carere dolis p Danaûm? sic notus Ulysses?
Aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi;

a *Pro, intenta ora habebant, id est, defixa in loquentem; ut sit Hypal. vel, intenti ad ejus verba, ne hiscebant quidem.*
b *Quibus magna ex parte interfui; vel, quorum magnam partem ego cum meis expertus sum.*
c *Tam denique misera, ut ne ipsi quidem hostes sine lacrymis ea audire possint. Sic l. 11. Vel Priamo miseranda manus.*
d *Adventante aurorâ.*
e *Interiora statumina, quibus laterum compages nitebatur.*
f *Hujus insulæ, quæ cultoribus vacua Achilli in prædam concessa fuerat.*
g *Excusso luctu dant se lætitiæ Trojani.*
h *Verba sunt visentium.*
i *Manipulis, Isid. Sic & Serv. de equitibus.*
k *Pro, subjectísve; nisi fortè ita scribendum est.*
l *Mobile, instabile*
m *Coram omnibus, videntibus cunctis. Aut est Perissologia.* n *Ita æstuans.*
o *Dona car. dolis?* p *Dan. sic not. Estne tam malè vobis notus?*

Aut

Aut hæc in noſtros fabricata eſt machina muros,
Inſpectura domos, q venturáque deſuper urbi;
Aut aliquis latet error: equo nè credite, Teucri.
Quicquid id eſt, timeo Danaos, r & dona ferentes.
Sic fatus, validis ingentem viribus haſtam
In latus, inque ſ feri curvam compagibus alvum
Contorſit: ſtetit illa tremens, uteróque recuſſo
Inſonuêre cavæ gemitúmque dedêre cavernæ.
Et, ſi fata deûm, ſi mens non læva fuiſſet,
Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras;
Trojáque nunc ſtares, Priamíque arx alta maneres.
Ecce, manus juvenem interea poſt terga revinctum
Paſtores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidæ, qui ſe ignotum venientibus ultro,
t Hoc ipſum ut ſtrueret, Trojámque aperiret Achivis,
Obtulerat, fidens animi, atque in utrumque paratus,
Seu verſare dolos, ſeu u certè occumbere morti.
Undique viſendi ſtudio Trojana juventus
Circumfuſa ruit, certántque illudere capto.
Accipe nunc Danaûm x inſidias, & crimine ab uno
y Diſce omnes.
Namque ut conſpectu in medio z turbatus inermis
Conſtitit, atque oculis Phrygia agmina circumſpexit;
Heu! quæ nunc tellus, (inquit) quæ me æquora poſſunt
Accipere? aut quid jam miſero mihi denique reſtat?
Cui neque apud Danaos uſquam locus, a inſuper ipſi
Dardanidæ infenſi pœnas cum ſanguine poſcunt.
Quo gemitu converſi animi, compreſſus & omnis
Impetus: hortamur fari; quo ſanguine cretus,
Quidve ferat, memoret; quæ ſit fiducia capto.
Ille hæc, depoſitâ tandem formidine, fatur.
Cuncta equidē tibi rex, b fuerint quæcunque, fatebor
Vera, inquit: neque me Argolica de gente negabo:
Hoc primum: nec, ſi miſerum fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacémque improba finget.
Fando c aliquod ſi fortè tuas pervênit ad aures
Belidæ nomen Palamedis, & inclyta famâ
Gloria, quem d falſa ſub proditione Pelaſgi
Inſontem, infando indicio, quia bella vetabat,
Demiſêre neci, nunc e caſſum lumine lugent:
Illi me comitem, & conſanguinitate propinquum,
Pauper in arma pater primis huc miſit ab annis.
Dum ſtabat regno incolumis, regnáque vigebat
Conſiliis, & nos aliquod nomenque decúſque
Geſſimus: invidiâ poſtquam pellacis Ulyſſei
(Haud ignota loquor) f ſuperis conceſſit ab oris,
Afflictus vitam in tenebris luctúque trahebam,

q *Oppreſſura urbem, utpote ejus mœnibus altior.*
r *Tum quoq; cum ferunt dona.*
ſ *Equi.*
t *Has ipſas inſidias.*
u *Al. certæ.*
x *Al. Inſidias & crimen, ab uno.*
y *Diſce omn.*
z *Quaſi turbatus. Sed fieri etiam poteſt ut eſſet turbatus, donec vidiſſet an ſua fallacia ſuccederet.*
a *Al. & ſuper. Conveniet autem & cum præced. neque.*
b *Quicunque me ſequatur eventus. Ita Ser. qui legit, fuerit quodcunque.*
c *Malo vocem aliquod, quæ jungatur cum nomen, quam aliquid, quod jungendum eſſet cum fando.*
d *Sub falſo crimine proditionis.*
e *Privatū lumine, interemptum.*
f *Interemptus eſt.*

Et

g *Palamedis.*

Et casum insontis mecum indignabar *g* amici.
Nec tacui demens; & me, fors siqua tulisset,
Si patrios unquam remeâssem victor ad Argos,
Promisi ultorem, & verbis odia aspera movi.
Hinc mihi prima mali labes; hinc semper Ulysses
Criminibus terrere novis; hinc spargere voces
In vulgum ambiguas, & *h* quærere conscius arma.
Nec requievit enim, donec *i* Calchante ministro ——
Sed quid ego hæc autem nequicquam ingrata revolvo?
Quidve moror? *k* si omnes uno ordine habetis Achivos,
Idque audire sat est, jamdudum sumite pœnas:
Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ.
Tum verò ardemus scitari & quærere causas,
Ignari scelerum tantorum artisque Pelasgæ.
Prosequitur pavitans, & ficto pectore fatur.
Sæpe fugam Danai Trojâ cupiêre relictâ
Moliri, & longo fessi discedere bello.
Fecissentque utinam: sæpe illos aspera ponti
Interclusit hyems, & terruit Auster *l* euntes:
Præcipuè cùm jam hic trabibus contextus acernis
Staret equus, toto sonuerunt æthere nimbi.
Suspensi, Eurypylum scitatum oracula Phœbi
Mittimus: isque adytis hæc tristia dicta reportat.
Sanguine placâstis ventos, & *m* virgine cæsâ,
Cùm primùm *n* Iliacas Danai venistis ad oras:
Sanguine quærendi reditus, animâque litandum
Argolicâ. Vulgi quæ vox ut vênit ad aures,
Obstupuêre animi, gelidúsque per ima cucurrit
Ossa tremor, cui *o* fata parent, quem poscat Apollo.
Hîc Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios: quæ sint ea numina divûm
Flagitat: & mihi jam multi crudele *p* canebant
Artificis scelus, & taciti ventura videbant.
Bis quinos silet ille dies, tectúsque recusat
Prodere voce suâ quenquam, aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
q Composito *r* rumpit vocem, & me destinat aræ.
Assensêre omnes, & quæ sibi quisque timebat,
Unius in miseri exitium conversa tulêre.
Jámque dies infanda aderat: mihi sacra *s* parari,
Et *t* salsæ fruges, & circum tempora vittæ.
Eripui (fateor) letho me, & vincula rupi,
Limosóque lacu per noctem obscurus in ulvâ
Delitui, dum vela darent, si fortè dedissent.
Nec mihi jam patriam *u* antiquam spes ulla videndi,
Nec dulces natos, exoptatúmque parentem;
Quos illi fors ad pœnas ob nostra reposcent

h *Quærere dolos, qui ipsi essent arma ad resistendũ mihi.*
i *Calchantis ministerio & operâ me destinat aræ, vel opponit morti ut sequ. Vel subaudiendum tale quid.*
k *Si omn. Græc. eodem loco & numero ducitis, & pro hostibus habetis.*
l *Ire parantes, vel, iter ingredientes.*
m *Iphigenia. Agamem. filia.*
n *in Aulidem.*
o *Fata præparent mortem.*
p *Præd. cabant.*
q *Ex compacto, Ulyssis impulsu, non oraculi jussu*
Ῥήγνυσι φωνήν, *In vocem erumpit.*
s *Parati cœperunt.*
t *Mola salsa, quâ frons victimæ, & foci, necnon cultri aspergebantur.*
u *Antiq. charam: sed potius Argos antiq. vocat patr. ut & Soph. commendat à vetustate. Quidam antiq. pristinam intell.*

Effugia, & culpam hanc miſerorum morte piabunt.
Quod te, per ſuperos & conſcia numina veri,
Per, ſiqua eſt quæ reſtat adhuc mortalibus uſquam
Intemerata fides, oro, miſerere laborum
Tantorum, miſerere animi non digna ferentis.
His lacrymis vitam damus, & miſereſcimus ultro.
Ipſe viro primus manicas atque arcta levari
Vincla jubet Priamus; dictiſque ità fatur amicis.
x Quiſquis es (amiſſos hinc jam obliviſcere Graios)
Noſter eris; mihique hæc ediſſere vera roganti:
Quò molem hanc immanis equi ſtatuêre? quis autor?
Quidve petunt? quæ relligio? aut quæ machina belli?
Dixerat. Ille, dolis inſtructus & arte Pelaſgâ,
Suſtulit exutas vinclis ad ſydera palmas:
Vos, y æterni ignes, & non violabile veſtrum
Teſtor numen, ait, vos, aræ, enſéſque nefandi,
Quos fugi, z vittæque deûm, quas hoſtia a geſſi;
Fas mihi Graiorum b ſacrata reſolvere jura,
Fas odiſſe viros, atque omnia ferre ſub auras,
Siqua tegunt; teneor patriæ nec legibus ullis.
Tu modò promiſſis maneas, ſervatáque ſerves
Troja fidem; ſi vera feram, ſi magna rependam.
Omnis ſpes Danaûm & cœpti fiducia belli
Palladis auxiliis ſemper ſtetit; impius ex quo
Tydides ſed enim, ſcelerúmque inventor Ulyſſes,
Fatale aggreſſi ſacrato avellere templo
Palladium, cæſis ſummæ cuſtodibus arcis,
Corripuêre ſacram effigiem, manibúſque cruentis
c Virgineas auſi divæ contingere vittas;
Ex illo fluere ac retro ſublapſa referri
Spes Danaûm, fractæ vires, averſa d deæ mens.
Nec dubiis ea ſigna dedit e Tritonia monſtris.
f Vix poſitum caſtris ſimulacrum, arsêre coruſcæ
Luminibus flammæ arrectis, ſalſúſque per artus
Sudor iit; térque ipſa ſolo (mirabile dictu)
Emicuit, parmámque ferens haſtámque trementem.
Extemplo tentanda fugâ canit æquora Calchas,
Nec poſſe Argolicis excindi Pergama telis,
g Omina ni repetant Argis, numénque reducant,
Quod pelago & curvis ſecum advexêre carinis.
Et nunc quòd patrias vento petiêre Mycenas,
Arma deóſque parant comites, pelagóque remenſo
Improviſi aderunt: ità b digerit omnia Calchas.
Hanc pro Palladio moniti, pro numine leſo
Effigiem ſtatuêre, i nefas quæ triſte piaret.
Hanc tamen immenſam Calchas attollere molem
Roboribus textis, cœlóque educere juſſit;

x *Quiſquis es, noſter eris: verba ſunt imperator. transfugam in fidem ſuam recipientis. Liv.*
y *Sydera. Alii, penates; ut, Æternúmque adytis effert penetr. ignem. Alii Veſtæ focos.*
z *Sunt qui deum jungunt cum hoſtia.*
a *Cùm eſſem victima aræ deſtinata.*
b *Quia ſacrament. militaris religione videbatur eſſe obſtrictus.*
c *Vittæ enim aliæ erant virginales, aliæ maritales.*
d *Minervæ.*
e *Minerva.*
f *Simulatque poſit. fuit.*
g *Auſpicia, ut & duces ab exercitu auſpiciorum repetendorum cauſa Romam redibant. Aliàs, omnia; malè.*
h *Interpretatur numinis commotionem. Ita Serv. qui videtur legere omina.*
i *Sacrilegium Ulyſſ. ac Dioni.*

Nè

Nè recipi portis aut duci in mœnia possit,
Neu populum antiqua sub religione tueri.
Nam si vestra manus violâsset dona Minervæ,
Tum magnum exitium (quod dii priùs omen in ipsum
Convertant) Priami imperio Phrygibúsque futurum:
Sin manibus vestris vestram ascendisset in urbem,
Ultro Asiam magno Pelopeïa ad mœnia bello
Venturam, & nostros ea fata manere nepotes.
Talibus insidiis, perjurique arte Sinonis
Credita res; captique dolis l lacrymísque coactis,
Quos neque Tydides, nec Lariſſæus Achilles,
Non anni domuêre decem, non mille carinæ.
Hìc aliud majus miseris, multóque tremendum
Objicitur magis, atque improvida pectora turbat.
Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
Solennes taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini à Tenedo m tranquilla per alta
(Horresco referrens) immensis orbibus angues
Incumbunt pelago, paritérque ad littora tendunt:
Pectora quorum inter fluctus arrecta, jubæque
Sanguineæ exuperant undas; pars cætera pontum
Ponè n legit, sinuátque immensa volumine terga.
Fit sonitus spumante salo: jámque arva tenebant,
Ardentésque oculos suffecti sanguine & igni,
Sibila lambebant linguis o vibrantibus ora.
Diffugimus visu exangues: illi agmine certo
Laocoonta petunt; & primùm parva duorum
Corpora natorum serpens amplexus uterque
Implicat, & miseros morsu depascitur artus.
Post, ipsum auxilio subeuntem, ac tela ferentem
Corripiunt, spirisque ligant ingentibus; & jam
Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
Terga dati, p superant capite & cervicibus altis.
Ille simul manibus tendit divellere nodos,
Perfusus sanie vittas, atróque veneno;
Clamores simul horrendos ad sydera tollit:
q Quales mugitus, fugit cùm saucius aram
Taurus, & r incertam excussit cervice securim.
At gemini f lapsu delubra ad summa dracones
Effugiunt, sævæque petunt t Tritonidis arcem,
Sub pedibúsque dæ, clypeique sub orbe teguntur.
Tum verò tremefacta novus per pectora cunctis
u Insinuat pavor; & scelus expendisse merentem
Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide x robur
Læserit, & tergo y sceleratam intorserit hastam.
Ducendum ad sedes simulacrum, orandáque divæ
Numina, conclamant.

k *Sub favore pristino.*
l *Lacry. coact. ut Ter. Una lacrymula, quâ oculos teredo miserè vix vi expresserit.*
m *Per mare tranquillum.*
n *Nonn. ait legere esse navigare, præstringere, afferens hunc locũ.*
o *Mobilibus.*
p *Supereminent.*
q *Similes mugitibus tauri qui fugit, &c.*
r *Dubiè illisam seu impactam, & non cert. ict.*
f *Labi serpentum propriè est.*
t *Minervæ, quæ suprà Tritonia.*
u *Insinuat, pro insinuatur.*
x *Ut suprà, attollere molem Roboribus textis.*
y *Pro scelerato, per hypal.*

Dividimus

Dividimus z muros, & mœnia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi, pedibúsque rotarum
Subjiciunt a lapsus, & b stupea vincula collo
Intendunt : scandit fatalis machina muros,
Fœta armis : circùm pueri innuptæque puellæ
c Sacra canunt, funémque manu contingere gaudent.
Illa subit, mediæque minans illabitur urbi.
O patria! ô divûm domus Ilium! & inclyta bello
Mœnia Dardanidûm! quater ipso in limine portæ
Substitit, atque utero sonitum quater arma dedêre.
Instamus tamen immemores, cæcique furore,
Et monstrum infelix sacratâ sistimus arce.
d Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora, dei e jussu non unquam credita Teucris.
Nos delubra deûm miseri, quibus f ultimus esset
Ille dies, festâ velamus fronde per urbem.
Vertitur interea cœlum, & ruit Oceano nox,
Involvens umbrâ magnâ terrámque polúmque,
Myrmidonúmque dolos : fusi per mœnia Teucri
Conticuêre ; sopor fessos complectitur artus.
Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat
A Tenedo, tacitæ per g amica h silentia Lunæ,
Littora nota petens ; flammas cùm regia i puppis
Extulerat : fatísque deûm defensus k iniquis
Inclusos utero Danaos & pinea furtim
Laxat claustra Sinon, illos patefactus ad auras
Reddit equus ; lætique cavo se robore promunt
Tisandrus, Sthenelúsque, duces, & dirus Ulysses,
Demissum lapsi per funem, Athamásque, Thoásque,
Pelidésque Neoptolemus, primúsque Machaon,
Et Menelaus, & ipse doli fabricator Epëus.
Invadunt urbem somno vinóque sepultam.
Cæduntur vigiles portísque patentibus omnes
Accipiunt socios, atque agmina conscia jungunt.
Tempus erat quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono divûm gratissima serpit.
In somnis ecce ante oculos mœstissimus Hector
Visus adesse mihi, largósque effundere fletus,
Raptatus bigis, ut quondam, atérque cruento
Pulvere, pérque l pedes trajectus lora tumentes,
(Hei mihi! qualis erat! quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuvias indutus Achillis,
Vel Danaûm Phrygios jaculatus puppibus ignes!)
Squalentem barbam, & concretos sanguine crines,
Vulneráque illa gerens quæ circum m plurima muros
Accepit patrios. Ultro flens ipse videbar
Compellare virum, & mœstas expromere voces.

z *Superpositos Scææ portæ.*
a *Id est, rotas quibus devolveretur.*
b *Funes canabinos.*
c *Hymnos.*
d *Etiam tunc, sicut antea sæpius ; nam Helenâ veniente prædixerat futura bella & mala.*
e *Vel aperit ora jussu dei, vel (sequendo fabulam) non unquam credita Teucris, idque dei jussu.*
f *Quod nescientes ornabamus ramis dei. d. lætitiam agitantes.*
g *Sibi tum gratæ.*
h *Lunâ silente, id est, minimè lucente ; ut latêre magis poss. insidiæ ; elegãti trãsl. ab auribus ad oculos.*
i *Ut, Dat clarum è puppi signum, lib. 3.*
k *Infestis Trojanorũ rebus, at rebus Græc. amicis.*
l *Pedes habens loris trajectos.*
m *Cùm clausis portis solus extra urbem cum Græcis confligeret.*

O lux Dardaniæ, ſpes ô fidiſſima Teucrûm,
Quæ tantæ tenuere moræ? quibus, Hector, ab oris
Exſpectate venis? ut te, poſt multa tuorum
Funera, poſt varios hominúmque urbíſque labores,
Defeſſi aſpicimus? quæ cauſa indigna ſerenos
Fœdavit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?
Ille nihil; nec me quærentem vana moratur:
Sed graviter gemitus imo de pectore ducens,
Heu! fuge, nate deâ, téque his, ait, eripe flammis:
Hoſtis habet muros, ruit alto à culmine Troja.
n *Poſſent humano auxilio cõmuniri, potuiſſent & meâ dextrâ defendi.*
Sat patriæ Priamóque datum: n ſi Pergama dextrâ
Defendi poſſent, etiam hâc defenſa fuiſſent.
Sacra ſuóſque tibi commendat Troja penates:
Hos cape fatorum comites, his mœnia quære;
Magna pererrato ſtatues quæ denique ponto.
Sic ait, & manibus vittas, Veſtámque potentem,
Æternúmque adytis effert penetralibus ignem.
o *In receſſu quodam erat.*
Diverſo interea miſcentur mœnia luctu,
Et magis atque magis (quanquam ſecreta parentis
Anchiſæ domus, arboribúſque obtecta o receſſit)
p *Clarè audiuntur.*
p Clareſcunt ſonitus, armorûmque ingruit horror.
Excutior ſomno, & ſummi faſtigia tecti
Aſcenſu ſupero, atque arrectis auribus aſto.
In ſegetem veluti cùm flamma furentibus Auſtris
Incidit; aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, ſternit ſata læta, boúmque labores,
q *Montis.*
Præcipitéſque trahit ſylvas: ſtupet inſcius alto
r *Non illius ſomnii, (ut quidam volunt) ſed fraudis. Gr. Nam ſequ. Dan. &c.*
Accipiens ſonitum q ſaxi de vertice paſtor.
Tum verò manifeſta r fides, Danaûmque pateſcunt
Inſidiæ, jam Deiphobi dedit ampla ruinam
ſ *Vulcano ſuperante domus; jam proximus ardet*
t *Ucalegon: Sigæa igni freta lata relucent.*
ſ Vulcano ſuperante domus; jam proximus ardet
t Ucalegon: Sigæa igni freta lata relucent.
Exoritur clamórque virûm clangórque tubarum.
t *Ucalegontis domus proxima.*
Arma amens capio; u nec ſat rationis in armis.
Sed glomerare manum bello, & concurrere in arcem
u *Vide proximè ſequentem annot.*
Cum ſociis, ardent animi. x FUROR iráque mentem
Præcipitant; pulcrúmque mori ſuccurrit in armis.
x *Non mirum eſt me arma cepiſſe ſine ratione; nam furor, &c.*
Ecce autem, telis Panthus elapſus Achivûm,
y *Al. Othriades.*
Panthus y Otriades, arcis Phœbíque ſacerdos,
Sacra manu, victóſque deos, parvúmque nepotem
z *Al. limina.*
Ipſe trahit, curſúque amens ad z littora tendit.
Quo res ſumma loco, Panthu? a quã prendimus arcem?
a *Cùm ita eam relinquas.*
Vix ea fatus eram, gemitu cùm talia reddit.
Vênit ſumma dies, & ineluctabile tempus
b *Dardaniæ*
Dardaniæ: fuimus Troës, fuit Ilium, & ingens
b *Phrygiæ.*
Gloria Teucrorum: ferus omnia Jupiter c Argos
c *In Græciam.*
Tranſtulit: incenſa Danai dominantur in urbe.

Ar-

Arduus armatos *d* mediis in mœnibus ostans
Fundit equus; victórque Sinon incendia miscet
Insultans: portis alii bipatentibus adsunt,
e Millia quot magnis nunquam venêre Mycenis.
Obsedêre alii telis angusta viarum
Oppositi: stat ferri acies mucrone coruscо
Stricta, *f* parata neci: vix primi prælia tentant
Portarum vigiles, & *g* cæco Marte resistunt.
Talibus Otriadæ dictis, & numine divûm,
In flammas, & in arma feror; quò tristis Erinnys,
Quò fremitus vocat, & sublatus ad æthera clamor.
Addunt se socios Ripheus, & maximus *h* armis
Iphitus, oblati per Lunam, Hypanísque, Dymásque,
Et lateri *i* agglomerant nostro; juvenisque Chorœbus
Mygdonides, illis qui ad Trojam fortè diebus
Venerat, insano Cassandræ incensus amore,
Et *k* gener auxilium Priamo Phrygibúsque ferebat;
Infelix, qui non sponsæ præcepta *l* furentis
Audierat.
Quos ubi *m* confertos audere in prælia vidi,
Incipio super his. Juvenes, fortissima *n* frustra
Pectora, si (vobis audentem extrema cupido
Certa sequi, quæ sit rebus fortuna videtis:
Excessêre omnes, adytis arisque relictis,
Dii, quibus imperium hoc steterat) succurritis urbi
Incensæ: moriamur, & in media arma ruamus.
UNA salus victis nullam sperare salutem.
Sic animis juvenum furor additus: indè (lupi ceu
Raptores, atrâ in nebula, quos improbâ ventris
o Exegit cæcos rabies, catulique relicti
Faucibus exspectant siccis) *p* per tela, per hostes
Vadimus haud dubiam in mortem, mediæque tenemus
Urbis iter: nox atra *q* cavâ circumvolat umbrâ.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet? aut possit *r* lacrymis æquare labores?
Urbs *s* antiqua ruit, multos dominata per annos:
Plurima pérque vias sternuntur inertia passim
Corpora, pérque domos, & religiosa deorum
Limina; nec soli pœnas dant sanguine Teucri:
t Quondam etiam victis redit in præcordia virtus,
Victoréque cadunt Danai: crudelis ubique
Luctus, ubique pavor, & plurima mortis imago.
Primus se Danaûm, magnâ comitante catervâ,
Androgeos offert nobis, socia agmina credens,
Inscius, atque ultro verbis compellat amicis.
Festinate, viri; nam quæ tam sera moratur
Segnities? alii rapiunt incensa feruntque

d *Ubi arx fuerat.*
e *Tot millia adsunt aliorũ, quot nunquam, &c.*
f *Ad inferendam necem.*
g *Nocturno prælio.*
h *Al. annis.*
i *Agglomerant, sc. ut præced. addunt se.*
k *Futurus gener.*
l *Per furorem vaticinantis.*
m *Agglomeratos, ut modò præc. Aliàs, confertos.*
n *Frustra jungit Ser. cum seq. succurritis.*
o *Expulit ad prædandum.*
p *Per tela hostilia, ἐν διὰ δυοῖν.*
q *Non solidâ, sed inani, ut alibi.*
r *Pro, laboribus æquare lacrymas.*
s *Vide suprà, patriam antiquam.*
t *Quondam exponitur Aliquando. Sed hîc malim Aliquando tandem.*

Pergama: vos celsis nunc primùm à navibus itis?
Dixit; & extemplo (neque enim responsa dabantur
Fida satis) sensit u medios u delapsus in hostes.
Obstupuit, retróque pedem cum voce repressit.
Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens, trepidúsque repentè refugit
Attollentem iras, & cærula colla tumentem:
Haud secùs Androgeos visu tremefactus abibat.
Irruimus, densis & circumfundimur armis;
Ignaróque loci passim & formidine captos
Sternimus: aspirat primo fortuna labori.
Atque hic exultans successu animisque Chorœbus,
O socii, quâ prima, inquit, fortuna salutis
Monstrat iter, quâque ostendit se dextra, sequamur.
Mutemus clypeos, Danaûmque insignia nobis
Aptemus. DOLUS, an virtus, quis in hoste requirat?
Arma dabunt ipsi. Sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam, clypeique insigne decorum
Induitur, lateríque Argivum accommodat ensem.
Hoc Ripheus, hoc y ipse Dymas, omnisque juventus
Læta facit: spoliis se quisque recentibus armat.
Vadimus immisti Danais, z haud numine nostro:
Multáque per cæcam congressi prælia noctem
Conserimus, multos Danaûm demittimus Orco.
Diffugiunt alii ad naves, & littora cursu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi
Scandunt rursus equum, & notâ conduntur in alvo.
Heu! NIHIL invitis fas quenquam fidere divis.
Ecce, trahebatur passis Priameia virgo
Crinibus à templo Cassandra adytísque Minervæ,
Ad cœlum tendens ardentia lumina frustra:
Lumina: nam teneras a arcebant vincula b palmas.
Non tulit c hanc speciem furiatâ mente Chorœbus;
Et sese medium injecit d moriturus in agmen.
Consequimur cuncti, & densis incurrimus armis.
Hic primùm ex alto delubri culmine telis
Nostrorum obruimur; oritúrque miserrima cædes
Armorum facie, & Graiarum errore jubarum.
Tum Danai gemitu, atque ereptæ virginis irâ,
Undique collecti invadunt; acerrimus e Ajax,
Et gemini Atridæ, Dolopúmque exercitus omnis.
Adversi rupto ceu quondam turbine venti
Confligunt, Zephyrúsque, Notúsque, & lætus Eois
Eurus equis; stridunt sylvæ, sævitque tridenti
Soumeus, atque imo Nereus ciet æquora fundo.
Illi etiam, si quos obscurâ nocte per umbram
Fudimus insidiis, totâque agitavimus urbe,

u *Med. Serv. manifestos, ut, quanquâ in media jam morte tenetur.*
x *Del. pro, se delapsum; ut Græc. diceretur, ἀσθενὴς πεσὼν.*
y *Ipse Dym. Vel interpung. post ipse, ut de se loquatur.*
z *Haud favente nobis numine, ut innuit D. in Ter.*
a *Continebant.*
b *Quas alioquin tetendisset, ut moris est.*
c *Hoc spectaculũ.*
d *Al. periturus.*
e *Ajax Oilei.*

Apparent,

Apparent, primi clypeos f mentitáque tela
Agnoscunt, atque ora g sono discordia signant.
Ilicet obruimur numero: primúsque Chorœbus
Penelei dextrâ divæ armipotentis ad aram
Procumbit: cadit & Ripheus, justissimus unus
Qui fuit in Teucris, & servantissimus æqui.
Dis aliter visum: pereunt Hypanisque Dymásque,
Confixi à sociis: nec te tua plurima, Panthu,
Labentem pietas, nec Apollinis infula h texit.
Iliaci cineres, & flamma extrema meorum,
Testor, in occasu vestro nec tela, nec ullas
i Vitavisse vices Danaûm: &, si fata fuissent
Ut caderem, meruisse manu. Divellimur indè
Iphitus & Pelias mecum: quorum Iphitus ævo
Jam gravior, Pelias & k vulnere tardus Ulysséi.
Protinus ad sedes Priami clamore vocati.
Hîc verò ingentem pugnam, ceu cæteta nusquam
Bella forent, nulli totâ morerentur in urbe:
Sic Martem indomitum, Danaósque ad tecta ruentes
Cernimus, obsessúmque l actâ testudine limen.
Hærent parietibus scalæ, postésque sub ipsos
Nituntur gradibus; clypeóque ad tela sinistris
Protecti objiciunt, prensant fastigia dextris.
Dardanidæ contrà turres ac tecta domorum
Culmina convellunt: his se (quando ultima cernunt)
Extremâ jam in morte parant defendere telis;
Auratáque trabes, veterum decora alta parentum,
Devolvunt: alii strictis mucronibus imas
Obsedêre fores; has servant agmine denso.
m Instaurati animi regis succurrere tectis,
Auxilióque levare viros, vimque addere victis.
Limen erat, cæcæque fores, & pervius usus
Tectorum inter se Priami, postésque relicti
A tergo; infelix quâ se (dum regna manebant)
Sæpius Andromache ferre incomitata solebat
Ad soceros, & avo puerum n Astyanacta trahebat.
Evado ad summi fastigia culminis, unde
Tela manu miseri jactabant irrita Teucri.
Turrim in præcipiti stantem, summisque sub astra
Eductam tectis, unde omnis Troja videri,
Et Danaûm solitæ naves, & Achaïca castra:
Aggressi ferro circùm, quâ o summa labantes
Junctúras tabulata dabant, convellimus altis
Sedibus, impulimúsque: ea lapsa repentè ruinam
Cum sonitu trahit, & Danaûm super agmina latè
Incidit: ast alii subeunt: nec saxa, nec ullum
Telorum interea cessat genus.

f Quæ nos Græc. esse mentiebantur.
g Linguâ Græcâ.
h Protexit.
i Non vitâsse pericula, ne vulnerans aut interficiens Danaos vicissim vulnerarer aut interficerer ab illis.
k Etiam vulnerard. non solùm senectute.
l Factâ testudine, At Ser. intel. de machina.
m Quasi antea defecissent.
n Hectoris & Andromaches filiû; ut, parvúmq; nepotẽ Ipse trahit.
o Extremâ.

Veſtibulum ante ipſum, primóque in limine Pyrrhus
p *Fulgore armorum æreorum. Sed æs pro ferro; ut, Ardentes cl. atque æra mic. cerno.* Exultat, telis & p luce coruſcus ahenâ:
Qualis ubi in lucem coluber, mala gramina paſtus,
Frigida ſub terra tumidum quem bruma tegebat,
Nunc poſitis novus exuviis, nitidúſque juventâ,
Lubrica convolvit ſublato pectore terga
Arduus ad Solem, & linguis micat ore triſulcis.
q *Ætolorum princeps.* Unà ingens q Periphas, & equorum agitator Achillis
Armiger Automedon, unà omnis r Scyria pubes
r *A Scyro inſulâ unâ Cyclad.* Succedunt tecto, & flammas ad culmina jactant.
Ipſe inter primos correptâ dura bipenni
Limina perrumpit, poſtéſque à cardine vellit
ſ *Perforavit.* Æratos; jámque exciſâ trabe, firma ſ cavavit
Robora, & ingentem lato dedit ore feneſtram.
Apparet domus intus, & atria longa pateſcunt:
Apparent Priami & veterum penetralia regum:
Armatóſque vident ſtantes in limine primo.
At domus interior gemitu miſeróque tumultu
t *Cavædium intell. quod poſt atrium erat.* Miſcetur; penitúſque t cavæ plangoribus ædes
Fœmineis ululant: ferit aurea ſydera clamor.
Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant,
u *Dictum ex Rom. more, tribuentium aliquid relig. poſt. & liminibus.* Amplexæque tenent u poſtes, atque oſcula figunt.
Inſtat vi patriâ Pyrrhus: nec clauſtra, nec ipſi
Cuſtodes ſufferre valent: labat ariete crebro
Janua, & emoti procumbunt cardine poſtes.
Fit via vi; rumpunt aditus, primóſque trucidant
Immiſſi Danai, & latè loca milite complent.
Non ſic aggeribus ruptis cùm ſpumeus amnis
Exiit, oppoſitáſque evicit gurgite moles,
Fertur in arva furens cumulo, campóſque per omnes
Cum ſtabulis armenta trahit. Vidi ipſe furentem
Cæde Neoptolemum, geminóſque in limine Atridas.
Vidi Hecubam, centúmque nurus, Priamúmq; per aras
x *Quòd in ara Hercei Jovis, ad quam Fr. occiſus fuiſſet, ſacratus ignis pervigil & perpetuus.* Sanguine fœdantem, quos ipſe x ſacraverat, ignes.
Quinquaginta illi thalami, (ſpes tanta nepotum)
Barbarico poſtes auro, ſpoliiſque ſuperbi
Procubuêre: tenent Danai quâ deficit ignis.
Forſitan & Priami fuerint quæ fata requiras.
Urbis ubi captæ caſum, convulſáque vidit
Limina tectorum, & medium in penetralibus hoſtem;
Arma diu ſenior deſueta trementibus ævo
Circumdat nequicquam humeris, & inutile ferrum
Cingitur, ac denſos fertur moriturus in hoſtes.
y *Sub dio, ſub cælo.* Ædibus in mediis, y nudóque ſub ætheris axe,
z *Ara Jovis Hercei.* Ingens z ara fuit, juxtáque veterrima laurus
Incumbens aræ, atque umbrâ complexa penates.
Hîc Hecuba & natæ nequicquam altaria circum,

Præcipites

Præcipites, atrâ ceu tempestate columbæ
Condensæ, & divûm *a* amplexæ simulacra *b* tenebant.
Ipsum autem sumptis Priamum juvenilibus armis
Ut vidit: Quæ mens tam dira, miserrime conjux,
Impulit his cingi telis? aut quò ruis? inquit.
Non tali auxilio, nec defensoribus istis
Tempus eget; non si ipse meus nunc adforet Hector.
Huc tandem concede; hæc ara tuebitur omnes;
Aut moriere simul. Sic ore effata recepit
Ad sese, & sacrâ longævum in sede locavit.
Ecce autem, elapsus Pyrrhi de cæde Polites,
Unus natorum Priami, per tela, per hostes
Porticibus longis fugit, & vacua atria *c* lustrat
Saucius: illum ardens infesto *d* vulnere Pyrrhus
Insequitur, jam jámque manu tenet, & premit hastâ.
Ut tandem ante oculos evasit & ora parentum,
Concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit.
Hîc Priamus, quanquam in *e* media jam morte tenetur,
Non tamen abstinuit, nec voci iræque pepercit.
At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis,
Dii (siqua est cœlo pietas quæ talia curet)
Persolvant grates dignas, & præmia reddant
Debita, qui nati coràm me cernere lethum
Fecisti, & patrios fœdâsti funere vultus.
At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
Talis *f* in hoste fuit Priamo; sed jura fidémque
Supplicis erubuit, corpúsque exangue sepulcro
Reddidit Hectoreum, méque in mea regna remisit.
Sic fatus senior, telúmque imbelle sine ictu
Conjecit; rauco quod protinus ære repulsum,
Et summo clypei nequicquam umbone *g* pependit.
Cui Pyrrhus; Referes ergo hæc, & nuncius ibis
Pelidæ genitori: *h* Illi mea *i* tristia facta,
Degenerémque Neoptolemum narrare memento.
Nunc morere: Hæc dicens, altaria ad ipsa trementem
Traxit, & in multo lapsantem sanguine nati;
Implicuitque comam lævâ; dextráque coruscum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit, ensem.
Hæc finis Priami fatorum; hic exitus illum
Sorte tulit, Trojam incensam & prolapsa videntem
Pergama, tot quondam populis terrisque superbum
Regnatorem Asiæ: jacet ingens littore truncus,
Avulsúmque humeris caput, & sine nomine corpus.
At me tum primùm sævus circumstitit horror;
Obstupui: subiit chari genitoris imago,
Ut regem æquævum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem: subiit deserta Creüsa,

a *Hoc Æschylo est,* βρετίων ἔχεσθαι.
b *Pro tenebant legitur & sedebant.*
c *Circumspectat.*
d *Vuln. pro telo.*
e *Quanquam ante oculos certam habet mortem. Med. Serv. exp. manifesta.*
f *In me Priamo hoste, pro in me Priamum, cùm hostis essem.*
g *Adhæsit umboni, minimè penetrans.*
h *Dom. in Ter. vult esse adverbium loci, pro illic.*
i *Tristitiam illi allaturа.*

Et direpta domus, & parvi casus Iüli.
Respicio, & k quæ sit me circum copia lustro.
l Deseruêre omnes defessi, & corpora saltu
Ad terram misêre, aut ignibus ægra dedêre.
Jámque adeò n super unus eram, cùm limina Vestæ
Servantem, & tacitam secretâ in sede latentem
o Tyndarida aspicio; dant clara incendia lucem
Erranti, passímque oculos per cuncta ferenti.
Illa sibi infestos eversâ ob Pergama Teucros,
Et pœnas Danaûm, & deserti conjugis iras
Permetuens, Trojæ & patriæ communis Erinnys,
Abdiderat sêse, atque aris invisa sedebat.
Exarsêre ignes animo; subit ira cadentem
Ulcisci patriam, & p sceleratas sumere pœnas.
Scilicet hæc Spartam incolumis patriásque Mycenas
Aspiciet? partóque ibit q regina triumpho?
Conjugiúmque, domúmque, patres, natósque videbit,
Iliadum turbâ & Phrygiis comitata ministris?
Occiderit ferro Priamus? Troja arserit igni?
Dardanium toties sudárit sanguine littus?
Non ità; namque etsi NULLUM memorabile nomen
Fœminea in pœna est, nec habet victoria laudem;
Extinxisse nefas tamen, & sumpsisse merentis
Laudabor pœnas; r animúmque explêsse juvabit
Ultricis flammæ, & cineres satiâsse meorum.
Talia jactabam, & furiatâ mente ferebar;
Cùm mihi se, non antè oculis tam clara, videndam
Obtulit, & purâ per noctem in luce refulsit,
Alma parens, confessa deam, qualisque s videri
Cœlicolis, & quanta solet; dextráque prehensum
Continuit; roseóque hæc insuper addidit ore.
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quónam nostri tibi cura recessit?
Non priùs aspicies ubi fessum ætate parentem
Liqueris Anchisen? t superet conjúxne Creüsa,
Ascaniúsque puer? quos omnes undique Graiæ
Circumerrant acies; &, u ni mea cura resistat,
Jam flammæ tulerint, inimicus & hauserit ensis.
Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacænæ,
x Culpatúsve Paris: verùm inclementia divûm
Has evertit opes, sternitque à culmine Trojam.
Aspice, (namque omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat visus tibi, & humida circùm
Caligat, nubem eripiam: tu nequa parentis
Jussa time, y neu præceptis parêre recusa)
Hîc, ubi disiectas moles avulsáque saxis
Saxa vides, mistóque undantem pulvere fumum,

Neptunus

k *Quæ copia militum: quantus militûm numerus.*
l *Comperio, omn. deseruisse, &c.*
n *Unus supereram.*
o *Helenam.*
p *De illa scelerata, vel, sceleris pœnas.*
q *Tanquam reg.*
r *Quidam exp. Anim. inflammatum ad ultionem.*
s *Spectari à cœl. Nam majores esse credebant habitu corporis deos quàm homines. T. ex Tranq. & Tac.*
t *Superstes sit.*
u *Ni m. c. restitisset, jam fl. tulissent, &c.*
x *Criminosus.*
y *Veretur ne imperanti sibi fugam non obtemperet.*

Neptunus muros magnóque emota tridenti
z Fundamenta quatit, totámque à sedibus urbem
Eruit: hic Juno Scæas sævissima portas
Prima tenet, sociúmque furens à navibus agmen
Ferro accincta vocat.
Jam summas arces Tritonia (respice) Pallas
Insedit, nimbo effulgens & Gorgone sævâ.
Ipse Pater Danais animos virésque secundas
Sufficit, ipse deos in Dardana suscitat arma.
Eripe, nate, fugam, finémque impone labori.
Nusquam abero, & tutum patrio te limine sistam.
Dixerat, & spissis noctis se condidit umbris.
Apparent diræ facies, inimicáque Trojæ
Numina magna deûm.
Tum verò omne mihi visum considere in ignes
Ilium, & ex imo verti Neptunia Troja:
Ac veluti summis antiquam in montibus ornum
Cùm ferro accisam crebrisque bipennibus instant
Eruere agricolæ certatim, illa usquè minatur,
Et tremefacta comam concusso vertice nutat;
Vulneribus donec paulatim evicta supremùm
Congemuit, traxitque jugis avulsa ruinam.
Descendo, ac, ducente a deo, flammam inter & hostes
Expedior: dant tela locum, flammæque recedunt.
Ast ubi jam patriæ perventum ad limina sedis,
Antiquáque domos, genitor (quem tollere in altos
Optabam primùm montes, primúmque petebam)
Abnegat excisâ vitam producere Trojâ,
Exiliúmque pati. Vos ô quibus b integer ævi
Sanguis, ait, solidæque c suo stant robore vires,
Vos agitate fugam.
Me si cœlicolæ voluissent ducere vitam,
Has mihi servâssent sedes: satis una supérque
Vidimus excidia, & captæ d superavimus urbi.
e Sic, ô, sic positum affati discedite corpus.
Ipse f manu mortem inveniam; miserebitur hostis,
Exuviásque petet. FACILIS jactura sepulcri est.
Jampridem invisus divis & inutilis annos
Demoror, ex quo me divûm pater atque hominum rex
Fulminis afflavit ventis, & contigit igni.
Talia perstabat memorans, fixúsque manebat.
Nos contrà effusi lacrymis, conjúxque Creüsa,
Ascaniúsque, omnisque domus; nè g vertere secum
Cuncta pater, fatóque urgenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptóque & sedibus hæret in iisdem.
Rursus in arma feror, mortémque miserrimus opto.
Nam quod consilium, aut quæ jam fortuna dabatur?

z *Censebant Nept. tridente suo non solùm mare sed terrã etiã movere & labefactare, sed & partes abrumpere.*

a *Deo dictum de dea.*

b *De juvenibus intell.*

c *Sine alterius auxilio, quo eget Anchises.*

d *Superstites fuimus.*

e *Me hîc ut mortuum & jacentem relinquite.*

f *Manu hostis inven. mortem; ille miserebitur, &c. Alii intell. Manu meâ: & mis. host. me ad hoc adjuvans.*

g *Pro, evertere.*

Méne efferre pedem, genitor, te poſſe relicto
Sperâſti? tantúmque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta Superis placet urbe relinqui,
Et ſedet hoc animo, perituræque addere Trojæ
Téque tuóſque juvat; patet iſti janua letho:
Jámque *h* aderit multo Priami de ſanguine Pyrrhus,
Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
i Hoc erat, alma parens, quòd me per tela, per ignes
Eripis, ut mediis hoſtem in penetralibus, útque
Aſcaniúmque, patrémque meum, juxtáque Creüſam,
Alterum in alterius máctatos ſanguine cernam?
Arma, viri, ferte arma; *k* vocat lux ultima victos.
Reddite me Danais, ſinite inſtaurata reviſam
Prælia: nunquam omnes hodie moriemur inulti.
Hic ferro accingor rurſus, clypeóque ſiniſtram
Inſertabam aptans, méque extra tecta ferebam.
Ecce autem, complexa pedes in limine conjux
Hærebat, parvúmque *l* patri tendebat Iülum.
Si periturus abis, & nos rape *m* in omnia tecum:
Sin aliquam expertus ſumptis ſpem ponis in armis,
Hanc primùm tutare domum: cui parvus Iülus,
Cui pater, & conjux quondam tua dicta relinquor.
Talia vociferans, gemitu tectum omne replebat:
Cùm ſubitum dictúque oritur mirabile monſtrum.
Namque manus inter mœſtorúmque ora parentum,
Ecce levis ſummo de vertice viſus Iüli
Fundere lumen *n* apex, tactúque innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora paſci.
Nos pavidi trepidare metu, crinémque flagrantem
Excutere, & ſanctos reſtinguere fontibus ignes.
At pater Anchiſes oculos ad ſydera lætus
Extulit, & cœlo palmas cum voce tetendit.
Jupiter omnipotens, precibus ſi flecteris ullis,
Aſpice nos hoc tantùm; &, ſi pietate meremur,
Da deinde auxilium, pater, atque hæc omina firma.
Vix ea fatus erat ſenior, ſubitóque fragore
Intonuit *o* lævùm, & de cœlo lapſa per umbras
Stella facem ducens multa cum luce cucurrit:
Illam, ſumma ſuper labentem culmina tecti,
Cernimus Idæâ claram ſe condere ſylvâ,
Signantémque vias: tum longo limite ſulcus
Dat lucem, & latè circùm loca ſulfure fumant.
Hîc verò *p* victus genitor ſe tollit ad auras;
Affatúrque deos, & ſanctum ſydus adorat.
Jam jam nulla mora eſt: ſequor, & quà ducitis adſum,
Dii parrii, ſervate domum, ſervate nepotem.
Veſtrum hoc augurium, veſtróque *q* in numine Troja eſt.

h *Reveretur à cæde Priami.*
i *Al. Hoece erat.*
k *Vocat ad mortem.*
l *Mibi patri.*
m *Pericula, in omnes caſus.*
n *Summitas pilei.*
o *Proſperum.*
p *Coactus mibi aſſentiri, vel mihi cedere: Victus firmato augurio. Pomp.*
q *Sub poteſtate veſtra.*

Cedo

Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuſo.
Dixerat ille: & jam per mœnia clarior ignis
Auditur, propiúſque æſtus incendia volvunt.
r Ergo agè, chare pater, cervici imponere noſtræ:
Ipſe ſubibo humeris; nec me labor iſte gravabit.
Quò res cunque cadent, unum & commune periclum,
Una ſalus ambobus erit: mihi parvus Iülus
Sic comes, & ſ longè ſervet veſtigia conjux.
Vos famuli, quæ dicam, animis advertite veſtris.
Eſt urbe egreſſis tumulus, templúmque vetuſtum
Deſertæ Cereris, juxtáque antiqua cupreſſus,
Relligione patrum multos ſervata per annos:
Hanc ex t diverſo ſedem veniemus in unam.
Tu, genitor, cape ſacra manu, patrióſque penates:
Me, bello è tanto digreſſum & cæde recenti,
Attrectare nefas, donec me flumine vivo
Abluero.
Hæc fatus, latos humeros ſubjectáque colla
Veſte ſuper fulvíque inſternor pelle leonis,
u Succedóque oneri: dextræ ſe parvus Iülus
Implicuit, ſequitúrque patrem non paſſibus æquis:
Ponè ſubit conjux: ferimur per opaca locorum.
Et me, quem dudum non ulla injecta movebant
Tela, neque adverſo glomerati ex agmine Graii,
Nunc omnes terrent auræ, ſonus x excitat omnis
Suſpenſum, & pariter comitique onerique timentem.
Jámque propinquabam portis, omnémque videbar
Evaſiſſe viam; ſubitò cùm creber ad aures
Viſus adeſſe pedum ſonitus: genitórque per umbram
Proſpiciens, Nate, exclamat, fuge, nate; propinquant;
Ardentes clypeos atque æra micantia cerno.
Hic mihi neſcio quod trepido malè numen amicum
Confuſam eripuit mentem: namque avia curſu
Dum ſequor, & notâ excedo regione viarum,
(Heu!) miſero conjux fatóne erepta Creüſa
Subſtitit, erravítne viâ, ſeu laſſa reſedit,
Incertum; nec poſt oculis eſt reddita noſtris.
Nec priùs amiſſam reſpexi, y animúmque reflexi,
Quàm tumulum antiquæ Cereris ſedémque ſacratam
Vênimus; hic demum collectis omnibus una
Defuit, & comites, natúmque, virúmque z fefellit.
Quem non incuſavi amens hominúmque deorúmque?
Aut quid in everſa vidi crudelius urbe?
Aſcanium Anchiſémque patrem Teucróſque penates
Commendo ſociis, & curvâ valle recondo:
Ipſe urbem repeto, & cingor fulgentibus armis.
a Stat caſus renovare omnes, omnémque reverti

r *Cùm dicas te cedere.*
ſ *Procul obſervet veſt. ut ea ſequatur.*
t *Diverſis itineribus.*
u *Subeo humeris, ut ſuprà.*
x *Conſternat.*
y *In mentem venit oculos reflectere.*
z *Spem fefellit comitum, &c.*
a *Certum mihi eſt, velut fixum in animo, & immotum. Alibi,* Sedet hoc animo.

Per

Per Trojam, & rursus caput objectare periclis.
Principio muros, obscuráque limina portæ,
Quâ gressum extuleram, repeto, & b vestigia retro
Observata sequor per noctem, & c lumine lustro:
Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.
Indè d domum, si fortè pedem, si fortè tulisset,
Me refero: irruerant Danai, & tectum omne tenebant.
e Ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
Volvitur; exuperant flammæ, furit æstus ad auras.
Procedo ad Priami f sedes, arcémque revisо.
Et jam porticibus vacuis, Junonis asylo,
Custodes lecti Phœnix & dirus Ulysses
Prædam asservabant: huc undique Troïa gaza
Incensis erepta adytis, mensæque deorum,
Craterésque auro solidi, captiváque vestis
Congeritur: pueri & pavidæ longo ordine matres
Stant circúm.
Ausus quinetiam voces jactare per umbram,
Implevi clamore vias; mœstúsque Creüsam,
Nequicquam ingeminans, iterúmque iterúmque vocavi.
Quærenti, & tectis urbis sine fine furenti,
Infelix simulacrum, atque ipsius umbra Creüsæ
Visa mihi ante oculos, & g notâ major imago.
Obstupui, steterúntque comæ, & h vox faucibus hæsit.
Tum sic affari, & curas his demere dictis.
Quid tantùm insano juvat indulgere labori,
O dulcis conjux? non hæc sine numine divûm
Eveniunt: nec te comitem i asportare Creüsam
Fas: haud ille sinit superi regnator Olympi.
Longa tibi exilia, & vastum maris æquor arandum.
Ad terram Hesperiam venies; ubi Lydius arva
Inter opima virûm leni fluit k agmine Tibris.
Illic res lætæ, regnúmque, & regia conjux
Parta tibi: l lacrymas dilectæ pelle Creüsæ.
Non ego Myrmidonum sedes Dolopúmve superbas
Aspiciam, aut Graiis servitum matribus ibo,
Dardanis, & divæ Veneris nurus:
Sed me magna deûm genitrix his detinet oris.
Jámque vale, & nati serva communis amorem.
Hæc ubi dicta dedit, lacrymantem, & multa volentem
Dicere, deseruit, tenuésque recessit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum;
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique simillima somno.
Sic demum socios consumptâ nocte revisо.
Atque hic ingentem comitum affluxisse novorum
Invenio, admirans numerum; matrésque, virosque,

b *Mea vest.*
c *Oculos circumfero, Oculis circumspicio.*
d *Domum me ref. visurus num forte eò ped. retulisset.*
e *Pro Ilico.*
f *Si forte pedem, si. f. t. ut in præc.*
g *Tanquam de dea dicitur. Vi. annot. in v. 591.*
h *Sic Terent. Eun. Lingua hæret metu.*
i *Sic quædam Pierii exemp. Al. hinc asp. abundante syll.*
k *Impetu. Quidam, tractu.*
l *Ad seq. refert Ser. Noli flere; nec enim captiva sum.*

Collectam *m* exilio pubem, miſerabile vulgus.
Undique convênere, animis opibúſque parati,
In quaſcunque velim pelago deducere terras.
Jámque jugis ſummæ ſurgebat Lucifer Idæ,
Ducebátque diem; Danaíque obſeſſa tenebant
Limina portarum; nec ſpes *n* opis ulla dabatur.
Ceſſi, & ſublato *o* montem genitore petivi.

m Ad exilia. Ita S. qui ait Donat. contra metrũ legiſſe ex Ilio, quaſi de Ilio.
n Ferendæ urbi.
o Idam S. ex l. 8.

P. Virgilii Maronis

ÆNEIDOS

LIBER III.

ARGUMENTUM.

Eversâ Trojâ, Æneas, collectis ſuorum reliquiis quæ cædi flammíſq; ſupererant, paratâque apud Antandrum viginti navium claſſe, primùm in Thraciam defertur: ubi cùm futuræ urbis fundamenta poneret, territus Polydori à Polymneſtore cæſi prodigiis, Delum petit: conſultóque ibi Apollinis oraculo, cùm antiquam gentis ſuæ matrem (hoc eſt, primam originis ſuæ terram) repetendam didiciſſet, falsâ Anchiſæ patris interpretatione adductus, Cretam contendit. Verùm cùm ibi quoq; poſitis jam mœnibus graviſſimâ peſte exagitaretur, in ſomnis monitus à Diis penatibus, relictâ Cretâ Italiam petit. Ibi ſubitâ obortâ tempeſtate, primùm ad Strophadas inſulas appulſus ab Harpyiis infeſtatur: mox Actium delatus, in honorem Apollinis ludos celebrat. Indè Corcyram prætervectus, Epirum tenet; quæ id temporis Heleno Priami filio parebat, cui poſt Pyrrhi cædem Andromache in conjugium ceſſerat. Helenus Æneam hoſpitio excipit, omniq; humanitatis genere complectitur; imminentiúmq; terrâ mariq; periculorum certiorem facit. Æneas, relictâ Epiro, Tarentum primámq; Italiæ oram prætervectus, ad eam Siciliæ partem, quæ Ætnæ monti adjacet, appellitur. Ibi Achæmenidem ab Ulyſſe in Cyclopis antro deſertum ſupplicem recipit: edoctúſq; ab eo de Cyclopum feritate, indè anchoras ſolvit: memórq; præceptorum Heleni, vitatis Charybdis & Scyllæ periculis, Siciliæ littora longo circuitu circumvectus, tandem Drepanum advehitur; ubi Anchiſes, tum ſenio tum longæ navigationis jactatione fatigatus, fatis concedit. Indè Italiam petiturus, immiſſâ ab Æolo ſubitâ tempeſtate in Africam ejicitur: quam partem Libro primo exequitur.

Aliud

Aliud MODESTINI Juriſconſulti Argumentum.

Poſt everſa Phrygum regna, ut fuga cœpta moveri:
Utque ſit in Thracen primò devectus, ibíque
Mœnia condiderit, Polydori cæde piatâ.
Regis & hoſpitium ut Phœbi reſponſa canebant.
Cœptum iter in Creten: rurſus nova fata reperta.
Naufragus ut fuerit Strophadas compulſus ad undas.
Indè fuga: atque iterum enarrat præcepta Celæno:
Liquerit útque Helenum, perceptis ordine fatis.
Supplicem Achæmenidem, Polyphemo urgente, receptũ,
Amiſſúmq; patrem Drepani: atque hîc deinde quievit.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Poſt caſum Trojæ fabricatâ claſſe ſuperſtes
Vela dat Æneas, urbémque in littore Thracum,
Mox aliam pulſus Cretæis condit in oris.
Cedit & hinc, Helenúmque videt, præceptáq; diſcit.
Ætnæum Cyclopa fugit, ſepelítque parentem.

Aliud Monoſtichon.

Tertius errores canit, amiſſúmque parentem.

Aliud.

Tertius à Trojâ vectos canit æquore Teucros.

POſtquam *a* res Aſiæ Priamíque evertere gentem
Immeritam viſum ſuperis, cecidítque ſuperbum
Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troja;
Diverſa exilia, & deſertas quærere terras
Auguriis agimur divûm: claſſémque ſub ipſa
Antandro & Phrygiæ molimur montibus Idæ,
Incerti quò fata ferant, ubi ſiſtere detur:
b Contrahimúſque viros. Vix prima inceperat æſtas,
Et pater Anchiſes dare fatis vela jubebat.
Littora tum patriæ lacrymans portúſque relinquo,
Et campos ubi Troja fuit: feror exul in altum
Cum ſociis, natóque, penatibus, & *c* magnis diis.
Terra procul vaſtis colitur Mavortia campis,
(Thraces arant) acri quondam regnata Lycurgo;
Hoſpitium antiquum Trojæ, ſociique penates,
Dum *d* fortuna fuit: feror huc, & littore curvo
Mœnia prima loco, fatis ingreſſus iniquis;
Æneadáſque meo nomen de nomine ſigno.
Sacra *e* Dionææ matri, diviſque ferebam,
Auſpicibus cœptorum operum; ſuperóque *f* nitentem
Cœlicolûm regi mactabam in littore taurum.
Fortè fuit juxtà tumulus, quo cornea ſummo
Virgulta,

a *Utres Agamemn. v. 54. intell. imperium Troj. quod erat in Aſia; Nam Phrygia in Aſia; illi in Phr. ſed minore.*
b *Colligimus.*
c *Qui publ. colebantur, & quorum max. imp. ac numen erat.*
d *Fortunati fuimus.*
e *Veneri.*
f *Opimum: quia quæ ſaginata ſunt nitere dicuntur.*

Virgulta, & denſis haſtilibus horrida *g* myrtus.
Acceſſi, viridémque ab humo convellere ſylvam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras;
Horrendum & dictu video mirabile monſtrum.
Nam quæ prima ſolo ruptis radicibus arbos
Vellitur, huic atro liquuntur ſanguine guttæ,
Et terram tabo maculant: mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidúſque coït formidine ſanguis.
Rurſus & alterius lentum convellere vimen
Inſequor, & cauſas penitus tentare latentes:
Alter & alterius ſequitur de cortice ſanguis.
Multa movens animo, nymphas venerabar agreſtes,
Gradivúmque patrem, *h* Geticis qui præſidet arvis;
Ritè ſecundarent viſus, oménque *i* levarent.
Tertia ſed poſtquam majori haſtilia nixu
Aggredior, genibúſque adverſæ obluctor arenæ:
(Eloquar, an ſileam?) gemitus lacrymabilis imo
Auditur tumulo, & vox reddita fertur ad aures.
Quid miſerum, Ænea, laceras? jam parce ſepulto;
Parce pias ſcelerare manus, *k* non me tibi Troja
Externum tulit: haud cruor hic de ſtipite manat.
Heu! fuge crudeles terras, fuge littus avarum.
Nam Polydorus ego: hîc confixum ferrea texit
Telorum ſeges, & jaculis *l* increvit acutis.
Tum verò ancipiti mentem formidine preſſus
Obſtupui, ſtetérúntque comæ, & vox faucibus hæſit.
Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandârat alendum
Threïcio regi; cùm jam diffideret armis
Dardaniæ, cingíque urbem obſidione videret.
Ille, ùt opes fractæ Teucrûm, & fortuna receſſit,
Res Agamemnonias victriciáque arma ſequutus,
Fas omne abrumpit; Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur QUID non mortalia pectora cogis,
Auri *m* ſacra fames? Poſtquam pavor oſſa reliquit,
Delectos populi ad proceres, primúmque parentem,
Monſtra deûm refero; &, quæ ſit ſententia, poſco.
Omnibus idem animus, ſceleratâ excedere terrâ;
Linquere pollutũ hoſpitiũ, & *n* dare claſſibus Auſtros.
Ergo inſtauramus Polydoro *o* funus, & ingens
Aggeritur tumulo tellus: *p* ſtant manibus aræ,
Cæruleis mœſtæ vittis atrâque cupreſſo;
Et circùm Iliades crinem de more ſolutæ.
q Inferimus tepido ſpumantia cymbia lacte,
r Sanguinis & ſacri pateras; animámque *ſ* ſepulcro
Condimus, & magnâ ſupremùm voce ciemus.
Indè ubi prima fides pelago, placatáque venti

g *Myrtea virg. apta ad haſtilia.*
h *Thraciæ arvis, cujus partẽ olim tenuerunt Getæ.*
i *Bonum ac leve facerent.*
k *Troja me tibi tulit (id eſt, educavit) non externum.*
l *Reviruit.*
m *Execrabilis, ut. Sacr. pand. portæ.*
n *Hypall. Pro Dare claſſem Auſtris.*
o *Sepulcrum.*
p *Poſitæ ſunt.*
q *Inferiarum appellatio ab hac ſignif.*
r *De victimis ſumpti.*
ſ *Ad tumulum elicimus.*

Dant

Dant maria, & lenis crepitans vocat Auster in altum,
Deducunt socii naves, & littora complent.
Provehimur portu: terræque urbesque t recedunt.
Sacra mari colitur medio gratissima tellus
Nereidum matri & Neptuno Ægæo;
Quam pius u Arcitenens, oras & littora circum
Errantem, Mycone celsâ Gyaróque revinxit;
Immotámque coli dedit, & contemnere x ventos.
Huc feror: hæc fessos tuto placidissima portu
Accipit: egressi veneramur Apollinis urbem.
Rex Anius, rex idem hominum, Phœbique sacerdos,
Vittis & sacrâ redimitus tempora lauro,
Occurrit; veterem Anchisen agnoscit amicum.
Jungimus y hospitio dextras, & tecta subimus.
Templa dei saxo venerabar structa vetusto.
Da z propriam, Thymbræe, domum, da mœnia fessis,
Et genus, & mansuram urbem: serva altera Trojæ
Pergama, reliquias Danaûm atque immitis Achillei.
Quem sequimur? quóve ire jubes? ubi ponere sedes?
Da, pater, a augurium, atque animis illabere nostris.
Vix ea fatus eram; tremere omnia visa repentè,
Liminâque, laurúsque dei, totúsque moveri
Mons circùm, & mugire adytis c cortina reclusis.
Submissi petimus d terram, & vox fertur ad aures.
Dardanidæ duri, quæ vos à stirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos ubere læto
Accipiet reduces: antiquam exquirite matrem.
Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.
Hæc Phœbus: mistóque ingens exorta tumultu
Lætitia; & cuncti quæ sint ea mœnia quærunt,
Quò Phœbus vocet errantes, jubeátque reverti.
Tum genitor, veterum volvens monumenta virorum,
Audite, ô proceres, ait, & e spes discite vestras.
Creta Jovis magni medio jacet insula ponto:
Mons Idæus ubi, & gentis cunabula nostræ.
Centum urbes habitant magnas, uberrima regna:
Maximus unde pater (si ritè audita recordor)
Teucrus Rhœteas primùm est advectus ad oras,
f Optavítque locum regno: nondum Ilium & arces
Pergamea steterant, habitabant vallibus imis.
Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiáque æra,
Idæúmque nemus; hinc fida silentia sacris;
Et juncti currum dominæ subiere leones.
Ergo agite, & divûm ducunt quà jussa, sequamur.
Placemus ventos, & Gnossia regna petamus.
Nec longo distant cursu: modò Jupiter adsit,

t *Recedere videntur navigantibus.*
u *Apollo.*
x *Propter terræ motum.*
y *Hospitalitatis jure.*
z *Perpetuam. Mon. & Serv.*
a *Oraculum.*
b *Produc. syllaba Que ob seq. liquidam, vel quod sit in fine vocabuli.*
c *Locus unde oraculum datur.*
d *Terram. Tractum de historia. Vide Ser.*
e *Loquitur ut senex, aut quia se moriturum sciebat.*
f *Elegit. ut, Pars optare locum.*

Tertia

Tertia lux classem Cretæis sistet in oris.
Sic fatus, meritos aris mactavit honores;
Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo:
Nigram Hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam.
Fama volat, pulsum regnis cessisse paternis
Idomenea ducem, desertáque littora Cretæ,
Hoste vacare domos, sedésque astare relictas.
Linquimus Ortygiæ portus, pelagóque volamus:
g Bacchatámque jugis Naxon, viridémque Donysam,
Olearon, niveámque Paron, sparsásque per æquor
Cycladas, & crebris *h* legimus freta consita terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor:
Hortantur socii, Cretam proavósque petamus.
Prosequitur surgens à puppi ventus euntes:
Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.
Ergo avidus muros optatæ molior urbis,
Pergameámque voco; & lætam cognomine gentem
Hortor *i* amare focos, arcémque attollere tectis.
Jámque ferè sicco subductæ littore puppes;
Connubiis arvisque novis operata juventus;
Jura domúsque dabam: subitò cùm tabida membris,
Corrupto cœli tractu, miserandáque vênit
Arboribúsque satísque lues, & lethifer annus.
Linquebant dulces animas, aut ægra trahebant
Corpora: tum steriles exurere Sirius agros:
Arebant herbæ, & victum seges ægra negabat.
Rursus ad oraclum Ortygiæ Phœbúmque remenso
Hortatur pater ire mari, veniámque precari:
Quem fessis finem rebus ferat; unde laborum
Tentare auxilium jubeat, quò vertere cursus.
Nox erat, & terris animalia somnus habebat:
Effigies sacræ divûm, Phrygiique penates,
Quos mecum à Trojâ mediisque ex ignibus urbis
Extuleram, visi ante oculos astare jacentis
In somnis, multo manifesti lumine, quà se
Plena per & insertas fundebat Luna fenestras:
Tum sic affari, & curas his demere dictis.
Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
Hic canit, & tua nos en ultro ad limina mittit.
Nos te, Dardaniâ incensâ, tuáque *l* arma sequuti;
Nos tumidum sub te permensi classibus æquor,
Iidem venturos tollemus in astra nepotes;
Imperiúmque urbi dabimus: tu mœnia magnis
Magna para, longúmque fugæ nè linque laborem.
Mutandæ sedes: non hæc tibi littora suasit
Delius, aut Cretæ jussit considere Apollo.
Est locus, Hesperiam Graii *m* cognomine dicunt,

g *Aut vitibus consitam, aut celebratam Bacchis, aut ubi Bacchus egit triumphum.*
h *Prætervehimur, prætervavigamus.*
i *Domus construere, ex Gl. at Serv. Sacrificia celebrare.*
k *Quæ ædibus insertæ & interpositæ erant; ut Lucr. Inserti fundunt radii per opaca domorum.*
l *Tuum imperium sequuti. Vel, tanquam ad militiam sub te duce profecti.*
m *Ab Hespero rege Hisp. vide*

Terra antiqua, potens armis atque ubere glebæ ;
Oenotrii coluere viri : nunc fama, minores
Italiam dixiſſe, ducis de nomine, gentem :
Hæ nobis propriæ ſedes; hinc Dardanus ortus,
Iaſiúſque pater ; genus à quo principe noſtrum.
Surge agè, & hæc lætus longævo dicta parenti
Haud dubitanda refer : Coritum, terráſque require
Auſonias : Dictææ negat tibi Jupiter arva.
Talibus attonitus viſis, ac voce deorum,
(Nec ſopor illud erat, ſed coràm agnoſcere vultus,
Velatáſque comas, præſentiáque ora videbar :
Tum gelidus toto manabat corpore ſudor)
Corripio è ſtratis corpus, tendóque ſupinas
Ad cœlum cum voce manus, & munera libo
n Intemerata focis : perfecto lætus o honore
Anchiſen facio certum, rémque ordine pando.
Agnovit prolem p ambiguam, q geminóſque parentes ;
Séque novo veterum deceptum errore locorum.
Tum memorat : Nate, Iliacis r exercite fatis,
Sola mihi tales caſus Caſſandra canebat.
(Nunc repeto hæc generi portendere debita noſtro,
Et ſæpe Heſperiam, ſæpe Itala regna vocare)
Sed quis ad Heſperiæ venturos littora Teucros
Crederet? aut quem tum vates Caſſandra moveret?
Cedamus Phœbo, & moniti meliora ſequamur.
Sic ait : & cuncti dictis paremus ovantes.
ſ Hanc quoque deſerimus ſedem, paucíſque relictis
Vela damus, vaſtúmque cavâ trabe currimus æquor.
Poſtquam altum tenuere rates ; nec jam ampliùs ullæ
Apparent terræ ; cœlum undique & undique pontus :
Tum mihi cæruleus ſupra caput aſtitit imber,
t Noctem hyemémq; ferens; & inhorruit unda tenebris.
Continuò venti volvunt mare, magnáque ſurgunt
Æquora : diſperſi jactamur gurgite vaſto.
Involvêre diem nimbi, & u nox humida cœlum
Abſtulit ; ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur curſu, & cæcis erramus in undis.
Ipſe diem noctémque negat diſcernere cœlo,
Nec meminiſſe viæ, mediâ Palinurus in unda.
Tres adeò incertos cæcâ caligine Soles
Erramus pelago, totidem ſine ſydere noctes.
Quarto terra die primùm ſe x attollere tandem
Viſa, y aperire procul montes, ac volvere fumum.
Vela cadunt, remis inſurgimus : haud mora, nautæ
Adnixi torquent ſpumas, & cærula verrunt.
Servatum ex undis Strophadum me littora primùm
Accipiunt : Strophades Graio ſtant nomine dictæ

Inſulæ

n *Rite perfecta, Serv.*
o *Sacrificio quo dii honorantur.*
p *Non incertam, ſed duplicem, ut ſeq.*
q *Gem. par. S. duos.*
r *Fatigate.*
ſ *Ut Trojam & Thraciam.*
t *Caliginem cum procella ſeu tempeſtate, ut in ſeq.*
u *Nubes caliginoſæ.*
x *Quia terra videtur exurgere cum propinquamus littoribus.*
y *Oſtendere.*

Insulæ Ionio in magno; quas dira Celæno
Harpyiæque colunt aliæ, Phineia postquam
Clausa domus, mensásque metu liquêre priores.
Tristius haud illis monstrum, nec sævior ulla
Pestis & ira deûm Stygiis sese extulit undis.
Virginei volucrum vultus, fœdissima ventris
Proluvies, uncæque z manus, & pallida semper
Ora fame.
Huc ubi delati portus intravimus; ecce
Læta boum passim campis armenta videmus,
Caprigenúmque genus, nullo custode, per herbam.
Irruimus ferro, & divos ipsúmque vocamus
a In prædam partémque Jovem: tunc littore curvo
Extruimúsque toros, dapibúsque epulamur opimis.
At subitæ horrifico b lapsu de montibus adsunt
Harpyiæ, & magnis quatiunt clangoribus alas;
Diripiúntque dapes, contactúque omnia fœdant
Immundo; tum vox tetrum dira inter odorem.
Rursum, in secessu longo, sub rupe cavata,
Arboribus clausi circùm atque horrentibus umbris,
Instruimus mensas, c arísque reponimus ignem.
Rursum d ex diverso cœli cæcísque latebris,
Turba sonans prædam pedibus circumvolat uncis;
Polluit ore dapes: sociis tunc arma capessant
Edico, & dirâ bellum cum gente gerendum.
Haud secus ac jussi faciunt, e tectósque per herbam
Disponunt enses, & scuta latentia condunt.
Ergo, ubi delapsæ sonitum per curva dedêre
Littora, dat signum specula Misenus ab alta
Ære cavo: invadunt socii, & f nova prælia tentant,
Obscœnas pelagi ferro fœdare volucres.
Sed neque vim plumis ullam, nec vulnera tergo
Accipiunt; celeríque fugâ sub sydera lapsæ,
Semesam prædam, & vestigia fœda relinquunt.
Una in præcelsa consedit rupe Celæno,
g Infelix vates, rupítque hanc pectore vocem.
Bellum etiam pro cæde boum stratísque juvencis,
h Laomedontiadæ, bellúmne inferre paratis?
Et i patrio insontes Harpyias pellere regno?
Accipite ergo, animis atque hæc mea figite dicta;
Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo
Prædixit, vobis Furiarum ego maxima pando.
Italiam cursu petitis, ventísque vocatis
Ibitis Italiam, portúsque intrare licebit:
Sed non antè datam cingetis mœnibus urbem,
Quàm vos dira fames, nostræque injuria cædis,
Ambesas subigat malis absumere mensas.

z *Manus pro unguib. Græcè,* χαμαιζώνυχες.

a *In prædæ partem. Nam de præda diis immolabant.*

b *Ut v. 243. celerique fugâ sub sydera lapsæ.*

c *Id est quod dixit, in part.*

d *Ut, Ex secreto montium: i. e. loco.*

e *Disponunt & tegunt. Sic v. seq. Scuta condendo lateri faciunt.*

f *Nova sibi, & non usitata.*

g *Infelicitatis nuntia, ut Hom.* μάντι κακῶν.

h *Perfidi; à Laomedonte, qui deos mercede fraudavit.*

i *Neptunio.*

Dixit, & in ſylvam pennis ablata refûgit.
At ſociis ſubitâ [k] gelidus formidine ſanguis
Diriguit; cecidêre animi: nec jam ampliùs armis,
Sed votis precibúſque jubent expoſcere pacem:
Sive deæ, ſeu ſint diræ obſcœnæque volucres.
At pater Anchiſes paſſis de littore palmis
Numina magna vocat, meritóſque indicit honores.
Dii, prohibete minas; dii, talem avertite caſum,
Et placidi ſervate pios: tum littore funem
Diripere, excuſſóſque jubet laxare rudentes.
Tendunt vela Noti: fugimus ſpumantibus undis,
Quà curſum ventúſque gubernatórque vocabant.
Jam medio apparet fluctu [l] nemoroſa Zacynthos,
Dulichiúmque, Saméque, & Neritos ardua ſaxis:
[m] Effugimus ſcopulos Ithacæ, Laërtia regna;
Et terram altricem ſævi execramur Ulyſſis.
Mox & Leucatæ nimboſa cacumina montis,
Et [n] formidatus nautis [o] aperitur [p] Apollo.
Hunc petimus feſſi, & parvæ ſuccedimus urbi:
Anchora de prora jacitur, ſtant littore puppes.
Ergo inſperatâ tandem tellure potiti,
Luſtramúrque Jovi, votíſque incendimus aras;
[q] Actiáque Iliacis celebramus littora ludis.
Exercent patrias oleo labente palæſtras
Nudati ſocii: juvat evaſiſſe tot urbes
Argolicas, medióſque fugam tenuiſſe per hoſtes.
Interea magnum Sol circumvolvitur annum,
Et glacialis hyems Aquilonibus aſperat undas.
Ære cavo clypeum, magni geſtamen Abantis,
Poſtibus adverſis figo, & rem carmine ſigno:
Æneas hæc de Danais victoribus [r] *arma.*
Linquere tum portus jubeo, & conſidere transtris.
Certatim ſocii feriunt mare, & æquora verrunt.
Protinus [ſ] aërias Phæacum abſcondimus arces,
Littoráque Epiri [t] legimus, portúque ſubimus
Chaonio, & celſam Buthroti aſcendimus urbem.
Hîc incredibilis rerum fama occupat aures,
Priamiden Helenum Graias regnare per urbes,
Conjugio Æacidæ Pyrrhi ſceptriſque potitum;
Et [u] patrio Andromachen iterum ceſſiſſe marito.
Obſtupui; miróque incenſum pectus [x] amore
Compellare virum, & caſus cognoſcere tantos.
Progredior portu, claſſes & littora linquens.
Solennes tum fortè dapes, & triſtia dona
Ante urbem in luco, falſi Simoëntis ad undam,
Libabat cineri Andromache, manéſque vocabat
Hectoreum ad tumulum; viridi quem ceſpite inanem,

Et

k *Ut v.* 30. ---*gelidúſque coit form. ſanguis.*

l *Ut Hom. dicit,* νήσοισι Ζάκυν-θος.

m *Celeriter tranſimus. Scopt. autem regna vocat, irridens.*

n *Vel propter aſperitatem locorum, vel quia moris erat aliquem de nautis ei immolari.*

o *Procul apparet, Procul ſe oſtendit. Gal.* On commence a diſcouvrer.

p *Templum Apoll. in Actiaco littore. Sed & mons Leucat. Apollini ſacer.*

q *In honorem Auguſti dictum.*

r *Subaud. Dicavit, vel Conſecravit.*

ſ *Valde altas.*

t *Præternavigamus, Tranſimus.*

u *Trojano Heleno, antea ejus fratri Hectori nuptam.*

x *Deſiderio compellandi.*

Et *y* geminas, cauſam lacrymis, ſacraverat aras.
Ut me conſpexit venientem, & Troïa circùm
Arma amens vidit, magnis exterrita *z* monſtris
Diriguit viſu in medio; calor oſſa reliquit:
Labitur, & longo vix tandem tempore fatur.
Veráne te facies, verus mihi nuncius affers,
Nate deâ? viviſne? aut, ſi lux alma receſſit,
Hector ubi eſt? dixit, lacrymáſque effudit, & omnem
Implevit clamore locum: vix pauca *a* furenti
Subjicio, & raris turbatus vocibus hiſco.
Vivo equidem, vitámque extrema per omnia duco.
Nè dubita, nam vera vides.
Heu! quis te caſus dejectam conjuge tanto
b Excipit? aut quæ digna fatis fortuna revisit?
Hectoris Andromache, Pyrrhin' connubia ſervas?
Dejècit vultum, & demiſsâ voce loquuta eſt.
O felix una ante alias *c* Priameïa virgo,
Hoſtilem ad tumulum Trojæ ſub mœnibus altis
Juſſa mori; quæ ſortitus non pertulit ullos,
Nec victoris heri tetigit captiva cubile!
Nos patriâ incensâ diverſa per æquora vectæ,
d Stirpis Achilleæ faſtus juvenémque ſuperbum
e Servitio enixæ tulimus: qui deinde ſecutus
f Ledæam Hermionem, Lacedæmoniósque Hymenæos,
Me famulam famulóque Heleno tranſmiſit habendam.
Aſt illum, ereptæ magno inflammatus amore
Conjugis, & ſcelerum furiis agitatus Oreſtes,
Excipit incautum, patriáſque obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi regnorum reddita ceſſit
Pars Heleno: qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniámque omnem Trojano à Chaone dixit;
g Pergamáque Iliacámque, *h* jugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui curſum venti, quæ fata dedêre?
Aut quis te ignarum noſtris deus appulit oris?
Quid puer Aſcanius? ſuperátne, & veſcitur aurâ?
Quem tibi jam Trojâ———
Ecquæ jam puero eſt amiſſæ cura *i* parentis?
Ecquid in antiquam virtutem, animóſque viriles
Et pater Æneas, & avunculus excitat Hector?
Talia fundebat lacrymans, longóſque ciebat
Incaſſum fletus: cùm ſeſe à mœnibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus offert;
Agnoſcitque ſuos, lætúſque ad mœnia ducit;
Et multùm lacrymas verba inter ſingula fundit.
Procedo, & parvam Trojam, ſimulatáque magnis
Pergama, & arentem Xanthi cognomine rivum
Agnoſco, Scææque amplector limina portæ:

y Videntur vet. manibus honoratorum viror. dum aras ſoliti conſecrare.
z Rebus inſperatis, Ser. Sed malim, Rebus quæ, tanquã monſtra, erant mirabiles.
a Inconſolabiliter & impatienter dolenti.
b Signatè loquutus eſt; quia dejectam dixerat. Excipiuntur enim quæ cadunt. Serv.
c Polyxena.
d Pyrrhi.
e Pertulimus, donec in ſervitio poſitæ enitemur. Legitur & enixè.
f Ledæ neptem.
g Ut paul. poſt.
h Pro montibus; ut intell. à parte totum.
i Dolétne perditam patriam? Vide Serv.

Necnon & Teucri ſociâ ſimul urbe fruuntur.
Illos porticibus rex *k* accipiebat in amplis.
Aulaï in medio libabant pocula Bacchi,
Impoſitis auro dapibus, paterâſque tenebant.
Jámque dies, altérque dies proceſſerat; auræ
Vela vocant, *l* tumidóque inflatur carbaſus Auſtro.
His vatem aggredior dictis, ac talia quæſo.
Trojugena interpres divûm, qui numina Phœbi,
Qui tripodas, *m* Clarii lauros, qui ſydera ſentis,
Et volucrum linguas, & præpetis omina pennæ,
Fare agè, (namq; omnem curſum mihi *n* proſpera dixit
Religio, & cuncti ſuaſerunt numine divi
Italiam petere, & terras tentare *o* repoſtas:
Sola novum dictúque nefas Harpyia Celæno
Prodigium canit, & triſtes denuntiat iras,
Obſcœnámque famem) quæ prima pericula vito,
Quídve ſequens tantos poſſum ſuperare labores.
Hîc Helenus, cæſis primùm de more juvencis,
Exorat pacem divûm, vittáſque reſolvit
Sacrati capitis; méque ad tua limina, Phœbe,
Ipſe manu multo *p* ſuſpenſum numine ducit.
Atque hæc deinde canit divino ex ore ſacerdos.
Nate deâ, (nam te majoribus ire per altum
Auſpiciis manifeſta fides: ſic fata deûm rex
q Sortitur, volvítque vices; is vertitur ordo)
Pauca tibi è multis, quò tutior *r* hoſpita luſtres
Æquora, & Auſonio poſſis conſidere portu,
Expediam dictis: prohibent nam cætera Parcæ,
Scire Helenum, farique vetat Saturnia Juno.
Principio Italiam, quam tu jam rere propinquam,
Vicinóſque, ignare, paras invadere portus,
Longa procul longis via dividit *ſ* invia terris.
Antè & Trinacriâ *t* lentandus remus in unda,
Et *u* ſalis Auſonii luſtrandum navibus æquor,
Infernique lacus, Æææque inſula Circes,
Quàm tutâ poſſis urbem componere terrâ.
Signa tibi dicam, tu condita mente teneto.
Cùm tibi ſollicito ſecreti ad fluminis undam
Littoreis ingens inventa ſub ilicibus ſus
Triginta capitum fœtus enixa jacebit,
Alba ſolo recubans, albi circum ubera nati;
Is locus urbis erit, requies ea certa laborum.
Nec tu menſarum morſus horreſce futuros:
Fata viam invenient, aderítque vocatus Apollo.
Has autem terras, Italíque hanc littoris oram,
Proxima quæ noſtri perfunditur æquoris æſtu,
Effuge: cuncta malis habitantur mœnia Graiis.

k *Convivio, ut Ter. in Eunuch.*
l *Ab effectu, pro tumefaciente.*
m *Al. Tripodas, Clarii lauros.*
n *Pro, omnis religio proſperum dixit curſum, per hypallagen.*
o *Longè poſitas.*
p *Sollicitum & attentum, S. ſuſpenſum, numine plenum.*
q *Diſponit, Ordinat. Alluſit ad ſortes Apollinis, cujus eſt ſacerdos.*
r *Malè Serv. exp. vicina.*
ſ *Superatu difficilis.*
t *In Siculo mari navigandum, quo remi lententur, i. curventur, & flectantur. Unde lenti dicti Catullo---lentos incurvans gurgite remos.*
u *Tyrrheni & Adriatici maris.*

Hîc

Hîc & Narytii posuerunt mœnia Locri,
Et Salentinos obsedit milite campos
Lyctius Idomeneus; hîc illa ducis x Meliboei
Parva Philoctetæ subnixa y Petilia muro.
Quin ubi transmissæ steterint trans æquora classes,
Et positis aris jam vota in littore solves,
Purpureo z velare comas adopertus amictu;
Nequa inter sanctos ignes, a in honore deorum,
Hostilis facies occurrat, & b omina turbet.
Hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto;
Hac casti maneant in relligione nepotes.
Ast ubi digressum Siculæ te admoverit oræ
Ventus, & c angusti rarescent claustra Pelori;
Læva tibi tellus, & longo læva petantur
Æquora circuitu, dextrum fuge littus & undas.
Hæc loca, vi quondam & vastâ convulsa ruinâ,
(TANTUM ævi longinqua valet mutare vetustas)
Dissiluisse ferunt; cùm d protinus utraque tellus
Una foret, vênit e medio vi pontus, & undis
Hesperium Siculo latus abscidit, arvâque & urbes
Littore diductas angusto interluit æstu.
Dextrum Scylla latus, lævum implacata Charybdis
Obsidet, atque imo barathri ter gurgite vastos
Sorbet in abruptum fluctus, rursúsque sub auras
Erigit alternos; & sydera verberat undâ.
At Scyllam cæcis cohibet spelunca latebris,
Ora exertantem, & naves in saxa trahentem.
f Prima hominis facies, & pulcro pectore virgo
Pube tenus; postrema immani corpore g Pristis,
Delphinum caudas utero h commissa luporum.
Præstat Trinacrii metas lustrare Pachyni
i Cessantem, longos & circumflectere cursus,
Quàm semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam, & cæruleis canibus resonantia saxa.
Præterea, siqua est Heleno prudentia vati,
Siqua fides, animum si veris implet Apollo:
Unum illud tibi, nate deâ, præque omnibus unum,
Prædicam, & repetens iterúmque iterúmque monebo.
Junonis magnæ primùm prece numen adora;
Junoni cane vota libens, dominámque potentem
Supplicibus k supera donis: sic denique l victor
Trinacriâ fines Italos mittêre relictâ.
Huc ubi delatus Cumæam accesseris urbem,
m Divinósque lacus, & Averna sonantia sylvis;
Insanam vatem aspicies, quæ rupe sub imâ
Fata canit, foliisque notas & nomina mandat.
Quæcunque in foliis descripsit carmina virgo,

x *Melibœensis, à Melibœa urbe Thessaliæ; Alii, Magnesiæ.*
y *Lucanorum metrop. Strabonis.*
z *Imper. pass.*
a *Inter sacrificandum.*
b *Sacrificii ordinem rumpat.*
c *Quia à continenti 3000 pass. distat. Est autem promont. Sicil.*
d *Continuè, adverb. loci.*
e *In medium.*
f *Primæ partes corporis, τὰ πρῶτα, ἀνθρωπῶ. Sic postr. τὰ ἔσχατα.*
g *Balæna. φώκης.*
h *Commissas habens, id est adaptatas, vel junctas.*
i *Immorantem.*
k *Expugna ejus animum, & coge tibi esse benevolum.*
l *Voti compos.*
m *Consecratos lacus, Avernum & Lucrinum.*

Digerit in numerum, atque antro seclusa relinquit;
Illa manent immota locis, neque ab ordine cedunt,
Verùm eadem, verso tenuis cùm cardine ventus
Impulit, & teneras turbavit *n* janua frondes;
Nunquam deinde cavo volitantia prendere saxo,
Nec revocare situs, aut jungere carmina curat.
o Inconsulti abeunt, sedémque odêre Sibyllæ.
Hic tibi nequa moræ fuerint dispendia tanti,
(Quamvis increpitent socii, & vi cursus in altum
Vela vocet, possisque sinus implere secundos)
Quin adeas vatem, precibúsque oracula poscas;
Ipsa canat, vocémque volens atque ora resolvat.
Illa tibi Italiæ populos, venturáque bella,
Et quo quemque modo fugiásque ferásque laborem,
Expediet; cursúsque dabit venerata secundos.
Hæc sunt quæ nostrâ liceat te voce moneri.
Vade agè, & ingentem factis fer ad æthera Trojam.
Quæ postquam vates sic ore effatus amico est,
Dona dehinc auro *p* gravia sectóque *q* elephanto
Imperat ad naves ferri; stipátque carinis
Ingens argentum, Dodonæósque lebetas;
Loricam consertam hamis, auróque trilicem,
Et conum insignis galeæ, cristásque comantes,
Arma Neoptolemi: sunt & *r* sua dona parenti.
Addit equos, additque duces:
Remigium supplet: socios simul instruit armis.
Interea classem velis aptare jubebat
Anchisæs, fieret vento mora nequa *s* ferenti.
Quem Phœbi interpres multo compellat honore:
Conjugio, Anchisa, Veneris *t* dignate superbo,
u Cura deûm, bis Pergameis erepte ruinis,
Ecce tibi Ausoniæ tellus; hanc arripe velis:
Et tamen hanc pelago præterlabare necesse est:
Ausoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade (ait) ô felix nati pietate: quid ultra
x Provehor, & fando surgentes demoror Austros?
Nec minùs Andromache, digressu mœsta supremo,
Fert picturatas auri *y* sub tegmine vestes,
Et Phrygiam Ascanio chlamydem; *z* nec cedit honori;
Textilibúsque onerat donis, ac talia fatur.
Accipe & hæc, manuum tibi quæ *a* monumenta mearum
Sint, puer, & longum Andromaches testentur amorem
Conjugis Hectoreæ; cape dona extrema tuorum,
O mihi sola mei *b* super Astyanactis imago.
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat;
Et nunc æquali tecum pubesceret ævo.
Hos ego digrediens lacrymis affabar obortis.

n *Janua aperta: id est, Per januam apertam ingressus ventus.*
o *Non accepto consilio.*
p *Hîc ult. syllaba prod. ratione finalitatis.*
q *Ebore.*
r *Apta ætati.*
s *Secundo, ut Gr. dic.* οὐρίῳ ἄνεμον. *At Ser. simpliciter exp. flanti.*
t *Qui dignus es habitus.*
u *Qui curæ es diis, utpote illis charus.*
x *Prosequor sermonem.*
y *Al. Subtegmine.*
z *Tanta munera dat quanta merebatur Ascanius.*
a *Hom.* μνῆμ' Ἑλένης χειρῶν. *Vult dictum, ut à Val. Fl. Nec spes ulla super.* *At Ser. Vade, Vehementer.*
b *Vivite*

Vivite felices, quibus est fortuna peracta
Jam sua: nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies, nullum maris æquor arandum;
Arva neque Ausoniæ, semper c cedentia retro,
Quærenda: effigiem Xanthi Trojámque videtis,
Quam vestræ fecêre manus; melioribus opto
Auspiciis, & quæ fuerit d minùs obvia Graiis.
Siquando Tibrim vicináque Tibridis arva
Intrâro, gentíque meæ data mœnia cernam,
Cognatásque urbes olim, populósque propinquos
Epiro e Hesperiâ quibus idem Dardanus autor,
Atque iidem casus; unam faciemus utramque
Trojam animis: maneat nostros ea cura nepotes.
Provehimur pelago vicina Ceraunia juxta;
Unde iter Italiam, cursúsque brevissimus undis.
Sol ruit interea, & montes umbrantur opaci.
Sternimur optatæ gremio telluris, ad undam
f Sortiti remos; passímque in littore sicco
Corpora curamus: fessos sopor irrigat artus.
Necdum orbem medium nox horis acta subibat;
Haud segnis strato surgit Palinurus, & omnes
Explorat ventos, atque auribus aëra captat:
Sydera cuncta notat tacito labentia cœlo;
Arcturum, pluviásque Hyadas, geminósque Triones,
Armatúmque auro circumspicit Orionа.
Postquam cuncta videt cœlo constare sereno,
Dat clarum è puppi g signum: nos castra movemus,
Tentamúsque viam, & velorum pandimus alas.
Jámque rubescebat stellis Aurora fugatis;
Cùm procul obscuros colles humilémque videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates:
Italiam læto socii clamore salutant.
Tum pater Anchises magnum cratera h coronâ
Induit, implevitque mero; divósque vocavit,
Stans celsa in puppi.
Dii maris, & terræ, tempestatúmque potentes,
Ferte viam vento facilem, & spirate secundi.
Crebrescunt optatæ auræ, portúsque patescit
Jam propior, templúmque apparet in arce Minervæ.
Vela legunt socii, & proras ad littora torquent.
Portus ab Eôo fluctu curvatur in arcum;
Objectæ salsâ spumant aspergine cautes;
Ipse i latet: gemino demittunt brachia muro
Turriti scopuli, refugítque à littore templum.
Quattuor hîc (primum omen) equos in gramine vidi
Tondentes campum latè, candore nivali.
Et pater Anchises; Bellum, ô terra hospita, portas:

c *Ut Italiam fugientem alibi dicit.*

d *Minùs obnoxia Græcorũ injuriæ.*

e *Græcorũ more, pro Dardanus.* ἐσπερόθεν. *Serv.*

f *Sorte partiti officia remigandi.*

g *Faculam elevavit; ut, Flammas cùm regia puppis Extulerat.*

h *Aut usque ad summum Implevit, aut revera coronavit.*

i *Procul intuentibus: ut paulo antè,---patescit Jam propior.*

Bello armantur equi ; bellum hæc armenta minantur.
Sed tamen iidem olim curru ſuccedere ſueti
Quadrupedes, & fræna jugo concordia ferre :
Spes eſt pacis, ait : tum numina ſancta precamur
k *Lætabundos.* Palladis armiſonæ, quæ prima accepit k ovantes :
Et capita ante aras Phrygio velamur amictu ;
l *Dixerat enim --præque omnibus unum Prædicam.* Præceptiſque Heleni, dederat quæ l maxima, ritè
Junoni Argivæ juſſos adolemus honores.
Haud mora ; continuò, perfectis ordine votis,
Cornua velatarum m obvertimus antennarum,
m *Ut curſum mutaremus.* Grajugenûmque domos ſuſpectáque linquimus arva.
Hinc ſinus Herculei (ſi vera eſt fama) Tarenti
Cernitur : attollit ſe diva Lacinia contrà,
n *Naufragia afferens.* Cauloníſque arces, & n navifragum Scylacæum.
Tum procul è fluctu Trinacria cernitur Ætna :
Et gemitum ingentem pelagi, pulſatáque ſaxa
o *Quæ ceſſant, cum fluctus ad littora ſunt fracti.* Audimus longè, o fractáſque ad littora voces ;
Exultántque vada, atque æſtu miſcentur arenæ.
Et pater Anchiſes ; Nimirum hæc illa Charybdis :
Hos Helenus ſcopulos, hæc ſaxa horrenda canebat.
p *Hoc periculo, inſurgentes remis.* p Eripite, ô ſocii, paritérque inſurgite remis.
Haud minus ac juſſi faciunt : primúſque rudentem
Contorſit lævas proram Palinurus ad undas ;
Lævam cuncta cohors remis ventíſque petivit.
Tollimur in cœlum curvato gurgite ; & iidem
Subductâ ad manes imos deſcendimus undâ.
Ter ſcopuli clamorem inter cava ſaxa dedêre :
q *Irrorata.* Ter ſpumam eliſam & q rorantia vidimus aſtra.
r *Remigando.* Interea r feſſos ſ ventus cum Sole reliquit :
ſ *Ventus cecidit, cadente ſimul Sole.* Ignarique viæ Cyclopum allabimur oris.
Portus ab acceſſu ventorum immotus, & ingens
Ipſe ; ſed horrificis juxtà tonat Ætna ruinis :
t *Evomit.* Interdúmque atram t prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo, & candente favillâ ;
Attollítque globos flammarum, & ſydera lambit :
u *Saxa à viſceribus.* Interdum ſcopulos avulſáque u viſcera montis
Erigit eructans, liquefactáque ſaxa ſub auras
Cum gemitu glomerat, fundóque exæſtuat imo.
x *Pro ſemiuſtum, quaſi ſemianimis ſit Encel. Al. leg. ſemiuſtum.* Fama eſt, Enceladi x ſemuſtum fulmine corpus
Urgeri mole hac, ingentémque inſuper Ætnam
Impoſitam ruptis flammam expirare caminis ;
Et, feſſum quoties motat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, & cœlum ſubtexere fumo.
Noctem illam tecti in ſylvis immania monſtra
Perferimus, nec quæ ſonitum det cauſa videmus :
y *Per ſplendorem æthereum.* Nam neque erant aſtrorum ignes, nec lucidus y æthrâ
Sydereâ polus ; obſcuro ſed nubila cœlo,

Et

Et Lunam in nimbo nox intempesta tenebat.
Postera jámque dies primo surgebat Eôo,
Humentémque Aurora polo dimoverat umbram;
Cùm subitò è sylvis, macie confecta suprema,
Ignoti nova forma viri miserandáque cultu
Procedit, suppléxque manus ad littora tendit.
Respicimus: dira illuvies, z immissáque barba,
Consertum tegmen spinis; at a cætera Graius,
Et quondam patriis ad Trojam missus in armis.
Isque, ubi Dardanios habitus, & Troïa vidit
Arma procul, paulùm aspectu conterritus hæsit,
Continuítque gradum; mox sese ad littora præceps
Cum fletu precibúsque tulit. Per sydera testor,
Per superos, atque hoc cœli spirabile lumen,
Tollite me, Teucri, quascunque abducite terras.
b Hoc sat erit. Scio me Danais è classibus unum,
Et bello Iliacos fateor petiisse penates;
Pro quo, si sceleris tanta est injuria nostri,
c Spargite me in fluctus, vastóque immergite ponto.
SI pereo manibus hominum, periisse juvabit.
Dixerat: & genua amplexus, genibúsque volutans
Hærebat. Qui sit, fari, quo sanguine cretus,
Hortamur; quæ deinde agitet fortuna, fateri.
Ipse pater dextram Anchisæ, haud multa moratus,
Dat juveni, atque animum præsenti pignore firmat.
Ille hæc, depositâ tandem formidine, fatur.
Sum patriâ ex Ithacâ, comes infelicis Ulyssei,
Nomine Achæmenides, Trojam genitore Adamasto
Paupere (d mansissétque utinam fortuna) profectus.
Hic me, dum e trepidi crudelia limina linquunt,
Immemores socii vasto Cyclopis in antro
Deseruêre. Domus f sanie dapibúsque cruentis,
Intus opaca, ingens: ipse arduus, altáque pulsat
Sydera, (dii talem terris avertite pestem)
Nec g visu facilis, nec dictu affabilis ulli;
Viscéribus miserorum & sanguine vescitur atro.
Vidi egomet, duo de numero cùm corpora nostro
Prensa manu magnâ, medio resupinus in antro,
Frangeret ad saxum, saniéque h aspersa natarent
Limina: vidi, atro cùm membra fluentia tabo
Manderet, & tepidi tremerent sub dentibus artus.
Haud impunè quidem; nec talia passus Ulysses,
Oblitúsve i sui est Ithacus discrimine tanto.
Nam k simul expletus dapibus, vinóque l sepultus,

z *Promissa, prolixa.*
a *Ut dicitur Gr.* τὰ ἄλλα *vel* τἄλλα *pro* πρὸ τὰ ἄλλα.
b *Ut postea,* ----*satis est gentem effug. nefãd.*
c *Pro, Dilaceratum spargite; Me dilacerate, & membr. sp.*
d *Manf. utinam genitor, quamvis pauper.*
e *Quidam hîc malè exp. Festini.*
f *Corrupto occisorum sanguine.*
g *Cujus ne aspectum quidem facilè quis sustineat.*
h *Ser. Experfa, quod exp. Madefacta. Nam si aspersa dixeris, (inquit) id est, irrorata, tapeinosis & hyperbole junguntur.*
i *Artis suæ. Versutiæ suæ.*
k *Simulac.*
l *Ut, Invadunt urb. vino somnóq; sepultam.*

Cervicem

Cervicem inflexam posuit, jacuitque per antrum
Immensum, saniem eructans, ac frusta cruento,
Per somnum, commista mero; nos magna precati
Numina, sortitique vices, unà undique circum
Fundimur, & telo lumen terebramus acuto
Ingens, quod torvâ solum sub fronte latebat,
m *De magnis & tot. clyp. Arg. intell. totum corpus circumteg. unde Hom.* ἀσπίδι ἀμφιβρότῃ. Argolici *m* clypei aut Phœbeæ lampadis instar:
Et tandem læti sociorum ulciscimur umbras.
Sed fugite, O miseri, fugite, atque ab littore funem
Rumpite.
Nam qualis quantúsque cavo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque ubera pressat;
Centum alii curva hæc habitant ad littora vulgò
Infandi Cyclopes, & altis montibus errant.
Tertia jam Lunæ se cornua lumine complent,
Cùm vitam in sylvis, inter deserta ferarum
Lustra, domósque traho, vastósque ab rupe Cyclopas
Prospicio, sonitúmque pedum vocémque tremisco:
Victum infelicem, baccas, lapidosáque corna,
Dant rami, & vulsis pascunt radicibus herbæ.
Omnia colluströns, hanc primùm ad littora classem
Conspexi venientem; huic me, quæcunque fuisset,
Addixi: satis est gentem effugisse nefandam.
Vos animam hanc potiùs quòcunque absumite letho.
n *Quidam exp. Deforme; sed malim quòd sit contra omnem cõsuetam formam.* Vix ea fatus erat; summo cùm monte videmus
Ipsum inter pecudes vastâ se mole moventem
Pastorem Polyphemum, & littora nota petentem:
Monstrũ horrẽdũ, *n* informe, ingens, cui lumẽ ademptũ.
Trunca manum pinus regit, & vestigia firmat:
o *Hæc verba, De collo fist. pend. videntur notha. Tib. Don. ea non agnoscit, sicut nec codices quidam.* Lanigeræ comitantur oves, ea sola voluptas,
Solaménque mali: *o* de collo fistula pendet.
Postquam altos tetigit fluctus, & ad æquora vênit,
Luminis effossi fluidum lavit indè cruorem,
Dentibus infrendens gemitu; graditúrque per æquor
Jam medium, nec dum fluctus latera ardua tinxit.
p *Navis retinaculum.* Nos procul indè fugam trepidi celerare, recepto
Supplice, sic merito, tacitíque incidere *p* funem:
q *Remigii.* Verrimus & proni certantibus æquora remis.
r *Anxiâ quadam aviditate manum in navem injicere. Al. leg. Dextrâ attrectare.* Sensit, & ad sonitum *q* vocis vestigia torsit.
Verùm, ubi nulla datur *r* dextram affectare potestas,
Nec potis Ionios fluctus æquare sequendo;
Clamorem immensum tollit, quo pontus & omnes
Intremuêre undæ, penitúsque exterrita tellus
Italiæ, curvísque immugiit Ætna cavernis.
ſ *Quia ex loco tam longinquo nocere non poterant.* At genus è sylvis Cyclopum & montibus altis
Excitum ruit ad portus, & littora complent.
Cernimus astantes ſ nequicquam lumine torvo

Ætnæos

Ætnæos fratres cœlo capita alta ferentes,
Concilium horrendum: quales cum vertice celso
Aëriæ quercus, aut corniferæ cyparissi
Constiterant, sylva alta Jovis, lucúsve Dianæ.
Præcipites metus acer agit quocunque rudentes
Excutere, & ventis intendere vela secundis.
Contrà, jussa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim
Inter, utramque viam lethi, discrimine parvo,
t Ni teneant cursus: certum est dare lintea retro.
Ecce autem Boreas angusta à sede Pelori
Missus adest: vivo prætervehor ostia saxo
Pantagiæ, Megarósque sinus, Tapsúmque jacentem.
Talia monstrabat u relegens errata retrorsum
Littora Achæmenides, comes infelicis Ulyssei.
Sicanio prætenta sinu jacet insula contra
Plemmyrium undosum: nomen dixêre priores
Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem
Occultas egisse vias subter mare; qui nunc
Ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur undis.
Numina magna loci jussi veneramur: & indè
Exupero præpingue solum x stagnantis Helori.
Hinc altas cautes projectáque saxa Pachyni
Radimus; & fatis nunquam concessa moveri
Apparet Camarina procul, campíque Geloi,
Immanísque Gela, fluvii cognomine dicta.
Arduus inde y Agragas ostentat maxima longè
Mœnia, magnanimûm quondam generator equorum.
Téque datis linquo ventis, palmosa Selinus,
Et vada dura lego saxis Lilybeia cæcis.
Hinc Drepani me portus & illætabilis ora
Accipit: hîc, pelagi tot tempestatibus actus,
(Heu!) genitorem, omnis curæ casûsque levamen,
Amitto Anchisen: hîc me, pater optime, fessum
Deseris, (heu!) tantis nequicquam erepte periclis.
Nec vates Helenus, cùm multa horrenda moneret,
Hos mihi prædixit luctus, non dira Celæno.
Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum.
Hinc me digressum vestris deus appulit oris.
Sic pater Æneas intentis omnibus unus
Fata renarrabat divûm, cursúsque docebat:
Conticuit tandem, factóque hîc fine quievit.

t *Ni pro Ne, Placuit ne ten. curs. inter utr. viam modico mortis interstitio, id est, Syl. atque Char.*
u *Renavigans.*
x *Qui superfunditur campis, ut Nilus.*
y *Mons muro cinctus, in cujus summa parte oppidum.*

P. Virgilii Maronis ÆNEIDOS

LIBER IV.

ARGUMENTUM.

Dido, amore Æneæ insaniens, animi sui morbum sorori aperit: ejúsque consilium sequuta, ad núptias animum adjicit. Juno quoque, ut Æneam facilius ab Italia averteret, agit cum Venere, ut ejus bona cum venia liceat Æneæ Elisam uxorem ducere; quóque id commodius fieri possit, se opportunitatem oblaturam ostendit. Postridie Æneas & Dido venatum proficiscuntur. Ibi, omnibus jam prædæ intentis, Juno subitam immittit tempestatem. Comites, alius aliò, diffugiunt: Æneas & Dido in idem antrum conveniunt, ibique infaustis ominibus congrediuntur. Interim Jupiter Iarbæ, Getulorum regis, (qui advenam sibi præferri iniquo animo ferebat) precibus fatigatus Mercurium mittit ad Æneã, jubétque ut, relictâ Africâ, in Italiam naviget. Ille, Jovis imperio morem gerens, quæcunque ad navigationem erant necessaria, clàm per socios parari jubet. Cæterùm Dido, ubi classem instaurari sensit, suspicata id quod res erat, graviter cum ipso expostulat; precibúsque & lacrymis, tum per seipsam tum per sororem, eum ab incepto revocare conatur. Æneas, iterum in somnis à Mercurio admonitus, intempestâ nocte anchoras solvit. Illa, doloris impatiens, in editissima ædium parte simulatione sacrorum ingentem pyram extruit; ablegatâque Barce Sichæi nutrice, nè quid destinatæ morti impedimenti afferret, necem sibi conscíscit.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

At regina gravi Veneris jam carpitur igne,
Consulitur soror Anna: placet succumbere amori.
Fiunt sacra deis, onerantur numina donis.
Itur venatum. Veneris clàm fœdera jungunt.
Facti fama volat: monitus tunc numine divûm
Æneas classémque fugæ sociósque parabat.
Sensit amans Dido, precibus conata morari:
Postquam fata jubent, nec jam datur ulla facultas;
Conscendítque pyram, dixítque novíssima verba,
Et vitam infelix multo cum sanguine fudit.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Ardet amore gravi Dido; soror Annáque suadet
Nubere: junguntur, nimbo cogente, sub antro.

Incusat

Incusat precibus patrem contemptus Iarbas.
Navigat Æneas jussu Jovis: illa, dolore
Impatiens & amore, necem sibi protinus infert.

Aliud Monostichon.

Uritur in quarto Dido, flammásque fatetur.

Aliud.

Quartus item miseræ duo vulnera narrat Elissæ.

AT Regina, gravi jamdudum a saucia b curâ,
Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multúsque recursat
Gentis honos; hærent infixi pectore vultus,
Verbáque: nec placidam membris dat cura quietem.
Postera Phœbeâ c lustrabat lampade terras,
Humentémque Aurora polo dimoverat umbram;
Cùm sic unanimem alloquitur male-sana sororem.
Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent?
d Quis novus hic nostris successit sedibus hospes!
Quem sese ore ferens! quàm forti pectore & armis!
Credo equidem (nec vana fides) genus esse deorum.
DEGENERES animos timor arguit: heu quibus ille
Jactatus fatis! quæ bella exhausta canebat!
Si mihi non animo fixum immotúmque sederet,
Nè cui me vinclo vellem sociare jugali,
Postquam e primus amor deceptam morte fefellit;
Si non pertæsum thalami tedæque fuisset,
Huic uni forsan potui succumbere culpæ.
Anna, (fatebor enim) miseri post fata Sichæi
Conjugis, & sparsos fraternâ cæde penates,
Solus hic inflexit sensus, animúmque labantem
f Impulit: agnosco veteris vestigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem priùs ima dehiscat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi, noctémque profundam,
g Antè, pudor, quàm te violem, aut tua jura resolvam.
Ille meos, primus qui me sibi junxit, amores
Abstulit; ille habeat secum, servétque sepulcro.
Sic effata, h sinum lacrymis implevit obortis.
Anna refert. O luce magis dilecta sorori,
Soláne perpetuâ mœrens carpêre juventâ?
Nec dulces natos, Veneris nec i præmia nôris?
Id cinerem aut manes credis curare k sepultos?
Esto: l ægram nulli quondam flexêre mariti,
Non Libyæ, non antè Tyro despectus Iarbas,
Ductorésque alii, quos Africa terra triumphis
Dives alit: placitóne etiam pugnabis amori?

a *Saucia mens amore.*
b *Duras curas, de curis amoris dicit.*
c *De Sole, Flammis opera omnia lustrat. Ser. hîc illustrabat, purgabat.*
d *Quis, est hîc admirantis.*
e *Spe perpetui amoris frustrata sum. Ser. pro Decepit & fefellit.*
f *Impulit & labare fecit. Vel, impellendo seu impulsu lab. f.*
g *Vacat Antè, cùm præcedat priùs. Sed ita Hom. geminat interdum πρίν.*
h *Cavitatem oculorum.*
i *Ut δῶρ' Ἀφροδίτης, Hom.*
k *Sepultum maritum Sich.*
l *Ægr. mœrore. Quidam Ægram mariti dix. i. ob maritum.*

Nec

P. Virgilii Maronis ÆNEIDOS

LIBER IV.

ARGUMENTUM.

Dido, amore Æneæ insaniens, animi sui morbum sorori aperit: ejúsque consilium sequuta, ad nuptias animum adjicit. Juno quoque, ut Æneam facilius ab Italia averteret, agit cum Venere, ut ejus bona cum venia liceat Æneæ Elisam uxorem ducere; quóque id commodiùs fieri possit, se opportunitatem oblaturam ostendit. Postridie Æneas & Dido venatum proficiscuntur. Ibi, omnibus jam prædæ intentis, Juno subitam immittit tempestatem. Comites, alius aliò, diffugiunt: Æneas & Dido in idem antrum conveniunt, ibique infaustis ominibus congrediuntur. Interim Jupiter Iarbæ, Getulorum regis, (qui advenam sibi præferri iniquo animo ferebat) precibus fatigatus Mercurium mittit ad Æneã, jubétque ut, relictâ Africâ, in Italiam naviget. Ille, Jovis imperio morem gerens, quæcunque ad navigationem erant necessaria, clàm per socios parari jubet. Cæterùm Dido, ubi classem instauraci sensit, suspicata id quod res erat, graviter cum ipso expostulat; precibúsque & lacrymis, tum per seipsam tum per sororem, eum ab incepto revocare conatur. Æneas, iterum in somnis à Mercurio admonitus, intempestâ nocte anchoras solvit. Illa, doloris impatiens, in editissima ædium parte simulatione sacrorum ingentem pyram extruit; ablegatâque Barce Sichæi nutrice, nè quid destinatæ morti impedimenti afferret, necem sibi conscivit.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

At regina gravi Veneris jam carpitur igne,
Consulitur soror Anna: placet succumbere amori.
Fiunt sacra deis, onerantur numina donis.
Itur venatum. Veneris clàm fœdera jungunt.
Facti fama volat: monitus tunc numine divûm
Æneas classémque fugæ sociósque parabat.
Sensit amans Dido, precibus conata morari:
Postquam fata jubent, nec jam datur ulla facultas;
Conscenditque pyram, dixitque novissima verba,
Et vitam infelix multo cum sanguine fudit.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Ardet amore gravi Dido; soror Annáque suadet
Nubere: junguntur, nimbo cogente, sub antro.

Incusat

Incuſat precibus patrem contemptus Iarbas.
Navigat Æneas juſſu Jovis: illa, dolore
Impatiens & amore, necem ſibi protinus infert.

Aliud Monoſtichon.

Uritur in quarto Dido, flammáſque fatetur.

Aliud.

Quartus item miſeræ duo vulnera narrat Eliſæ.

AT Regina, gravi jamdudum *a* ſaucia *b* curâ,
Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multúſque recurſat
Gentis honos; hærent infixi pectore vultus,
Verbáque: nec placidam membris dat cura quietem.
Poſtera Phœbeâ *c* luſtrabat lampade terras,
Humentémque Aurora polo dimoverat umbram;
Cùm ſic unanimem alloquitur male-ſana ſororem.
Anna ſoror, quæ me ſuſpenſam inſomnia terrent?
d Quis novus hic noſtris ſucceſſit ſedibus hoſpes!
Quem ſeſe ore ferens! quàm forti pectore & armis!
Credo equidem (nec vana fides) genus eſſe deorum.
DEGENERES animos timor arguit: heu quibus ille
Jactatus fatis! quæ bella exhauſta canebat!
Si mihi non animo fixum immotúmque ſederet,
Nè cui me vinclo vellem ſociare jugali,
Poſtquam *e* primus amor deceptam morte fefellit;
Si non pertæſum thalami tedæque fuiſſet,
Huic uni forſan potui ſuccumbere culpæ.
Anna, (fatebor enim) miſeri poſt fata Sichæi
Conjugis, & ſparſos fraternâ cæde penates,
Solus hic inflexit ſenſus, animúmque labantem
f Impulit: agnoſco veteris veſtigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem priùs ima dehiſcat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi, noctémque profundam,
g Antè, pudor, quàm te violem, aut tua jura reſolvam.
Ille meos, primus qui me ſibi junxit, amores
Abſtulit; ille habeat ſecum, ſervétque ſepulcro.
Sic effata, *h* ſinum lacrymis implevit obortis.
Anna refert. O luce magis dilecta ſorori,
Soláne perpetuâ mœrens carpêre juventâ?
Nec dulces natos, Veneris nec *i* præmia nôris?
Id cinerem aut manes credis curare *k* ſepultos?
Eſto: *l* ægram nulli quondam flexêre mariti,
Non Libyæ, non antè Tyro deſpectus Iarbas,
Ductoréſque alii, quos Africa terra triumphis
Dives alit: placitóne etiam pugnabis amori?

a *Saucia mens amore.*
b *Duras curas, de curis amoris dicit.*
c *De Sole, Flammis opera omnia luſtrat. Ser. hîc illuſtrabat, purgabat.*
d *Quis, eſt hîc admirantis.*
e *Spe perpetui amoris fruſtrata ſum. Ser. pro Decepit & fefellit.*
f *Impulit & labare fecit. Vel, impellendo ſeu impulſu lab. f.*
g *Vacat Antè, cùm præcedat priùs. Sed ita Hom. geminat interdum πρίν.*
h *Cavitatem oculorum.*
i *Ut δῶρ' Ἀφροδίτης, Hom.*
k *Sepultum maritum Sich.*
l *Ægr. mœrore. Quidam Ægram mariti dix. i. ob maritum.*

Nec

Nèc venit in mentem quorum consederis arvis?
Hinc Getulæ urbes, genus insuperabile bello,
m *Ut lib. 2. Justitiáque dedit gentes frænare superbas.* Et Numidæ *m* infræni cingunt, & inhospita Syrtis:
Hinc deserta siti regio, latéque furentes
n Barcæi. Quid bella Tyro surgentia dicam,
Germaníque minas?
n *Libyæ pop.* Diis equidem auspicibus reor, & o Junone secundâ,
o *Cui vincla jugalia curæ, ut paulo pòst.* Huc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
p Quam tu urbẽ, soror, hanc cernes! quæ surgere regna
Conjugio tali! Teucrûm comitantibus armis,
q *Quam pro quantam. Sic quæ, quanta.* Punica se quantis attollet gloria rebus?
Tu modò *q* posce deos veniam; sacrisque litatis,
Indulge hospitio, causásque innecte morandi:
q *Pete à diis ut concedant, atq; adeò da operam rei divinæ, deósque precare. Sic mox, Pacem exquirunt.* Dum pelago desævit *r* hyems, & aquosus Orion;
Quassatæque rates, & non tractabile cœlum.
His dictis incensum animum inflammavit amore,
Spémque dedit dubiæ menti, solvítque pudorem.
Principio delubra adeunt, pacémque per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentes
ſ Legiferæ Cereri, Phœbóque, patríque Lyæo;
Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ.
Ipsa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit:
Aut ante *t* ora deûm pingues spatiatur ad aras,
u Instaurátque diem donis; pecudúmque reclusis
Pectoribus inhians, spirantia consulit exta.
Heu vatum ignaræ mentes! quid vota furentem,
Quid delubra juvant? *x* est mollis flamma medullas
Interea, & tacitum vivit sub pectore vulnus.
y Uritur infelix Dido, totâque vagatur
Urbe furens: qualis conjectâ cerva sagittâ,
Quam procul incautam nemora inter Cressia fixit
Pastor *z* agens telis, liquítque volatile ferrum
a Nescius: illa fugâ sylvas saltúsque peragrat
Dictæos; hæret lateri lethalis arundo.
Nunc media Æneam secum per mœnia ducit,
Sidoniásque ostentat opes, urbémque paratam.
Incipit effari, mediáque in voce resistit.
Nunc eadem labente die convivia quærit;
Iliacósque iterum demens audire labores
Exposcit, pendétque iterum narrantis ab ore.
Pòst, ubi *b* digressi, lumenque obscura vicissim
Luna premit, suadéntque cadentia sydera somnos,
Sola domo mœret vacuâ, stratisque *c* relictis
Incubat: illum *d* absens absentem auditque vidétque:
Aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum si fallere possit amorem.

t Simulacra.
u Quia jam antea sacrificaverat.
x Edit; ut, Vulnus alit venis.
y Carpitur igni: ut in principio hujus libri.
z Persequens.
a Ignotus, latens.
b Digressi à toris in quibus quisque accubuerat.
c Ab Æneæ.
d Ut, Hærent infixi pectore vultus. Verbáque.

Non

Non cœptæ assurgunt turres; non arma juventus
Exercet, portúsve aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minæque
Murorum ingentes, æquatáque machina cœlo.
Quam simulac tali persensit e peste teneri
Chara Jovis conjux, f nec famam obstare furori;
Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis.
Egregiam verò laudem & spolia ampla refertis
Túque puérque tuus: magnum & memorabile nomen,
Una dolo divûm si fœmina victa duorum est.
Nec me adeò fallit, g veritam te mœnia nostra,
Suspectas habuisse domos Carthaginis altæ.
Sed quis erit modus? aut quo nunc certamine tanto?
Quin potiùs pacem æternam pactósque Hymenæos
Exercemus? habes totâ quod mente petîsti:
Ardet amans Dido, traxítque per ossa furorem.
Communem hunc ergo populum paribúsque regamus
Auspiciis: liceat Phrygio servire marito,
Dotalésque tuæ Tyrios permittere h dextræ.
Olli (sensit enim simulatâ mente loquutam,
Quò regnum Italiæ Libycas i averteret oras)
Sic contrà est ingressa Venus. Quis talia demens
Abnuat? aut tecum malit contendere bello?
Si modò, quod memoras, factum fortuna sequatur.
Sed fatis incerta feror, si Jupiter unam
Esse velit Tyriis urbem Trojâque profectis,
k Miscerive probet populos, aut fœdera jungi.
Tu coniux; tibi fas animum tentare precando.
Perge; sequar. Tum sic excepit regia Juno.
l Mecum erit iste labor: nunc quâ ratione quod instat
Confieri possit paucis (adverte) docebo.
Venatum Æneas unáque miserrima Dido
In nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
Extulerit Titan, radiisque m retexerit orbem.
His ego nigrantem commistâ grandine nimbum,
Dum n trepidant alæ, saltúsque indagine cingunt,
Desuper infundam, & tonitru cœlum omne ciebo.
Diffugient comites, & nocte tegentur opacâ.
Speluncam Dido dux & Trojanus eandem
Devenient: adero; &, o tua si mihi certa voluntas,
Connubio jungam stabili, propriámque dicabo.
Hîc Hymenæus erit. Non adversata, petenti
Annuit, atque dolis risit Cytherea repertis.
Oceanum interea surgens Aurora reliquit:
It portis jubare exorto delecta juventus,
Retia rara, p plagæ, lato venabula ferro,
Massylique ruunt equites, & odora canum vis.

e *Ut, falláque veneno.*
f *Adversâ famâ æquè atque amore laborare.*
g *Ut lib.* 1 ---*& vereor quò se Junonia vertant Hospitia.*
h *Dextræ, pro fidei.*
i *Al. adverteret.*
k *In unius populi corpus coalescere.*
l *Meus erit iste labor tentandi ejus animum & explorandi.*
m *Quem nox tegebat.*
n *Festinant equites.*
o *Si etiam tuum subsequatur fideliter officium.*
p *Nomini generali subjecta est species.*

Reginam

Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Pœnorum expectant; ostróque insignis & auro
Stat sonipes, ac fræna ferox spumantia mandit.
Tandem progreditur, magnâ stipante catervâ,
Sidoniam picto chlamyden circumdata limbo;
q *Al. humero.* Cui pharetra ex *q* auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
Necnon & Phrygii comites & lætus Iülus
Incedunt: ipse ante alios pulcherrimus omnes
r *Comitatum suum.* Infert se socium Æneas, *r* atque agmina jungit.
Qualis, ubi hybernam Lyciam Xanthique fluenta
Deserit, ac Delum maternam invisit, Apollo,
Instauratque choros; mistique altaria circum
Cretésque Dryopésque fremunt, pictique Agathyrsi;
s *Fluentem unguento, unguentatum Serv.* Ipse jugis Cynthi graditur, mollique *s* fluentem
t *Lauri.* Fronde premit crinem *u* fingens, atq; implicat auro;
u *Componens.* Tela sonant humeris: haud illo segnior ibat
Æneas; tantum egregio decus enitet ore.
Postquam altos ventum in montes atque invia lustra,
Ecce, feræ saxi dejectæ vertice capræ
Decurrêre jugis: aliâ de parte patentes
x *Celeriter transeunt.* *x* Transmittunt cursu campos, atque agmina cervi
Pulverulenta fugâ glomerant, montésque relinquunt.
At puer Ascanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo, jámque hos cursu, jam præterit illos;
y *Non repugnantia; ut,* Spumantémque dari pecora inter *y* inertia votis
--- *sternuntur inertia passim* Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.
Corpora. Interea magno misceri murmure cœlum
Incipit: insequitur commistâ grandine nimbus.
z *Ascanius.* Et Tyrii comites passim, & Trojana juventus,
a *Ut, Túque harum interpr. curarum & conscia Juno.* Dardaniúsque nepos Veneris, diversa per agros
Tecta metu petiêre: ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido dux & Trojanus eandem
Deveniunt: prima & Tellus & *a* pronuba Juno
Dant signum: fulsêre ignes, & conscius æther
b *Mortem hoc connubium sequuturam significantes.* Connubii; summóque *b* ululârunt vertice nymphæ.
Ille dies primus lethi primúsque malorum
Causa fuit: neque enim specie famâve movetur,
Nec jam furtivum Dido meditatur amorem:
c *Nec humili fortunæ parcit, nec superiori: ita Serv. Sed potius significat. eam ex parvâ in immensam crescere.* Conjugium vocat, hoc prætexit nomine culpam.
Extemplò Libyæ magnas it fama per urbes:
FAMA, malum, quo non aliud velocius ullum,
Mobilitate viget, virésque acquirit eundo.
Parva metu primò, mox sese attollit in auras;
c Ingreditúrque solo, & caput inter nubila condit.
Illam Terra parens, irâ irritata deorum,
Extremam (ut perhibent) Cœo Enceladóque sororem

Progenuit

Progenuit, pedibus celerem, & pernicibus alis: (mæ,
Monſtrũ horrendũ, ingens, cui, quot ſunt corpore plu-
Tot vigiles oculi ſubter, (mirabile dictu)
Tot linguæ, totidem ora ſonant, tot ſubrigit aures.
Nocte volat cœli medio terræque per umbram
Stridens, nec dulci declinat lumina ſomno:
Luce ſedet cuſtos: aut *d* ſummi culmine tecti,
Turribus aut altis, ac magnas territat urbes:
Tam ficti pravíque tenax, quàm nuncia veri.
Hæc tum multiplici populos ſermone replebat
Gaudens, & pariter facta atque infecta canebat:
Veniſſe Æneam Trojano à ſanguine cretum,
Cui ſe pulchra viro dignetur jungere Dido:
Nunc *e* hyemem inter ſe luxu, quàm longa, fovere,
Regnorum immemores, turpíque cupidine captos.
Hæc paſſim dea fœda virûm diffundit in ora.
Protinus ad regem curſus detorquet Iarbam,
Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.
Hic Ammone ſatus, *f* raptâ Garamantide nymphâ,
Templa Jovi centum, latis immania regnis,
Centum aras poſuit, *g* vigilémque ſacraverat ignem,
Excubias divûm æternas, pecudúmque cruore
Pingue ſolum, & variis florentia limina ſertis.
Iſque amens animi, & rumore accenſus amaro,
Dicitur ante aras, *h* media inter numina divûm,
Multa Jovem manibus ſupplex orâſſe ſupinis:
Jupiter omnipotens, cui nunc Maurúſia pictis
Gens epulata toris Lenæum libat honorem,
i Aſpicis hæc? an te, genitor, cùm fulmina torques,
k Nequicquam horremus? *l* cæcique in nubibus ignes
Terrificant animos, & *m* inania murmura miſcent?
Fœmina, quæ noſtris errans in finibus urbem
Exiguam pretio poſuit, cui littus arandum,
Cuíque loci leges dedimus, connubia noſtra
Reppulit, ac dominum Ænean in regna recepit.
Et nunc ille *n* Paris cum *o* ſemiviro comitatu,
Mæoniâ mentum mitrâ crinémque *p* madentem
Subnixus, *q* rapto potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famámque fovemus inanem.
Talibus orantem dictis aráſque tenentem
Audiit omnipotens, oculóſque ad mœnia torſit
Regia, & oblitos famæ melioris amantes.
Tunc ſic Mercurium alloquitur, ac talia mandat:
Vade age, nate, voca Zephyros, & labere pennis,
Dardaniúmque ducem (Tyriâ Carthagine qui nunc
r Expectat, fatíſque datas non reſpicit urbes)
Alloquere, & celeres defer mea dicta per auras.

d Per domos nobilium, & per aulas regum.

e Hyemem totam genio indulgere. Sic Naſo, Et vacuus ſomno noctem, quàm longa, peregi.

f Sinprata.

g Sign. Iarbam condidiſſe templũ Jovis Ammonis quod apud Gar. oraculo nobile erat, & lucernam ignis inextincti habebat.

h Ac ſi diceret, diis teſtibus.

i Curas hæc?

k Hoc ex Epic. ſententia.

l Quorum origo non apparet, quorũ cauſa nos latet.

m Vi omnino carentia tonitrua.

n Paridi ſimilis raptor.

o Ut, O verè Phrygiæ; neque enim Phryges.

p Fluentem ſuprà de Apol.

q Raptâ Didone, ut Paris raptâ Helenâ.

r Moratur, & terit tempus.

Non illum nobis genitrix pulcherrima talem
Promiſit, Graiûmque ideo bis vindicat armis:
ſ *Ut, Hinc populi latè regem.* Sed fore, qui ſ gravidam imperiis bellóque frementem
Italiam regeret, genus alto à ſanguine Teucri
t *Protenderet. propagaret. Vel, Factis oſtenderet ſe genus à Teucro ducere, ab eo non degenerans.* t Proderet, ac totum ſub leges mitteret orbem.
Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec ſuper ipſe ſuâ molitur laude laborem;
Aſcanióne pater Romanas invidet arces?
Quid ſtruit? aut quâ ſpe inimica in gente moratur?
Nec prolem Auſoniam & Lavinia reſpicit arva?
Naviget: hæc ſumma eſt; hic noſtrî nuncius eſto.
Dixerat. Ille patris magni parêre parabat
Imperio: & primùm pedibus talaria nectit
Aurea, quæ ſublimem alis ſive æquora ſupra,
u *Celeritate pari ventis: ut Homer.* ἅμα πνοιῇς ἀνέμοιο. Seu terram, rapido u pariter cum flamine portant.
Tum virgam capit: hâc animas ille evocat Orco
Pallentes, alias ſub triſtia Tartara mittit;
Dat ſomnos, adimítque, & lumina morte x reſignat.
z *Ex Rom. more, quo mortuis oculi in rogo aperiebantur, qui antè domi clauſi fuiſſent.* Illâ fretus agit ventos, & turbida tranat
Nubila: jámque volans apicem & latera ardua cernit
Atlantis duri, cœlum qui vertice fulcit;
Atlantis, cinctum aſſiduè cui nubibus atris
Piniferum caput, & vento pulſatur, & imbri.
Nix humeros infuſa tegit; tum flumina mento
Præcipitant ſenis, & glacie riget horrida barba.
Hic primùm paribus nitens Cyllenius alis
Conſtitit: hinc toto præceps ſe corpore ad undas
y *Mergo.* Miſit; y avi ſimilis quæ circum littora, circum
Piſcoſos ſcopulos humilis volat æquora juxta.
Haud aliter terras inter cœlúmque volabat,
Littus arenoſum Libyæ, ventóſque ſecabat,
z *Quia natus Maiâ Atlantis filiâ.* z Materno veniens ab avo, Cyllenia proles.
Ut primùm alatis tetigit magalia plantis,
Æneam fundantem arces ac tecta novantem
Conſpicit: atque illi ſtellatus Iaſpide fulvâ
a *Pro vagina.* a Enſis erat, Tyrióque ardebat murice læna
Demiſſa ex humeris; divis quæ munera Dido
Fecerat, & tenui telas diſcreverat auro.
Continuò invadit: Tu nunc Carthaginis altæ
b *Uxori nimiùm indulgens, Uxori obſequens; qui Gr.* γυναικοκρατούμενος. Fundamenta locas, pulchrámque b uxorius urbem
Extruis, (heu!) regni rerúmque oblite tuarum.
Ipſe deûm tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cœlum & terras qui numine torquet;
Ipſe hæc ferre jubet celeres mandata per auras:
Quid ſtruis? aut quâ ſpe Libycis teris otia terris?
Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
Nec ſuper ipſe tuâ moliris laude laborem;

Aſcanium

Aſcanium ſurgentem, & ſpes hæredis Iüli
Reſpice, cui regnum Italiæ Romanáque tellus
Debentur. Tali Cyllenius *c* ore loquutus,
Mortales viſus medio ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
At verò Æneas aſpectu obmutuit *d* amens,
c Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæſit.
Ardet abire fugâ, dulcéſque relinquere terras,
Attonitus tanto monitu imperióque deorum.
(Heu! quid agat? *f* quo nunc reginam ambire furentē
Audeat affatu? & quæ prima exordia ſumat?)
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partéſque rapit varias, pérque omnia verſat.
Hæc *g* alternanti potior ſententia viſa eſt:
Mneſthea Sergeſtúmque vocat, fortémque Cloanthum:
Claſſem aptent taciti, ſociósque ad littora cogant,
Arma parent, & quæ ſit rebus cauſa novandis
Diſſimulent: ſeſe interea, quando optima Dido
Neſciat, & tantos rumpi non ſperet amores,
Tentaturum aditus, & quæ molliſſima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus. Ocyùs omnes
Imperio læti parent: ac juſſa faceſſunt.
At regina dolos (QUIS fallere poſſit amantem?)
Præſenſit, motúſque excepit prima futuros,
Omnia tuta timens: *h* eadem impia Fama furenti
Detulit armari claſſem, curſúmque parari.
Sævit inops animi, totámque incenſa per urbem
Bacchatur: qualis commotis excita ſacris
Thyas, ubi audito ſtimulant Trieterica Baccho
Orgia, *i* nocturnúſque vocat clamore Cithæron.
Tandem his Æneam compellat vocibus ultro.
Diſſimulare etiam ſperâſti, perfide, tantum
Poſſe nefas? tacitúſque meâ decedere terrâ?
Nec te noſter amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quinetiam hyberno moliris *k* ſydere claſſem?
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum?
l Crudelis! Quid ſi non arva aliena, domóſque
Ignotas peteres, & Troja antiqua maneret?
Troja per undoſum peteretur claſſibus æquor?
Méne fugis? per ego has lacrymas, dextrámq; tuam, te,
(Quando aliud mihi jam miſeræ *m* nihil ipſa reliqui)
Per connubia noſtra, per inceptos Hymenæos,
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
Dulce meum, miſerere domûs labentis, & iſtam
Oro (ſi quis adhuc precibus locus) exue mentem.
Te propter Libycæ gentes Nomadúmque tyranni

c *Ore pro oratione; vel, Talia loq. ore.*
d *Conſternatus & attonitus, ut alibi.*
e *Alibi Steterúntque comæ.*
f *Quibus blanditiis circumvenire.*
g *Alternis modò hoc modo illud conſiliū capiendi.*
h *Quæ ad larbā paulo antè nuntia venerat.*
i *Quòd ille noctu celebr. Ex Cith. autem monte clamor veluti numinis Bacchas vocabat.*
k *Tempore.*
l *In teipſum odio meâ.*
m *Non pudorem, non regnum. Dixerat enim. Antè pudor quàm te violem.*

Odêre, infensi Tyrii: te propter eundem
Extinctus pudor, &, quâ solâ sydera adibam,
Fama prior: cui me moribundam deseris, hospes?
Hoc solum *n* nomen quoniam de conjuge restat.
Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater
Destruat? aut captam ducat Getulus Iarbas?
Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
Ante fugam soboles, si quis mihi parvulus aulâ
Luderet Æneas, *o* qui te tantùm ore referret;
Non equidem omnino *p* capta aut deserta viderer.
Dixerat: ille Jovis monitis immota tenebat
Lumina, & *q* obnixus curam sub corde premebat.
Tandem pauca refert. Ego te, quæ plurima fando
Enumerare vales, nunquam, regina, negabo
Promeritam; nec meminisse pigebit Elisæ,
Dum memor ipse mei, dum spiritus hos reget artus.
Pro re pauca loquor: nec ego *r* hanc abscondere furto
Speravi (nè finge) fugam; nec conjugis unquam
Prætendi tedas, aut hæc in fœdera veni.
Me si fata meis paterentur ducere vitam
s Auspiciis, & *t* sponte meâ componere curas;
Urbem Trojanam primùm dulcésque meorum
Reliquias colerem, & Priami tecta alta manerent,
Et *u* recidiva manu posuissem Pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Grynæus Apollo,
Italiam Lyciæ jussêre capessere sortes.
Hic amor, hæc patria est. Si te Carthaginis arces
Phœnissam, Libycæque aspectus detinet urbis:
Quæ tandem Ausoniâ Teucros considere terrâ
Invidia est? & nos fas extera quærere regna.
Me patris Anchisæ, *x* quoties humentibus umbris
Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
Admonet in somnis, & turbida terret imago.
Me puer Ascanius, capitisque *y* injuria chari,
Quem regno Hesperiæ fraudo & fatalibus arvis.
Nunc etiam interpres divûm, Jove missus ab ipso,
(Testor utrumque caput) celeres mandata per auras
Detulit: ipse deum manifesto in lumine vidi
Intrantem muros, vocémque his auribus hausi.
Desine méque tuis incendere téque querelis:
Italiam non sponte sequor.
Talia dicentem jamdudum aversa tuetur,
Huc illuc volvens oculos, totúmque pererrat
Luminibus tacitis, & sic accensa profatur:
Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus autor,
Perfide, sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæque admôrunt ubera tigres.

n *Quæ te conjugẽ vocabam, nunc hosp. tantùm vocare possum.*

o *In quo tui saltem imaginẽ haberem. Quidam intell. Referret te ore tantũ, non item moribus.*

p *Capta, pro captiva.*

q *Obstinatus.*

r *Hanc sub. profectionem. Ita Ser. non, hanc fugam. Atque ita à præced. separãda hæc essent, Ne finge fugam.*

s *Ut vellem, ut optarem.*

t *Meo arbitratu deliberare.*

u *Post casum restituta.*

x *Noctésque diésque.*

y *Injuria quam illi facio. Ob famil. Juliam, cui fatis Imper. debitum fuisse poeta canit: in gratiam Cæs.*

Nam

Nam quid dissimulo? aut quæ me ad majora reservo?
Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Num lacrymas victus dedit? aut miseratus amantē est?
Quæ quibus anteferam? jamjam nec maxima Juno,
Nec Saturnius hæc oculis pater aspicit æquis.
z NUSQUAM tuta fides. Ejectum *a* littore egentem
Excepi, & regni demens in parte locavi:
b Amissam classem, socios à morte reduxi.
Heu! furiis incensa feror. *c* Nunc augur Apollo,
Nunc Lyciæ sortes, nunc & Jove missus ab ipso
Interpres divûm fert horrida jussa per auras.
Scilicet is superis labor est, ea cura quietos
Sollicitat; neque te teneo, neque dicta refello.
I, sequere Italiam ventis, pete regna per undas.
Spero equidem mediis (si quid pia numina possunt)
Supplicia hausurum scopulis, & nomine Dido
Sæpe vocaturum: sequar atris ignibus absens:
Et cùm frigida mors animâ seduxerit artus,
Omnibus umbra locis adero; dabis, improbe, pœnas:
Audiam, & hæc manes veniet mihi fama sub imos.
His medium dictis sermonem abrumpit, *d* & auras
Ægra fugit: séque ex oculis avertit & aufert,
Linquens multa metu cunctantem & multa parantem
Dicere: suscipiunt famulæ, collapsaque membra
Marmoreo referunt thalamo, stratisque reponunt.
At pius Æneas, quanquam lenire dolentem
Solando cupit, & dictis avertere curas,
Multa gemens, magnóque animum labefactus amore,
Jussa tamen divûm exequitur, classémque revisit.
Tum verò Teucri incumbunt, & littore celsas
Deducunt toto naves; natat uncta carina:
Frondentésque ferunt remos, & robora sylvis
Infabricata, fugæ studio.
Migrantes cernas, totáque ex urbe ruentes:
Ac veluti ingentem formicæ farris acervum
Cùm populant, hyemis memores, tectóque reponunt,
e It nigrum campis agmen, prædámque per herbas
Convectant calle angusto: pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris, pars agmina cogunt,
Castigántque moras: opere omnis semita fervet.
Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia sensus?
Quósve dabas gemitus, cùm littora fervere latè
Prospiceres arce ex summa, totúmque videres
Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
Improbe AMOR! quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando
Cogitur, & supplex animos submittere amori:

z *Non tutum est quenquam in fidem recipere, aut de quoquam bene mereri.*
a *Littore excepi, Vel littore egentē.*
b *Renovavi, vel reparavi.*
c *Nunc prætexit Apollinem, &c.*
d *Non respirat, exanimata.*
e *It nigrum campis agmen, Ennii hemistichium de elephantis, quo antè Accius ujus erat de Indis.*

Nè quid inexpertum, frustra moritura, relinquat,
Anna, vides toto properari littore circùm ;
Undique convênere : vocat jam carbasus auras :
Puppibus & læti nautæ imposuêre coronas.
Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
Et perferre, soror, potero : miseræ hoc tamen unum
Exequere, Anna, mihi : solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus ;
Sola viri *f* molles aditus & *g* tempora nôras.
I, soror, atque hostem supplex affare superbum :
Non ego cum Danais Trojanam excindere gentem
Aulide juravi, classémve ad Pergama misi ;
Nec patris Anchisæ *h* cineres manésve revelli.
Cur mea dicta negat duras demittere in aures ?
Quò ruit ? extremum hoc miseræ det munus amanti ;
Expectet facilémque fugam ventósque ferentes.
Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro :
Nec *i* pulcro ut Latio careat, regnúmque relinquat.
Tempus inane peto, requiem spatiúmque furori,
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro veniam, (miserere sororis)
Quam mihi cùm dederis, cumulatam morte relinquã.
Talibus orabat : talésque miserrima fletus
Fértque refértque soror : sed nullis ille movetur
Fletibus, aut voces ullas *k* tractabilis audit.
Fata obstant, placidáque viri deus obstruit aures.
Ac veluti annosam valido cùm robore quercum
l Alpini Boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant, it stridor, & altè
Consternunt terram concusso stipite frondes ;
Ipsa hæret scopulis, & quantùm vertice ad auras
Æthereas, tantùm radice in Tartara tendit :
Haud secus assiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, & magno persentit pectore curas :
Mens immota manet, lacrymæ volvuntur *m* inanes.
Tum verò infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat ; tædet cœli convexa tueri.
n Quò magis inceptum peragat, lucémque relinquat,
Vidit, thuricremis cùm dona imponeret aris,
(Horrendum dictu) latices nigrescere sacros ;
Fusáque in obscœnum se vertere vina cruorem.
Hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.
Præterea, fuit in tectis de marmore templum
Conjugis *o* antiqui, miro quod honore colebat,
p Velleribus niveis & festâ fronde revinctum.
Hinc exaudiri voces & verba vocantis
Visa viri, nox cùm terras obscura teneret ;

f Faciles.
g Quibus facilè ad eum patebat aditus. Ut alibi, mollissima fandi Tempora.
h Nam sepulcra violare, cineresq; eorum dissipare, maximum scelus habebatur.
i Quod tã pulcrũ illi videtur, ut omnia ei postponat.
k Exorabilis.
l Flantes ex Alpibus.
m Nihil proficientes.
n Vidit quod in causa est quò magis, &c.
o Aut prioris, aut chari.
p Quia nubentes puellæ venientes primò ad limen mariti, postes ornabãt laneis vittis

Soláque

Soláque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, & longas in fletum ducere voces.
Multáque præterea vatum prædicta priorum
Terribili monitu horrificant: agit ipse furentem
q In somnis ferus Æneas; semperque relinqui
Sola sibi, semper longam incomitata videtur
Ire viam, & Tyrios desertâ quærere terrâ.
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et *r* Solem geminum, & duplices se ostendere Thebas:
Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes,
Armatam facibus matrem & serpentibus atris
Cùm fugit, *s* ultricésque sedent in limine Diræ.
Ergò ubi concepit furias evicta dolore,
Decrevítque mori, tempus secum ipsa modúmque
Exigit; & mœstam dictis aggressa sororem,
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat.
Inveni, germana, viam (*t* gratare sorori)
Quæ mihi reddat *u* eum, vel eo me solvat amantem.
Oceani finem juxta Solémque cadentem
Ultimus Æthiopum locus est, ubi maximus Atlas
Axem humero torquet, stellis ardentibus *x* aptum.
Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos,
Hesperidum templi custos, epuláque draconi
Quæ dabat, & sacros servabat in arbore ramos,
Spargens humida mella soporiferúmque papaver.
Hæc se carminibus promittit solvere mentes
Quas velit, ast aliis duras immittere curas;
Sistere aquam fluviis, & vertere sydera retro;
Nocturnósque ciet manes: mugire videbis
Sub pedibus terram, & descendere montibus ornos.
Testor, chara, deos, & te, germana, tuúmque
Dulce caput, magicas invitam accingier artes.
Tu secreta pyram tecto interiore sub auras
Erige; & *y* arma viri, thalamo quæ fixa reliquit
Impius, *z* exuviásque omnes, lectúmque jugalem,
Quo perii, superimponas: abolere nefandi
Cuncta viri monumenta jubet monstrátque sacerdos.
Hæc effata silet; pallor simul occupat ora.
Non tamen Anna novis *a* prætexere funera sacris
Germanam credit, nec tantos mente furores
Concipit, aut graviora timet *q* quàm morte Sichæi.
Ergò jussa parat.
At regina, pyrâ penetrali in sede sub auras
Erectâ ingenti, tedis atque ilice sectâ,
Intenditque locum sertis, & *c* fronde coronat
Funereâ; supèr exuvias, ensémque relictum,
Effigiémque toro locat, haud ignara futuri,

q *Pro, in somniis, id est, vigiliis.*
r *Ex Euripide.*
s *Quia apud Æschylum templum Apol. non ingred. Furiæ, sed Or. in limine expectant.*
t *Grat. Antiq. pro Gratulare.*
u *Illum meum amatorem.*
x *Conser tum, conspersum.*
y *Ensem; ut mos, ensémque relictum.*
z *Vestes.*
a *Tegere, Abscondere. Vel per hypallag. pro Prætex. nova sacra funeribus.*
b *Quàm contigerant morte Sich.*
c *Verbenis, quæ in sacro nocturno erant funereæ, ut à cupresso, non è læta fronde.*

Nè quid inexpertum, fruſtra moritura, relinquat,
Anna, vides toto properari littore circùm ;
Undique convênere : vocat jam carbaſus auras :
Puppibus & læti nautæ impoſuêre coronas.
Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem,
Et perferre, ſoror, potero : miſeræ hoc tamen unum
Exequere, Anna, mihi : ſolam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere ſenſus ;
Sola viri *f* molles aditus & *g* tempora nôras.
I, ſoror, atque hoſtem ſupplex affare ſuperbum :
Non ego cum Danais Trojanam excindere gentem
Aulide juravi, claſſémve ad Pergama miſi ;
Nec patris Anchiſæ *h* cineres manéſve revelli.
Cur mea dicta negat duras demittere in aures ?
Quò ruit ? extremum hoc miſeræ det munus amanti :
Expectet facilémque fugam ventóſque ferentes.
Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro :
Nec *i* pulcro ut Latio careat, regnúmque relinquat.
Tempus inane peto, requiem ſpatiúmque furori,
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro veniam, (miſerere ſororis)
Quam mihi cùm dederis, cumulatam morte relinquã.
Talibus orabat : taléſque miſerrima fletus
Fértque refértque ſoror : ſed nullis ille movetur
Fletibus, aut voces ullas *k* tractabilis audit.
Fata obſtant, placidáſque viri deus obſtruit aures.
Ac veluti annoſam valido cùm robore quercum
l Alpini Boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter ſe certant, it ſtridor, & altè
Conſternunt terram concuſſo ſtipite frondes ;
Ipſa hæret ſcopulis, & quantùm vertice ad auras
Ætherias, tantùm radice in Tartara tendit :
Haud ſecus aſſiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, & magno perſentit pectore curas :
Mens immota manet, lacrymæ volvuntur *m* inanes.
Tum verò infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat ; tædet cœli convexa tueri.
n Quò magis inceptum peragat, lucémque relinquat,
Vidit, thuricremis cùm dona imponeret aris,
(Horrendum dictu) latices nigreſcere ſacros ;
Fuſãque in obſcœnum ſe vertere vina cruorem.
Hoc viſum nulli, non ipſi effata ſorori.
Prætera, fuit in tectis de marmore templum
Conjugis *o* antiqui, miro quod honore colebat,
p Velleribus niveis & feſtâ fronde revinctum.
Hinc exaudiri voces & verba vocantis
Viſa viri, nox cùm terras obſcura teneret ;

f *Faciles.*
g *Quibus facilè ad eum patebat aditus. Ut alibi, molliſſima fandi Tempora.*
h *Nam ſepulcra violare, cineréſq; eorum diſſipare, maximum ſcelus habebatur.*
i *Quod tã pulcrũ illi videtur, ut omnia ei poſtponat.*
k *Exorabilis.*
l *Flantes ex Alpibus.*
m *Nihil proficientes.*
n *Vidit quod in cauſa eſt quò magis, &c.*
o *Aut prioris, aut chari.*
p *Quia nubentes puellæ venientes primò ad limen mariti, poſtes ornabãt laneis vittis*

Soláque

Soláque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, & longas in fletum ducere voces.
Multáque præterea vatum prædicta priorum
Terribili monitu horrificant; agit ipse furentem
q In somnis ferus Æneas; sempérque relinqui
Sola sibi, semper longam incomitata videtur
Ire viam, & Tyrios desertâ quærere terrâ.
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et *r* Solem geminum, & duplices se ostendere Thebas:
Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes,
Armatam facibus matrem & serpentibus atris
Cùm fugit, *s* ultricésque sedent in limine Diræ.
Ergò ubi concepit furias evicta dolore,
Decrevitque mori, tempus secum ipsa modúmque
Exigit; & mœstam dictis aggressa sororem,
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat.
Inveni, germana, viam (*t* gratare sorori)
Quæ mihi reddat *u* eum, vel eo me solvat amantem.
Oceani finem juxta Solémque cadentem
Ultimus Æthiopum locus est, ubi maximus Atlas
Axem humero torquet, stellis ardentibus *x* aptum.
Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos,
Hesperidum templi custos, epuláque draconi
Quæ dabat, & sacros servabat in arbore ramos,
Spargens humida mella soporiferúmque papaver.
Hæc se carminibus promittit solvere mentes
Quas velit, ast aliis duras immittere curas;
Sistere aquam fluviis, & vertere sydera retro;
Nocturnósque ciet manes: mugire videbis
Sub pedibus terram, & descendere montibus ornos.
Testor, chara, deos, & te, germana, tuúmque
Dulce caput, magicas invitam accingier artes.
Tu secreta pyram tecto interiore sub auras
Erige; & *y* arma viri, thalamo quæ fixa reliquit
Impius, *z* exuviásque omnes, lectúmque jugalem,
Quo perii, superimponas: abolere nefandi
Cuncta viri monumenta jubet monstrátque sacerdos.
Hæc effata silet; pallor simul occupat ora.
Non tamen Anna novis *a* prætexere funera sacris
Germanam credit, nec tantos mente furores
Concipit, aut graviora timet *q* quàm morte Sichæi.
Ergò jussa parat.
At regina, pyrâ penetrali in sede sub auras
Erectâ ingenti, tedis atque ilice sectâ,
Intenditque locum sertis, & *c* fronde coronat
Funereâ; supèr exuvias, ensémque relictum,
Effigiémque toro locat, haud ignara futuri,

q *Pro, in somniis, id est, vigiliis.*
r *Ex Euripide.*
s *Quia apud Æschylum templum Apol. non ingred. Furiæ, sed Or. in limine expectant.*
t *Grat. Antiq. pro Gratulare.*
u *Illum meum amatorem.*
x *Conserium, conspersum.*
y *Ensem; ut mox, ensémque relictum.*
z *Vestes.*
a *Tegere, Abscondere. Vel per hypallag. pro Prætex. nova sacra funeribus.*
b *Quàm contigerant morte Sich.*
c *Verbenis, quæ in sacro nocturno erant funereæ, ut à cupresso, non è læta fronde.*

Stant aræ circùm; & crines effusa sacerdos
Tercentum tonat ore deos, Erebúmque, Chaósque,
d Tergeminámque Hecaten, tria virginis ora Dianæ,
Sparserat & latices simulatos fontis Averni.
Falcibus & messæ ad Lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni.
Quæritur & nascentis equi de fronte revulsus,
Et matri præreptus e amor.
Ipsa molâ, manibúsque piis, altaria juxta,
Unum exuta f pedem vinclis, in veste recincta,
Testatur moritura deos & conscia fati
Sydera; tum, si quod non æquo fœdere amantes
Curæ numen habet, justúmque memórque precatur.
Nox erat, & placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras, sylvæque & sæva quiêrant
Æquora; cùm medio volvuntur sydera lapsu;
Cùm tacet omnis ager; pecudes, pictæque volucres,
Quæque lacus latè liquidos, quæque aspera dumis
Rura tenent, somno positæ sub nocte silenti
Lenibant curas, & corda oblita laborum.
At non infelix animi Phœnissa; nec unquam
Solvitur in somnos, oculísve aut pectore noctem
Accipit: g ingeminant curæ, rursúsque resurgens
Sævit amor, magnóque irarum fluctuat æstu.
Sic adeò insistit, secúmque ita corde volutat.
En, quid agam? rursúsne procos irrisa priores.
Experiar? Nomadúmque petam connubia supplex,
Quos ego sum toties jam dedignata h maritos?
Iliacas igitur classes atque ultima Teucrûm
i Jussa sequar? k quiáne auxilio juvat antè levatos,
Et bene apud memores veteris stat gratia facti?
Quis me autem (fac velle) sinet? ratibúsque superbis
Irrisam accipiet? nescis, (heu!) perdita, necdum
l Laomedonteæ sentis perjuria gentis?
Quid tum? sola fugâ nautas comitabor ovantes?
An Tyriis omnique manu stipata meorum
Insequar? & quos Sidoniâ vix urbe revelli,
Rursus agam pelago, & ventis dare vela jubebo?
Quin morere, ut merita es, ferróque averte dolorem.
Tu, lacrymis evicta meis, tu prima furentem
His, germana, malis oneras, atque objicis hosti.
m Nec licuit thalami expertem n sine crimine vitam
Degere, more feræ? tales nec tangere curas?
Non servata fides o cineri promissa Sichæo.
Tantos illa suo rumpebat pectore questus.
Æneas celsa in puppi jam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus jam rite paratis.

d *Quia pingi triformis solebat, & tribus speciebus animalium invocabatur.*
e *Medicamentum amorem concilians. Philtron, quod hippomanes vocatur.*
f *Sic apud Nas. ---vestes indutæ recinctas, Nuda pedem.*
g *Ingeminantur, augentur.*
h *In maritos, quorum nuptias dedignata sum.*
i *Quæ eis à Jove jussa sunt.*
k *An quia juvat, &c. q. d. Quasi verò mihi prosit eos esse à me lev. aux. & stet, &c.*
l *Trojanæ. Sic Laomedontiadæ, l. 2. ad perfidiam respicit Laomedontis.*
m *Nonne licuit?*
n *Sine crim. ut suprà,---succumbere culpæ.*
o *Cin. Sich. pro Sichæio, S. Alii interpunguut post cineri.*

Huic

Huic ſe forma dei vultu redeuntis eodem
Obtulit in ſomnis, rurſúſque ità viſa monere eſt,
(Omnia Mercurio ſimilis, vocémque, colorémque,
Et crines flavos, & membra decora juventæ :)
Nate deâ, potes hoc ſub caſu ducere ſomnos ?
Nec quæ circumſtent te deinde pericula cernis,
Demens ? nec Zephyros audis ſpirare ſecundos ?
Illa dolos dirúmque nefas in pectore verſat,
Certa mori, varióque irarum fluctuat æſtu.
Non fugis hinc præceps, dum præcipitare poteſtas ?
Jam mare turbari trabibus, ſæváſque videbis
Collucere faces, jam *p* ſervere littora flammis,
Si te his attigerit terris Aurora morantem.
Eja age, rumpe moras. VARIUM & mutabile ſemper
Fœmina. Sic fatus, nocti ſe immiſcuit atræ.
Tum verò Æneas, ſubitis exterritus umbris,
Corripit è ſomno corpus, ſocióſque *q* fatigat :
Præcipites *r* vigilate, viri, & conſidite tranſtris ;
Solvite vela citi : deus, æthere miſſus ab alto,
Feſtinare fugam, tortóſque incidere funes,
Ecce iterum ſtimulat. Sequimur te, ſancte deorum
Quiſquis es, imperióque iterum paremus ovantes.
Adſis, ô, placidúſque juves, & ſydera cœlo
Dextra feras. Dixit, vaginâque eripit enſem
t Fulmineum, ſtrictóque ferit retinacula ferro.
Idem omnes ſimul ardor habet, rapiúntque, ruúntque ;
Littora deſeruêre ; latet ſub claſſibus æquor ;
Adnixi torquent ſpumas, & cærula verrunt.
Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
Regina, è ſpeculis ut primùm albeſcere lucem
Vidit, & *u* æquatis claſſem procedere velis,
Littoráque & vacuos ſenſit ſine remige portus,
Térque quatérque manu pectus percuſſa decorum,
Flaventéſque abſciſſa comas, Proh Jupiter ! ibit
Hic, (ait) & noſtris illuſerit advena regnis ?
Non arma expedient ? totáque ex urbe ſequentur ?
Diripiéntque rates alii navalibus ? ite ;
Ferte citi flammas, date vela, impellite remos. (tat ?
x Quid loquor ? aut ubi ſum ? quæ mentem inſania mu-
Infelix Dido ! nunc te *y* fata impia tangunt.
Tum *z* decuit, cùm ſceptra dabas. En dextra, *a* fidéſque,
Quem ſecum patrios aiunt portare penates,
Quem ſubiiſſe humeris confectum ætate parentem.
Non potui abreptum divellere corpus, & undis
Spargere ? non ſocios, non ipſum abſumere ferro
Aſcanium, patriiſque epulandum apponere menſis ?

p *Aut Syſtole, aut Metaplaſm.*
Conjug.
q *Excitat urgens.*
r *Evigilate.*
t *Quidam exp. Fulminis modo reſplendentem.*
u *Feliciter plenis ſine motu aliquo.*
x *Quia loquitur abſentibus.*
y *Fata illius impii ; ut ſuprà Æn. vocavit impium. Aliàs facta.*
z *Decuit talia loqui, vel cogitare.*
a *Fidéſque illius quem aiunt port. &c.*

Verùm

Verùm anceps pugnæ fuerat fortuna : fuiſſet :
Quem metui moritura ? faces in *b* caſtra tuliſſem ;
Implêſſémque foros flammis, natúmque patrémque
Cum genere extinxem ; memet ſupèr ipſa dediſſem,
Sol, qui terrarum flammis opera omnia luſtras,
Túque harum interpres curarum & conſcia Juno,
c Nocturníſque Hecate triviis ululata per urbes,
Et Diræ ultrices, & dii morientis Eliſæ,
Accipite hæc, meritúmque malis advertite numen,
Et noſtras audite preces : Si tangere portus
d Infandum caput, ac terris adnare neceſſe eſt,
Et ſi fata Jovis poſcunt, *e* hic terminus hæret ;
f At bello audacis populi vexatus & armis,
Finibus extorris, complexu avulſus Iüli,
Auxilium imploret, videátque indigna ſuorum
Funera ; nec, cùm ſe ſub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno aut optatâ luce fruatur ;
Sed cadat ante diem, mediâque inhumatus arenâ.
Hæc precor ; hanc vocem extremam cum ſanguine fundo,
Tum vos, ô Tyrii, ſtirpem & genus omne futurum
Exercete odiis, cinerique hæc mittite noſtro
Munera : nullus amor populis, nec fœdera ſunto.
Exoriare aliquis noſtris ex oſſibus ultor,
Qui face Dardanios ferróque ſequare colonos.
Nunc, olim, quocunque dabunt ſe tempore vires ;
Littora littoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis, pugnent *g* ipſique nepotes.
Hæc ait, & partes animum verſabat in omnes,
Inviſam quærens quamprimum abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem affata Sichæi ;
(Namque ſuam patriâ antiquâ cinis ater habebat)
Annam, chara mihi nutrix, huc ſiſte ſororem ;
Dic corpus properet *h* fluviali ſpargere lymphâ,
Et pecudes ſecum & monſtrata *i* piacula ducat :
Sic veniat : túque ipſa piâ tege tempora vittâ.
Sacra *k* Jovi Stygio, quæ ritè incepta paravi,
Perficere eſt animus, finémque imponere *l* curis ;
Dardaniique *m* rogum capitis permittere flammæ.
Sic ait : illa gradum *n* ſtudio celerabat anili.
At trepida, & cœptis immanibus effera Dido,
Sanguineam volvens aciem, maculiſque trementes
Interfuſa genas, & pallida morte futurâ,
Interiora domûs irrumpit limina, & altos
Conſcendit furibunda rogos ; enſémque recludit
Dardanium, *o* non hos quæſitum munus in uſus.
Hîc poſtquam Iliacas veſtes notúmque cubile
Conſpexit, paulùm lacrymis & mente morata,

Incubuitque

b *Claſſem : ut, --- nos caſtra movemus.*
c *Quòd ſacra illi hærent noctu in triviis. Unde Trivia, ut Græc. τριοδῖτις.*
d *Ut Græc. μιχθὲν ὑφαλλὼ dicunt.*
e *Hoc immutabile eſt, immotum manere debet, ut termini agrorum immoti manent.*
f *Saltem hoc meis precibus concedite, ut bello aud. pop. &c.*
g *Ipſi quoq; nep.*
h *Ut in ſacris quæ fiebant diis inferis.*
i *Ea quibus ad expiationem opus eſt.*
k *Jovi St. Plutoni.*
l *Quia ſacris infernis amor. & curas ſolvi credebant.*
m *In quo ejus imago fuerat.*
n *Non re, ſed ſtudio celerabat gradum.*
o *Quod cùm diceret Æneas, nihil tale cogitaverat futurum.*

Incubuitque toro, dixitque noviſſima verba:
Dulces exuviæ, dum fata deúſque ſinebant,
Accipite hanc animam, méque his exolvite curis.
Vixi, & quem dederat curſum fortuna peregi:
Et nunc magna mei ſub terras ibit *p* imago.
Urbem præclaram ſtatui, mea mœnia vidi;
Ulta virum, pœnas inimico à fratre recepi,
Felix, (heu!) nimiùm felix, ſi littora tantùm
Nunquam Dardaniæ tetigiſſent noſtra carinæ.
Dixit; & os impreſſa toro, Moriemur inultæ?
Sed moriamur, ait: *q* ſic? ſic juvat ire ſub umbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, & noſtræ ſecum ferat *r* omina mortis.
Dixerat: atque illam media inter talia ferro
Collapſam aſpiciunt comites, enſémque cruore
Spumantem, ſparſáſque manus: it clamor ad alta
Atria; concuſſam bacchatur fama per urbem.
Lamentis, gemitúque, & fœmineo ululatu
Tecta fremunt; reſonat magnis plangoribus æther:
Non aliter quàm ſi immiſſis ruat hoſtibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros, flammæque furentes
ſ Culmina pérq; hominum volvantur, pérque deorum.
Audiit exanimis, trepidóque exterrita curſu,
Unguibus ora ſoror *t* fœdans, & pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hoc illud, germana, *u* fuit? me fraude petebas?
Hoc rogus iſte mihi, hoc ignes aræque parabant?
Quid primùm deſerta *x* querar? comitémne ſororem
Spreviſti moriens? eadem me ad fata *y* vocâſſes:
Idem ambas ferro dolor atque eadem hora tuliſſet.
His etiam *z* ſtruxi manibus, patrióſque vocavi
Voce deos, ſic te ut *a* poſitâ crudelis abeſſem?
Extinxti te méque, ſoror, populúmque, *b* patréſque
Sidonios, urbémque tuam: date, vulnera lymphis
Abluam, & extremus ſiquis ſuper halitus errat,
Ore legam. Sic fata, gradus evaſerat altos,
Senianimémque ſinu germanam amplexa fovebat
Cum gemitu, atque atros ſiccabat veſte cruores.
Illa graves oculos conata attollere, rurſus
Deficit: infixum ſtridet ſub pectore vulnus.
Ter ſeſe attollens, cubitóque innixa, levavit:
Ter revoluta toro eſt, oculiſque errantibus alto
Quæſivit cœlo lucem ingemuitque repertâ.
Tum *c* Juno omnipotens, longum miſerata dolorem,
Diffi ileſque obitus, Irim demiſit Olympo,
Quæ luctantem animam nexóſque reſolveret artus.
Nam quia *d* nec fato, *e* meritâ nec morte peribat,

p *Ex opinione Ennii animas ad inferos deſcendere non credentis, ſed quædam ſimulacra. Eadémque fuit & Homeri.*
q *Ita Serv. Alii, Sic ſic juvat, &c.*
r *Omina (non omnia, ut in multis edit.) id eſt, Mors noſtra illi diſcedenti ſit ominoſa.*
ſ *Per tecta domorum & templorum.*
t *Cruentans.*
u *Id cogitabas?*
x *Querárne quòd com. ſor. ſpreveris?*
y *Vocare me debuiſſes, vel debueras.*
z *Rogum iſtum.*
a *Exanimatâ. Ita Serv. ſed potius, Sic ad mortem compoſitâ.*
b *Senatum Carthaginenſem.*
c *Aut pronuba, aut inferna, ut Ser. ait. Sed potius de ſupera, quæ eſt pronuba.*
d *Quæ violenta ſunt, non videntur fato evenire.*
e *Pro, naturali.*

Sed

Sed miſera ante diem, ſubitóque accenſa furore;
Nondum illi flavum Proſerpina vertice crinem
Abſtulerat, Stygióque caput damnaverat Orco.
Ergò Iris croceis per cœlum roſcida pennis,
Mille trahens varios adverſo Sole colores,
f Hunc crinem. Devolat, & ſupra caput aſtitit: *f* Hunc ego Diti
g A Junone. Sacrum *g* juſſa fero, téque iſto corpore ſolvo.
Sic ait, & dextrâ crinem ſecat; omnis & unà
Dilapſus calor, atque in ventos vita receſſit.

P. Virgilii Maronis
ÆNEIDOS
LIBER V.

ARGUMENTUM.

Æneas, relictâ Carthagine, in Italiam navigans, vi tempeſtatis in Siciliam defertur; ubi ab Aceſte benignè exceptus, manibus Anchiſæ patris, quem ſuperiore anno, eodem die, apud Drepanum ſepeliverat, anniverſarium ſacrum facit, ludóſque apud tumulum ejus inſtituit, ſuáque victoribus præmia decernit. Navali certamine vincit Cloanthus. Euryalus, Niſi dolo, curſu ſuperat. Entellus ſenex Daretem juveniliter ſe jactantem cæſtu vincit. Sagittandi peritiâ ſuperat Eurytion: prima tamen præmia, ætatis dignitatíſque habitâ ratione, Aceſtæ decernuntur, cujus ſagitta in aerem emiſſa ſubitò exarſerat. Aſcanius, in honorem Anchiſæ avi, cum primæ nobilitatis pueris, equeſtres ludos pugnámque imaginariam exhibet. Interea Trojanæ mulieres, hortatu Iridis, longæque navigationis tædio, ignem in claſſem conjiciunt, quatuórque naves exurunt: cæteræ ſubitâ à Jove immiſſâ pluviâ incendio ſunt ereptæ. Nocte ſequenti Anchiſes, Æneæ filio in ſomnis apparens, Jovis verbis admonet, ut Nautæ conſilium ſequutus, mulieres imbelléſque ſenes in Sicilia relinquat, ipſe cum juventutis robore integræque ætatis flore in Italiam naviget, Sibyllæque inprimis antrum adeat: illius enim ductu ad ſe in campos Elyſios eſſe perventurum, ubi & poſteritatis ſuæ ſeriem omniúmque inſtantium bellorum diſcat eventum. Monitis itaque paternis morem gerens Æneas, oppidum in Sicilia condit nomine Aceſtam: eò & matrum & ſenum bello inutilium coloniam tranſcribit: ipſe cum exercitûs robore Italiam petit. Interim Neptunus, Veneris precibus exoratus, naviganti

Æneæ

Æneæ mare tutum præstat. Palinurus in tanta securitate somno succumbens, unà cum gubernaculo in mare excutitur: ejúsque vicem supplet Æneas.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Navigat Æneas; Siculis defertur ad oras.
Hîc manes celebrat patrios, unà hospes Acestes:
Ludos ad tumulum faciunt, certamina ponunt.
Prodigium est cunctis ardens delapsa sagitta.
Iris, anum Beroën habitu mentita senili,
Incendit naves, subitus quas vindicat imber.
In somnis pater Anchises quæ bella gerenda,
Quóque duce ad manes possit descendere, monstrat.
Transcribit matres urbi populúmque volentem.
Et placidum Æneas Palinurum quærit in undis.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

In Siculas iterum terras fortuna reducit
Æneam: tumulóque patris persolvit honorem.
Tum cogit naves incendere Troadas Iris.
Troës ibi linquunt socios. Venus anxia placat
Neptunum. Somnus Palinurum mergit in undis.

Aliud Monostichon.

Quintus habet ludos, & classem corripit ignis.

Aliud.

Manibus ad tumulum quinto celebrantur honores.

INterea medium Æneas jam classe tenebat
a Certus iter, fluctúsque b atros Aquilone secabat;
Mœnia respiciens, quæ jam infelicis Elissæ
Collucent flammis: quæ tantum accenderit ignem
Causa latet: duri magno sed amore dolores
Polluto, notúmque furens quid fœmina possit,
Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
c Ut pelagus tenuêre rates, nec jam amplius ulla
Occurrit tellus, cœlum undique, & undique pontus:
Olli d cæruleus supra caput astitit imber,
Noctem hyemémq; ferens, & inhorruit unda tenebris.
Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta,
Heu! e quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quidve, pater Neptune, paras? sic deinde loquutus
Colligere f arma jubet, validísque incumbere remis;
Obliquátque g sinus in ventum; ac talia fatur.

a *Navigandi usque in terram in quam fato vocabatur. Sic autem alibi, Certus eúndi.*
b *Quos nuper flans Aquilo atros effecerat.*
c *Ubi altum tenet procul à littore provectæ.*
d *Pro nigro; ut Græci κυάνεον dicunt.*
e *Pro διὰ τί. Prisc. Est autem Ennii.*
f *Pro armamentis, ut Gr. ὅπλα.*
g *Vela obliqua tendit.*

Magnanime

Magnanime Ænea, non, si mihi Jupiter autor
Spondeat, hoc sperem Italiam contingere cœlo:
Mutati transversa fremunt, & vespere ab atro
Consurgunt venti, atque in nubem cogitur aër.
Nec nos obniti contrà neque tendere tantum
Sufficimus: superat quoniam fortuna, sequamur;
Quóque vocat vertamus iter: nec littora longè
h *Nam Eryx filius Veneris.* Fida reor fraterna *h* Erycis, portúsque Sicanos;
Si modò rite memor *i* servata remetior astra.
i *Observata.* Tum pius Æneas, Equidem sic poscere ventos
Jamdudum, & frustra cerno te tendere contrá.
k *Alibi, Tendit iter velis.* *k* Flecte viam velis: an sit mihi gratior ulla,
Quóque magis *l* fessas optem dimittere naves,
l *Fessos socios, qui navibus vehuntur.* Quàm quæ Dardanium tellus mihi servat Acesten,
Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa?
Hæc ubi dicta, petunt portus, & vela secundi
Intendunt Zephyri: fertur cita gurgite classis,
Et tandem læti notæ advertuntur arenæ.
At procul excelso miratus vertice montis
Adventum, sociásque rates, occurrit Acestes,
m *Et quòd feris abundaret Libya, & quòd inde pulcher. pelles afferrentur.* Horridus in jaculis, & *m* pelle Libystidis ursæ;
Troïa Crinisо conceptum flumine mater
Quem genuit: veterum non immemor ille parentum,
Gratatur reduces, & gazâ lætus agresti
Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.
n *Stellarum aspectu abstulerat.* Postera cùm primo *n* stellas oriente fugârat
Clara dies, socios in cœtum littore ab omni
Advocat Æneas, tumulique ex aggere fatur.
Dardanidæ magni, genus alto à sanguine divûm,
Annuus exactis completur mensibus orbis,
Ex quo reliquias divinique ossa parentis
Condidimus terrâ, mœstásque sacravimus aras.
Jámque dies (ni fallor) adest, quem semper acerbum,
Semper honoratum (sic dii voluistis) habebo.
o *Si versarer in Getulia. Tanquã de desertis aut hostilibus locis loquitur.* Hunc ego Getulis *o* agerem si Syrtibus exul,
Argolicóve mari deprensus, & urbe Mycenæ,
Annua vota tamen solennésque ordine pompas
Exequerer, struerémque *p* suis altaria donis.
Nunc ultro ad cineres ipsius & ossa parentis
p *Sibi conveni-entibus, vel, sibi debitis, cumularem.* (Haud equidem sine mente reor, sine numine divûm)
Adsumus, & portus delati intramus amicos.
Ergò agite, & cuncti lætum celebremus honorem:
q Poscamus ventos, atque hæc mea sacra quotannis
q *Ventorum potestatem tribuit hîc Anchisæ, teste Lactantio.* Urbe velit posità templis sibi ferre dicatis.
Bina boum vobis Troiâ generatus Acestes
Dat numero capita in naves: adhibete penates
Et patrios epulis, & quos colit hospes Acestes.

Præterea,

Præterea, ſi nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radiiſque retexerit orbem;
Prima citæ Teucris ponam certamina claſſis.
Quique pedum curſu valet, & qui viribus audax,
Aut jaculo incedit r melior, levibúſve ſagittis,
Seu crudo fidit pugnam committere cæſtu;
Cuncti adſint, meritæque expectent præmia palmæ.
Ore favete omnes, & cingite tempora ramis.
Sic fatus, velat ſ maternâ tempora myrto:
Hoc Helymus facit, hoc ævi maturus Aceſtes,
Hoc puer Aſcanius; ſequitur quos cætera pubes.
Ille è concillio multis cum milibus ibat
Ad tumulum, magnâ medius comitante catervâ.
Hic duo ritè mero t libans carcheſia Baccho
Fundit humi, duo lacte novo, duo u ſanguine ſacro;
Purpureóſque jacit flores, ac talia fatur.
Salve, ſancte parens x iterum; ſalvete, recepti
Nequicquam cineres, animæque umbræque paternæ.
Non licuit fines Italos, fataliáque arva,
Nec tecum Auſonium (quicunque eſt) quærere Tibrim.
Dixerat hæc; adytis cùm lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, ſeptena volumina traxit,
Amplexus placidè tumulum, lapſúſque per aras;
Cæruleæ cui terga notæ, maculoſus & auro
Squama n incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
Mille trahit varios adverſo Sole colores.
Obſtupuit viſu Æneas: ille agmine longo
Tandem inter pateras & lævia pocula ſerpens,
y Libavítque dapes, rurſúſque innoxius imo
Succeſſit tumulo, & depaſta altaria z liquit.
Hôc magis inceptos genitori inſtaurat honores;
Incertus geniúmne loci, famulúmne parentis,
Eſſe putet: a cædit quinas de more bidentes,
Totque ſues, totidem nigrantes terga juvencos;
Vináque fundebat pateris; animámque vocabat
Anchiſæ magni, b manéſque Acheronte remiſſos.
Necnon & ſocii, quæ cuique eſt copia, læti
Dona ferunt, onerántque aras, mactántque juvencos.
Ordine ahena locant alii, fuſique per herbam
Subjiciunt verubus prunas, & viſcera torrent.
Expectata dies aderat, nonámque ſerenâ
Auroram Phaëthontis equi jam luce vehebant:
Famáque finitimos & clari nomen Aceſtæ
Excierat: læto complèrant littora cœtu
Viſuri Æneadas; pars & certare parati.
Munera principio ante oculos circóque locantur
In medio; ſacri tripodes, viridéſque coronæ,

r *Præſtantior. Vult autem jac. & ſag. dici Ser. pro jactu ſagittarum; ut vacet particula ve. Sed nimis durum hoc fuerit.*

ſ *Veneri matri ſuæ dicata.*

t *Inferias fundi ſignific. quas Gr. χοὰς vocant.*

u *Victimarum, ut alibi.*

x *Sic S. diſtinguit poſt Iterum; quia cum ſepeliit eum, dixerat Salve & vale.*

y *Leviter guſtavit.*

z *Tamdiu permanſit quamdiu cuncta ara ſuperpoſita flamma conſumeret.*

a *Sacra dicta Suovetaurilia tunui putat Turneb.*

b *Anchiſæ animam ab inferis reverſam.*

c *Sic pulchri ut ſacros parares. Vel, Quales ſacrari ſolent.*

Et palmæ, pretium victoribus; armáque, & oſtro
Perfuſæ veſtes, argenti aurique talenta.
Et tuba *d* commiſſos medio canit aggere ludos.
Prima pares ineunt gravibus certamina remis
Quattuor ex omni delectæ claſſe carinæ.
Velocem Mneſtheus agit acri remige Priſtin;
Mox Italus Mneſtheus, genus à quo nomine Memmi:
Ingentémque Gyas ingenti mole Chimæram,
Urbis opus; *e* triplici pubes quam Dardana verſu
Impellunt, terno conſurgunt ordine remi.
Sergeſtúſque, domus tenet à quo Sergia nomen,
Centauro invehitur *f* magnâ: Scyllâque Cloanthus
Cæruleâ, genus unde tibi, Romane Cluenti.
Eſt procul in pelago ſaxum, ſpumantia contra
Littora, quod tumidis ſubmerſum tunditur olim
Fluctibus, hyberni condunt ubi ſydera Cori:
g Tranquillo ſilet, immotâque attollitur undâ
h Campus, & apricis ſtatio gratiſſima mergis.
Hic viridem Æneas frondenti ex ilice metam
Conſtituit, ſignum nautis, pater; unde reverti
Scirent, & longos ubi circumflectere curſus.
Tum loca ſorte legunt: ipſique in puppibus auro
i Ductores longè effulgent oſtróque decori.
Cætera populeâ velatur fronde juventus,
Nudatóſque humeros oleo perfuſa niteſcit.
Conſidunt tranſtris, *k* intentáque brachia remis,
Intenti expectant ſignum: exultantiáque *l* haurit
Corda pavor pulſans, laudúmque arrecta cupido.
Indè, ubi clara dedit ſonitum tuba, finibus omnes
(Haud mora) proſiluêre ſuis: ferit æthera clamor
Nauticus, adductis ſpumant freta verſa lacertis.
Infindunt pariter ſulcos, totúmque dehiſcit
Convulſum remis roſtris ſtridentibus æquor.
Non tam *m* præcipites bijugo certamine campum
Corripuêre, ruúntque effuſi *n* carcere currus:
Nec ſic immiſſis aurigæ undantia lora
Concuſſêre *o* jugis, pronique in verbera pendent.
Tum plauſu fremitúque virûm ſtudiiſque faventûm
p Conſonat omne nemus, vocémque incluſa volutant
Littora, pulſati colles clamore reſultant.
Effugit ante alios, primúſque elabitur undis,
Turbam inter fremitúmq; Gyas: quem deinde Cloanthus
Conſequitur, melior remis, ſed pondere *q* pinus
Tarda *r* tenet: poſt hos æquo *ſ* diſcrimine Priſtis
Centaurúſque locum tendunt ſuperare *t* priorem;
Et nunc Priſtis abit, nunc victam præterit ingens
Centaurus; nunc unà ambæ junctiſque feruntur
Frontibus,

d *Inceptos, inchoatos; ut Pugnam committere.*
e *Triremem deſcribit, per ἀναχρονισμόν. cùm Trojani belli tempore nondum fuiſſe conſtet.*
f *Quia refertur ad navem. Sic Ter. dixit Eunuchum ſuum.*
g *Cùm mare eſt tranquillum.*
h *Saxi illius latitudo.*
i *Domini navium non gubernatores.*
k *Al. Nudatáque; ſed Ser. intenta.*
l *Pro exhaurit, i. e. emovet: ſubſiliunt enim pavore aut ſpe. Vel exhaurit ſpiritibus.*
m *Feſtinantes.*
n *Carceribus.*
o *Jugalibus equis.*
p *Echo ſignif. in ſeq.*
q *Navis.*
r *Malè exp. Tenetur. Retinetur. Eſt enim Tenet, Eum retinet.*
ſ *Interſtitio, Intervallo.*
t *Inter ſe. Is autem erat tertius. Nam G. primus, Cl. ſecundus erat.*

Frontibus, & longæ ſulcant vada ſalſa carinæ.
Jámque propinquabant ſcopulo, metámque tenebant,
Cum u princeps médióque Gyas in gurgite victor
Rectorem navis compellat voce Menœten:
Quò tàntùm mihi dexter abis? huc dirige curſum:
Littus ama, & lævas ſtringat ſine x palmula cautes:
Altum alii teneant. Dixit: ſed cœca Menœtes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad undas,
Quo diverſus abis? y iterum, pete ſaxa, Menœte,
Cum clamore Gyas revocabat: & ecce, Cloanthum
Reſpicit inſtantem tergo, & propiora tenentem.
Ille inter navémque Gyæ ſcopulóſque ſonantes
Radit iter lævum interior, ſubitúſque priorem
Præterit, & metis tenet æquora tuta relictis.
Tum verò exarſit juveni dolor oſſibus ingens,
Nec lacrymis cáruêre genæ: ſegnémque Menœten,
Oblitum decoriſque ſui ſociúmque z ſalutis,
In mare præcipitem puppi deturbat ab alta.
Ipſe gubernâclo rector ſubit, ipſe magiſter;
Hortatúrque viros, clavúmque ad littora torquet.
At gravis ut fundo vix tandem redditus imo eſt
Jam ſenior madidáque fluens in veſte Menœtes,
Summa petit ſcopuli, ſiccáque in rupe reſedit.
Illum & labentem Teucri & riſêre natantem,
Et ſalſos rident a revomentem pectore fluctus.
Hic læta extremis ſpes eſt accenſa duobus,
Sergeſto Mneſtheóque, Gyan ſuperare b morantem.
Sergeſtus capit ante locum, ſcopulóque propinquat:
Ne totâ tamen ille prior præeunte carinâ;
Parte prior, parte n roſtro premit æmula Priſtis.
At mediâ ſocios incedens navè per ipſos
Hortatur Mneſtheus; Nunc, nunc inſurgite remis,
c Hectorei ſocii, d Trojæ quos ſorte ſuprema
Delegi cómites: nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Getulis Syrtibus uſi,
Ionióque mari, Maleæque ſequacibus undis.
Non jam prima peto Mneſtheus, neque vincere certo:
(Quanquam o!) ſed ſuperent quibus hoc, Neptune, de-
Extremos pudeat redíiſſe: e hoc vincite, cives, (diſti.
Et prohibête f nefas. Olſi certamine ſummo
Procumbunt; vaſtis tremit ictibus g ærea puppis;
Subtrahitúrque ſolum: tum creber anhelitus artus
Aridáque ora quatit: ſudor fluit undique h rivis.
Attulit ipſe viris optatum caſus honorem.
Namque furens animi dum proram ad ſaxa ſuburget
i Interior, ſtatióque ſubit Sergeſtus iniquo,
Infelix ſaxis in procurrentibus hæſit.

u *Ordinis eſt.*
x *Remus; proprie remi pars extrema.*
y *Vel, Quò diverſus abis iterum?*
z *Quæ periclitatur, amiſſo gubernatore.*
a *Sæpiùs vomentem.*
b *Imperitiâ gubernatoris.*
c *Aut fortiſſimi; aut revera quondam Hect. ſocii.*
d *In excidio Trojæ.*
e *Hoc ſit victoriæ loco, non committere ut extremi redeatis.*
f *Summum hoc dedecus.*
g *Firmiſſima.*
h *More rivorum. Tanquam per rivos.*
i *Siniſterior.*
S. At. T. *Qui curſu breviore ad metam tendebat.*

Concuſſæ cautes, & acuto in *k* murice remi
Obnixi crepuêre; illiſáque prora *l* pependit.
Conſurgunt nautæ, & magno clamore morantur;
Ferratáſque ſudes, & acutâ cuſpide contos
Expediunt, fractóſque *m* legunt in gurgite remos.
At lætus Mneſtheus, ſucceſſúque acrior ipſo,
Agmine remorum celeri ventiſque vocatis
n Prona petit maria, & pelago decurrit aperto.
Qualis ſpeluncâ ſubitò commota columba,
Cui domus & dulces latebroſo in pumice nidi,
Fertur in arva volans, plauſúmque exterrita *o* pennis
Dat tecto ingentem; mox, aere lapſa quieto,
p Radit iter liquidum, celeres neque commovet alas:
Sic Mneſtheus, ſic ipſa fugâ ſecat ultima Priſtis
Æquora; ſic illam fert impetus ipſe volantem.
Et primùm in ſcopulo luctantem deſerit alto
Sergeſtum, brevibúſque vadis, fruſtráque vocantem
Auxilia, & fractis diſcentem currere remis.
Indè Gyan ipſámque ingenti mole Chimæram
Conſequitur: cedit, quoniam ſpoliata magiſtro eſt.
Solus jámque ipſo ſupereſt in fine Cloanthus;
Quem petit, & ſummis adnixus viribus urget.
Tum verò ingeminat clamor, cunctíque ſequentem
Inſtigant ſtudiis; reſonat clamoribus æther.
Hi, *q* proprium decus & partum indignantur honorem
Ni teneant, *r* vitámque volunt pro laude paciſci:
Hos ſucceſſus alit: poſſunt, quia *ſ* poſſe videntur.
Et fors æquatis cepiſſent præmia roſtris,
Ni palmas ponto tendens utraſque Cloanthus,
Fudiſſétque preces, divóſque in vota vocâſſet.
Dii quibus imperium pelagi, quorum æquora curro,
Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum
Conſtituam ante aras, voti *t* reus, extáque ſalſos
u Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam.
Dixit; eúmque imis ſub fluctibus audiit omnis
Nereïdum Phorcíque chorus, Panopeáque virgo;
Et pater ipſe manu magnâ Portunus euntem
Impulit: illa Noto citiùs volucríque ſagittâ
Ad terram fugit, & portu ſe condidit alto.
Tum ſatus Anchiſâ, cunctis ex more vocatis,
Victorem magnâ præconis voce Cloanthum
Declarat, viridíque advelat tempora lauro;
Muneráque in naves ternos aptare juvencos,
Vináque, & argenti magnum dat ferre talentum.
Ipſis præcipuos ductoribus addit honores:
Victori *x* chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura *y* Mæandro duplici *z* Melibœa cucurrit:

k *Saxi acumine.*
l *Nutavit, libravit ſeſe. Pomp.*
m *Colligunt.*
n *Vicina littoribus, unde altum eſt longè poſitum.*
o *Malè cum exterr. Ser. jungit.*
p *Secat purum aerem.*
q *Quaſi jam propriam victoriam.*
r *Mutare ex pacto vitam cum laude.*
ſ *Sperantes victoriam opinione ſpectantium.*
t *Debitor. Unde vota ſolventes dicimus Abſolutos.*
u *Al. Projiciam. Sed vide Macrob.*
x *Veſtem prætextam, eandémque Phrygiam, id eſt, acu pictam.*
y *Erat in chl. flexuoſa purpura, in modum Mæandri.*
z *Pro Melibœenſis.*

Intex-

Intextúsque *a* puer frondosâ regius Idâ
Veloces jaculo cervos cursúque fatigat,
Acer, anhelanti similis; quem præpes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis.
Longævi *b* palmas nequicquam ad sydera tendunt
Custodes; sævitque canum latratus in auras.
At qui deinde locum tenuit virtute secundum,
Lævibus huic *c* hamis consertam auróque trilicem
Loricam (quam Demoleo detraxerat ipse
Victor, apud rapidum Simoënta, sub Ilio alto)
Donat habere viro, decus, & tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus Sagarísque ferebant
Multiplicem, connixi humeris; indutus at olim
Demoleus cursu palantes Troäs agebat.
Tertia dona facit, geminos ex ære lebetas,
Cymbiáque argento perfecta, atque aspera signis.
Jámque adeò donati omnes, opíbúsque superbi,
Puniceis ibant evincti tempora *d* tæniis:
Cùm sævo è scopulo multâ vix arte revulsus,
Amissis remis, atque ordine debilis uno,
Irrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens,
Ærea quem obliquum rota transiit, aut gravis ictu
Seminecem liquit saxo lacerúmque viator,
Nequicquam longos fugiens dat corpore tortus;
Parte ferox, ardénsque oculis, & sibila colla
Arduus attollens; pars vulnere clauda retentat
Nexantem nodos, séque in sua membra plicantem:
Tali remigio navis se tarda movebat;
Vela facit tamen, & plenis subit ostia velis.
Sergestum Æneas promisso munere donat,
Servatam ob navem lætus, sociósque reductos.
Olli serva datur, *e* operum haud ignara Minervæ,
Cressa genus, Pholoë, geminíque sub ubere nati.
Hôc pius Æneas misso certamine tendit
Gramineum in campum, quem collibus undique curvis
Cingebant sylvæ; mediáque in valle *f* theatri
Circus erat; quò se multis cum millibus heros
Consessu medium tulit, extructóque resedit
Hîc, qui fortè velint rapido contendere cursu,
Invitat pretiis animos, & præmia ponit.
Undique conveniunt Teucri, mistique Sicani:
Nisus & Euryalus primi.
Euryalus formâ insignis viridíque juventâ;
Nisus amore pio *g* pueri: quos deinde secutus
Regius egregiâ Priami de stirpe Diores.
Hunc Salius simul & Patron; quorum alter *h* Acarnan,

a Ganym. imago inexta chl.

b Aut mirantes aut increpantes deos.

c Squamis ferr. consertam, & tribus liciis ornatam per eas currentibus.

d Vittis. Al. tæn s absque synæresi.

e Lanificii & texturæ peritæ.

f Theat. Circus, id est, spatium spectaculi.

g Ser. putat pueri posse etiam jungi sequentibus.

h Epirota. Acarnania enim pars

Alter ab Arcadia, Tegeæ de ſanguine gentis.
Tum duo Trinacrii juvenes, Helymus Panopéſque,
Aſſueti ſylvis, comites ſenioris Aceſtæ.
Multi præterea, quos fama obſcura recondit.
Æneas quibus in mediis ſic deinde loquutus.
Accipite hæc animis, lætáſque advertite mentes;
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
i Gnoſia bina dabo k lævato lucida ferro
Spicula, cœlatámque argento ferre bipennem.
Omnibus hic erit unus honos: tres præmia primi
Accipient, flavâque caput nectentur olivâ.
Primus equum phaleris inſignem victor habeto:
Alter Amazoniam pharetram, plenámque ſagittis
Threïciis; lato quam circùm amplectitur auro
Balteus, & tereti ſubnectit fibula gemmâ.
Tertius Argolicâ hac galeâ contentus abito.
Hæc ubi dicta, locum capiunt: ſignóque repentè
Corripiunt ſpatia audito, limenque relinquunt
Effuſi, nimbo ſimiles; ſimul ultima l ſignant.
Primus abit, longéque ante omnia corpora Niſus
Emicat, & ventis & fulminis ocyor alis.
Proximus huic, m longo ſed proximus intervallo,
Inſequitur Salius: ſpatio pòſt deinde relicto,
Tertius Euryalus.
Euryalúmq; Helymus ſequitur: quo deinde n ſub ipſo
Ecce volat calcémque terit jam calce Diores,
Incumbens humeris: o ſpatia & ſi plura ſuperſint,
Tranſeat elapſus prior, ambiguúmque relinquat.
Jámque ferè ſpatio extremo, feſsique ſub ipſum
Finem adventabant, lævi cùm ſanguine Niſus
Labitur infelix, cæſis ut fortè juvencis
Fuſus humum, viridéſque ſuper madefecerat herbas.
Hic juvenis, jam victor ovans, veſtigia preſſo
Haud tenuit titubata ſolo, ſed pronus in ipſo
Concidit immundóque fimo ſacróque cruore.
Non tamen p Euryali, non ille oblitus amorum:
Nam ſeſe oppoſuit Salio, per lubrica ſurgens:
q Ille autem ſpiſſâ jacuit revolutus arenâ.
Emicat Euryalus, & r munere victor amici,
ſ Prima tenet, plauſúque volat fremitúque ſecundo,
Pòſt Helymus ſubit, & nunc tertia palma Diores.
Hic totum t caveæ conſeſſum ingentis & ora
Prima patrum magnis Salius clamoribus implet,
Ereptúmque u dolo reddi ſibi poſcit honorem.
Tutatur favor Euryalum, lacrymæque decoræ;
Gratior & pulcro x veniens in corpore virtus
Adjuvat; & magnâ proclamat voce Diores,

i *Cretenſia.*
k *Lævigato.*
l *Oculis intuentur ultima ſpatia, aviditate vincendi.*
m *Sic & Cicero eſt loquutus.*
n *Poſt ipſum.*
o *Si plus ſpatii ſupereſſet, eum præteriret, aut certè in dubio relinqueret uter prior ad metam perveniſſet.*
p *Non oblitus amorum Euryali. Legitur etiam amoris; item amorem eſt.*
q *Salius.*
r *Beneficio.*
ſ τὰ πρῶτα.
t *Theat. Circi.*
u *Illo Niſi dolo ſibi præreptum.*
x *Proveniens, crejcens.*

Qui

Qui ſubiit palmæ, fruſtráque ad præmia vênit
Ultima, ſi primi Salio reddantur honores.
Tum pater Æneas, Veſtra, inquit, munera vobis
Certa manent, pueri, & palmam movet ordine nemo:
Me liceat y caſum miſereri z inſontis amici.
Sic fatus, tergum Getuli immane leonis
Dat Salio, villis oneroſum atque unguibus aureis.
Hic Niſus, Si tanta, inquit, ſunt præmia victis,
Et te lapſorum miſeret; quæ munera Niſo
Digna dabis, primam merùi qui a laude coronam,
Ni me, quæ Salium, fortuna inimica tuliſſet?
Et ſimul his dictis faciem oſtentabat, & udo
Turpia membra fimo. Riſit pater optimus b olli,
Et clypeum c efferri juſſit, Didymaonis artes,
Neptuni ſacro Danais de poſte refixum.
Hoc juvenem egregium præſtanti munere donat.
Pòſt, ubi confecti curſus, & dona peregit;
d Nunc, ſi cui virtus, animúſque in pectore e præſens,
Adſit, & evinctis attollat brachia palmis.
Sic ait, & geminum pugnæ proponit honorem;
Victori velatum auro vittiſque juvencum:
Enſem atque inſignem galeam, ſolatia victo.
Nec mora, continuò vaſtis cum viribus effert
Ora Dares, magnóque virûm ſe murmure f tollit;
Solus qui Paridem ſolitus contendere contra;
Idémque ad tumulum quo maximus occubat Hector
Victorem Buten immani corpore (qui ſe
Bebryciâ veniens Amyci de gente ferebat)
Pereulit, & fulvâ g moribundum extendit arenâ.
Talis prima Dares caput altum in prælia tollit,
Oſtendítque humeros latos, alternáque jactat
Brachia protendens, & verberat ictibus auras.
Quæritur huic h alius; nec quiſquam ex agmine tanto
Audet adire virum, manibúſque inducere cæſtus.
Ergò alacris, cunctóſque putans excedere i palmâ,
Æneæ ſtetit ante pedes; nec plura moratus,
Tum lævâ taurum cornu tenet, atque ità fatur:
Nate deâ, ſi nemo audet ſe credere pugnæ,
Quæ finis ſtandi? quò me decet uſquè teneri?
Ducere dona jube. Cuncti ſimul ore k fremebant
Dardanidæ, reddíque viro promiſſa jubebant.
Hi gravis Entellum dictis caſtigat Aceſtes,
Proximus ut viridante toro conſederat herbæ,
Entelle, heróum quondam fortiſſime fruſtra,
Tantáne tam patiens nullo certamine tolli
Dona ſines? ubi nunc nobis deus ille, magiſter
Nequicquam memoratus Eryx? ubi fama per omnem

y *Alludi putat Ser. Tanquam reſpiciendo ad id quod contigit, ut caderet. Sic certè ſtatim pòſt, Et te lapſorũ miſeret.*
z *Cujus culpâ non factum eſt ut ultimus ad metam pervenerit.*
a *Virtute; à ſequente quod præcedit. Aut laudabili facto.*
b *Illi arriſit. Vel, Olli juſſit efferri.*
c *Depromptum afferri in medium.*
d *Pro nunc legitur & Huc.*
e *Promptus, Si cui ineſt promptа alacritas.*
f *Effert ſe ſecundo rumore.*
g *Morienti ſimilem; Vel morti proximum.*
h *Qui cum ea certet.*
i *Al. Pugna.*
k *Cum fremitu quodam jubebant.*

Trinacriam, & ſpolia illa tuis *l* pendentia tectis?
Ille ſub hæc, Non laudis amor, nec gloria ceſſit
Pulſa metu; ſed enim gelidus tardante ſenectâ
Sanguis hebet, frigéntque effœtæ in corpore vires.
Si mihi quæ quondam fuerat, quâque improbus iſte
Exultat fidens, ſi nunc foret illa juventa,
Haud equidem pretio inductus pulcróque juvenco
Veniſſem: nec dona moror. Sic deinde loquutus,
In medium geminos immani pondere cæſtus
Projecit, quibus acer Eryx in prælia ſuetus
Ferre manum, duróque intendere brachia tergo.
Obſtupuêre animi; tantorum ingentia ſeptem
Terga boûm plumbo inſuto ferróque rigebant.
Ante omnes ſtupet ipſe Dares, longéque recuſat:
Magnanimúſque Anchiſiades & pondus, & ipſa
Huc illuc vinclorum immenſa volumina verſat.
Tum ſenior tales referebat pectore voces.
Quid ſiquis cæſtus ipſius & Herculis arma
Vidiſſet, *m* triſtémque hoc ipſo in littore pugnam?
Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat:
Sanguine cernis adhuc ſparſóque infecta cerebro.
His magnum Alciden contra ſtetit; his ego *n* ſuetus,
Dum melior vires ſanguis dabat, *o* æmula necdum
Temporibus geminis canebat ſparſa ſenectus.
Sed ſi noſtra Dares hæc Troïus arma recuſat,
Idque pio ſedet Æneæ, probat *p* autor Aceſtes;
Æquemus *q* pugnas: Erycis tibi terga remitto:
Solve metus, & tu Trojanos exue cæſtus.
Hæc fatus, duplicem ex humeris *r* dejecit amictum,
Et magnos membrorum artus, magna oſſa lacertóſque
Exuit, atque ingens mediâ conſiſtit arenâ.
Tum ſatus Anchiſâ cæſtus pater extulit æquos,
Et paribus palmas amborum innexuit *ſ* armis.
Conſtitit in digitos extemplo arrectus uterque,
Brachiáque ad ſuperas interritus extulit auras.
t Abduxêre retro longè capita arduâ ab ictu;
Immiſcéntque manus manibus, pugnámque laceſſunt.
Ille pedum melior motu, fretúſque juventâ:
Hic *u* membris & mole valens; ſed tarda trementi
Genua labant, vaſtos quatit æger anhelitus artus.
Multa viri nequicquam inter ſe *x* vulnera jactant,
Multa cavo lateri ingeminant, & pectore vaſtos
Dant ſonitus; errátque aures & tempora circum
Crebra manus, duro crepitant ſub vulnere malæ.
Stat gravis Entellus, niſúque immotus eodem,
Corpore *y* tela modò atque oculis vigilantibus *z* exit.
Ille, velut celſam oppugnat qui molibus urbem,

Aut

l *Romano more dictum; quia Romædium ſuarum limina affixis hoſtium ſpoliis exornabant.*

m *Quòd Eryx in ea ab Herc. ſit occiſus.*

n *Ferre manum in prælia, ut paulo anté.*

o *Invida, Don. Sed potiùs fortaſſe, Quæ vult eſſe æmula juvenil. roboris, & fruſt. id conatur.*

p *Hujus certaminis.*

q *Arma æquemus; à conſeq. id quod præcedit. Sic paulo pòſt, Paribus armis.*

r *Al. Rejecit.*

ſ *Cæſtibus paribus.*

t *Quia ſolent pugiles dextrâ petentes adverſarium, caput ab ictu in lævam longiùs deflectere, ne feriantur.*

u *Membrorum mole.*

x *Pro illibus.*

y *Ictus.*

z *Vitat, Declinat, Effugit, &c. in Cat.*

Aut montana *a* ſedet circum caſtella ſub armis,
Nunc hos, nunc illos aditus, omnémque pererrat
Arte locum, & variis aſſultibus irritus urget.
b Oſtendit dextram inſurgens Entellus, & altè
Extulit: ille ictum venientem à vertice velox
Prævidit, celerique elapſus corpore ceſſit.
Entellus vires in ventum effudit, & *c* ultro
Ipſe gravis gravitérque ad terram pondere vaſto
Concidit: ut quondam cava concidit, aut Erymantho,
Aut Ida in magna, radicibus eruta pinus.
Conſurgunt *d* ſtudiis Teucri & Trinacria pubes:
It clamor cœlo: primúſque accurrit Aceſtes,
Æquævúmque ab humo miſerans attollit amicum,
At non tardatus caſu, neque territus, heros
Acrior ad pugnam redit, & vim ſuſcitat ira.
Tum pudor incendit vires, & conſcia virtus;
Præcipitémque Daren ardens agit æquore toto,
Nunc dextrâ ingeminans ictus, nunc ille ſiniſtrâ.
Nec mora, nec requies: *e* quàm multâ grandine nimbi
Culminibus crepitant; ſic denſis ictibus heros
Creber utrâque manu pulſat verſátque Dareta.
Tum pater Æneas procedere longiùs iras,
Et ſævire animis Entellum haud paſſus acerbis,
Sed finem impoſuit pugnæ; feſſúmque Dareta
Eripuit, *f* mulcens dictis, ac talia fatur:
Infelix! quæ tanta animum dementia cepit?
Non vires alias, converſáque numina ſentis?
g Cede Deo. Dixítque, & prælia voce diremit.
Aſt illum fidi æquales, genua ægra trahentem,
Jactantémque utróque caput, craſſúmque cruorem
Ore rejectantem, miſtóſque in ſanguine dentes,
Ducunt ad naves; galeámque enſémque vocati
Accipiunt: *h* palmam Entello taurúmque relinquunt.
Hic victor, ſuperans animis, tauróque ſuperbus,
Nate deâ, vóſque hæc, inquit, cognoſcite Teucri,
Et mihi quæ fuerint juvenili in corpore vires.
Et quâ ſervetis revocatum à morte Dareta.
Dixit, & adverſi contra ſtetit ora juvenci,
Qui donum aſtabat pugnæ; durόſque reductâ
Libravit dextrâ media inter cornua cæſtus,
Arduus, effractóque illiſit in oſſa cerebro.
Sternitur, exanimíſque tremens procumbit humi bos.
Ille ſuper tales effudit pectore voces:
i Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
Perſolvo: hîc victor cæſtus artémque repono.
Protinus Æneas celeri certare ſagittâ
Invitat qui fortè velint, & præmia ponit:

a *Circumſidet.*

b *Attollit, ſeu erigit.*

c *A nemine impulſus.*

d *Ser. exp. In ſtudia; Vel ut in aliis libris, In ſtudiis. Fortaſſe, Præ ſtudiis; ut ſtudere alicui, pro favere.*

e *Pro, Quàm multo nimbo grando præcipitatur.*

f *Conſolans.*

g *Cujus favore tam bene pugnat Entellus.*

h *Palmæ mentio non fuit facta; ſed hæc erat commune omniũ certamin. præmium; quamvis aliud proprium eſſet. Hîc enim victoriam non declarat ſimpliciter.*

i *Alludi videtur ad hoſtias ſuccidaneas; de quibus & proverb. δευτέρων ἀμείνονες.*

Ingentique manu malum de nave Sereſti
k *Extento.* Erigit, & volucrem k trajecto in fune columbam,
Quò tendant ferrum, malo ſuſpendit ab alto.
Convenêre viri; dejectámque ærea ſortem
Accepit galea: & primus clamore ſecundo
Hyrtacidæ ante omnes exit locus Hippocoontis.
l *Modò victor.* Quem l modò navali Mneſtheus certamine victor
Conſequitur, viridi Mneſtheus evinctus olivâ,
Tertius Eurytion, tuus ô clariſſime frater
m *Juſſus à Minerva.* Pandare, qui quondam m juſſus confundere fœdus,
In medios telum torſiſti primus Achivos.
Extremus galeâque imâ ſubſedit Aceſtes,
n *Ipſe quoque, quamvis eſſet ævi maturus.* Auſus n & ipſe manu juvenum tentare laborem.
Tum validis flexos incurvant viribus arcus
Pro ſe quiſque viri, & depromunt tela pharetris.
Primáque per cœlum nervo ſtridente ſagitta
Hyrtacidæ juvenis volucres diverberat auras;
Et venit; adverſique infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitque exterrita pennis
Ales: & ingenti ſonuerunt omnia plauſu.
o *Sic paulo prius, Labitur infelix: de eo qui victoriâ excidit, quæ in promptu eſſe videbatur.* Pòſt acer Mneſtheus adducto conſtitit arcu,
Alta petens, paritérque oculos telúmque tetendit.
Aſt ipſam ô miſerandus avem contingere ferro
Non valuit; nodos & p vincula linea rupit,
Queis inhexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa Notoſ atque atra volans in nubila fûgit.
p *Periphraſis funis.* Tum rapidus, jamdudum arcu contenta parato
Tela tenens Eurytion fratrem q in vota vocavit.
q *Quia celebatur apud Lycios quaſi heros.* Jam vacuo lætam cœlo ſpeculatus, & alis
Plaudentem nigrâ figit ſub nube columbam.
Decidit exanimis, vitámque reliquit in aſtris
r *Pro dira videtur poni, non pro tarda; cùm mox incenſâ claſſe, illius diri portenti fides repræſentata ſit.* Aëriis, fixámque refert delapſa ſagittam.
Amiſsâ ſolus palmâ ſuperabat Aceſtes:
Qui tamen æthereas telum contorſit in auras,
Oſtentans artem pariter arcúmque ſonantem.
Hic oculis ſubitò objicitur magnóque futurum
Augurio monſtrum: docuit pòſt exitus ingens,
r Seráque terrifici cecinerunt omina vates.
ſ *Sagitta.* Namque volans liquidis in nubibus arſit ſ arundo,
t *Æn. omen accepit ut lætum, quòd averſari ut dirum debuit. Celeritas autem volantis ſagittæ celeritatẽ etiam eventûs portendit.* Signavítque viam flammis, tenuéſque receſſit
Conſumpta in ventos: cœlo ceu ſæpe refixa
Tranſcurrunt, crinémque volantia ſydera ducunt.
Attonitis hæsêre animis, ſuperóſque precati
Trinacrii Teucrique viri: nec maximus t omen
Abnuit Æneas; ſed lætum amplexus Aceſtem
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur.
Sume pater; (nam te voluit rex magnus Olympi

Talibus

Talibus auſpiciis *u* exortem ducere honorem)
Ipſius Anchiſæ longævi hoc munus habebis;
Cratera impreſſum ſignis, quem Thracius olim
Anchiſæ genitori in magno munere Cilleus
Ferre ſui dederat monumentum & pignus amoris.
Sic fatus, cingit viridanti tempora lauro,
Et primum ante omnes victorem appellat Aceſten.
Nec bonus Eurytion prælato invidit honori,
Quamvis ſolus avem cœlo dejecit ab alto.
Proximus ingreditur *x* donis qui vincula rupit:
Extremus, volucri qui fixit arundine malum.
At pater Æneas, nondum certamine miſſo,
Cuſtodem ad ſeſe comitémque impubis Iüli
y Epitiden vocat, & fidam ſic fatur ad aurem:
Vade age, & Aſcanio, ſi jam puerile paratum
Agmen habet ſecum, curſúſque inſtruxit equorum,
Ducat avo turmas, & ſeſe oſtendat in armis,
Dic, ait: ipſe omnem longo decedere circo
Infuſum populum, & campos jubet eſſe *z* patentes.
Incedunt pueri, paritérque ante ora parentum
Frænatis lucent in equis; quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit Trojæque juventus.
Omnibus in morem tonſâ coma preſſa *a* coronâ,
Cornea bina ferunt præfixa haſtilia ferro:
Pars leves humero pharetras; it *b* pectore ſummo
Flexilis obtorti per collum *c* circulus auri.
Tres equitum numero turmæ, terníque vagantur
Ductores: pueri bis ſeni quemque ſequuti,
Agmine partito fulgent, paribúſque magiſtris.
Una acies juvenum: ducit quam parvus ovantem
(Nomen avi referens) Priamus, tua clara, Polite,
Progenies, auctura Italos; quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis; veſtigia primi
Alba pedis, frontémque oſtentans arduus alba.
Alter Atys; genus unde *d* Atvi duxêre Latini:
Parvus Atys, pueróque puer dilectus Iülo.
Extremus, formâque ante omnes pulcher, Iülus
Sidonio eſt invectus equo; quem candida Dido
Eſſe ſui dederat monumentum & pignus amoris.
Cætera Trinacriis pubes ſenioris Aceſtæ
Fertur equis.
Excipiunt plauſu *e* pavidos, gaudéntque tuentes
Dardanidæ, veterúmque agnoſcunt ora parentum.
Poſtquam omnem lætí conſeſſum oculóſque ſuorum
Luſtravêre in equis, ſignum clamore paratis
Epitides longè dedit, inſonuítque *f* flagello.
Olli diſcurrêre pares, atque agmina terni

u *Præmium extra ordinem. Hoc autem erat honorificentiſſimum.*

x *Ad dona.*

y *Periphantem Epiti filium.*

z *Vacuum eſſe camporum ſpatium.*

a *Galea: ut Hom. eam vocavit* κῆ-ρυνον. *Apud Hom. Il.* λ. κεφάλῃ.

b *Pectoris & colli confinio.*

c *Torques.*

d *Vier. ex vet. l.*

e *Gloriæ cupiditate ſolicitos; ut, Corda pavor pulſans.*

f *Virga quæ ſonat in morem flagelli.*

Diductis

Diductis ſolvêre g choris; rurſúſque vocati
Convertêre vias, infeſtáque tela tulêre.
Indè alios ineunt curſus, aliósque recurſus,
Adverſis ſpatiis, alternósque orbibus orbes
Impediunt, pugnæque cient ſimulacra ſub armis.
Et nunc terga h fugæ nudant, nunc ſpicula vertunt
Infenſi; factâ pariter nunc pace feruntur.
Ut quondam Cretâ fertur Labyrinthus in altâ
i Parietibus textum cæcis iter, ancipitémque
Mille viis habuiſſe dolum, quà ſigna ſequendi
Falleret indeprênſus & irremeabilis error:
Haud aliter Teucrûm nati veſtigia curſu
k Impediunt, texúntque fugas & prælia ludo;
Delphinum ſimiles, qui per maria l humida nando
Carpathium Libycúmque ſecant, ludúntque per undas.
Hunc morem, hos curſus, atq; hæc certamina primus
Aſcanius, Longam muris cùm cingeret Albam,
Rettulit, & m priſcos docuit celebrare Latinos:
Quo puer ipſe modo, ſecum quo Troïa pubes,
Albani docuêre ſuos: hinc maxima n porrò
Accepit Roma, & patrium ſervavit honorem,
Trojáque nunc pueri, Trojanum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus ſancto certamina patri.
Hîc primùm o fortuna fidem mutata novavit.
Dum variis tumulo referunt ſolennia ludis,
Irim de cœlo miſit Saturnia Juno
Iliacam ad claſſem, ventóſque adſpirat eunti,
Multa movens, p necdũ antiquum q ſaturata dolorem.
Illa viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli viſa, cito decurrit tramite virgo.
Conſpicit ingentem concurſum, & littora luſtrans,
Deſertóſque videt portus, claſſémque relictam.
At procul r in ſola ſecretæ Troades actâ
Amiſſum Anchiſen flebant, cunctæque profundum
Pontum adſpectabant flentes, Heu! tot vada feſſis,
Et tantum ſupereſſe maris: vox omnibus una.
Urbem orant, tedet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias ſeſe haud ignara nocendi
Conjicit, & faciémque deæ, veſtémque ſ reponit.
Fit Beröe, Iſmarii conjux longæva Dorycli,
Cui genus, & quondam nomen, natique fuiſſent:
Ac t ſic Dardanidûm mediam ſe matribus infert.
O miſeræ, quas non manus (inquit) Achaïca bello
Traxerit ad lethum patriæ ſub mœnibus! ô gens
Infelix! cui te exitio fortuna reſervat?
Septima poſt Troiæ excidium jam vertitur æſtas,
Cùm freta, cùm terras omnes, tot inhoſpita ſaxa
Syderáque

g *Aciebus. Ternis choris etiam legi tradit Pier. ut tres itæ equitũ turmæ, quæ uno agmine conjeſſum omnem luſtraverant, ad flagelli ſonitum in ternos choros diductæ ſint, unaquaque turmâ ſua ſpatia corripiente.*
h *Al. fuga.*
i *Hypal. pro Cæcum textis par.*
h *Implicant.*
l *Ad ὑγρὰ κίλευθα Hom. reſpici putat Ser.*
m *Qui tenuerunt loca ubi Alba eſt condita.*
n *Poſt longum temp. interval.*
o *Alia fortuna evenit.*
p *Nondum ſaturata pœnis quas dolor ejus jam ſumpſerat.*
q *Aliàs Exaturata, quod vehementius eſt.*
r *Pro, Solæ in deſerto littore, per hypall.*
ſ *Seponit, ut aliam faciem & veſtem accipiat.*
t *Sic facta Beroë; i. ſic ſumptâ facie ſumptóque habitu Beroës.*

Syderáque emensæ ferimur ; dum per mare u magnum
Italiam sequimur x fugientem, & volvimur undis.
Hîc Eryci fines fraterni, atque hospes Acestes :
Quis prohibet y muros jacere, & dare civibus urbem ?
O patria, & rapti nequicquam ex hoste penates,
Nullâne jam Trojæ dicentur mœnia ? nusquam
Hectoreos amnes, Xanthum & Simoënta, videbo ?
Quin agite, & mecum infaustas exurite puppes.
Nam mihi Cassandræ per somnum vatis imago
Ardentes dare visa faces : Hîc quærite Trojam ;
Hîc domus est, inquit, vobis ; jam tempus & agi res :
a Nec tantis mora prodigiis : en quattuor aræ
Neptuno. Deus ipse faces animúmque ministrat.
Hæc memorans, prima b infensum vi corripit ignem ;
Sublatáque procul dextrâ connixa coruscat,
Et jacit : arrectæ mentes stupefactáque corda
Iliadum. c Hîc una è multis, quæ maxima natu,
Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix ;
Non Beröe vobis, non hæc Rhœteïa, matres,
Est Dorycli conjux : divini signa decoris,
Ardentésque notate oculos, qui d spiritus illi,
Qui vultus, vocisque sonus, vel e gressus eunti.
Ipsa egomet dudum Beröen digressa reliqui
Ægram, indignantem tali quòd sola careret
Munere, nec meritos Anchisæ inferret honores.
Hæc effata.
At matres f primò ancipites, oculísque malignis
Ambiguæ, spectare rates, miserum inter g amorem
Præsentis terræ, fatísque vocantia regna ;
Cùm dea se paribus per cœlum sustulit alis,
Ingentémque fugâ secuit sub nubibus arcum.
Tum verò attonitæ monstris, actæque furore,
Conclamant, rapiúntque focis penetralibus ignem.
Pars spoliant aras ; frondem ac virgulta facésque
Conjiciunt : furit immissis Vulcanus habenis
Transtra per & remos, & pictas abiete puppes.
Nuncius Anchisæ ad tumulum, cuneósque theatri
Incensas perfert naves Eumelus : & ipsi
Respiciunt atram in nimbo volitare favillam.
Primus & Ascanius, cursus ut lætus equestres
Ducebat, sic acer equo turbata petivit
b Castra ; nec exanimes possunt retinere i magistri.
Quis furor iste novus ? quò nunc, quò tenditis, (inquit)
Heu ! miseræ cives ? non hostem inimicáque castra
Argi tûm, vestras k spes uritis : en ego vester
Ascanius : galeam ante pedes projecit inanem,
Quâ ludo indutus belli simulacra ciebat.

u *De mediterraneo, ut alibi.*
x *Ut lib. 6. Italiæ fugientis prædimus oras.*
y *Murorum fundamenta jacere.*
z *Trojam fieri. Vel potius, Incendi classem.*
a *Non cunctandum est his obsequi.*
b *Ipsa infensa.*
c *Subaudi, ait, vel dixit.*
d *Odor ; ut, Ambrosiæq; comæ divinum vertice odorem Spiravêre.*
e *Ut, Et vera incessu patuit dea.*
f *Antequam numen agnoscerent.*
g *Am. pr. terræ suadebat ; contrà, fatalis terræ expectatio dissuadebat.*
h *Classem ; ut, Nos castra movemus.*
i *Custodes.*
k *Naves in quibus spes vestræ sunt positæ ; videlicet perveniendi ad regna.*

Accelerat

Accelerat simul Æneas, simul agmina Teucrûm,
Aſt ille diverſa metu per littora paſſim
Diffugiunt, ſylváſque, & ſicubi concava furtim
Saxa petunt; piget incepti, lucíſque; ſuóſque
l *Furoris cauſâ.* Mutatæ agnoſcunt, excuſſáque pectore *l* Juno eſt.
Sed non idcirco flammæ atque incendia vires
Indomitas poſuêre: udo ſub robore vivit
m *Qui non citò emicat, utpote denſior & ex materia uda.* Stuppa, vomens *m* tardum fumum; lentúſq; carinas
Eſt vapor, & toto deſcendit *n* corpore *o* peſtis.
Nec vires heröum, infuſáque flumina proſunt.
Tum pius Æneas humeris abſcindere veſtem,
n *Navis.* Auxilióque vocare deos, & tendere palmas.
o *Incendium.* Jupiter omnipotens, ſi nondum exoſus ad unum
p *Si reſpicit res humanas pietas, quæ de terris olim receſſit. Ser. ex tribus expoſit. hanc præfert.* Trojanos, ſi quid *p* pietas antiqua labores
Reſpicit humanos; da flammam evadere claſſi
Nunc, pater, & tenues Teucrûm res eripe letho:
Vel tu, quod ſupereſt, infeſto fulmine morti,
Si mereor, demitte, tuâque hîc obrue dextrâ.
Vix hæc ediderat, cùm effuſis imbribus atra
Tempeſtas ſine more furit, tonitrúque tremiſcunt
q *Montes.* *q* Ardua terrarum, & campi: ruit æthere toto
Turbidus imber aquâ, denſíſque nigerrimus Auſtris;
Implentúrque ſuper puppes, ſemiuſta madeſcunt
Robora; reſtinctus donec vapor omnis, & omnes,
r *Ab incendio, ut ſuprà.* Quattuor amiſſis, ſervatæ à *r* peſte carinæ.
At pater Æneas, caſu concuſſus acerbo,
Nunc huc ingentes nunc illuc pectore curas
Mutabat; verſans, Siculiſne reſideret arvis,
Oblitus fatorum, Italáſne capeſſeret oras.
Tum ſenior Nautes, unum Tritonia Pallas
Quem docuit, multâque inſignem reddidit arte,
Hæc reſponſa dabat, vel quæ portenderet ira
Magna deûm, vel quæ fatorum poſceret ordo;
Iſque his Æneam ſolatus vocibus infit.
Nate deâ, quò fata trahunt retrahúntq; ſequamur: (eſt.
Quicquid erit, SUPERANDA omnis fortuna ferendo
Eſt tibi Dardanius divinæ ſtirpis Aceſtes:
Hunc cape conſiliis ſocium, & conjunge volentem:
ſ *Superſunt.* Huic trade, amiſſis *ſ* ſuperant qui navibus, & quos
Pertæſum magni incepti rerúmque tuarum eſt,
Longævóſque ſenes, ac feſſas æquore matres;
Et quicquid tecum invalidum metuénſque periícli eſt,
Delige; & his habeant terris ſine mœnia feſſi.
t *Ab Aceſte.* Urbem appellabunt, *t* permiſſo nomine, Aceſtam.
Talibus incenſus dictis ſenioris amici:
Tum verò in curas animum diducitur omnes,
Et nox atra polum bigis ſubvecta tenebat;

Viſa

Visa dehinc cœlo facies delapsa parentis
Anchisæ subitò tales effundere voces.
Nate, mihi vitâ quondam (dum vita manebat)
Chare magis, nate, Iliacis exercite fatis,
Imperio Jovis huc venio, qui classibus ignem
Depulit, & cœlo tandem miseratus ab alto est.
Consiliis pare, quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat senior: lectos juvenes, fortissima corda,
Defer in Italiam: gens dura, atque *u* aspera cultu,
Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen antè
Infernas accede domos, & Averna per alta
Congressus pete, nate, meos: non me impia namque
Tartara habent tristésque umbræ, sed amœna piorum
Concilia Elysiúmque colo: huc casta Sibylla
* Nigrantûm multo pecudum te *y* sanguine ducet.
Tum genus omne tuum, & quæ dentur mœnia, disces.
Jámque vale: torquet medios nox humida cursus,
Et me sævus equis Oriens afflavit anhelis.
Dixerat, & tenues fugit ceu fumus in auras.
Æneas, Quò deinde ruis? quò proripis? inquit;
Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?
Hæc memorans, cinerem & sopitos suscitat ignes,
Pergameúmque larem, & canæ penetralia Vestæ,
Farre pio, & plenâ supplex veneratur acerrâ.
Extemplo socios, primúmque accersit Acesten;
Et Jovis imperium & chari præcepta parentis
Edocet, & quæ nunc animo sententia constet.
Haud mora consiliis: nec jussa recusat Acestes.
z Transcribunt urbi matres, populúmque volentem
a Deponunt, animos nil magnæ laudis egentes.
Ipsi transtra novant, flammísque ambesa reponunt
Robora navigiis, aptant remósque rudentésque;
Exigui numero, sed bello vivida virtus.
Interea Æneas urbem designat aratro,
b Sortitúrque domos, hoc Ilium, & hæc loca Trojæ
Esse jubet. Gaudet regno Trojanus Acestes:
Indicítque forum, & patribus dat jura vocatis.
Tum vicina astris Erycino in vertice sedes
Fundatur Veneri Idaliæ; tumulóque sacerdos
Et lucus latè sacer additur *c* Anchiseo.
Jámque dies epulata novem gens omnis, & aris
Factus honos: placidi straverunt æquora venti,
Creber & aspirans rursus vocat Auster in altum.
Exoritur procurva ingens per littora fletus:
Complexi inter se noctémque diémque morantur.
Ipsæ jam matres, ipsi quibus aspera quondam
Visa maris *d* facies, & non tolerabile numen,

u *Ut lib. 9. natos ad flumina primùm Deferimus, sævóque gelu duramus & æstu.*

x *Nigrarum.*
y *Mactatis multis pecudibus.*

z *Respexit ad morem Rom. quia transcripti in colonias deducebantur.*
a *Deponunt quasi onera de navibus. Quidam disting. post volentem, ut hi dicerentur dep. animos, i. submittere inertiæ.*
b *Sorte partitur.*
c *Anchisæ tumulo.*

d *Sic alibi dicit vultum maris.*

Ire volunt, omnémque fugæ perferre laborem.
Quos bonus Æneas dictis solatur amicis,
Et consanguineo lacrymans commendat Acestæ.
Tres Eryci vitulos, & tempestatibus agnam
e Cædere jubet ex ordine, & solvi f. S. Sed dura hæc fuerit trajectio.
e Cædere deinde jubet, solvíque ex ordine funes.
Ipse caput tonsæ foliis evinctus olivæ,
Stans procul in prora, pateram tenet, extáque salsos
f Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
f Sic & Macr. legit; utitur & Liv. Cruda exta, cæsa victima, in mare porricit.
Prosequitur surgens à puppi ventus euntes:
Certatim socii feriunt mare, & æquora verrunt.
At Venus interea Neptunum exercita curis
Alloquitur, talésque effundit pectore questus:
Junonis gravis ira & inexaturabile pectus
Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnes;
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla;
Nec Jovis imperio fatísve infracta quiescit.
Non media de gente Phrygum exedisse nefandis
g Affertur & hæc lectio, Nec pœnam trâxe per omnem Relliquias: Trojæ cin. &c.
Urbem odiis satis est, g pœnam traxisse per omnem
Relliquias Trojæ; cineres atque ossa peremptæ
Insequitur: causas tanti h sciat illa furoris.
Ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis
Quam molem subitò excierit; maria omnia cœlo
h Q. d. Viderit cur tam furiosè illos exagitet.
Miscuit, Æoliis nequicquam freta procellis:
In regnis hoc ausa tuis.
Proh scelus! ecce etiam, Trojanis matribus i actis,
i Adactis, impulsis. Vel, Actis in furorem.
Exulsit fœdè puppes, & classe subegit
Amissâ socios k ignotæ linquere terræ.
k Ignobili, vel Peregrinæ.
Quod supereſt, oro, liceat dare tuta per undas
Vela tibi, liceat Laurentem attingere Tibrim:
Si concessa peto, si dant ea mœnia Parcæ.
l Vel distingue post fas; ut omne jung. cum fidere.
Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti.
l Fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis,
Unde genus ducis: m merui quoque: sæpe furores
m Iis quæ feci merui hoc, ut fideres mihi.
Compressi, & rabiem tantam cœlique marisque.
Nec minor in terris (Xanthum Simoëntáque testor)
Æneæ mihi cura tui: cùm Troïa Achilles
n Æquis junctũ duobus duplici significatione. Diis non æquis, i. adversis. Virib. non æquis, i. non æqualibus, imparibus. Vel, Diis non æquis, Non æquali favore prosequentibus.
Exanimata sequens impingeret agmina muris,
Millia multa daret letho, gemerentque repleti
Amnes, nec reperire viam atque evolvere posset
In mare se Xanthus; Pelidæ tunc ego forti
Congressum Æneam, nec diis nec viribus n æquis,
Nube cavâ eripui: cuperem cùm vertere ab imo
Structa meis manibus perjuræ mœnia Trojæ.
Nunc quoque mens eadem perstat mihi: pelle timores:
Tutus, quos optas, portus accedet Averni.
Unus erit tantùm, amissum quem gurgite quæret:
Unum pro multis dabitur caput.

His

His ubi læta deæ permulsit pectora dictis,
Jungit equos curru genitor, spumantiáque addit
Fræna o feris, manibúsque omnes effundit habenas.
Cæruleo per summa levis volat æquora curru:
Subsidunt undæ, tumidúmque sub axe tonanti
Sternitur æquor aquis; fugiunt vasto æthere nimbi.
Tum variæ p comitum facies: immania cete,
Et senior Glauci chorus, Inoúsque Palæmon,
Tritonésque citi, Phorcique exercitus omnis.
Læva tenent Thetis & Melite, Panopeáque virgo,
Nisæe, Spióque, Thaliáque, Cymodocéque.
Hîc patris Æneæ suspensam blanda vicissim
Gaudia pertentant mentem; jubet ocyùs omnes
Attolli malos, intendi brachia q velis.
Unà omnes fecêre r pedem; paritérque sinistros,
Nunc dextros solvêre sinus; unà ardua torquent
Cornua, detorquéntque: ferunt sua flamina classem.
s Princeps ante omnes densum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alii cursum contendere jussi.
Jámque ferè mediam cœli nox humida metam
Contigerat, placidâ laxârant membra quiete
Sub remis fusi per dura sedilia nautæ;
Cùm levis æthereis delapsus Somnus ab astris
Aëra demovit tenebrosum, & dispulit umbras,
Te, Palinure, petens, tibi tristia t somnia portans
Insonti: puppíque deus consedit in alta,
Phorbanti similis, fuditque has ore loquelas:
Iasíde Palinure, ferunt ipsa æquora classem,
u Æquatæ spirant auræ; datur hora quieti.
Pone caput, fessósque oculos furare labori.
Ipse ego paulisper pro te tua munera inibo.
Cui vix attollens Palinurus lumina fatur:
Méne salis placidi vultum fluctúsque quietos
Ignorare jubes? méne huic confidere x monstro?
y Æneam credam quid enim fallacibus Austris,
Et cœli toties deceptus fraude sereni?
Talia dicta dabat; clavúmque affixus & hærens
Nusquam amittebat, oculósque sub astra tenebat.
Ecce, deus ramum, Lethæo rore madentem,
Vique soporatum Stygiâ, super utraque quassat
Tempora; cunctantique z natantia lumina solvit.
Vix primos inopina quies laxaverat artus;
Et super incumbens, cum puppis parte revulsa,
Cûmque gubernâclo, liquidas projecit in undas
Præcipitem, ac socios nequicquam sæpe vocantem.
Ipse volans, tenues se sustulit ales in auras.
Currit iter tutum non a seciùs æquore classis,

o *Equis. Aut pro epitheto, cũ dura sit repetitio antecedentis.*
p *Comitum ipsius Nepiuni.*
q *Al. remis; ut, intentáque brachia remis.*
r *Pedem, i. funẽ qui pes vocatur, quo velum tenditur; unde facere pedem, pro vela tendere.*
s *Ut, Primus ibi ante omnes, &c.*
t *Hîc somnia S. vult esse soporẽ.*
u *Ut, æquatis classem procedere velis.*
x *Mari, cujus monstrosa est mutabilitas.*
y *Quid enim cõmittam Æneam fall. erit autẽ & deceptus, cùm ipse etiam fuerim deceptus. Sed fuerunt & qui legerint, Méne huic concredere monstro Æneam?*
z *Fluctuantii, u' cum vilde somno premun'ur ac gravan'ur.*
a *Al. Segniùs.*

Promisisque

Promiſsiſque patris Neptuni interrita fertur.
Jámque adeò ſcopulos Sirenum advecta ſubibat,
Difficiles quondam, multórúmque oſſibus albos.
Tum rauca aſſiduo longè ſale ſaxa ſonabant:
b Æneas. Cùm b pater amiſſo fluitantem errare magiſtro
Senſit, & ipſe ratem nocturnis rexit in undis,
Multa gemens, caſúque animum concuſſus amici:
O nimiùm cœlo & pelago confiſe ſereno!
c Al. & ignotâ. Nudus c in ignotâ Palinure, jacebis arena.

P. Virgilii Maronis ÆNEIDOS

LIBER VI.

ARGUMENTUM.

Cumas advectus Æneas, antrum Sibyllæ petit; peractóque de more ſacrificio, Phœbi oraculum conſulit. Ibi & inſtantia pericula & futuri belli eventum diſcit. Miſeni cadaver in littore inventum exurit, reliquiáſque ſub proximo monte ſepelit, qui Miſeni nomen ab illo obtinuit. Indè columbarum ductu ad aureum ramum pervenit; quo decerpto, mactatiſque hoſtiis, deos inferos veneratus, Sybillâ duce, per Averni fauces ad inferos tendit. Palinurum, quòd ſepulcri honore careret, circa Stygiam paludem oberrantem invenit; eúmque unà in ulteriorem ripam trajicere cupientem Sibylla prohibet, cenotaphiique & exſequiarum ſpe conſolatur. Poſt hæc Stygem trajectus Æneas, Cerberóque medicatis offis ſopito, per loca infantium, eorúmq; qui falſo crimine damnati capite ſupplicium luerant, iter faciens, pervenit ad ſedem eorum qui amoris impatientiâ manus ſibi conſciverant. Ibi Eliſam conſpicatus, cùm ei ſe purgare vellet, illa indignabunda conſpectum ejus effugit. Indè progreſſus, Deïphobum, in ſedibus eorum qui bello aliquando claruerant, multis vulneribus lacerum conſpici, neciſque ejus indignum modum ab ipſo edocetur. Relicto deinde ad lævam Tartaro, ſceleratorúmque pœnas à Sibylla edoctus, ad Ditis ipſius mœnia contendit, aureúmque ramum in ipſo regiæ limine defigit. Poſt hæc ad fortunatorum ſedes iter inſtituit, & à Muſæo ad patrem ſuum perducitur. Ibi Anchiſes Æneæ filio Albanorum Romanorúmque regum ca-

logum

regum recenſet, nobiliúmque aliquot Romanorum nomina percurrens, ad Julii Cæſaris & Auguſti laudes deſcendit, Marcellúmque Octaviæ filium, immaturâ morte præreptum, miris in cœlum laudibus effert. Indè per eburneam portam ad ſuperos regreſſus ſocios reviſit, relictiſque Cumis Cajetam petit.

Aliud MODESTINI Jutiſconſulti Argumentum.

Cumas deinde venit: fert hinc reſponſa Sibyllæ.
Miſenum ſepelit: mons ſervat nomen humati.
Ramum etiam, antè deûm placato numine, portat:
Et vates longæva unà deſcendit Avernum.
Agnoſcit Palinúrum, & ibi ſolatur Eliſam.
Deiphobúmque videt lacerum crudeliter ora,
Umbrarum pœnas diſcit, narrante Sibyllâ.
Convenit Anchiſen penitus in valle virente;
Agnoſcitque ſuam prolem, monſtrante parente.
Hæc ubi percepit, graditur, ſociósque reviſit.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Sacratam Phœbo Cumarum fertur in urbem
Rex Phrygius, vatiſque petit reſponſa Sibyllæ.
Miſenum ſepelit: poſt hæc adit infera regna:
Congreſſúſque patri, diſcit genus omne ſuorum,
Quóque modo caſus valeat ſuperare futuros.

Aliud Monoſtichon.

Quæruntur Sexto manes & Tartara Ditis.

Aliud.

Æneam memorat viſentem Tartara Sextus.

SIc fatur lacrymans, *a* claſsique immittit habenas;
Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris.
Obvertunt pelago proras: tum *b* dente tenaci
Anchora *c* fundabat naves, & littora curvæ
d Prætexunt puppes: juvenum manus *e* emicat *f* ardens
Littus in Heſperium: quærit pars ſemina flammæ
Abſtruſa in venis ſilicis; pars denſa ferarum
Tecta rapit, ſylvas, inventáque flumina monſtrat.
At pius Æneas arces quibus altus Apollo

a *Claſſi liberum dat curſum, ut datur equo, cùm ei laxantur habenæ & permittuntur.*
b *Morſu. ut lib. 1. unco non allizæ anchoræ morſu.*
c *Sistebat: nam quod in fundo eſt, non movetur.* d *Tegunt oram litt.* e *Proſilit vehementer.* f *Flagrans Italiæ deſiderio.*

Præſidet, horrendæque procul ſecreta Sibyllæ,
Antrum immane petit, magnam cui mentem animúmq;
Delius inſpirat vates, aperítque futura.
Jam ſubeunt Triviæ lucos, atque aurea tecta.
Dædalus (ut fama eſt) fugiens Minoïa regna,
Præpetibus pennis auſus ſe credere cœlo,
Inſuetum per iter gelidas enavit ad Arctos,
Chalcidicáque lævis tandem ſuper aſtitit arce.
Redditus his primùm terris tibi, Phœbe, ſacravit
Remigium alarum, poſuítque immania templa.
In foribus lethum Androgeo: tum pendere pœnas
Cecropidæ juſſi (miſerum!) ſeptena quotannis
Corpora natorum: ſtat ductis ſortibus urna.
Contrà elata mari reſpondet Gnoſſia tellus.
Hic crudelis amor tauri, ſuppoſtáque furto
Paſiphaë; miſtúmque genus, proléſque biformis,
Minotaurus ineſt, Veneris monumenta nefandæ.
Hic labor ille domûs, & inextricabilis error.
Magnum reginæ ſed enim miſeratus amorem
Dædalus, ipſe dolos tecti ambagéſque reſolvit,
Cæca regens filo veſtigia. Tu quoque magnam
Partem opere in tanto, ſineret dolor, Icare, haberes.
Bis conatus erat caſus effingere in auro:
Bis patriæ cecidère manus. Quin protinus omnia
Perlegerent oculis, ni jam præmiſſus Achates
Afforet, atque unà Phœbi Triviæque ſacerdos,
Deïphobe Glauci, fatur quæ talia regi:
Non hoc iſta ſibi tempus ſpectacula poſcit.
Nunc grege de intacto ſeptem mactare juvencos
Præſtiterit, totidem lectas de more bidentes.
Talibus affata Æneam (nec ſacra morantur
Juſſa viri) Teucros vocat alta in templa ſacerdos.
Exciſum Euboïcæ latus ingens rupis in antrum,
Quò lati ducunt aditus centum, oſtia centum;
Unde ruunt totidem voces, reſponſa Sibyllæ.
Ventum erat ad limen, cùm virgo, Poſcere fata
Tempus, ait: deus, ecce deus. Cui talia fanti
Ante fores ſubitò non vultus, non color unus,
Non comptæ manſêre comæ: ſed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument; majórque videri,
Nec mortale ſonans, afflata eſt numine quando
Jam propiore dei. Ceſſas in vota precéſque,
Tros (ait) Ænea? ceſſas? neque enim antè dehiſcent
Attonitæ magna ora domûs: & talia fata
Conticuit: gelidus Teucris per dura cucurrit
Oſſa tremor; ſuditque preces rex pectore ab imo:
Phœbe, graves Trojæ ſemper miſerate labores,

g *Inſuetum hominibus: cùm aviũ ſit volare.*
h *Enavit, ut mox.*
i *Rẽ. alar. pro aliis quibus enaverat.*
k *Pictum erat leth. Andr. vel ſculptum.*
l *Quia ſortitò mittebantur.*
m *Creta.*
n *Quia fœtus mõſtroſus teſtabatur nef. concubitum.*
o *Labyrinthus.*
p *Ariadnes.*
q *Si permiſiſſet dolor patris Dædali, ut ſeq. Bis con.*
r *Scribunt, pro Omnia, alii omnẽ, al. omne, al. omnes.*
ſ *Pro perlegiſſent, & aff. pro affuiſſet.*
t *Injuges juvencos intell. Macr.*
u *Differũt ſacrif.*
x *In ſimilitudinem antri.*
y *Oracula de fatis*
z *Videri cœpit: vel videbatur.*

a *Attonitos reddentis. Ora autem pro foribus.*

Dardana

Dardana qui Paridis direxti tela manúsque
Corpus in Æacidæ; magnas *b* obeuntia terras
Tot maria intravi, duce te, penitúsque repóstas
c Massylum gentes, *d* prætentáque Syrtibus arva:
Jam tandem Italiæ *e* fugientis prendimus oras.
f Hac Trojana tenus fuerit fortuna secuta.
Vos quoque *g* Pergameæ jam fas est parcere genti,
Diique deæque omnes quibus obstitit Ilium, & ingens
Gloria Dardaniæ: tuque, ô sanctissima vates,
Præscia venturi, da (non indebita posco
Regna meis fatis) Latio considere Teucros,
Errantésque deos, agitatâque numina Trojæ.
Tum Phœbo & Triviæ solido de marmore templa
Instituam, festósque dies de nomine Phœbi.
Te quoque magna manent regnis penetralia nostris.
Hîc ego namque tuas sortes, arcanáque fata
Dicta meæ genti, ponam; lectósque sacrabo,
Alma, viros: foliis *h* tantum nè carmina manda;
Nè turbata volent rapidis ludibria ventis:
Ipsa canas, oro: finem dedit ore loquendi.
At *i* Phœbi nondum patiens *k* immanis in antro
Bacchatur vates; magnum *l* si pectore possit
Excussisse deum: tantò magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitq; premendo.
Ostia jámque domûs patuêre ingentia centum
Sponte suâ, vatisque ferunt responsa per auras.
O tandem magnis pelagi defuncte periclis,
(Sed terrâ graviora manent) in regna Lavini
Dardanidæ venient; (mitte hanc de pectore curam)
Sed non ut venisse volent: bella, horrida bella,
Et Tibrim multo spumantem sanguine cerno.
Non Simoïs tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
Defuerint: alius Latio jam partus *m* Achilles,
Natus & ipse deâ: nec Teucris *n* addita Juno
Usquam aberit; cùm tu supplex in rebus egenis,
Quas gentes Italûm, aut quas non oraveris urbes?
Causa mali tanti *o* conjux iterum hospita Teucris,
Externique iterum thalami.
Tu NE cede malis, sed contrà audentior ito
Quam tua te fortuna sinet; via prima salutis
(Quod minimè reris) Graia pandetur ab urbe.
Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antróque remugit,
Obscuris vera involvens: ea fræna furenti
Concutit, & stimulos sub pectore vertit Apollo.
Ut primùm *p* cessit furor, & rabida ora quiêrunt,
Incipit Æneas heros: Non ulla laborum,

b Circumdantia.
c Africæ, Speë. pro genere.
d Circumjusa.
e Quæ fugere videbatur.
f Hactenus ita Tr. fort. nos sic comitata: vel pro persecuta.
g Trojanæ.
h Tantùm rogo nè mandes f. i. e. scribas in f. palmæ.
i Quæ nondũ posset implere oraculorum sermones.
k Horrenda, vel Furens.
l Tentando an posset. Vel, Bacch. cum furore se exagitat, tentans an possit.
m Alius Achilles, Turnus.
n Inimica, Ser. & approbat Scal.
o Lavinia.
p Non penitus recessit, sed paulatim capit imminutii.

165

O virgo, nova mî facies inopináve ſurgit;
Omnia *b* præcepi, atque animo mecum antè peregi.
Unum oro: (quando hîc inferni janua regis
Dicitur, & tenebroſa palus Acheronte refuſo)
Ire ad conſpectum chari genitoris & ora
Contingat; doceas iter, & ſacra oſtia pandas.
Illum ego per flammas, & mille ſequentia tela,
Eripui his humeris, medióque ex hoſte recepi:
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnes pelagíque minas cœlique ferebat
Invalidus, vires ultra ſortémque ſenectæ.
Quin, ut te ſupplex peterem, & tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat: natique patríſque,
Alma, precor, miſerere; potes namque omnia; nec te
Nequicquam lucis Hecate præfecit Avernis.
Si potuit manes arceſſere conjugis Orpheus
Threïciâ fretus citharâ fidibúſque canoris;
r Si fratrem Pollux alternâ morte redemit,
Itque reditque viam toties: quid Theſea? magnum
Quid memorem Alciden? & mî genus ab Jove ſummo.
Talibus orabat dictis, aráſque tenebat.
Tunc ſic orſa loqui vates: Sate ſanguine divûm,
Tros Anchiſiade, FACILIS deſcenſus Averni:
(NOCTES atque dies patet atri janua Ditis)
Sed revocare gradum, ſuperáſque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor eſt: pauci, quos æquus amavit
Jupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Diis geniti, *ſ* potuêre, tenent media omnia ſylvæ;
Cocytúſque ſinu labens circumfluit atro.
Quòd ſi tantus amor menti, ſi tanta cupido eſt
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara, & inſano juvat indulgere labori;
Accipe quæ peragenda priùs: latet arbore opacâ
Aureus & foliis & lento vimine ramus,
Junoni infernæ *t* dictus ſacer: hunc tegit omnis
Lucus, & obſcuris claudunt convallibus umbræ.
Sed non antè datur telluris operta ſubire,
Auricomos quàm quis decerpſerit arbore fœtus.
Hoc ſibi pulchra ſuum ferri Proſerpina munus
Inſtituit. Primo avulſo non deficit alter
Aureus, & ſimili frondeſcit virga metallo.
Ergo altè veſtiga oculis, & *u* ritè repertum
Carpe manu: namque ipſe volens faciliſque ſequetur,
Si te fata vocant: *x* aliter, non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
Præterea, jacet exanimum tibi corpus amici,
(Heu! neſcis) totámque *y* inceſtat funere claſſem,

Dum

q *Al. d. Præveni cogitatione omnia quæ ex te audio. Al. pereepi.*

r *Si fraterm P. &c. & mî genus ab Jove, id eſt, Et mihi idem concedatur, cui eſt gen. ab J. ſ.*

ſ *Revocare gradum.*

t *Sacratus, dicatus.*

u *Ritè carpe.*

x *Alioqui, vel Sin minùs.*

y *Polluit.*

Dum consulta petis, nostróque in limine *z* pendes.
Sedibus *a* hunc refer antè suis, & conde sepulcro.
Duc nigras pecudes: ea prima *b* piacula sunto.
Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis,
Aspicies. Dixit, pressóque obmutuit ore.
Æneas mœsto defixus lumina vultu
Ingreditur, linquens antrum, *c* cæcósque volutat
Eventus animo secum: cui fidus Achates
It comes, & *d* paribus curis vestigia figit.
Multa inter sese vario sermone *e* serebant, (dum
Quem socium exanimum vates, quod corpus humandiceret: atque illi Misenum in littore sicco,
Ut venêre, vident indignâ morte peremptum:
Misenum Æoliden, quo non præstantior alter
Ære ciere viros, Martémque accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum
Et lituo pugnas insignis *f* obibat & hastâ.
Postquam illum victor vitâ spoliavit Achilles,
Dardanio Æneæ sese fortissimus heros
Addiderat socium, *g* non inferiora sequutus.
Sed tum fortè cavâ dum *h* personat æquora *i* conchâ
Demens, & cantu vocat in certamina divos;
Æmulus exceptum Triton (si credere dignum est)
Inter saxa virum spumosâ immersérat undâ.
Ergò omnes magno circùm clamore fremebant;
Præcipuè pius Æneas: tum jussa Sibyllæ,
Haud mora, festinant flentes; *k* arámque sepulcri
Congerere arboribus, cœlóque educere certant.
Itur in antiquam sylvam, stabula alta ferarum:
Procumbunt piceæ, sonat icta securibus ilex,
Fraxineæque trabes, cuneis & fissile robur
Scinditur, advolvunt ingentes montibus ornos.
Nec non Æneas opera inter talia primus
Hortatur socios, paribúsque accingitur *l* armis;
Atque hæc ipse suo tristi tum corde volutat,
Aspectans sylvam immensam, & sic ore precatur:
m Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
Ostendat nemore in tanto; quando omnia verè
n (Heu!) nimiùm de te vates, Misène, loquuta est.
Vix ea fatus erat, geminæ cùm fortè columbæ
Ipsa sub ora viri cœlo venêre volantes,
Et viridi sedêre solo: tum maximus heros
o Maternas agnoscit aves, lætúsque precatur:
Este duces, ô, siqua via est, cursúmque per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat

z *Suspensus hæres, vel moraris. At Ser. sollicitus es.*
a *Tuum amicum Misenum.*
b *Piacula: nam suprà dixit, totámque incestat fun. class.*
c *Incertos.*
d *Q. d. comes est, ut itineris, ità etiam curarum.*
e *Unde dictus sermo. Al. ferebant.*
f *Versabatur in pugnis.*
g *Non inferiorem laude virũ.*
h *Sonat per æquora. Vel, personare facit æquora.*
i *Nam ante tubam inventam veteres conchâ usi sunt.*
k *Pyram in modum aræ lignis construi solitam.*
l *Instrumentis aec. ut illos adjuvet. Vel, operum est particeps: ex præced. id quod sequitur.*
m *Q. d. Quid si nunc se ostendat? Vel optantis est: ut, O si.*
n *Vel, Heu nim. per parenth.*
o *Veneri matri sacras.*

p *Nè mihi deſis: Nè me deſtituas.*

q *Acumine oculorum.*

r *Pro obſervare.*

ſ *Pro ſplendore. Diſcolor autem, quia ex viridi arb. alius color effulſit.*

t *Vide Plinium.*

u *Quòd illi avido cunctari videbatur.*

x *In anteriori parte.*

y *Expeditè & celeriter proferūt.*

z *Jam frigentis, utpote mortui.*

a *Feretro.*

b *Quia propinquioribus virilis ſexûs hoc dabatur officium.*

c *Purgavit, ut expon. Ser. ad-dens eſſe antiquum verbum.*

d *Altiſſimo.*

e *Cinctâ.*

f *Ad cæli curvatam.*

* ἄορνον.

Ramus humum: túque, ô, dubiis p nè defice rebus,
Diva parens. Sic effatus, veſtigia preſſit,
Obſervans quæ ſigna ferant, quò tendere pergant.
Paſcentes illæ tantum prodire volando,
Quantum q acie poſſent oculi r ſervare ſequentûm.
Indè ubi venêre ad fauces grave-olentis Averni,
Tollunt ſe celeres; liquidúmque per aëra lapſæ,
Sedibus optatis gemina ſuper arbore ſidunt:
Diſcolor unde auri per ramos ſ aura refulſit.
Quale ſolet ſylvis brumali frigore viſcum
Fronde virere novâ, quod t non ſua ſeminat arbos,
Et croceo fœtu teretes circumdare truncos:
Talis erat ſpecies auri frondentis opacâ
Ilice, ſic leni crepitabat bractea vento.
Corripit extemplo Æneas, avidúſque refringit
u Cunctantem, & vatis portat ſub tecta Sibyllæ.
Nec minùs interea Miſenum in littore Teucri
Flebant, & cineri ingrato ſuprema ferebant.
Principio pinguem tedis & robore ſecto
Ingentem ſtruxêre pyram; cui frondibus atris
Intexunt latera, & ferales x antè cupreſſos
Conſtituunt, decorántque ſupèr fulgentibus armis.
Pars calidos latices & ahena undantia flammis
y Expediunt, corpúſque lavant z frigentis, & ungunt,
Fit gemitus: tum membra a toro defleta reponunt;
Purpureáſque ſupèr veſtes, velamina nota,
Conjiciunt: pars ingenti ſubiêre feretro,
Triſte miniſterium, & ſubjectam more b parentum
Averſi tenuêre facem: congeſta cremantur
Thurea dona, dapes, fuſo crateres olivo.
Poſtquam collapſi cineres, & flamma quievit,
Reliquias vino & bibulam lavêre favillam:
Oſſáque lecta cado texit Chorineus aheno.
Idem ter ſocios purâ c circumtulit undâ,
Spargens rore levi, & ramo felicis olivæ;
Luſtravitque viros, dixitque noviſſima verba.
At pius Æneas ingenti mole ſepulcrum
Imponit, ſuáque arma viro, remúmque tubámque,
Monte ſub d aërio, qui nunc Miſenus ab illo
Dicitur, æternúmque tenet per ſecula nomen.
His actis, properè exſequitur præcepta Sibyllæ.
Spelunca alta fuit, vaſtóque immanis hiatu,
Scrupea, e tuta lacu nigro nemorúmque tenebris;
Quam ſuper haud ullæ poterant impunè volantes
Tendere iter pennis, talis ſeſe halitus atris
Faucibus effundens f ſupera ad convexa ferebat:
Unde locum Graii dixerunt nomine * Avernum.

Quattuor

Quattuor hic primùm nigrantes terga juvencos
Conſtituit, frontique invergit vina ſacerdos;
Et ſummas carpens media inter cornua ſetas,
Ignibus imponit ſacris libamina prima,
Voce vocans Hecaten cœlóque Erebóque potentem.
Supponunt alii cultros, tepidúmque cruorem
g Succipiunt pateris: ipſe atri velleris agnam
Æneas h matri Eumenidum magnæque ſorori
Enſe ferit, ſterilémque tibi, Proſerpina, vaccam.
Tum Stygio regi i nocturnas inchoat aras,
Et ſolida imponit taurorum viſcera flammis,
Pingue ſupérque oleum fundens ardentibus extis.
Ecce autem, primi ſub lumina Solis & ortâs,
Sub pedibus mugire ſolum, & juga cœpta moveri
Sylvarum, viſæque canes ululare per umbram,
Adventante k deâ: Procul, ô procul eſte, profani,
Conclamat vates, totóque abſiſtite luco:
Túque invade viam, vaginâque eripe ferrum:
Nunc animis opus, Æenea, nunc pectore firmo.
Tantum effata furens antro ſe immiſit aperto.
Ille ducem haud timidis vadentem paſſibus æquat.
Dii quibus imperium eſt animarum, umbræq; ſilentes,
Et Chaos, & Phlegethon, loca nocte ſilentia latè,
Sit mihi fas audita loqui, ſit numine veſtro
Pandere res l altâ terrâ & caligine merſas,
Ibant obſcuri ſola ſub nocte per umbras,
Pérque domos Ditis vacuas & inania regna.
Quale per incertam Lunam ſub luce m maligna
Eſt iter in ſylvis, ubi cœlum condidit umbrâ
Jupiter, & rebus nox abſtulit atra colorem.
Veſtibulum ante ipſum, primiſque in faucibus Orci,
Luctus & ultrices poſuêre cubilia Curæ,
Pallentéſque habitant Morbi, triſtiſque Senectus,
Et Metus, & male-ſuada Fames, & turpis Egeſtas,
(Terribiles viſu formæ) Lethúmque, Labórque:
Tum conſanguineus Lethi Sopor, & n mala mentis
Gaudia; mortiferúmque adverſo in limine Bellum,
Ferreíque Eumenidum thalami, & Diſcordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.
In medio ramos annoſáque brachia pandit
Ulmus opaca, ingens: quam ſedem Somnia vulgò
Vana tenere ferunt, foliiſque ſub omnibus hærent.
Multáque præterea variarum monſtra ferarum:
Centauri in foribus o ſtabulant, Scyllæque biformes,
Et p centumgeminus Briareus, ac bellua q Lernæ,
Horrendùm ſtridens flammiſque armata Chimæra;
Gorgones, Harpyiæque, & forma r tricorporis umbræ.

g *Succipiunt antiquè pro ſuſcipiunt.*
h *Nocti. Sorori autem Terræ.*
i *Quæ totâ nocte arderent: Inferis dicatas.*
k *Proſerpinæ.*
l *Profundâ caligine terræ.*
m *Obſcurâ. Ego malim, parcâ.*
n *Ex ſceleribus provenientia.*
o *Ut de equis, quòd illi ex parte ſint equi.*
p *Centimanus: & (ſecundum quoſdam) etiam centiceps.*
q *Paludis bellua, Hydra.*
r *Geryonis.*

Corripit hìc ſubitâ trepidus formidine ferrum
Æneas, ſtrictámque aciem venientibus offert.
Et, ni docta comes tenues ſine corpore vitas
ſ Admoneat volitare, t cava ſub imagine formæ
Irruat, & fruſtra ferro diverberet umbras.
Hinc via Tartarei quæ fert Acherontis ad undas,
Turbidus hìc cœno vaſtâque voragine gurges
Æſtuat, atque omnem u Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas & flumina ſervat
Terribili ſqualore Charon; cui plurima mento
Canities inculta jacet; x ſtant lumina flammâ;
Sordidus ex humeris y nodo dependet amictus.
Ipſe ratem conto ſubigit, z veliſque miniſtrat,
Et ferrugineâ ſubvectat corpora cymbâ,
Jam ſenior; ſed a cruda deo viridiſque ſenectus.
Huc omnis turba ad ripas effuſa ruebat,
b Matres, atque viri, defunctáque corpora vitâ
Magnanimûm heröum, pueri, innuptæque puellæ,
Impoſitíque rogis juvenes ante ora parentum:
Quàm multa in ſylvis Autumni frigore primo
Lapſa cadunt folia; aut ad terram gurgite ab alto
Quàm multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans Pontum fugat, & terris immittit apricis.
Stabant orantes, primi tranſmittere curſum,
Tendebántque manus ripæ ulterioris amore.
Navita ſed triſtis nunc hos, nunc accipit illos:
Aſt alios longè ſummoſos arcet arenâ.
Æneas (miratus enim, motúſque tumultu)
Dic, ait, ô virgo, quid vult concurſus ad amnem?
Quidve petunt animæ? vel c quo diſcrimine ripas
Hæ linquunt, illæ remis vada livida verrunt?
Olli ſic breviter fata eſt longæva ſacerdos;
Anchiſâ generate, deûm certiſſima proles,
Cocyti ſtagna alta vides, Stygiámque paludem,
Dii cujus d jurare timent & fallere numen:
Hæc omnis, quam cernis, inops inhumatáq; turba eſt;
Portitor ille, Charon; hi, quos vehit unda, ſepulti.
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Tranſportare priùs, quàm e ſedibus oſſa quiêrunt.
Centum errant annos, volitántque hæc littora circum:
Tum demum admiſſi ſtagna exoptata reviſunt.
Conſtitit Anchiſâ ſatus, & veſtigia preſſit,
Multa putans, ſortémque animo miſeratus iniquam.
Cernit ibi mœſtos, & f mortis honore carentes,
Leucaſpim & Lyciæ ductorem claſſis Orontem;
Quos ſimul à Troia ventoſa per æquora vectos
Obruit Auſter, aquâ involvens navémque virósque.

ſ *Ni admoniſſet eum vit. ten. volitare, &c. irruiſſet & diverberâſſet umbras.*
t *Non ſolidâ, ſed inani.*
u *In Cocytum per Stygem. Al. Cocyti.*
x *Horrent. Alii exp. Plena ſunt flammâ.*
y *Non fibulâ, ſed nodo ſuſpenſus.*
z *Miniſterio fungitur circa vela. At Serv. Obſequitur velis.*
a *Ut Græc. ὠμογέρων.*
b *Hic verſ. et duo ſequen. exſtant ſuprà, Geor. 4.*
c *Quod eſt diſcrimen inter has quæ linquunt rip. & illas quæ vada livida verrunt, id eſt, navigant?*
d *Juratũ numen fallere, pejerare.*
e *Sepulcralibus.*
f *Sepulturæ. Alibi, Quiſquis bonos tumuli.*

Ecce gubernator sese Palinurus agebat,
Qui Lybico nuper cursu, dum sydera servat,
Exciderat puppi, mediis effusus in undis.
Hunc ubi vix multa mœstum cognovit in umbra,
Sic prior alloquitur: Quis te, Palinure, deorum
Eripuit nobis, medióque sub æquore mersit?
Dic age: namque, mihi fallax haud antè repertus,
Hoc uno responso animum delusit Apollo,
Qui fore te ponto incolumem, finésque canebat
Venturum Ausonios: en, hæc promissa *g* fides est?
Ille autem, Neque te Phœbi *h* cortina fefellit,
Dux Anchisiade, nec me deus æquore mersit.
Namque gubernâclum multâ vi fortè revulsum,
Cui datus hærebam custos, cursúsque regebam,
Præcipitans traxi mecum: maria aspera juro,
Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
Quàm tua nè spoliata *i* armis, excussa *k* magistro,
Deficeret tantis navis surgentibus undis.
Tres Notus hybernas immensa per æquora noctes
Vexit me violentus aquâ; vix lumine quarto
Prospexi Italiam summa sublimis ab unda.
Paulatim adnabam terræ: jam tuta tenebam;
Ni *l* gens crudelis madida cum veste gravatum,
Prensantémque uncis manibus capita aspera montis,
Ferro invasisset, prædámque ignara putâsset.
Nunc me fluctus habet, versántque in littore venti.
Quod te per cœli jucundum lumen & auras,
Per genitorem oro, per spem surgentis Iiili,
Eripe me his, invicte, malis; aut tu mihi terram
Injice, (namque potes) portúsque require *m* Velinos.
Aut tu, siqua via est, siquam tibi diva creatrix
Ostendit, (neque enim, credo, sine numine divûm
Flumina tanta paras Stygiámque innare paludem)
n Da dextram misero, & tecum me tolle per undas,
Sedibus aut saltem placidis in morte quiescam.
Talia fatus erat, cœpit cùm talia vates:
Unde hæc, ô Palinure, tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas amnémque severum
Eumenidum aspicies? ripámve injussus adibis?
Desine fata deûm flecti sperare precando.
Sed cape dicta memor, duri solatia casûs.
Nam tua *o* finitimi, longè latéque per urbes
Prodigiis acti cœlestibus, ossa piabunt,
Et statuent tumulum, & tu nulo solennia mittent;
Æternúmque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curæ emotæ, pulsúsque parumper
Corde dolor tristi; *p* gaudet cognomine terrâ.

g *Al. fidésque.*
h *Locus unde responsa seu oracula dabat: & hic pro ipso oraculo.*
i *Gubernaculo.*
k *Gubernatore.*
l *Lucanorum.*
m *Velia, Lucaniæ oppidum.*
n *Auxilium præsta.*
o *Ex historia: quia Lucanis in pestilentia responsum est, Manes Palinuri placandos.*
p *Gaudet quòd habiturus sit terram sibi cognominem. Sed in Pier. vet. lib. est terræ: ut sit, Gaudet quòd ter. habitura sit id cognomen.*

Ergò

Ergo iter inceptum peragunt, fluvióque propinquant,
Navita quos jam indè ut Stygia prospexit ab unda
Per tacitum nemus ire, pedémque advertere ripæ,
Sic prior aggreditur dictis, atque increpat ultro:
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
Fare age quid venias; jam isthinc & comprime gressum.
Umbrarum hic locus est, Somni, Noctisque soporæ:
Corpora viva nefas Stygiâ vectare carinâ.
Nec verò Alciden me sum lætatus euntem
Accepisse lacu, nec Thesea, Pirithoúmque;
Diis quanquam geniti, atque invicti viribus essent.
q Tartareum ille manu custodem in vincla petivit,
Ipsius à solio regis traxitque trementem;
Hi r dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quæ contra breviter fata est Amphrysia vates:
Nullæ hîc insidiæ tales, (absiste moveri)
Nec vim tela ferunt: s licet ingens janitor antro
Æternùm latrans exsangues terreat umbras:
Casta licet t patrui servet Proserpina limen.
Troïus Æneas, pietate insignis & armis,
u Ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.
Si te nulla movet tantæ pietatis imago;
At ramum hunc (x aperit ramum qui veste latebat)
Agnoscas: tumida ex ira tum corda residunt.
Nec plura y his. Ille admirans venerabile donum
Fatalis virgæ, longo pòst tempore visum,
Cæruleam advertit puppim, ripæque propinquat.
Indè alias animas, quæ per juga longa sedebant,
Deturbat, z laxátque foros: simul accipit alveo
Ingentem Æneam: gemuit sub pondere cymba
a Sutilis, & multam accepit rimosa paludem.
Tandem trans fluvium incolumes vatémque virúmque
Informi limo glaucáque exponit in ulva.
Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Personat, adverso recubans immanis in antro.
Cui vates, horrere videns jam colla colubris,
Melle soporatam & medicatis frugibus offam
Objicit: ille fame rabidâ tria guttura pandens
Corripit objectam, atque immania terga resolvit,
Fusus humi, totóque ingens extenditur antro.
Occupat Æneas aditum, custode b sepulto,
c Evaditque celer ripam irremeabilis undæ.
Continuò auditæ voces, vagitus & ingens,
Infantúmque animæ flentes in limine primo:
Quos dulcis vitæ exsortes & ab ubere raptos
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.
Hos juxta falso damnati crimine mortis.

q *Cerberum.*
r *Proserpinam.*
s *Licet per nos.*
t *Quia Jovis est filia ex Cerere; Pluto autem Jovis frater.*
u *Ad visendum genit.*
x *Profert.*
y *Sub. dicta fuerunt.*
z *Quia velut laxantur spatia, multitudine remotâ.*
a *Intexta, ex quo fragilem ostendit. Vel futilis, German.*
b *In profundum somnũ immersо.*
c *Transit.*

Nec

Nec verò hæ ſine ſorte datæ, ſine judice, ſedes:
Quæſitor Minos urnam movet, ille ſilentûm
Conciliúmque vocat, vitáſque & crimina diſcit.
Proxima deinde tenent mœſti loca qui ſibi lethum
Inſontes peperêre manu, lucémque peroſi
d Projecêre animas: quàm vellent æthere in alto
Nunc & pauperiem & duros perferre e labores!
Fata obſtant, triſtique palus f inamabilis undâ
Alligat, & novies Styx interfuſa coërcet.
Nec procul hinc partem fuſi monſtrantur in omnem
Lugentes campi; ſic illos nomine dicunt.
Hîc, quos durus amor crudeli tabe g peredit,
Secreti celant calles, & myrtea circum
Sylva tegit: curæ non ipſa in morte relinquunt.
His Phædram Procrínque locis, mœſtámque Eriphylen,
Crudelis nati monſtrantem vulnera, cernit;
Evadnénque, & Paſiphaën: his Laodamia
It comes, & juvenis quondam, nunc fœmina, Cæneus,
Rurſus & in veterem fato revoluta figuram.
Inter quas Phœniſſa recens à vulnere Dido
Errabat ſylva in magna: quam Troïus heros
Ut primùm juxtà ſtetit, agnovítque per umbram
Obſcuram, (qualem h primo qui ſurgere menſe
Aut videt, aut vidiſſe putat, per nubila Lunam)
Dimiſit lacrymas, dulcíque affatus amore eſt:
Infelix Dido! verus mihi nuntius ergo
Venerat, extinctam, ferróque extrema ſequutam.
Funeris (heu!) tibi cauſa fui: per ſydera juro,
Per ſuperos, & ſiqua fides tellure ſub ima eſt,
Invitus, regina, tuo de littore ceſſi:
Sed me juſſa deûm, quæ nunc has ire per umbras,
Per loca i ſenta ſitu, cogunt, noctémque profundam,
Imperiis egêre ſuis: nec credere quivi,
Hunc k tantum tibi me diſceſſu ferre dolorem.
Siſte gradum, téque aſpectu nè ſubtrahe noſtro.
Quem fugis? extremum fato quod te alloquor hoc eſt.
Talibus Æneas ardentem & torvà tuentem
Lenibat dictis animum, lacrymáſque l ciebat.
Illa ſolo fixos oculos averſa tenebat:
Nec magis incepto vultum ſermone movetur,
Quàm ſi dura ſilex, aut ſtet Marpeſia cautes:
Tandem proripuit ſeſe, atque inimica refugit
In nemus umbriferum; conjux ubi priſtinus illi
Reſpondet curis, æquátque Sichæus amorem.
Nec minùs Æneas caſu perculſus iniquo,
Proſequitur lacrymans longè, & miſeratus euntem.
Indè datum molitur iter: jámque arva tenebant
Ultima,

d *Quaſi rem vilem.*
e *Mala quibus vita eſt obnoxia.*
f *Innabilis leg. quidam.*
g *Al. Teremit.*
h *Primâ menſis parte.*
i *Squalida.*
k *Tantum dol. ut ex eo necem tibi conſciſceres.*
l *Ciebat ſibi. Aut ſermo quidem ejus lacrym. cieb. ſed illa immota manſit, Quidam exp. ciere poterat.*

Ultima, quæ bello clari ſecreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus, hic inclytus armis
Parthenopæus, & Adraſti pallentis imago;
m *Apud ſuperos.* Hic multùm fleti *m* ad ſuperos bellóque *n* caduci
n *Mortui, à cadendo; unde cadavera, & cadiva olea.* Dardanidæ: quos ille omnes longo ordine cernens,
Ingemuit; Glaucúmque, Medontáque, Thersilochúmq;
Tres Antenoridas, Cereríque ſacrum Polybetem;
Idæúmque, etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumſtant animæ dextrâ lævâque frequentes.
Nec vidiſſe ſemel ſatis eſt; juvat uſquè morari,
Et conferre gradum, & veniendi diſcere cauſas.
At Danaûm proceres Agamemnoniæque phalanges,
Ut vidêre virum fulgentiáque arma per umbras,
Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
Ceu quondam petiêre rates; pars tollere vocem
o *Imperfectus relinquitur.* Exiguam; inceptus clamor *o* fruſtratur hiantes.
Atque hîc Priamiden laniatum corpore toto
p *Qui Helenam duxerat, mortuo Pariде.* *p* Deïphobum vidit, lacerum crudeliter ora,
Ora, manúſque ambas, populatáque tempora raptis
Auribus, & truncas inhoneſto vulnere nares.
Vix adeò agnovit pavitantem, & dira tegentem
Supplicia; & notis compellat vocibus ultro:
Deïphobe armipotens, genus alto à ſanguine Teucri,
Quis tam crudeles optavit ſumere pœnas?
q *Pro in te.* Cui tantum *q* de te licuit? mihi fama ſupremâ
Nocte tulit, feſſum vaſtâ te cæde Pelaſgûm
Procubuiſſe ſuper confuſæ ſtragis acervum.
r *Tuum corpus.* Tunc egomet tumulum Rhœteo in littore inanem
Sic, Nunc me fluctus habet, ut ſuprà. Conſtitui, & magnâ manes ter voce vocavi.
Nomen & arma locum ſervant; *r* te, amice, nequivi
Conſpicere, & patriâ decedens ponere terrâ.
ſ *Quia conſtituto tumulo manes vocavit.* Atq; hîc Priamides: Nihil ô tibi, amice, relictum eſt:
Omnia Deïphobo ſ ſolviſti, & t funeris umbris.
Sed me fata mea & ſcelus exitiale Lacænæ
t *Sepulturæ umbr. nam funus eſſe non potuit ſine cadavere.* His merſêre malis; illa hæc monumenta reliquit.
Namque ut ſupremam falſa inter gaudia noctem
Egerimus, (nôſti, & nimiùm me miniſſe neceſſe eſt)
Cùm fatalis equus ſaltu ſuper ardua venit
u *Ut ſuprà, machina fœta armis.* Pergama, & armatum peditem gravis attulit *u* alvo;
Al. tamen alvus. Illa, chorum ſimulans, x evantes orgia circum
x *Bacchantes: quoniam Bacchus, ſeu Liber, dicitur etiam Evan.* Ducebat Phrygias: flammam media ipſa tenebat
Ingentem, & ſumma Danaos ex arce vocabat.
Tum me confectum curis ſomnóque gravatum
Infelix habuit thalamus, preſſitque jacentem
Dulcis & alta quies, placidæque ſimillima morti.
y *Ironicè dictum.* Egregia interea conjux arma omnia tectis
Emovet, & fidum capiti ſubduxerat enſem;

Intra

intra tecta vocat Menelaum, & limina pandit.
Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
Et famam extingui veterum sic posse malorum.
Quid morot? irrumpunt thalamo: comes additur unà
Hortator scelerum z Æolides: dii talia Graiis
a Instaurate, pio si pœnas ore reposco.
Sed te qui vivum casus, age fare vicissim,
Attulerint: b pelagine venis erroribus actus?
An monitu divûm? an quæ te fortuna fatigat,
Ut tristes sine Sole domos, loca turbida, adires?
c Hâc vice sermonum roseis Aurora quadrigis
Jam medium æthereo cursu trajecerat axem:
Et fors omne datum traherent per talia tempus:
Sed comes admonuit, brevitérque affata Sibylla est:
Nox ruit, Æneа; nos flendo ducimus horas.
Hic locus est, partes ubi se via findit in ambas:
Dextera, quæ Ditis magni sub mœnia tendit;
Hâc iter Elysium nobis: at læva malorum
Exercet pœnas, & ad impia Tartara mittit.
Deïphobus contrà; Nè sævi, magna sacerdos.
Discedam; d explebo numerum, reddátque tenebris:
I, decus, i, nostrum; melioribus utere fatis:
Tantum effatus, & in verbo vestigia torsit.
Respicit Æneas subitò, & sub rupe sinistra
Mœnia lata videt triplici circumdata muro,
Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegeton, torquétque sonantia saxa.
Porta adversa ingens, solidóque adamante columnæ,
Vis ut nulla virûm, non ipsi excindere ferro
Cœlicolæ valeant: stat ferrea turris ad auras.
Tisiphonéque sedens, pallâ succincta cruentâ,
Vestibulum insomnis servat noctésque diésque.
Hinc exaudiri gemitus, & sæva sonare
Verbera; tum stridor ferri, tractæque catenæ.
Constitit Æneas, strepitúmque exterritus e hausit:
Quæ scelerum facies? (ô virgo, effare) quibúsve
Urgentur pœnis? quis tantus plangor ad auras?
Tum vates sic orsa loqui: Dux inclyte Teucrûm,
Nulli fas f casto sceleratum insistere limen.
Sed me, cùm lucis Hecate præfecit Avernis,
Ipsa g deûm pœnas docuit, pérque omnia duxit.
Gnosius hæc Radamanthus habet durissima regna;
Castigátque, auditque dolos; subigítque fateri
Quæ quis apud superos, furto lætatus inani,
Distulit in seram h commissa piacula mortem.
Continuò sontes ultrix accincta flagello
Tisiphone quatit insultans, torvósque sinistrâ

z *Ulysses.*
a *Reddite, seu rependite.*
b *Vi tempestatis huc delatus.*
c *Dum alter alterum vicissim interrogat.*
d *Implebo numerum umbrarum, ad eas revertens. Pro reddar ten. & ità implebo num. ut sit hysteron proteron. At Ser. expl. dicit esse minuam vestrum num.*
e *Auribus hausit.*
f *Pio.*
g *Quas dii nocentibus constituerunt.*
h *Commissa piacularibus perpetratis ob quæ faciendâ sunt sacra piacularia.*

Intentans

i *Sorores ſunt Alecto & Megæra.*

Intentans angues, vocat agmina ſæva i ſororum.
Tum demum horriſono ſtridentes cardine ſacræ
Panduntur portæ: cernis cuſtodia qualis
Veſtibulo ſedeat? facies quæ limina ſervet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra

k *Sævior quàm illa quæ limina ſervat.*

k Sævior intus habet ſedem: tum Tartarus ipſe
Bis patet in præceps tantum, tenditque ſub umbras,
Quantus ad æthereum cœli ſuſpectus Olympum.
Hic genus antiquum Terræ, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo:
Hîc & Aloïdas geminos, immania vidi
Corpora, qui manibus magnum reſcindere cœlum
Aggreſſi, ſuperiſque Jovem detrudere regnis.
Vidi & crudeles dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Jovis & ſonitus imitatur Olympi.

l *Quadrigis invectus.*

l Quattuor hic invectus equis, & lampada quaſſans,
Per Graiûm populos mediæque per Elidis urbem

m *Al. honores.*

Ibat ovans, divûmque ſibi poſcebat m honorem;

n *Non faces, nec ſ. t. ut Salm. qui illis telum fulminis imitari volebat.*

Demens, qui nimbos & non imitabile fulmen
Ære & cornipedum curſu ſimulârat equorum.
At pater omnipotens denſa inter nubila telum
Contorſit, (non ille n faces, nec fumea tedis
Lumina) præcipitémque immani turbine adegit.

o *Tundendo depaſcens, avium more. Sed tondens erit κειρων, ut Hom. dicit, ἧπαρ ἔκειρον.*

Nec non & Tityon, Terræ omniparentis alumnum,
Cernere erat, per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur: roſtróque immanis vultur obunco
Immortale jecur o tundens, p fœcundáque pœnis
Viſcera, q rimatúrque epulis, habitátque ſub alto
Pectore; nec fibris requies dâtur ulla renatis.

p *Id eſt, renaſcentia: ut ſeq. fibris renatis.*

Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoúmque?
Quos ſuper atra ſilex, jamjam lapſura cadentique
Imminet adſimilis? lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ

q *Rimando depaſcitur.*

Regiſico luxu: Furiarum maxima juxtà
Accubat, & manibus prohibet contingere menſas;
Exſurgítque facem attollens, atque intonat ore.
Hic quibus inviſi fratres, dum vita manebat,
Pulſatúſve parens, & fraus innexa clienti;
Aut qui divitiis ſoli incubuêre repertis,
Nec partem poſuêre ſuis, (quæ maxima turba eſt;)
Quíque ob adulterium cæſi, quíque arma ſequuti

r *Impiè deſicientes à ſuis, hoſtium arma ſequuti ſunt.*

r Impia, nec veriti dominorum fallere dextras;
Incluſi pœnam exſpectant: nè quære doceri
Quam pœnam, aut quæ forma viros fortunáve merſit.
Saxum ingens volvunt alii, radiiſque rotarum
Diſtricti pendent: ſedet, æternúmque ſedebit,
Infelix Theſeus: Phlegyáſque miſerrimus omnes

Admonet,

Admonet, & magnâ teſtatur voce per umbras,
DISCITE juſtitiam moniti, & non temnere divos.
Vendidit hic auro patriam, ſ dominúmque potentem
Impoſuit; fixit leges pretio atque refixit.
Hic thalamum invaſit natæ, vetitóſque Hymenæos.
Auſi omnes immane nefas, auſoque potiti.
Non, mihi ſi linguæ centum ſint, oráque centum,
Ferrea vox, omnes ſcelerum comprêndere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina poſſim.
Hæc ubi dicta dedit Phœbi longæva ſacerdos,
Sed jam age, carpe viam, & t ſuſceptum perfice munus;
Acceleremus, ait: u Cyclopum educta caminis
Mœnia conſpicio, atque adverſo fornice portas,
Hæc ubi nos præcepta jubent deponere dona.
Dixerat, & pariter greſſi per opaca viarum,
Corripiunt ſpatium medium, foribúſque propinquant.
Occupat Æneas aditum, corpúſque recenti
Spargit aquâ, ramúmque adverſo in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere divæ,
Devenêre locos lætos, & amœna vireta
Fortunatorum nemorum, ſedéſque beatas.
Largior hic campos æther & lumine veſtit
x Purpureo; Solémque ſuum, ſua ſydera nôrunt.
Pars in gramineis exercent membra palæſtris,
Contendunt ludo, & fulvâ luctantur arenâ:
Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.
Nec non Threïcius longa cum veſte ſacerdos
Obloquitur numeris ſeptem diſcrimina vocum:
Jámque eadem digitis, jam pectine pulſat eburno.
Hîc genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
Magnanimî heröes, y nati melioribus annis,
Ilúſque, Aſſaracúſque, & Trojæ Dardanus autor.
Arma procul, currúſque virûm miratur inanes.
Stant terræ z defixæ haſtæ, paſsímque ſoluti
Per campos paſcuntur equi: quæ gratia a currûm
Armorúmque fuit vivis, quæ cura nitentes
Paſcere equos, eadem ſequitur tellure repôſtos.
Conſpicit (ecce) alios dextrâ lævâque per herbam
Veſcentes, lætúmque choro b Pæana canentes,
Inter odoratum lauri nemus; unde ſupernè
Plurimus Eridani per ſylvam volvitur amnis.
Hîc manus, ob patriam pugnando vulnera paſſi;
Quíque ſacerdotes caſti, dum vita manebat;
Quíque pii vates, & c Phœbo digna loquuti;
Inventas aut qui vitam excoluêre per artes;
Quíque ſui memores alios fecêre d merendo:
Omnibus his niveâ cinguntur tempora vittâ.

ſ *Quidam de Cæſ. diuatore intell.*

t *Redde ramum Proſerpinæ.*

u *Intel. ferrea, ſicut antea, --ſtat ferrea ad auras.*

x *Pulchro.*

y *Sic Catul. O nimis optato ſeclorum tempore nati Heroes, ſalvete.*

z *Nam olim poſteriorem partem haſtæ præpilabant, ad defigendum humi.*

a *Pro curruum.*

b *Carmen de laud. Apoll.*

c *Ph. digna, id eſt, vera.*

d *Bene merendo: Qui ſuis meritis memoriam ſui reliquerunt.*

Quos circumfusos sic est affata Sibylla:
(Musæum ante omnes; medium nam plurima turbæ
Hunc habet, atque humeris exstantem suspicit altis.)
Dicite, felices animæ, túque, optime vates,
e *Propter illum, Ejus causâ. Ergô cum circumst. agnoscit & Serv.* Quæ regio Anchisen, quis habet locus? *e* illius ergò
Venimus, & magnos Erebi tranavimus amnes.
Atque huic responsum paucis ità reddidit heros:
Nulli certa domus: lucis habitamus opacis,
f *Virentia rivorum causâ.* Riparúmque toros & prata *f* recentia rivis
Incolimus: sed vos (si fert ità corde voluntas)
Hoc superate jugum, & facili jam tramite sistam.
Dixit; & antè tulit gressum, campósque nitentes
Desuper ostentat: dehinc summa cacumina linquunt.
At pater Anchises penitus convalle virenti
Inclusas animas, superúmque ad limen iturás,
Lustrabat studio recolens: omnémque suorum
Fortè recensebat numerum, charósque nepotes;
g *Res ab illis gestas. Al. genúsque.* Fatáque, fortunásque virûm, moresque, *g* manúsque.
Isque ubi tendentem adversum per gramina vidit
Æneam, alacris palmas utrasque tetendit;
Effusæque genis lacrymæ, & vox excidit ore:
Véniisti tandem, tuáque expectata parenti
Vicit iter durum pietas; datur ora tueri,
Nate, tua, & notas audire & reddere voces.
Sic equidem ducebàm animo, rebárque futurum,
h *Spes mea, quia spei cura est comes. Al. Ser. cura mea exp. dulciss. filius.* Tempóra dinumerans; nec me mea *h* cura fefellit.
Quas ego te terras, & quanta per æquora vectum
Accipio! quantis jactatum, nate, periclis!
Quàm metui nè quid Libyæ tibi regna nocerent!
Ille autem; Tua me, genitor, tua tristis imago,
Sæpius occurrens, hæc limina tendere adegit.
i *Mari.* Stant *i* sale Tyrrheno classes. Da jungere dextram,
Da, genitor; téque amplexu nè subtrahe nostro.
Sic memorans, largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum,
Ter frustra comprênsa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucríque simillima somno.
Interea videt Æneas in valle reducta
Secluſum nemus, & virgulta sonantia sylvis,
k *Præter fluit.* Lethæúmque, domos placidas qui *k* prænatat, amnem.
l *Gentium & pop. animæ.* Hunc circum *l* innumeræ gentes populique volabant:
Ac veluti in pratis, ubi apes æstate serenâ
Floribus insidunt variis, & candida circum
m *Pro quibusvis floribus.* *m* Lilia funduntur; strepit omnis murmure campus.
Horrescit visu subito, causásque requirit,
n *Procul.* Inscius Æneas, quæ sint ea flumina *n* porrò;
o *Impetu.* Quive viri tanto complèrint *o* agmine ripas.

Tum

Tum pater Anchiſes : Animæ quibus altera fatò
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam
p Securos latices & longa oblivia potant.
Has equidem memorare tibi atque oſtendere coràm,
Jampridem hanc prolem cupio enumerare meorum :
Quò magis Italiâ tandem lætere repertâ. (eſt
O pater, anne aliquas ad cœlum hinc q ire putandum
Sublimes animas ? iterúmque ad tarda reverti
Corpora ? Quæ lucis miſeris tam dira cupido ?
Dicam equidem, nec te ſuſpenſum, nate, tenebo,
r Suſcipit Anchiſes, atque ordine ſingula pandit.
Principio ſ cœlum, ac terras, campóſque liquentes,
Lucentémque globum Lunæ, Titaniáque aſtra,
Spiritus intus alit ; totámque infuſa per t artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.
Indè hominum pecudúmque genus, vitæque volantûm,
Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquore pontus.
Igneus eſt ollis vigor & cœleſtis origo
Seminibus, u quantum non noxia corpora tardant,
Terreníque hebetant artus, moribundáque membra.
Hinc metuunt, cupiúntq;, dolent, gaudéntq;, nec auras
Reſpiciunt, clauſæ x tenebris & carcere cæco.
Quin & ſupremo cum lumine vita relinquit.
Non tamen omne malum miſeris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt peſtes : penitúſque neceſſe eſt
Multa diu y concreta modis z inoleſcere miris.
Ergò exercentur pœnis, veterúmque malorum
Supplicia expendunt : aliæ panduntur inanes
Suſpenſæ ad ventos ; aliis ſub gurgite vaſto
á Infectum eluitur ſcelus, aut exuritur igni.
QUISQUE ſuos patimur b manes : exinde per amplum
Mittimur Elyſium, & pauci læta arva tenemus :
c Donec longa dies, perfecto temporis orbe,
Concretam exemit labem, purúmque reliquit
Æthereum ſenſum, atque auraï ſimplicis ignem.
Has omnes, ubi mille rotam volvêre per annos,
Lethæum ad fluvium deus evocat agmine magno :
Scilicet immemores ſupera ut convexa reviſant,
Rurſus & incipiant in corpora velle reverti.
Dixerat Anchiſes : natúmque unáque Sibyllam
Conventus trahit in medios turbámque ſonantem :
Et tumulum capit, unde omnes longo ordine poſſint
Adverſos d legere, & venientûm diſcere vultus.
Nunc age, Dardaniam prolem quæ deinde ſequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Illuſtres animas, noſtrúmque in nomen ituras,
Expedia n dictis, & te tua fata docebo.

p *Ab effectu, quia ſecuros reddunt : ut, pallida mors.*
q *Ire ſublimes ad cœlum. At Ser. animas ſublimium, non omnium.*
r *Reſpondet.*
ſ *Prò aere & æthere.*
t *Elementa, quæ membra ſunt mundi.*
u *In tantum viget in omn. part divinitatis, in quantum ſinit corp. qualitas.*
x *Corporis.*
y *Conglutinata.*
z *Creſcere.*
á *Al. invectum. Quidam inf. exp. quo animæ ſunt infectæ.*
b *Supplicia quæ ſunt apud manes : vel de geniis intell.*
c *Hæc quidam jungunt illis, Quiſque ſuos pat. manes.*
d *Diſcernere. Alii, perluſtrare.*

Ille (vides) e purâ juvenis qui nititur haſtâ
Proxima ſorte tenet lucis loca: primus ad auras
Æthereas Italo commiſtus ſanguine ſurget,
Sylvius, f Albânum nomen, tua g poſthuma proles;
Quem tibi longævo ſerum Lavinia conjux
Educet ſylvis regem, regúmque parentem:
Unde genus Longâ noſtrum dominabitur Albâ,
Proximus ille Procas, Trojanæ gloria gentis,
Et Capys, & Numitor, &, qui te nomine reddet,
Sylvius Æneas, pariter pietate vel armis
Egregius, ſi unquam regnandam acceperit Albam.
Qui juvenes quantas oſtentant, aſpice, vires.
At qui umbrata gerunt civili tempora h quercu,
Hi tibi Nomentum, & Gabios, urbémque Fidenam,
Hi Collatinas imponent montibus arces,
Pometios, Caſtrúmque Inui, Bolámque, Corámque.
Hæc tum nomina erunt, nunc ſunt ſine nomine terræ.
Quin & i avo comitem ſeſe Mavortius addet
Romulus, Aſſaraci quem ſanguinis Ilia mater
Educet: viden' ut geminæ ſtent vertice criſtæ,
Et pater ipſe ſuo ſuperûm jam ſignat honore?
En, hujus, nate, auſpiciis illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit Olympo;
Septémque una ſibi muro circundabit arces,
Felix prole virûm: qualis k Berecynthia mater
Invehitur curru Phrygias turrita per urbes,
Læta deûm partu, centum complexa nepotes,
Omnes cœlicolas, omnes ſupera alta tenentes.
Huc geminas l nunc flecte acies; hanc aſpice gentem,
Romanóſque tuos: hîc Cæſar, & omnis Iüli
Progenies, magnum cœli ventura ſub axem.
Hic vir, hic eſt tibi quem promitti ſæpius audis,
Auguſtus Cæſar, m divûm genus, aurea condet
Secula qui rurſus Latio, regnata per arva
Saturno quondam; ſuper & Garamantas & Indos
Proferet imperium: jacet extra ſydera tellus,
Extra n anni Soliſque vias, ubi cœlifer Atlas
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum.
Hujus in o adventu jam nunc & Caſpia regna
Reſponſis horrent divûm, & Mæotica tellus,
Et ſeptem gemini p turbant trepida oſtia Nili.
Nec verò Alcides tantum telluris obivit,
Fixerit * æripedem cervam licèt, aut Erymanthi
Placârit nemora, & Lernam tremefecerit arcu:
Nec qui pampineis victor juga flectit habenis
Liber, agens celſo q Nyſæ de vertice tigres.
Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?

e *Sine ferro.*
f *Quia omnes Alba. reges dicti ſunt Sylvii.*
g *Te humato naſcitura.*
h *Coronâ civicâ ex quercu, quæ dabatur iis qui civem ſervâſſent.*
i *Numitori. Nam cum hoc Rom. & Remus nep. uno anno regnârunt.*
k *Cybele mater deûm, à Berecyntho caſtello Phrygiæ.*
l *Al. huc flecte, ut ſit Epanalepſis.*
m *Al. divigenus.*
n *Oſtendit 12. ſigna, in quibus eſt circulus Solis.*
o *Al. adventum.*
p *Turbantur.*
* *Aeripidem.*
q *Montis Indiæ.*

Aut

Aut metus Ausoniâ prohibet consistere terrâ?
Quis procul ille autem ramis insignis olivæ,
Sacra ferens? nosco crines incanáque menta
Regis Romani, primus qui r legibus urbem
Fundabit, Curibus parvis & paupere terrâ
Missus in imperium magnum: cui deinde subibit,
Otia qui rumpet patriæ, residésque movebit
Tullus in arma viros, & jam desueta triumphis
Agmina: quem juxtà sequitur jactantior Ancus,
Nunc quoque jam nimiùm gaudens popularibus auris.
Vis & Tarquinios reges animámque superbam,
ſ Ultoris Bruti fascésque videre receptos?
Consulis imperium hic primus t saváque secures
Accipiet, natósque pater, nova bella móventes,
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit,
Infelix: utcunque ferent ea u fata x minores:
Vincet amor patriæ, laudúmque immensa cupido.
Quin Decios Drusósque procul, sævúmque securi
Aspice Torquatum, & referentem y signa Camillum.
Illæ autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
Concordes animæ nunc, & dum nocte premuntur,
Heu! quantum inter se bellum, * si lumina vitæ
Attigerint, quantas acies stragémque ciebunt!
Aggeribus z socer Alpinis atque arce Monœci
Descendens, a gener adversis instructus b Eöis.
Nè, pueri, nè tanta animis assuescite bella;
Neu patriæ validas in viscera vertite vires.
c Túque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo:
Projice tela manu, sanguis meus.
d Ille triumphatâ Capitolia ad alta Corintho
Victor aget currum, cæsis insignis Achivis.
Eruet ille Argos, Agamemnoniásque Mycenas,
Ipsúmque Æaciden, genus armipotentis Achillei,
Ultus avos Trojæ, templa & temerata Minervæ.
Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Cosse, relinquat?
Quis Gracchi genus? aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas, cladem Lybiæ? e parvóque potentem
Fabricium? vel te f sulco, Serrane, serentem?
Quò fessum rapitis, Fabii? tu Maximus ille es,
g Unus qui nobis cunctando restituis rem.
Excudent alii spirantia, h molliùs æra,
Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus;
Orabunt causas meliùs; cœlíque meatus
Describent radio, & surgentia sydera dicent:
Tu regere imperio populos, Romane, memento,

r *De Numa Pompilio.*

ſ *Ultoris & libertatis pub. & violati pudoris.*

t *Quæ sævierunt etiam contra liberos.*

u *Al. Facta.*

x *Al. Nepotes.*

y *Quæ Galli victis Rom. abstulerant.*

* *Al. limina.*

z *Cæsar.*

a *Pompeius.*

b *Orientis pop.*

c *Tu Cæsar. Hortans autem ad parcendum, clementem esse significat. Prior fortasse pro Superior, Victor.*

d *L. Mummius.*

e *Paupertate gloriosum.*

f *Qui ab aratro evocatus ad dictaturam fuit.*

g *De quo dictum fuit ab Ennio, Unus homo nob. &c.*

h *Quasi æs depósito rigore in mollitudinem vivi animalis concessurum sit.*

(Hæ tibi erunt artes) paciſque imponere *i* morem;
Parcere ſubjectis, & debellare ſuperbos.
Sic pater Anchiſes; atque hæc mirantibus addit:
Aſpice ut inſignis ſpoliis Marcellus opimis
Ingreditur, victórque viros ſupereminet omnes.
Hic rem Romanam magno turbante tumultu
Siſtet eques; ſternet Pœnos, Gallúmque rebellem;
Tertiáque arma patri ſuſpendet capta Quirino.
Atque hic Æneas, (unà namque ire videbat
Egregium formâ juvenem & fulgentibus armis;
Sed frons læta parùm, & dejecto lumina vultu)
Quis, pater, ille, *l* virum qui ſic comitatur euntem?
Filius? anne aliquis magna de ſtirpe nepotum?
Quis ſtrepitus circà comitũ? quantũ *m* inſtar in ipſo eſt?
Sed nox atra caput triſti circumvolat umbrâ.
Tum pater Anchiſes, lacrymis ingreſſus obortis:
O nate, ingentem luctum nè quære tuorum.
Oſtendent terris hunc tantùm fata, neque ultrà
Eſſe ſinent: nimiùm vobis Romana propago
Viſa potens, Superi, *n* propria hæc ſi dona fuiſſent.
Quantos ille virûm magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus! vel quæ, Tiberine, videbis
Funera, cùm tumulum præterlabêre recentem!
Nec puer Iliaca quiſquam de gente Latinos
In tantum *o* ſpe tollet avos; nec Romula quondam
Ullo ſe tantum tellus jactabit alumno.
Heu pietas! heu priſca fides, invictáque bello
Dextera! non illi quiſquam ſe impunè tuliſſet
Obvius armato, ſeu cùm pedes iret in hoſtem,
Seu ſpumantis equi foderet calcaribus armos.
Heu miſerande puer! ſi qua fata aſpera rumpas,
Tu Marcellus eris: manibus date lilia plenis:
Purpureos ſpargam flores, animámque nepotis
His ſaltem accumulem donis, & fungar inani
Munere. Sic totâ paſſim regione vagantur
p Aëris in campis latis, atque omnia luſtrant.
Quæ poſtquam Anchiſes natum per ſingula duxit,
Incenditque animum *q* famæ venientis amore;
Exin bella viro memorat quæ deinde gerenda;
Laurentéſque docet populos, urbémque Latini;
Et quo quemque modo fugiátque ferátque laborem.
Sunt geminæ *r* ſomni portæ: quarum altera fertur
Cornea, quâ veris facilis datur exitus umbris:
Altera candenti perfecta nitens *ſ* elephanto;
Sed falſa ad cœlum mittunt inſomnia manes.
His ubi tum natum Anchiſes unáque Sibyllam
Proſequitur dictis, portâque emittit eburnâ;

i *Pro morem legitur & legem. Alioqui morem quidam exp. leges ad conſervandum paeem pertinentes.*

l *Marcellum.*

m *Quidam exp. Exemplar. Quidam, Quanta æquiparatio virtutis cumulo cui ſanguine junctus eſt.*

n *Perpetua: ut Da propriam Th. domum.*

o *Friget antiquitatem generis.*

p *Sic ἠέρα τε κέλευθα, vias aeris, pro caliginoſis, dicunt Gr. quæ ad Orcum ferunt. Ità T. qui & aliter exp.*

q *Laudis futuræ.*

r *Pro ſomnii potiùs dictum putat Turn. ut apud Hom. ὀνείρειαι πύλαι.*

ſ *Ebore.*

Ille

Ille viam ſecat ad naves, ſociósque reviſit.
Tum ſe ad Cajetæ tecto fert littore portum.
Anchora de prora jacitur, ſtant littore puppes.

P. Virgilii Maronis

ÆNEIDOS

LIBER VII.

ARGUMENTUM.

Cajetam, nutricem ſuam, Æneas ſepelit; locúmque ipſum ab ejus nomine Cajetam appellat. Indè Circes ſedem prætervehitur, ſecundóque vento ad Tiberis oſtia defertur; adverſóque flumine ſubvectus in Laurentem agrum egreditur. Ibi cùm ex Aſcanii verbis cognoviſſet eam eſſe terram fatis ſibi debitam, ad Latinum regem, qui ejus tractûs regnum obtinebat, centum oratores mittit, qui & ſuo nomine illi munera offerrent, & urbis condendæ locum peterent. Latinus, legatione auditâ, præter poſtulata, Laviniam filiam ſuam (quam, ex Fauni patris ſui oraculis, & augurum reſponſis, externo viro tradere jubebatur) uxorem Æneæ conjugem offert. Interim Juno proſperis Troianorum rebus offenſa, Alecto ad diſturbandam pacem ab inferis evocat; quæ primùm Amatam, Latini uxorem, deinde ipſum etiam Turnum furiis ſuis implet: atque indè ad Trojanorum juventutem converſa, quæ tum fortè venationi operam dabat, manſuetum illis cervum objicit, Tyrrhei armentarii regii liberis imprimis charum. Quem cùm Aſcanius ſagittâ vulnerâſſet, ruſticæ arreptis armis in Trojanos impetum faciunt. Alecto ex ſuperiore loco claſſicum canit. Cadunt in eo tumultu, Almon, Tyrrhei filius natu maximus, & Galeſus, agricola regionis totius locupletiſſimus: qui cùm in urbem mortui eſſent relati, Turnus & Amata regem Latinum ad bellum ſuſcipiendum, injuriámque manu vindicandam, exſtimulant. Verùm cùm ille, & fatorum & fœderis nuper cum Trojanis initi memor, adduci non poſſet ut illis bellum indiceret, Juno ipſa belli portas aperuit. Turni auſpicia ab bellum ſequitur Mezentius, unà cum Lauſo filio: item Aventinus Herculis ex Rhea filius, Catillus & Coras Tyburtini, fratres, Camilla ex Volſcorum gente, mulier fortiſſima, aliíque complures; quorum catalogus ad finem Libri recenſetur.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti

Argumentum.

Hîc quoque Cajetam sepelit : tum deinde profectus
Laurentum venit : hanc verbis cognovit lüli
Fatalem terram : Mensis (væ !) vescimur, inquit.
Centum oratores veniam pacémque petentes
Ad regem mittit, lectos tum sorte, Latinum ;
Qui cum pace etiam natæ connubia pactus,
Hoc fortè Alecto Junonis dissipat irâ.
Concurrunt dictis, quamvis pia fata repugnent.
Belli causa fuit violatus vulnere cervus.
Tum gentes socia arma parant, fremit arma juventus.

Aliud incerti Autoris

Argumentum.

Tandem deveniunt Laurentia Tröes in arva,
Et pace acceptâ læti nova mœnia condunt.
Nocte satam Juno Furiam evocat ; illa Latinos
Inter & Æneadas bellum serit, & ciet arma.
Protinus auxiliis terra instruit Itala Turnum.

Aliud Monostichon.

Septimus Æneam reddit fatalibus arvis.

Aliud.

In Phrygas Italiam bello jam Septimus armat.

a *Sicut Misenus & Palinurus.*
b *Quidam exp. per Hypall. pro Sedes servat honorem tuum.*
c *Tumulus nomen habet.*
d *Circa noctem.*
e *Circe, ut mox.*
f *Pro resonare facit : ut alibi, personat, personare facit.*

TU a quoque littoribus nostris, Æneïa nutrix,
Æternam moriens famam, Cajeta, dedisti :
Et nunc b servat honos sedem tuus, c ossáque nomen
Hesperia in magna (siqua est ea gloria) signat.
At pius exsequiis Æneas ritè solutis,
Aggere composito tumuli, postquam alta quiêrunt
Æquora, tendit iter velis, portúmque relinquit.
Aspirant auræ d in noctem : nec candida cursum
Luna negat, splendet tremulo sub lumine pontus.
Proxima Circeæ raduntur littora terræ,
Dives inaccessos ubi e Solis filia lucos
Assiduo f resonat cantu, tectisque superbis
Urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenues percurrens pectine telas.

Hinc

Hinc exaudire gemitus iræque leonum
Vincla recuſantûm, & ſera ſub nocte rudentum:
Setigeríque ſues, atque in præſepibus urſi
Sævire, ac formæ magnorum ululare luporum:
Quos hominum ex facie dea ſæva potentibus herbis
Induerat Circe in vultus ac terga ferarum.
Quæ *g* nè monſtra pii paterentur talia Troës
Delati in portus, neu littora dira ſubirent,
Neptunus ventis implevit vela ſecundis,
Atque fugam dedit, & præter vada fervida vexit.
Jámque rubeſcebat radiis mare, & æthere ab alto
Aurora in roſeis fulgebat lutea bigis;
Cùm venti *h* poſuêre, omníſque repentè reſedit
Flatus, & in lento luctantur marmore *i* tonſæ.
Atque hîc Æneas ingentem ex æquore lucum
Proſpicit: hunc inter fluvio Tiberinus amœno,
Vorticibus rapidis, & multâ flavus arenâ,
In mare prorumpit: variæ circúmque ſupráque
Aſſuetæ ripis volucres, & fluminis alveo,
Æthera mulcebant cantu, lucóque volabant,
Flectere iter ſociis, terræque advertere proras
Imperat, & lætus fluvio ſuccedit opaco.
Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit ſtatus, advena claſſem
Cùm primùm Auſoniis exercitus appulit oris,
Expediam; & primæ *k* revocabo exordia pugnæ.
Tu vatem, tu, diva, mone: dicam horrida bella:
Dicam acies, *l* actóſque animis in funera reges,
Tyrrhenámque manum, totámque ſub arma coactam
Heſperiam: major rerum mihi naſcitur ordo,
Majus opus moveo. Rex arva Latinus & urbes
Jam ſenior longa placidas in pace regebat,
Hunc Fauno & nymphâ genitum Laurente Maricâ
Accipimus. Fauno Picus pater; íſque parentem
Te, Saturne, refert: tu ſanguinis *m* ultimus autor.
Filius huic, fato divûm, proléſque virilis
Nulla fuit; primáque oriens erepta juventâ eſt.
Sola domum & tantas ſervabat filia ſedes,
Jam matura viro, *n* jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno è Latio totâque petebant
Auſoniâ: petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus, avis atavíſque potens; quem regia conjux
Adjungi generum *o* miro properabat amore:
Sed variis portenta deûm terroribus obſtant.
Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis,
Sacra comam, multóſque * metu ſervata per annos:
Quam pater inventam, primas cùm conderet arces,

g *Nè contingeret illis in talia monſtra mutari.*

h *Ceſſavêre, quievêre.*

i *Remi: à tondendo, i. radēdo.*

k *Rem ab ipſis primordiis repetam.*

l *Impulſos potiùs, quàm collectos.*

m *Primus, ut exp. Ser. Sed qui primus deſcendendo, ult. eſt aſcendendo. Sic ult. principium dixit Cic.*

n *Idem aliis verbis dicit: licèt aliter cenſeat Ser. Sic Naſo. Hæc ubi nubilibus primùm maturuit annis.*

o *Deſiderio ad hoc efficiendum ferebatur.*

* *Religioſo, vel ipſe religione.*

Ipſe ferebatur Phœbo ſacrâſſe Latinus,
Laurentiſque ab ea nomen poſuiſſe colonis.
Hujus apes ſummum denſæ, (mirabile dictu)
Stridore ingenti liquidum trans æthera vectæ,
Obſedêre apicem, &, pedibus per mutua nexis,
Examen ſubitum ramo frondente pependit.
Continuò vates, Externum cernimus, inquit,
Adventare virum, & partes petere agmen eaſdem
Partibus ex iiſdem, & ſummâ dominarier arce.
Præterea, *p* caſtis adolet dum altaria tedis,
Et juxta genitorem aſtat Lavinia virgo,
Viſa (nefas) longis comprêndere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flammâ crepitante cremari,
Regaléſque accenſa comas, accenſa coronam
Inſignem gemmis; tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Vulcanum ſpargere tectis.
Id verò horrendum ac viſu mirabile fuit.
Namque fore illuſtrem famâ fatiſque canebant
Ipſam, ſed populo magnum portendere bellum.
At rex, ſollicitus monſtris, oracula Fauni
Fatidici genitoris adit, lucóſque *q* ſub alta
Conſulit Albunea; nemorum quæ maxima ſacro
Fonte ſonat, ſævámque exhalat opaca mephitin.
Hinc Italæ gentes omniſque *r* Oenotria tellus
In dubiis reſponſa petunt: huc dona ſacerdos
Cùm tulit, & cæſarum ovium ſub nocte ſilenti
ſ Pellibus incubuit ſtratis, ſomnóſque petivit;
Multa modis ſimulacra videt volitantia miris;
Et varias audit voces, fruitúrque deorum
Colloquio, atque imis Acherontа affatur Avernis.
Hinc & tum pater ipſe petens reſponſa Latinus,
t Centum lanigeras mactabat ritè bidentes;
Atque harum effultus tergo ſtratiſque jacebat
Vellеribus: ſubitò ex alto vox reddita luco eſt;
Nè pete connubiis natam ſociare Latinis,
O mea progenies, thalamis neu crede *u* paratis.
Externi veniunt generi, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant, quorúmque à ſtirpe nepotes
x Omnia ſub pedibus, quà Sol *y* utrumque recurrens
Aſpicit Oceanum, vertique regique videbunt.
Hæc reſponſa patris Fauni, monitúſque ſilenti
Nocte datos, non ipſe ſuo premit ore Latinus,
Sed circum latè volitans jam fama per urbes
Auſonias tulerat; cùm Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religavit ab aggere claſſem.
Æneas, primique duces, & pulcher Iülus,
Corpora ſub ramis deponunt arboris altæ,

Inſtituúntque

p Serv. exp. piis: ſed & in ſua ſignif. poteſt intelligi, ut perinde ſit ac ſi ipſamet caſta diceretur.

q Pro in. Eſt autem Albunea & fontis & ſylvæ nomen.

r Propriè Sabinorum tractus.

ſ Ad Amphiarai oraculum quidam alludi putant.

t Cum debita ſolemnitate.

u Paratis, Turno.

x Sub poteſtate Jus.

y Mare Eoum & occiduum: ut Hor. Utero Pœnus.

Instituúntque dapes, & z adorea liba per herbas
Subjiciúnt epulis, (hic Jupiter ipse monebat)
Et Cereale solum pomis agrestibus augent.
Consumptis hic fortè aliis, ut vertere morsus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
Et violare manu malisque audacibus orbem
Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris;
Heus, etiam mensas consumimus, inquit Iülus;
a Nec plura, alludens: ea vox audita laborum
Prima tulit finem; primámque loquentis ab ore
b Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit.
Continuò, Salve, fatis mihi debita tellus;
Vósque (ait) ô fidi Troiæ salvete penates:
Hîc domus, hæc patria est: genitor mihi talia namque
(Nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit;
Cùm te, nate, fames ignota ad littora vectum
Accisis coget dapibus consumere c mensas,
Tum sperare domos defessus, ibíque memento
Prima locare manu molirique aggere tecta.
Hæc erat illa fames: hæc nos suprema manebant,
Exitiis positura modum.
Quare agite, & primo læti cum lumine Solis,
Quæ loca, quíve d habeant homines, ubi mœnia gentis
Vestigemus, & à portu diversa petamus.
Nunc e pateras libate Jovi, precibúsque vocate
Anchisen genitorem, & vina f reponite mensis.
Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo
Implicat; & Geniúmque loci, primámque deorum
Tellurem, nymphásque, & adhuc ignota precatur
Flumina: tum noctem, noctísque orientia signa,
Idæúmque Jovem, Phrygiámque ex ordine matrem
Invocat, & duplices Cœlóque Erebóque parentes.
Hîc pater omnipotens ter cœlo g clarus ab alto
Intonuit, radiísque ardentem lucis & auro
Ipse manu quatiens ostendit ab æthere nubem.
Diditur hîc subitò Trojana per agmina rumor,
Advenisse diem quo h debita mœnia condant:
Certatim instaurant epulas, atque i omine magno
Crateras læti statuunt, & vina coronant.
Postera cùm primâ lustrabat lampade terras
Orta dies, urbem, & fines, & littora gentis
k Diversi explorant: hæc, fontis stagna Numici;
Hunc Tibrim fluvium; hîc fortes habitare Latinos.
Tum fatus Anchisâ delectos ordine ab omni
Centum oratores augusta ad mœnia regis

z *Ad. lib. quæ mox dicit Cereale solum, item pat. quadras, item mensas. Erant mensæ paniceæ.*

a *Dixit ludens: ut etiam ex Cic. affertur illud pro hoc. Vel ad responsi fidem verba componens, inquit Serv.*

b *Vix exspectans donec totam eloqueretur, dixit protinus se eam agnoscere, & omen accipere.*

c *Intell. Mensas paniceas quæ subjiciebantur epulis: quæ & Adorea liba dicuntur: Sed & Cereale solum & Quadras patulas ipse vocat.*

d *Habitent; ut & Græc. ἔχειν.*

e *Vinum, Contin. pro contento.*

f *Ut mox, Instaurant epulas.*

g *Serenus. Tonans autem sereno cœlo Jupiter, boni ominis auguri-um dare existimatur.*

h *Promissa fatis.*

i *Magr. quidam exp. Valde manifesto.*

k *In diversas partes profecti.*

Ire

Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes;
Donáque ferre viro, pacémque exposcere Teucris.
Haud mora, festinant jussi, rapidísque feruntur
Passibus: ipse humili designat mœnia fossâ,
Molitúrque locum; primásque in littore sedes,
Castrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.
Jámque iter emensi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant juvenes, muróque subibant.
Ante urbem pueri & *l* primævo flore juventus
Exercentur equis, domitántque in pulvere *m* currus;
Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, cursúque ictúque lacessunt:
Cùm provectus equo longævi regis ad aures
Nuntius ingentes ignota in veste reportat
Advenisse viros: ille intra tecta vocari
Imperat, & solio medius consedit avito.
Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis,
Urbe fuit *n* summâ, Laurentis regia Pici,
o Horrendum sylvis & relligione parentum.
Hinc sceptra accipere & primos attollere fasces
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
Hæ sacris sedes epulis, hîc ariete cæso
Perpetuis soliti patres considere mensis.
Quinetiam veterum effigies ex ordine avorum,
Antiqua ex cedro, Italúsque, patérque Sabinus
Vitisator, curvam servans sub imagine falcem,
Saturnúsque senex, Janique bifrontis imago,
Vestibulo astabant; aliique *p* ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera passi.
Multáque præterea sacris in *q* postibus arma,
Captivi pendent currus, curvæque secures,
Et cristæ capitum, & portarum ingentia claustra,
Spiculáque, clypeique, ereptáque rostra carinis.
Ipse *r* Quirinali lituo, parvâque sedebat
Succinctus trabeâ, lævâque ancile gerebat,
Picus, equûm domitor; quem capta cupidine conjux,
s Aureâ percussum virgâ, versúmque venenis
Fecit avem Circe, sparsítque coloribus alas.
Tali intus templo divûm patriâque Latinus
Sede sedens, Teucros ad sese in tecta vocavit;
Atque hæc ingressis placido prior edidit ore:
Dicite, Dardanidæ, (neque enim nescimus & urbem,
Et genus; auditique advertitis æquore cursus)
Quid petitis? quæ causa rates, aut cujus egentes
Littus ad Ausonium tot per vada cærula vexit?
Sive errore viæ, seu tempestatibus acti,
(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)

l *Qui puberes erant. Nam sexto-decimo anno tyrones erant. Ind. & Serv.*

m *Equos sub curribus.*

n *Urbe summâ, pro Acropoli, ut Græc. eam vocant.* ἄκρην πόλιν, *& frequentius compos.* ἀκρόπολιν.

o *Ità ferè dictum ut alibi Metu, de religioso metu seu religione.*

p *Alii omnes perpetuâ serie à prima origine usque ad Lat. At Ser. vult esse pro Aboriginum reges.*

q *Sic, Barbarico postes auro spoliisque superbi.*

r *Cum Quir. lituo, lituum Quir. habent. Non autem, succinct. lituo.*

s *Ser. malè jungit cum conjux, ut dictum sit per Ironiam.*

Fluminis

Fluminis intrâstis ripas, portúque sedetis,
Ne fugite hospitium; néve ignorate Latinos,
Saturni gentem, t haud vinclo nec legibus æquam,
Sponte suâ, veterísque dei se more tenentem.
Atque equidem memini (fama est obscurior annis)
Auruncos ità ferre senes, his ortus ut agris
Dardanus Idæas Phrygiæ penetravit ad urbes,
Threïciámque Samum, quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Coryti Tyrrhena ab sede profectum,
Aurea nunc solio stellantis regia cœli
Accipit, & numerum divorum altaribus auget.
Dixerat; & dicta Ilioneus sic voce sequutus:
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra subegit hyems vestris succedere terris;
Nec sydus regione viæ, littúsve fefellit:
Consilio hanc omnes animísque volentibus urbem
Afferimur, pulsi regnis, quæ maxima quondam
Extremo veniens Sol aspicebat Olympo.
Ab Jove principium generis, Jove Dardana pubes
Gaudet avo: rex ipse Jovis de gente suprema
Troïus Æneas tua nos ad limina misit.
Quanta per Idæos sævis effusa Mycenis
Tempestas ierit campos, quibus actus uterque
Europæ atque Asiæ fatis concurreret orbis,
Audiit & u si quem tellus extrema x refuso
Submovet Oceano, & si quem extenta plagarum
Quattuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
y Diluvio ex illo tot vasta per æquora vecti,
Diis sedem exiguam patriis littúsque rogamus
Innocuum, & cunctis z undámque aurámq; patentem.
Non erimus regno indecores, nec vestra feretur
Fama levis, tantíque abolescet gratia facti;
Nec Trojam Ausoniis gremio excepisse pigebit.
Fata per Æneæ juro, dextrámque potentem,
Sive fide, seu quis bello est expertus & armis;
Multi nos populi, multæ (nè tu ne, quod ultro
a Præferimus manibus b vittas ac verba precantûm)
Et petiêre sibi, & voluêre adjungere, gentes.
Sed nos fata deûm vestras exquirere terras
Imperiis c egêre suis: hinc Dardanus ortus,
Huc repetit; jussísque ingentibus urget Apollo
Tyrrhenum ad Tibrim, & fontis vada sacra Numici.
Dat tibi præterea fortunæ parva prioris
Munera, relliquias Troja ex ardente receptas.
d Hoc pater Anchises auro libabat ad aras;
e Hoc Priami gesta vehebat, cùm jura vocatis
More daret populis, sceptrúmque, f sacérque tiaras,

t *Hic & seq. vers. describit vitam hominum aurei seculi sub Saturno. Nam cùm appellat veterem deum, haud ità multi sunt anni, sed fama pervagata non est.*

u *Siquis procul habitat.*
x *Ser. expon. refluo.*
y *Bello & excidio Trojano.*
z *Aquâ & aere, quæ omnibus patere debeant.*

a *Pro prætendimus.*
b *Cui me fortuna precari, Et vittâ comptos voluit prætendere ramos.* ὅθεν ἐκαπτόμενον προτείνειν.
c *Impulerant.*
d *Hâc aureâ paterâ.*
e *Diadema.*
f *Pro sacra tiara.*

Iliadúmque

Illa dúmque labor veſtes.
Talibus Ilionei dictis, defixa Latinus
Obtutu tenet ora, ſolóque immobilis hæret,
Intentos volvens oculos: nec purpura regem
Picta movet, nec ſceptra movent Priameïa tantum,
Quantum in connubio natæ thalamóque moratur.
Et veteris Fauni volvit ſub pectore ſortem;
Hunc illum fatis externa à ſede profectum
Portendi generum, paribúſque in regna vocari
g Auſpiciis; hinc progeniem virtute futuram
Egregiam, & totum quæ viribus occupet orbem.
Tandem lætus ait, Dii noſtra incepta ſecundent,
Auguriúmque ſuum: dabitur, Trojane, quod optas.
Munera nec ſperno: non vobis, rege Latino,
Divitis uber agri, Trojæve opulentia deerit.
Ipſe modò Æneas (noſtri ſi tanta cupido eſt,
Si jungi hoſpitio properat, ſociúſque vocari)
Adveniat, vultus neve exhorreſcat amicos.
Pars mihi h pacis erit dextram tetigiſſe i tyranni.
Vos contrà regi mea nunc mandata referte.
Eſt mihi nata, viro gentis quam jungere noſtræ
Non patrio ex adyto ſortes, non plurima cœlo
Monſtra ſinunt; generos externis affore ab oris,
(Hoc Latio reſtare canunt) qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant: huic illum poſcere fata
Et reor, & (ſi quid veri mens augurat) opto.
Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant k ter centum nitidi in præſepibus l altis.
Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
Inſtratos oſtro alipedes pictiſque tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa m monilia pendent;
Tecti auro, fulvum mandunt ſub dentibus aurum.
Abſenti Æneæ currum, geminóſque jugales,
Semine ab æthereo, ſpirantes naribus ignem;
Illorum de gente, patri quos n Dædala Circe
Suppoſita de matre nothos furata creavit.
o Talibus Æneadæ donis dictiſque Latini
p Sublimes in equis redeunt, pacémque reportant.
Ecce autem, Inachiis ſeſe referebat ab Argis
Sæva Jovis conjux, auráſque invecta tenebat;
Et letum Æneam claſſémque ex æthere longè
Dardaniam Siculo proſpexit ab uſquè Pachyno,
Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ,
Deſeruiſſe rates: ſtetit acri fixa dolore:
Tum quaſſans caput, hæc effudit pectore dicta:
Heu ſtirpem inviſam, & fatis contraria noſtris
Fata Phrygum! num Sigæis occumbere campis,

g *Poteſtate pari.*

h *Fœderis. Ab eo quod ſequitur id quod præcedit.*

i *Dixit ut Græci, & quidem vetuſtiores, dixerunt,* τύραννον, *pro rege ſimpliciter.*

k *Ut in legione Rom. erant trecenti equites.*

l *Ad oſtendendũ equorum magnitudinem.*

m *Phaleræ. Sed alii ad phal. referunt quod ſequitur, tecti auro.*

n *Ingenioſa.*

o *Cum tal. donis & dictis.*

p *Vel, ſublimes talibus donis & dictis, i. e. erectis animis ob t.d.*

Num

Num capti potuêre capi? num incensa cremavit
Troja viros? medias acies mediósque per ignes
Invenêre viam? at, q credo, mea numina tandem
Fessa jacent r odiis, aut exsaturata quievi.
Quinetiam patriâ excusso infesta per undas
Ausa sequi, & profugis toto me opponere ponto:
Absumptæ in Teucros vires cœlique marisque.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Carybdis
Profuit? optato conduntur Tibridis alveo,
s Securi pelagi atque mei. t Mars perdere gentem
Immanem Lapithûm valuit: u concessit in iras
Ipse deûm antiquam genitor Calydona Dianæ: (rente?
(x Quod scelus aut Lapithis tantum, aut Calydone me-
Ast ego, magna Jovis conjux, nil linquere inausum
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
Vincor ab Ænea: quòd si mea numina non sunt
Magna satis, dubitem haud equidem implorare quod us-
Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo. (quã est.
Non dabitur regnis (esto) prohibere Latinis;
Atque immota manet fatis Lavinia conjux:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus;
At licet amborum populos exscindere regum.
Hâc gener atque socer coëant y mercede suorum;
Sanguine Trojano & Rutulo dotabere, virgo,
Et Bellona manet te pronuba: nec face tantùm
z Cisseis prægnans ignes enixa a jugales;
Quin idem Veneri partus suus, & Paris alter,
Funestæque iterum recidiva in Pergama tedæ.
Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit;
Luctificam Alecto Dirarum ab sede sororum
Infernisque ciet tenebris, cui tristia bella,
Iræque, insidiæque, & crimina noxia cordi.
Odit & ipse pater Pluton, odêre sorores
Tartareæ monstrum; tot sese vertit in ora,
Tam sævæ facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium, virgo sata Nocte, laborem,
Hanc operam; nè noster honos infractáve b cedat
Fama loco; neu connubiis ambire Latinum
Æneadæ possint, Italósve obsidere fines.
Tu potes unanimes armare in prælia fratres,
Atque odiis versare domos; tu verbera tectis
Funereásque inferre faces; tibi nomina mille,
MILLE nocendi artes: fœcundum concute pectus,
Disjice c compositam pacem, sere crimina belli;
Arma velit, poscátque simul. rapiátque iuventus.
Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis,

q *Credo, q d. scilicet.*
r *Quidam odiis jung. cum quievi.*
s *Sine metu pel. & mei.*
t *Talis locus lib. 1. Pallásne exur. classem.*
u *Illi suas iras in Cal. effundere.*
x *Pro, quam scelleris pœnam.*
y *Suorum cæde confœderationem hanc emant.*
z *Hecuba Cisseï filia, quæ se facẽ parere somniavit.*
a *Pro conjugales, i. matrimonio conceptos.*
b *Pro cadat, vel vincatur. Infracta autem, quæ antea fuit infracta.*
c *De qua cõvenit.*

Principio

Principio Latium & Laurentis tecta tyranni
Celsa petit, d tacitúmque obsedit limen Amatæ:
Quam super adventu Teucrûm, Turnísque Hymenæis,
e Fœmineæ ardentem curæque iræque coquebant.
Huic dea cæruleis unum de crinibus anguem
Conjicit, inque sinum præcordia ad intima subdit;
Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
Ille inter vestes, & lævia pectora lapsus
Volvitur f attactu nullo, g fallítque furentem,
Vipeream inspirans animam, fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longæ tenia vittæ,
Innectítque comas, & membris lubricus errat.
Ac dum prima lues udo sublapsa veneno
Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem,
Nec dum animus toto percepit pectore flammam,
Molliùs & solito matrum de more loquuta est;
Multa super nata lacrymans Phrygiísque Hymenæis.
Exsulibúsne datur ducenda Lavinia Teucris,
O genitor? nec te miseret natæque tuíque?
Nec matris miseret, quam primo Aquilone relinquet
Perfidus, alta petens, abductâ virgine prædo?
h At non sic Phrygius penetrat Lacedæmona pastor,
Ledæâque Helenam Trojanas vexit ad aras?
i Quid tua sancta fides, quid cura antiqua tuorum,
Et consanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente k Latinis,
Idque sedet, Faunique l premunt te jussa parentis;
Omnem equidem sceptris terram quæ libera nostris
Dissidet, externam reor, & sic dicere divos.
Et Turno, si prima domûs repetatur origo,
Inachus Acrisiúsque patres, mediæque Mycenæ.
His ubi nequicquam dictis experta Latinum
Contrà stare videt, m penitúsque in viscera lapsum
Serpentis furiale malum, totámque pererrat;
Tum verò infelix ingentibus excita monstris,
Immensam n sine more furit o lymphata per urbem.
p Ceu quondám torto volitans sub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent; ille actus habenâ
q Curvatis fertur spatiis; stupet insscia turba,
Impubésque manus, mirata volubile buxum:
Dant animos plagæ: non cursu segnior illo
Per medias urbes agitur populósque feroces.
Quinetiam in sylvas, r simulato numine Bacchi,
(Majus adorta nefas, majorémque orsa furorem)
Evolat, & natam frondosis montibus abdit,
Quò thalamum eripiat Teucris, tedásque moretur;

d *Tacitè obs. & sine strepitu.*
e *Fœminis usitatæ.*
f *Ità ut non attingeret. Vel, ut tactus ejus nõ sentiretur.*
g *Latenter inspirat furenti. Fur. autẽ i. furere incipientem, vel, dum in furorem concitatur. Aliter Serv.*
h *Al. Annon.*
i *Quid erit, vel est, tua fides, quid ẽ. &c. q.d. Cujus est pretii? Vel subaudi prodest, aut tale quid.*
k *Quidam Lat. jung. cum sedet.*
l *Urgent.*
m *Nam dixit, Ac dum prima lues, &c.*
n *Inusitato quodam modo & inaudito.*
o *Furore percussa*
p *Tibull. eâd. comp. utitur.*
q *Per obliquas vias.*
r *Quòd in furore sibi videretur sacra B. celebrare.*

ſ Euœ Bacche, fremens, ſolum te virgine dignum
Vociferans: etiam molles tibi t ſumere thyrſos,
Te luſtrare u choro, ſacrum tibi paſcere crinem.
Fama volat, furiiſque accenſas pectore matres
Idem omnes ſimul ardor agit, nova quærere tecta.
Deſeruêre domos; ventis dant colla comáſque.
Aſt aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
x Pampineáſque gerunt incinctæ pellibus haſtas.
Ipſa inter medias flagrantem fervida y pinum
Suſtinet, ac natæ Turnique canit Hymenæos,
Sanguineam torquens aciem; torvúmque repentè
Clamat, Io matres audite z ubi quæque Latinæ.
Siqua piis animis manet infelicis Amatæ
Gratia, ſi juris materni cura remordet;
Solvite crinales vittas, capite Orgia mecum.
Talem inter ſylvas, inter deſerta ferarum,
Reginam Alecto ſtimulis a agit undique Bacchi.
Poſtquam viſa ſatis primos acuiſſe furores,
Conſiliúmque omnémque domum vertiſſe Latini;
Protinus hinc fuſcis triſtis dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros; quam dicitur urbem
Acriſioneis Danaë fundâſſe colonis,
Præcipiti delata Noto: locus Ardea quondam
Dictus avis, & nunc magnum b manet Ardea nomen.
Sed c fortuna fuit, tectis hîc Turnus in altis
Jam mediam nigrâ carpebat nocte quietem.
Alecto torvam faciem & furialia membra
Exuit; in vultus ſeſe transformat aniles,
Et frontem obſcœnam rugis arat; induit albos
Cum vitta crines; tum ramum innectit olivæ:
Fit Calybe Junonis anus templique ſacerdos;
Et juveni ante oculos his ſecum vocibus offert:
Turne, tot incaſſum fuſos patiêre labores?
Et tua Dardaniis d tranſcribi ſceptra colonis?
Rex tibi conjugium & quæſitas e ſanguine dotes
Abnegat, externúſque in regnum quæritur hæres.
I nunc, f ingratis offer te irriſe periclis;
Tyrrhenas, i, ſterne acies; tege pace Latinos.
Hæc adeo tibi me, placidâ cùm nocte jaceres,
Ipſa palàm fari omnipotens Saturnia juſſit.
Quare age, & armari pubem, portiſque moveri (chro
Lætus in arma para; & Phrygios, qui flumine g pul-
Conſedêre, duces, pictáſque exure carinas.
Cœleſtûm vis magna jubet: rex ipſe Latinus,
Ni dare conjugium & dicto parére fatetur,
Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.
Hîc h juvenis vatem irridens, ſic orſa vicißim

ſ *Euhœ, vel, Euohe. Sed Euæ eſt apud Cat. & Hor. ab ὅσοι qu. εὖ οἱ. Eſt autem Bacchantium vox.*
t *Sumebat, & ſic in ſeq. Ser. Vel potiùs cum his infinitivis aſſumendum verbum vociferabatur, ex partic. vocif. repetitum.*
u *Al. Choros.*
x *Nam thyrſos pampinis vitium implexos geſtabãt in his ſacris.*
y *Pineam facem.*
z *Sic & Priſc. legit, expon. Quæcunque, al. Unacunque.*
a *Talem agit, i. tali modo agit. Ità agit & verſat.*
b *Al. tenet.*
c *Fortuna ità tulit ut Turn. carperet q.*
d *Transferri à te ad colonos Dard. Tibi erepta tradi col.*
e *Tuo.*
f *Pro quibus nulla gratia redde-*
tur.
g *Ut ſuprà, flu. Tiber. amœno.*
h *Turnus.*

Ore

Ore refert: Classes invectas Tibridis undam,
Non, ut rere, meas effugit nuntius aures;
(Nè tantos mihi finge metus) nec regia Juno
Immemor est nostri.
Sed te i victa situ verique k effœta senectus,
O mater, curis nequicquam exercet, & arma
Regum inter falsâ vatem formidine ludit.
Cura tibi, divûm effigies & templa tueri:
Bella viri pacémque gerant, queis bella gerenda.
Talibus Alecto dictis exarsit in iras.
At juveni oranti subitus tremor occupat artus;
Diriguêre oculi: tot Erinnys sibilat hydris,
Tantáque se facies aperit: tum flammea torquens
Lumina, cunctantem & quærentem dicere plura
Reppulit, & gemitos erexit crinibus angues,
Verberáque insonuit, rabidóque hæc addidit ore:
En ego victa situ, quam veri effœta senectus
Arma inter regum falsâ formidine ludit?
Respice l ad hæc; adsum Dirarum ab sede sororum:
Bella manu lethúmque geto.
Sic effata facem juveni conjecit, & atro
Lumine fumantes fixit sub pectore tedas.
Olli somnum ingens rupit pavor, ossáque & artus
Perfudit toto proruptus corpore sudor.
Arma amens m fremit, arma toro tectísque requirit.
Sævit amor ferri, & scelerata insania belli:
Ira supèr: magno veluti cùm flamma sonore
n Virgea suggeritur costis undantis aheni,
Exsultántque æstu latices: furit intus o aquæ vis,
Fumidus atque altè spumis exuberat amnis,
p Nec jam se capit unda; volat vapor ater ad auras.
Ergo iter ad regem, pollutâ pace, Latinum;
Indicit primis juvenum, & jubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
Se satis ambobus Teucríque venire Latiníque.
Hæc ubi dicta dedit, q divósque in vota vocavit,
Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formæ movet atque juventæ,
Hunc atavi reges, hunc r claris dextera factis.
Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Alecto in Teucros Stygiis se concitat alis;
Arte novâ speculata locum quo littore pulcher
Insidiis cursúque feras agitabat Iulus.
Hîc subitam canibus rabiem s Cocytia virgo
Obiicit, & noto nares contingit odore,
Ut cervum ardentes agerent: quæ prima malorum
Causa fuit, belloque animos accendit agrestes.

i *Squalore & marcore consumpta.*
k *Cui sunt effœtæ vires ad dicendum quod verum est: Cui est exhausta vis dicendi vera: Ut innuat illam cœpisse delirare.*
l *Quidam ad hæc adsum, i. ad regum arma.*
m *Cum fremitu poscit.*
n *De virgis fact.*
o *Al. Aquai Fum.*
p *Melius quàm si diceret, Nec jã vis undam capit.*
q *Quia votis nuncupatis bella sumebant.*
r *Pro Clara dext. factis, per hypallagen.*
s *Alecto, à Cocyto fluvio inferorum: Cocytique petit sedem:*

Cervus erat formâ præstanti & cornibus ingens,
t Tyrrhidæ pueri quem matris ab ubere raptum
Nutribant, Tyrrheúsque pater, cui regia parent
Armenta, & latè custodia credita campi.
Assuetum imperiis soror omni Sylvia curâ
Mollibus intexens ornabat cornua sertis;
Pectebátque u feram, puróque in fonte lavabat.
Ille x manum patiens, mensæque assuetus herili,
Errabat sylvis, rursúsque ad limina notâ
Ipse domum serâ y quamvis se nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidæ venantis Iüli
Commovêre canes, fluvio cùm fortè secundo
Defluxeret, ripâque æstus viridante levaret.
Ipse etiam eximiæ laudis successus amore
Ascanius, curvo direxit spicula cornu:
Nec dextræ erranti deus abfuit; actáque multo
Pérque uterum sonitu pérque ilia venit arundo.
Saucius at quadrupes notæ inter tecta refugit,
Successítque gemens stabulis, questúque, cruentus,
Atque imploranti similis, tectum omne replevit.
Sylvia prima soror, palmis percussa lacertos,
Auxilium vocat, & duros conclamat agrestes.
Olli (z pestis enim tacitis latet aspera sylvis)
Improvisi adsunt; hic torre armatus obusto,
Stipitis hic gravidi nodis: a quod cuique repertum
Rimanti, TELUM iræ facit: vocat agmina Tyrrheus,
Quadrifidam quercum cuneis ut fortè coactis
Scindebat, raptâ spirans immanè securi.
At sæva è speculis tempus dea nacta nocendi,
Ardua tecta petit, stabuli & de culmine summo
Pastorale canit signum, cornúque recurvo
Tartaream intendit vocem; quâ protinus omne
Contremuit nemus, & sylvæ intonuêre profundæ.
Audiit & b Trivia longè lacus, audiit amnis
Sulfureâ Nar albus aquâ, fontésque Velini;
Et trepidæ matres pressêre ad pectora natos.
Tum verò ad vocem celeres, quâ buccina signum
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolæ: necnon & Troïa pubes
Ascanio auxilium castris effundit apertis.
Direxêre acies: non jam certamine agresti,
Stipitibus duris agitur, sudibúsve præustis;
Sed ferro ancipiti decernunt, atráque latè
Horrescit strictis seges ensibus; æráque fulgent
Sole lacessita, & lucem sub nubila jactant:
Fluctus uti primo cœpit cùm c albescere vento,
Paulatim sese tollit mare, & altius undas
Erigit, scit.

t *Tyrrhei filii: legitur autem & Tyrrheidæ.*

u *Ut alibi de equo. Quadrupedem expon.*

x *Pro manuũ, ut vult Ser. Sic currũm pro curruũ.*

y *Quantumvis serâ nocte.*

z *Furia.*

a *Quod quærens quisq; reperit, ira jubet esse illi pro telo: ut l. 1. furor arma ministrat.*

b *Quâ Dianæ speculum dicitur.*

c *Quia cũ incipit mare paululùm turbari, partes ejus quæ non moventur albescere videntur & vernare: at cùm inhorruit, nigrẽ.*

Ingit, indè imo consurgit ad æthera fundo.
Hîc juvenis primam ante aciem stridente sagittâ,
Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almon,
Sternitur; hæsit enim sub gutture *d* vulnus, & udæ
Vocis iter, tenuémque inclusit sanguine vitam.
Corpora multa virûm circà; seniórque Galesus,
Dum paci medium se offert, justissimus unus
Qui fuit, Ausoniisque olim ditissimus arvis:
Quinque greges illi balantûm, quina redibant
Armenta, & terram centum vertebat aratris.
Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur,
Promissi dea facta potens, ubi sanguine bellum
Imbuit, & primæ *e* commisit funera pugnæ,
Deserit Hesperiam, & cœli *f* convexa per auras,
Junonem *g* victrix affatur voce superbâ:
En perfecta tibi bello discordia tristi:
Dic in amicitiam coëant, & fœdera jungant:
Quandoquidem Ausonio respersi sanguine Teucros,
Hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus urbes,
Accendámque animos insani Martis amore,
Undique ut auxilio veniant; spergam arma per agros.
Tum contrà Juno, Terrorum & fraudis abunde est;
h Stant belli causæ; pugnatur comminus armis;
Quæ fors prima dedit sanguis novus imbuit arma.
Talia connubia & tales celebrent Hymenæos
Egregium *i* Veneris genus & rex ipse Latinus.
Te super æthereas errare licentiùs auras
Haud pater ipse velit, summi regnator Olympi.
Cede locis; ego siqua *k* super fortuna laborum est,
Ipsa regam. Tales dederat Saturnia voces.
Illa autem attollit stridentes anguibus alas.
Cocytique petit sedem, supera arcua linquens.
Est locus Italiæ in medio, sub montibus altis,
Nobilis, & famâ multis memoratus in oris;
l Amsancti valles: densis hunc frondibus atrum
Urget utrumque latus nemoris, medióque fragosus
Dat sonitum saxis & torto vortice torrens.
Hîc specus horrendum & sævi *m* spiracula Ditis
Monstrantur; ruptóque ingens Acheronte vorago
Pestiferas aperit fauces: queis condita Erinnys,
Invisum numen, terras cœlúmque levabat.
Nec minùs interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum: ruit omnis in urbem
Pastorum ex acie numerus, cæsósque reportant,
Almonem puerum, *n* fœdatique ora Galesi;
Implorántque deos, obtestantúrque Latinum.

d *Pro sagitta: ut infesto vulnere Pyrrhus.*
e *Ut dicitur committi pugna cùm inchoatur.*
f *Pro convecta quidam accip. ut Usq; coloratis amnis devexus ab Indis. Georgic. l. 4 pro devectus. Alii, per convexa, per auras Jun. affatur.*
g *Voti compos.*
h *Manent, permanent.*
i *Æneas.*
k *Pro supereſt, restat.*
l *i. e. omni parte sancti.*
m *Quæ à Græc. χασμάτα, fauces subterraneæ, terrarum exhalantes odorem & pestiferum: ex quo Ditis fauces exhalare intus.*
n *Vulnerati.*

Turnus adeſt, medióque in crimine cædis & ignis
b Terrorem ingeminat: Teucróſque in regna vocari,
Stirpem admiſceri Phrygiam, ſe limine pelli.
Tum quorum attonitæ Baccho nemora avia p matres
Inſultant q thyaſis (neque enim leve nomen Amatæ)
Undique collecti coëunt, Martémque r fatigant.
Illicet infandum cuncti contra omina bellu n,
Contra fata deûm, perverſo numine poſcunt.
Certatim regis circumſtant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes immota, reſiſtit:
Ut pelagi rupes, magno veniente frigore,
Quæ ſeſe, multis circùm latrantibus undis,
Mole tenet; ſcopuli nequicquam & ſpumea circùm
Saxa fremunt, laterique illiſa refunditur alga.
Verùm ubi nulla datur cæcum ſ exſuperare poteſtas
Conſilium, & ſævæ nutu Junonis eunt res;
Multa deos auráſque pater teſtatus inanes,
Frangimur (heu!) fatis, inquit, feri núrque procellâ,
Ipſi has t ſacrilegio pendetis ſanguine pœnas,
O miſeri: te, Turne, nefas, te triſte manebit
Supplicium; votíſque deos venerabere ſeris.
Nam mihi parta quies, u omniſque in limine portus;
Funere felici ſpolior: nec plura loquutus,
Sepſit ſe tectis, rerúmque reliquit habenas.
Mos erat Heſperio in Latio, quem x protinus urbes
Albanæ coluêre ſacrum, nunc maxima rerum
Roma colit, cùm prima movent in prælia Martem,
Sive Getis inferre manu lacrymabile bellum,
Hyrcaniſve, Arabiſve parant, ſeu tendere ad Indos,
y Aurorámque ſequi, Parthóſque repoſcere ſigna:
Sunt geminæ belli portæ, (ſic nomine dicunt)
Religione ſacræ & ſævi formidine Martis;
Centum ærei claudunt vectes, æternáque ferri
Robora; nec cuſtos abſiſtit limine Janus:
Has, ubi certa ſedet patribus ſententia pugnæ,
Ipſe, Quirinali trabeâ cinctúque Gabino
Inſignis, reſerat, ſtridentia limina, conſul;
Ipſe z vocat pugnas: ſequitur tum cætera pubes;
Æreáque aſſenſu conſpirant cornua rauco.
Hoc & tum Æneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, triſtéſque recludere portas.
a Abſtinuit tactu pater, averſúſque refugit
Fœda miniſteria, & cæcis ſe condidit umbris.
Tum regina deûm cœlo delapſa morantes
Impulit ipſa manu portas, & cardine verſo
Belli ferratos rupit Saturnia poſtes.
Ardet b inexcita Auſonia atque immobilis ante.

o *Ut paulò antè Terrorum & fraudis alunde eſt.*
p *De quibus ſuprà & poſtea.*
q *Choreis.*
r *Cum clamore depoſcunt.*
ſ *Al. expugnare.*
t *Vos ſacrileg. pendite hujus belli pœnas. Vocat ſacril. quòd bellū ſuſciperent contrà voluntatē deorū.*
u *Securitas omnis in promptu eſt.*
x *Perpetuâ & non intermiſſâ obſervatione.*
y *Orientis populos*
z *Evocat ad bellū. Putat Serv. alludi ad genus tertium militiæ, quod Evocatio dicebatur.*
a *Attingere portas noluit ad ipſas reſerandas.*
b *Antè inexc. atque imm. ut intell. quantò diutiùs deſides fuerant, tantò ardentiùs ad bellum tunc fuiſſe profectos. Mox dicit, qui bello excitari ſolet.*

Pars pedes ire parat campis; *c* pars arduus altis
Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars leves clypeos & spicula lucida tergent
Arvinâ pingui, subigúntque in cote secures;
Signáque ferre juvat, sonitúsque audire tubarum.
Quinque adeò magnæ positis incudibus urbes
Tela novant; Atina potens, Tybúrque superbum,
Ardea, *d* Crustumerique, & turrigeræ Antennæ.
Tegmina tuta *e* cavant capitum, flectúntque salignas
Umbonum crates: alii thoracas ahenos,
Aut lævis ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc & falcis honos, huc omnis aratri
Cessit amor: recoquunt patrios fornacibus enses.
Classica jámque sonant; it bello tessera signum.
Hic galeam tectis trepidus rapit; ille frementes
Ad juga cogit equos, clypeúmque auróque trilicem
Loricam induitur, fidóque accingitur ense.
Pandite nunc Helicona, deæ, cantúsque movete,
Qui bello exciti reges, quæ quemque sequutæ
Complêrint campos acies, quibus Itala jam tum
Floruerit terra alma viris, quibus *f* arserit armis.
Et meminístis enim, divæ, & memorare potestis:
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris
Contemptor divûm Mezentius, agminâque armat.
Filius huic juxtà Lausus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni:
Lausus, equûm domitor, debellatórque ferarum,
Ducit Agyllina *g* nequicquam ex urbe sequutos
Mille viros: *h* dignus patriis qui lætior esset
Imperiis, *i* & cui pater haud Mezentius esset.
Post hos insignem palmâ per gramina currum
Victoréque ostentat equos satus Hercule pulchro
Pulcher Aventinus, clypeóque insigne paternum
Centum angues, cinctámque gerit serpentibus hydram:
Collis Aventini sylvâ quem Rhea sacerdos
Furtivum partu sub luminis edidit auras,
Mista deo mulier, postquam Laurentia victor,
Geryone extincto, *k* Titynthius attigit arva,
Tyrrhenóque boves in flumine lavit Iberas.
Pila manu sevóque gerunt in bella *l* dolones,
Et tereti pugnant mucrone, verúque Sabello.
Ipse pedes tegmen torquens immane leonis,
Terribili impexum setâ, cum dentibus albis,
Indutus capiti, sic regia tecta subibat,
Horridus, Herculeóque humeros innexus amictu.
Tum gemini fratres Tyburtia mœnia linquunt,

c Pars ard. pro ardua in altis equis, i. Populus partim parat ire pedes, partim arduus alt. &c. Sic alibi ad rem, non ad vocē respicit.
d Mutavit, cùm Crustumerium diceretur.
e Cavant tegm. pro conficiunt cava tegm.
f Splenduerit: aut, quorum armorum amore flagraverit: aut, quibus armis ardenter prælata sit
g Qui in prælio periit, neq; paternum imperium recepit.
h Dignus qui lætior esset imperii paterni status.
i Id. Dignus alius patris imperiis lætioribus.
k Hercules.
l Dolones sunt vel flagella intra quorum virgam latet pugio; vel (secundum Var.) ingentes contum ferro brevissimo.

Fratris Tyburti dictam cognomine gentem,
Catillúsque, acérque Coras, Argiva juventus:
Et primam ante aciem densa inter tela feruntur;
Ceu duo nubigenæ cùm vertice montis ab alto
Descendunt Centauri, *m* Homolen Othrynq; nivalem
Linquentes cursu rapido; dat euntibus ingens
Sylva locum, & magno cedunt virgulta fragore.
Nec Prænestinæ fundator defuit urbis,
(Vulcano genitum pecora inter agrestia regem,
Inventúmque focis, *n* omnis quem credidit ætas)
Cæculus: hunc legio latè comitatur agrestis:
Quíque altum Præneste viri, quique arva *o* Gabinæ
Junonis, gelidúmque Anienem, & roscida rivis
Hernica saxa colunt; quos dives Anagnia pascit,
Quos Amasene pater, non illis omnibus arma,
Nec clypei currúsve sonant: pars maxima glandes
Liventis plumbi spargit, pars spicula gestat
Bina manu, fulvóque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti; *p* vestigia nuda sinistri
Instituêre pedis: crudus tegit altera pero.
At Messapus, equûm domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam nec sternere ferro,
Jampridem resides populos desuetáque bello
Agmina in arma vocat subitò, ferrúmque *q* retractat.
Hi Fescenninas acies, æquóque Falisci,
Hi *r* Soractis habent arces, Flaviniáque arva,
Et Cymini cum monte lacum, lucósque Capenos.
Ibant *s* æquati numero, regémque canebant:
Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni,
Cùm sese è pastu referunt, & longa canoros
Dant per colla modos: sonat amnis, & Asia longè
Pulsa palus.
Nec quisquam æratas acies ex agmine tanto
Misceri putet, aëriam sed gurgite ab alto
Urgeri volucrum raucarum ad littora nubem.
Ecce, Sabinorum prisco de sanguine, magnum
Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar;
Claudia nunc à quo diffunditur & tribus & gens
Per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
Unà ingens Amiterna cohors, *t* priscique Quirites,
Ereti manus omnis, oliviferæque Metuscæ;
Qui Nomentum urbem, qui *u* rosea rura Velini,
Qui Tetricæ horrentes rupes, montémque Severum,
Casperiámque colunt, Forulósque & flumen Himellæ;
Qui Tiberim Fabarímque bibunt; quos frigidus misit
Nursia, & Hortinæ classes, populique Latini;
Quósque secans *x* infaustum interluit Allia nomen:

m *Montes Thessaliæ qui existimantur esse Centaurorum.*

n *De his verbis, omnis quem credidit ætas, lege Ser. & vide an debeas illi credere.*

o *Quæ Gabiis colitur.*

p *Pede sinistro nudo pugnare instituerunt.*

q *Tractat ferrum quod tractare desueverat.*

r *Mons apud Irpinos, haud longè à Flaminia, de quo Horatius, Vides ut altâ stet nive candidum Soracte?*

s *In pares ordines digesti.*

t *Id est, Sabini.*

u *Al. Roscida; sed Rosea Ser. agnoscit, à loci nomine.*

x *Ob cladem ibi acceptam à Ro-*

Mari.

Quàm multi Lybico volvuntur *y* marmore fluctus,
Sævus ubi Orion hybernis conditur undis;
Vel cùm Sole novo denſæ torrentur ariſtæ
Aut Hermi campo, aut Lyciæ flaventibus arvis:
Scuta ſonant, *a* pulſúq; pedum tremit excita tellus.
Hinc Agamemnonius, Trojani nominis hoſtis,
Curru jungit Haleſus equos, Turnóque feroces
Mille *b* rapit populos; vertunt felicia Baccho
Maſſica qui raſtris, & quos de collibus altis
Aurunci miſêre patres, Sidicináque juxta
Æquora; quique Cales linquunt, amniſque vadoſi
Accola Vulturni; paritérque Saticulus aſper,
Oſcorúmque manus: teretes ſunt *c* aclides illis
Tela; ſed hæc lento mos eſt aptare flagello.
Lævas cetra tegit, falcati comminus enſes.
Nec tu carminibus noſtris indictus abibis,
Oebale, quem generâſſe Telon Sebetide nymphâ
Fertur, Teleböum Capreas cùm regna teneret
Jam ſenior: patriis ſed non & filius arvis
Contentus, latè jam tum ditione premebat
Sarraſtes populos, & quæ rigat æquora Sarnus;
Quique Rufas Batulúmque tenent, atq; arva Celennæ;
Et quos maliferæ deſpectant mœnia Abellæ,
Teutonico ritu ſoliti torquere *d* cateias:
Tegmina queis capitum raptus de ſubere cortex;
Æratæque micant peltæ, micat æreus enſis.
Et te montoſæ miſêre in prælia Nurſe,
Uſens inſignem famâ & felicibus armis;
Horrida præcipuè cui gens, aſſuetáque multo
Venatu nemorum, e duris Æquicola glebis:
Armati terram exercent, ſempérque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.
Quin & Marrubia venit de gente ſacerdos,
f Fronde ſupergaleam & felici comptus olivâ,
Archippi regis miſſu, fortiſſimus Umbro,
g Vipereo generi & graviter-ſpirantibus hydris
Spargere qui ſomnos cantúque manúque ſolebat;
Mulcebatque iras, & morſus arte levabat.
Sed non Dardaniæ medicari cuſpidis ictum
Evaluit; neque eum juvêre in vulnera cantus
Somniferi, & Marſis quæſitæ in montibus herbæ.
Te nemus *h* Angitiæ, vitreâ te Fucinus undâ,
Te liquidi flevêre *i* lacus.
Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello,
Virbius, inſignem quem mater Aricia miſit,
Eductum Egeriæ lucis, Hymettia circum
Littora; *k* pinguis ubi & placabilis ara Dianæ.

z Quidam ſcuta ſ. jungunt præced. comparationi.
a Al. Pulſúq; pedum conterrita tellus.
b Rapit, Raptim adducit.
c Jacula anſata vel amentata; cùm ſequatur flag. lento, i. ferreo amento: ac fortaſſe ex ἀσπιλίδες facta ex ἀκόντια, depravata eſt vox.
d Tela Gallica.
e Infertilibus.
f Nam ſacerdotes & vates coronati & infulati erant. Ser. exponit, Frondibus comptus feſtivæ olivæ
g Terrenis ſerpēt. Hydris autem aquæ ſerp.
h Al. Anguitiæ: progenies Marſorum, qui anguibus adverſantur.
i Etiam alii lacus
k Frequenti ſacrific. Plac. q. d. Non qualis antè fuit, vel illic, vel apud Tauros, humano gaudens cruore.

Na nq;

Namq; ferunt famâ Hippolytũ, poſtquam arte novercæ
Occiderit, patriáſque explerit ſanguine pœnas,
Turbatis diſtractus equis, ad ſydera rurſus
Ætherea & ſuperas cœli veniſſe ſub auras,
Pæoniis revocatum herbis & amore Dianæ.
Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
Mortalem inſernis ad lumina ſurgere vitæ,
Ipſe repertorem medicinæ talis & artis
Fulmine *l* Phœbigenam Stygias detruſit ad undas.
At Trivia Hippolytum ſecretis alma recondit
Sedibus, & nymphæ Egeriæ nemoríque *m* relegat;
Solus ubi in ſylvis Italis ignobilis ævum
Exigeret, verſóque ubi nomine Virbius eſſet.
Unde etiam Triviæ templo luciſque ſacratis
Cornipedes arcentur equi, quòd littore currum
Et juvenem monſtris pavidi effudére marinis.
Filius ardentes haud *n* ſeciùs æquore campi
Exercebat equos, currúque in bella ruebat.
Ipſe inter primos præſtanti corpore Turnus
o Vertitur, arma tenens, & toto vertice ſuprà eſt.
Cui *p* triplici crinita jubâ galea alta Chimæram
Suſtinet, *q* Ætnæos efflantem faucibus ignes.
Tam magis illa fremens, & triſtibus effera flammis,
Quàm magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ.
At lævem clypeum ſublatis cornibus Io
Auro inſignibat, jam ſetis obſita, jam bos,
Argumentum ingens, & cuſtos virginis Argus,
Cœlatâque amnem fundens pater Inachus urnâ.
Inſequitur nimbus peditum, clypeatáque totis
Agmina denſantur campis, Argiváque pubes,
Auruncæque manus, Rutuli, veteréſque Sicani,
Et Sacranæ acies, & picti ſcuta Labici;
Qui ſaltus, Tiberine, tuos, ſacrúmque Numici
Littus arant, Rutulóſque exercent vomere colles,
Circæúmque jugum: queis Jupiter Anxurus arvis
Præſidet, & viridi gaudens Feronia luco;
Quà Saturæ jacet atra palus, gelidúſque per imas
r Quærit iter valles, atque in mare conditur, Uſens.
Hos ſuper advenit Volſca de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentes ære catervas,
Bellatrix: non illa colo ſ calathíſque Minervæ
Fœmineas aſſueta manus, ſed prælia virgo
Dura pati, curſúque pedum prævertere ventos.
Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas:
Vel mare per medium fluctu ſuſpenſa tumenti
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.

l Jaſum Æſculapium Phœbo genitum. At Ser, Pœnigenã etiam affert, i. matre Pœnâ genitum.
m Segregat. At Serv. Commendat ab aliis ſegregatum.
n Al. ſegniùs: ut & Serv. legit, & expon. Non ſegniùs patre. Tam audax, ut nec paternæ mortis terreretur exemplo.
o Ser. exp. agit. At ego crediderim potiùs dictum exemplo Græcorum verborum, στρέφεται & πολεῖται.
p Galea tres hacens conos & lophos, tréſque criſtas, Græc. τριφάλεια.
q Ingentes, & Ætnæis ſimiles.
r Ut ſignif. flumi nis anguſtias
ſ Laniſicio.

Illam omnis tectis agrisque effusa juventus,
Turbáque miratur matrum, & prospectat euntem,
Attonitis † inhians animis; ut regius ostro
Velet honos leves humeros, ut fibula crinem
Auro internectat; Lyciam ut gerat ipsa pharetram,
Et pastoralem præfixâ cuspide myrtum.

† *Cum furore quodam patefacto ore.*

P. Virgilii Maronis

ÆNEIDOS

LIBER VIII.

ARGUMENTUM.

Belli signum Turnus ex Laurenti arce proponit, Latiique totius finitimarúmq; urbium sibi auxilia adjungit. Venulus quoque Arpos ad Diomedem mittitur, ut eum periculi similitudine ad belli societatem impellat. Quibus rebus permotus Æneas, copiarúmque suarum paucitati diffidens, Tiberini monitu, adverso flumine in ea loca subvehitur in quibus postea Roma condita fuit: Evandrique regis, qui, ex Arcadia profugus, in Palatino monte oppidum nomine Pallanteum condiderat, auxilium implorat. Evander Æneam, adventûs ejus causâ cognitâ, benignè hospitio excepit; sacrisque Herculis, quibus tum intentus erat, adhibitum, causam ritúsque sacrificii edocet, locáque ejus tractûs nobiliora obiter hospiti recenset. Postridie Æneas, equitum quadringentorum subsidio adjutus, (quibus præerat Pallas, unicus Evandri filius) partem copiarum secundo flumine ad suos remittit: ipse cum reliquis Agyllam florentissimam Tyrrhenorum civitatem petit; cui cum Mezentio, quem ob intolerandam crudelitatem regno expulerat, internecina odia intercedebant. Interim Vulcanus, uxoris blanditiis adductus, privigno suo arma fabricatur; eadémque à Venere ad Æneam deferuntur: qui armorum pulcritudine delectatus, cum cætera omnia, tum clypeum imprimis, qui res à posteritate sua strenuè gerendas habebat depictas, studiosè admiratur.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Dat belli signum Laurenti Turnus ab arce.
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, & doceat quæ causa petendi.

Æneas

Æneas divûm monitis adit Arcada regem
Evandrum, Arcadiâ profugum, nova regna petentem.
Accipit auxilium: huic natum & socia agmina jungit
Evander: Pallas fatis comes ibat iniquis.
Jámque hastilis bello, & maternis lætus in armis,
Fatáque fortunásque ducum, cæsúsque suorum
Sortitus clypeo, divina intentus in arte est.

Aliud incerti Autoris

Argumentum.

Vidit ut Æneas summâ vi bella parari,
Arcadas Evandrúmque senem sibi fœdere jungit;
Dardanióque duci sociatur Etruria tota.
Arma petit genitrix, dat Mulciber; in clypeóque
Res pingit Latias, & fortia facta nepotum.

Aliud Monostichon.

Præparat Octavo bellum, quos mittat in hostes.

Aliud.

Dat simul Æneæ socios Octavus & arma.

UT *a* belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco strepuerunt cornua cantu,
Utq; acres *b* concussit equos, útq; *c* impulit arma;
Extemplo turbati animi, simul omne tumultu
Conjurat trepido Latium, sævitque juventus
Effera: ductores primi Messapus, & Ufens,
Contemptórque deûm Mezentius, undique cogunt
Auxilia, & latos vastant cultoribus agros.
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium; & Latio consistere Teucros,
Advectum Æneam classi, victósque penates
d Inferre, & fatis regem se dicere posci,
Edoceat, multásque viro se adjungere gentes
Dardanio, & latè Latio increbrescere nomen.
Quid struat his cœptis, quem (si fortuna sequatur)
Eventum pugnæ cupiat, manifestiùs ipsi
Quàm Turno regi aut regi apparere Latino.
e Talia per Latium: quæ Laomedontius heros
Cuncta videns, magno curarum fluctuat æstu,
Atque animum nunc huc celerem, nunc *f* dividit illuc,
In partésque rapit varias, pérque omnia versat:
Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahenis
Sole repercussum, aut radiantis imagine Lunæ,
Omnia pervolitat latè loca, jámque sub auras
Erigitur,

a *Vexillum.*

b *Illo tubæ sonitu.*

c *Ad pedites pertinere, & esse sacrorum, tradit Serv. Quidam exp. de hasta impulsa in hostium fines, ut postea moris fuit fecialibus.*

d *Ut Lib. I. Inferréque deos Latio.*

e *Fiebant, aut quid tale.*

f *Sic Catullus, Nos alià mentes, aliò divisimus aures.*

Erigitur, ſummíque ferit laquearia tecti.
Nox erat, & terras animalia feſſa per omnes,
Alituum pecudúmque genus, ſopor altus habebat;
Cùm pater in ripa gelidíque ſub ætheris axe
Æneas, triſti turbatus pectora bello,
Procubuit, ſerámque dedit per membra quietem.
Huic deus ipſe loci, fluvio Tiberinus amœno,
Populeas inter ſenior ſe attollere frondes
Viſus; eum tenuis g glauco velabat amictu
Carbaſus & crines umbroſa tegebat arundo.
Tum ſic affari, & curas his demere dictis:
O ſate gente deûm, Trojanam ex hauſtibus urbem
h Qui revehis nobis, æternáque Pergama ſervas,
Exſpectate ſolo Laurenti arviſque Latinis;
Hîc tibi certa domus, certi, i nè abſiſte, penates,
Neu belli terrere minis: tumor amnis & iræ
Conceſsêre deûm.
Jámque tibi (nè vana putes hæc fingere ſomnum)
Littoreis ingens inventa ſub ilicibus ſus,
Triginta capitum fœtus enixa, jacebit,
Alba ſolo recubans, albi circum ubera nati.
Hîc locus urbis erit, requies ea certa laborum:
Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Aſcanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano: nunc quâ ratione quod inſtat
Expedias victor, paucis (adverte) docebo.
Arcades his oris (genus à Pallante profectum,
Qui regem Evandrum comites, qui ſigna ſequuti)
Delegêre locum, & poſuêre in montibus urbem,
Pallantis proavi de nomine, Pallanteum.
Hi bellum aſſiduè ducunt cum gente Latina:
Hos caſtris adhibe ſocios, & fœdera junge.
Ipſe ego te ripis & recto flumine ducam,
Adverſum remis ſuperes ſubvectus ut amnem.
Surge age, nate deâ, primíſque k cadentibus aſtris
Junoni fer ritè preces, irámque minásque
Supplicibus ſupera votis: mihi victor honorem
Perſolves: ego ſum, pleno quem flumine cernis
l Stringentem ripas, & pinguia culta ſecantem,
Cæruleus Tibris, cœlo gratiſſimus amnis:
Hîc mihi magna domus, celſis m caput urbibus exit.
Dixit; deinde lacu fluvius ſe condidit alto,
Ima petens: nox Æneam ſomnúſque reliquit.
Surgit, & ætherei ſpectans orientia Solis
Lumina, ritè cavis undam de flumine palmis
Suſtulit, ac tales effudit ad æthera voces:
n Nymphæ, Laurentes nymphæ, genus amnibus unde eſt

Túque,

g *Dii fluviorum & maris hoc veſtitu glauco, id eſt, cæruleo, pingi ſolebant, & capite arundine tecto. Carbaſo autem texebantur tenuiſſ. vela.*

h *Ob Dardanum Trojani generis autorem ex Italia profectum. Unde lib. 7. hinc Dard. ortus. Huc repetit.*

i *Nè deſere tuum inceptum. Junguntur autem Nè abſiſte, neu terrere: ideo illa Nè abſ. non incluſa ſunt parentheſi.*

k *Ut lib. 2. ſuadéntque cadentia ſydera ſomnos.*

l *Radentem.*

m *De fonte fluvii excedit, Etruriæ parte exeunte. Convenit quod addit, quocunque ſolo pulch. ex s.*

n *Ità Serv. diſtinguit. Alii Nymphæ Laurentes, nymph.*

Túque, ô Tibri, tu, ô genitor, cum flumine ſancto,
Accipite Æneam, & tandem arcete periclis.
Quo te cunque lacus miſerantem incommoda noſtra
Fonte tenet, quocunque ſolo pulcherrimus exis,
Semper honore meo, ſemper celebrabere donis,
o Corniger Heſperidum fluvius regnator aquarum.
Adſis ô tandem, & propiùs tua numina firmes.
Sic memorat: geminásque legit de claſſe biremes
Remigióque aptat; ſocios ſimul inſtruit armis.
Ecce autem ſubitum atque oculis mirabile monſtrum,
Candida per ſylvam cum fœtu concolor albo
Procubuit, viridique in littore conſpicitur, ſus:
Quam pius Æneas, tibi enim, tibi, maxima Juno,
Mactat, ſacra ferens, & cum p grege ſiſtit ad aram.
Tibris eâ fluvium, quàm longa eſt, nocte tumentem
Leniit, & tacitâ refluens ità ſubſtitit undâ,
Mitis ut in morem ſtagni placidæque paludis
Sterneret æquor aquis, remo ut luctamen abeſſet.
Ergò iter incœptum celebrat q rumore ſecundo.
Labitur uncta vadis abies: mirantur & undæ,
Miratur nemus inſuetum fulgentia longè
Scuta virûm fluvio pictáſque innare carinas.
Olli remigio noctémque diémque fatigant,
Et longos ſuperant flexus, variiſque teguntur
Arboribus, viridéſque ſecant placido æquore r ſylvas.
Sol medium cœli conſcenderat igneus orbem,
Cùm muros arcémque procul & rara domorum
Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquavit: tum res inopes Evandrus habebat.
Ocyùs advertunt proras, urbíque propinquant,
Fortè die ſolennem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadæ magno divíſque ferebat
Ante urbem, in luco. Pallas huic filius unà,
Uno omnes juvenum primi, paupérque ſenatus,
Thura dabant, tepidúſque cruor fumabat ad aras.
Ut celſas vidêre rates, atque inter opacum
Adlabi nemus, & ſ tacitis incumbere remis,
Terrentur viſu ſubito, cunctíque relictis
Conſurgunt menſis: audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptóque volat telo obvius ipſe;
Et procul è tumulo, Juvenes, quæ cauſa ſubegit
Ignotas tentare vias? quò tenditis? inquit.
t Qui genus? unde domo? pacémne huc fertis, an arma?
Tum pater Æneas puppi ſic fatur ab alta,
(Pacifer æque manu ramum prætendit olivæ:)
Trojugenas ac tela vides inimica Latinis,
Quos illi bello profugos egêre ſuperbo.

o *Quòd fluvii dividunt ſe in brachia, partes, vel oſtia, quæ cornua vocantur; ut Rhenúſque bicornis: ſive ob mugitum.*

p *Fœtu. Eſt autem Hyſteron prot. pro ſiſtit & mactat.*

q *Rumore ſecun. inter comites de felici profectione, ut quidam exp.*

r *Sylvarum vicinarum imagines in flumine apparentes.*

ſ *Pro, Tacitè incumbere.*

t *Qui eſtis genere? quo genere eſtis? ut Creſſa genus Pholoë.*

Evandrum

Evandrum petimus: ferte hæc, & dicite lectos
Dardaniæ veniſſe duces, ſocia arma rogantes.
Obſtupuit tanto perculſus nomine Pallas:
Egredere ô quicunque es, ait, coramque parentem
Alloquere, ac noſtris ſuccede penatibus hoſpes.
Accepítque manu, dextramque amplexus inhæſit.
Progreſſi ſubeunt luco, fluviúmque relinquunt.
Tum regem Æneas dictis affatur amicis;
Optime Grajugenûm, cui me fortuna precari,
Et vittâ comptos voluit prætendere *u* ramos;
Non equidem extimui, Danaûm quòd ductor & Arcas,
Quódque à ſtirpe fores geminis conjunctus Atridis:
Sed mea me virtus, & ſancta oracula divûm,
Cognatíque patres, tua *x* terris dicta fama,
Conjunxêre tibi, & fatis egêre volentem.
Dardanus, Iliacæ primus pater urbis & autor,
Electrâ (ut Graii perhibent) Atlantide cretus,
Advehitur Teucros: Electram maximus Atlas
Edidit, æthereos humero qui ſuſtinet orbes.
Vobis Mercurius pater eſt, quem candida Maia
Cyllenes gelido conceptum vertice fudit.
At Maiam (auditis ſi quicquam credimus) Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui ſydera tollit.
Sic genus amborum ſcindit ſe ſanguine ab uno.
His fretus, *y* non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi: me me ipſe, meúmque
Objeci caput, & ſupplex ad limina veni.
Gens eadem, quæ te, crudeli *z* Daunia bello
Inſequitur: nos ſi pellant, nihil abfore credunt
Quin omnem Heſperiam penitus ſua ſub juga mittant.
Et mare quod ſuprà teneant, quódque alluit infrà.
Accipe dáque fidem: ſunt nobis fortia bello
Pectora, ſunt animi, & rebus ſpectata juventus.
Dixerat Æneas: ille os oculóſque loquentis
Jamdudum & totum luſtrabat lumine corpus.
Tunc ſic pauca refert: Ut te, fortiſſime Teucrûm,
Accipio agnoſcóque libens! ut verba parentis
Et vocem Anchiſe magni vultúmque recordor!
Nam memini Heſiones viſentem regna ſororis
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
a Protinus Arcadiæ gelidos inviſere fines.
Tum mihi prima genas veſtibat flore juventa:
Mirabárque duces Teucros, mirabar & ipſum
Laomedontiaden: ſed cunctis altior ibat
Anchiſes: mihi mens juvenili ardebat amore
Compellare virum, & dextræ conjungere dextram.
Accęſſi, & cupidus *b* Phenei ſub mœnia duxi.

u Paciferæ olivæ ramum, ut modò dixit.

x Per terras ſparſa: in quibuſdam edit. dedita malè pro dicta, voce antiquâ: ut, Diditur hic ſubitò Trojana per agmina rumor.

y Cum nullo antè pactus ſum ut te aut per artem aliquem, aut per legatos probarem: ſed intrepidum me tibi commiſi. Artem fortaſſe intell. Artificioſam orationem.

z Rutula, à Dauno rege.

a Uno eodémque itinere: vel Continuato itinere. Ali, Ulteriùs pergentem.

b Oppidi Arcadiæ.

Ille

Ille mihi insignem pharetram, Lyciásque sagittas,
Discedens, chlamydémque auro dedit intertextam,
Frænáque bina, meus quæ nunc habet, aurea, Pallas.
Ergò &, quam petitis, c juncta est mihi fœdere dextra;
Et, lux cùm primùm terris se crastina reddet,
Auxilio lætos dimittam, opibúsque juvabo.
Interea sacra hæc (quando huc venistis amici)
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiscum, & jam nunc sociorum assuescite mensis
Hæc ubi dicta, dapes jubet & sublata reponi
Pocula, gramineóque viros locat ipse sedili:
Præcipuúmque d toro & villosi pelle leonis
e Accipit Æneam, solióque invitat acerno.
Tum lecti juvenes certatim aræque sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum, onerántque canistris
f Dona laboratæ Cereris, Bacchúmque ministrant.
Vescitur Æneas, simul & Trojana juventus,
g Perpetui tergo bovis, & lustralibus extis.
Postquam exempta fames, & amor compressus edendi,
Rex Evandrus ait: Non hæc solennia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram,
Vana superstitio veterúmque ignara deorum
Imposuit: sævis, hospes Trojane, periclis
Servati facimus, meritósque novamus honores.
Jam primùm saxis h suspensam hanc aspice rupem:
Disjectæ procul ut moles, desertáque montis
Stat domus, & scopuli ingentem traxêre ruinam.
Hic spelunca fuit, vasto submota recessu,
Semihominis Caci, facies quam dira tegebat,
Solis inaccessam radiis; sempérque recenti
Cæde tepebat humus, foribúsque affixa superbis
Ora virûm tristi pendebant pallida tabo.
Huic monstro Vulcanus erat pater: illius atros
Ore vomens ignes, magnâ se mole ferebat.
Attulit & nobis aliquando optantibus ætas
i Auxilium adventúmque dei: nam maximus k ultor,
l Tergemini nece Geryonis m spoliisque superbus,
Alcides aderat, tauróque hæc victor agebat
Ingentes, vallémque boves amnémque tenebant.
At n furiis Caci mens effera, nè quid inausum
Aut intentatum scelerisve dolive fuisset,
Quattuor à stabulis præstanti corpore tauros
Avertit, totidem formâ superante juvencas.
Atque hos, nequa forent pedibus vestigia rectis,
Caudâ in speluncam tractos, versisque viarum
o Indiciis raptos, saxo occultabat opaco.
Quærentem nulla ad speluncam p signa ferebant.

c *Juncta est antiquis amicitiis per illud Anchisæ hospitium.*
d *Ex herbis structo, superimposito sedili.*
e *Acceptum collocat super toro cooperto pelle leonis.*
f *Panes è Cerere confectos, id est, è frumento.*
g *Quidam exp. integri, & nunquam interrupti.*
h *Quasi jamjámque lapsuram.*
i *Adventum dei, qui adventus auxilio fuit.*
k *Qui se aliis etiam plurimis ultorem exhibuit.*
l *Tricorporis.*
m *Taurus, ut vers. seq.*
n *Furis in aliis.*
o *Vestigiis.*
p *Vestigia.*

Interea,

Interea, cùm jam ſtabulis ſaturata moveret
Amphitryoniades armenta, abitúmque pararet,
Diſceſſu mugire boves, atque omne querelis
Impleri nemus, & colles clamore relinqui.
Reddidit una boum vocem, vaſtóque ſub antro
Mugiit, & Caci ſpem cuſtodita fefellit.
Hic verò Alcidæ furiis exarſerat antro
Felle dolor: rapit *q* arma manu, nodíſque gravatum
r Robur, & aërii curſu petit ardua montis.
Tum primùm noſtri Cacum vidêre timentem,
Turbatúmque *ſ* oculis; fugit ilices ocyor Euro,
Speluncámque petit: pedibus timor addidit alas.
Ut ſeſe incluſit, ruptíſque immane catenis
Dejecit ſaxum, ferro quod & arte paternâ
Pendebat, fultóſque emuniit obice poſtes;
Ecce, furens animis aderat Tirynthius, omnémque
Acceſſum luſtrans, huc ora ferebat & illuc,
Dentibus infrendens: ter totum fervidus irâ
Luſtrat Aventini montem; ter ſaxea tentat
Limina nequicquam; ter *t* feſſus valle reſedit.
Stabat acuta ſilex, præciſis undique ſaxis,
Speluncæ dorſo inſurgens, altiſſima viſu,
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, ut prona jugo lævum incumbebat ad amnem,
Dexter in adverſum nitens concuſſit, & imis
Avulſam ſolvit radicibus: indè repentè
Impulit, impulſu quo maximus inſonat æther,
Diſſultant ripæ, refluítque exterritus amnis.
At ſpecus & Caci detecta apparuit ingens
Regia, & umbroſæ penitus patuêre cavernæ.
Non ſecùs ac ſiquâ penitus vi terra dehiſcens
Infernas reſeret ſedes, & regna recludat
Pallida, diis inviſa, ſupérque immane barathrum
Cernatur, trepidéntque immiſſo lumine manes.
Ergò inſperata deprenſum in luce repentè,
Incluſúmque cavo ſaxo, atque inſueta rudentem,
Deſuper Alcides telis premit, omniáque arma
Advocat, & ramis vaſtíſque *u* molaribus inſtat.
Ille autem (neque enim fuga jam ſuper ulla periclo eſt)
Faucibus ingentem fumum (mirabile dictu)
Evomit, involvítque domum caligine cæcâ,
Proſpectum eripiens oculis, glomerátque ſub antro
Fumiferam noctem, commiſtis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis; ſéque ipſe per ignem
Præcipiti jecit ſaltu, quâ plurimus *x* undam
Fumus agit, nebulâque ingens ſpecus æſtuat atrâ:
Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Corripit,

q *Sagittas.*
r *Clavam.*
ſ *Eâ parte turbatum quæ proditrix eſt mentis, ut inquit Serv. addens legi etiam oculi; ut ſit, vidêre turbatum oculi.*
t *De animo vult intelligi S. pro Egens conſilii: Sed alii ſimplicius, de corpore.*
u *Lapidibus qui non minores molaribus erant.*
x *Intelligit vaporem qui in morem undæ circumvolvebatur.*

Corripit, in nodum complexus, & angit inhærens
Eliſos oculos, & ſiccum ſanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revulſis;
Abſtractæque boves, y abjuratæque rapinæ
Cœlo oſtenduntur, pedibúſque informe cadaver
Protrahitur: nequeunt expleri corda tuendo
Terribiles oculos, vultum, villoſáque ſetis
Pectora z ſemiferi, atque extinctos faucibus ignes.
Ex illo celebratus honos, lætíque minores
Servávêre diem; primúſque Potitius autor,
Et domus Herculei a cuſtos Pinaria ſacri.
Hanc aram luco ſtatuit, quæ maxima ſemper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima ſemper.
Quare, agite, ô juvenes, tantarum in munere laudum
Cingite fronde comas, & pocula b porgite dextris;
Communémque vocate deum, & date vina volentes.
Dixerat, c Herculeâ bicolor cùm populus umbrâ
Velavítque comas, foliíſque innexa pependit:
Et ſacer d implevit dextram ſcyphus: ocyùs omnes
In menſam læti libant, divóſque precantur.
e Devexo interea propior fit veſper Olympo:
Jámque ſacerdotes, primúſque Potitius, ibant,
Pellibus in morem cincti, flammáſque ferebant.
Inſtaurant epulas, & menſæ grata ſecundæ
Dona ferunt; cumulántque oneratis lancibus aras.
Tum f Salii ad cantus, incenſa altaria circum,
Populeis adſunt evincti tempora ramis.
Hic juvenum chorus, ille ſenum, qui carmine laudes
Herculeas & facta ferunt: ut prima novercæ
Monſtra manu geminóſque premens eliſerit angues:
Ut bello egregias idem disjecerit urbes,
Trojámque Oechaliámque: ut duros mille labores
Rege ſub Euryſtheo, fatis Junonis iniquæ,
Pertulerit. g Tu nubigenas, invicte, bimembres,
Hylæúmque Pholúmque, manu; tu Creſſia mactas
Prodigia, & vaſtum Nemeæ ſub rupe leonem.
Te Stygii tremuêre lacus: te h janitor Orci
Oſſa ſuper recubans antro ſemeſa cruento.
Nec te ullæ facies, non terruit ipſe Typhœus
Arduus, arma tenens: non i te rationis egentem
Lernæus turbâ capitum circumſtetit anguis.
Salve, vera Jovis proles, decus addite divis:
Et nos & tua dexter adi pede ſacra ſecundo.
Talia carminibus celebrant: ſuper omnia Caci
Speluncam adjiciunt, ſpirantémque ignibus ipſum.
Conſonat omne nemus ſtrepitu, colléſque reſultant.
Exin ſe cuncti divinis rebus ad urbem

y *Quas jurejurando negaverat eſſe apud ſe, vel pejerando retinebat. Ser. Contra jus retentæ.*
z *Antea vocavit ſemihominem.*
a *Miniſtra: ut Triviæ cuſtos.*
b *Præbete invicem pocula.*
c *Herculi conſecrata.*
d *Adſignif. magnitudinem: ut Græc. dicunt,* χειροκλεὴς δύς.
e *Inclinato in noctem.*
f *Qui tripudiantes aras circumibant.*
g *Orationis forma mutatur in μίμησιν.*
h *Cerberus.*
i *Non te ità circumſtetit, ut reddiderit rationis egentem, id eſt, amentem. Vel, non fuiſti rationis egens, & conſilii inops, cùm te circumſtetit.*

Perfectis

Perfectis referunt: ibat rex *k* obsitus ævo,
Et comitem Æneàm juxtà natúmque tenebat
Ingrediens; varióque viam sermone levabat.
Miratur, / faciléque oculos fert omnia circum
Æneas, capitúrque locis, & singula lætus
Exquirítque, auditque virûm monumenta priorum.
Tum rex Evandrus, *m* Romanæ conditor arcis:
Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæque tenebant,
Génsque virûm truncis & duro robore nata;
Queis neque mos neq; cultus erat; nec jungere tauros,
Aut *n* componere opes norant, aut parcere parto:
Sed rami, atque asper victu venatus alebat.
Primus ab æthereo venit Saturnus Olympo,
Arma Jovis fugiens, & regnis exsul ademptis.
Is genus indocile ac dispersum montibus altis.
Composuit, legésque dedit; Latiúmque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
Aureáque (ut perhibent) illo sub rege fuêre
Secula; sic placida populos in pace regebat.
Deterior donec paulatim ac *o* decolor ætas,
Et belli rabies, & amor successit habendi.
Tunc manus Ausonia & gentes venêre Sicanæ:
Sæpius & nomen *p* posuit Saturnia tellus.
Tum reges, asperque immani corpore Tibris;
A quo post Itali fluvium cognomine Tibrim
Diximus: amisit verum vetus Albula nomen.
Me pulsum patriâ, *q* pelagique extrema sequentem,
Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum
His posuêre locis; matrísque egêre tremenda
Carmentis nymphæ monita, & deus autor Apollo.
Vix ea dicta; dehinc progressus, monstrat & aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam:
Quam memorant nymphæ priscũ Carmentis honorem,
Vatis fatidicæ, cecinit quæ prima futuros
Æneadas magnos, & nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem (quem Romulus acer Asylum
r Rettulit) & gelida monstrat sub rupe Lupercal
s Parrhasio dictum Panos de more Lycæi.
Nec non & *t* sacri monstrat nemus Argileti:
u Testatúrque locum, & lethum docet hospitis Argi.
Hinc ad *x* Tarpeiam sedem & Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim sylvestribus horrida dumis.
Jam tum *y* religio pavidos terrebat agrestes
z Dira loci, jam tum sylvam *a* saxúmque tremebant.
Hoc nemus, hunc (inquit) frondoso vertice collem,
(Quis deus, incertum est) habitat deus: Arcades ipsum
Credunt se vidisse Jovem, cùm sæpe nigrantem

Ægidâ

k Sic Ter. dicit, *Fannis annisque obsitum.*
l Mobiles.
m Pallanteæ, ubi postea palatium fuit.
n Nec quærere nec parta tueri, *q. d.* In diem vivebant.
o Discedens & degenerans à priore colore.
p Deposuit, mutavit in aliud.
q Navigationem in longinquas & ult. terras procul domo parantem. Sic pelagi extrema erunt extremæ & longissimè remotæ ejus partes.
r Ad imitationem Athenienſis asyli fecit.
s Id est, ostendit Lupercal Panos Lycæi, dicatum ex more Arcad.
t Execrabilis.
u Jurat non suâ culpâ jura hospitii fuisse violata, quòd Argus quidam, ab eo susceptus hospitio, ibi fuisset necatus.
x Dictam postea Tarpeiam, sic & Capitolia.
y Metus.
z Ser. expon. magna, cui non assentior.
a Tarpeium.

Ægida concuteret dextrâ, *b* nimbóſque cieret.
Hæc duo præterea diſjectis oppida muris,
Reliquias veterúmque vides monumenta virorum.
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit urbem;
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter ſe dictis ad tecta ſubibant
Pauperis Evandri, paſsimque armenta videbant
c Romanóque foro & lautis mugire Carinis.
Ut ventum ad ſedes, Hæc, inquit, limina victor
Alcides ſubiit, hæc illum regia cepit.
d Aude, hoſpes, contemnere opes, & te quoque dignum
Finge deo, rebûſque veni non aſper egenis.
Dixit, & anguſti ſubter faſtigia tecti
Ingentem Æneam duxit, ſtratiſque locavit
Effultum foliis & pelle Libyſtidis urſæ.
Nox ruit, & fuſcis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequicquam exterrita matef,
Laurentûmque minis & duro mota tumultu,
Vulcanum alloquitur, thalamóque hæc conjugis aureo
Incipit, & dictis divinum aſpirat amorem:
Dum bello Argolici vaſtabant Pergama reges
e Debita, caſuráſque inimicis ignibus arces,
Non ullum auxilium miſeris, non arma rogavi
Artis opiſque tuæ: nec te, chariſſime conjux,
Incaſſûmve tuos volui exercere labores:
Quamvis & Priami deberem plurima natis,
Et durum Æneæ feviſſem ſæpe laborem:
Nunc, Jovis imperiis, Rutulorum conſtitit oris:
Ergò eadem ſupplex venio, & ſanctum mihi numen
f Arma rogo, genitrix nato, te filia Nerei,
Te potuit lacrymis Tithonia flectere conjux.
Aſpice qui coëant populi, quæ mœnia clauſis
Ferrum acuant portis in me excidiúmque meorum.
Dixerat, & niveis hinc atque hinc diva lacertis
g Cunctantem amplexu molli fovet, ille repentè
Accepit ſolitam flammam, notúſque medullas
Intravit calor, & labefacta per oſſa cucurrit:
Non ſecùs atque, olim tonitru cùm rupta coruſco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Senſit læta dolis, & formæ conſcia conjux.
Tum pater *h* æterno fatur devinctus amore:
Quid cauſas petis *i* ex alto? fiducia ceſſit
Quò tibi, diva, mei? *k* ſimilis ſi cura fuiſſet,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuiſſet.
Nec pater omnipotens Trojam nec fata vetabant
Stare, decémque alios Priamum ſupereſſe per annos.
Et nunc, ſi bellare paras, atque hæc tibi mens eſt,

b *Pro fulminibus.*

c *Ubi poſtea Rom. forum & Carinæ fuerunt.*

d *In animum tuum fortiter induxito.*

e *Fataliter ad exitium deſtinata; ità Ser. quaſi fato debita.*

f *Poſt arma rogo dixit Ser. eſſe diſtinguendum, ut cui petat non dicat, ſed relinquat intelligendum.*

g *Cunctantem de promiſſione.*

h *Magno, atque adeò immenſo. Legitur autem & devictus.*

i *Ex alto non extrapon. ex vetuſto & antiquo; at argumentatione longè repetitâ.*

k *Si ſolicita itidem fuiſſet de armis habendis.*

l *Venti efficere poſſunt in fabrili arte.*
m *Deſine precando me, oſtendere te incertam de authoritate quâ valere poſſis apud me.*
n *Lanificio, Lanificii arte.*
Alii pro mercede & pretio quod Minervale dicitur.
o *Unam ex Vulcaniis inſulis nomine Hieram deſcribit, ubi collis eſt flammas noctu evomens.*
p *Quòd ex illis ictibus etiam Ætnæa reſultarent ant. Vel, quaſi Ætnæ.*
q *Per echo.*
r *Hoc pro huc, ut teſt. Priſc. & Serv.*
ſ *Qualia plur. Jup. ab omni parte cœli dejicit in terr.*
t *Periph. grandinis. Torti, i. e. conſtricti & coacti in grandinem.*
u *Fulminis, quod triſidum pingebatur, cuſpides radios dicebant.*

Quicquid in arte mea poſſum promittere curæ,
Quod fieri ferro liquidóve poteſt electro;
Quantum ignes *l* animæque valent: *m* abſiſte, precando
Viribus indubitare tuis. Ea verba loquutus,
Optatos dedit amplexus; placidúmque petivit
Conjugis infuſus gremio per membra ſoporem.
Indè, ubi prima quies medio jam noctis abactæ
Curriculo expulerat ſomnum; ceu fœmina, primum
Cui tolerare colo vitam tenuíque *n* Minervâ,
Impoſitum cinerem & ſopitos ſuſcitat ignes,
Noctem addens operi, famuláſque ad lumina longo
Exercet penſo, caſtum ut ſervare cubile
Conjugis, & poſſit parvos educere natos:
Haud ſecùs ignipotens, nec tempore ſegnior illo,
Mollibus è ſtratis opera ad fabrilia ſurgit.
o Inſula Sicanium juxta latus Æoliámque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua ſaxis;
Quam ſubter ſpecus & Cyclopum exeſa caminis
Antra *p* Ætnæa tonant, validíque incudibus ictus
Auditi *q* referunt gemitum; ſtridúntque cavernis
Strictúræ chalybum, & fornacibus ignis anhelat;
Vulcani domus, & Vulcania nomine tellus.
r Hoc tunc ignipotens cœlo deſcendit ab alto.
Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro,
Brontéſque, Steropéſque, & nudus membra Pyracmon.
His informatum manibus jam parte politâ
Fulmen erat, (*ſ* toto genitor quæ plurima cœlo
Dejicit in terras) pars imperfecta manebat.
Tres *t* imbris torti *u* radios, tres nubis aquoſæ
Addiderant; rutuli tres ignis, & alitis Auſtri.
Fulgores nunc terrificos, ſonitúmque, metúmque
Miſcebant operi, flammíſque ſequacibus iras.
Parte aliâ Marti currúmque rotáſque volucres
Inſtabant, quibus ille viros, quibus excitat urbes;
Ægidáque horrificam, *x* turbatæ Palladis arma,
Certatim ſquamis ſerpentum auróque polibant,
Connexóſque angues, ipſámque in pectore divæ
Gorgona, deſecto vertentem lumina collo.
Tollite cuncta, (inquit) *y* cœptóſq; auferte labores
Ætnæi Cyclopes, & huc advertite mentem.
Arma acri facienda viro: nunc viribus uſus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magiſtrâ:
Præcipitate moras: nec plura affatus. At illi

t Grandinis. *u* Fulminis, *quod triſidum pingebatur, cuſpides radios dicebant. Sic Apollon. dixit ἀκτῖνας.* x *Ad bella concitatæ, ut ſ. Extemplo turbati animi.* y *Al. Certos lab. i. qui quotidiano opere exercentur; qui olim inſtituti, qui vobis præcipuè ſoliti.*

Ocyùs incubuêre omnes, paritérque laborem
z Sortiti : fluit æs rivis, aurique metallum;
Vulnificúsque chalybs vastâ fornace liquescit.
Ingentem clypeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum, septenósque orbibus orbes
Impediunt : alii ventosis follibus auras
Accipiunt reddúntque : alii a stridentia tingunt
Æra lacu : gemit impositis incudibus antrum.
Illi inter sese multâ vi brachia tollunt
In numerum, versántque tenaci forcipe massam.
Hæc pater Æoliis properat dum b Lemnius oris,
Evandrum ex humili tecto lux suscitat alma,
Et matutini volucrum sub culmine cantus.
Consurgit senior, tunicâque inducitur artus,
Et c Tyrrhena pedum circundat vincula plantis.
Tum lateri atque humeris Tegeæum subligat ensem,
Demissa ab læva pantheræ terga retorquens.
Necnon & gemini custodes limine ab alto
Procedunt, gressúmque canes comitantur herilem.
Hospitis Æneæ sedem & secreta petebat,
Sermonum memor & promissi d muneris, heros.
Nec minùs Æneas se matutinus agebat.
Filius huic Pallas, olli comes ibat Achates.
Congressi jungunt dextras, mediisque residunt
Ædibus; & e licito tandem sermone fruuntur.
Rex prior hæc :
Maxime Teucrorum ductor, quo sospite nunquam
Res equidem Trojæ victas aut regna fatebor;
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires : hinc Thusco claudimur amni,
Hinc Rutulus premit, & murum circumsonat armis.
Sed tibi ego ingentes populos opulentáque regnis
Jungere castra paro : f quam fors inopina salutem
Ostentat; fatis huc te poscentibus g affers.
Haud procul hinc h saxo incolitur fundata vetusto
Urbis Agyllinæ sedes, ubi Lydia quondam
Gens bello præclara jugis insedit Etruscis.
Hanc multos florentem annos rex deinde superbo
Imperio & sævis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas cædes? quid facta tyranni
Effera? dii capiti ipsius generique reservent.
Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Componens manibúsque manus, atque oribus ora;
(Tormenti genus) & i sanie taboque fluentes
Complexu in misero, longâ sic morte necabat.
At fessi tandem cives infanda furentem
Armati circumsistunt ipsúmque domúmque :

z *Distribuerunt inter se sive diviserunt artis suæ officia; ut alibi, sortiti remos. Propriè sorte diviserunt.*
a *Ità tinguunt ut strideant, seu stridant; vel tingendo stridere faciunt.*
b *Vulcanus à Lemno insula.*
c *Calceos Tuscos primùm senatores, deinde milites gerere soliti sunt.*
d *Auxilii promissi illi.*
e *Quem illis tutò inter se conferre licebat.*
f *Al. quæ.*
g *Fati necessitate factum est ut venires : fortunæ beneficio, ut illi ducem requirant. Legitur & affer.*
h *Opere antiquo.*
i *Sanie mortui, tabo viventis.*

Obtruncant ſocios, ignem ad faſtigia jactant.
Ille inter cædes Rutulorum elapſus in agros
Confugere, & Turni defendier hoſpitis armis.
Ergò omnis furiis ſurrexit Etruria juſtis;
Regem ad ſupplicium præſenti Marte repoſcunt.
His ego te, Ænea, ductorem millibus addam.
Toto namque fremunt condenſæ littore puppes,
Signáque ferre jubent: retinet longævus aruſpex,
Fata canens: O Mæoniæ delecta juventus,
Flos veterum virtúſque virûm, quos juſtus in hoſtem
Fert dolor, & meritâ accendit Mezentius irâ;
Nulli fas Italo tantam ſubjungere gentem:
Externos optate duces. Tum Etruſca reſedit
Hoc acies campo, monitis exterrita divûm.
Ipſe oratores ad me regnique *k* coronam
Cum ſceptro miſit, mandátque inſignia Tarchon,
Succedam caſtris, Tyrrhenáque regna capeſſam.
Sed mihi tarda *l* gelu ſeclíſque effœta ſenectus
Invidet imperium, ſeræque ad fortia vires.
Natum exhortárer, ni miſtus matre Sabellâ
Hinc partem patriæ traheret: tu, cujus & annis
Et generi fatum indulget, quem numina poſcunt,
Ingredere, ô Teucrûm atque Italûm fortiſſime ductor.
Hunc tibi præterea, ſpes & ſolatia noſtri,
Pallanta adjungam: ſub te tolerare magiſtro
Militiam & grave Martis opus, tua cernere facta
Aſſueſcat, primis & te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta, dabo; totidémque ſuo tibi nomine Pallas.
Vix ea fatus erat; *m* defixíque ora tenebant
Æneas Anchiſiades & fidus Achates,
Multáque dura ſuo triſti cum corde putabant;
Ni ſignum cœlo *n* Cytherea dediſſet *o* aperto.
Namque improviſò vibratus ab æthere fulgor
Cum ſonitu venit, & ruere omnia viſa repentè,
Tyrrhenúſque tubæ mugire per æthera clangor.
Suſpiciunt: iterum atque iterum fragor intonat ingens:
Arma inter nubem, cœli in regione ſerena,
Per ſudum rutilare vident, & pulſa tonare.
Obſtupuêre animis alii: ſed Troïus heros
Agnovit *p* ſonitum, & divæ promiſſa parentis.
Tum memorat; Nè verò, hoſpes, nè quære profectò
Quem caſum portenta ferant: ego poſcor *q* Olympo.
Hoc ſignum cecinit miſſuram diva creatrix,
Si bellum ingrueret, Vulcaniáque arma per auras
Laturam auxilio.
Heu! quantæ miſeris cædes Laurentibus inſtant?

k *Inſigne, ſpecies pro genere; quia Tuſci reges non habuerunt coronam. Inſignia autem, pro magna.*

l *Frigore jenili tarda & annis debilitata.*

m *Intenti: ſed defixi præ ſe fert etiam ſtuporem quendam.*

n *Venus.*

o *Sereno, ut alibi, aperta ſerena.*

p *Quid ſonitus ſignificaret.*

q *Olymp. vel de Olymp. poſcor, i. hæc ſigna causâ mei fiunt; vel in Olymp. poſcor: at rectiùs, Poſcor ad bella ex Olympo.*

Quas

Quas pœnas mihi, Turne, dabis! quàm multa ſub undas
Scuta virûm, galeáſque, & fortia corpora volves,
Tibri pater! poſcant acies, & r fœdera rumpant.
Hæc ubi dicta dedit, ſolio ſe tollit ab alto:
Et primùm ſ Herculeis ſopitas ignibus aras
Excitat, t heſternúmque Larem parvóſque penates
Lætus adit: mactat lectas de more bidentes
Evandrus pariter, pariter Trojana juventus.
Pòſt hinc ad naves graditur, ſociósque reviſit:
Quorum de numero, qui ſeſe in bella ſequantur,
Præſtantes virtute legit: pars cætera pronâ
Fertur aquâ, ſegniſque ſecundo defluit amni,
Nuncia ventura Aſcanio rerúmque patríſque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva;
Ducunt u exſortem Æneæ, quem fulva leonis
Pellis obit totum, præfulgens unguibus x aureis.
Fama volat parvam ſubitò vulgata per urbem
Ocyùs ire equites Tyrrheni ad littora regis.
Vota metu duplicant matres, y propiúſque periclo
It timor, & major Martis jam apparet imago.
Tum pater Evandrus dextram complexus euntis
Hæret, inexpletùm lacrymans, ac talia fatur:
O mihi præteritos referat ſi Jupiter annos!
(Qualis eram cùm primam aciem Præneſte ſub ipſa
Stravi, ſcutorúmque incendi victor acervos,
Et regem hâc Herilum dextrâ ſub Tartara miſi;
Naſcenti cui tres animas Feronia mater
(Horrendum dictu) dederat; terna arma movenda,
Ter letho ſternendus erat: cui tunc tamen omnes
Abſtulit hæc animas dextra, & totidem exuit armis)
Non ego nunc dulci amplexu divellerer uſquam,
Nate, tuo; neque z finitimus Mezentius unquam,
Huic capiti inſultans, tot ferro ſeva dediſſet
Funera, tam multis viduâſſet civibus urbem.
At vos, ô ſuperi, & divûm tu maxime rector
Jupiter, Arcadii, quæſo, a miſereſcite regis,
Et patrios audite preces. Si numina veſtra
Incolumem Pallanta mihi, ſi fata reſervant;
Si viſurus eum vivo, & venturus in unum;
Vitam oro: patiar quemvis b durare laborem.
Sin aliquem infandum caſum, Fortuna, minaris;
Nunc, ô, nunc liceat crudelem abrumpere vitam,
Dum curæ ambiguæ, dum ſpes incerta futuri,
Dum te, chare puer, mea ſera & c ſola voluptas,
Complexu teneo: gravior nè nuntius aures
Vulneret. Hæc genitor digreſſu dicta ſupremo
Fundebat: famuli collapſum in tecta ferebant.

r *Datam de fœderibus ſanciendis fidem violent.*
ſ *Hypall. pro Herculeas aras in quibus erant ignes ſopiti.*
t *Cui pridie ſacrificaverat.*
u *Eximium, egregium.*
x *Aut quia ungues ipſi, cùm aruerint, auri imitantur colorem: aut quia ſolebant deaurari.*
y *Timent propinquum periculum.*
z *Al. finitimo.*
a *Al. Reminiſcere regis, Exaudíque preces patrias.*
b *Ferre, Suſtinere.*
c *Ut Gr. dicunt, μονογενῆ.*

Jámque adeò exierat portis equitatus apertis:
Æneas inter primos, & fidus Achates;
Indè alii Trojæ proceres: ipſe agmine Pallas
In medio chlamyde & pictis *d* conſpectus in armis;
Qualis ubi Oceani perfuſus Lucifer undâ
(Quem Venus ante alios aſtrorum diligit ignes)
Extulit os ſacrum cœlo, tenebráſque reſolvit.
Stant pavidæ in muris matres, oculíſque ſequuntur
Pulverea nubem, & fulgentes ære catervas.
Olli per dumos, quà proxima meta viarum,
Armati tendunt: it clamor, & agmine facto
e Quadrupedante putrem ſonitu quatit ungula campũ.
Eſt ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem,
Relligione patrum latè ſacer; undique colles
Inclusêre cavi, & nigrâ nemus abiete cingunt.
Sylvano fama eſt veteres ſacrâſſe Pelaſgos,
Arvorum pecoríſque deo, lucúmque, diémque,
Qui primi fines aliquando habuêre Latinos.
Haud procul hinc Tarcho & Tyrrheni tuta tenebant
Caſtra locis; celſóque omnis de colle videri
Jam poterat legio, & latis tendebat in arvis.
Huc pater Æneas & bello lecta juventus
Succedunt, feſſíque & equos & corpora curant.
At Venus æthereos inter dea candida nimbos
Dona ferens aderat; natúmque in valle reducta
Ut procul egelido ſecretum flumine vidit,
Talibus affata eſt dictis, *f* ſéque obtulit ultro:
En perfecta mei promiſsâ conjugis arte
Munera; nè mox aut Laurentes, nate, ſuperbos,
Aut acrem dubites in prælia *g* poſcere Turnum.
Dixit, & amplexus nati Cytherea petivit:
Arma ſub adverſa poſuit radiantia quercu.
Ille deæ donis & tanto lætus *h* honore,
Expleri nequit, atque oculos per ſingula volvit;
Miratúrque intérque manus & brachia verſat
Terribilem criſtis galeam, flammáſque vomentem,
Fatiferumque enſem, loricam ex ære rigentem,
Sanguineam, ingentem: qualis cùm cærula nubes
Solis inardeſcit radiis, longéque refulget.
Tum læves ocreas electro auróque recocto,
Haſtámque, & clypei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorúmque triumphos,
Haud vatum ignarus, venturique inſcius ævi,
Fecerat ignipotens; illic genus omne futuræ
Stirpis *i* ab Aſcanio, pugnatáque in ordine bella
Fecerat: & viridi fœtam Mavortis in antro
Procubuiſſe lupam; *k* geminos huic ubera circum
Ludere

d Conſpicuus, ſpectabilis.

e De quadruped. properantibus hæc vox dicitur. Plaut. quadrupedanti canterio.

f Deam confeſſa, vt lib. 2.

g Provocare.

h Quòd manifeſtam viderat matrem, & numinis ſui plenam.

i Vſq; ad Aug. Cæſ. in ord. fecerat.

k Totus hic locus Ennian. eſt.

Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impávidos; illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere linguâ.
Nec procul hinc Romam, & raptas sine more Sabinas
Consessu *l* cavæ, magnis Circensibus actis,
Addiderat; subitóque novum consurgere bellum
Romulidis, Tatióque seni Curibúsque severis.
Pòst, iidem inter se posito certamine reges
Armati, Jovis ante aras, paterásque tenentes,
Stabant, & cæsâ jungebant fœdera *m* porcâ.
Haud procul indè *n* citæ Metiũ in diversa quadrigæ
Distulerant, (at tu dictis, Albane, *o* maneres)
Raptabátque viri mendacis viscera Tullus
Per sylvam, & sparsi rorabant sanguine vepres.
Necnon Tarquinium ejectum Porsenna jubebat
Accipere, ingentique urbem obsidione premebat.
Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti similem, similémque minanti
Aspiceres, pontem auderet quòd vellere Cocles,
Et fluvium vinclis innaret Cloelia ruptis.
In *p* summo custos Tarpeiæ Manlius arcis
Stabat pro templo, & Capitolia celsa tenebat,
Romuleóque recens horrebat regia culmo.
Atque hîc auratis volitans argenteus anser
Porticibus, Gallos in limine adesse canebat:
Galli per dumos aderant, arcémque tenebant,
Defensi tenebris & dono noctis opacæ.
Aurea cæsaries ollis, atque aurea *q* vestis:
r Virgatis lucent sagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur: duo quisque Alpina coruscant
Gesa manu, scutis protecti corpora longis.
Hîc exsultantes Salios, nudósque Lupercos,
s Lanigerósque apices, & lapsa ancilia cœlo
Extuderat: castæ ducebant sacra per urbem
Pilentis matres in mollibus: hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis;
Et scelerum pœnas, & te, Catilina, minaci
Pendentem scopulo, Furiarúmque ora trementem;
Secretósque pios; his dantem jura Catonem.
Hæc inter tumidi latè maris ibat imago
Aurea; sed fluctu spumabant cærula cano:
Et circùm argento clari delphines in orbem
Æquora verrebant caudis, æstúmque secabant.
In medio classes æratas, Actia bella,
Cernere erat; totúmque instructo Marte videres
Fervere Leucaten, auróque effulgere fluctus.
Hinc Augustus agens Italos in prælia Cæsar,

l *Ubi populus spectat.*

m *Pro porco dictum putant Gram. Suet. porcam, Livius porcum dixit. Sed porcus & de fœmina dictum fuisse videtur.*

n *Ut quæ cursitabant in spatio Circi maximâ concitatione curriculi.*

o *Manere debuisses, vel debueras.*

p *Summâ clypei parte.*

q *Pro barba; unde investis, imberbis.*

r ῥαβδώτοις, *virgas quasdam in longum aut latum variâ serie & colore porrectas habentibus.*

s *Quia flamines gestabant pileum in quo erat brevis virga desuper habens aliquid lanæ.*

Cum patribus populóque, penatibus, & magnis diis,
Stans celsa in puppi; geminas cui tempora flammas
Læta vomunt, patriúmque aperitur vertice sydus.
Parte aliâ ventis & diis Agrippa secundis
Arduus agmen agens; cui, *t* belli insigne superbum,
Tempora navali fulgent rostrata coronâ.
Hinc ope barbaricâ variisque Antonius armis
Victor, ab Auroræ populis & littore rubro
Ægyptum, virésque Orientis, & ultima secum
Bactra vehit; sequitúrque (nefas!) Ægyptia conjux.
Unà omnes ruere, ac totum spumare reductis
Convulsum remis *u* rostris stridentibus æquor.
Alta petunt: pelago credas innare revulsas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos;
Tantâ mole viri turritis puppibus instant.
Stupea flamma manu, telisque volatile ferrum
Spargitur: *x* arva novâ Neptunia cæde rubescunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina sistro:
Nec dum etiam geminos à tergo respicit angues.
Omnigenûmque deûm monstra & latrator Anubis,
Contra Neptunum & Venerem, contráque Minervam
Tela tenent: sevit medio in certamine Mavors
Cælatus ferro, tristésque ex æthere Diræ,
Et scissâ gaudens vadit Discordia pallâ:
Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
y Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo
Desuper: omnis eo terrore Ægyptus, & Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
Ipsa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, & laxos jam jámque immittere funes.
Illam inter cædes, pallentem morte futurâ,
Fecerat ignipotens undis & *z* Iapyge ferri;
Contrà autem magno mœrentem corpore Nilum,
Pandentémque sinus, & totâ veste vocantem
Cæruleum in gremium *a* latebrosáque flumina victos.
At Cæsar triplici invectus Romana triumpho
Mœnia, diis Italis, votum immortale, sacrabat
Maxima ter centum totam delubra per urbem.
Lætitiâ *b* ludísque viæ plausúque fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ:
Ante aras terram cæsi stravêre juvenci.
Ipse sedens niveo *c* candentis limine Phœbi,
Dona recognoscit populorum, aptátque superbis
Postibus. Incedunt victæ longo ordine gentes,
Quàm variæ linguis, habitu tam vestis & armis.
Hic Nomadum genus, & discinctos Mulciber Afros,
Hic Lelegas, Carásque, sagittiferósque Gelonos
Pinxerat.

t De bello Siculo quod cum Pompeio gestum est.

u Sic & lib. 5. sed alii leg. utrobique rostríque strid.

x Arva Nept. pro mari.

y Q. d. littoralis, qui in Leucatio littore colebatur, & ludis triennalibus, equestribus, &c. celebrabatur.

z Vento ex Apulia flante.

a Quia Nili origo nescitur.

b Ludi compitalitii celebrantur.

c Marmorei templi limine.

Pinxerat: Euphrates ibat jam mollior undis:
Extremique hominum Morini, Rhenúsque bicornis,
Indomitique d Daæ, & pontem indignatus Araxes.
Talia per clypeum Vulcani, dona parentis,
Miratur, rerúmque ignarus imagine gaudet,
Attollens humero famámque & fata nepotum.

d *Al. Dacæ, vel, Daci.*

P. Virgilii Maronis ÆNEIDOS

LIBER IX.

ARGUMENTUM.

Abſente Æneâ, & in Tuſcia conquirendis auxiliis occupato, Turnus à Junone per Iridem admonitus nè tantam rei benè gerendæ occaſionem amitteret, quàm proximè ad hoſtes copias admovet. Qui cùm ſuis ſe mœnibus continerent, neq; æquo loco facerent dimicandi poteſtatem, ut illis ſpem omnem fugæ intercluderet, claſſem exurere conatur. Erat ejus claſſis materia ex Idææ matris luco cæſa: quapropter matris precibus adductus Jupiter naves omnes inſtanti incendio eripuit, & in totidem nymphas marinas convertit. Poſt hæc imminente jam nocte, Turnus adverſus hoſtium eruptiones ad oppidi portam excubias diſponit: iis Meſſapum præfecit. Interim conſultantibus Trojanorum ducibus quemnam potiſſimùm ad Æneam mitterent, qui de ſuorum periculo eum faceret certiorem, ultro eam provinciam ſuſcipiunt Niſus & Euryalus, conjunctiſſimum amicorum par: qui, cùm urbe emiſſi hoſtium excubias vino ſomnóque obrutas offendiſſent, Rhamnetem cum magno Rutulorum numero trucidant, eorúmque ſe ſpoliis exornant. Verùm cùm inſtante jam luce ſe recipere conantur, à Volſcentis equitibus conſpecti, ad ſylvas confugiunt. Ibi Euryalus, armorum pondere viæque errore impeditus, in hoſtes incidit, & à Volſcente, fruſtrà deprecante Niſo, confoditur. Niſus quoque, cæſo Volſcente, & Euryali nece ſtrenuè vindicatâ, multis vulneribus confoſſus, ſuper amici corpus cecidit. Capita haſtis affixa in caſtra deferuntur: ubi à Trojanis è mœnibus agnita, ingentem in urbe luctum excitant. Interim Turnus totis viribus hoſtes oppugnat: magna utrinque ſtrages editur. Ibi Aſcanius Numanum inſolentiùs ſe jactantem ſagittæ ictu interficit. Pandarus,

&

& Bitiæ ſucceſſu elati portam recludunt, hoſtéſque ſubeuntes ingenti cæde propellunt. Ejus rei nuntio accepto, Turnus per portam patentem in oppidum irrumpit, Trojanóſque in fugam convertit. Tandem, hoſtium multitudine circumventus, paulatim cedit ad eam oppidi partem quæ fluvio alluitur; &, ut erat armatus, flumen tranans, incolumis ad ſuos revertitur.

Aliud MODESTINI Juriſconſulti

Argumentum.

Atque ea diverſâ penitus dum parte geruntur,
Junonis monitu Turnus feſtinat in hoſtem.
Teucrorum naves, Rutulis jaculantibus ignem,
Nympharum in ſpeciem divino numine verſæ.
Euryali & Niſi cœptis fuit exitus impar.
Pugnatur; caſtra Æneadæ vallúmque tuentur.
Audacem Rutulum dat letho pulcher Iülus.
Fit via vi. Turnus Bitian & Pandaron altum
Dejicit, & totis victor dat funera caſtris:
Jámque fatigatus recipit ſe in caſtra ſuorum.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Ad Turnum properè Junonia mittitur Iris,
Inſtigátque animos: acies movet ille, Phrygáſque
Obſidet: in nymphas verſa eſt Æneïa claſſis.
Euryalus Niſúſque luunt nece prælia noctis.
Vi Turnus potitur caſtris; mox pellitur indè.

Aliud Monoſtichon.

Nonus habet pugnas; nec adeſt dux ipſe tumultu.

Aliud.

Daunius expugnat Nono nova mœnia Trojæ.

ATque ea diverſâ penitus dum parte geruntur,
Irim de cœlo miſit Saturnia Juno
Audacem ad Turnum: luco tum fortè parentis
Pilumni Turnus ſacratâ valle ε ſedebat.
Ad quem ſic roſeo Thaumantias ore loquuta eſt:
Turne, quod optanti divûm promittere nemo
Auderet, ſ volvenda dies (en) attulit ultro.
Æneas, urbe, & ſociis, & claſſe relictâ,

ε *Hîc ſedere de eo dicit qui mortuis feriatur.*

ſ *Voluta, ut apud Lucr. Exp. quidā volubilis. Sic Hō.* περιπλομένων ἐνιαυτῶν.

Sceptra

Sceptra Palatini sedémque g petit Evandri.
Nec satis: extremas Coriti penetravit ad urbes;
Lydorúmque manum, collectos armat agrestes. (rus.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere cur-
Rumpe moras omnes, & turbata arripe castra.
Dixit; & in cœlum paribus se sustulit alis,
Ingentémque fugâ secuit sub nubibus arcum.
Agnovit juvenis, duplicésque ad sydera palmas
Sustulit, ac tali fugientem est voce sequutus:
Iri, decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde hæc tam clara repentè
Tempestas? video medium h discedere cœlum,
i Palantésque polo stellas: sequar omina tanta,
Quisquis in arma vocas. Et sic effatus ad undam
Processit, summóque hausit de gurgite lymphas,
Multa deos orans, oneravitque æthera votis.
Jámque omnis campis exercitus ibat apertis,
k Dives equûm, dives pictaï vestis, & auri.
Messapus primas acies, postrema coercent
Tyrrhidæ juvenes; medio dux agmine Turnus
Vertitur, arma tenens, & toto vertice suprà est:
Ceu septem surgens sedatis l amnibus m altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Cùm refluit campis, & jam se condidit alveo.
Hîc subitam nigro glomerari pulvere nubem
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.
Primus ab adversa conclamat mole Caicus,
n Quis globus, ô cives, caligine volvitur atrâ!
Ferte citi ferrum, date tela, o scandite muros:
Hostis adest: eja. Ingenti clamore per omnes
Condunt se Teucri portas, & mœnia complent.
Namque ità discedens præceperat p optimus armis
Æneas, siqua interea q fortuna fuisset,
Nè struere auderent aciem, neu credere campo:
Castra modò & tutos servarent aggere muros.
Ergò, etsi conferre manum pudor iráque r monstrat,
Objiciunt portas tamen, & præcepta facessunt;
Armatique cavis exspectant turribus hostem.
Turnus, ut antè volans s tardum præcesserat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus, & urbi
Improvisus adest, maculis quem Thracius albis
Portat equus, cristáque tegit galea aurea rubrâ;
Ecquis erit mecum, ô juvenes, qui primus in hostem?
En, ait; & jaculum intorquens emittit in auras,
Principium pugnæ; & campo se se arduus infert.
t Clamore excipiunt socii, fremitúque sequuntur
Horrisono. Teucrûm mirantur u inertia corda;

g *Petit pro petiit, ut Malò me Gal. petit: nã propter coitũ vocaliũ ultima, aliàs brevis, producitur. Pol. Sed tamen l. petivit.*
h *Ut Cic. de hiatu terræ, Cùm terra discessisset magnis quibusdã imbribus.*
i *Discursantes, vel vagantes.*
k *Exercitus potiùs quàm Messapus.*
l *Alveis, ut vult Ser. Alii de septẽ fluminibus quæ in se Ganges recipit.*
m *Altus per tacit. i. per profundã altitudinem. Ser.*
n *Pro quantus; admirantis, non interrogantis.*
o *Al. & scandite.*
p *Q. d. sicut decet optimum ducem.*
q *Siquis casus bellicus interveniisset*
r *Hortatur.*
s *Peditum, quia equitũ comparatione tardi sunt.*
t *Hastæ jactum clamore comitantur. Al. clamorem.*
u *Quæ talia esse judicabant ex iis quæ statim addit, Non æquo dare se campo.*

x *Non facere pugnandi potestatem.*

y *Ultra mediam noctem.*

z *Magis probat S. quæ via. Quidam quà exp. In quo loco: via autem, accessio ad muros.*

a *Coget æquo campo se dare.*

b *Ignem vel incendii materiam.*

c *Armatur.*

d *Factum hoc licèt priscum sit, tamen fama ejus non est obliterata.*

e *Æneæ.*

f *Al. angit, ut & apud Serv.*

g *Eximе mihi metus. Libera me hoc metu.*

h *Legitur etiam fata trahis? quam lect. sequitur Ser.*

i *Jus, ut exp. Ser.*

k *Securus eventuum ac periculorum: quia potius qui navigat, incertus certa adit pericula.*

l *Vel olim jung. cum præcedentibus.*

x Non æquo dare se campo, non obvia ferre
Arma viros, sed castra fovere: huc turbidus atque huc
Lustrat equo muros, aditúmque per avia quærit.
Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili
Cùm fremit ad caulas, ventos perpessus & imbres,
y Nocte super media; tuti sub matribus agni
Balatum exercent; ille asper & improbus irâ
Sævit in absentes; collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & siccæ sanguine fauces:
Haud aliter Rutulo muros & castra tuenti
Ignescunt iræ, & duris dolor ossibus ardet;
z Quâ tentet ratione aditus, & z quà via clausos
Excutiat Teucros vallo, atque a effundat in æquor.
Classem, quæ lateri castrorum adjuncta latebat,
Aggeribus septam circum & fluvialibus undis,
Invadit, sociósque b incendia poscit ovantes,
Atque manum pinu flagranti fervidus implet.
Tum verò incumbunt: urget præsentia Turni,
Atque omnis facibus pubes c accingitur atris.
Diripuêre focos: piceum fert fumida lumen
Teda, & commistam Vulcanus ad astra favillam.
Quis deus, ô Musæ, tam sæva incendia Teucris
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite: prisca fides d facto, sed fama perennis.
Tempore quo primùm Phrygia formabat in Ida
Æneas classem, & pelagi petere alta parabat,
Ipsa deûm fertur genitrix Berecynthia magnum
Vocibus his effata Jovem; Da, nate, petenti,
Quod tua chara parens domito te poscit Olympo.
e Pinea sylva mihi multos dilecta per annos
f Lucus in arce fuit summa, quò sacra ferebant,
Nigranti piceâ trabibúsque obscurus acernis:
g Has ego e Dardanio juveni, cùm classis egeret,
Læta dedi: nunc sollicitam timor anxius f urget.
g Solve metus, atque hoc precibus sine posse parentem:
h Nè cursu quassatæ ullo, neu turbine venti
Vincantur: prosit nostris in montibus ortas.
Filius huic contrà, torquet qui sydera mundi:
i O genitrix, quò h fata vocas? aut quid petis istis?
k Mortaline manu factæ immortale carinæ
i Fas habeant? k certúsque incerta pericula lustret
Æneas? cui tanta deo permissa potestas?
Imò ubi defunctæ finem portúsque tenebunt
Ausonios, l olim quæcunque evaserit undis,
Dardaniúmque ducem Laurentia vexerit arva,
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Æquoris esse deas: qualis Nereïa Doto

Et

Et Galatea ſecant ſpumantem pectore pontum.
Dixerat: idque ratum Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atrâque voragine ripas,
Annuit; & totum nutu tremefecit Olympum,
Ergo aderat promiſſa dies, & tempora Parcæ
Debita complêrant; cùm Turni injuria *m* matrem
Admonuit ſacris ratibus depellere tedas.
Hic primùm nova lux oculis effulſit, & ingens
Viſus ab Aurora cœlum tranſcurrere nimbus,
Idæique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, & Tröum Rutulorúmque agmina complet:
Nè trepidate meas, Teucri, defendere naves,
Néve armate manus: maria antè exurere Turno
Quàm ſacras dabitur pinus: vos ite ſolutæ,
Ite deæ pelagi; *n* genitrix jubet: & ſua quæque
Continuò puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinúmque modo demerſis æquora roſtris
Ima petunt: hinc virgineæ (mirabile monſtrum)
Reddunt ſe totidem facies, pontóque feruntur,
o Quot priùs æratæ ſteterant ad littora proræ.
Obſtupuêre animis Rutuli; conterritus ipſe
Turbatis Meſſapus equis; cunctatur & amnis
Raucà ſonans, revocátque pedem Tiberinus ab alto.
At non audaci ceſſit fiducia Turno:
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Trojanos hæc monſtra *p* petunt; his Jupiter ipſe
Auxilium ſolitum eripuit: *q* non tela nec ignes
Exſpectant Rutulos: ergo maria invia Teucris,
Nec ſpes ulla fugæ; rerum pars altera adempta eſt:
Terra autem *r* in manibus noſtris: tot millia *ſ* gentes
Arma ferunt Italæ: nil me fatalia terrent,
Siqua Phryges præ ſe jactant reſponſa deorum.
Sat fatis Venerique datum eſt, tetigêre quòd arva
Fertilis Auſoniæ Tröes: ſunt & mea contrà
Fata mihi, ferro ſceleratam exſcindere gentem,
Conjuge præreptâ: nec ſolus tangit Atridas
Iſte dolor, ſoliſque licet capere arma *t* Mycenis.
Sed periiſſe ſemel ſatis eſt: peccare fuiſſet
Antè ſatis, penitus modò non genus omne peroſos
Fœmineum; quibus hæc medii fiducia valli,
Foſſorúmque moræ, *u* lethi diſcrimina parva,
Dant animos: annon viderunt mœnia Trojæ,
Neptuni fabricata manu, conſidere in ignes?
Sed vos, ô lecti, ferro quis ſcindere vallum
Apparat, & mecum invadit trepidantia caſtra?
Non armis mihi Vulcani, non mille carinis
Eſt opus in Teucros: addant ſe protinus omnes

m *Quidam intell. de matre deorum Berecynthia, quæ & Cybele, cujus paulò antè facta mentio.*

n *Alii Gen. jubet jungunt præced.*

o *Quidam verò cod. non habent hunc verſum.*

p *Malum Trojanis portendunt.*

p *Non exſpectant Troj. ut Rutulorum telis aut ign. pereant, qui jam navium amiſſione perierunt.*

r *In noſtra eſt poteſtate; Nobis paret.*

ſ *Al. gentis.*

t *Nam Mycenæ urbs Agamemnonis.*

u *Al. lethi diſcrimine parvo.*

Etruſci

Etruſci ſocios: tenebras & inertia furta
Palladii, cæſis ſummæ cuſtodibus arcis,
Nè timeant; nec equi cæca condemur in alvo:
x Luce palàm certum eſt igni circundare muros.
Haud ſibi cum Danais rem, faxo, & pube Pelaſga,
Eſſe putent, decimum quos diſtulit Hector in annum.
Nunc adeò, melior quoniam pars acta diei,
Quod ſupereſt, læti bene geſtis corpora rebus
Procurate, viri, & pugnam ſperate parati.
Interea vigilum excubiis obſidere portas
Cura datur Meſſapo, & mœnia cingere flammis.
Bis ſeptem Rutuli, muros qui milite ſervent,
Delecti: aſt illos centeni quemque ſequuti
Purpureî criſtis juvenes auróque coruſci
Diſcurrunt, variántque vices, fuſique per herbam
Indulgent vino, & vertunt crateras ahenos.
Collucent ignes: noctem cuſtodia ducit
Inſomnem ludo.
Hæc ſuper è vallo proſpectant Tröes, & armis
Alta tenent; necnon y trepidi formidine portas
Explorant, pontéſque & propugnacula jungunt:
Tela gerunt: inſtant Mneſtheus acérque Sereſtus:
Quos pater Æneas, ſi quando adverſa vocarent,
Rectores z juveni; & rerum dedit eſſe magiſtros.
Omnis per muros legio ſortita periclum (eſt.
Excubat, a exercétque vices, b quod cuiq; tuendum
Niſus erat portæ cuſtos, acerrimus armis,
Hyrtacides, (comitem Æneæ quem miſerat Ida
Venatrix, jaculo celerem levibúſque ſagittis:)
Et juxtà comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Æneadûm; Trojana nec induit arma,
Ora puer primâ ſignans intonſa c juventâ.
His amor unus erat, paritérque in bella ruebant.
Tunc quoque communi portam ſtatione tenebant.
Niſus ait, d Diine hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale? an ſua cuique deus fit dira cupido?
Aut pugnam aut aliquid jamdudum invadere magnum
Mens agitat mihi, nec placidâ contenta quiete eſt.
Cernis quæ Rutulos habeat fiducia rerum.
Lumina rara micant: ſomno vinóque ſoluti
Procubuêre: ſilent latè loca: percipe porrò
Quid dubitem, & quæ nunc animo ſententia ſurgat.
Æneam acciri omnes, populúſque patréſque,
Expoſcunt, mittíque viros qui certa reportent.
Si tibi, quæ poſco, promittunt, (nam mihi factî
Fama ſat eſt) tumulo videor reperire ſub illo
Poſſe viam ad muros, & e mœnia Pallantea.

Obſtupuit

x *Hanc opponit tenebris & furtis, quæ dixit.*

y *Feſtini per formidinem.*

z *Aſcanio. Al. Juvenum: quod de magiſtris militum accipiendũ eſſet, ut vult Serv. Sed alteram lect. ſequitur & Don.*

a *Id eſt, per vices excubat.*

b *Ad id quod accepit tuendum.*

c *Pro lanugine & erumpente barbâ, ut & ἤβη, Gr.*

d *Incendor hoc ardenti deſiderio dei alicujus inſtinctu? an quiſque ſuam diram cupiditatem pro dei inſtinctu habet, vel efflatu?*

e *Ubi nunc credit eſſe Æneam.*

Obſtupuit magno laudum perculſus amore
Euryalus, ſimul his ardentem affatur amicum :
Méne igitur ſocium ſummis adjungere rebus,
Niſe, fugis ? ſolum te in tanta pericula mittam ?
Non ità me genitor bellis aſſuetus Opheltes
Argolicum terrorem inter Trojæque labores
Sublatum erudiit ; nec tecum talia geſſi,
Magnanimum Æneam & fata extrema ſequutus.
Eſt *f* hic, eſt animus lucis contemptor ; & iſtum
Qui vitâ bene credat emi, quò tendis, honorem.
Niſus ad hæc ; Equidem de te nil tale verebar,
Nec fas : *g* non ; ità me referat tibi magnus ovantem
Jupiter, aut quæcunque oculis hæc aſpicit æquis.
Sed ſiquis (quæ multa vides diſcrimine tali)
Siquis in adverſum rapiat caſúſve deúſve,
Te ſupereſſe velim : tua vitâ dignior ætas.
Sit qui me raptum pugnâ, pretióve redemptum,
Mandet humo ſolitæ : aut, ſiqua id fortuna vetabit,
Abſenti ferat inferias, decorétque ſepulcro :
Neu matri miſeræ tanti ſim cauſa doloris,
Quæ te ſola, puer, multis è matribus *h* auſa
Proſequitur, magni nec mœnia curat Aceſtæ.
Ille autem ; Cauſas nequicquam nectis inanes ;
Nec mea jam mutata loco ſententia cedit.
Acceleremus, ait : vigiles ſimul excitat : illi
Succedunt, ſervántque vices : ſtatione relictâ
Ipſe comes Niſo graditur, regémque requirunt.
Cætera per terras omnes animalia ſomno
Laxabant curas, & corda oblita laborum :
Ductores Teucrûm primi & delecta juventus
Conſilium ſummis regni de rebus habebant ;
Quid facerent, quíſve Æneæ jam nuntius eſſet.
i Stant longis adnixi haſtis, & ſcuta tenentes,
Caſtrorum & campi medio : tum Niſus & unà
Euryalus confeſtim alacres admittier orant :
Rem magnam *k* pretiúmque moræ fore : primus Iülus
Accepit *l* trepidos, ac Niſum dicere juſſit.
Tunc ſic Hyrtacides : Audite ô mentibus æquis
Æneadæ, neque hæc noſtris ſpectentur ab annis
Quæ ferimus. Rutuli ſomno vinóque ſepulti
Conticuêre : locum inſidiis conſpeximus ipſi,
Qui patet in bivio portæ quæ proxima ponto.
Interrupti ignes, atérque ad ſydera fumus
Erigitur : *m* ſi fortunâ permittitis uti ;
Quæſitum Æneam ad mœnia Pallantea,
Mox hîc cum ſpoliis, ingenti cæde peractâ,
Affore cernetis : nec nos via fallit euntes.

f Vel hic adverbium : id eſt, in meo pectore.

g 2. *d. Non fas eſt, inquam. Alii partic. non jungunt ſequentibus.*

h Pro, Auſa eſt proſequi, vel Proſequitur, rē tantā auſa : Cæterùm pro auſa legitur etiam una.

i Oſtendit eos diuturnâ ſtatione fatigatos.

k Sic Naſo, Grādes moræ pretium.

l Feſtinos.

m Fortunam ſequi, & arripere occaſionem.

Vidimus

n *Nos in obsc. vall. Posiţi vid. prim. partē urbis.*

Vidimus *n* obscuris primam sub vallibus urbem
Venatu assiduo, & totum cognovimus amnem.
Hîc annis gravis atque animi maturus Alethes:
Dii patrii, quorum semper sub numine Troja est,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Cùm tales animos juvenum & tam certa tulistis
Pectora. Sic memorans humeros dextrásque tenebat
Amborum, & vultum lacrymis atque ora rigabat.
Quæ vobis, quæ digna, viri, pro *o* talibus ausis
Præmia posse reat solvi? pulcherrima primùm
Dii moresque dabunt vestri: tum cætera reddet
Actutùm pius Æneas, atque *p* integer ævi
Ascanius, meriti tanti non immemor unquam.
Imò ego vos, cui sola salus genitore reducto,
(Excipit Ascanius) per magnos, Nise, penates,
Assaracique larem, & canæ penetralia Vestæ,
Obtestor, (quæcunque mihi *q* fortuna fidésque est,
In vestris pono gremiis) revocate parentem,
Reddite conspectum: nihil illo triste recepto.
Bina dabo argento perfecta atque aspera signis
Pocula, devictâ genitor quæ cepit Arisbâ;
Et tripodas * geminos, auri duo magna talenta;
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si verò capere Italiam sceptrísque potiri
Contigerit victori, & prædæ ducere sortem:
Vidisti quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus? ipsum illum, clypeum, cristásque rubentes
r Excipiam sorti, jam nunc tua præmia, Nise.
Præterea bis sex genitor lectissima matrum
Corpora, captivósque dabit, suáque omnibus arma;
s Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
Te verò, mea quem spatiis propioribus ætas
Insequitur, venerande puer, jam pectore toto
Accipio, & comitem casus complector in omnes.
Nulla meis sine te quæretur gloria rebus,
Seu pacem, seu bella geram: tibi maxima rerum
Verborúmque fides. Contra quem talia fatur
Euryalus: *t* Me nulla dies tam fortibus ausis
Dissimilem arguerit: *u* tantùm fortuna secunda
Aut adversa cadat: sed te *x* super omnia dona
Unum oro: Genitrix Priami de gente vetusta
Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Acestæ.
Hanc ego nunc ignaram hujus quodcunque periculi est,
Inque salutatam linquo, (nox, & tua testis
Dextera) quòd nequeam lacrymas perferre parentis.
At tu, oro, solare inopem, & succurre relictæ.

o *Serv. legit, laudibus istis, ut in aliis cod.*

p *Vel de præsenti temp. vel de futuro; id est, cùm ad maturam seu virilem ætatem pervenerit.*

q *Me commendo vestræ virtuti.*

* *Disting. Petitus, gem. auri; duo m. t.*

r *Extra sortē tibi dabo: nec in sortitionem prædæ mittentur, sed tibi, extra ordinem, cedent.*

s *Præter hæc; aliàs, insuper id campi.*

t *Nunquā meam de hoc audaci incepto sententiam mutabo.*

u *Hoc tantummodo de me possū promittere. Ità Ser. qui ex hac expos. ostendit se adverb. à sequentibus & præcedent. separare. At Don. videtur legisse, tantùm fort. secunda, Haud adversa cadat.*

x *Pro ultra.*

y Hanc ſine me ſpem ferre tui; audentior ibo
In caſus omnes. Perculſâ mente dederunt
Dardanidæ lacrymas: ante omnes pulcher Iülus;
Atque z animum patriæ ſtrinxit pietatis imago.
Tum ſic effatur:
Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
Namque erit iſta mihi genitrix, nomènque Creüſæ
Solum defuerit: nec partum gratia talem
Parva manet, caſus factum quicunque ſequetur.
Per caput hoc juro, per quod pater antè ſolebat,
Quæ tibi polliceor reduci rebúſque ſecundis,
Hæc eadem matrique tuæ generíque manebunt.
Sic ait illacrymans: humero ſimul exuit enſem
Auratum, mirâ quem fecerat arte Lycaon
Gnoſius, atque habilem vaginâ aptârat eburnâ.
a Dat Niſo Mneſtheus pellem horrentíſque leonis
Exuvias: galeam fidus b permutat Alethes.
Protinus armati incedunt: quos omnis euntes
Primorum manus ad portas juvenúmque ſenúmque
Proſequitur votis: necnon & pulcher Iülus,
Ante annos animúmque gerens curámque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata: ſed auræ
Omnia diſcerpunt, & nubibus irrita donant.
Egreſſi ſuperant foſſas, noctíſque per umbram
Caſtra inimica petunt; multis tamen antè futuri
Exitio: paſſim vino ſomnóque per herbam
Corpora fuſa vident; arrectos littore currus:
Inter lora rotáſque viros, ſimul arma jacere,
Vina ſimul: prior Hyrtacides ſic ore loquutus:
Euryale, audendum dextrâ; nunc c ipſa vocat res:
d Hâc iter eſt: tu, nequa manus ſe attollere nobis
A tergo poſſit, cuſtodi, & conſule longè:
Hæc ego vaſta dabo, & lato te limite ducam.
Sic memorat, vocémque premit: ſimul enſe ſuperbum
Rhamnetem aggreditur, qui fortè tapetibus altis
Exſtructus, toto proſlabat pectore ſomnum:
Rex idem, & regi Turno gratiſſimus augur:
Sed non augurio potuit depellere e peſtem.
Tres juxtà famulos, temerè inter tela jacentes,
Armigerúmque Rhemi premit, aurigámque ſub ipſis
Nactus equis, ferróque ſecat pendentia colla.
Tum caput ipſi aufert domino, truncúmq; relinquit,
Sanguine ſingultantem: atro tepefacta cruore
Terra torique madent: necnon Lamyrúmq; Lamúmque,
Et juvenem Serranum, illâ qui f plurimâ nocte
Luſerat, inſignis facie, multóque jacebat
Membra deo victus; felix, ſi g protinus illum

y *Fac me poſſe ſperare te non defuturum precibus meis.*
z *Repræſentavit Euryalus charitatẽ erga parentes.*
a *Hoc verbum in præced. etiã intelli: Enſem exuit, & dat Euryalo.*
b *Quia ſunt aliæ galeæ explorantium.*
c *Occaſio ſuadet.*
d *Per hoſtiũ cædem & audaciã noſtram.*
e *Exitiũ, mortẽ.*
f *Plurimũ. Qui in plurimam uſque noctem, i. maximã noctis partẽ, luſ.*
g *Ulteriùs pergendo, ſeu progrediendo, vel non intermittendo.*

Æquâſſet nocti ludum, in lucémque tuliſſet.
h Tmeſis, pro perturbant ovilia. Impaſtus ceu plena leo h per ovilia turbans
(Suadet enim veſana fames) manditque, trahítque
Molle pecus mutúmque metu, fremit ore cruento.
Nec minor Euryali cædes: incenſus & ipſe
Perfurit, ac multam in medio ſine nomine plebem,
Fadúmque, Hebeſúmq; ſubit, Rhœtúmque, Abarimq;
Ignaros; Rhœcum vigilantem, & cuncta videntem;
Sed magnum metuens ſe poſt cratera tegebat:
Pectore in adverſo totum cui comminus enſem
i Pro cruore. Eduxit gladium cum multo cruore. Alii legunt recep. purpureum, de enſe qui multo cruore purpureus. Vel multâ morte, cum multo morientis cruore. Condidit aſſurgenti, & multâ i morte recepit.
Purpuream vomit ille animam, & cum ſanguine miſta
Vina refert moriens: hic k furto fervidus inſtat;
Jámque ad Meſſapi ſocios tendebat, ubi ignem
Deficere extremum, & religatos ritè videbat
Carpere gramen equos: breviter cùm talia Niſus,
(Senſit enim nimiâ cæde atque cupidine ferri)
Abſiſtamus, ait; nam lux inimica propinquat.
Pœnarum exhauſtum ſatis eſt, via facta per hoſtes.
Multa virûm ſolido argento perfecta relinquunt
k Perſequitur furtivas cædes. At Serv. expon. nocturno prælio. Armáque, craterâſque ſimul, pulchróſque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis & aurea bullis
Cingula, (Tyburti Remulo ditiſſimus olim
Quæ mittit dona, hoſpitio cùm jungeret abſens,
Cædicus: ille ſuo moriens dat habere nepoti:
Poſt mortem bello Rutili prædâque potiti:)
Hæc rapit, atque humeris nequicquam fortibus aptat.
l Aptam & convenienter. Sic, humeris de more habilem ſuſpenderat arcum. Tum galeam Meſſapi l habilem criſtiſque decoram
Induit: excedunt caſtris, & tuta capeſſunt.
Interea præmiſſi equites ex urbe Latina,
Cætera dum legio campis inſtructa moratur,
* Al. regis. Ibant, & Turno * regi reſponſa ferebant;
Ter centum, ſcutati omnes, Volſcente magiſtro.
Jámque propinquabant caſtris, muróque ſubibant,
Cùm procul hos lævo flectentes limite cernunt:
m Non penitus illuſtri; quod lib. 6. dicit. Lunæ ſub luce maligna. Et galea Euryalum m ſubluſtri noctis in umbra
Prodidit immemorem, radiiſque adverſa refulſit.
Haud temerè eſt viſu: conclamat ab agmine Volſcens,
State, viri; quæ cauſa viæ? quive eſtis in armis?
n Nihil reſponderunt. Tendo contra ſerm. tuum, i. tibi reſpondeo. Quóve tenetis iter? Nihil illi n tendere contrà,
Sed celerare fugam in ſylvas, & fidere nocti.
Objiciunt equites ſeſe ad divortia nota (nant.
o Al. abitum: quod magis probat Ser. Hinc atque hinc, omnémque o aditum cuſtode coro-
Sylva fuit latè dumis atque ilice nigrâ
Horrida, quam denſi complêrant undique ſentes:
Rara per occultos ducebat ſemita calles.
Euryalum tenebræ ramorum oneroſáque præda

Impediunt,

Impediunt, fallitque timor regione viarum.
Niſus abit: jámque imprudens evaſerat hoſtes,
Atque *p* lacus, qui poſt, Albæ de nomine, dicti
Albani, tum rex ſtabula alta Latinus habebat.
Ut ſtetit, & fruſtra abſentem reſpexit amicum,
Euryale *q* infelix, quâ te regione reliqui?
Quâve ſequar? rurſus perplexum iter omne revolvens
r Fallacis ſylvæ, ſimul & veſtigia retro
Obſervata legit, dumiſque ſilentibus errat.
Audit equos, audit ſtrepitus, & ſigna ſequentûm.
Nec longum *ſ* in medio tempus, cùm clamor ad aures
Pervenit, ac videt Euryalum, quem jam manus omnis,
t Fraude loci, & noctis ſubito turbante tumultu,
Oppreſſum rapit, & conantem plurimá fruſtra.
Quid faciat? quâ vi juvenem, quibus audeat armis
Eripere? an ſeſe medios moriturus in hoſtes
Inferat, & pulchram properet per vulnera mortem?
Ocyùs adducto torquens haſtile lacerto,
Suſpiciens altam Lunam, ſic voce precatur:
Tu dea, tu præſens noſtro ſuccurre labori,
Aſtrorum decus, & nemorum Latonia cuſtos.
Si qua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, ſiqua ipſe meis venatibus auxi,
Suſpendive tholo, aut ſacra ad faſtigia fixi;
Hunc ſine me turbare globum, & rege tela per auras.
Dixerat; &, toto connixus corpore, ferrum
Conjicit: haſta volans noctis diverberat umbras,
Et venit *u* adverſi in tergum Sulmonis, ibique
Frangitur, ac fixo tranſit præcordia ligno.
Volvitur ille, vomens calidum de pectore flumen,
Frigidus, & longis ſingultibus ilia pulſat.
Diverſi circumſpiciunt: hòc acrior idem
Ecce aliud ſumma telum *x* librabat ab aure,
Dum trepidant: it haſta Tago per tempus utrumque
Stridens, trajectóque hæſit tepefacta cerebro.
Sævit atrox Volſcens; nec teli conſpicit uſquam
Autorem, nec quò ſe ardens emittere poſſit.
Tu tamen *y* interea calido mihi ſanguine pœnas
Perſolves amborum, inquit: ſimul enſe recluſo
Ibat in Euryalum. Tunc verò exterritus, amens
Conclamat Niſus; nec ſe celare tenebris
Ampliùs, aut tantum potuit perferre dolorem:
Me, me: adſum qui feci: in me convertite ferrum,
O Rutuli; mea fraus omnis: nihil iſte nec auſus,
Nec potuit, (cœlum hoc & conſcia ſydera teſtor.)
Tantùm infelicem nimiùm dilexit amicum.
Talia dicta dabat: ſed viribus enſis adactus

p *Al. lecot.*

q *Ad ſeipſum refert, ut patet è Ser. & tũ diſting. Euryale, infelix q. t. r. r.*

r *Al. Fallaces ſylvas: ut diſting. revolvens.*

ſ *Inter auditum ſonum & viſum Euryal.*

t *Sic modò dixit fallacem ſylvam;*

u *Qui erat è regione, etſi non adverſo pectore. Haſta porrò ſic fracta eſt ipſo impetu ut finderetur: ità haſtile fiſſũ, & ipſâ fiſſione acuminatum, præcordia tranſit.*

x *Geſtus jaculantis exprimitur. Nam manualia tela aut ab aure aut à latere jaciuntur.*

y *Donec ille inveniatur.*

a *Al. transabiit & transadiit. Utrumlibet autem horum sequendo, scribendum fuerit rupit.*

a Transadigit costas, & candida pectora rumpit.
Volvitur Euryalus letho, pulchrósque per artus
It cruor, inque humeris cervix collapsa recumbit:
Purpureus veluti cùm flos succisus aratro
Langueścit moriens, lassóve papavera collo
Demisêre caput, pluviâ cùm fortè gravantur.
At Nisus ruit in medios, solúmque per omnes
Volscentem petit, in solo Volscente moratur. (hinc
Quem circum glomerati hostes hinc comminus atque
Proturbant: instat non *a* segniùs, ac rotat ensem
Fulmineum, donec Rutuli clamantis in ore
Condidit adverso, & moriens animam abstulit hosti.
Tum super exanimem sese projecit amicum
Confossus, *b* placidâque ibi demum morte quievit.
Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet ævo,
Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiúmque pater Romanus habebit.
Victores prædâ Rutuli spoliisque potiti,
Volscentem exanimem flentes in castra ferebant.
Nec minor in castris luctus, Rhamnete reperto
Exsangui, & primis unâ tot cæde peremptis,
Serranóque, Numâque: ingens concursus ad ipsa
Corpora, seminecésque viros, *c* tepidâque recentem
Cæde locum, & plenos *d* spumanti sanguine rivos.
Agnoscunt spolia inter se, galeámque nitentem
Messapi, & multo phaleras sudore receptas.
Et jam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Jam Sole infuso, jam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circundatus ipse,
Suscitat, æratásque acies in prælia cogit
e Quisque suas, variisque acuunt rumoribus *f* iras.
Quin ipsa arrectis (visu miserabile) in hastis
Præfigunt capita, & multo clamore sequuntur,
Euryali & Nisi.
Æneadæ duri murorum in parte sinistra
Opposuêre aciem, (nam dextrâ cingitur amni)
Ingentésque tenent fossas, & turribus altis
Stant mœsti: simul ora virûm præfixa videbant,
Nota nimis miseris, atróque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pennata per urbem
Nuncia fama ruit, matrisque adlabitur aures
Euryali: ac subitus miseræ calor ossa reliquit.
Excussi manibus radii, revolutáque pensa.
Evolat infelix, &, fœmineo ululatu,
Scissa comam, muros amens atque agmina cursu

b *Cùm illum vidit à se peremptũ.*

c *Hypal. pro Tepidum locum recenti cæde. Unde multi legunt, Tepidúmque recenti c. locum.*

d *Spumat enim sanguis cùm effunditur. Adhuc autem effundebatur: quin dixit, seminecésque viros.*

e *Quisque suos, legit Ser. subaudiens comites. Tunc autem interpung. fuerit post acies.*

f *Ex Euryali & Nisi audacia motas.*

Prima petit: non illa virûm, non illa pericli
Telorúmque memor: cœlum dehinc queſtibus implet:
g Hunc ego te, Euryale, aſpicio? túne illa ſenectæ
Sera meæ h requies? potuiſti linquere ſolam
Crudelis? nec te, ſub tanta pericula miſſum,
Affari extremum miſeræ data copia matri?
Heu! terrâ ignotâ canibus i data præda Latinis
Alitibúſque jaces: nec te tua k funera mater
Produxi, preſsive oculos, aut vulnera lavi
Veſte tegens, tibi quam noctes feſtina diéſque
Urgebam, & telâ curas ſolabar aniles.
Quò ſequar? aut quæ nunc artus avulſâque membra
Et l funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
Nate, refers? hoc ſum terrâque marique ſequuta?
Figite me, ſiqua eſt pietas; in me omnia tela
Conjicite, ô Rutuli; me primam abſumite ferro.
Aut tu, magne pater divûm, miſerere, tuóque
Inviſum hoc detrude caput ſub Tartara telo:
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Hoc fletu concuſſi animi, mœſtúſque per omnes
It gemitus: torpent infractæ ad prælia vires.
Illam m incendentem luctus Idæus & Actor,
Ilioneï monitu, & multùm lacrymantis Iüli,
Corripiunt, intérque manus ſub tecta reponunt.
At tuba terribilem ſonitum procul ære canoro
Increpuit: ſequitur clamor, cœlúmque remugit.
Accelerant actâ pariter teſtudine Volſci,
Et foſſas implère parant, ac vellere vallum.
Quærunt pars aditum, & ſcalis aſcendere muros,
Quà rara eſt acies, interlucétque corona
Non tamen ſpiſſa viris: telorum effundere contrà
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Aſſueti longo muros defendere bello.
Saxa quoque infeſto volvebant pondere, ſiqua
Poſſent tectam aciem perrumpere: cùm tamen omnes
Ferre libet ſubter denſâ teſtudine caſus.
Nec jam ſufficiunt: nam quâ globus imminet ingens,
Immanem Teucri molem volvúntque n ruúntque;
Quæ ſtravit Rutulos latè, armorúmque reſolvit
Tegmina: nec curant cæco contendere Marte
Ampliùs audaces Rutuli, ſed pellere vallo
Miſſilibus certant.
Parte aliâ horrendus viſu quaſſabat Etruſcam
Pinum, & fumiferos infert Mezentius ignes.
At Meſſapus, equûm domitor, Neptunia proles,
Reſcindit vallum, & ſcalas in mœnia poſcit.
o Vos, ô Calliope, precor aſpirate canenti,

g *Talem.*
h *Quē ſperabam fore requiem.*
i *Quidam ſcr. date præda.*
k *Pro funerea. Nam funereæ ad quas funus pertinet. Vide Serv. Alii intel. pro in funera, vel ad fun. Affertur & alia ſcriptura funere. Producere autem exp. ante ædes proponere mortuos ad exſequias.*
l *Cadaver.*
m *Augentem luctus. Vel, incitantē animos ad lugendum.*
n *Al. trahúntque.*
o *Te cum cæteris Muſis precor, vel Te & cæt. Muſas. Serv. ait eſſe Syllepſin per numeros, pro vos, Muſa, vel te, Caliope*

Quas ibi tum ferro strages, quæ funera Turnus
Ediderit, quem quisque virum demiserit Orco;
Et mecum ingentes p oras evolvite belli.
Et meministis enim, divæ, & memorare potestis.
Turris erat vasto suspectu, & pontibus altis,
q Opportuna loco; summis quam viribus omnes
Expugnare Itali, summâque evertere opum vi
Certabant: Tröes contrà defendere saxis,
Pérque cavas densi tela intorquere fenestras.
r Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri, quæ plurima vento
Corripuit tabulas, & postibus hæsit adesis.
Turbati trepidare intus, frustráque malorum
Velle fugam: dum se glomerant, retróque residunt
In partem quæ ſ peste caret, tum pondere turris
Procubuit subito, & cœlum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, immani mole sequutâ,
Confixíque suis telis, & pectora duro
Transfossi ligno, veniunt: t vix unus Helenor,
Et Lycus, elapsi: quorum primævus Helenor,
(Mæonio regi quem serva Lycimnia furtim
u Sustulerat, x vetitisque ad Trojam miserat armis)
Ense levis y nudo, parmâque z inglorius albâ.
Isque ubi se Turni media inter millia vidit,
Hinc acies, atque hinc acies astare Latinas;
Ut fera, quæ densâ venantûm septa coronâ
Contra tela furit, seséque haud nescia morti
Injicit, & saltu supra venabula fertur;
Haud aliter juvenis medios moriturus in hostes
Irruit, &, quâ tela videt densissima, tundit.
At pedibus longè melior Lycus, inter & hostes,
Inter & arma fugâ muros tenet, altáque certat
a Prêndere tecta manu, sociúmque attingere dextras.
Quem Turnus pariter cursu telóque sequutus
Increpat his victor; Nostráne evadere, demens,
Sperâsti te posse manus? simul arripit ipsum
Pendentem, & magna muri cum parte revellit.
Qualis ubi aut leporem, aut candenti corpore cygnum
Sustulit alta petens pedibus b Jovis armiger uncis;
Quæsitum aut matri multis balatibus agnum
Martius à stabulis rapuit lupus: undique clamor
Tollitur: invadunt, & fossas aggere complent.
Ardentes tedas alii ad fastigia jactant.
Ilioneus saxo atque ingenti fragmine montis
Lucetium, portæ subeuntem, ignémque ferentem,
Emathiona Liger, Chorineum sternit Asylas;
Hic jaculo bonus, hic longè fallente sagittâ:

p *Spatia magna belli explicate, ut Ennius dixerat, Quis potis ing. oras evolvere belli?*
q *Scilicet circa portas.*
r *Pro primus.*
ſ *Incendio: ut lib. 5. toto descendit corpore pestis.*
t *Pro unus & alter, videlicet Hel. & Lycus.*
u *Educaverat.*
x *Quia servi militiâ prohibebantur.*
y *Stricto.*
z *Quasi tyro.*
a *Quia tunc alti non erant muri, sed ad impetum tantùm repellendum.*
b *Aquila.*

Ortygium

Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus;
Turnus Ityn, Cloniúmque, Dioxippum, Promulúmque,
Et Sagarim, & summis stantem c pro turribus Idam:
Privernum Capys, hunc primo levis hasta Themillæ
d Strinxerat: ille manum projecto tegmine demens
Ad vulnus tulit; ergo alis allapsa sagitta,
Et lævo infixa est lateri manus, abditáque intus
Spiramenta animæ lethali vulnere rupit.
e Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
Pictus acu chlamydem, & ferrugine clarus Iberâ,
Insignis facie; genitor quem miserat Arcens,
Eductum Martis luco, Simethia circum
Flumina, pinguis ubi & placabilis ara Palici.
Stridentem fundam positis Mezentius armis
Ipse ter adductâ circum caput egit habenâ;
Et media adverti liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multâ porrectum extendit arenâ.
Tum primum bello celerem intendisse sagittam
Dicitur, antè feras solitus terrere fugaces,
Ascanius; fortémque manu fudisse Numanum,
Cui Remulo cognomen erat, Turnique minorem
Germanam, nuper thalamo sociatus, habebat.
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, f tumidúsque novo præcordia regno
Ibat, & g ingenti sese clamore ferebat:
Non pudet obsidione iterum vallóque teneri,
Bis capti Phryges, & h morti prætendere muros?
En qui nostra sibi bello connubia poscunt.
Quis deus Italiam, quæ vos dementia adegit?
Non hîc Atridæ, nec fandi fictor Ulysses:
Durum à stirpe genus: i natos ad flumina primùm
Deferimus, sævóque gelu duramus & undis.
Venatu invigilant pueri, sylvásque fatigant:
Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.
At patiens operum, parvóque assueta juventus,
Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
k Omne ævum ferro teritur, versâque juvencâm
Terga fatigamus hastâ: nec tarda senectus
Debilitat vires animi, mutátque vigorem:
Canitiem galeâ premimus: sempérque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.
Vobis l picta croco & fulgenti murice vestis;
Desidiæ cordi, juvat indulgere choreis;
Et tunicæ manicas, & habet redimicula mitræ.
O verò Phrygiæ! (neque enim Phryges) ite per alta

c *Pro defensione turrium. Aut sic magnum ut turrim putares.*
d *Paululùm vulneraverat.*
e *Stabat Arcentis fil. Arcens in ar. egreg. &c. ut vult Serv.*
f *Animo elatus ob novum regnum. Exp. autem Serv. duobus modis novo regno.*
g *Ser. legit ingentem. Non erat ingens, sed se esse ingentem, clamitabat.*
h *Ser. morti exp. bello. Sed malim illi vulgarē significat. relinquere: ut intel. Muros morti opponere, & hoc adversus istam obstaculo se tueri.*
i *Ex consuetudine Germanorum traxit, qui aquæ Rheni arbitrio explorabant, essétne partus legitimus an nothus.*
k *Semper in manibus tela militaria gerimus, etiā cùm terrā subigimus. Nam hastâ pro boum stimulo utimur.*
l *De crocoto veste mu. ut effœminatos incessat Trojanos.*

Dindyma, ubi aſſuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana, vos buxóſque vocat Berecynthia matris
Idææ: ſinite arma viris, & *m* cedite ferro.
Talia jactantem dictis ac dira canentem
Non tulit Aſcanius, nervóque obverſus equino
Contendit telum; diverſáque brachia ducens,
Conſtitit antè, Jovem ſupplex per vota precatus:
Juppiter omnipotens, audacibus annue cœptis.
Ipſe tibi ad tua templa feram ſolennia dona,
Et ſtatuam ante aras auratâ fronte juvencum,
n Candentem, paritérque *o* caput cum matre ferentem,
Jam cornu petat, & pedibus qui ſpargat arenam.
Audiit, & cœli genitor de parte ſerena
Intonuit lævum: ſonat unà *p* lethifer arcus,
q Et fugit horrendum ſtridens elapſa ſagitta,
Pérque caput Remuli venit, & cava tempora ferro
Trajicit: I, verbis virtutem illude ſuperbis:
Bis capti Phryges hæc Rutulis reſponſa remittunt.
r Hæc tantùm Aſcanius. Teucri clamore ſequuntur,
Lætitiâque fremunt, animóſque ad ſydera tollunt.
Æthereâ tum fortè plagâ crinitus Apollo
Deſuper Auſonias acies urbémque videbat,
Nube ſedens, atque his victorem affatur Iülum:
Macte novâ virtute puer, (ſic itur ad aſtra)
Diis *ſ* genite, & geniture deos: * jure omnia bella
Gente ſub Aſſaraci fato ventura reſident:
t Nec te Troja capit. Simul hæc effatus ab alto
Æthere ſe mittit, ſpirantes dimovet auras,
Aſcaniúmque petit: formâ tum vertitur oris
Antiquum in Buten: hic Dardanio Anchiſæ
Armiger antè fuit, fidúſque ad limina cuſtos:
Tum comitem Aſcanio pater addidit: ibat Apollo
Omnia longævo ſimilis, vocémque, colorémque,
Et crines albos, & *u* ſæva ſonoribus arma;
Atque his ardentem dictis affatur Iülum:
Sit ſatis Æneïdæ, telis impunè Numanum
Oppetiiſſe tuis: primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, & *x* paribus non invidet armis:
Cætera parce, puer, bello. Sic orſus Apollo
Mortales medio aſpectus ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Agnovêre deum proceres divináque tela
Dardanidæ, pharetrámque fugâ ſenſêre ſonantem.
Ergo avidum pugnæ dictis, ac numine Phœbi
Aſcanium prohibent: ipſi in certamina rurſus
Succedunt, animáſque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris:

Intendunt

m Omittite bellum.

n Quidam exp. nitidum præ pinguedine.

o Æqualem matri, nondũ patri.

p Don. legit fatifer.

q Al. effugit, quod magis probat Serv.

r Sic alibi, Nec plura, ſub. dixit. At Serv. Hæc tantùm & dixit & fecit.

ſ Genite, propter Venerem: Geniture deos, propter Jul. Cæſ. & Aug.

* *In te Salmaſ.*

t Ex Philip. dicto ad Alexand. Μακεδονία σε ἐχρῆν. At Serv. exp. Majoris es meriti quàm civitas in qua nunc es.

u Strepitu terribilia.

x Similibus armis, non peritiâ, ſed genere victoriæ. Pari gloriæ; quia ut Apollo puer extinxit Pythonem, ſic occiſo Num. ab injuriis Troj. defendit Aſcan.

Intendunt acres arcus, y amentáque torquent.
Sternitur omne ſolum telis, tum ſcuta cavæque
Dant ſonitum z flictu galeæ: pugna aſpera ſurgit:
Quantus ab occaſu veniens pluvialibus hœdis
Verberat imber humum; quàm multâ grandine nimbi
In vada præcipitant, cùm a Jupiter horridus Auſtris
Torquet aquoſam hyemem, & cœlo cava nubila rumpit.
Pandarus & Bitias, Idæo Alcanore creti,
(Quos Jovis eduxit luco ſylveſtris b Hiera,
Abietibus juvenes patriis & montibus æquos)
Portam, quæ ducis c imperio commiſſa, recludunt,
Freti armis, ultróque invitant mœnibus hoſtem.
Ipſi intus dextrâ ac lævâ pro turribus aſtant,
Armati ferro, & criſtis capita alta coruſci:
Quales aëreæ liquentia flumina circum,
Sive Padi ripis, Atheſim ſeu propter amœnum,
Conſurgunt geminæ quercus, intonſâque cœlo
Attollunt capita, & ſublimi vertice nutant.
Irrumpunt, aditus Rutuli ut vidêre patentes.
Continuò Quercens, & pulcher Equicolus armis,
Et præceps animi Tmarus, & Mavortius Hæmon,
Agminibus totis aut verſi terga dedêre,
Aut ipſo portæ poſuêre in limine vitam.
Tum magìs increſcunt animis d diſcordibus iræ:
Et jam collecti Tröes glomerantur eodem,
Et conferre manum, & procurrere longiùs audent.
Ductori Turno diverſa in parte furenti,
Turbantique viros, perfertur nuntius, hoſtem
Fervere cæde novâ, & portas præbere patentes.
Deſerit inceptum, atque immani concitus irâ
Dardaniam ruit ad portam, fratréſque ſuperbos:
Et primùm Antiphaten, (is enim ſe primus agebat)
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Conjecto ſternit jaculo: volat Itala e cornus
Aera per tenuem, ſtomachóque infixa ſub altum
Pectus abit; reddit f ſpecus atri vulneris undam
Spumantem, & fixo ferrũ pulmone tepeſcit.
Tum Meropẽ atq; Erymantha g manu, tum ſternit Aphidnum.
Tum Bitian ardentem oculis, animíſque frementem,
b Non jaculo, (neque enim jaculo vitam ille dediſſet)
Sed magnùm ſtridens contorta phalarica venit,
Fulminis acta modo; quam nec duo taurea terga,
Nec duplici ſquamâ lorica fidelis & auro
Suſtinuit: collapſa ruunt immania membra.
Dat tellus i genitum, * & clypeũ ſuper intonat ingens.
Qualis in Euboïco Baiarum littore quondam
Saxea pila cadit, magnis quam molibus antè

Conſtructam

y *Tela amentata torquent.*
z *Affictu, ictu.*
a *Aer, ut Hor. ſub Jove frigido.*
b *Hyæna legendum ſuſpicatur Turn. ut ſylveſtri hyænâ educati dicantur, ſicuti cervâ, cane, lupâ, quidam nutriti feruntur.*
c *Quæ imperio abeuntis Æn. commiſſa ei fuerat: potiùs, quæ imp. Æn. fuerat comm. Pand. & Bitiæ.*
d *Hoſtilibus, ſcil. Trojanorum, qui à Rutulis diſcordabant. Serv.*
e *Telum de Itala cornu.*
f *Sp. vul. poetica exaggeratione dicit.*
g *Gladio commi-nus ferit: cùm Antiph. occidiſſet jaculo.*
h *Non jac. ſternit.*
i *Ex caſu corporis ingentis, atque armis gravis.*
* *Sic alibi, ſonitum ſuper arma dedêre. Hom.* ἐρύβησι δ' ὀϊστοὶ ἐπ' ἀλλήλοισι. *Item,* ἀμφὶ δὲ οἱ βέλε' ἔπιπτε ποικίλα χαλκῷ.

Conſtructam jaciunt ponto: ſic illa ruinam
Prona trahit, penitúſque vadis illiſa recumbit.
Miſcent ſe maria, & nigræ attolluntur arenæ:
Tum ſonitu Prochyta alta tremit, *k* durúmque cubile
Inarime, Jovis imperiis impóſta Typhœo.
Hic Mars armipotens animum viréſque Latinis
Addidit, & ſtimulos acres ſub pectore vertit:
Immiſitque fugam Teucris *l* atrúmque timorem.
Undique conveniunt, quoniam data copia pugnæ,
Bellatórque animo deus incidit.
Pandarus, ut fuſo germanum corpore cernit,
Et quo ſit fortuna loco, qui caſus agat res,
Portam vi multâ converſo cardine torquet,
Obnixus latis hûmeris; multóſque ſuorum
Mœnibus excluſos *m* duro in certamine linquit:
Aſt alios ſecum includit, recipítque ruentes.
n Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem, ultróque incluſerit urbi,
Immanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuò nova lux oculis effulſit, & arma
Horrendum ſonuêre: tremunt in vertice criſtæ
Sanguineæ, clypeóque micantia fulgura mittit.
Agnoſcunt faciem inviſam atque immania membra.
Turbati ſubitò Æneadæ: tum Pandarus ingens
Emicat, & mortis fraternæ fervidus irâ
Effatur: *o* Non hæc dotalis regia Amatæ,
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum:
Caſtra inimica vides; nulla hinc exire poteſtas.
Olli ſubridens ſedato pectore Turnus;
Incipe, ſiqua animo virtus, & conſere dextram:
Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat. Ille rudem nodis & cortice *p* crudo
Intorquet, ſummis adnixus viribus, haſtam.
Excepêre auræ vulnus: Saturnia Juno
Detorſit veniens: portæque infigitur haſta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera verſat,
Effugies: neque enim *q* is teli nec vulneris autor,
Sic ait; & *r* ſublatum altè conſurgit in enſem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Dividit, impubéſque immani vulnere malas.
Fit ſonus: ingenti concuſſa eſt pondere tellus.
Collapſos artus atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens: atque illi partibus æquis
Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit.
Diffugiunt verſi trepidâ formidine Tröes.
Et, ſi continuò victorem ea cura ſubiſſet,
Rumpere clauſtra manu, ſocióſque immittere portis,

Ultimus

k *Mortiferum: ad pœnam ſtatutum.*

l *Atrum.* Per Metalepſin dicit turpem, moleſtũ, odioſum: quòd atra inauſpicata, & funeſta, & injucunda erant.

m *Sine ſpe evadendi.*

n *Hoc ex affectione ſua poſuit poeta, inquit Ser. qui & ſimilem locum affert, Exiſtimo autem imitari Homericum vim &c, quod Epiphonemati itidem adhibet.*

o *Oſtendere vult ſe non per imprudentiam Turnum incluſiſſe, ſed illum per temeritatem ſibi minimè profuturam caſtra penetrâſſe.*

p *Viridi, duro,*

p *Pro is, legitur etiam eſt.*

r *Genus feriendi Gallicanum.*

Ultimus ille dies bello gentique fuisset.
Sed furor ardentem cædisque insana cupidò
Egit in ſ adversos.
Principio Phalarim, & t succiso poplite Gygen
Excipit : u hinc raptas fugientibus ingerit hastas
In tergum (Juno vires animúmque ministrat.)
Addit Halyn comitem, & confixum Phegea parmâ :
Ignaros deinde in muris, Martémque cientes,
Alcandrúmque, Haliúmque, Noëmonáque, Prytanimq; :
Lyncea tendentem contrà, sociósque vocantem,
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat : huic uno dejectum comminus ictu
Cum galea longè jacuit caput : indè ferarum
Vastatorem Amycum ; quo non felicior alter
Ungere tela manu, ferrúmque armare veneno :
Et Clytium Æoliden, & amicum x Cretea Musis :
Cretea Musarum comitem, cui carmina semper
Et citharæ cordi, y numeróque intendere nervis ;
Semper equos atque arma virûm pugnásque canebat.
Tandem ductores, auditâ cæde suorum,
Conveniunt Teucri, Mnestheus, acérque Serestus ;
Palantésque vident socios, hostémque receptum.
Et Mnestheus, Quò deinde fugam ? quo tenditis? inquit.
Quos alios muros ? quæ jam ultrà mœnia habetis ?
Unus homo, & vestris, ô cives, undique septus
Aggeribus, tantas strages impunè per urbem
Ediderit ? juvenum primos tot miserit Orco ?
Non infelicis patriæ, z veterúmque deorum,
Et magni Æneæ segnes miseretque pudétque ?
Talibus accensi firmantur, & agmine denso
Consistunt. Turnus paulatim excedere pugnâ,
Et fluvium petere, ac partem quæ cingitur amni.
Acriùs hòc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum. a Ceu sævum turba leonem
Cùm telis premit infensis ; at territus ille
Asper, acerba tuens, retro redit ; & neque terga
Ira dare aut virtus patitur, nec tendere contrà
Ille quidem, hoc cupiens, potis est, per tela virósque :
Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
Improperata refert, & mens exæstuat irâ.
Quinetiam bis tum medios invaserat hostes ;
Bis conversa fugâ per muros agmina vertit.
Sed manus è castris properè coit omnis in unum :
Nec contrà vires audet Saturnia Juno
Sufficere : aëriam cœlo nam Juppiter Irim
Demisit, germanæ haud mollia jussa ferentem,
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.

ſ *Eos qui ante eum ex adverso erant, etsi tergum adverterant & fugerant.*
t *Excipit & succidit poplitem.*
u *Deinde raptis de hostibus fugientibus.*
x *Poetam lyricũ.*
y *Rhythmos facere intensione nervorum. Id est, qui secundùm chordas verba componebat.*
z *Penates significat : quos semper coluêre Trojani.*
a *Haud aliter Turnus retrocedens petebat fluvium, ac solet leo, pressus multitudine ; nec terga præbere, propter iram vel pudorem, nec posse, licèt cupiat, invenantes impetum facere.*

Ergo

Ergo nec clypeo juvenis ſubſiſtere tantum,
Nec dextrâ valet: b injectis ſic undique telis
Obruitur: ſtrepit aſſiduo cava tempora circum
Tinnitu galea, & ſaxis ſolida æra fatiſcunt,
Diſcuſſæque jubæ capiti: nec ſufficit umbo
Ictibus; ingeminant haſtis & Tröes, & ipſe
Fulmineus Mneſtheus: tum toto corpore ſudor
Liquitur, & c piceum (nec reſpirare poteſtas)
Flumen agit: feſſos quatit æger anhelitus artus.
Tum demum præceps ſaltu ſeſe omnibus armis
In fluvium dedit: ille ſuo cum gurgite flavo
Accepit venientem, & mollibus extulit undis,
Et lætum ſociis d ablutâ cæde remiſit.

b *Al. objectis.*

c *Nigrum, & ex eo multum. Multus enim humor nigricat, qui paucus pellucet & limpidus eſt.*

d *Quia cæde contaminati aquâ ſe abluere ſolebant.*

P. Virgilii Maronis
ÆNEIDOS
LIBER X.
ARGUMENTUM.

Jupiter, convocato deorum concilio, ad concordiam ipſos adhortatur. Ibi Venus de Trojanorum periculo, inſatiabilique Junonis odio, conqueritur; aliquámque tandem tot calamitatum requiem petit. Juno, contrà, malorum omnium cauſam in Trojanos, veluti primos belli autores, atque adeò in Venerem ipſam, rejicit. Fruſtra itaque tentatâ reconciliatione, Jupiter, ubi nullam vidit eſſe contentionum finem, ni aut uxorem aut filiam læderet, ſe neutrarum partium ſtudia ſequuturum pronunciat, ſed pro ſua æquitate omnia fatis eſſe permiſſurum. Interim Rutuli totis viribus ad oppugnationem redeunt: non minore animo obſeſſi ſe ad defenſionem parant. Dum hæc in Latio geruntur, Æneas, rebus in Etruria ex animi ſententia confectis, multorúmque populorum auxiliis adjunctis, triginta navium claſſe ad ſuos revehitur. Ibi nymphas, paulò antè in eam formam ex navibus ſuis transformatas, obvias habet: ex iis & de claſſis amiſſione, & de ſuorum periculo, certior redditur. Indè in hoſtium uſque conſpectum provectus, copias ſuas exponit. Rutuli oppugnatione deſiſtunt, occurrentéſque ad littus, terrâ hoſtem prohibere conantur. Magno utrinque detrimento pugnatur. Ibi Pallas, magnâ priùs editâ hoſtium ſtrage, tandem à Turno occiditur. Cujus rei dolore percitus Æneas, magnos Rutulorum acervos amico inferias mittit. Aſcanius quoque, eruptione factâ, ſuas cum patre copias conjungit. Quibus

rebus

rebus permota Juno, & pro Turno solicita, impetratâ à Jove veniâ, præsenti eum periculo eripit, objectâ illi falsâ Æneæ imagine, quam dum in navim quandam fugientem insequitur, vinculis à Junone ruptis, vi tempestatis ad littora Ardeæ proxima devehitur. Interim Mezentius, Jovis monitu pugnæ succedens, magnum tam Trojanorum quàm Etruscorum numerum prosternit; donec ab Æneæ hastæ ictu vulneratus, à Lauso filio protectus, ægrè se od obligandum vulnus ex acie recipit. Ibi Lausus quoque, dum patrem ulcisci conatur, ab Æneæ interficitur. Ejus rei nuntio accepto, Mezentius, conscenso equo, in prælium redit; ubi, dum filii mortem vindicare parat, eâdem quâ filius dexterâ concidit.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Consilium divis hominum de rebus habetur.
Interea Rutuli portis circùm omnibus instant.
Advenit Æneas multis cum millibus heros.
Mars vocat, & totis in pugnam viribus itur.
Interimit Pallanta potens in prælia Turnus.
Cæduntúrque duces; cadit & sine nomine vulgus.
Subtrahitur pugnæ Junonis numine Turnus.
Æneas præstat, Mezentî cæde piatâ,
Et Lausum invictâ perimit per vulnera dextrâ.
Mox ultor nati Mezentius occidit ipse.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Placat & uxorem dictis & jurgia natæ
Juppiter: auxiliis instructus Troïm heros
Advenit: occurrunt Rutuli, atque in littore pugnant.
Occidit à Turno Pallas, victórque superbus
Æneæ eripitur. Mezentius interit acer.

Aliud Monostichon.

Occidit Æneæ Decimo Mezentius irâ.

Aliud.

Exponit Decimus Tuscorum in littore pugnas.

PAnditur interea domus [a] omnipotentis Olympi:
Conciliúmq; vocat divûm pater atq; hominum rex
Sydeream in sedem; terras unde arduus omnes,
Castráque Dardanidûm, aspectat, populósque Latinos.
Consident tectis bipatentibus: incipit ipse:

[a] *Omnia complectentis, omnibúsque potientis, ut fit à potior. Quidam leg. omnipotentis, alii omniparentis. Est autem Nævii versus, nisi quòd ille scripserat altitonantis.*

Cœlicolæ

Cœlicolæ magni, *b* quianam ſententia nobis
Verſa retro? tantúmque animis certatis iniquis?
c Abnueram bello Italiam concurrere Teucris:
Quæ contra vetitum diſcordia? quis metus aut hos
Aut hos arma ſequi, ferrúmque laceſſere, ſuaſit?
Adveniet juſtum pugnæ (nè *d* accerſite) tempus;
Cùm fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum atque Alpes immittet apertas:
Tum certare odiis, tum *e* res rapuiſſe licebit.
Nunc ſinite, & *f* placidum læti componite fœdus.
Jupiter hæc paucis: at non Venus aurea contrà
Pauca refert:
O pater, ô hominum divûmque æterna poteſtas,
(Namq; aliud quid ſit quod jam implorare queamus?)
Cernis ut inſultent Rutuli, Turnúſque feratur
Per medios inſignis equis, tumidúſque ſecundo
Marte ruat? non clauſa tegunt jam mœnia Teucros;
Quin intra portas atque ipſis prælia miſcent
Aggeribus * murorum, & inundant ſanguine *g* foſſas.
Æneas ignarus abeſt: nunquámne levari
Obſidione ſines? muris iterum imminet hoſtis
Naſcentis Trojæ, necnon exercitus alter:
Atque iterum in Teucros Ætolis ſurgit ab Arpis
Tydides: equidem (credo) mea vulnera *h* reſtant,
Et tua progenies mortalia *i* demoror arma.
Si ſine *k* pace tua, atque invito numine, Tröes
Italiam petiêre, luant peccata, neque illos
Juveris auxilio: ſin tot reſponſa ſequuti,
Quæ ſuperi manéſque dabant, cur nunc tua quiſquam
Flectere juſſa poteſt? aut cur nova condere fata?
Quid repetam exuſtas Erycino in littore claſſes?
Quid tempeſtatum regem, ventóſque furentes
Æoliâ excitos, aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam *l* manes (hæc intentata manebat
Sors rerum) movet, & ſuperis immiſſa repentè
Alecto medias Italâm bacchata per urbes.
Nil ſuper imperio moveor: ſperavimus iſta
Dum fortuna fuit: vincant quos vincere mavis.
Si nulla eſt regio Teucris quam det tua conjux;
m Dira per èverſe, genitor, fumantia Trojæ
Excidia obteſtor, liceat dimittere ab armis
Incolumem Aſcanium, liceat ſupereſſe nepotem.
Æneas ſanè ignotis jactetur in undis,
Et quamcunque viam dederit fortuna ſequatur:
Hunc tegere, & diræ valeam ſubducere pugnæ.
Eſt Amathus, eſt celſa mihi Paphos, atque Cythera;
Idaliæque domus, poſitis inglorius armis

Exiget

b *Pro cur, ex Ennio.*
c *Ut viciſſim annuere dicitur, cùm nutu quo totum Olymp. tremefacit, ſibi aliquid placere teſtatur.*
d *Al. arceſſite.*
e *Bellum per feciales indicere.*
f *Al. Placitum.*
* *Al. mœrorum.*
g *Al. Foſſæ. Sed foſſus legit Priſc. ut ſit inundant activè poſitum. Sic autem & Ser. exp. Implent & inundare faciunt.*
h *Hoc mihi reſtat, aut iterum à Tydide vulnerer.*
i *Exſpectanda mihi ſunt arma. Manet me, ſeu impendet mihi caſus ille ex armis mortal.*
k *Pro venia.*
l *Juno ſuprà, Flectere ſi nequeo ſuperos, Acheronta movebo.*
m *Dura Serv. jungit cum nomine conjux: fortaſſe autem per dura excidia fumantia. i. quæ adhuc fumant.*

Exigat hîc ævum: magnâ ditione jubeto
Carthago premat Ausoniam: nihil urbibus indè
Obstabit Tyriis. Quid pestem evadere belli
Juvit, & Argolicos medium fugisse per ignes,
Tótque maris vastæque exhausta pericula terræ,
Dum Latium Teucri recidivâque Pergama quærunt?
Non satius cineres patriæ insedisse supremos,
Atque solum quo Troja fuit? n Xanthum & Simöenta
Redde, oro, miseris: iterúmque revolvere casus
Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Juno,
Acta furore gravi; Quid me alta silentia cogis
Rumpere, & obductum verbis vulgare dolorem?
Æneam hominum quisquam divûmque subegit
Bella sequi, aut hostem regi se inferre Latino?
Italiam petiit fatis autoribus: esto,
Cassandræ impulsus furiis: num linquere castra
Hortati sumus, aut vitam committere ventis?
Num puero summam belli, num credere muros?
Tyrrhenámve o fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis deus in fraudem, quæ dura potentia nostra
Egit? ubi hîc Juno, demissáve nubibus Iris?
Indignum est Italos Trojam circumdare flammis
Nascentem; & patriâ Turnum consistere terrâ,
Cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater.
Quid, p face Trojanos atrâ vim ferre Latinis?
Arva aliena jugo premere, atque avertere prædas?
Quid, soceros legere, & gremiis abducere pactas?
Pacem orare manu, q præfigere puppibus arma?
Tu potes Æneam manibus subducere Graiûm,
Próque viro nebulam & ventos obtendere inanes;
Et potes in totidem classem convertere nymphas:
Nos aliquid Rutulos contrà juvisse r nefandum est.
Æneas ignarus abest: ignarus & absit.
Est Paphos Idaliúmque tibi, sunt alta Cythera:
Quid gravidam bellis urbem & corda aspera tentas?
Nósne tibi f fluxas Phrygiæ res vertere fundo
Conamur? nos? an miseros t qui Trõas Achivis
Objecit? quæ causa fuit consurgere in arma
Europámque Asiámque, & fœdera solvere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?
Aut ego tela dedi, fovique cupidine bella?
Tunc decuit metuisse tuis: nunc sera querelis
Haud justis assurgis, & irrita jurgia jactas.
Talibus orabat Juno; cunctique fremebant
Cœlicolæ u assensu vario: ceu flamina prima
Cùm deprensa fremunt sylvis, & cæca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.

n *Intell. sedes certas peti, quæ antiquæ patriæ imaginem haberent; ut loci, portæ, fluvii, idem nomen habentes, in memoriam redigant eis belli Iliaci conditionem atque fortunam.*

o *Opem vel auxilium, ut cùm dicitur, Dii vestr. fidem.*

p *Bello sævo.*

q *Propter illud, Scuta virûm fluvio pictásque innare carinas.*

r *Q. d. scilicet nef. est. Val. cum interrog.*

f *Molles: quæ etiam sine inimicis possent perire. Rectius caducas.*

t *De Venere.*

u *Quia pars Veneri favebat, pars Junoni.*

Tum

Tum pater omnipotens, rerum cui ſumma poteſtas,
Inſit : x eo dicente, deûm domus alta ſileſcit,
Et tremefacta ſolo tellus, ſilet arduus æther ;
Tum Zephyri poſuêre, premit placida æquora pontus :
Accipite ergò, animis atque hæc mea figite dicta.
Quandoquidem Auſonios conjungi fœdere Teucris
Haud licitum eſt, nec veſtra capit diſcordia finem ;
Quæ cuiq; eſt fortuna hodie, quam quiſq; y ſecat ſpem,
Tros Rutulúſve z fuat, nullo diſcrimine habebo :
Seu fatis Italûm caſtra obſidione tenentur,
Sive errore malo Trojæ monitíſque ſiniſtris.
Nec Rutulos ſolvo : ſua cuique a exorſa laborem
Fortunámque ferent : REX Juppiter omnibus idem.
b FATA viam invenient. Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atrâque voragine ripas,
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi : ſolio tum Juppiter aureo
Surgit, cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.
Interea Rutuli portis circùm omnibus inſtant
Sternere cæde viros, & mœnia cingere flammis.
Aſt legio Æneadûm vallis obſeſſa tenetur ;
Nec ſpes ulla fugæ : miſeri ſtant turribus altis
Nequicquam, & rarâ muros cinxêre coronâ.
Aſius Imbraſides, Hicetaoniúſque Thymœtes,
Aſſaracíque duo, & ſenior cum Caſtore Thybris,
Prima acies : hos c germani Sarpedonis ambo,
* Et Clarus & Hæmon Lycia comitantur ab alta.
Fert ingens toto connixus corpore ſaxum,
Haud partem exiguam montis, Lyrneſius Acmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Meneſtheo.
Hi jaculis, illi certant defendere ſaxis ;
Molirique ignem, nervóque aptare ſagittas.
Ipſe inter medios, Veneris juſtiſſima cura,
Dardanius d caput (ecce) puer detectus honeſtum
(Qualis gemma micat, e fulvum quæ dividit aurum,
Aut collo decus, aut capiti : vel quale per artem,
Incluſum buxo, aut Oriciâ terebintho,
Lucet ebur) fuſos cervix cui lactea crines
Accipit, & molli ſubnectit circulus auro.
Te quoque magnanimæ viderunt, Iſmare, gentes
Vulnera dirigere, & calamos armare veneno,
Mæoniâ generoſe domo ; ubi pinguia culta
Exercéntque viri, Pactolúſque irrigat auro.
Aſſuit & Mneſtheus, quem pulſi priſtina Turni
Aggere murorum ſublimem gloria tollit :
Et Capys : hinc nomen Campanæ ducitur urbi.
Illi inter ſeſe duri certamina belli

x *Hæc verb. eo dicente, & ſequẽ. uſque ad Accip. malim notis parenth. includi.*
y *Secat pro deſecat, & proinde ſumit. Qui enim quid deſecat, ſibi id ſumit : quod & Græci ἀπολαμβάνειν dicunt.*
z *Fuat pro fuerit. Fut. temp. verb deſect.*
a *Ex operat.*
b *Quia ſcit hoc eſſe fatale, ut Æneas imperet in Italia.*
c *Aut inter ſe germani filii Sarpedonis, aut Sarped. ger. fratres. Sed potiùs, Fratres uterini, & Sarpedonis ambo filii.*
* *Et Clar. & Hæm. Al. Et Clarus Ethemon, Al. Clarus & Ethemon L. comitantur.*
d *Sine galea, ut non pugnaturus : ob illud quod audivit ſuprà, Cætera parce, puer, bello.*
e *Quæ eſt in medio annuli auri.*

Contulerant. Mediâ Æneas freta nocte secutus
Namque ut ab Evandro castris ingressus Etruscis,
Regem adit, & regi memorat nomenque genúsque,
Quidve petat, quidve ipse ferat; Mezentius arma
Quæ sibi conciliet, violentáque pectora Turni
Edocet; humanis quæ sit fiducia rebus
Admonet, immiscétq; preces; haud fit mora: Tarchon
Jungit opes, fœdúsque ferit: *f* tum libera fatis
Classem conscendit jussis gens Lydia divûm
Externo commissa duci. Æneïa puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subjuncta leones:
Imminet Ida supèr profugis *g* gratissima Teucris.
Hic magnus sedet Æneas, secúmque volutat
Eventus belli varios: Pallásque, siniſtro
Affixus lateri, jam quærit sydera, opacæ
Noctis iter, jam quæ passus terrâque marique.
Pandite nunc Helicona, deæ, cantúsque movete,
Quæ manus interea Tuscis comitetur ab oris
Æneam, armétque rates, pelagóque vehatur.
Massicus æratâ princeps secat æquora *h* Tigri:
Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Clusî
Quíque urbem liquêre Cosas: queis tela sagittæ,
i Corytíque leves humeris, & lethifer arcus.
Unà torvus Abas: huic totum insignibus armis
Agmen, & *k* aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes: ast Ilva trecentos,
Insula inexhaustis chalybum generosa metallis.
Tertius, ille hominûm divûmque interpres Asylas,
Cui pecudum fibræ, cœli cui sydera *l* parent,
Et linguæ volucrum, & præsagi fulminis ignes,
Mille *m* rapit densos acie, atque horrentibus hastis.
Hos parere jubent Alpheæ ab origine Pisæ,
Urbs Etrusca solo. Sequitur pulcherrimus Astur,
Astur *n* equo fidens, & versicoloribus armis.
Tercentum adjiciunt (mens omnibus una sequendi)
Qui Cærete domo, qui sunt Minionis in arvis;
Et Pyrgi veteres, *o* intempestæque Graviscæ.
Non ego te, Ligurum ductor, fortissime bello,
Transierim, Cycne, & paucis comitate Cupavo,
Cujus olorinæ surgunt de vertice pennæ:
Crimen amor vestrum, formæque insigne paternæ.
Namque ferunt luctu Cycnum Phaëthontis amati,
Populeas inter frondes umbrámque *q* sororum,
Dum canit, & mœstum musâ solatur amorem,
Canentem molli plumâ duxisse senectam,
Linquentem terras, & *q* sydera voce sequentem.

f Intell. liberè licuisse militatum ire Etruscis, nihil refragantibus fatis, cùm Æneæ externo duci commissi essent. Nam duce Etrusco nè militarent in Mezentium, vatum effatis antè moniti fuerant.
g Propter facta illic navigia.
h Navis nomen.
i Pharetræ.
k Auratâ Apollinis simulacrum habebat. Alii de imag. picta intell.
l Peritissimè agnoscuntur.
m Raptim ducit.
n Per equum equitandi peritiâ videtur intell. Ser. qui exponit Eques optimus.
o Sine tempore, i. tranquillitate, Pestilentes. Nam Graviscæ è gravi aere sunt dictæ.
p Phaethontis, quæ mutatæ fuerunt in arbores.
q Cum cantu cœlum petentem. Vel, quod est reverâ, in sydera relatum, ut videmus in sphæra.

Filius, æquales comitatus classe catervas,
Ingentem remis Centaurum promovet: ille
Instat aquæ, saxúmque undis immane minatur
Arduus, & longâ sulcat maria alta carinâ.
Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ Mantûs & Thusci filius amnis,
Qui muros matrísque dedit tibi, Mantua, nomen:
Mantua dives avis; sed non genus omnibus unum.
† Quia Mantua tres habuit tribus, quæ in quaternas curias dividebantur.
r Gens illi triplex, populi sub gente quaterni;
Ipsa caput populis, Thusco de sanguine vires.
Hinc quoque quingentos ſ in se Mezentius armat,
Quos patre Benaco velatus arundine glaucâ
Mincius infestâ ducebat in æquora pinu.
ſ Id est, odio sui in arma compellit
It gravis Auletes, t centenâque arbore fluctum
Verberat assurgens: spumant vada marmore verso.
t Non dicit remis, sed arboribus, ad exprimendam navis magnitudinem, quæ plures habuit remorum ordines.
Hunc vehit immanis Triton, & cærula conchâ
Exterrens freta; cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem præfert, in Pristin desinit alvus:
Spumea semifero sub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
Subsidio Trojæ, & campos salis ære secabant.
Jámque dies cœlo concesserat, almáque curru
Noctivago Phœbe medium pulsabat Olympum.
Æneas (neque enim membris dat cura quietem)
ũ Ministrum se præbet velis.
Ipse sedens clavúmque regit, velisque u ministrat.
Atque illi medio in spatio chorus (ecce) suarum
Occurrit comitum, nymphæ, quas alma Cybele
Numen habere maris, nymphásque è navibus esse
Jusserat: innabant pariter, fluctúsque secabant,
Quot priùs æratæ steterant ad littora proræ.
Agnoscunt longè regem, lustrántque choreis,
Quarum, quæ fandi doctissima, Cymodocea,
Ponè sequens, dextrâ puppim tenet; ipsáque dorso
Eminet, ac lævâ tacitis subremigat undis.
Tum sic ignarum alloquitur: Vigilásne, deûm gens
Ænea? vigila, & velis immitte rudentes.
Nos sumus Idææ sacro de vertice pinus,
x Qui contra fœdus bellũ movit.
Nunc pelagi nymphæ, classis tua: x perfidus ut nos
Præcipites ferro Rutulus flammâque premebat,
y Q. d. Maluissemus tibi servire, quàm in nymphas commutari.
Rupimus y invitæ tua vincula, téque per æquor
Quærimus: hanc genitrix faciem miserata refecit,
Et dedit esse deas, ævúmque agitare sub undis.
At puer Ascanius muro fossísque tenetur
Tela inter media, atque horrentes Marte Latinos.
Jam loca jussa tenet forti permistus Etrusco
Arcas eques: medias illis opponere turmas,
Nè castris jungant, certa est sententia Turno.

Surge

Surge age, & Aurorâ ſocios veniente vocari
Primus in arma jube: & clypeum cape, quem dedit ipſe
Invictum Ignipotens, atque a oras ambiit auro.
Craſtina lux (mea ſi non irrita dicta putâris)
Ingentes Rutulæ ſpectabit cædis acervos.
Dixerat, & dextrâ diſcedens impulit altam
(Haud ignara a modi) puppim: fugit illa per undas
Ocyor & jaculo, & ventos æquante ſagittâ.
Indè aliæ celerant curſus: ſtupet inſcius ipſe
Tros Anchiſiades; animos tamen omine tollit.
Tum breviter ſupera aſpectans convexa precatur:
Alma parens Idæa deûm, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque urbes, bijugique b ad fræna leones;
Tu mihi nunc pugnæ princeps, tu rite c propinques
Augurium, Phrygibuſque adſis pede diva ſecundo.
Tantum effatus: & interea d revoluta ruebat
Maturâ jam luce dies, noctémque fugârat.
Principio ſociis edicit, ſigna ſequantur,
Atque animos aptent armis, pugnæque parent ſe.
Jámque in conſpectu Teucros habet & ſua caſtra,
Stans celſa in puppi: clypeum tum deinde ſiniſtrâ
Extulit ardentem: clamorem ad ſydera tollunt
Dardanidæ è muris. Spes addita ſuſcitat iras.
Tela manu jaciunt: * quales ſub nubibus atris
Strymoniæ dant ſigna grues, atque æthera tranant
Cum ſonitu, fugiúntque Notos clamore ſecundo.
At Rutulo regi ducibúſque ea mira videri
Auſoniis: donec verſas ad littora puppes
Reſpiciunt, totúmque allabi claſſibus æquor.
Ardet apex capiti, criſtiſque à vertice flamma
Funditur, & vaſtos umbo vomit aureus ignes:
Non ſecùs ac liquidâ ſiquando nocte cometæ
Sanguinei lugubrè rubent, aut Sirius ardor:
Ille ſitim morbóſque ferens mortalibus ægris
Naſcitur, & e lævo contriſtat lumine cœlum.
Haud tamen audaci Turno fiducia ceſſit
Littora præripere, & venientes pellere terrâ.
Ultro animus tollit dictis, atque increpat ultro:
Quod votis optâſtis adeſt, perfringere dextrâ:
f In manibus Mars ipſe, * viri: nunc conjugis eſto
Quiſque ſuæ tectíque memor; nunc magna referto
g Facta, patrum laudes: ultro occurramus ad undam
Dum trepidi, * egreſſíque labant veſtigia prima.
AUDENTES fortuna juvat.
Hæc ait: & ſecum verſat, quos ducere contrà,
Vel quibus obſeſſos poſſit concredere muros.
Interea Æneas ſocios de puppibus altis

a *Extremitates.*

b *Moderationis, quippe quæ fœtat navem.*

b *Id eſt, domiti leones. Nam quæ animalia frænos recipiunt domita ſunt.*

c *Familiare efficias.*

d *Aperta: ut involutum dicitur quod clauſum eſt.*

* *Comparatio pertinet ad Trojan. clamorem. Serv.*

e *Siniſtro, vel potiùs aliquid ſiniſtrum & infeliæ portendente.*

f *Præſentes jam ſunt hoſtes, ità ut manu cum illis confligere poſſitis. Jam vobis facta eſt manum conſerendi poteſtas.*

* *Al. Viris.*

g *Al. Facta patrum audet, vel laudéſque.*

* *Al. egreſſis.*

h *Scalis navium.*
i *Tranquilli.*
k *Brevibus autem, vadis. Per remos, i. scaphis, sub. descendunt.*

l *Militari felle dictum est, ut etiam terra ipsa quodammodo sentiat hostis adventum.*
m *Alii, puppes.*

n *Arenæ duriori tumulo.*

o *Quia sicut nunc, sic ubique vincit Æneas.*
p *Loricam splendentem auro. Haurit pro ferit.*

q *Legitur & Tharon. Ser. utrumque lect. agnoscit; & clamanti legit utrobique, non clamantis.*

h Pontibus exponit: multi servare recursus
i Languentis pelagi, & k brevibus se credere saltu:
Per remos alii. Speculatus littora Tarchon,
Quà vada non sperat, nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffensum crescenti allabitur æstu,
Advertit subitò proràs, sociósque precatur:
Nunc, ô lecta manus, validis incumbite remis;
Tollite, ferte rates; inimicam l findite rostris
Hanc terram, sulcúmque sibi premat ipsa carina.
Frangere nec tali m puppim statione recuso,
Arreptâ tellure semel. Quæ talia postquam
Effatus Tarchon, socii consurgere tonsis,
Spumantésque rates arvis inferre Latinis;
Donec rostra tenent siccum, & sedêre carinæ
Omnes innocuæ: sed non puppis tua, Tarchon:
Namque inflicta vadis, n dorso dum pendet iniquo,
Anceps, sustentata diu, fluctúsque fatigat,
Solvitur, atque viros mediis exponit in undis:
Fragmina remorum & quos fluitantia transtra
Impediunt, retrahitque pedes simul unda relabens.
Nec Turnum segnis retinet mora: sed rapit acer
Totam aciem in Teucros, & contrà in littore sistit.
Signa canunt: primus turmas invasit agrestes
Æneas, o omen pugnæ, stravítque Latinos,
Occiso Therone, virûm qui maximus ultro
Æneam petiit: huic gladio, pérque ærea scuta,
Per p tunicam squallentem auro, latus haurit apertum.
Indè Lycam ferit, exsectum jam matre peremptâ,
Et tibi, Phœbe, sacrum; casus evadere ferri
Cui licuit parvo: nec longè Cissea durum
Immanémque Gyam, sternentes agmina clavâ,
Dejecit letho: nihil illos Herculis arma,
Nil validæ juvêre manus, genitórque Melampus,
Alcidæ comes usquè, graves dum terra labores
Præbuit: ecce q Pharo, voces dum jactat inertes,
Intorquens jaculum, clamanti sistit in ore.
Tu quoque flaventem primâ lanugine malas
Dum sequeris Clytium infelix, nova gaudia, Cydon,
Dardaniâ stratus dextrâ, securus amorum,
Qui iuvenum tibi semper erant, miserande jaceres;
Ni fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
Progenies, septem numero, septenáque tela
Conjiciunt: partim galeâ clypeóque resultant
Irrita, deflexit partim stringentia corpus
Alma Venus. Fidum Æneas affatur Achaten;
Suggere tela mihi (non ullum dextera frustra
Torserit in Rutulos) stetêrunt quæ in corpore Graiûm
Iliacis

Iliacis campis: tum magnam corripit haſtam,
Et jacit: illa volans clypei tranſverberat æra
Mæonis, & thoraca ſimul cum pectore rumpit.
Huic frater ſubit Alcanor, fratrémque ruentem
Suſtentat dextrâ: r trajecto miſſa lacerto
Protinus haſta fugit, ſervátque cruenta ſ tenorem;
Dextrâque ex humero nervis moribunda pependit.
Tum Numitor, jaculo fratris de corpore rapto,
Æneam petiit: ſed non & figere contrà
Eſt licitum, magníque femur perſtrinxit Achatæ.
Hic Curibus, fidens primævo corpore, Lauſus
Advenit, & rigidâ Dryopen ferit eminus haſtâ,
Sub mentum graviter preſsâ, paritérque loquentis
Vocem animámque rapit trajecto gutture: at ille
Fronte ferit terram, & craſſum vomit ore cruorem.
Tres quoque Threïcios, Boreæ de gente ſuprema,
Et tres quos Idas pater & patria Iſmara mittit,
Per varios ſternit caſus: occurrit Haleſus,
Auruncæque manus; ſubit & Neptunia proles,
Inſignis Meſſapus equis: expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipſo
Auſoniæ. Magno diſcordes æthere venti
Prælia ceu tollunt, animis & viribus æquis;
Non ipſi inter ſe, non nubila, non mare cedit;
Anceps pugna diu, ſtant t obnixa omnia contrà:
Haud aliter Trojanæ acies aciéſque Latinæ
Concurrunt: hæret pede pes, denſúſque viro vir.
At parte ex alia, quâ ſaxa rotantia latè
Intulerat torrens, arbuſtáque diruta ripis,
Arcadas, inſuetos acies inferre pedeſtres,
Ut vidit Pallas u Latio dare terga ſequaci,
Aſpera queis natura loci dimittere quando
Suaſit equos; unum quod rebus reſtat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris:
Quò fugitis, ſocii? per vos, & fortia facta,
Per ducis Evandri nomen, devictáque bella,
Spémque meam, patriæ quæ nunc ſubit æmula laudis,
Fidite ne x pedibus: ferro rumpenda per hoſtes
Eſt via, quâ globus ille virûm denſiſſimus urget:
y Hâc vos & Pallanta ducem patria alta repoſcit.
Numina nulla premunt: mortali urgemur ab hoſte
Mortales: totidem nobis animæque manúſque.
Ecce, maris z magno claudit nos obice pontus;
Deeſt jam terra fugæ: pelago Trojámne petemus?
Hæc ait, & medius denſos prorumpit in hoſtes.
Obvius huic primùm fatis adductus iniquis
Fit Lagus; hunc, magno vellit dum pondere ſaxum,

r *Retroacto Al. transjecto.*
ſ *Currendi modum.*
t *Mare mari, nubes nubibus, venti ventis. Legitur et obnixi, ut referatur ad ventos.*
u *Latinis ſeq.*
x *Fugæ.*
y *Hoc vult patria, ut per cædes hoſtium revertamur.*
z *Al. magnâ. Item magni.*

Intorto figit telo, discrimina costis
Per medium quâ spina dedit; hastámque receptat
Ossibus hærentem: quem *a* non super occupat Hisbon,
Ille quidem hoc sperans; nam *b* Pallas antè ruentem,
Dum furit, incautum crudeli morte sodalis
Excipit, atque ensem *c* tumido in pulmone recondit.
Hinc * Helenum petit, & Rhœti de gente vetusta
Anchemolum, thalamos ausum incestare novercæ.
Vos etiam gemini Rutulis cecidistis in arvis,
Daucia, Laride Thymbérque, simillima proles,
Indiscreta suis gratúsque parentibus error.
At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas:
Nam tibi, Thymbre, caput Evandrius abstulit ensis:
Te decisa suum, Laride, dextera quærit;
Semianimésque micant digiti, ferrúmque retractant.
Arcadas, accensos monitu, & præclara tuentes
Facta viri, mistus dolor & pudor armat in hostes.
Tum Pallas bijugis fugientem Rhœtea præter
Trajicit: hoc spatium tantúmque *d* moræ fuit Ilo:
Ilo namque procul validám direxerat hastam,
Quam medius Rhœteus intercipit, (optime Teuthra,
Te fugiens, fratrémque Tyren) currúque volutus
Cædit semianimis Rutulorum calcibus arva.
Ac velut, optatò ventis æstate coortis,
Dispersa immittit sylvis incendia pastor:
Correptis subitò mediis, extenditur unà
Horrida per latos *e* acies Vulcania campos:
Ille sedens victor flammas despectat ovantes:
Non aliter sociûm virtus coit omnis in unum,
Téque juvat, Pallas. Sed bellis acer Halesus
Tendit in adversos, *f* séque in sua colligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretáque, Demodocúmque:
Strymonio dextram fulgenti diripit ense
g Elatam in jugulum: saxo ferit ora Thoantis,
Ossáque dispergit cerebro permista cruento.
Fata *h* canens sylvis genitor celârat Halesum:
Ut senior letho canentia lumina solvit,
Injecêre manum Parcæ, telísque sacrârunt
Evandri: quem sic Pallas petit antè precatus;
Da nunc, Tibri pater, ferro, quod mittile libro,
Fortunam atque viam duri per pectus Halesi:
Hæc arma exuviásque viri tua quercus habebit.
Audiit illa deus. Dum *i* texit Imaona Halesus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
At non cæde viri tantâ perterrita Lausus,
Pars ingens belli, sinit agmina: primus Abantem
Oppositum interimit, pugnæ nodúmque morámque.

Sternitur

a Non occupat desuper. Ideo autem desuper, quia Pallas ad evellendam hastam fuerat inclinatus.
b Nam eundem Pallas antè excip. i. dolo interimit.
c Et naturaliter tumido, & quia furebat.
* Al. Sthelenum.
d Quò minùs periret.
e Quasi flammæ sunt Vulcani exercitus. Serv. exp. vis ignea.
f Post scutum se clausit. Totum se scuto communivit propter vim plurimorum.
g Jugulo vulnus minantem.
h Al. cavens.
i Spoliat exp. Serv. afferens ex Plauto, Ego hunc hominem hodie texam pallio.

Sternitur Arcadiæ proles, ſternuntur Etruſci:
Et vos & Graiis *k* imperdita corpora Teucri.
Agmina concurrunt ducibúſque & viribus æquis.
Extremi *l* addenſant acies: nec turba moveri
Tela manúſque ſinit: hinc Pallas inſtat & urget,
Hinc contrà Lauſus; (nec multùm diſcrepat ætas)
Egregii formâ, ſed queis fortuna negârat
In patriam reditus: ipſos concurrere paſſus
Haud tamen inter ſe magni regnator Olympi;
Mox illos ſua fata manent *m* majore ſub hoſte.
Interea ſoror alma monet ſuccurrere Lauſo
Turnum, qui volucri curru medium ſecat agmen.
Ut vidit ſocios, Tempus deliſtere pugnâ;
Solus ego in Pallanta feror, ſoli mihi Pallas
Debetur: cuperem ipſe parens ſpectator adeſſet.
Hæc ait; & ſocii cellerunt æquore * juſſi.
At Rutulûm abſceſſu juvenis, tum juſſa ſuperbæ
Miratus, ſtupet in Turno, corpúſque per ingens
Lumina volvit, obitque truci procul omnia viſu.
Talibus & dictis it contra dicta tyranni:
Aut ſpoliis ego jam raptis laudabor opimis,
Aut letho inſigni: ſorti *n* pater æquus utrique eſt.
Tolle minas: Fatus medium procedit in æquor.
Frigidus Arcadibus coit in præcordia ſanguis.
Deſiluit Turnus bĳugis; pedes apparat ire
Comminus: útque leo, ſpecula cùm vidit ab alta
Stare procul campis meditantem prælia taurum,
Advolat; haud alia eſt Turni venientis imago.
Hunc ubi *o* contiguum miſſæ fore credidit haſtæ,
Ire prior Pallas, ſiqua fors adjuvet auſum
Viribus imparibus, magnúmque ità ad æthera fatur:
Per patris hoſpitium, & menſas quas advena adiſti,
Te precor, Alcide, cœptis ingentibus adſis:
Cernat ſemineci ſibi me rapere arma cruenta,
Victorémque *p* ferant morientia lumina Turni.
Audiit Alcides juvenem, magnúmque ſub imo
Corde premit gemitum, lacrymáſque effudit inanes.
Tum *q* genitor natum dictis affatur amicis:
STAT ſua cuique dies: breve & irreparabile tempus
Omnibus eſt vitæ; ſed *r* famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. Trojæ ſub mœnibus altis
Tot nati cecidêre deûm: quin occidit unà
Sarpedon, mea progenies: etiam ſua Turnum
Fata vocant, metáſque dati pervenit ad ævi.
Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.
At Pallas magnis emittit viribus haſtam:
Vaginâque cavâ fulgentem diripit enſem.

k *Quos Græci perdere nequiverunt. Teucros autem intell. quos ſecum duxit Æneas.*

l *Conjung.*

m *Sub majoribus hoſtibus, ut non intell. utrumque ſub eodem hoſte.*

* *Al. juſſo.*

n *Pater, quem cupis ſpectatorem adeſſe, æquo animo feret quicquid acciderit.*

o *Eò proceſſiſſe ut haſtâ poſſet contingi. Veniſſe intra jactum haſtæ, ità ut eâ poſſet feriri.*

p *Cogantur inviti hoc ſpectaculum ferre.*

q *Jupiter Herculem.*

r *Dicit ideo eſſe amandam virtutem, ut vitæ brevitas famâ & gloriæ meritis poſſit augeri.*

* *Al. humeri.* Illa volans, * humeris ſurgunt quâ tegmina ſumma
Incidit, atque viam clypei molita per oras,
Tandem etiam magno ſtrinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro præfixum robur acuto
ſ *Cùm diu librâſſet.* In Pallanta, ſ diu librans, jacit, atque ità fatur;
Aſpice num magè ſit noſtrum penetrabile telum.
Dixerat: at clypeum, tot ferri terga, tot æris,
Cùm pellis toties obeat circùndata tauri,
Vibranti cuſpis medium tranſverberat ictu,
Loricæque moras, & pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum fruſtra de vulnere telum:
t *Pro, anima.* Unâ eadémque viâ ſanguiſque t animúſque ſequuntur.
Corruit in vulnus: ſonitum ſupèr arma dedêre:
Et terram hoſtilem moriens petit ore cruento.
* *Quædam edit. poſt aſſiſtens habent, ſic ore profatur. Sed hæc verba pro nothis habentur.* Quem Turnus ſuper * aſſiſtens,
Arcades hæc, inquit, memores mea dicta referte
Evandro; qualem meruit Pallanta remitto.
Quiſquis honos tumuli, quicquid ſolamen humandi eſt,
Largior: haud illi u ſtabunt Æneïa parvo
Hoſpitia: & lævo preſſit pede, talia fatus,
u *Conſtabunt.* Exanimum, rapiens immania pondera baltei,
x *Inſculptum Danaidum nefas.* x Impreſſúmque nefas, una ſub nocte jugali
Cæſa manus juvenum fœdè, thalamique cruenti,
Quæ bonus Eurytion multo cœlaverat auro;
Quo nunc Turnus ovat ſpolio, gaudétque potitus.
y *Quia propter hunc periturus eſt balteum, quem tuna ſe ſuſtuliſſe lætatur.* y NESCIA mens hominum fati, ſortiſque futuræ,
Et ſervare modum, rebus ſublata ſecundis.
Turno tempus erit, magno cùm optaverit emptum
Intactum Pallanta, & cùm ſpolia iſta diémque
Oderit. At ſocii multo gemitu lacrymíſque
Impoſitum ſcuto referunt Pallanta frequentes.
z *Hos duos verſus alii à poeta, alii à ſociis reportantibus cadaver, dici volunt. Dolor propter illud, Hæc te prima, &c. Decus autem propter hæc, Cùm tamen ingentes Rut. l. acerv.* z O dolor atque decus magnum rediture parenti,
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert;
Cùm tamen ingentes Rutulorum linquis acervos.
Neç jam fama mali tanti, ſed certior autor
Advolat Æneæ, tenui diſcrimine lethi
Eſſe ſuos, tempus a verſis ſuccurrere Teucris.
Proxima quæque metit gladio, latúmque per agmen
Ardens limitem agit ferro, te, Turne, ſuperbum
Cædę novâ, quærens: Pallas, Evander, in ipſis
Omnia ſunt oculis, menſæ quas advena primus
Tunc adiit, dextræque datæ. Sulmone creatos
Quattuor hîc juvenes, totidem quos educat Ufens,
a *Verſis in fugam, fugatis.* Viventes rapit, inferias quos immolet umbris,
Captivóque rogi perfundat ſanguine flammas.
Indè Mago procul infenſam cùm tenderet haſtam,
b *Subſedit.* Ille aſtu b ſubit, ac tremebunda ſupervolat haſta;

Et

Et genua amplectens effatur talia ſupplex :
Per patrios manes, & ſpes ſurgentis Iüli,
Te precor, hanc animam ſerves natóque patríque.
Eſt domus alta : jacent penitus defoſſa talenta
Cœlati argenti ; ſunt auri pondera facti
Infectíque mihi : non hîc victoria Teucrûm
Vertitur : haud anima una dabit diſcrimina tanta.
Dixerat. Æneas contrà cui talia reddit :
Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
Gnatis *c* parce tuis : belli *d* commercia Turnus
Suſtulit iſta prior, jam tum Pallante perempto.
Hoc patris Anchiſæ manes, hoc ſentit Iülus.
Sic fatus, galeam lævâ tenet, atque reflexâ
Cervice orantis capulo tenus abdidit enſem.
Nec procul Æmonides, Phœbi Triviæque ſacerdos,
Infula cui ſacrâ redimibat tempora vittâ,
Totus collucens veſte atque inſignibus armis.
Quem congreſſus agit campo, lapſúmque ſuperſtans
e Immolat, ingentíque umbrâ tegit : arma Sereſtus
Lecta refert humeris, tibi, rex Gradive, trophæum.
Inſtaurant acies Vulcani ſtirpe creatus
Cæculus, & veniens Marſorum à montibus Umbro.
Dardanides contrà furit Anxuris enſe ſiniſtram,
Et totum clypei ferro dejecerat orbem.
f Dixerat ille aliquid magnum, vimque affore verbo
Crediderat, cœlóque animum fortaſſe ferebat,
Canitiémque ſibi & longos promiſerat annos.
Tarquitus exſultans contrà fulgentibus armis,
Sylvivolæ Fauno Dryope quem nympha creârat,
Obvius ardenti ſeſe obtulit : ille reductâ
g Loricam clypeíque ingens onus impedit haſtâ.
Tum caput orantis nequicquam, & multa parantis
Dicere, deturbat terræ ; truncúmque repentè
Provolvens, ſuper hæc inimico pectore fatur :
Iſthic nunc, metuende, jace : non te optima mater
Condet humi, patrióve onerabit membra ſepulchro :
Alitibus linquêre feris, aut gurgite merſum
Unda feret, piſcéſque impaſti vulnera lambent.
Protinus Antæum & Lycam, prima agmina Turni,
Perſequitur, fortémq; Numam, fulvúmque Camertem
Magnanimo Volſcente ſatum, ditiſſimus agri
Qui fuit Auſonidûm, & tacitis regnavit Amyclis.
Ægæon qualis, centum cui brachia dicunt
Centenáſque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribúſque arſiſſe, Jovis cùm fulmina contra
Tot paribus ſtreperet clypeis, tot ſtringeret enſes :
Sic totò Æneas deſævit in æquore victor,

c Parce t. Serva.
d Viciſſitudines & ignoſcendi facultatem poſcis, quæ inter partes ſolet aliquando præſtari ; ſed iſtâ mihi tuus ille Turnus juſtulit, & inhumanitatem plenam morte Pallantis docuit.
e Quaſi victimâ, ut ille conſueverat : nã hoc verbo ad ſacerdotis nomen alluſit.
f Sign. infeſtam fortaſſe fuiſſe ei Nemeſim, adverſari ſolitam ſuperbis ; ejúſque inſolentiã provocâſſe deorum invidiam, quæ ei exitii cauſa fuerit & peſtis.
g Haſtâ Æn. tranſverberatus fuit clypeus & penetrata lorica. Reductâ, quia lacertos reducunt haſtam mittere parantes. Imped. Non permiſit uſui eſſe ad protegend. Serv.

Ut

Ut ſemel inſepuit mucro: quin (eccę) Niphæi
Quadrijuges in equos adverſâque pectora tendit:
i *Longis greſſibus ſeu paſſibus incedent.* Atque illi *i* longè gradientem & dira frementem
Ut vidêre, metu verſi, retróque ruentes,
Effundúntque ducem, rapiúntque ad littora currus.
Interea bijugis infert ſe Lucagus albis
In medio, fratérque Liger; ſed frater habenis
Flectit equos: ſtrictum rotat æer Lucagus enſem.
Haud tulit Æneas tanto fervore furentes;
Irruit, adverſâque ingens apparuit haſtâ.
Cui Liger:
Non Diomedis equos, non currum cernis Achillis,
Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis & ævi
His dabitur terris. Veſano talia latè
Dicta volant Ligeri: ſed non & Tröius heros
Dicta parat contrà: jaculum nam torquet in hoſtem.
Lucagus, ut pronus pendens in verbera telo
k *Protento, Extento.* Admonuit bijugos, *k* projecto dum pede lævo
Aptat ſe pugnæ, ſubit oras haſta per imas
Fulgentis clypei; tum lævum perforat inguen.
Excuſſus curru moribundus volvitur arvis.
Quem pius Æneas dictis affatur amaris:
l *Objeciſti mihi quòd ſim & à Diomede & ab Achille converſus in fugam: te verò nec equorũ tarditas prodidit, quod mihi contigit, nec aliquâ umbrâ equi tui ſunt territi.* Lucage, *l* nulla tuos currus fuga ſegnis equorum
Prodidit, aut vanæ vertêre ex hoſtibus umbræ:
Ipſe rotis ſaliens juga deſeris. Hæc ità fatus
Arripuit bijugos: frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delapſus eodem:
Per te, per qui te talem genuêre parentes,
Vir Trojane, ſine hanc animam, & miſerere precantis.
Pluribus oranti Æneas: Haud talia dudum
Dicta dabas: morere, & fratrem nè deſere frater.
Tum latebras animæ pectus mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius, torrentis aquæ vel turbinis atri
More furens. Tandem erumpunt & caſtra relinquunt
Aſcanius puer & nequicquam obſeſſa juventus.
Junonem interea compellat Jupiter ultro:
O germana mihi, atque eadem gratiſſima conjux,
Ut rebare, Venus (nec te ſententia fallit)
Trojanas ſuſtentat opes: non vivida bello
Dextra viris, animúſque ferox, patiénſque periĉli.
m *Summiſſum animum præſe ferens, vel ſummiſſâ voce.* Cui Juno *m* ſummiſſa; Quid, ô pulcherrime conjux,
Sollicitas ægram, & tua triſtia dicta timentem?
Si mihi, quæ quondam fuerat, quámque eſſe dicebat,
Vis in amore foret, non hoc mihi namque negares,
Omnipotens, quin & pugnæ ſubducere Turnum,
Et Dauno poſſem incolumem ſervare parenti.

Nunc

Nunc pereat, Teucriſque *n* pio det ſanguine pœnas.
Ille tamen noſtrâ deducit origine nomen,
Pilumnúſque illi quartus pater, & tua largâ
Sæpe manu multiſque oneravit limina donis.
Cui rex ætherei breviter ſic fatur Olympi:
Si mora præſentis lethi tempúſque caduco
Oratur juveni, *o* méque hoc ità ponere ſentis;
Tolle fugâ Turnum, atque inſtantibus eripe fatis.
Hactenus indulſiſſe *p* vacat: ſin altior iſtis
Sub precibus *q* venia ulla latet, totúmque moveri
Mutarive putas bellum, ſpes paſcis inanes.
Cui Juno illacrymans; Quid ſi, quod voce gravaris,
Mente dares, atque hæc Turno rata vita maneret?
Nunc manet inſontem gravis exitus: aut *r* ego veri
Vana feror: quod ut ô potiùs formidine falsâ
Ludar, & in melius tua, qui potes, orſa reflectas.
Hæc ubi dicta dedit, cœlo ſe protinus alto
Miſit, agens hyemem *ſ* nimbo ſuccincta per auras;
Iliacámque aciem & Laurentia caſtra petivit.
Tum dea nube cavâ tenuem ſine viribus umbram,
In faciem Æneæ, (viſu mirabile monſtrum)
Dardaniis ornat telis, clypeúmque jubáſque
Divini aſſimulat capitis: dat inania verba,
Dat ſine mente ſonum, greſſúſque effingit euntis;
Morte obitâ quales fama eſt volitare figuras,
Aut quæ ſopitos deludunt ſomnia ſenſus.
At primas læta ante acies exſultat imago,
Irritátque virum telis, & voce laceſſit.
Inſtat cui Turnus, ſtridentémque eminus haſtam
Conjicit: illa dato vertit veſtigia tergo.
Tum verò Ænean averſum ut cedere Turnus
Credidit, atque animo ſpem turbidus hauſit inanem;
Quò fugis, Æneas? *t* thalamos nè deſere pactos:
Hâc dabitur dextrâ tellus quæſita per undas.
Talia vociferans ſequitur, ſtrictúmque coruſcat
Mucronem: *u* nec ferre videt ſua gaudia ventos.
Fortè ratis celſi conjuncta *x* crepidine ſaxi
Expoſitis ſtabat ſcalis, & ponte parato,
Quâ rex Cluſinis advectus Oſinius oris.
Huc ſeſe trepida Æneæ fugientis imago
Conjicit in latebras: nec Turnus ſegnior inſtat,
Exſuperátque moras, & pontes tranſilit altos.
Vix proram attigerat, *y* rumpi Saturnia funem,
Avulſámque rapit revoluta per æquora navem.
z Illum autem Æneas abſentem in prælia poſcit:
Obvia multa virûm demittit corpora morti.
Tunc levis haud ultrà latebras jam quærit imago,

n *Eum latenter Æneæ exæquat, qui ubiq; cultor deorum inducitur*

o *Vis mè hoc ità ſtatuere.*

p *Al. Undiq; jam in mortem truditur, hoc tantum vacat ſpatiũ. Vel, Quantum ad hoc, indulgere tibi paratus ſum.*

q *Veniæ impetratio. Sin preces iſtæ tendunt ad impetrandam aliam veniam, i. ut aliud indulgeam.*

r *Veritatis ſum ignara.*

ſ *Pro nubibus.*

t *Exſpecta dum ſervatâ pactorum fide optatam ducas uxorem.*

u *Nec animadvertit vanum eſſe ſuum gaudium.*

x *Pro crepidini.*

y *Nè deprehenſo dolo rediret ad prælium.*

z *Al. Non rectè, Ille autem Æneam, &c.*

Sed

Sed ſublime volans nubi ſe immiſcuit atræ :
Cùm Turnum medio interea fert æquore turbo.
Reſpicit ignarus rerum, *a* ingratúſque ſalutis,
Et duplices cum voce manus ad ſydera tendit :
Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum
Duxiſti? & tales voluiſti expendere pœnas?
Quò feror? unde abii? quæ me fuga, *b* quémve reducet?
Laurentéſne iterum muros aut caſtra videbo?
Quid manus illa virûm qui me meáque arma ſequuti?
Quóſque (nefas) omnes infanda in morte reliqui?
Et nunc palantes video, gemitúmque cadentùm
Accipio : quid agam? aut quæ jam ſatis ima dehiſcat
Terra mihi? vos ô potiùs miſereſcite, venti :
In rupes, in ſaxa (volens vos Turnus adoro)
Ferte ratem, ſævíſque vadis immittite ſyrtes ;
Quò neque me Rutuli, neque conſcia fama ſequatur.
Hæc memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat illuc,
An ſeſe *c* mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, & crudum per coſtas exigat enſem ;
Fluctibus an jaceat mediis, & littora nando
Curva petat, Teucrûmque iterum *d* ſe reddat in arma.
Ter conatus utramque viam ; ter maxima Juno
Continuit, juvenémque * animo miſerata repreſſit.
Labitur alta ſecans fluctúque æſtúque ſecundo,
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.
At Jovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ, Teucróſque invadit ovantes.
Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus uni,
Uni odiiſque viro teliſque frequentibus inſtant.
Ille (velut rupes vaſtum quæ prodit in æquor,
Obvia ventorum furiis, expóſtáque ponto,
Vim cunctam atque minas perfert cœlíque mariſque,
Ipſa immota *e* manens) prolem Dolicaonis Hebrum
Sternit humi : cum quo Latagum, Palmúmque fugacem.
Sed Latagum ſaxo atque ingenti fragmine montis
Occupat os faciémque adverſam ; poplite Palmum
Succiſo volvi ſegnem ſinit : armáque Lauſo
Donat habere humeris, & vertice figere criſtas.
Necnon Evantem Phrygiam, Paridiſque Mimanta
Æqualem comitémque ; *f* unâ quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit, & *g* face prægnans
Ciſſeïs regina Parin creat : urbe paternâ
h Occubat ; *i* ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morſu de montibus altis
Actus aper, (multos Veſulus quem pinifer annos
Defendit, multóſque palus Laurentia) ſylvâ
Paſtus arundineâ, poſtquam inter retia ventum eſt,

Subſtitit

a *Utpote ignarus rerum. Nullam gratiam habens pro illis quæ in ejus ſalutem facta erant : utpote qui ea neſciret.*
b *Pro qualem.*
c *Sic locutus eſt Cæſar. De bello Gal. l. 7. Se ipſi acutiſſ. vallis iniduebant. Malè igitur Serv. putat, vel per abuſionem vel hypall. eſſe dictum.*
d *Pro reddat armis.*
* *Al. animi.*
e *Al. manet.*
f *Qui unâ eâdémq; nocte natus fuerat quâ Paris.*
g *Quæ antequam pareret, facem ſe peperiſſe vidit in ſomniis.*
h *Paris.*
i *Pro ignoratum: ut teſt. etiam Gell. Sic Neſcius, pro qui neſciebatur, lib. 4.*

Subſtitit, infremuitque ferox, & k inmorruit armos;
Nec cuiquam iraſci propiúſve accedere virtus,
Sed jaculis tutíſque procul clamoribus inſtant:
Haud aliter, juſtæ quibus eſt Mezentius l iræ,
Non ulli eſt animus ſtricto concurrere ferro;
Miſſilibus longè & vaſto clamore laceſſunt.
m Ille autem impavidus partes cunctatur in omnes
Dentibus infrendens, & n tergo decutit haſtas.
Venerat antiquis Coriti de finibus Acron,
Graius homo, infectos linquens profugus Hymenæos:
Hunc ubi miſcentem longè media agmina vidit,
Purpureum pennis & pactæ conjugis oſtro;
Impaſtus ſtabula alta leo ceu ſæpe peragrans,
(Suadet enim veſana fames) ſi fortè fugacem
Conſpexit capream, aut o ſurgentem in cornua cervum,
Gaudet hians immanè, comáſque arrexit, & hæret
Viſceribus ſuper accumbens; lavit improba teter
Ora cruor:
Sic ruit in denſos alacer Mezentius hoſtes.
Sternitur infelix Acron, & calcibus atram
Tundit humum exſpirans, infractáque tela cruentat.
Atque idem fugientem haud eſt dignatus Orodem
Sternere, nec jactâ cæcum dare cuſpide vulnus:
Obvius adverſóque occurrit, ſéque viro vir
Contulit, haud p furto melior, ſed fortibus armis.
Tum ſuper abjectum poſito pede nixus & haſtâ,
Pars belli haud temnenda, q viri, jacet altus Orodes.
Conclamant ſocii, lætum Pæana ſequuti.
Ille autem exſpirans, Non me, quicunque es, inulto,
Victor, nec longùm, lætabere: te quoque fata
Proſpectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
Ad quem ſubridens miſtâ Mezentius irâ;
Nunc morere: aſt de me divûm pater atq; hominũ rex
Viderit: hoc dicens, eduxit corpore telum.
Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus; in æternam clauduntur lumina noctem.
Cædicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaſpen,
Partheniúmque Rapo, & prædurum viribus Orſen;
Meſſapus Cloniúmque, Lycaoniúmque Ericaten:
Illum r infrænis equi lapſu tellure jacentem;
Hunc peditem pedes: & Lycius ſ proceſſerat Agis:
Quem tamen t haud expers Valerus virtutis avitæ
Dejicit: Atronium Salius, Saliúmque Nealces,
Inſignis jaculo & u longè fallente ſagittâ.
Jam gravis æquabat luctus & mutua Mavors
Funera; cædebant pariter, paritérque ruebant
Victores victíque: neque his fuga nota, nec illis.

k *Quia ſetas tum erigunt.*

l *Quibus iræ eſt: ut dicitur, Eſſe odio. Non eſt animus ulli eorum quibus eſt iræ.*

m *Hic verſ. & ſequens ſuâ ſede videntur moti.*

n *Scuto.*

o *Capite arduo.*

p *Inſidiis vel dolo.*

q *Al. Viris; ut, haud temnenda viris.*

r *Aſperrimi, qui frænorum ſperneret regimen.*

ſ *Dimicaturus contra Meſſ. ſed Val. præveniens eum occidit.*

t *Fortaſſe pro, Non degenerans à virt. avita. Serv. tamen aliter.*

u *Factu longè fallentis ſagittæ: ut ſit ἀν διὰ δυοῖν, ait. Serv. quem ſequi nolim, ſed hæc ſeparare; & longè fall. ſagittâ intelligere, quæ fallit veniendo ex remotiore loco quàm unde putaretur.*

Dii Jovis in tectis iram miserantur inanem
Amborum, & tantos mortalibus esse labores.
Hinc Venus, hinc contrà spectat Saturnia Juno.
Pallida Tisiphone media inter millia sævit.
At verò ingentem quatiens Mezentius hastam
Turbidus ingreditur campo. Quàm magnus Orion,
Cùm pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna, viam scindens, humero supereminet undas;
Aut summis referens annosam montibus ornum,
Ingreditúrque solo, & caput inter nubila condit:
Talis se vastis infert Mezentius armis.
Huic contrà Æneas, speculatus in agmine longo,
Obvius ire parat: manet imperterritus ille,
Hostem magnanimum opperiens, & x mole suâ stat:
Atque oculis spatium emensus quantum satis hastæ,
y Dextra mihi deus, & telum quod missile libro,
Nunc adsint: z voveo prædonis corpore raptis
Indutum spoliis, ipsum te, Lause, trophæum
Æneæ. Dixit, stridentemque eminus hastam
Jecit: at illa volans clypeo est excussa, procúlque
Egregium Anthorem latus inter & ilia figit;
Herculis Anthorem comitem, qui missus ab Argis
Hæserat Evandro, atque Italâ consederat urbe.
Sternitur infelix *a* alieno vulnere, cœlúmque
Aspicit, & dulces moriens reminiscitur Argos.
Tum pius Æneas hastam jacit: illa per orbem
Ære cavum triplici, per *b* linea terga, tribúsque
Transiit intextum *c* tauris opus, imáque sedit
Inguine; sed vires haud pertulit: ocyùs ensem
Æneas, viso Tyrrheni sanguine, lætus
Eripit à femore, & trepidanti fervidus instat.
Ingemuit chari graviter genitoris amore,
Ut vidit, Lausus, lacrymæque per ora volutæ.
Hic mortis duræ casum, tuáque optima facta,
Siqua fidem tanto est *d* operi latura vetustas,
Non equidem, nec te, juvenis memorande, silebo.
Ille pedem referens, & inutilis, inque ligatus
Cedebat, clypeóque inimicum hastile trahebat.
Proripuit juvenis, seséque immiscuit armis:
Jámque assurgentis e dextræ plagámque ferentis
Æneæ subiit mucronem, ipsúmque morando
Sustinuit: socii magno clamore sequuntur,
Dum genitor nati parmâ protectus abiret;
Teláque conjiciunt, protutbántque eminus hostem
Missilibus: *f* furit Æneas, tectúsque tenet se.
Ac velut effusâ siquando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,

x *Virtute suâ confidens stabat. Ità D. non rectè.*
y *Hinc suprà, contemptor divûm Mezentius.*
z *Consecro & dico.*
a *Alienum vocat vulnus, quòd accepisset telum intentatum alii, videlicet Æneæ.*
b *Lino enim tegebantur scuta, ut possent inhærere picturæ.*
c *Tergoribus taurinis.*
d *Apietate profecto: ut mox. Fallit te incautũ pietas tua. Quidam malè de carminibus Virg. intell.*
e *Al. dextram: ut ordo verb. sit, Subiit dextram Æn. jam aff. & mucr. f. pl. Sic mox. Ut pro me hostili paterer succedere dextræ.*
f *Quòd plenam de tanto hoste victoriam reportare non posset.*

Omnis & agricolâ, & tuta latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice ſaxi,
Dum pluit in terris ; ut poſſint, Sole reducto,
g Exercere diem : ſic obrutus undique telis
Æneas nubem belli, dum *h* detonet, omnem
Suſtinet, & Lauſum increpitat, Lauſóque minatur :
Quò, moriture, ruis ? majoráque viribus audes ?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minùs ille
Exſultat demens : ſævæ jámque altiùs iræ
Dardanio ſurgunt ductori ; extremáque Lauſo
Parcæ fila *i* legunt : validum namque exigit enſem
Per medium Æneas juvenem, totúmque recondit.
Tranſiit & *k* parmam mucro, levia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro :
Implevítque ſinum ſanguis : tum vita per auras
Conceſſit mœſta ad manes, corpúſque reliquit.
At verò ut vultum vidit morientis & ora,
Ora modis Anchiſiades pallentia miris,
Ingemuit miſerans graviter, dextrámque tetendit ;
Et mentem patriæ ſubiit pietatis imago.
Quid tibi nunc, miſerande puer, pro laudibus iſtis,
Quid pius Æneas tantâ dabit indole dignum ?
Arma quibus lætatus, habe tua : téque parentum
Manibus & cineri (ſiqua eſt ea cura) remitto.
Hoc tamen, infelix, miſeram ſolabere mortem :
l Æneæ magni dextrâ cadis. Increpat ultro
Cunctantes ſocios, & terrâ ſublevat ipſum,
Sanguine turpantem comptos de more capillos.
Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
Vulnera ſiccabat lymphis, corpúſque *m* levabat
Arboris *n* acclivis trunco : procul ærea ramis
Dependet galea, & prato gravia arma quieſcunt.
Stant lecti circùm juvenes : ipſe æger, anhelans
o Colla fovet, fuſus propexam in pectore barbam.
Multa ſuper Lauſo rogitat, multóſque remittit
Qui revocent, mœſtique ferant mandata parentis :
At Lauſum ſocii exanimum ſupra arma ferebant
Flentes ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Agnovit longè gemitum præſaga mali mens :
Canitiem immundo deformat pulvere, & ambas
Ad cœlum tendit palmas, & corpore inhæret :
Tantáne me tenuit vivendi, nate, voluptas,
Ut pro me hoſtili paterer ſuccedere dextræ
Quem genui ? tuáne hæc genitor per vulnera ſervor,
Morte tuâ vivens ? Heu ! nunc miſero mihi demum
Exſilium infelix, nunc altè vulnus adactum.
Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,

g *Hypall. pro Exercerì per diem.*
h *Pro, violentus impetus hoſtium remittatur. Al. dum detinet omnes. Vel, nubem belli dum detinet, omnes Suſt.*
i *Colligunt.*
k *Parmam, levia arma, non elyp. At Don. hæc ſeparat.*
l *Quaſi hoc morienti ſolatium afferat, magni alicujus viri dextrâ potiùs cadere quàm gregarii militis.*
m *Al. lavabat.*
n *Acclinis lege, non acclivis. Qui error & apud Hor. Eſt autem pro acclinatus.*
o *Suſtinens ſe arboris trunco. Adjutus arb. tr. reficiebat laſſata colla. Ità D. niſi potiùs ſcripſit adnixus.*

Pulſus

[illegible] imidiam solio sceptrisque paternis,
[illegible] patriæ pœnas, odiisque meorum
p *Per omnia mortis gener. q. d. Debueram me cuilibet periculo sine ullo mortis metu objicere. Al. dedissem.*
[illegible] per mortes animam sontem ipse dedisse:
Nunc vivo, neque adhuc homines lucémq; relinquo.
Sed linquam. Simul hæc dicens, attollit in ægrum
Se femur: & quanquam vis alto vulnere tardat,
Haud q dejectus equum duci jubet: hoc decus illi,
Hoc solamen erat; bellis hoc victor abibat
Omnibus: alloquitur mœrentem, & talibus infit:
Rhœbe, diu (RES siqua diu mortalibus ulla est)
Viximus: aut hodie victor spolia illa cruenta
Et caput Æneæ referes, Lausíque dolorum
q *Dejecto animo.*
r *Si virtuti est adversus eventus.*
Ultor eris mecum; aut (r aperit si nulla viam vis)
Occumbes pariter: neque enim, fortissime, credo
Jussa aliena pati & dominos dignabere Teucros.
s *Equi se præbentis & admoventis. At Don. Exceptus tanquã è superiore loco, cùm ascendere non posset.*
Dixit: & s exceptus tergo consueta locavit
Membra, manúsque ambas jaculis oneravit acutis,
Ære caput fulgens, cristâque hirsutus equinâ.
Sic cursum in medios rapidus dedit: æstuat ingens
Imo in corde t pudor, mistóque insania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conscia virtus.
Atque hic Æneam magnâ ter voce vocavit.
t *Quòd jam victus sit.*
u *Æneas agnovit eum, in vet. cod.*
u Æneas agnovit eum, lætúsque precatur:
Sic pater ille deûm faciat, sic altus Apollo;
Incipias conferre manum.
x *Ad vulnus infligendum protentâ.*
Tantum effatus, x & infestâ subit obvius hastâ.
Ille autem; Quid me erepto, sævissime, nato
Terres? hæc via sola fuit quâ perdere posses.
Nec mortem horremus, nec y divûm parcimus ulli.
y *Propter illa Æn. Sic pater ille deûm faciat.*
Desine: jam venio moriturus, & hæc tibi porto
Dona prius. Dixit, telúmque intorsit in hostem.
Indè aliud super atque aliud figítque, volátque
Ingenti gyro: sed sustinet aureus umbo.
z *In lævam partem circumibat, ut dextram Æneæ partem circumveniret, quæ nuda erat.*
Ter circum astantem z lævos equitavit in orbes,
Tela manu jaciens: ter secum Tröius heros
Immanem ærato circumfert tegmine sylvam.
Indè ubi tot traxisse moras, tot spicula tædet
Vellere, & urgetur a pugnâ congressus iniquâ,
Multa movens animo, jam tandem erumpit, & inter
Bellatoris equi cava tempora conjicit hastam.
a *Pedes contra equitem.*
Tollit se arrectum quadrupes, & calcibus auras
Verberat, effusúmque equitem super ipse secutus
b *Cadens in faciem.*
Implicat, ejectóque incumbit b cernuus armo.
Clamore incendunt cœlum Tröésque Latiníque.
Advolat Æneas, vaginâque eripit ensem:
Et super hæc, Ubi nunc Mezentius acer, & illa
Effera vis animi? Contrà Tyrrhenus, ut auras

Suspiciens

Suſpiciens hauſit cœlum, mentémque ſuperſtes
Hoſtis amare, quid increpitas, morte ingrata, minaris?
Nullum in cæde nefas: nec ſic ad prælia veni,
c Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lauſus.
Unum hoc, per ſiqua eſt victis venia hoſtibus, oro,
Corpus humo patiare tegi: ſcio acerba meorum
Circumſtare odia: hunc (oro) defende furorem,
Et me conſortem nati conſede ſepulchro.
Hæc loquitur, d jugulóque haud inſcius accipit enſem,
Undantique animam diffundit in arma cruore.

c *Non cum hoc à te Lauſus fœdera pepigit, ut vitam æquiram.*

d *Oſtendit illum præbuiſſe jugulũ.*

P. Virgilii Maronis
ÆNEIDOS
LIBER XI.

ARGUMENTUM.

Occiſo Mezentio, victor Æneas Martitrophæũ erigit. Pallantis mortui corpus magno pompæ apparatu ad Evandri urbem remittit; ubi ſummo & patris & ſuorũ omniũm luctu excipitur. Interim oratores à Latinis miſſi dierum duodecim inducias impetrãt; quo temporis ſpatio utriq; ſuorũ cadavera perquirunt, ſupremóq; ſepulturæ honore proſequuntur. Eôdem quoq; tempore Venulus, quem ſub belli initiũ legatum ad Diomedem miſerant Latini, ad ſuos rediens, auxilia ſibi denegata renuntiat. Eâ ſpe deſtitutus Latinus, concilio convocato, de ſumma belli conſultat, legatóſq; de pacis conditionibus ad Æneam mittendos cenſet. Ibi Drances & Turnus, pro inveterato inter ipſos odio, ſe mutuis convitiis proſcindunt. Interim Æneas, bipartitè diviſis copiis, levis armaturæ equites planis itineribus ad urbem præmittit; ipſe cum reliquo exercitu per loca ſylvis montibúſq; impedita ad editiorem oppidi partem contendit. Cujus rei nuntio Laurentũ perlato, conciliũ dimittitur, parantúrque ea quæ ad urbis defenſionem putantur pertinere. Turnus, cognito per exploratores Æneæ cõſilio, bifariàm & ipſe ſuas copias partitur. Equitibus Meſſapũ & Camillã præficit, eóſq; hoſtiũ equitibus opponit: ipſe cum peditibus anguſtias, quà neceſſariò Æneæ ad urbẽ iter erat, breviori itinere occupat, atque ibi in inſidiis ſubſiſtit. Interim equeſtre prælium committitur, diũque dubio utrinque eventu pugnatur. Ibi Camilla, magnâ priùs editâ hoſtium ſtrage, dum Chlorea Cybeles ſacerdotem, armorum ejus pulchritudine capta, incautiùs inſequitur, ex inſidiis ab Arunte

runte hastâ trajicitur. Quã tamen sacræ virginis cædem Aruns non diu tulit inultam. Nam & ipse paulò pòst ab Opi Dianæ ministrâ sagittâ trajectus offensi numinis pœnas persolvit. Camillæ nece consternati Rutuli fugam arripiunt. Trojani urbis oppugnationem parant. Ejus calamitatis nuntio ab Acca Camillæ comite ad Turnum perlato, relictis quas obsederat angustiis, suis auxilio accurrit. Eòdem subsequitur & Æneas: & quoniam imminente jam nocte prælium committi non poterat, utrique positis castris ante urbem considunt.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Constituit Marti spoliorum ex hoste trophæum,
Exanimúmque patrî natum Pallanta remittit:
Jura sepulturæ tribuit tempíssque Latinis.
Evander patrios affectus edit in urbe.
Corpora cæsa virûm passim digesta cremantur.
Legati referunt Diomeden arma negâsse.
Drances & Turnus, leges æquante Latino,
Concurrunt dictis. Æneas imminet urbi.
Pugnatur: vincunt Tröes: cadit icta Camilla.
Deinde duces castris donec cessêre minantur.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Occisis proprium pars utraque reddit honorem.
Supplicibus Calydone satus negat arma Latinis.
Cum Drance alterno jurgat certamine Turnus.
Æneas equitem præmittit, & obvia virgo
Excipit. Extinctâ Rutuli dant terga Camillâ.

Aliud Monostichon.

Undecimo victa est non æquo Marte Camilla.

Aliud.

Undecimo Rutuli superantur morte Camillæ.

OCeanum interea surgens Aurora reliquit.
Æneas (quanquam & sociis dare tempus humãdis
a Præcipitant curæ, turbatáque b funere mens est)
Vota deûm c primo victor solvebat Eoo.
Ingentem quercum decisis undique ramis,
Constituit tumulo; fulgentiáque induit arma,
Mezentî ducis exuvias, tibi magne trophæum
Bellipotens: aptat rorantes sanguine cristas,
Teláque trunca viri, & bis sex thoraca petitum
Perfossúmque locis: clypeúmque ex ære sinistræ
Subligat,

a *Urgent.*
b *Pallantis.*
c *Id est, simul atque Sol ortus fuit.*

Subligat, atque *d* enſem collo ſuſpendit eburnum.
Tum ſocios (namque omnis eum ſtipata tegebat
Turba ducum) ſic incipiens hortatur ovantes :
Maxima res effecta, viri : timor omnis abeſto.
Quod ſupereſt, hæc ſunt ſpolia, & de rege ſuperbo
Primitiæ : manibuſque meis Mezentius *e* hic eſt.
Nunc iter ad regem nobis muróſque Latinos.
Arma *f* parate, animis & ſpe præſumite bellum :
Nequa mora ignaros (ubi primùm vellere ſigna
Annuerint ſuperi, pubémque educere caſtris)
Impediat, ſegnéſque metu ſententia tardet.
Interea *g* ſocios inhumatáque corpora tertæ
Mandemus : qui ſolus honos Acheronte ſub imo eſt :
Ite, ait ; egregias animas, quæ ſanguine nobis
Hanc patriam peperêre ſuo, decorate ſupremis
Muneribus : mœſtámque Evandri primus ad urbem
Mittatur Pallas ; quem *h* non virtutis egentem
Abſtulit atra dies, & funere merſit *i* acerbo.
Sic ait illacrymans, recipítque ad limina greſſum ;
Corpus ubi exanimi poſitum Pallantis Acetes
Servabat ſenior, qui Parrhaſio Evandro
Armiger antè fuit ; ſed non felicibus æquè
Tum comes auſpiciis charo datus *k* ibat alumno.
Circùm omnes famulûmque manus Trojanáque turba,
Et mœſtæ *l* Iliades crinem de more ſolutæ.
Ut verò Æneas foribus ſeſe intulit altis,
Ingentem gemitum tunſis ad ſydera tollunt
Pectoribus, mœſtóque immugit regia luctu.
Ipſe caput nivei fultum Pallantis & ora
Ut vidit, lævíque patens in pectore vulnus
Cuſpidis Auſoniæ, lacrymis ità fatur obortis :
Tene, inquit, miſerande puer, cùm læta veniret,
Invidit fortuna mihi, nè regna videres
Noſtra, neque ad ſedes victor veherere paternas ?
Non hæc Evandro de te promiſſa parenti
Diſcedens dederam, cùm me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium ; metuénſque moneret
Acres eſſe viros, cum dura prælia gente.
Et nunc ille quidem ſpe multùm captus inani
m Fors & vota facit, cumulátque altaria donis,
Nos juvenem exanimum, & *n* nil jam cœleſtibus ullis
Debentem, vano mœſti comitamur honore.
Infelix nati funus crudele videbis.
Hi noſtri reditus, exſpectatique triumphi :
Hæc mea magna fides : at non, Evandre, pudendis
Vulneribus pulſum aſpicies, nec ſoſpite dirum
Optabis nato funus pater. Hei mihi ! quantum

d *Paginam eburneam.*

e *Talis eſt, Serv. Vide num potius, hîc eſt, ut hîc ſit adverb.*

f *Al. parate animis, pro, parate animos armis, per Hypall.*

g *Sociorum corpora inhumata.*

h *Ex Ennio.*

i *Immaturo, antè diem.*

k *Prodierat.*

l *Æneæ ancillæ: nam omnes honeſtas mulieres in Sicilia reliquerat, exceptâ Euryali matre.*

m *Quidam leg. forſan. Utroque modo pro fortaſſe.*

n *Quia qui mortui ſunt, non amplius diis ſuperis obnoxii ſunt; ſed inferis.*

Præsidium Ascanio, & quantum tu perdis, Iüle!
o *Fletum absolvit: ut Debellare, Defungi.* Hæc ubi *o* deflevit, tolli miserabile corpus
Imperat; & toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui supremum comitentur honorem,
Intersintque patris lacrymis: solatia luctûs
Exigua ingentis, misero sed debita patri.
Haud segnes alii crates & molle pheretrum
Arbuteis texunt virgis & vimine querno,
p *Obtentis frondibus.* Exstructósque toros *p* obtentu frondis inumbrant.
Hic juvenem agresti sublimem in stramine ponunt:
Qualem virgineo demessum pollice florem,
Seu mollis violæ, seu languentis hyacinthi,
Cui neque fulgor adhuc necdum sua forma recessit;
Non jam mater alit tellus, virésque ministrat.
Tum geminas vestes ostróque auróque rigentes
q *Quam scilicet laboris non pigeret.* Extulit Æneas, quas illi *q* læta laborum
Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas discreverat auro.
r *Unam induit juveni, alterâ caput ejus velavit.* Harum *r* unam juveni supremum, mœstus, honorem
Induit: arsuráque comas obnubit amictu.
Multáque præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, & longo prædam jubet ordine duci.
Addit equos & tela quibus spoliaverat hostem.
Vinxerat & post terga manus, quos mitteret umbris
s *Quem cæsi funderent.* Inferias, *s* cæso sparsuros sanguine flammas.
Indutósque *t* jubet truncos hostilibus armis
t *Jubet truncos ferre ducum spolia: ut trophæa duces ipsos dixerit.* Ipsos ferre duces, inimicáque nomina figi.
u Ducitur infelix ævo confectus Acetes,
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora:
Sternitur & toto projectus corpore terræ.
Ducunt & Rutulo perfusos sanguine currus.
u *Quasi qui consternatus nimio dolore ire non poterat.* Post bellator equus, *x* positis insignibus, Æthon
It lacrymans, guttisque humectat grandibus ora.
Hastam alii galeámque ferunt: nam cætera Turnus
Victor habet: tum mœsta phalanx Teucriq; sequuntur
x *Sine phaleris.* Tyrrhenique duces, & *y* versis Arcades armis.
y *Lugentium more, mucronem hastæ, non cuspidem, contra terram tenentes.* Postquam omnis longè comitum processerat ordo,
Substitit Æneas, gemitúque hæc addidit alto:
Nos alias hinc ad lacrymas eadem horrida belli
Fata vocant: Salve æternùm mihi maxime Palla,
Æternúmque vale: nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, gressúmque in castra ferebat.
Jámque oratores aderant ex urbe Latina,
z *Beneficium.* Velati ramis oleæ, *z* veniámque rogantes;
Corpora, per campos ferro quæ fusa jacebant,
a *Tumulum subire.* Redderet, ac *a* tumulo sineret succedere terræ:
Nullum cum victis certamen & æthere cassis:

Parceret

Parceret hoſpitibus quondam ſocerîſque vocatis,
Quos bonus Æneas, haud aſpernanda precantes,
Proſequitur veniâ, & verbis hæc inſuper addit:
Quænam vos tanto fortuna indigna, Latini,
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacémne exanimis & Martis ſorte peremptis
Oratis? equidem & vivis concedere *b* vellem.
Nec *c* veni, niſi fata locum ſedémque dediſſent;
Nec bellum cum gente gero: rex noſtra reliquit
Hoſpitia, & Turni potiùs ſe credidit armis,
Æquius *d* huic Turno fuerat ſe opponere morti.
Si bellum finire manu, ſi pellere Teucros
Apparat, his decuit mecum concurrere telis:
e Vixet, cui vitam deus aut ſua dextra dediſſet.
Nunc ite, & *f* miſeris ſupponite civibus ignem.
Dixerat Æneas: olli obſtupuêre ſilentes;
Converſíque oculos inter ſe atque ora tenebant.
Tum ſenior, ſempérque odiis & crimine Drances
Infeſtus juveni Turno, ſic ore viciſſim
Orſa refert: O famâ ingens, ingentior armis,
Vir Trojane, quibus *g* cœlo te laudibus æquem?
Juſtitiæne priùs *h* mirer, belline laborum?
Nos verò hæc patriam grati referemus ad urbem:
Et te, *i* ſiqua viam dederit fortuna, Latino
Jungemus regi: quærat ſibi fœdera Turnus.
Quin & *k* fatales murorum attollere moles,
Saxáque ſubvectare humeris Trojana juvabit.
Dixerat hæc: unóque omnes eadem ore fremebant.
Bis ſenos pepigêre dies: & pace *l* ſequeſtrâ
Per ſylvas Teucri miſtique impunè Latini
Erravêre jugis: ferro ſonat *m* alta bipenni
Fraxinus; evertunt actas ad ſydera pinus.
Robora nec cuneis & olentem ſcindere cedrum,
Nec plauſtris ceſſant vectare gementibus ornos.
Et jam fama volans, tanti prænuntia luctûs,
Evandrum, Evandríque domos & mœnia complet,
Quæ modò victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, &, de more vetuſto,
Funereas *n* rapuêre faces: lucet via longo
Ordine flammarum, & latè diſcriminat agros.
Contrà turba Phrygum veniens plangentia jungit
Agmina: quæ poſtquam matres ſuccedere tectis
Viderunt, mœſtam incendunt clamoribus urbem.
At non Evandrum potis eſt vis ulla tenere,
Sed venit in medios: pharetro *o* Pallante repôſto,
Procumbit ſuper, atque hæret lacrymánſq; geménſque:
p Et vix tandem voci laxata dolore eſt:

b *Mallem legit Don. Legitur etiam ſine &.*
c *Pro veniſſem.*
d *Huic morti, δειχτικῶς quaſi oſtendat eos jacentes.*
e *Vixiſſet.*
f *Quaſi alienâ culpâ percuntibus.*
g *Cœlo, pro iis qui in cœlo ſunt, i. diis.*
h *Dat huic verbo conſtruct. Græc. θαυμάζω, ut ſubaud. causâ, ſicut Græc. ἕνεκα.*
i *Si voluntatem noſtram fortuna comitetur.*
k *Propter illud, Niſi fata loc. ſed, dediſſent.*
l *Intermediâ.*
m *Al. icta.*
n *Raptim & feſtinanter tulerunt.*
o *Al. Pallanta.*
p *Sic Ovid. Nec me flere diu, nec tuiſſe loqui.*

Non hæc, ô Palla, dederas promissa parenti,
Cautiùs ut sævo velles te credere Marti?
Haud ignarus eram quantum nova gloria in armis,
Et prædulce decus primo certamine posset.
Primitiæ juvenis miseræ, bellique propinqui
Dura rudimenta, & nulli exaudita deorum
Vota precesque meæ! túque, ô sanctissima conjux,
Felix morte tuâ, neque in hunc servata dolorem!
Contrà ego vivendo *q* vici mea fata, superstes
Restarem ut genitor. Trõum socia arma sequutum
r Obruerent Rutuli telis, animam ipse dedissem:
Atque hæc pompa domum me, non Pallanta, referret.
Nec vos arguerim, Teucri, nec fœdera, nec quas
Junximus hospitio dextras: sors ista senectæ
Debita erat nostræ: quòd si immatura manebat
Mors natum, cæsis Volscorum millibus antè,
Ducentem in Latium Teucros, cecidisse juvabit.
Quin ego non alio digner te funere, Palla,
Quàm pius Æneas, & quàm magni Phryges, & quàm
Tyrrhenique duces, Tyrrhenûm exercitus omnis.
s Magna trophæa ferunt, quos dat tua dextera letho.
t Tu quoque nunc stares immanis truncus in armis,
Esset par ætas & idem si robur ab annis,
Turne: sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, & hæc memores regi mandata referte:
Quòd vitam moror invisam, Pallante perempto,
u Dextera causa tua est, Turnum natóque patrique
Quam debere vides: meritis vacat hic tibi solus
Fortunæque locus: non vitæ gaudia quæro,
Nec fas: sed nato manes perferre sub imos.
Aurora interea *x* miseris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Jam pater Æneas, jam curvo in littore Tarchon
Constituêre pyras: huc corpora quisque suorum
More tulêre patrum, subjectisque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum accensos cincti fulgentibus armis
Decurrêre rogos, ter mœstum funeris ignem
Lustravêre in equis, ululatúsque ore dedêre,
Spargitur & tellus lacrymis, sparguntur & arma.
y Nimio curru.
It cœlo clamórque virûm, clangórque tubarum.
z Quibus se defendere nequiverint: vel ità se defendèrent ut mortem propulsarent.
Hinc alii spolia occisis direpta Latinis
Conjiciunt igni, galeas ensésque decoros,
Frenáque, *y* fer entésque rotas: pars munera nota,
Ipsorum clypeos, & *z* non felicia tela.
Multa boum circà mactantur corpora morti:
Setigerósque sues, raptásque ex omnibus agris

o Naturalem ordinem vitæ longiore superavi, qui est, ut sint parentibus superstites filii. Est & alia expositio. Vide Serv.
r Si non vicissem ea fata, q. d. Alioqui obruerent.
¶ Hic versus à nonnullis exempl. abest.
t Sicut isti duces de quibus hæc sunt trophæa: ut suprà, Indutósque jubet truncos, &c.
u Spes quam de virtute tua concipio: quæ Turni cæde natum meũ & me ulcisci debet. Non enim aliud superest, quod virtus tua bel fort. præstare possit.
x Ut alibi, ex his Homer. verbis ἠελίοιο βοῆϊος.
y Nimio curru.
z Quibus se defendere nequiverint: vel ità se defendèrent ut mortem propulsarent.

In flammam jugulant pecudes : tum littore toto
Ardentes ſpectant ſocios, ſemiuſtáque ſervant
Buſta : neque avelli poſſunt, nox humida donec
Invertit cœlum ſtellis fulgentibus aptum.
Nec minùs & miſeri diverſa in parte Latini
Innumeras ſtruxêre pyras ; & corpora partim
Multa virûm terræ infodiunt, avectáque partim
Finitimos tollunt in agros, urbíque remittunt.
Cætera, confuſæque ingentem *a* cædis acervum,
Nec numero nec honore cremant : tunc undique vaſti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cœlo dimoverat umbram :
Mœrentes altum cinerem & confuſa *b* ruebant
Oſſa focis, *c* tepidóque onerabant aggere terræ.
Jam verò in tectis prædivitis urbe Latini
Præcipuus fragor, & longè pars maxima luctûs.
Hîc matres miſeræque nurus, hîc chara ſororum
Pectora mœrentûm, puerique parentibus orbi
Dirum exſecrantur bellum Turnique Hymenæos :
Ipſum armis ipſúmque jubent decernere ferro,
Qui regnum Italiæ & primos ſibi poſcat honores.
d Ingravat hæc ſævus Drances ; ſolúmque vocari
Teſtatur, ſolum poſci in certamina Turnum.
Multa ſimul contrà variis ſententia dictis
Pro Turno ; & magnum reginæ nomen *e* obumbrat :
Multa virum meritis ſuſtentat fama trophæis.
Hos inter motus medio flagrante tumultu,
Ecce ſupèr mœſti magna Diomedis ab urbe
Legati reſponſa ferunt ; nihil omnibus actum
Tantorum impenſa operum ; nil dona, nec aurum,
Nec magnas valuiſſe preces : alia arma Latinis
Quærenda, aut pacem Trojano ab rege petendum.
Deficit ingenti luctu rex ipſe Latinus.
f Fatalem Æneam manifeſto numine ferri
Admonet ira deûm, *g* tumulíque ante ora recentes.
Ergò concilium magnum primóſque ſuorum
Imperio accitos alta intra limina cogit.
Olli convenêre fluúntque ad regia plenis
Tecta viis : ſedet in mediis *h* & maximus ævo,
Et primus ſceptris, haud lætâ fronte, Latinus.
Atque hic legatos Ætola ex urbe remiſſos
Quæ referant fari jubet, & reſponſa repoſcit
Ordine cuncta ſuo : tunc facta ſilentia linguis,
Et Venulus, dicto parens, ità farier infit.
Vidimus, ô cives, Diomedem, Argiváque caſtra,
Atque iter emenſi caſus ſuperavimus omnes,
Contigimúſque manum quâ concidit Ilia tellus.

a *Al. ſtragis, id eſt cumulum cadaverum permixtorum.*
b *Eruebant è cineribus.*
c *Hypall. i, oſſa tepida.*
d *Auget hæc quibus invidia Turno concitabatur.*
e *Obumbrat, Turnum ; id eſt, tuetur, defendit. Metaph. ab arboribus. Amor reginæ ad favorem popularem plurimùm proderat Turno.*
f *Fatis advectum.*
g *Cæſorum in pugna.*
h *Al. rex max.*

Ille urbem Argyripam patriæ cognomine gentis
Victor i Gargani condebat Iapygis agris.
Postquam introgressi, & coràm data copia fandi,
Munera præferimus, nomen patriámque docemus,
Qui bellum intulerint, quæ causa attraxerit Arpos.
Auditis ille hæc placido sic reddidit ore:
O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Ausonii, quæ vos fortuna k quietos
Sollicitat, suadétque ignota lacessere bella?
Quicunque Iliacos ferro violavimus agros,
(Mitto ea quæ muris bellando exhausta sub altis,
Quos Simoïs premit ille viros) infanda per orbem
Supplicia & scelerum l pœnas expendimus omnes,
m Vel Priamo miseranda manus: scit triste Minervæ
Sydus, & Euböicæ cautes, ultórque Caphareus,
Militia ex illa diversum ad littus abacti,
Atrides Proteï Menelaus aduque columnas
Exsulat, Ætnæos vidit Cyclopas Ulysses.
Regna Neoptolemi referam, n versósque penates
Idomenei, Libycóve habitantes littore Locros?
Ipse Mycenæus magnorum ductor Achivûm
Conjugis infandæ prima intra limina dextrâ
Oppetiit: devictâ o Asiâ subsedit adulter.
p Invidisse deos, patriis ut redditus oris
Conjugium optatum & pulchram Calydona viderem?
Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur;
Et q socii amissi petierunt æthera pennis,
Fluminibúsque vagantur aves, (heu dira meorum
Supplicia!) & scopulos lacrymosis vocibus implent.
Hæc adeò ex illo mihi jam r speranda fuerunt
Tempore, cùm ferro cœlestia corpora demens
Appetii, & Veneris violavi vulnere dextram.
Nè verò, nè me ad tales impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
Pergama, nec veterum memini lætórve malorum.
Munera quæ patriis ad me portâstis ab oris
Vertite ad Æneam: s stetimus tela aspera contra,
Contulimúsque manus: experto credite quantus
In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam.
Si duo præterea tales Idæa tulisset
Terra viros, ultro t Inachias venissent ad urbes
Dardanus, & versis lugeret Græcia fatis.
Quicquid apud duras cessatum est mœnia Trojæ,
Hectoris Æneæque manu victoria Graiûm
Hæsit, & in decimum vestigia rettulit annum.

i Iapygia pars Apuliæ, in qua est mons Garganus.
k Alioqui, & amantes pacis.
l Pœn. omnes luimus quæ sunt statutæ sceleribus. Ità Ser. qui addit, legi etiam, sceleris omnis.
m Etiam Priamo.
n Eversos & diruptos, aut in aliena jura conversos. Ità Serv. qui et cum voce regna subaudit eversa.
o Cùm Agam. Asiam devicisset, remansit in insidiis adulter qui eum interficeret. Legitur & Devictâ Asiâ: ut subsedit sit ex insidiis occupavit; vel, dolo possedit.
p Referámne invidisse deos, &c. ex præcedentibus.
q Nam Diom. novas sedes in Apulia captavit, amisitq; socios in sui nominis aves conversos: nec historiæ fidem mutavit, ut Ser. autumat, Parth. ex Lycophr.
r Sper. pro timenda. Serv.
s Et comminus & è longinquo inter nos bella tractavimus.
t In Græciâ venissent Trojani, & quæ nunc victoriâ gaudet, lugeret quòd victa esset. Vocavit autem lib. 7. Argos Inachios. At Dardanus pro Dardanius.

Ambo

Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis;
Hic pietate prior. Coëant in fœdera dextræ
u Quâ datur: ast, armis concurrant arma, cavete.
Et responsa simul quæ sint, rex optime regum,
Audîsti, & quæ sit magno sententia bello.
Vix ea legati; variúsque per ora cucurrit
Ausonidûm turbata fremor: seu saxa morantur
Cùm rapidos amnes, x clauso fit gurgite murmur,
Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.
Ut primùm placati animi, & trepida ora quiêrunt,
y Præfatus divos solio rex insit ab alto:
Antè equidem summa de re statuisse, Latini,
Et vellem, & fuerat melius: non tempore tali
Cogere concilium, cùm muros obsidet hostis.
Bellum importunum, cives, cum z gente deorum
Invictisque viris gerimus; quos nulla fatigant
Prælia, nec victi possunt absistere a ferro.
Spem siquam accitis Ætolûm habuistis in armis,
Ponite: spes sibi quisque, sed hæc quàm angusta videtis.
Cætera quâ rerum jaceant perculsa ruinâ,
b Ante oculos intérque manus sunt omnia vestras.
Nec quenquam incuso: potuit quæ plurima virtus
Esse, fuit: c toto certatum est corpore regni.
Nunc adeò quæ sit dubiæ sententia menti,
Expediam, & paucis (animos adhibete) docebo.
Est antiquus ager d Thusco mihi proximus amni,
Longus in occasum, fines super usque Sicanos:
Aruncі Rutulique serunt, & vomere duros
Exercent colles, atque horum asperrima pascunt.
Hæc omnis regio & celsi plaga pinea montis
e Cedat amicitiæ Teucrorum, & fœderis æquas
Dicamus leges, sociósque in regna vocemus.
Considant, si tantus amor, & mœnia condant.
Sin alios fines, aliámque capessere gentem
Est animus, f possúntque solo decedere nostro;
Bis denas Italo texamus robore naves,
Seu plures complere valent: jacet omnis ad undam
Materies: ipsi numerúmque modúmque carinis
Præcipiant; nos æra, manus, g navalia demus.
Præterea, qui dicta ferant, & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacísque manu pretendere ramos;
Munera portantes eborisque auricque h talenta,
Et sellam regni trabeámque insignia nostri.
Consulite i in medium, & rebus succurrite fessis.
Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
k Obliquâ invidiâ stimulisque agitabat amaris,

u *Quacunque ratione datur. Quibuscunque datur conditionibus, etiam iniquis.*
x *Saxorum objectione præcluso.*
y *Quoniam apud antiquos, antequam verba in senatu vel concione facerent, deos precabantur.*
z *Originem ducente à diis.*
a *Al. bello.*
b *Id. Cùm ipsi cernatis, non est quòd vobis narrem.*
c *Totis imperii viribus.*
d *Tiberino: ut alibi dicit Thuscum Tiberim.*
e *Concedat in pretium am. & pari inter nos societate versemur: i. ut sit neuter inferior.*
f *Al. Poscúntque.*
g *Pro, trabibus ex quibus naves fiunt.*
h *Quidam interpungunt ante accus. talenta.*
i *In commune.*
k *Non veniente rectâ, & apertâ viâ, sed ex occulto & quasi ex insidiis.*

Largus

l *Potentior.*

Largus opum, & linguâ *l* melior, ſed frigida bello
Dextera, conſiliis habitus non futilis autor,
Seditione potens, (genus huic materna ſuperbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras:
Rem nulli obſcuram, noſtræ nec vocis egentem,
Conſulis, ô bone rex: cuncti ſe ſcire fatentur
Quid fortuna ferat populi, ſed dicere *m* muſſant.
Det libertatem fandi *n* flatúſque remittat,
Cujus *o* ob auſpicium infauſtum moréſque ſiniſtros
(Dicam equidem, licèt arma mihi mortémque minetur)
Lumina tot cecidiſſe ducum, totámque videmus
p Conſediſſe urbem luctu; dum Tröia tentat
Caſtra, fugæ fidens, & cœlum *q* territat armis.
Unum etiam donis iſtis, quæ plurima mitti
Dardanidis *r* ducíque jubes, unum, optime regum,
Adjicias; nec te ullius violentia vincat,
Quin natam egregio genero digniſque Hymenæis
Des pater, & pacem hanc æterno fœdere jungas.
Quòd ſi tantus habet mentes & pectora terror;
Ipſum obteſtemur, veniámque oremus ab ipſo:
Cedat jus proprium regi, patriæque remittat.
Quid miſeros toties in aperta pericula cives
Projicis? ô Latio caput horum & cauſa malorum!
NULLA ſalus bello: pacem te poſcimus omnes,
Turne; ſimul pacis ſolum inviolabile pignus.
Primus ego, inviſum quem tu tibi fingis, (& eſſe
Nil moror) en, ſupplex venio: miſerere tuorum,
Pone animos, & pulſus abi: ſat funera fuſi
Vidimus, ingentes & *ſ* deſolavimus agros.
Aut (ſi fama movet, ſi tantum pectore robur
Concipis, & ſi adeò dotalis regia cordi eſt)
Aude, atque adverſum fidens fer pectus in hoſtem:
Scilicet ut Turno contingat regia conjux.
Nos, *t* animæ viles, inhumata infletáque turba,
Sternamur campis: etiam tu, ſiqua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum aſpice contra
Qui vocat.

m *Verentur ab iis qui inſuſurrāt, vel obmurmurant quod cum metu dicunt.*

n *Superbiam.*

o *Q. d. ſi malis tuis ominibus non egrederentur, poſſent forſitan ſuperare virtute.*

p *In luctu eſſe demerſa. Alii Facere præ luctu.*

q *Deſiderandi ſignificatione: i. Cœlũ deóſq; terrere velle videtur.*

r *Al. Dicique juvet: ut pertineat ad naves & agrũ, dum verbis offerenda ſint.*

ſ *Ut ſuprà, Et latos vaſtant cultoribus agros.*

t *Tanquam animæ viles.*

Talibus exarſit dictis violentia Turni:
Dat gemitum, rumpítque has imo pectore voces:
Larga quidem ſemper, Drance, tibi copia fandi,
Tunc cùm bella manus poſcunt, patribúſque vocatis
Primus ades: ſed non replenda eſt curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant, dum *u* diſtinet hoſtem
Agger murorum, nec inundant ſanguine foſſæ.
Proinde tona eloquio, *x* ſolitum tibi; méque timoris
Argue tu, Drance: *y* tot quando ſtragis acervos

u *Arcet, Repellit. Propriè, Extrà tenet.*

x *Ut ſolitum eſt tibi.*

y *Hæc per Ironiam, vel potius cum aperta irriſione.*

Tell-

Teucrorum tua dextra dedit, paſsimque trophæis
Inſignis z agros: poſſit quid vivida virtus,
Experiare licet: nec longè ſcilicet hoſtes
Quærendi nobis: circumſtant undique muros.
Imus in adverſos? quid ceſſas? a An tibi Mavors
Ventoſa in lingua pedibúſque fugacibus iſtis
Semper erit?
Pulſus ego? b aut quiſquam meritò, fœdiſſime, pulſum
Arguet, Iliaco tumidum qui creſcere Tibrim
Sanguine, & Evandri totam c cum ſtirpe videbit
Procubuiſſe domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ità me experti Bitias & Pandarus ingens,
Et quos mille die victor ſub Tartara miſi,
Incluſus muris, hoſtilique aggere ſeptus.
d Nulla ſalus bello? capiti cane talia, demens,
Dardanio rebúſque tuis, proinde omnia magno
Ne ceſſa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ; contrà, premere arma Latini. (cunt,
Nunc & Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiſ-
Nunc & Tydides & Lariſſeus Achilles;
Amnis & Adriacas retro fugit Aufidus undas.
Vel cùm ſe pavidum contra mea jurgia fingit,
Artificis ſcelus, & formidine crimen acerbat.
Nunquam animam talem dextrâ hâc (abſiſte moveri)
Amittes: habitet tecum, & ſit pectore in iſto.
Nunc ad te & tua, magne pater, conſulta revertor.
Si nullam noſtris ultrà ſpem ponis in armis,
Si tam e deſerti ſumus, & ſemel agmine verſo
Funditus occidimus, neque habet fortuna regreſſum;
Oremus pacem, & dextras tendamus inermes.
(Quanquam f ô ſi ſolitæ quicquam virtutis adeſſet!
Ille mihi ante alios fortunatúſque laborum,
Egregiúſque animi, qui, nè quid tale videret,
Procubuit moriens, & humum g ſemel ore momordit.)
Sin & opes nobis, & adhuc intacta juventus,
Auxilioque urbes Italæ populique ſuperſunt;
Sin & Trojanis cum multo gloria venit
Sanguine, ſunt illis ſua funera, párque per omnes
Tempeſtas; cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
MULTA dies variúſque labor mutabilis ævi
Rettulit in melius: multos h alterna reviſens
Luſit, & in ſolido rurſus fortuna locavit.
Non erit auxilio nobis Ætolus, & Arpi?
At Meſſapus erit, felixque Tolumnius, & quos
Tot populi miſêre duces: nec i parva ſequetur
Gloria delectos Latio & Laurentibus agris.

z *Campos legit Serv.*

a *An ſemper te Martium eſſe virum jactabis, cùm nihil aliud quàm loqui de bello, aut bello fugere ſoleas?*

b *Don. legit Haud, & arguet, abſque interr.*

c *Ob Pallantẽ filiũ ejus occiſum.*

d *Drancis verba ſunt paulò antè.*

e *Q. d. etiamſi Diom. auxiliũ nobis denegavit, non tamen omnino deſerti ſumus.*

f *Non fruſtra optâſſe videtur.*

g *Serv. Citò, confeſtim; i. qui totâ mortis celeritate conſumptus eſt. Sed nè dici poteſt propria ejus ſignificatio.*

h *Al. mutata. Sed hæ duæ voces alterna reviſ. propè accedũt ad Græc. ἀλλοκρόσαλλα.*

i *Pro parva Servius tarda. Expenit enim, Latina pubet celerrimè victoriam adipiſcetur.*

Eſt & Volſcorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum & florentes ære catervas.
Quòd ſi me ſolum Teucri in certamina poſcunt,
Idque placet, tantúmque bonis communibus obſto;
Non adeò has exoſa manus victoria fugit,
k Speratæ laudis quam conſequar ſi ſolus cæteris omnibus ſalutem peperi. Ut k tanta quicquam pro ſpe tentare recuſem.
Ibo animis contra: l vel magnum præſtet Achillem,
Factáque Vulcani manibus paria induat arma
Ille licét. Vobis animam hanc, ſoceróque Latino,
Turnus ego, haud ulli veterum virtute ſecundus,
l Etiamſi iterum Achillem ſe exhibeat. Etiamſi non minora præſtet quàm Achilles Devoveo. Solum Æneas vocat? & vocet, oro.
Nec Drances m potiùs, ſive eſt hæc ira deorum,
Morte luat; ſive eſt virtus & gloria, tollat.
Illi hæc inter ſe dubiis de rebus agebant
Certantes: caſtra Æneas aciémque movebat.
m Nec Drances potiùs quàm ego. Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magníſque urbem terroribus implet;
Inſtructos acie Tiberino à flumine Teucros,
Tyrrhenámque manum totis deſcendere campis.
Extemplò turbati animi, concuſſáque vulgi
Pectora, & arrectæ ſtimulis haud mollibus iræ.
Arma manu trepidi poſcunt, fremit arma juventus:
n Queruntur. Flent mœſti n muſſántque patres: hîc undiq; clamor
Diſſenſu vario magnus ſe tollit in auras:
Haud ſecùs atque alto in luco cùm fortè caterva
o Deſides, Pigri: vel ſupplicanter ſedẽtes in cõcilio Conſedêre avium, piſcoſóve amne Paduſe
Dant ſonitum rauci per ſtagna loquacia cycni.
Imò, ait, ô cives, arrepto tempore, Turnus,
p In armis, i. armatos, inquit Serv. qui Meſſ. vult eſſe antiquũ vocat. aut nom. pro voc. Ni dicatur, Meſſ. & Coras eq. diffundite, pro diffundunt. Cogite concilium, & pacem laudate o ſedentes:
Illi armis in regna ruunt. Nec plura loquutus
Corripuit ſeſe, & tectis citus extulit altis.
Tu, Voluſe, armari Volſcorum edice maniplis;
Duc, ait: & Rutulos equites Meſſapus p in armis,
Et cum fratre Coras latis diffundite campis.
Pars aditus urbis firment, turréſque capeſſant:
Cætera, quâ q juſſo, mecum manus inferat arma.
Ilicet in muros totâ diſcurritur urbe.
q Juſſo pro juſſero Concilium ipſe pater & magna incepta Latinus
r Pro multùm, ut Gr. plural. πολλὰ uſuntur adverbialiter. Sic alibi. Deſerit, ac triſti turbatus tempore differt,
r Multáque ſe incuſat, qui non acceperit ultro
Dardanium Æneam, generúmque aſciverit urbi,
ſ Præfodiunt alii portas, aut ſaxa ſudéſque
Subvectant: bello dat ſignum rauca cruentum
ſ Ante portas foſſis faciunt. Buccina: tunc muros variâ cinxêre coronâ
t Quia pilentis vehebantur matronæ ad templũ. Matronæ puerique: vocat labor ultimus omnes.
Nec non ad templum ſummáſque ad Palladis aras
t Subvehitur magnâ matrum regina catervâ

Dona

Dolla ferens: juxtáque comes Lavinia virgo,
Cauſa mali tanti, atque oculos dejecta decoros.
Succedunt matres, & templum thure vaporant,
Et mœſtas alto fundunt de limine voces:
Armipotens belli præſes Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygii prædonis, & ipſum
Pronum ſterne ſolo, portíſque effunde ſub altis.
Cingitur ipſe furens certatim in prælia Turnus:
Jámque adeò Rutulûm thoraca indutus ahenis
Horrebat ſquamis, ſuráſque incluſerat auro,
u Tempora nudus adhuc, lateríq; accinxerat enſem,
Fulgebátque altâ decurrens aureus arce,
Exſultátque animis & ſpe jam præcipit hoſtem:
x Qualis ubi abruptis fugit præſepia vînclis
Tandem liber equus, campóque potitus aperto;
Aut ille in paſtus armentáque tendit equarum;
Aut aſſuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat, arrectíſque fremit cervicibus altè
Luxurians, ludúntque jubæ per colla, per armos.
Obvia cui, Volſcorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portíſque ab equo regina ſub ipſis
Deſiluit: quam tota cohors imitata, relictis
Ad terram *y* defluxit equis: tum talia fatur:
Turne, ſui *z* merito ſiqua eſt fiducia forti,
Audeo, & Æneadûm promitto occurrere turmæ,
Soláque Tyrrhenos equites ire obvia contrá.
Me ſine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros ſubſiſte, & mœnia ſerva.
Turnus ad hæc, oculos *a* horrenda in virgine fixus;
O decus Italiæ virgo, quas dicere grates,
Quáſq; referre parem? ſed nunc (eſt omnia quando
Iſte animus ſupra) mecum partîre laborem.
Æneas (ut fama fidem miſſique reportant
Exploratores) equitum levia improbus arma
Præmiſit, *b* quaterent campos: ipſe ardua montis
Per deſerta jugo properans adventat ad urbem.
c Furta paro belli convexo in tramite ſylvæ,
Ut bivias armato obſidam milite *d* fauces:
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe ſignis.
Tecum acer Meſſapus erit, turmæque Latinæ,
Tiburtíque manus: ducis & tu *e* concipe curam.
Sic ait, & paribus Meſſapum in prælia dictis
Hortatur, ſocióſque duces; & pergit in hoſtem.
Eſt curvo anfractu *f* vallis, accommoda fraudi
Armorúmque dolis, quam denſis frondibus atrum
Urget utrinque latus, tenuis *g* quò ſemita ducit,
Anguſtæque ferunt fauces, aditúſque maligni.

u *Nondûm galeatus.*

x *Homerica comparatio, quam Ennius jam mutuatus erat.*

y *Deſcendit cum arte quadam, & facili continuóq; motu.*

z *Si fortis ſibi quicquã debet fidere: ſiquid ſpes in ſua fortitudine debet ponere.*

a *Cujus terribilis erat aſpectus.*

b *Quidam exp. ut perturbarent inſidias.*

c *Inſidias.*

d *Itinera anguſta inter duos montes.*

e *Simul cum illis aut me cape, ut con ſit conjunctiva particula.*

f *Serv. quoq; legit valles, antiquè dictũ, metri causâ.*

Hanc

g *Al. quà ſem.*

Hanc ſuper in ſpeculis ſummóque in vertice montis
Planities ignota jacet, *h* tutique receptus;
Seu dextrâ lævâque velis occurrere pugnæ,
Sive inſtare jugis, & grandia volvere ſaxa.
Huc juvenis notâ fertur regione viarum,
Arripuitque locum, & ſylvis inſedit iniquis.
Velocem interea ſuperis in ſedibus Opim,
Unam ex virginibus ſociis ſacrâque catervâ,
Compellabat, & has triſtes Latonia voces
Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, & noſtris nequicquam cingitur armis,
Chara mihi ante alias: neque enim novus iſte Dianæ
Venit amor, ſubitâque animum dulcedine movit.
Pulſus ob invidiam regno viréſque ſuperbas
Priverno antiquâ Metabus cùm excederet urbe,
Infantem fugiens media inter prælia belli
Suſtulit exſilio comitem, matriſque vocavit
Nomine *i* Caſmillæ, mutatâ parte, Camillam.
Ipſe ſinu præ ſe portans juga *k* longa petebat
Solorum nemorum: tela undique ſæva premebant,
Et circumfuſo volitabant milite Volſci.
Ecce, fugæ medio ſummis Amaſenus abundans
Spumabat ripis, (tantus ſe nubibus imber
Ruperat:) ille, innare parans, infantis amore
Tardatur, charóque oneri timet: omnia ſecum
l Verſanti ſubitò, vix hæc ſententia ſedit.
Telum immane, manu validâ quod fortè gerebat
Bellator, ſolidum nodis & *m* robore cocto;
Huic natam, libro & ſylveſtri ſubere clauſam,
Implicat, atque habilem mediæ circumligat haſtæ.
Quam dextrâ ingenti librans, ità ad æthera fatur:
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix Latonia virgo,
Ipſe pater *n* famulam voveo: tua prima per auras
Tela tenens ſupplex hoſtem fugit: accipe, teſtor,
Diva, tuam, quæ nunc dubiis committitur auris.
Dixit, & adducto contortum haſtile lacerto
Immittit: ſonuêre undæ: rapidum ſuper amnem
Infelix fugit in jaculo ſtridente Camilla.
At Metabus, magnâ propiùs jam urgente catervâ,
Dat ſeſe fluvio, atque haſtam cum virgine victor
Gramineo, donum Triviæ, de ceſpite vellit.
Non illum *o* tectis ullæ, non mœnibus urbes
Accepêre; (neque ipſe manus *p* feritate dediſſet)
q Paſtorum & ſolis exegit montibus ævum.
Hîc natam in dumis, interque horrentia luſtra,
r Armentalis equæ mammis & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens ubera labris.

h *Quò ſe tutò retipere poteſt exercitus.*

i *Innuere videtur Camillam à Caſmillam deduci, detractâ literâ. Sic Camœnæ, quæ priſcis Lat. Caſmœnæ.*

k *Longè poſita, remotiora.*

l *Aliàs Verſanti, ſubitò vix h.*

m *Quòd haſtæ igni durari conſueverint.*

n *Conſecro in tuum miniſterium.*

o *Nec in urbes, nec in privatas domos admiſſus eſt.*

p *Præ feritate. Ità ferus erat, ut non conſenſiſſet. Si qui eum voluiſſent ſuſcipere, eorum conſortia fugiſſet.*

q *Paſtoralem vitam.*

r *Indomitæ. Ideo ſeq. lacte ferino.*

Utque pedum primis infans vestigia plantis
Institerat, jaculo palmas oneravit acuto,
Spiculáque ex humero parvæ suspendit & arcum.
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuviæ per dorsum à vertice pendent.
Tela manu jam tum tenerâ puerilia torsit,
Et fundam tereti circum caput egit habenâ,
ſ Strymoniámque gruem, aut album dejecit olorem :
Multæ illam fruſtrà Tyrrhena per oppida matres
Optavêre nurum : solâ contenta Dianâ
Æternùm telorum & virginitatis amorem
Intemerata colit : vellem haud correpta fuisset
Militiâ tali, conata lacessere Teucros :
Chara mihi comitúmque foret nunc una meatum.
Verùm age, quandoquidem fatis t urgetur acerbis,
Labere, nympha, polo, finésque inviſe Latinos,
Triſtis ubi infausto u committitur omine pugna.
Hæc cape, & ultricem pharetrâ deprome ſagittam :
Hâc, quicunque ſacrum x violârit vulnere corpus,
Tros Italúsve, mihi pariter det ſanguine pœnas.
Pòſt ego nube cavâ miſerandæ corpus & arma
Inſpoliata feram tumulo, patriæque reponam.
Dixit : at illa leves cœli demiſſa per auras
Inſonuit, nigro circumdata turbine corpus.
At manus interea muris Trojana propinquat,
Etruſcique duces, equitúmque exercitus omnis,
Compoſiti numero in turmas : fremit æquore toto
Inſultans ſonipes, & preſſis pugnat habenis,
Huc obverſus & huc : tum latè y ferreus haſtis
Horret ager, campique armis ſublimibus z ardent.
Nec non Meſſapus contrà, celeréſque Latini,
Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ,
Adverſi campo apparent, haſtáſque a reductis
Protendunt longè dextris, & ſpicula vibrant :
Adventúſque virûm fremitúſque ardeſcit equorum.
Jámque intra jactum teli progreſſus uterque
Subſtiterat : ſubito erumpunt clamore, frementéſque
Exhortantur equos : fundunt ſimul undique tela
Crebra, nivis ritu, cœlúmque obtexitur umbrâ.
Continuò adverſis Tyrrhenus & acer Aconteus
Connixi incurrunt haſtis, primíque ruinam
Dant ſonitu ingenti, præfractáque quadrupedantûm
Pectora pectoribus rumpunt : excuſſus Aconteus
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
b Præcipitat longè, & vitam diſpergit in auras.
Extemplò turbatæ acies ; verſique Latini
c Reſiciunt parmas, & equos ad mœnia vertunt.

ſ *Thraciam à fluvio Strymone.*

t *Al. Urgemur.*

u *Pro, committetur.*

x *Quia dixerat ſacrum.*

y *Intell. Horret haſtis ferreis.*

z *Id eſt, reſplendent. Verſus Ennii irriſus à Lucilio.*

a *Habitum oſtendit hominis in procinctu haſtam tenentis, & manu retrorſum ductâ eam librantis, parantíſque mittere.*

b *Præcipitatur.*

c *Retro agunt.*

Tröes

Troës agunt; princeps turmas inducit Aſylas.
Jámque propinquabant portis; rurſúſque Latini
Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penitúſque datis referuntur habenis:
Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, *d* ſcopulóſque ſuperjacit undam
Spumeus, extremámque *e* ſinu perfundit arenam;
Nunc rapidus retro, atque æſtu revoluta reſorbens
Saxa, fugit, littúſque *f* vado labente relinquit.
Bis Thuſci Rutulos egêrè ad mœnia verſos,
Bis rejecti armis reſpectant terga tegentes.
Tertia ſed poſtquam congreſſi in prælia, totas
Implicuêre inter ſe acies, *g* legitque virum vir;
Tum verò & gemitus morientûm, & ſanguine in altò
Armáque, corporáque, & permiſti cædè virorum
Semianimes volvuntur equi: pugna aſpera ſurgit.
Orſilochus Remuli (quando ipſum horrebat adire)
Haſtam intorſit equo, ferrúmque *h* ſub aure reliquit.
Quo ſonipes ictu furit arduus, altáque jactat,
Vulneris impatiens, arrecto pectore crura.
Volvitur ille excuſſus humi. Catillus Iolam,
Ingentémque animis, ingentem corpore & armis,
Dejicit Herminium, nudo cui vertice fulva
Cæſaries, nudíque humeri; nec vulnera terrent:
Tantus in *i* arma patet: latos huic haſta per armos
Acta tremit, *k* duplicátque, virûm transfixa, *l* dolorem.
Funditur ater ubique cruor: dant funera ferro
Certantes, pulchrámque petunt per vulnera mortem.
At medias inter cædes *m* exſultat Amazon,
Unum exſerta latus pugnæ, pharetrata Camilla;
Et nunc *n* lenta manu ſpargens haſtilia denſat,
Nunc validam dextrâ rapit indefeſſa bipennem.
Aureus ex humero ſonat arcus, & arma Dianæ.
Illa etiam, ſi quando in tergum pulſa receſſit,
Spicula converſo *o* fugientia dirigit arcu.
At circùm lectæ comites, Larináque virgo,
Tulláque, & æratam quatiens Tarpeia ſecurim,
Italides; quas ipſa decus ſibi *p* dia Camilla
Delegit, pacíſque bonas bellíque miniſtras:
Quales Threïcie cùm flumina Thermodoontis
Pulſant, & pictis bellantur Amazones armis,
Seu circum Hippolyten, ſeu cùm ſe *q* Martia curru
Pentheſilea refert, magnóque ululante tumultu,
Fœminea exſultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum, quem poſtremum, aſpera virgo,
Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
r Eunenium Clytio primum patre; cujus apertum

d Jacit undam ſuperſcop.
e Curvatione & flexu undarum.
f Per Hypall. pro Labens ipſe per vadum.
g Delegit.
h Ex vulneris genere fugientẽ ipſum intell. eſſe percuſſum.
i Hoſtilia tela.
k Al. duplicátq; virũ transfixa dolore, id eſt, duplici dol. virũ cumulat: ut Ovid. dixit, Duplicatũq; vuln. cæco eſt.
l Legitur etiam viri, & dolorem.
m Suſpendendũ Exſultat: ut Am. intell. quaſi Am.
n Pro lenta Don. lata. Quidam putant lenta haſt. et validam bipen. dixiſſe quaſi omni telorũ genere aptè & militariter uteretur.
o Fug. ſpicula pro, ipſa fugiens.
p Generoſa, ut exp. Serv. ſed legitur & dura, quo dixit modo, Durum à ſtirpe genus.
q Aut bellicoſa, aut Martis filia.
t Euneum leg. Serv. & Don.

Adverſi longâ tranſverberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
Mandit humum, moriénſque ſuo ſe in vulnere verſat.
Tum Lyrin, Pagaſúmque ſuper: quorum alter habenas
ſ Suffoſſo revolutus equo dum colligit, alter
t Dum ſubit, ac dextram labenti tendit inertem,
Præcipites paritérque ruunt: his addit Amaſtrum
Hippotaden: ſequitúrque incumbens eminus haſtâ
Tereáque, Harpalycúmq;, & Demophoonta, Chromínq;.
Quótque emiſſa manu contorſit ſpicula virgo,
Tot Phrygii cecidêre viri: procul Ornitus armis
Ignotis, & equo venator u Iapyge fertur:
Cui x pellis latos humeros erepta juvenco
Pugnatori operit; caput ingens oris hiatus
Et malæ texêre lupi cum dentibus albis;
Agreſtíſque manus armat y ſparus: ipſe catervis
Vertitur in mediis, & toto vertice ſuprà eſt.
Hunc illa exceptum (neque enim labor agmine verſo)
Trajicit, & ſuper hæc inimico pectore fatur:
Sylvis te, Tyrrhene, feras agitare putâſti?
Advenit qui veſtra dies muliebribus armis
Verba redargueret: nomen tamen haud leve * partum
Manibus hoc referes, telo cecidiſſe Camillæ.
Protinus Orſilochum & Buten, duo maxima Teucrûm
Corpora: ſed Buten adverſum cuſpide fixit.
Loricám galeámque inter, quâ colla z ſedentis
Lucent, & lævo dependet parma lacerto:
Orſilochum fugiens, magnúmque agitata per orbem,
Eludit gyro a interior, ſequitúrque ſequentem.
Tum validam pérque arma viro pérque oſſa ſecurim,
Altior inſurgens, oranti & multa precanti
Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.
Incidit huic, ſubitóque aſpectu territus hæſit,
Apenninicolæ bellator filius Auni,
Haud b Ligurum extremus, dum fallere fata ſinebant.
Iſque ubi ſe nullo jam curſu evadere pugnâ
Poſſe, neque inſtantem reginam avertere cernit,
Conſilio verſare dolos ingreſſus & aſtu.
Incipit hæc: Quid tam egregium, ſi fœmina forti
Fidis equo? dimitte fugam, & te comminus equo
Mecum crede ſolo, pugnæque accinge pedeſtri:
Jam noſces, ventoſa ferat cui gloria laudem.
Dixit: at illa furens, acríque incenſa dolore,
Tradit equum comiti, paribúſque aſſiſtit in armis,
Enſe pedes nudo, purâque interrita parmâ.
At juvenis viciſſe dolo ratus, avolat ipſe,
(Haud morâ) converſíſque fugax aufertur habenis,

ſ *Al. ſuffuſo, Utrumque Serv. agnoſcit.*
t *Dum ſe ad ſuſtentationem ruentis inclinat. Et vult utrumque tantâ celeritate eſſe percuſſum, ut unum ictum putares.*
u *Apulo.*
x *Lorica: nam propriè eſt tegmen de loro factũ.*
y *Telum ruſticũ in modum pedis recurvum.*
* *Al. patrum.*
z *Seſſoris, equitis.*
a *Siniſterior, breviore circulo.*
b *Quos omnes eſſe fallaces tradidit Varro Orig. lib. 2.*

Quadrupedémque citum ferratâ calce fatigat.
Vane Ligur, fruſtraque animis elate ſuperbis,
c *Fallax, Mobilis.* Nequicquam patrias tentâſti c lubricus artes;
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Hæc fatur virgo, & pernicibus ignea plantis
Tranſit equum curſu, fræniſque adverſa prehenſis
Congreditur, pœnáſque inimico à ſanguine ſumit:
Quàm facilè accipiter ſaxo ſacer ales ab alto
Conſequitur pennis ſublimem in nube columbam,
Comprenſámque tenet, pedibúſque eviſcerat uncis;
Tum cruor & vulſæ labuntur ab æthere plumæ.
d *Negligentibus.* At non hæc d nullis hominum ſator atque deorum
Obſervans oculis ſummo ſedet altus Olympo:
Tyrrhenum genitor Tarchontem in prælia ſæva
Suſcitat, & ſtimulis haud mollibus incitat iras.
Ergo inter cædes cedentiáque agmina Tarchon
Fertur equo, variiſque inſtigat vocibus alas,
Nomine quemq; vocans, reficítque in prælia pulſos:
e *Qualis, vel quantus metus, qui vos fœminam etiam timere compellit?* e Quis metus, ô f nunquam dolituri, ô ſemper inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignavia venit?
Fœmina palantes agit, atque hæc agmina vertit?
Quò ferrum? quídve hæc geritis tela irrita dextris?
At non in Venerem ſegnes nocturnáque bella,
f *Stulti, ut exp. Serv. Verùm vox ſeq. ignavia, non videtur admittere hanc expoſ.* Aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
Exſpectare dapes, & plenæ pocula menſæ.
Hic amor, hoc ſtudium; dum ſacra ſecundus aruſpex
Nuntiet, ac lucos vocet hoſtia pinguis in altos.
Hæc effatus, equum in medios g moriturus & ipſe
g *Eo conſilio ut ſe morti offerret, i. mortis diſcrimen adiret.* Concitat, & Venulo adverſum ſe h turbidus infert:
Direptúmque ab equo dextrâ complectitur hoſtem,
Et gremium ante ſuum multâ vi concitus aufert.
Tollitur in cœlum clamor, cunctíque Latini
h *Terribilis.* Convertêre oculos: volat igneus æquore Tarchon
Arma virúmque ferens; tum ſumma ipſius ab haſta
Defringit ferrum, & partes rimatur apertas,
Quà vulnus lethale ferat: contrà ille repugnans
i *Evitat, ut alibi.* Suſtinet à jugulo dextram, & vim viribus i exit.
k *Al. eventum exemplúmque. Sed alteram lect. habent vet. & rectiùs. Par n. eſt, ut Serv. admonet, rem priùs aggredi, quàm quid indè eveniat ſpectare poſſit.* Utque volans altè raptum cùm fulva draconem
Fert aquila, implicuítq; pedes, atque unguibus hæſit;
Saucius at ſerpens ſinuoſa volumina verſat,
Arrectíſque horret ſquammis, & ſibilat ore,
Arduus inſurgens; illa haud minùs urget adunco
Luctantem roſtro, ſimul æthera verberat alis:
Haud aliter prædam Tyburtum ex agmine Tarchon
Portat ovans: ducis k exemplum eventúmq; ſequuti
Mæonidæ incurrunt. Tum fatis debitus Aruns
Velocem jaculo & multâ prior arte Camillam

Circuit,

Circuit, & quæ sit fortunæ facillima tentat.
Quà se cunq; furens medio tulit agmine virgo,
Hàc Aruns subit, & tacitus vestigia lustrat:
Quà victrix redit illa, pedémque ex hoste reportat,
Hàc juvenis furtim celeres detorquet habenas.
Hos aditus, jámque hos aditus, omnémque pererrat
Undique circuitum, & certam quatit improbus hastam.
Fortè sacer *l* Cybelo Chloreus, olímque sacerdos,
Insignis longè Phrygiis fulgebat in armis,
Spumantémque agitabat equum, quem pellis ahenis
In *m* plumam squamis auro conserta tegebat.
Ipse peregrinâ ferrugine clarus & ostro
Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu:
Aureus ex humeris sonat arcus, & aurea vati
Cassida: tum croceam chlamydémque sinúsq; crepantes
Carbaseos fulvo in nodum collegerat auro,
Pictus acu tunicas & barbara tegmina crurum.
Hunc virgo (sive ut templis præfigeret arma
Tröia, captivo sive ut se ferret in auro)
Venatrix unum ex omni certamine pugnæ
Cæca sequebatur, totúmque incauta per agmen
n Fœmineo prædæ & spoliorum ardebat amore.
Telum ex insidiis cùm tandem, tempore capto,
o Conjicit, & superos Aruns sic voce precatur:
Summe deûm, sancti custos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor *p* acervo
Pascitur, & *q* medium freti pietate per ignem
Cultores multâ premimus vestigia prunâ;
Da, pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
Omnipotens: non *r* exuvias pulsæve trophæum
Virginis, aut spolia ulla peto: mihi cætera laudem
Facta ferent: hæc dira meo dum vulnere pestis
Pulsa cadat, *s* patriam remeabo inglorius urbem.
Audiit, & voti Phœbus succedere partem
Mente dedit, partem volucres dispersit in auras.
Sterneret ut subitâ turbatam morte Camillam,
Annuit oranti: reducem ut patria alta videret,
Non dedit; inque Notos vocem vertêre procellæ.
Ergò ut missa manu sonitum dedit hasta per aurâs,
Convertêre animos acies, oculósque tulêre
Cuncti ad reginam Volsci: nihil ipsa nec *t* auras
Nec sonitûs memor, aut venientis ab æthere teli;
Hasta sub *u* exsertam donec perlata papillam
x Hæsit, virgineúmque altè bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites, dominámque ruentem
Suscipiunt: fugit ante omnes exterritus Aruns,
Lætitiâ mœstóque metu: nec jam amplius hastæ

l *Al. sacer Cybele. Sed sacer Cybelo habent aliqui vet. ut sit nomen montis in quo numen colitur.*
m *In moduni plumæ, seu in similitudinem.*
n *Impatienti. Alii exp. vehementi vel vehementiss.*
o *Alii Concitat: quod Pier. magis probat, quia non multò pòst ait, Ergò ut missa manu s. d. hastâ per auras.*
p *Pyrâ.*
q *De sacerd. ambulantibus super ignem.*
r *Occisæ; pulsæ, trophæum.*
s *Patrias r. ingl. urbis, Pier. affert ex omn. suis vet. lib. Est autem urbis pro urbes.*
t *Aurâs pro auræ, antiquo more, legunt Asper & Serv.*
u *Amazonum more.*
x *Ità infixa est ut non elaberetur.*

Credere; nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, priùs quàm tela inimica ſequantur,
Continuò in montes ſeſe avius abdidit altos
y *Al. magnóque.* Occiſo paſtore lupus, y magnóve juvenco,
* *Reflectens.* Conſcius audacis facti, caudámque * remulcens
y *Quæ timorem indicat; pro, ipſe pavitans.* Subjecit z pavitantem utero, ſylváſque petivit:
Haud ſecùs ex oculis ſe a turbidus abſtulit Aruns,
Contentúſque fugâ, mediis ſe immiſcuit armis.
a *Vehementer perturbatus.* Illa manu moriens telum trahit, offa ſed inter
Ferreus ad coſtas alto ſtat vulnere mucro.
b *Alii telo legunt, & intell. vulnere.* Labitur exſanguis, labuntur frigida b letho
Lumina: purpureus quondam color ora relinquit.
Tum ſic exſpirans Accam, ex æqualibus unam,
Alloquitur, (fida ante alias quæ ſola Camillæ,
c *Sub. ſolebat.* Quicum c partiri curas) atque hæc ita fatur:
d *Pugnare, vel vivere.* Hactenus, Acca ſoror, d potui: nunc vulnus acerbum
Conficit, & tenebris nigreſcunt omnia circúm.
Effuge, & hæc Turno mandata noviſſima perfer;
e *Animus bellatricis oſtenditur, quæ non ſe dolet lucem, ſed bella relinquere.* e Succedat pugnæ, Trojanóſque arceat urbe.
Jámque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non ſpontè fluens: tum frigida toto
Paulatim exſolvit ſe corpore; lentáque colla
Et captum letho poſuit caput, arma relinquens:
Vitáque cum gemitu fugit indignata ſub umbras.
f *Trojanorũ clamor Camillæ morte exſultantium.* Tum verò immenſus ſurgens ferit aurea f clamor
Sydera: dejectâ g crudeſcit pugna Camillâ.
Incurrunt denſi, ſimul omnis copia Teucrûm,
Tyrrheníque duces, Evandríque Arcadis alæ.
g *Crudelior fit, cæde multorum.* At Triviæ cuſtos jamdudum in montibus Opis
Alta ſedet ſummis, ſpectátque interrita pugnas.
Utque procul medio juvenum in clamore furentûm
Proſpexit triſti mulctatam morte Camillam,
Ingemuítque, deditque has imo pectore voces:
Heu! nimiùm, virgo, nimiùm crudele luiſti
Supplicium, Teucros conata laceſſere bello.
h *Don. legit. Hoc tibi deſ.* h Nec tibi deſertæ in dumis coluiſſe Dianam
Profuit, aut noſtras humero i geſtiſſe pharetras.
i *Malim geſtâſſe: licèt multa plura exempla habeant geſſiſſe.* Non tamen indecorem tua te regina relinquet
Extrema jam in morte: neq; hoc ſine nomine lethum
Per gentes erit, aut famam patieris inultæ.
Nam quicunque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet meritâ. Fuit ingens monte ſub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere buſtum
k *Conamine. Sed intell. eam totis viribus in volatu uſam eſſe.* Antiqui Laurentis, opacâque ilice tectum.
Hîc dea ſe primùm rapido pulcherrima k niſu
Siſtit, & Aruntem tumulo ſpeculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem,

Cur

Cur (inquit) diversus abis? huc dirige gressum;
Huc perituræ veni; capias ut digna Camillæ
Præmia: *l* túne etiam telis morière Dianæ?
Dixit, & auratâ volucrem Threïssa sagittam
Deprompsit pharetrâ, *m* cornúque infensa tetendit,
Et duxit longè, donec curvata coirent
Inter se *n* capita, & manibus jam tangeret æquis,
Lævâ aciem ferri, dextrâ nervóque papillam.
Extemplò teli stridorem auráque sonantes
o Audiit unà Aruns, hæsítque in corpore ferrum.
Illum exspirantem socii atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in pulvere linquunt.
Opis ad æthereum pennis aufertur Olympum.
Prima fugit, dominâ amissâ, levis ala Camillæ,
Turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas:
Disjectíque duces, *p* desolatíque manípli
Tuta petunt, & equis aversi ad mœnia tendunt.
Nec quisquam instantes Teucros lethúmque ferentes
Sustentare valet telis, aut sistere contra:
Sed *q* laxos referunt humeris languentibus arcus,
Quadrupedúmq; putrem cursu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros *r* caligine turbidus atrâ
Pulvis, & è speculis percussæ pectora matres
Fœmineum clamorem ad cœli sydera tollunt.
Qui cursu portas primi irrupêre patentes,
Hos inimica super misto premit agmine turba:
Nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
Mœnibus in patriis, atque inter *s* tuta domorum
Confixi exspirant animas: pars claudere portas,
Nec sociis *t* aperire viam, nec mœnibus audent
Accipere orantes: oritúrque miserrima cædes
Defendentûm armis aditus, ínque arma ruentûm.
Excluſi, ante oculos lacrymantûmque ora parentum,
Pars in *u* præcipites fossas, urgente ruinâ,
Volvitur; immissis pars cæca & concita frænis
x Arietat in portas, & duros *y* obice postes.
Ipsæ de muris summo certamine matres,
(Monstrat amor verus patriæ) ut vidêre Camillam,
Tela manu *z* trepidæ jaciunt, ac robore duro,
Stipitibus ferrum sudibúsque imitantur obustis,
a Præcipites, primæque mori *b* pro mœnibus audent.
Interea Turnum in *c* sylvis sævissimus implet
Nuntius; & juveni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam;
d Ingruere infensos hostes, & Marte secundo

l *Dolet eum hoc mortis genere nobilitari.*
m *Arcum.*
n *Extremitates arcûs.*
o *Celeritas jaculantis exprimitur.*
p *Deserti signiferi*
q *Non intentos sed jam solutos.*
r *Sic paulò pòst, fumantes pulvere campos. Ex denso autem & spisso pulvere, quem vocat turbidum atrâ cal. ostendit magnum fugientium numerum.*
s *Id est, quæ alioqui visæ erant tutæ.*
t *Dare aditum.*
u *In quas patebat præcipitium.*
x *Irruit in portas tanquam aries, bellica machina.*
y *Sic alibi obice, sed alii scrib. & illic & hîc objice, Vid. Macrob. l. 5. c. 14.*
z *Festinæ.*
a *In mortem ruentes.*
b *Pro defensione mœnium.*
c *Ubi latebat ad insidias.*
d *Impetum facere: ut, ingruit Æneas Italis, l. 12.*

Omnia corripuiſſe : e metum jam ad mœnia ferri.
Ille f furens (nam ſæva Jovis ſic numina poſcunt)
Deſerit obſeſſos colles, nemora aſpera linquit.
Vix è conſpectu exierat, g campúmque tenebat,
Cùm pater Æneas, ſaltus ingreſſus h apertos,
Exſuperátque jugum, ſylvâque evadit opacâ.
Sic ambo ad muros rapidi totóque feruntur
Agmine, nec longis inter ſe paſſibus abſunt.
Ac ſimul Æneas fumantes pulvere campos
Proſpexit longè, Laurentiáque agmina vidit :
Et i ſævum Ænean agnovit Turnus in armis,
Adventúmque pedum flatúſque audivit equorum.
Continuò pugnas ineant, & prælia tentent,
Ni roſeus fellos jam gurgite Phœbus Ibero
Tingat equos, noctémque die labente reducat.
Conſidunt caſtris ante urbem, & mœnia k vallant.

e *Periculum ipſis mœnibus jam impendere.*
f *Dolore amens.*
g *Plænitiem, relictis montibus & ſylvis.*
h *Inſidiis carētes.*
i *Fortem.*
k *Et qui tuentur & qui obſident.*

P. Virgilii Maronis ÆNEIDOS

LIBER XII.

ARGUMENTUM.

Attritis duobus adverſis prœliis Latinorum viribus, animiſque eorum fractis, Turnus, ubi omnem ſpem ſuam in ſeipſo ſitam videt, fruſtra diſſuadente Latino, reginâque multis eum cum lacrymis nequiequam retinente, ſinguiari certamine cum Æneâ dimicare ſtatuit : ejúſque rei Æneam per quendam ex ſuis, Idmonem nomine, facit certiorem. Accipit conditionem Æneas, ſolennique utrinque ſacramento fœdus ſancitur. Id Junonis impulſu à Juturna nympha, Turni ſorore, in falſam Camertis imaginem converſa, perturbatur ; primúſque omnium Tolumnius augur, falſo augurio certaminis victoriam promittens, unum ex Gylippi filiis haſtâ trajicit. Æneas quoque, dum, ſubiti tumultûs cauſam ignorans, ſuos revocare conatur, ab incerto autore ſagittâ vulneratus, prælio excedere cogitur. Quâ re intellectâ, Turnus, magnam ſibi rei bene gerendæ occaſionem oblatam ratus, ingentem hoſtium ſtragem edit. Interim Venus, decerpto ex Ida Cretenſi dictamno herbâ, filio ſuo medetur. Refectis viribus Æneas, Aſcanium paucis ſuo exemplo ad virtutem cohortatus, ſuis auxilio accurrit, Turnúmque

nominatim

nominatim ad pugnam depoſcit. Verùm cùm Turnus ſui copiam non faceret, (Juturna enim, quæ, excuſſo Metiſco aurigâ, currum ejus moderabatur, in diverſam ſemper partem habenas deflectens, congredi eos non patiebatur) oppugnandæ urbis conſilium capit, admotóque ad mœnia exercitu, in propugnacula proximáque ædificia ignem conjicit. Ibi Amata, cùm Turnum occiſum arbitraretur, doloris impatientiâ laqueo vitam finit. His rebus Turno per Sagem nuntiatis, cùm eo rem deductam videret, ut ſibi neceſſariò dimicandum eſſet, niſi perpeti mallet ſociorum urbem, ſe inſpiciente, in hoſtium poteſtatem pervenire, ultro Æneam ex præſcripto fœderis ad ſingulare certamen provocat. Eâ pugnâ ſuperior Æneas, cùm victi hoſtis precibus jam penè ad miſericordiam flecteretur, conſpecto in humeris ejus balteo quem occiſo Pallanti Turnus detraxerat, repentè irâ acconſus, gladio per pectus adacto eum vitâ ſpoliat.

Aliud MODESTINI Juriſconſulti Argumentum.

Turnus, jam fractis adverſo Marte Latinis,
Semet in arma parat, pacem cupiente Latino.
Fœdus percutitur paſſuris omnia victis.
Hoc Turni Juturna ſoror confundit, & ambos
In pugnam populos agit, ementita Camertem.
Æneas volucri tardatur membra ſagittâ.
Anxia pro nato ſervavit cura parentis.
Urbs capitur, vitam laqueo ſibi finit Amata.
Æneas Turnum campo congreſſus, utrinque
Circumfuſâ acie, vitâ ſpoliavit & armis.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Trojanis Rutuliſque placet conjungere fœdus.
Id Rutuli rumpunt. Nato Venus alma medetur
Dictamno: Rutulique luunt perjuria victi.
Cogitur Æneæ Dauni concurrere proles.
Pallantea necem miſero dant cingula Turno.

Aliud Monoſtichon.

Duodecimo Turnus divinis occidit armis.

Aliud.

Ultimus imponit bello Turni nece finem.

TUrnus ut *a* infractos adverſo Marte Latinos
Defeciſſe videt, ſua nunc *b* promiſſa repoſci,
Se ſignari oculis; ultro implacabilis ardet,
Attollítque animos. Pœnorum qualis in arvis
Saucius ille gravi venantûm vulnere pectus,
Tum demum movet arma leo; gaudétque comantes
Excutiens cervice toros, fixúmque *c* latronis
Impavidus frangit telum, & fremit ore cruento:
Haud ſecùs accenſo *d* gliſcit violentia Turno.
Tum ſic affatur regem, atque ità *e* turbidus infit:
Nulla mora in Turno: nihil eſt quòd dicta retractent
Ignavi Æneadæ, nec quæ pepigêre recuſent.
Congredior: fer ſacra, pater, & concipe fœdus.
Aut hâc Dardanium dextrâ ſub Tartara mittam
Deſertorem Aſiæ, (ſedeant ſpecténtque Latini)
Et ſolus ferro crimen commune refellam;
Aut habeat victos, *f* cedat Lavinia conjux.
Olli ſedato reſpondet corde Latinus:
O præſtans animi juvenis, quantum ipſe feroci
Virtute exſuperas, tantò me impenſiùs æquum eſt
Conſulere, atq; omnes metuentem expendere *g* caſus.
Sunt tibi regna patris Dauni, ſunt oppida capta
Multa manu: necnon aurúmque animúſq; Latino eſt.
Sunt aliæ innuptæ Latio & Laurentibus agris,
Nec genus indecores: ſine me hæc haud mollia fatu
Sublatis aperire dolis, ſimul hæc *h* animo hauri:
Me natam nulli veterum ſociare procorum
Fas erat; idque omnes *i* diviq; hominéſq; canebant.
Victus amore tui, cognato ſanguine victus,
Conjugis & mœſtæ lacrymis, *k* vincla omnia rupi:
Promiſſam eripui genero, arma impia ſumpſi.
Ex illo, qui me caſus, quæ, Turne, ſequantur
Bella, vides; quantos *l* primus patiare labores.
m Bis magnâ victi pugnâ, vix urbe tuemur
Spes Italas: recalent noſtro Tiberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes oſſibus albent.
Quò referor toties? quæ mentem inſania mutat?
Si Turno extincto ſocios ſum accire paratus,
Cur non incolumi potiùs certamina tollo?
Quid conſanguinei Rutuli, quid cætera dicet
Italia, ad mortem ſi te (*n* fors dicta refutet)
Prodiderim, natam & connubia noſtra petentem?

a Reſpice

a Antea ſæpe infractos & invictos
b Quia dixerat, Ibo animis cõtra.
c Venatoris: quòd fit in inſidiis latronum more.
d Creſcit.
e Cui opponitur, Sedato corde, mox, de Latino.
f Al. Cedá que.
g Caſuum varietatem ſe timere dicit, nè de ejus virtute deſperare videatur.
h Omni attentione percipe.
i Propter Faunum & vates.
k Vincla & religionis & fœderis.
l Exp. Serv. præcipuus.
m Primùm occiſo Mezentio, deinde occisâ Camillâ.
n Fortuna reddat irata hæc quæ dixi.

o Reſpice res bello variæ: miſerere parentis
Longævi, quem nunc mœſtum patria Ardea longè
Dividit. Ha dquaquam dictis violentia Turni
Flectitur: exſuperat magis, p ægreſcítque medendo.
Ut primùm fari potuit, ſic incipit ore: (me
Quam pro me curam geris, hanc, precor, optime pro
Deponas; lethúmque ſinas pro laude o paciſci.
Et nos tela, pater, ferrúmque haud debile dextrâ
Spargimus, & noſtro ſequitur de vulnere ſanguis.
Longè illi dea mater erit, quæ nube fugacem
Fœmineâ r tegat, & vanis ſeſe occulat umbris.
At regina novâ pugnæ conterrita ſorte,
Flebat, & ardentem generum moritura tenebat:
Turne, per has ego te lacrymas, per ſiquis Amatæ
Tangit honos animum, (ſpes tu nunc una ſenectæ,
Tu requies miſeræ; decus imperiúmque Latini
Te penes, in te omnis domus inclinata recumbit)
Unum oro, deſiſte manum committere Teucris.
Qui te cunque manent iſto certamine caſus,
Et me, Turne, manent: ſimul hæc inviſa relinquam
Lumina, nec generum Æneam ſ captiva videbo.
t Accepit vocem lacrymis Lavinia matris
Flagrantes perfuſa genas, u cui plurimus ignem
Subjecit rubor, & calefacta per ora cucurrit.
Indum ſanguineo veluti violaverit oſtro
Siquis ebur, vel miſta rubent ubi lilia multâ
Alba roſâ; tales virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitque in virgine vultus:
Ardet in arma magis, paucíſque affatur Amatam:
Nè quæſo, nè me lacrymis, néve omine tanto
Proſequère in duri certamina Martis euntem,
O mater: x neque enim Turno mora libera mortis.
Nuntius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer: Cùm primùm craſtina cœlo
Puniceis invecta rotis Aurora rubebit, (cant
Non Teucros agat in Rutulos; Teucrûm arma quieſ-
Et Rutulûm; noſtro dirimatur ſanguine bellum:
Illo quæratur conjux Lavinia campo.
Hæc ubi dicta dedit, rapidúſque in tecta receſſit,
Poſcit equos, gaudétque tuens ante ora frementes,
Pilumno quos ipſa y decus dedit Orithyia,
Qui candore nives anteirent, cúrſibus auras.
Circumſtant properi aurigæ, manibúſque laceſſunt
Pectora plauſa cavis, & colla comantia pectunt.
Ipſe dehinc auro ſquallentem z albóque orichalco
Circumdat loricam humeris; ſimul aptat a habendo
Enſémque, clypeúmque, & rubræ b cornua criſtæ:

o *Nè eũ ignaviæ videatur arguere: ut anté, Atq; omnes metuentem expendere caſus.*
p *Indè ejus ægritudo creſcebat, unde ſe ei Latinus remedium ſperabat afferre.*
q *Scal. exp. eligere.*
r *Ut in bello Trojano.*
ſ *Nec captiva tãdiu ero donec videã Æneam gen.*
t *Accepit vocem matris perſ. g. lac.*
u *Per Hypall. pro, Cui ignis animi ſubjecit ruborem.*
x *Mihi non utrũ velim liberũ eſt, ſed pugnã detrectare nõ poſſum: ut ſi ſit appetendũ, differre nõ poſſũ.*
y *Ad decus, ad ornamentum.*
z *Auri comparatione.*
a *Ad habendum, ut congruè poſſint inhærere.*
b *Comas.*

Enſem,

Enſem, quem Dauno ignipotens deus ipſe parenti
Fecerat, & Stygiâ candentem tinxerat undâ,
Exin, quæ in mediis *c* ingenti adnixa columnæ
Ædibus aſtabat, validam vi corripit haſtam,
Actoris Arunci ſpolium, quaſſátque trementem,
Vociferans; Nunc, ô nunquam fruſtrata vocatus
Haſta meos, nunc tempus adeſt: te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit: da ſternere corpus,
Loricámque manu validâ lacerare revulſam
Semiviri Phrygis, & fœdare in pulvere crines
d Vibratos calido ferro, myrrhâque * madentes.
His agitur furiis, totóque ardentis ab ore
Scintillæ abſiſtunt, oculis micat acribus ignis:
Mugitus veluti cùm prima in prælia taurus
Terrificos ciet, atque iraſci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco, ventóſque laceſſit
Ictibus, & ſparsâ ad pugnam proludit arenâ.
Nec minùs interea *e* maternis ſævus in armis
Æneas *f* acuit Martem, & ſe ſuſcitat irâ,
Oblato gaudens componi fœdere bellum.
Tum ſocios mœſtique metum ſolatur Iüli,
g Fata docens; regíque jubet reſponſa Latino
Certa referre viros, & pacis dicere leges.
Poſtera vix *h* ſummos ſpargebat lumine montes
Orta dies, cùm primùm alto ſe gurgite tollunt
Solis equi, lucémque elatis naribus efflant;
Campum ad certamen magnæ ſub mœnibus urbis
Dimenſi Rutulíque viri Teucríque parabant;
In medióque focos, & diis *i* communibus aras
Gramineas: alii *k* fontémque ignémque ferebant,
Velati *l* lino, & verbenâ tempora vincti.
Procedit legio Auſonidûm, pilatáque plenis
Agmina ſe fundunt portis: hinc Tröius omnis
Tyrrhenúſque ruit variis exercitus armis:
Haud ſecùs inſtructi ferro quàm ſi aſpera Martis
Pugna vocet: necnon mediis in millibus ipſi
Ductores auro volitant oſtróque decori,
Et genus Aſſaraci Mneſtheus, & fortis Aſylas,
Et Meſſapus, equûm domitor, Neptunia proles,
Utque dato ſigno ſpatia in ſua quiſque receſſit,
Defigunt tellure haſtas, & ſcuta reclinant.
Tum ſtudio effuſæ matres, & vulgus inerme;
Invalidique ſenes turres & tecta domorum
Obſedêre: alii portis ſublimibus aſtant.
At Juno ex ſummo, qui nunc Albanus habetur,
(Tunc neq; nomen erat, neq; honos aut gloria monti)
Proſpiciens tumulo, campum ſpectabat, & ambas

Laurentum

c Haſtæ per columnam exprimitur (Ser. ait) magnitudo.
d Criſpatos calamiſtro.
* *Unguentatos.*
e Quæ mater ei à Vulcano impetraverat.
f Irritat ſe ad futura certamina, ut exp. Ser. Sed malim, excitat ſe.
g Docens fata velle, ut victo Turno ea loca Teucri obtineant.
h Id eſt, montiũ cacumina. Legitur etiam ſummo, quod non placet.
i Diis quorũ ſimulacra in gram. aris erant poſituri, quòd eorum religione cõmuniter utraq; pars fœdus eſſet percuſſura.
k Fontẽ pro aqua poſuit, à toto partem intell.
l Pro lino affertur alia lectio, limo, veſtis genere.

Laurentum Tröúmque acies, urbémque Latini.
Extemplò Turni sic est affata sororem,
Diva deam, *m* stagnis quæ fluminibúsque sonoris
Præsidet, (hunc illi rex ætheris altus honorem
Juppiter erepta pro virginitate sacravit:)
Nympha, decus fluviorum, *n* animo gratissima nostro,
Scis ut te cunctis unam, quæcunque Latinæ
Magnanimi Jovis ingratum ascendêre cubile,
Prætulerim, *o* cœlique libens in parte locârim.
Disce tuum, (nè me incuses) Juturna, dolorem.
p Quà visa est fortuna pati, Parcæque sinebant
q Cedere res Latio, Turnum & tua mœnia texi.
Nunc juvenem imparibus video *r* concurrere fatis:
Parcarúmque dies & vis inimica propinquat.
Non pugnam aspicere hanc oculis, non fœdera possum.
Tu pro germano siquid præsentius audes,
Perge: decet: forsan miseros meliora sequentur.
Vix ea, cùm lacrymas oculis Juturna profudit,
Térque quatérque manu pectus percussit honestum.
Non lacrymis hoc tempus, (ait Saturnia Juno)
Accelera, & fratrem, si quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptúmque excute fœdus.
Autor ego audendi. Sic exhortata reliquit
Incertam, & tristi turbatam vulnere mentis.
Interea reges (ingenti *s* mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
Solis avi specimen; bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato crispans hastilia ferro:
Hinc pater Æneas, Romanæ stirpis origo,
Sydereo flagrans clypeo, & *t* cœlestibus armis;
Et juxtà Ascanius, (magnæ spes altera Romæ)
Procedunt castris: puràque in veste sacerdos
u Setigeræ fœtum suis *x* intonsâmque bidentem
Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
Illi, ad surgentem conversi lumina Solem,
Dant *y* fruges manibus salsas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.
Tum pius Æneas stricto sic ense precatur:
Esto nunc Sol testis & hæc mihi terra precanti,
Quam propter tantos potui perferre labores;
Et pater omnipotens, & tu, Saturnia Juno,
Jam *z* melior, jam diva, precor; tuque, inclyte Mavors,
Cuncta tuo qui bella pater sub numine torques;
Fontésque fluviósque voco, quæque ætheris alti
Religio, & quæ cæruleo sunt numina ponto:
Cesserit Ausonio si fors victoria Turno,

m *Juturna fons est in Italia saluberrimus juxta Numicũ fluviũ.*
n *Ut sæpe Homer.* ἐμῷ κεχαρισμένε θυμῷ.
o *In divinitatis parte.*
p *Quatenus, vel in quantũ permisit.*
q *Pro, succedere.*
r *Concursurum esse. Vel hoc dicit ut dea, cernens etiam futura.*
s *Pompâ, ambitu.*
t *Vulcano fabricatis*
u *Romano more, ut, Cæsâ jungebãt fœdera porcâ.*
x *Oviculam nondum tonsam.*
y *Nã farre & sale cultri & victimæ asperg ebantur.*
z *Quoniã reflexerat Trojanis, precatur ut animum mutet in Trojanos, & eis bona esse velit. Q.d. Ad te redeas, & te deã esse memineris, cujus proprium est non nocere.*

Convenit

Convenit Evandri victos discedere ad urbem:
Cedet Iulus agris, nec post arma ulla rebelles
Æneadæ referent, ferróve hæc regna lacessent.
Sin a nostrum annuerit nobis victoria Martem,
(Ut potiùs reor, & potiùs dii numine firment)
Non ego nec Teucris Italos parêre jubebo,
Nec mihi regna peto: paribus se legibus ambæ
Invictæ gentes æterna in fœdera mittant.
Sacra deósque dabo: socer arma Latinus habeto,
Imperium solenne socer: mihi mœnia Teucri
Constituent, urbíque dabit Lavinia nomen.
Sic prior Æneas: sequitur sic deinde Latinus,
Suspiciens cœlum, tenditque ad sydera dextram:
Hæc eadem, Ænea, terram, mare, sydera juro,
b Latonæque genus duplex, Janúmque bifrontem,
Vimque deûm infernam, & diri sacraria Ditis:
Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine sancit:
c Tango aras, mediósque ignes & numina testor:
Nulla dies pacem hanc Italis nec fœdera rumpet,
Quo res cunque cadent; nec me vis ulla volentem
Avertet; non si tellurem effundat in undas
Diluvio miscens, cœlúmve in Tartara solvat:
Ut sceptrum hoc (dextrâ sceptrum nam fortè gerebat)
Nunquam fronde levi fundet virgulta nec umbras,
Cùm semel in sylvis imo de stirpe recisum
d Matre caret, posuítque comas & brachia ferro;
Olim arbos, nunc artificis manus e ære decoro
Inclusit, patribúsque dedit gestare Latinis.
Talibus inter se firmabant fœdera dictis
Conspectu in medio procerum: tum ritè sacratas
In flammam jugulant pecudes, & viscera vivis
Eripiunt, cumulántque oneratis lancibus aras.
At verò Rutulis impar ea pugna f videri
Jandudum, & vario misceri pectora motu:
Tũ magis, ut g propiùs cernunt h non viribus æquis.
Adjuvat incessu tacito progressus, & aram
Suppliciter venerans demisso lumine, Turnus,
Pubentésque genæ, & juvenili in corpore pallor.
Quem simul ac Juturna soror crebrescere vidit
Sermonem, & vulgi variare labantia corda;
In medias acies, formam assimulata Camerti,
(Cui genus à proavis ingens, clarúmque paternæ
Nomen erat virtutis, & ipse acerrimus armis)
In medias dat sese acies, haud nescia rerum,
Rumoresque serit varios, ac talia fatur:
Non pudet, ô Rutuli, cunctis pro talibus unam
Objectare animam? numeróne an viribus æqui

Non

a *Quasi Mars sit eorum qui victoriâ obtinent, quoniam illorum esse videtur quibus favet. Et est Hypall. pro, Noster Mars an. nob. victoriam. Serv.*

b *Utrumq; sexum Latoniæ sobolis.*

c *Cùm ad aram bellũ in Titanas suscepturi dii jurâssent, obtinuit postea religio jusjurandi, ut ejus tactu & ignis testatione sanciretur.*

d *Vel terrâ, vel arbore: ut, Parva sub ingenti matris se subjicit umbra.*

e *Orichalco.*

f *Infin. pro indicativis, videbatur & misceb. vel videre cœpit & pect. cœperunt misceri.*

g *Diligentiùs.*

h *Non viribus æquis, sub. eos congressuros.*

Non ſumus? En, omnes, & Tröes & Arcades hîc ſunt,
Fataliſque manus, infenſa Etruria Turno:
Vix hoſtem, *i* alterni ſi congrediamur, habemus.
Ille quidem ad ſuperos, quorum ſe devovet aris,
Succedet famâ, *k* vivúſque per ora feretur:
Nos patriâ amiſsâ dominis parêre ſuperbis
Cogemur, qui nunc lenti conſedimus arvis.
Talibus incenſa eſt juvenum ſententia dictis
Jam magìs atque magìs, ſerpítque per agmina murmur.
Ipſi Laurentes mutati, ipsíque Latini,
Qui ſibi jam requiem pugnæ rebúſque ſalutem
Sperabant, nunc arma volunt, fœdúſque precantur
Infectum, & Turni ſortem miſerantur iniquam.
His aliud majus Juturna adjungit, & alto
Dat ſignum cœlo, quo non *l* præſentius ullum
Turbavit mentes Italas, monſtróque fefellit.
Namque volans rubra fulvus Jovis ales in æthra,
Littoreas agitabat aves, turbámque ſonantem
Agminis aligeri, ſubitò cùm lapſus ad undas
Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
Arrexêre animos Itali, cunctæque volucres
m Convertunt clamore fugam, (miſerabile viſu)
Ætheráque obſcurant pennis, hoſtémque per auras
Factâ nube premunt; donec vi victus & ipſo
Pondere defecit, prædámque ex unguibus ales
Projecit fluvio, penitúſque in nubìla fugit.
Tum verò augurium Rutuli clamore *n* ſalutant,
Expediúntque manus: primáſque Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis, inquit, quod ſæpe petivi:
Accipio, agnoſcóque deos. Me, me duce, ferrum
Corripite, ô Rutuli, *o* quos improbus advena bello
Territat, ìnvalidas ut aves, & littora * veſtra
Vi populat: petet ille fugam, penitúſque profundo
Vela dabit. Vos unanimi denſate catervas;
Et regem vobis pugnâ defendite raptum.
Dixit, & adverſos telum contorſit in hoſtes
Procurrens: ſonitum dat ſtridula cornus, & auras
p Certa ſecat: ſimul hoc, ſimul ingens clamor, & omnes
Turbati cunei, calefactáque corda tumultu.
Haſta volans, ut fortè novem pulcherrima fratrum
Corpora conſtiterant contrà, quos fida creârat
Una tot Arcadio conjux Tyrrhena Gylippo,
Horum *q* unum ad medium, teritur quâ ſutilis alvo
Balteus, & laterum junctúras fibula mordet,
Egregium formâ juvenem & fulgentibus armis,
Tranſadigit coſtas, fulvâque extendit arenâ.
At fratres, animoſa phalanx, accenſáque luctu,

i *Si congred. alt. Vel, ſi ſecundus quiſque noſtrûm congrediatur.*
k *Tanquam de vivo omnes loquentur.*
l *Quidam exp. Magìs in tempore oblatum, ideóque ad animos turbandos efficacius. Alii, præſtantius, efficacius.*
m *Redeunt cum clamore: ſicut in exercitu ſolet fieri.*
n *Venerantur, ut dicimur ſalutare deos.*
o *Interpretatur augurium, et confirmat id ad præſens negotium pertinere.*
* *Al. noſtra.*
p *Inevitabilis.*
q *Unum tranſ. ad. coſtas, pro unius coſtas.*

Pars

Pars gladios ſtringunt manibus, pars miſſile ferrum
Corripiunt, *r* excique ruunt : quos agmina contra
Procurrunt Laurentum : hîc denſi rurſus *ſ* inundant
Tröes Agylliníque, & pictis Arcades armis.
Sic omnes amor unus habet decernere ferro.
Liripuêre aras : it toto turbida cœlo
Tempeſtas telorum, ac ferreus ingruit imber ;
Craterâſque focóſque ferunt : fugit ipſe Latinus,
Pulſatos referens infecto fœdere divos.
Infrænant alii *t* currus, aut corpora ſaltu
u Subjiciunt in equos, & ſtrictis enſibus adſunt.
Meſſapus regem, regíſque *x* inſigne gerentem,
Tyrrhenum Auleſten, avidus confundere fœdus,
Adverſo * proſternit equo : ruit ille recedens,
Et miſer oppoſitis à tergo involvitur aris
In caput ínque humeros : at fervidus advolat haſtâ
Meſſapus, telóque orantem multa trabali
Deſuper altus equo graviter ferit, atque ità fatur :
y Hoc habet, hæc melior magnis data victima divis.
Concurrunt Itali, ſpoliántque calentia membra.
Obvius ambuſtum torrem Chorineus ab ara
Corripit, & venienti Ebuſo plagámque ferenti
Occupat os flammis : illi ingens barba reluxit,
z Nidorémque ambuſta dedit : ſupèr ipſe ſequutus
Cæſariem lævâ turbati corripit hoſtis,
Impreſſóque genu nitens, terræ applicat ipſum.
Sic rigido latus enſe ferit. Podalirius Alſum
Paſtorem, primâque acie per tela ruentem,
Enſe ſequens nudo ſuperimminet : ille ſecuri
Adverſi frontem mediam mentúmque reductâ
Diſjicit, & ſparſo latè rigat arma *a* cerebro.
Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus ; in æternam clauduntur lumina noctem.
At pius Æneas dextram tendebat inermem
b Nudato capite, atque *c* ſuos clamore vocabat :
Quò ruitis? quæve iſta *d* repens diſcordia ſurgit?
O cohibete iras : ictum jam fœdus, & omnes
Compoſitæ lèges : mihi jus concurrere ſoli.
Me ſinite, atque auferte metus : ego fœdera faxo
Firma manu : Turnum jam debent hæc mihi ſacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
(Ecce) viro ſtridens alis allapſa ſagitta eſt :
Incertum quâ pulſa manu, quo turbine adacta ;
Quis tantam Rutulis laudem, caſúſne, deúſne,
Attulerit : preſſa eſt inſignis gloria facti :
Nec ſeſe Æneæ jactavit vulnere quiſquam.
Turnus ut Æneam cedentem ex agmine vidit,

Turbatóſque

t Salutis improvidi.
ſ More undæ fluunt.
t Equos, ut alibi, Neque audit currus habenas.
u Super equos jaciunt.
x Diadema habentem.
* *Al. proterret.*
y Lethali pertuſſus eſt vulnere, ut Ter. Captus eſt, habet. At Don. Bene ſe habet res, rectiùs.
z Futorem, ut Serv. aut erit Catachreſis.
a Al. cruore.
b Ut poſſit agnoſci.
c Utrumque exercitum jam ſuũ vocabat, ut talis fuerit ejus clamor, Cur in vos invicem ruitis, mei?
d Recens.

Turbatóſque duces, ſubitâ ſpe fervidus ardet;
Poſcit equos atque arma ſimul, ſaltúque ſuperbus
Emicat in currum, & manibus e molitur habenas.
Multa virûm volitans dat fortia corpora letho:
Semineces volvit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit haſtas.
Qualis apud gelidi cùm flumina concitus Hebri
f Sanguineus Mavors clypeo increpat, atque furentes
Bella movens emittit equos; illi æquore aperto
Ante Notos Zephyrúmq; volant; gemit ultima pulſu
Thraca pedum; circúmque atræ Formidinis ora,
Iræque Inſidiæque, dei comitatus, aguntur:
Talis equos alacer media inter prælia Turnus
Fumantes ſudore quatit, (g miſerabile) cæſis
Hoſtibus inſultans: ſpargit rapida ungula roreſ
Sanguineos, miſtâque cruor calcatur arenâ.
Jámque neci Sthenelúmq; dedit, Thamyrímq; Polúmque;
Hunc congreſſus & hunc, illum eminus: eminus ambos
Imbraſidas, Glaucum atque Ladem; quos Imbraſus ipſe
Nutrierat Lyciâ, paribúſque ornaverat armis,
Vel conferre manum, vel equo prævertere ventos.
Parte aliâ, media Eumedes in prælia fertur,
Antiqui proles bello præclara Dolonis,
Nomine avum referens, animo manibúſque parentem,
Qui quondam, caſtra ut Danaûm ſpeculator adiret,
Auſus Pelidæ pretium ſibi poſcere currus.
Illum h Tydides alio pro talibus auſis
Affecit i pretio: k nec equis aſpirat Achillis.
Hunc procul ut campo Turnus conſpexit aperto,
Antè levi jaculo longum per inane ſequutus,
Siſtit equos bijuges, & curru deſilit, atque
Semianimi lapſóque ſupervenit; & pede collo
Impreſſo, dextræ mucronem extorquet, & alto
Fulgentem tinxit jugulo; atque hæc inſuper addit:
En, agros & quam bello, Trojane, petiſti
Heſperiam metire jacens: hæc præmia qui me
Ferro auſi l tentare ferunt; ſic mœnia condunt.
Huic comitem Buten, conjectâ cuſpide, mittit;
Chloreáque, Sybarímque, Daretáque, Therſilochúmque,
Et m ſternacis equi lapſum cervice Thymœten.
Ac velut n Edoni Boreæ cùm ſpiritus alto
Inſonat Ægæo, ſequitúrque ad littora fluctus,
Quâ venti incubuêre fugam dant nubila cœlo:
Sic Turno, quâcunque viam ſecat, agmina cedunt,
Converſæque o ruunt acies; fert impetus ipſum,
Et criſtam adverſo curru quatit aura volantem.
Non tulit inſtantem Phœgeus, animíſque frementem:

e *Regit, ut exp. Ser. qui vult eſſe acyrologiam.*

f *Sanguine gaudens, αἱμοχαρὴς.*

g *Miſerabiliter cæſis, Serv. Verùm huic non aſſentior: & per parentheſ. interjectum potiùs exiſtimo.*

h *Diomedes.*
i *Pœnâ.*
k *Nec eſt conſecutus equos Achillis.*

l *Laceſſere.*

m *Ferocis, quia facilè ſternit ſedentem. Ità Ser. At Scal. exp. calcitronis.*
n *Thracii.*
o *Ruunt in fugam.*

Objecit

Objecit ſeſe ad currum, & ſpumantia frænis
p *Pro concitatorũ.* Ora *p* citatorum dextrâ detorſit equorum.
Dum trahitur, pendétque jugis, hunc lata retectum
q *Leviter attingit.* Lancea conſequitur, rumpítque infixa bilicem
Loricam, & ſummum *q* deguſtat vulnere corpus.
r *Impetu, ut expon. Serv. qui etjam admonet unã eſſe partem orationis, nè quis legat pro curſu.* Ille tamen, clypéo objécto, converſus in hoſtem
Ibat, & auxilium ducto mucrone petebat:
Quem rota præcipitem & *r* procurſu concitus axis
Impulit, effunditque ſolo: Turnúſque ſequutus
Imam inter galeam, ſummi thoracis & oras,
Abſtulit enſe caput, truncúmque reliquit arenâ.
Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
Interea Ænean Mneſtheus & fidus Achates,
Aſcanius que comes, caſtris ſtatuêre cruentum,
ſ *Faſſus alternos vulnerati pedis haſtili ſuſtentantẽ & ſulcientem.* Alternos longâ nitentem cuſpide greſſus.
t *Quia non poteſt in bella procedere.* Sævit, & infractâ luctatur arundine telum
Eripere, auxilióque viam que proxima poſcit:
u *Deſperati parent. De cujus vita deſperabatur* Ense ſecent lato vulnus, telique latebram
Reſcindant penitus, ſeſéque in bella remittant.
Jámque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapis
x *Protraheret, produceret.* Iaſides, acri quondam cui captus amore
Ipſe ſuas artes, ſua munera, lætus Apollo,
y *Quidam exp. Feſtinat. Vitae num Trepide adminiſtrat.* Augurium citharámque, dabat, celeréſque ſagittas.
Ille, ut *u* depoſiti *x* proferret fata parentis,
Scire poteſtates herbarum uſúmque medendi
Maluit, & mutas agitare inglorius artes.
z *Nullus eventus rationem præſtat.* Strabat, acerba fremens, ingentem nixus in haſtam,
Æneas, magno juvenum & mœrentis Iüli
a *Plenum eſſe.* Concurſu, lacrymíſque immobilis: ille retorto,
b *Al. ſubeuntque eq.* Pæonium in morem, ſenior ſuccinctus amictu,
Multa manu medicâ Phœbíque potentibus herbis
c *Quia natus erat ex vulnere indignè illato, ſcil. per inſidias.* Nequicquam *y* trepidat, nequicquam ſpicula dextrâ
Sollicitat, prenſatque tenaci forcipe ferrum.
z Nulla viam fortuna regit, nihil autor Apollo
Subvenit; & ſævus campis magis ac magis horror
d *Al. Dictamum.* Crebreſcit, propiúſq; malum eſt: jam pulvere cœlum
e *Sed à Donato legitur & ità hic verſus, Ipſa manu genitrix Cretæa carpit ab Ida.* *a* Stare vident: *b* ſubeunt equites, & ſpicula caſtris
Denſa cadunt mediis: it triſtis ad æthera clamor
Bellantûm juvenum, & duro ſub Marte cadentûm.
Hîc Venus, *c* indigno nati concuſſa dolore,
d Dictamnum *e* genitrix Cretæa carpit ab Ida,
f *Adultis, vel florentibus, aut potiùs villoſâ pube lanuginoſis. Italia enim folia ei attribuit Dioſcor.* *f* Puberibus caulem foliis, & flore comantem
Purpureo: non illa feris incognita capris
Gramina, cùm tergo volucres hæſêre ſagittæ.
Hoc Venus, obſcuro faciem circundata nimbo,
Detulit: hoc fuſcum labris ſplendentibus amnem
Inficit, occultè medicans; ſpargítque ſalubres

Ambroſiæ

Ambroſiæ ſucros, & odoriferam panaceam.
Fovit eâ vulnus lymphâ longævus Iapis,
Ignorans; ſubitóque omnis de corpore fugit
Quippe dolor; omnis ſtetit imo vulnere ſanguis;
Jámque ſequuta manum nullo cogente ſagitta
Excidit, atque novæ redière in priſtina vires.
Arma citi properate viro; quid ſtatis? Iapis
Conclamat: primúſque animos accendit in hoſtes.
Non hæc humanis opibus, non arte magiſtrâ
Proveniunt; neque te, Ænea, mea dextera ſervat.
Major agit g deus, atque opera ad majora remittit.
Ille, avidus pugnæ, ſuras incluſerat auro
Hinc atque hinc; oditque moras, haſtámque h coruſcat.
Poſtquam habilis lateri clypeus, loricáque tergo eſt,
Aſcanium fuſis circùm complectitur armis:
Summáque per galeam delibans oſcula, fatur:
Diſce, puer, virtutem ex me, verúmque laborem,
Fortunam i ex aliis: nunc te mea dextera bello
Defenſum dabit, & magna inter * prælia ducet.
Tu facito mox, cùm matura adoleverit ætas,
Sis memor: & te, animo repetentem exempla tuorum,
Et patèt Æneas, & avunculus excitet Hector.
Hæc ubi dicta dedit, k portis ſeſe extulit, ingens
Telum immane manu quatiens: ſimul agmine denſo
Anteúſque Mneſtheúſque ruunt: omniſque relictis
Turba fluit caſtris: tum cæco pulvere campus
Miſcetur, pulſúque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverſo venientes aggere Turnus,
Vidêre Auſonii; gelidúſque per ima cucurrit
Oſſa tremor: prima ante omnes Juturna Latinos
Audiit, agnovitque ſonum, & tremefacta refugit.
Ille volat, campóque l atrum rapit agmen aperto.
Qualis ubi ad terras abrupto ſydere nimbus
It mare per medium (miſeris (heu!) præſcia longè
Horreſcunt corda agricolis; dabit ille ruinas
Arboribus, ſtragémque ſatis, m ruet omnia latè;
Antè volant, ſonitúmque ferunt ad littora, venti:)
Talis in adverſos ductor n Rhœteïus hoſtes
Agmen agit; denſi cuneis ſe quiſque coactis
o Agglomerant. Ferit enſe gravem Thymbræus Oſirim;
Archetium Mneſtheus, Epulonem obtruncat Achates,
Uſentémque Gyas: cadit ipſe Tolumnius augur,
Primus in adverſos telum qui torſerat hoſtes.
Tollitur in cœlum clamor, verſique viciſſim
Pulverulenta fugæ Rutuli dant terga per agros.
Ipſe neque p averſos dignatur ſternere morti,
Nec pede congreſſos æquo, nec tela ferentes

g *Apollo, inventor medicinæ. Serv. Male, inqu. Fontanus, qui i Venus egit.*
h *Criſpare alibi dicit. Hom.* παλλειν.
i *Sub. opta. Eſt autem hîc Sophoclem imitatus, apud quem Ajax talia filio dicit.*
* *Al. Præmia.*
k *Portis caſtrorum, quæ altæ erant propter aggerem & foſſam.*
l *Pulveris nube coopertum.*
m *Eruet, Evertet.*
n *Trojanus, à Rhœteo promontorio Trojæ.*
o *Denſantur, ut in cuneorum modum compoſiti dimicent.*
p *Al. adverſos, & in ſeq. Nec p. congr. nec equo. Sed averſos magis probatur: ut dicat, eum nec terga dantes ſternere voluiſſe, nec armis paribus congreſſos, nec qui ferirent comminus inſequi; ſed Turnum.*

Insequitur: solum densa in caligine Turnum
Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
Hoc concussa metu mentem Juturna virago,
Aurigam Turni media inter lora Metiscum
Excutit, & longè lapsum temone relinquit:
Ipsa subit, manibúsque undantes flectit habenas,
Cuncta gerens, vocémque, & corpus, & arma Metisci.
Nigra velut magnas domini cùm divitis ædes
Pervolat, & pennis alta atria lustrat hirundo,
r Pabula parva legens, nidisque loquacibus escas;
Et nunc porticibus ſ vacuis, nunc humida circum
Stagna sonat: similis medios Juturna per hostes
Fertur equis, rapidóque volans obit omnia curru;
Jámque hîc germanum, jámque hîc ostendit ovantem;
Nec conferre manum patitur; volat avia longé.
Haud minùs Æneas t tortos legit obvius orbes,
Vestigátque virum, & u disjecta per agmina magnâ
Voce vocat: quoties oculos conjecit in hostem,
Alipedúmque fugam cursu tentavit equorum,
Aversos toties currus Juturna retorsit.
Heu! quid agat? vario nequicquam fluctuat æstu:
Diversæque vocant animum in contraria curæ.
Huic Messapus, uti lævâ duo fortè gerebat
Lenta levis cursu præfixa hastilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Substitit Æneas, & x se collegit in arma,
Poplite subsidens: apicem tamen incita summum
Hasta tulit, summásque excussit vertice cristas.
Tum verò assurgunt iræ; insidiisque subactus,
Diversos ubi sensit equos currúmque referri,
Multa Jovem & læsi testatus fœderis aras,
Jam tandem invadit medios, & Marte secundo
Terribilis sævam nullo discrimine cædem
Suscitat, irarúmque omnes effundit habenas.
y Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine cædes
Diversas, obitúmque ducum, quos æquore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troïus heros,
Expediat? tanton' placuit concurrere motu,
Jupiter, æterna gentes in pace futuras?
Æneas Rutulum Sucronem, (ea prima ruentes
Pegna loco statuit Teucros) haud multa z moratus,
Excipit in latus, &, quâ fata celerrima, a crudum
Transadigit costas & crates pectoris ensem.
Turnus equo dejectum Amycum, fratrémque Diorem
Congressus pedes, hunc venientem, cuspide longâ,
Hunc mucrone ferit; currúque abscissa duorum
Suspendit capita, & rorantia sanguine portat:

r *Quoniam & muscas.*
ſ *Magnis, ut quidem vult Serv. afferens locum illum, Vacua atria lustrat Saucius.*
t *Obliquas & implicitas vias.*
u *Dissipata adventu Æneæ.*
x *Ità sese texit ut nullâ parte posset feriri. Ser. Idem apicem exp. galeæ eminentiam ubi cristæ, Gr. conum.*
y *Q. d. Nec Musa nec Apollo sufficiunt.*
z *Al. morantem, ut uno eum vulnere confectum ostendat.*
a *Al. crudo ense. Sed cum altera lectione magis convenit locus ille, Crudum per costas exigat ensem, lib. 10.*

Ille

Ille Talon Tanaímque neci, fortémque Cethegum,
Tres uno congreſſu, & *b* mœſtum mittit Onyten,
Nomen *c* Echionium, matríſque genus Peridiæ.
Hic fratres Lyciâ miſſos & Apollinis agris,
Et juvenem exoſum nequicquam bella Menœten
Arcada, piſcoſæ cui circum flumina Lernæ
Ars fuerat, paupérque domus; nec nota potentûm
d Munera, conductáque pater tellure ſerebat.
Ac velut immiſſi diverſis partibus ignes
Arentem in ſylvam & virgulta ſonantia lauro;
Aut ubi decurſu rapido de montibus altis
Dant ſonitum ſpumoſi amnes, & in æquora currunt,
Quiſque ſuum *e* populatus iter: non ſegniùs ambo
Æneas Turnúſque ruunt per prælia: nunc, nunc
Fluctuat ira intus; *f* rumpuntur neſcia vinci
Pectora; nunc totis in vulnera viribus itur.
Murranum hic, atavos & avorum antiqua ſonantem
Nomina, per regéſque actum genus omne Latinos,
Præcipitem ſcopulo atque *g* ingentis turbine ſaxi
Excutit, effunditque ſolo: hunc lora & juga ſubter
Provolvêre rotæ; crebro ſuper ungula pulſu
Incita nec domini memorum proculcat equorum.
Ille ruenti Hilo animíſque immanè frementi
Occurrit, telúmque aurata ad tempora torquet:
Olli per galeam *h* fixo ſtetit haſta cerebro.
Dextera nec tua te, Graiûm fortiſſime Creteu,
Eripuit Turno: nec dii texêre Cupentum
Æneâ veniente ſui; dedit obvia ferro
Pectora, nec miſero clypei mora profuit ærei.
Te quoque Laurentes viderunt, Æole, campi
Oppetere, *i* & latè terram conſternere tergo.
Occidis, Argivæ quem non potuêre phalanges
Sternere, nec Priami regnorum everſor Achilles.
Hîc tibi *k* mortis erant metæ; domus alta ſub Ida,
Lyrneſſi domus alta, ſolo Laurente ſepulchrum.
Totæ adeò converſæ acies, omnéſque Latini,
Omnes Dardanidæ: Mneſtheus, acérque Sereſtus,
Et Meſſapus, equûm domitor, & fortis Aſylas,
Thuſcorúmque phalanx, Evandríque Arcadis alæ,
Pro ſe quiſque viri ſummâ nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies: vaſto certamine tendunt.
Hic *l* mentem Æneæ genitrix pulcherrima miſit,
Iret ut ad muros *m* urbique adverteret agmen
Ocyùs, & ſubitâ turbaret clade Latinos.
Ille, ut veſtigans diverſa per agmina Turnum
Huc atque huc acies circumtulit, aſpicit urbem
Immunem tanti belli, atque *n* impunè quietam.

b *Triſtem naturâ, Severum quem Græc.* ἀγήλαζον *dicunt.*
c *Thebanum.*
d *Obſequia quæ pauperes divitibus loco munerum ſolvant. Al. leg. limina.*
e *Poſtquam populando & vaſtando ſibi iter facit. Ità enim malo quàm cum aliis, Populatus quicquid ſibi in itinere occurrit.*
f *Ex Lucr. lib. 3. de leonibus.*
g *Al. ingenti.*
h *Al. fuſo.*
i *Aliud ex alio oſtenditur, videlicet corporis magnitudo.*
k *Mors quæ meta eſt. Sic Homerus.* θανάτοιο τελευτή.
l *Conſilium vel voluntatem.*
m *Contra urbem.*
n *Quæ debuit pœnas luere propter fœdus ruptum.*

o *Pro nobis est religio, quam læserunt Rutuli. Hic est modus, hæc via imponendi fatis finem.*
p *Repent. imperium nullũ vobis afferat moram.*
q *Flammas fœderis innovemus urbis incendio.*
Ità Ser. qui vult Repoſcite hîc eſſe Innovate & revocate. Sed malim accipere quaſi dicatur, Flammæ facient ut ratio vobis reddatur fœderis.
r *In ſimilitud. cunei diſponũtur.*
ſ *Apud Don. Teſtatúrq; deos ſe invitũ ad præl. cogi*
t *Fieri.*
u *Saxo cavo & latebroſo.*
x *Fumi odor ingratus.*
y *Quia clauſæ apes*
z *Al. Incendi. Pro quo quidam leg. Inſcendi. Sed Ser. agnoſcit Inceſſi, exponens invadi.*
a *Sic alibi, Caput horũ et cauſa malorum. Sed hic addit Crimen.*
b *Antiqua lectio floros habuit, i. e. floridos, pulchros, et eſt ſermo Ænnianus: erit autem ſynizeſis.*

Continuò pugnæ accendit majoris imago.
Mneſthea Sergeſtúmque vocat, fortémque Sereſtum,
Ductores; tumulúmque capit, quò cætera Teucrûm
Concurrit legio; nec ſcuta aut ſpicula denſi
Deponunt: celſo medius ſtans aggere fatur:
Nequa meis eſto dictis mora: o Juppiter hàc ſtat:
Neu quis p ob inceptum ſubitum mihi ſegnior ito.
Urbem hodie, cauſam belli, regna ipſa Latini,
(Ni frænum accipere & victi parére fatentur)
Eruam, & æqua ſolo fumantia culmina ponam.
Scilicet exſpectem libeat dum prælia Turno
Noſtra pati, rurſúſque velit concurrere victus?
Hoc caput, ô cives, hæc belli ſumma nefandi.
Ferte faces properè, q fœdúſque repoſcite flammis.
Dixerat: atque animis pariter certantibus omnes
r Dant cuneum, denſâque ad muros mole feruntur.
Scalæ improviſò, ſubitúſque apparuit ignis.
Diſcurrunt alii ad portas, primóſque trucidant:
Ferrum alii torquent, & obumbrant æthera telis.
Ipſe inter primos dextram ſub mœnia tendit
Æneas, magnâque incuſat voce Latinum;
ſ Teſtatúrque deos iterum ſe ad prælia cogi:
Bis jam Italos t hoſtes, hæc altera fœdera rumpi.
Exoritur trepidos inter diſcordia cives.
Urbem alii reſerare jubent, & pandere portas
Dardanidis, ipſúmque trahunt in mœnia regem;
Arma ferunt alii, & pergunt defendere muros.
Incluſas ut cùm u latebroſo in pumice paſtor
Veſtigavit apes, fumóque implevit amaro:
Illæ intus trepidæ rerum per cerea caſtra
Diſcurrunt, magniſque acuunt ſtridoribus iras.
Volvitur x ater odor tectis: tum murmure y cæco
Intus ſaxa ſonant: vacuas it fumus ad auras.
Accidit hæc feſſis etiam fortuna Latinis,
Quæ totam luctu concuſſit funditus urbem.
Regina ut tectis venientem proſpicit hoſtem,
z Inceſſi muros, ignéſque ad tecta volare,
Nuſquam acies contrà Rutulas, nulla agmina Turni,
Infelix pugnæ juvenem in certamine credit
Extinctum, & ſubito mentem turbata dolore,
Se a cauſam clamat, criménque capútque malorum:
Multáque per mœſtum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu diſcindit amictus,
Et nodum informis lethi trabe nectit ab alta.
Quam cladem miſeræ poſtquam accepêre Latinæ;
Filia prima manu b flavos Lavinia crines
Et roſeas laniata genas, tum cætera circùm

Turba

Turba furit: reſonant latè plangoribus ædes.
Hinc totam c infelix vulgatur fama per urbem.
d Demittunt mentes: it ſciſſâ veſte Latinus,
Conjugis attonitus fatis urbíſque ruinâ,
Canitiem immundo perfuſam pulvere turbans:
Multáque ſe incuſat, qui non acceperit antè
Dardanium Æneam, generúmque aſciverit ultro.
Interea extremo bellator in æquore Turnus
Palantes ſequitur paucos, jam ſegnior, atque
Jam minùs atque minùs ſucceſſu lætus equorum.
Attulit hunc illi cæcis terroribus e aura
Commiſtum clamorem, f arrectáſque impulit aures
Confuſæ ſonus urbis, & illætabile murmur.
Hei mihi! quid tanto turbantur mœnia luctu?
Quíſve ruit tantus diverſa clamor ab urbe?
Sic ait, adductíſque g amens ſubſiſtit habenis.
Atque huic, in faciem ſoror ut converſa Metiſci
Aurigæ, currúmque & equos & lora regebat,
Talibus occurrit dictis: Hàc, Turne, ſequamur
Trojugenas, quâ prima viam victoria pandit:
Sunt alii qui tecta manu defendere poſſunt.
Ingruit Æneas Italis, & prælia miſcet:
Et nos ſæva manu mittamus funera Teucris.
b Nec numero inferior pugnæ, nec honore recedes.
Turnus ad hæc:
O ſoror, & dudum agnovi, cùm prima per artem
Fœdera turbâſti, téque hæc in bella dediſti;
Et nunc nequicquam fallis dea: ſed quis Olympo
Demiſſam tantos voluit te ferre labores?
An fratris miſeri lethum ut crudele videres? (tem?
Nam quid ago? aut quæ jam ſpondet fortuna ſalu-
Vidi oculos ante ipſe meos, me voce vocantem,
Murranum (quo non i ſuperat mihi charior alter)
Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Occidit infelix k nè noſtrum dedecus Uſens
Aſpiceret: Teucri potiuntur corpore & armis.
Exſcindíne domos (id rebus defuit unum)
Perpetiar? dextrâ nec l Drancis dicta refellam?
Terga dabo? & Turnum fugientem hæc terra videbit?
Uſque adeóne mori miſerum eſt? Vos ô mihi manes
Eſte boni, quoniam ſuperis averſa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque iſtius m inſcia culpæ,
Deſcendã, magnorum haud unquam n indignus avorũ.
Vix ea fatus erat; medios volat (ecce) per hoſtes,
Vectus equo ſpumante, Sages, adverſa ſagittâ
Saucius ora, ruítque implorans nomine Turnum:
Turne, in te ſuprema ſalus; miſerere tuorum.

c *Infelix nuntia, i. e. infelicitatis.*
d *Pro deſpondent animo, Deſperãt: ut contrà, ſpes erigit mentes.*
e *Quia naturale eſt, ut à qua parte ventus flat, indè clamor audiatur.*
f *Ad audiendũ ſollicitas.*
g *Conſilii inops, vel conſternatus.*
h *Nec pauciores interimes, nec minor te quàm Æneam gloria comitabitur.*
i *Superſtes eſt, vel vivit.*
k *Q. d. Fortaſſe viveret: niſi ideo voluiſſet occumbere, ne nos victos videret.*
l *Dicta libera.*
m *Fugæ, vel rupti fœderis.*
n *Conſtructio talis qualẽ habet vox ἀάξιος, quæ ſignifi. indignus.*

Fulminat Æneas armis, ſummáſque minatur
Dejecturum arces Italûm, excidióque daturum:
Jámque faces ad tecta volant: in te ora Latini,
o *Dubitat, ut Ser. exp.* In te oculos referunt: *o* muſſat rex ipſe Latinus,
Quos generos vocet, aut quæ ſeſe ad fœdera flectat.
Præterea regina tui fidiſſima dextrâ
Occidit ipſa ſuâ, lucémque exterrita fugit.
Soli pro portis Meſſapus & acer Atinas
Suſtentant aciem: circum hos utrinque phalanges
Stant denſæ, ſtrictiſque ſeges mucronibus horror
Ferrea: tu currum deſerto in gramine verſas.
p *Multiplici nuntio, vel potiùs, Obſtupuit, confuſus variis rebus quas ſibi ante oculos ponit.* Obſtupuit *p* variâ confuſus imagine rerum
Turnus, & obtutu tacito ſtetit: æſtuat ingens
Imo in corde pudor, miſtóque inſania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conſcia virtus.
Ut primùm diſcuſſæ *q* umbræ, & lux reddita menti eſt,
Ardentes oculorum acies ad mœnia torſit
q *Tenebræ mentis.* Turbidus, éque *r* rotis magnam reſpexit ad urbem.
Ecce autem, flammis inter tabulata volutus
r *Currus. A parte totum. Paulo pòſt, Et è curru ſaltum dedit.* Ad cœlum undabat vortex, turrímque tenebat,
Turrim compactis trabibus quam eduxerat ipſe,
Subdiderátque *ſ* rotas, pontéſque inſtraverat altos.
Jam jam fata, ſoror, ſuperant: abſiſte morari;
ſ *Ut trahi poſſet ad ea loca quibus hoſtis inſtabat.* Quò deus, & quò dura vocat fortuna, ſequamur. (eſt,
t Stat conferre manum Æneæ: ſtat * quicquid acerbi
Morte pati: nec me indecorem, germana, videbis.
t *Certum mihi eſt. Decrevi.* Amplius: hunc, oro, ſine me furere antè furorem.
Dixit, & è curru ſaltum dedit ocyùs arvis:
* *Alit. Æn. acerbi eſt, Morte pati.* Pérque hoſtes, per tela ruit, mœſtámque ſororem
Deſerit, ac rapido curſu media agmina rumpit.
Ac veluti montis ſaxum de vertice præceps
Cùm ruit avulſum vento, ſeu turbidus imber
Proluit, aut annis ſolvit ſublapſa vetuſtas,
u *Montis pars.* Fertur in abruptum magno *u* mons improbus *x* actu,
x *Id eſt, impulſu.* Exſultátque ſolo, ſylvas, armenta, virósque
Involvens ſecum: diſjecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuſo
Sanguine terra madet, ſtridéntque haſtilibus auræ;
Significátque manu, & magno ſimul incipit ore:
Parcite jam, Rutuli, & vos, tela inhibete, Latini:
y *Juſtius. Sic Horatius, Verum eſt, pro Juſtum eſt.* Quæcunque eſt fortuna, mea eſt: me *y* verius unum
Pro vobis fœdus luere, & decernere ferro.
Diſceſſêre omnes medii, ſpatiúmque dedêre.
At pater Æneas, audito nomine Turni,
z *Celeritate ſuperat omnes moras.* Deſerit & muros, & ſummas deſerit arces,
z Præcipitátque moras omnes, opera omnia rumpit,
Lætitiâ exſultans, horrendúmque intonat armis:

Quantus

Quantus * Athos, aut quantus Eryx, *a* aut ipſe, coruſcis
Cùm fremit ilicibus, quantus, gaudétque nivali
Vertice ſe attollens pater Appenninus ad auras,
Jam verò & Rutuli certatim, & Tröes, & omnes
Convertêre oculos Itali, quique alta tenebant
Mœnia, quique imos pulſabant ariete muros;
Armáque depoſuêre humeris. Stupet ipſe Latinus,
Ingentes genitos diverſis partibus orbis
Inter ſe coiiſſe *b* viros, & cernere ferro.
Atque illi, ut vacuo patuerunt æquore campi,
Procurſu rapido conjectis eminus haſtis,
c Invadunt Martem clypeis atque ære ſonoro:
(Dat gemitum tellus) tum crebros enſibus ictus
d Congeminant: fors & virtus miſcentur in unum.
At velut ingenti *e* Sylâ ſummóve Taburno
Cùm duo converſis inimica in prælia tauri
Frontibus incurrunt, pavidi ceſſêre magiſtri;
Stat pecus omne metu mutum, *f* muſſántque juvencæ,
Quis pecori imperitet, quem tota armenta ſequantur:
Illi inter ſeſe multâ vi vulnera miſcent,
Cornuáque obnixi infigunt, & ſanguine largo
Colla armóſque lavant; gemitu nemus omne remugit:
Haud aliter Tros Æneas & Daunius heros
Concurrunt clypeis; ingens fragor æthera complet.
Juppiter ipſe duas æquato examine lances
Suſtinet, & fata imponit diverſa duorum;
Quem *g* damnet labor, & quo vergat pondere lethum.
Emicat hic, impune putans, & corpore toto
Altè ſublatum conſurgit Turnus in enſem,
Et ferit: exclamant Tröes trepidíque Latini,
Arrectæque amborum acies: at perfidus enſis
Frangitur, in medióque ardentem deſerit ictu,
Ni fuga ſubſidio ſubeat: fugit ocyor Euro,
Ut capulum ignotum, dextrâ neque aſpexit inermem.
Fama eſt, præcipiten, cùm prima in prælia junctos
Conſcendebat equos, *h* patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuiſſe Meriſci:
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit: poſtquam arma dei ad Vulcania ventum eſt,
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu
Diliiluit; fulvâ reſplendent fragmina arenâ.
Ergò amens diverſa fugâ petit æquora Turnus,
Et nunc huc, indè huc, incertos implicat orbes,
Undique enim denſâ Teucri inclusêre coronâ:
Atque hinc vaſta palus, hinc ardua mœnia cingunt.
Nec minùs Æneas (quanquam tardante *k* ſagittâ
Interdum genua impediunt, *l* curſúmque recuſant)

* *Serv. legit Athon, verſûs gratiâ.*

a *Aut quantus ipſe pater Apenn. quum fremit cor. ilicibus.*

b *Al. Viros & cernere ferro. Al. & decern. fer. ut per Synalœphan excludatur ſyl. poſterior in Viros.*

c *Incipiunt pugnare.*

d *Præpoſ. auget ſonum, & duos deſignat.*

e *Monte Brutiorum, qui hodiéq; nomen retinet. Pier.*

f *Dubitant. Verbum autem factitium, non abſonum à boum voce, ut apud Ariſtoph. eſt verſus ex μῶ μῶ.*

g *Liberet, ut, damnabis tu quoque votis. Quidam exp. Quis damnetur labore, & duro labori additus ſit.*

h *Paterno enſe.*

k *Vulnere illato ſagitta.*

l *Incipiant ad curandum.*

Insequitur, trepidique pedem pede fervidus urget:
Inclusum veluti siquando in flumine nactus
Cervum, aut puniceæ septum *m* formidine pennæ,
Venator cursu canis & latratibus instat:
Ille autem, insidiis & ripâ territus altâ,
Mille fugit refugítque vias; at vividus Umber
Hæret hians, jam jámque tenet, similísque tenenti
Increpuit malis, morsúque elusus inani est.
Tum verò exoritur clamor, ripæque lacúsque
Responsant circà, & cœlum tonat omne tumultu.
Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnes,
Nomine quemq; vocans, notúmque efflagitat ensem,
Æneas mortem contrà præsénsque minatur
Exitium, si quisquam adeat; terrétque trementes,
Excisurum urbem minitans, & saucius instat.
Quinque orbes explent cursu, totidémque retexunt
Huc, illuc: nec enim levia aut ludicra petuntur
Præmia, sed Turni de vita & sanguine certant.
Fortè sacer Fauni foliis oleaster amaris
Hic steterat, nautis olim *n* venerabile lignum,
Servati ex undis ubi figere dona solebant
Laurenti divo, & *o* votas suspendere vestes:
Sed stirpem Teucri *p* nullo discrimine sacrum
Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
Hîc hasta Æneæ stabat: huc impetus illam
Detulerat *q* fixam, & lenta in radice tenebat.
Incubuit, voluítque manu convellere ferrum
Dardanides, telóque sequi quem prêndere cursu
Non poterat. Tum verò amens formidine Turnus,
Faune, precor, miserere, inquit, túque optima ferrum
Terra tene; colui vestros si semper honores,
Quos contrà Æneadæ bello fecêre profanos.
Dixit, opémque dei, *r* non cassa in vota vocavit.
Namque diu luctans, lentóque in stirpe moratus,
Viribus haud ullis valuit discludere morsus
Roboris Æneas. Dum nititur acer, & instat,
Rursus in aurigæ faciem mutata Metisci
Procurrit, fratrique ensem dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci nymphæ indignata licere,
Accessit, telúmque alta ab radice revellit.
Olli sublimes, *ſ* armis animísque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer & arduus hastâ,
* Adsistunt contrà, certamine Martis anheli.
Junonem interea rex * omnipotentis Olympi
Alloquitur, fulva pugnas de nube tuentem:
Quis jam finis erit, coniux? quid denique restat?
Indigetem Æneam scis ipsa, & scire fateris,

Deberi

m *Deliæ, quæ vario plumarum venu discolor, terret apros, lupos, urjos, sed potissimùm cervos. Sic & alibi.*

n *Ob antiquitatem, vel propter dona votiva ibi suspensa.*

o *Voto promissas. Al. malè leg. notas.*

p *Sine intuitu religionis.*

q *Ser. jungit cum seq. Plenum est (inquit) Quam radix fixam tenebat. Apud Don. legimus detulerat molem.*

r *Quæ non carent efficaciâ.*

ſ *Quasi cum armis animi simul illis redierint. Nam (inquit Serv.) antea, armorum inopiâ animi utriusque torpebat.*

* *Al. Instst, leg. & certamina.*

* *Forsan omnipatentis, Hort.*

Deberi cœlo, fatiſque ab ſydera tolli.
Quid ſtruis? aut quâ ſpe gelidis in nubibus hæres?
t Mortalin' decuit violari vulnere divum?
Aut enſem (quid enim ſine te Juturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, & vim creſcere victis?
Deſine jam tandem, precibúſque inflectere noſtris:
Nec te tantus u edat tacitam dolor, & mihi curæ
Sæpe tuo dulci triſtes ex ore recurſent.
Ventum ad ſupremum eſt: terris agitare vel undis
Trojanos x potuiſti, infandum accendere bellum,
Deformare domum, & luctu miſcere Hymenæos:
Ulteriùs tentare veto. Sic Juppiter orſus:
Sic dea ſubmiſſo contrà Saturnia vultu:
Iſta quidem quia nota mihi tua magne voluntas
Juppiter, & Turnum & terras invita reliqui.
Nec tu me aëriâ ſolam nunc ſede videres
y Digna, indigna pati; ſed flammis cincta ſub ipſa
Starem acie, traherémque inimica in prælia Teucros.
Juturnam miſero (fateor) ſuccurrere fratri
Suaſi, & pro vita majora audere probavi:
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum:
Adjuro Stygii caput implacabile fontis,
Una z ſuperſtitio ſuperis quæ reddita divis.
Et nunc cedo equidem, pugnáſque exoſa relinquo.
Illud te, nullâ fati quod lege tenetur,
Pro Latio obteſtor, pro majeſtate a tuorum:
Cùm jam connubiis pacem felicibus (eſto)
Component, cùm jam leges & fœdera jungent,
Nè vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri jubeas, Teucróſque vocari,
Aut vocem mutare viros, aut vertere veſtes.
Sit Latium, ſint Albani per ſecula reges:
b Sit Romana potens Italâ virtute propago:
Occidit, occideritque ſinas cum nomine Troja.
Olli ſubridens hominum rerúmque repertor:
Es germana Jovis, Saturníque altera proles:
d Irarum tantos volvis ſub pectore fluctus?
Verùm age, & inceptum fruſtra e ſummitte furorem.
Do quod vis, & me victúſque volénſque remitto.
Sermonem Auſonii patrium moréſque tenebunt;
Utque eſt, nomen erit: commiſti corpore tantùm
f Subſident Teucri: morem ritúſque ſacrorum
Adjiciam, faciámque omnes uno ore Latinos.
Hinc genus, Auſonio miſtum quod ſanguine ſurget,
Supra homines, ſupra ire deos pietate videbis:
Nec gens ulla tuos æquè celebrabit honores.
Annuit his Juno, & mentem lætata retorſit.

t *Al. Mortalem & Divûm, quòd Juturna, cùm dea eſſet, Æneæ adhuc mortalem vulneraverat.*
u *Ità dictum ut Eſt mollis flamma medullas.*
x *Potuiſti permittentibus fatis.*
y *Quidlibet pati, proverbialiter.*
z *Exponitur metus: malim tamen non ſimpliciter exponere metus, ſed ſuperſtitioſus metus.*
a *Reſpexit ad Saturnum qui in Italia regnaverat.*
b *Si fataliter imminet ut à Trojanis origo Romana deſcẽdat, Trojani Italorum nomen accipiant, ut Rom. de Italis non de Trojanis videatur progenies.*
d *Alii ſine interrog. Sed apta eſt huic loco interr. q. d. Ità ne volvis ſub pect. &c.*
e *Pro Dimitte, Miſſum facito.*
f *Remanebunt, Latebunt, Latinorum ſcilicet multitudine*

Interca

Interea excedit cœlo, nubémque relinquit.
His actis, aliud genitor secum ipse volutat.
Juturnámque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminæ pestes, cognomine Diræ,
Quas & Tartaream Nox intempesta Megæram
Uno eodémque tulit partu, paribúsque revinxit
Serpentum spiris, ventosásque addidit alas.
Hæ Jovis ad solium sævique in limine regis
g Apparent, acuúntque metum mortalibus ægris;
Siquando lethum horrificum morbósque deûm rex
Molitur, meritas aut bello territat urbes.
Harum unam celerem demittit ab æthere summo
Juppiter, h inque omen Juturnæ occurrere jussit.
Illa volat, celeríque ad terram turbine fertur.
Non secùs ac nervo per nubem impulsa sagitta,
Armatam sævi Parthus quam felle veneni,
Parthus sive i Cydon, telum immedicabile, torsit,
Stridens & celeres incognita transilit umbras;
k Talis se fata Nocte tulit, terrásque petivit.
Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni,
l Alitis in parvæ subitò * collecta figuram,
Quæ quondam in bustis aut culminibus desertis
Nocte sedens, serum canit importuna per umbras,
Hanc versa in faciem Turni se pestis m ad ora
Fértque refértque sonans, clypeúmque everberat alis.
Illi membra novus solvit formidine torpor,
Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæsit.
At procul ut diræ stridorem agnovit & alas,
Infelix crines scindit Juturna solutos,
Unguibus ora soror fœdans & pectora pugnis:
Quid nunc te tua, Turne, potest germana juvare?
Aut quid jam n miseræ superat mihi? quâ tibi lucem
Arte morer? talin' possum me opponere o monstro?
Jam jam linquo acies: nè me terrete timentem
Obscenæ p volucres: alarum verbera nosco,
Letháleque sonum: nec fallunt jussa superba
Magnanimi Jovis: hæc pro virginitate reponit?
Quò vitam dedit æternam? cur mortis adempta est
Conditio? possem tantos finire dolores
Nunc certè, & misero fratri comes ire per umbras,
q Jam mortalis ego: haud quicquam mihi dulce meorum
Te sine, frater, erit: ô! quæ satis ima dehiscat
Terra mihi, manésque deam demittat ad imos?
Tantum effata, caput glauco contexit amictu,
Multa gemens, & se fluvio dea condidit alto.
Æneas instat contrà, telúmque coruscat
r Ingens arboreum, & sævo sic pectore fatur:

g *Videntur, expos. Ser. Sed alteta rectior, quam addit, Præstò sunt ad obsequium.*
h *Ut Juturna omen fraternæ mortis efficeret.*
i *Cretensis: & lib. 10. propr. nomen, priore longâ.*
k *Taliter.*
l *Noctuam vel bubonem intelligit, inquit Don. At Serv. Noctuã, non bubonem.*
* *Collecta ex nimia scilicet furiæ magnitudine.*
m *Al. Ob ora.*
n *Al. Duræ; quam lectionem sequitur Ser. exponens immitis.*
o *Augurio ex Jovis voluntate venienti.*
p *Invidiosè dixit ut de plur. cùm unica esset.*
q *Si jam mort. essem, finire possem t. dol. Al. Immortalis ego? haud qu. Al. cum intell. post ego & post erit, præsertim si legatur aut pro haud.*
r *Æn. ingens coruscat telum arb. nè sint duo epitheta.*

Quæ nunc deinde mora eſt? aut quid jam, Turne, retra-
Non curſu, ſævis certandâ eſt comminus armis. (ctas?
Verte omnes tete in facies, & ſ contrahe quicquid ſ *Collige.*
Sive animis ſive arte vales: opta ardua pennis
Aſtra ſequi, clauſûmque cavâ te condere terrâ.
Ille, caput quaſſans, Non me tua fervida terrent
Dicta, t ferox: dii me terrent, & Juppiter hoſtis. t *Ferox vult*
Nec plura effatus, ſaxum circumſpicit ingens, *Serv. jungi cum*
Saxum antiquum, ingens, campo qui fortè jacebat *hoſtis, atque ità*
Limes agro poſitus, litem ut diſcerneret arvis. *includenda eſſent*
Vix illud lecti bis ſex cervice ſubirent, *parenth. quæ ſunt*
Qualia nunc hominum producit corpora tellus. *interjecta. Sed*
Ille manu raptum u trepidâ torquebat in hoſtem *dura eſſet hac*
Altior inſurgens & curſu concitus heros. *trajectio.*
Sed neque currentem ſe nec cognoſcit euntem, u *Feſtinâ, vel*
Tollentémve manu, ſaxúmque immane moventem. *verè trepidâ,*
Genua labant, gelidus concrevit frigore ſanguis. *quia ſeq. Sed*
Tum lapis ipſe viri vacuum per inane volutus, *neque current.*
Nec ſpatium evaſit x totum, nec pertulit ictum. x *Evacuatus eſt*
Ac velut in ſomnis oculos ubi languida preſſit *impetus ipſius*
Nocte quies, nequicquam avidos extendere curſus *ſpatio largiore.*
Velle videmur, & in mediis conatibus ægri *Ità Serv qui*
Succidimus; non lingua valet, non corpore notæ *diſt. poſt evaſit.*
Sufficiunt vires, nec vox nec verba ſequuntur: *Al. poſt totum.*
Sic Turno (quácunque viam virtute petivit) y *Quidam intell.*
Succeſſum dea dira negat. Tum pectore ſenſus *collimâſſe. Serv.*
Vertuntur varii: Rutulos aſpectat & urbem, *exp. Oculis elegit*
Cunctatúrque metu, telúmque inſtare tremiſcit. *locum ad ferien-*
Nec quò ſe eripiat, nec quâ vi tendat in hoſtem, *dum, quem ſort.*
Nec currus uſquam videt aurigámque ſororem. *deſtinaverat vul-*
Cunctanti telum Æneas fatale coruſcat, *neri.*
y Sortitus fortunam oculis, & corpore toto z *Pro tonitru,*
Eminus intorquet: murali concita nunquam *ſine quo fulmen*
Tormento ſic ſaxa fremunt, nec z fulmine tanti *nunquam mit-*
Diſſultant crepitus. Volat atri turbinis inſtar *titur.*
Exitium dirum haſta ferens, oráſque recludit
Loricæ, & clypei extremos ſeptemplicis orbes
Per medium ſtridens tranſit femur: incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Conſurgunt gemitu Rutuli, totúſque remugit a *Interſice hoſtem*
Mons circùm, & vocem latè nemora alta remittunt. *tuum, in quem*
Ille humilis ſuppléxque oculos dextrámq; precantem *ſors tua tibi dat*
Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit: *poteſtatem.*
a Utere ſorte tuâ: miſeri te ſiqua parentis b *Me redde meis,*
Tangere cura poteſt, oro, (fuit & tibi talis *aut ſaltem meum*
Anchiſes genitor) Dauni miſerere ſenectæ: *corpus ſepelien-*
Et b me, ſeu corpus ſpoliatum lumine mavis, *dum, ubi inter-*
fecceris.

Redde

Redde meis. Vicisti, & victum tendere palmas
Ausonii vidêre : tua est Lavinia conjux.
Ulteriùs nè tende odiis. Stetit acer in armis
Æneas, volvens oculos, dextrámque repressit.
Et jam jámque magis cunctantem flectere *c* sermo
Cœperat, *d* infelix humero cùm apparuit *e* ingens
Balteus, & notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri, victum quem vulnere Turnus
Straverat, atque humeris inimicum insigne gerebat.
Ille, oculis postquam sævi monumenta doloris
Exuviásque hausit, furiis accensus, & irâ
Terribilis ; Túne hinc spoliis indute meorum
Eripiare mihi ? Pallas te hoc vulnere, Pallas
f Immolat, & pœnam scelerato ex sanguine sumit.
Hoc dicens, ferrum adverso sub pectore condit
Fervidus : ast illi solvuntur frigore membra,
Vitáque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

c Al. Mentem.
d Infelicitatis causa mox futurus.
e Pro ingens autem leg. & alto, nè duo sint epitheta.
f Ad suæ mortis & rupti fœderis ultionem, te tantum hostiam immolat.

GNOMÆ VIRGILIANÆ.

A — Pag.

— *Alitur vitium, vivítque tegendo.* 57
— *Amor omnibus idem.* 53
Audentes fortuna juvat — 245

C

Carpit enim vires paulatim, urítque videndo
Fœmina — 52
Cede Deo — 153

D

Degeneres animos timor arguit — 127
Discite justitiam moniti, & non temnere divos. 177
— *Dolus, an virtus, quis in hoste requirit ?* 100

E

— *Experto credite* — 266

F

— *Facilis descensus Averni :*
Noctes atque dies patet atri janua Ditis :
Sed revocare gradum, superásque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est — 166
— *Facilis jactura sepulchri est.* 105
Fama, malum, quo non aliud velocius ullum
Mobilitate viget, virésque acquirit eundo. 130
Fata viam invenient — 242
Felix qui potuit rerum cognoscere causas. 45
— *Fugit irreparabile tempus.* 53

——Furor iráque mentem
Præcipitant—— 98

I

Imprimis venerare deos—— 30

L

——Labor omnia vincit
Improbus—— 26

M

Mille nocendi artes—— 191
Multa dies variúſque labor mutabilis ævi
Rettulit in melius—— 269

N

——Nè pòſt amiſſa requiras,
Antè veni—— 49
Neſcia mens hominum fati, ſortiſque futuræ,
Et ſervare modum rebus ſublata ſecundis. 250
——Nihil invitis fas quenquam fidere divis. 100
——Non omnia poſſumus omnes. 17
Nulla ſalus bello—— 268
——Nullum memorabile nomen Fœminea in pœna eſt. 104

O

Omnia fert ætas—— 20
Omnia vincit amor—— 22
Optima quæque dies miſeris mortalibus ævi
Prima fugit—— 49

Q

——Quid non mortalia pectora cogis
Auri ſacra fames?—— 111
Quiſquis ſuos patimur manes—— 179

R

——Redit agricolis labor actus in orbem. 43
——Rex Juppiter omnibus idem. 242

S

——Satis eſt potuiſſe videri. 12
Sævus amor docuit natorum ſanguine matrem
Commaculare manus—— 17
Scinditur incertum ſtudia in contraria vulgus. 92
——Sors omnia verſat. 19
Stat ſua cuique dies: breve & irreparabile tempus
Omnibus eſt vitæ—— 249
——Superanda omnis fortuna ferendo eſt. 158

T

——Trahit ſua quemque voluptas. 5
——Telum ira facit—— 196

U

Una ſalus victis nullam ſperare ſalutem. 99

Gnomis Virgilianis (nè plures vacarent paginæ) adjecimus Paſtorum, Ducum & Militum Apophthegmata, aliáque nonnulla obſervatione digna.

Meliboeus.

——— EN *quo diſcordia cives*
Perduxit miſeros ——— 3

De Daphnide.

Vitis ut arboribus decori eſt, ut vitibus uvæ,
Ut gregibus tauri, ſegetes ut pinguibus arvis;
Tu decus omne tuis ——— 10

Damon.

——— *Quid non ſperemus amantes?* 16

De Apibus.

Ingentes animos angusto in pectore verſant. 62
——— *Melior vacua ſine regnet in aula.* ibid.
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus. 64

De Proteo.

——— *Sine vi non ulla dabit præcepta, neque illum*
Orando flectes. 69

Dido ad Æneam.

Non ignara mali, miſeris ſuccurrere diſco. 87

Æneas ad Didonem.

Accipe nunc Danaûm inſidias, & crimine ab uno
Diſce omnes. 93

De Troja.

Invadunt urbem ſomno vinóque ſepultam. 97

Venus ad Æneam.

——— *Inclementia divûm*
Has evertit opes ——— 104

Æneas ad Anchiſen.

Quò res cunque cadent, unum & commune periclum,
Una ſalus ambobus erit ——— 107

Creüſa ad Æneam.

——— *Non hæc ſine numine divûm*
Eveniunt ——— 108

Achæmenides ad Trojanos.

Si pereo, manibus hominum periiſſe juvabit. 123

Venus ad Junonem.

——— *Quis talia demens*
Abnuat? aut tecum malit contendere bello? 129

Mercurius ad Æneam.

——— *Potes hoc ſub caſu ducere ſomnos?* 139

——— *Varium*

——Varium & mutabile ſemper Fœmina—— ibid.

Dido.

Vixi, & quem dederat curſum fortuna peregi. 141
——Moriemur inultæ? ibid.

De Militibus.

Exigui numero, ſed bello vivida virtus.

Neptunus de Palinuro.

Unum pro multis dabitur caput—— 160

Sibylla de Lavinia.

Cauſa mali tanti conjux—— 165

Sibylla ad Æneam.

Tu nè cede malis, ſed contrà audentior ito. ibid.

Anchiſes ad Æneam.

—Dubitamus adhuc virtutem extendere factis? 180

Anchiſ. de Bruto.

Vincet amor patriæ, laudúmque immenſa cupido. 181

Juno.

Flectere ſi nequeo ſuperos, Acheronta movebo. 191

Aſcanius.

Jupiter omnipotens, audacibus annue cœptis. 234

Aſcanius ad Romulum.

—I, verbis virtutem illude ſuperbis. ibid.

Apollo ad Aſcanium.

Macte novâ virtute puer—— ibid.

FINIS.

9417018

